

No. 19801

Class

BIBLIOTHEK LEJ

408

14

GESCHIED- EN LETTERKUNDIGE
NASPORINGEN

GESCHIED- EN LETTERKUNDIGE
NASPORINGEN

OMTRENT

DE AFKOMST EN VERSPREIDING DER TALEN
VAN DE ONDERSCHIEDENE VOLKEREN.

WASBORN

DE ALOND ET ASSOCIATES

GESCHIED- EN LETTERKUNDIGE
NASPORINGEN

OMTRENT

DE AFKOMST EN VERSPREIDING DER TALEN
VAN DE ONDERSCHIEDENE VOLKEREN,

MET EENE

INLEIDING

TOT DE

ALGEMEENE TAALKUNDE.

BEARBEID VOOR ONGELEERDEN.

DOOR

Mr J. C. W. LE JEUNE.

EERSTE STUK.

Te DELFT, bij
de Wed. J. ALLART.
1826.

vinden, het regte spoor doen ontdekken. Niemand heeft dit met gunstiger gevolg ingeslagen, en tevens zoo veel en helder licht verspreid, dan de president DES BROSSES in zijn *Traité de la formation mécanique des langues, et des principes physiques de l'étymologie*, Paris 1765, 2 voll., en de groote taalkenner ADELUNG, in zijn *Mithridates oder allgemeine Sprachenkunde mit dem Vater unser als Sprachprobe, in bey nahe fünfhundert Sprachen und Mundarten*, Berlijn 1806, en volg. 3 dd., waarvan de laatste uit zijne papieren door VATER bewerkt zijn. Werken, die als voorbeelden van oordeelkundigen, en, bij een zoo afgetrokken onderwerp onderhoudenden schrijfstrant, in allerlei handen verdienen te zijn. Doch de eerstgemelde ontleent, in de toepassing van zijne algemeene gronden, zijne voorbeelden, gelijk zulks uit de zaak voortvloeit, uit zoo vele talen, en de andere treedt in zoo vele bijzonderheden omtrent de grammatische eigenschappen van elke derzelve, dat zij voor lezers, die het aan tijd of taal oefening of gezette liefhebberij voor dit vak ontbreekt, te omflagtig en van weinig nut zijn. Dat er echter een zeer groot nut uit een algemeen overzigt ontstaat, weet ieder die de eerste bladzijden

van TEN KATE's Aanleiding gelezen heeft. Na hem is het onderwerp uitgebreider en meer algemeen behandeld; ADELUNG heeft den geheelen aardbodem in zijn onderzoek doorloopen, en werd daarenboven voorgelicht door eene honderd jaren langer en kritisch beoefende, geschiedkunde, welk laatste in TEN KATE's tijd nog zoo zeldzaam was. Dit een en ander deed mij het besluit nemen den Mithridates, — die zijn naam ontving naar C. GESNER's tweehonderd vijftig jaren vroeger uitgegevene Verhandeling, die hij aldus naar den Pontischen Koning doopte, van wien men geboekt vindt, dat hij zeventig talen sprak; — met de pen in de hand te herlezen, en er voor mij zelf een historisch Kortbegrip uit te vormen. Dezen ledman heb ik vervolgens omkleed, naarmate, en van waar, de stoffaasje mij noodig en voegzaam, vrij wegwerpende wat mij versleten of niet genoeg bereid, en aannemende wat mij eigenaardiger en van betere hoedanigheid, voorkwam; hier en daar zijn er naakte deelen, die ik tot nog toe liever zoo liet blijven, dan er eene verkeerde draperie over te plooijen. Ik meen dat mijn arbeid ook voor anderen, die eenig algemeen denkbeeld van de geschiedenis der menschheid, zoo als zij uit die der talen

valt op te maken, verlangen, of voor onderwijzers op de middelbare scholen, en tot voorbereiding voor jonge lieden voor hoogere taalstudien, kan dienstig zijn, en deel hem daarom in deze bladzijden mede, die van nog één stuk staan gevolgd te worden, dat de Thracische, Slavische en verdere Europesche volksstammen, benevens die van Afrika, Amerika en Australie, bevatten zal. Van teregtwijzingen, waar ik in het tegenwoordige mogt gedwaald hebben, zal ik gaarne een gepast gebruik maken.

Februarij 1826.

ALGEMEENE INLEIDING.

Van alle de geschenken die de mensch uit de hand van zijnen Maker heeft ontvangen, is de spraak gewis een der voornaamste. Zij is het eigendommelijk kenmerk van zijn *menschelijk* wezen, even als dat van zijne bestemming voor gezelligheid en maatschappelijkheid. Wij betwisten aan den leeuw niet dat hij zich aankondige en verschrikke door zijn gebrul, het liefkozend gesluit aan den vogel, aan den getrouwen hond zijne toonen van verwering of blijdschap of klagen, het bezorgde kloppen aan de henne bij hare kiekens; wij vernederen de dieren niet tot werktuigelijke wezens, en reeds die uitdrukkingen van hun bewustzijn zouden ons weêrhouden van ze te mishandelen. Maar in den spraakmagtigen mensch eerbiedigen wij, naar deze zijne lichamelijke bewerktuiging, een wezen van geheel anderen aanleg; zijne spraak, als uitdrukking zijner rede, is de uitwendige proef van het verband tusschen ligchaam en geest. In dezen zin zal men dan

geene spraak of taal aan de dieren toeschrijven. Het is onoplettendheid of armoede in de taal der menschen, dien naam te geven aan de hoorbare uitdrukking, of het geluid, der dieren.

Even verre zij van ons de dweepende geleerdheid (1), die de taal der engelen beluistert. Aan de spraak en de talen der menschen wijden wij deze nasporingen.

In het dagelijksche leven verwisfelt men niet zelden deze benamingen. Het is niettemin eene bekende aanmerking, dat er, wijsgeerig gesproken, geene volmaakt-gelijk-beteekenende woorden in eene taal zijn of zijn kunnen. Aan *taal* hechten wij daarom meer bijzonder het denkbeeld van het onderwerp, de letters, *de woorden*, den zin *die de mensch uitdrukt, om zijne denkbeelden aan anderen te kennen te geven* (2); aan *spraak* die daad, de hoorbare werking zelve (3). Tusschen deze beide bestaat echter een niet te miskennen verband, dat zich dan eens gemakkelijker, dan weder dieper vinden laat (4).

(1) Bij voorbeeld van CLAUDE DURET, in zijn *Thresor des langues*, p. 121.

(2) Zie hierover WEILAND's *Nederduitsch Woordenboek*, op *Spraak. Spraken. Taal. Talen.*

(3) Men leze hierbij BILDERDIJK *over de geslachten der naamwoorden*, tweede druk, bl. 25—32 en 157; en DES BROSSES *Traité de la formation mécanique des langues*, I. 261—269.

(4) De schrijver van het artikel *Langue* in de *Encyclopedie* (ed: d'Yverdon), XXV. p. 623, gaat, mijns inziens, te ver, wanneer hij de taal omschrijft als HET GEHEEL der middelen, welke een volk gebruikt, om zijne denkbeelden door de spraak mede

II.

VAN SPRAAK- EN TAALVORMING IN HET
ALGEMEEN.

Gelijk de eerste levensdagen van een kind geenen indruk in zijn geheugen overlaten, en alleen de overlevering van zijne opvoeders eenige herinneringen uit dat tijdvak voor hem bewaart, zoo bestaat er voor het menschengeslacht geene *geschiedenis* van zijne eerste taal. De gewijde oorkonde der Hebreën zelve stelt den redelijken Paradijsbewoner voor in het volle bezit eener uitgebreide taalkennis. Voor ons, die in dit gedeelte van ons geschrift alleenlijk de werkingen, die wij in de natuur zien, opzame-
len, en ze toetsen aan hetgene bij de minst beschaafde volksstammen met de daad valt op te merken, wij bepalen ons tot het voordragen van den gang der spraak- en taalvorming, als eene hoogst-

te deelen, en daaruit afleidt: dat er derhalve eene maatschappij moet bestaan hebben vóór dat zij eene taal vormde; en wederom, dewijl men zich geene maatschappij zonder taal kan voorstellen: dat op deze wijze de taalvorming niet is mogelijk geweest. Is eene gelijktijdige vorming en voortgang van taal en maatschappij, uit kleine beginselen, onmogelijk? De voorbeelden van een *alleen* in het wild opgegroeid menschelijk wezen bewijzen het niet; en de schrijver zelf wedspreekt de gevolgtrekking, die hij uit deze wil afleiden. Zie bl. 639, col. 1, en 640, col. 2. Het wederzijdsch pleidooi over de eerste taalvorming vindt men ook voorgedragen door MEERMAN, in zijne aantekening op DE GROOT's *Vergelijking der Gemeenebesten*, III. bl. 437 en volg. Men leze ook hierbij YPEY, *Geschiedenis der Nederlandsche tale*, bl. 7, 8 en 14—20.

waarschijnlijke gisfing: eene gisfing, trouwens, waarvan elk nadenkende, voor zoo veel den enkelen mensch aangaat, aan zich zelf de bewijzen kan waarnemen.

Bij zijne komst in de wereld brengt de mensch vatbaarheid mede voor alles wat hij worden kan en worden moet. Gewaarwordingen, aandoeningen, vorming van denkbeelden, laten zich al ras bij hem bespeuren. Langs vijf wegen dringen de voorwerpen der zinnelijke wereld bij hem in, en werken op zijnen geest. Twee van deze verstrekken hem tot middelen om ze vast te houden, hunne menigvuldige verscheidenheden te onderkennen, en ze wederom aan anderen mede te deelen: het gezigt, namelijk, en het gehoor. Doch het eerste werkt slechts op eene onvolledige wijze, het neemt slechts omtrekken, kleuren en beweging op, en deze beweging, kleuren, omtrekken leiden op zich zelve tot geene gevolgen. En wat vermag de hand, de helpster des gezichts — al is het de hand van een' RUBBENS, en al heeft zij de fijngevoeligheid, die zeer merkwaardige voorbeelden toonen, dat zij, waar andere zintuigen ontbreken, verkrijgen kan — waar het aankomt op het aanduiden en mededeelen der beweging? Het veld der menschelijke kennis zou zeer beperkt en dor blijven, de wereld zou eene wereld van doofstommen zijn, die, altijd wijzende en teekenende, zich nooit voorbij de grenzen der zinnelijkheid zouden uitbreiden, indien geen ander zintuig dan het gezigt hem ware ten deele gevallen. Gelukkiglijk bezit de mensch er nog een,

dat meer en sneller opvat, sterkere indrukken in het geheugen nalaat, en tot het mededeelen en teruggeven dier indrukken aan anderen een veel buigzamer en volkomener hulptuig heeft: gehoor en spraak. Al schijnt het in den eersten opslag, dat zij niets meer dan een' klank, aan de natuur ontleend, opvatten en wedergeven, voor welk een' onmetelijken oogst van begrippen en kennis strooijen zij de zaden niet! Spraak en rede bieden elkander de hand, en gaan trapswijze, elkander voorlichtende, van duidelijker tot duidelijker begrippen. Zonder den klank, die ze aanduidt, en de spraak, die ze vasthoudt, zouden de indrukken voorbij ruischen of in verwarde schemerbeelden vruchteloos daar staan. Het geval der doofstommen zelf, dat men mij mischien zal tegenwerpen, bewijst dit, bij wie toch zich meer kundigheden ontwikkelen, naar gelang zij eene uitgebreider kennis verkrijgen van de zamenvoegingen van de teekens der klanken, ik wil zeggen van woorden, en van de daardoor uitgebeelde begrippen.

Zoo dan *denkbeelden*, het onderwerp, gelijk ik in de Inleiding zeide, de ziel en het redelijke gedeelte zijn, — de *spraak* slechts het werktuigelijke gedeelte is en middel tot het mededeelen der denkbeelden, — zou het kunnen schijnen, dat wij van die beelden zelve het eerst, en daarna van het uitdrukken derzelve door de spraak, zouden behooren te handelen; doch wij zullen spoedig van die gedachte terug komen door de waarneming, dat de vatbaarheid voor het laatste eene algemeene hoedanig-

heid is, en die voor alle menschen, wier spraakwerktuigen niet aan eenig gebrek onderhevig zijn, dezelfde is, daar allen dezelfde klanken vormen; want kleine verscheidenheden, zoo als de tongslag der *Hottentotten*, het niet uitspreken der *r* door de *Chinezen*, de *th* der *IJslanders* en *Engelschen*, doen hier niets ter zake: dat daarentegen de woordvorming en de beteekenis het bijzondere en eigene van elke taal uitmaken; onverminderd de overeenkomsten tusschen verschillende taaltakken. Noch van die eigenheden, noch van die overeenkomsten kan men zich grondig onderrigten zonder dat de kennis der klanken vooraf ga.

III.

VAN DE VORMING DER GELUIDEN.

Ons spraakwerktuig bezit een tweeledig middel, om klanken na te bootsen: het enkel openen van den mond, met of zonder blazen (*aspiratie*), en het drukken van de tong op een of ander gedeelte van den mond. Het eerste brengt de *klinkletters* voort met hare verschillende, ruimer of gedoofder, toonen; het andere de *medeklinkers* met hare veelvuldige veranderingen (5).

Het vormen van den *klinker* is de ligste van deze twee werkingen; er is geen volk bekend, dat niet duidelijk elken klinktoon kan uitspreken. Ver-

(5) Zie WEILAND, *Nederd. Spraakk.*, bl. 12, § 3 en 4.

moedelijk bestonden de eerste taalproeven uit enkele klinkletters, omdat het nog ongeoefende gehoor alleenlijk deze meende op te vangen, en de nog onbuigzame spraakdeelen zich slechts aan het vormen van deze waagden. Er bestaat, wel is waar, thans geene taal meer van enkele klinkletters, maar in vele oude talen zijn nog duidelijke sporen van dit kenmerk harer kindschheid voorhanden; ook het Grieksch kan er eene menigte van opleveren (6). Het meer of minder openen van den mond is voor zeer veel traspwijze verandering vatbaar, die niet anders dan door eene langdurige beschaving tot eenige bepaalde toonen heeft kunnen gebragt zijn, en derzelve vroegste gebruik moet noodwendig zeer weifelend en onbepaald zijn geweest, waarvan vele talen nog de bewijzen dragen. Van daar dat, hoe eenvoudig ook de klank in den mond van den sprekenden zij, het letterschrift veeltijds, om hem af te beelden, twee en meer klinker-teekens behoeft. Dit gaat zelfs zoo ver, dat, indien men al de buigingen der klanken, zoo als zij bij elk volk verschillen, door afzonderlijke teekens wilde uitdrukken, men een groot getal letters zou noodig hebben (7).

Laten wij de wijze, waarop de natuur in dezen te werk gaat, wat van naderbij gadeslaan. Het zal onze leergierigheid welligt niet berouwen eenige oogenblikken aan dit zoo nabij elk onzer zijnde on-

(6) ADELUNG, *Mithridates*, I. *Einleitung*, f. vi.

(7) *Formation mécanique des langues*, I. 106.

derwerp te fchenken , waarmede , niettegenftaande het onophoudelijk gebruik , zoo weinigen bekend zijn.

IV.

VAN DE SPRAAKWERKTUIGEN.

De *geluidleiding* in het algemeen geeft den mensch de gelegenheid van zijne aandoeningen door ftem en gezang te openbaren : door de *fpraak* in het bijzonder drukt hij zijne denkbeelden uit. Het werktuig der fpraak , uit verfcheiden deelen beftaande , en voortreffelijker dan de fpeeltuigen door de kunst der menfchen uitgevonden , vereenigt in zich derzelve onderscheidene voordeelen ; gelijk zijnde aan eene fluit , heeft het die der blaasfpeeltuigen ; die der fnaartuigen , gelijk eene viool ; der klauwvertuigen , gelijk een orgel. Met dit laafte kan men hetzelfde het beste vergelijken , zoo als het orgel het welluidendfte is , het meest afwiffelende in roonen en het naastbij komende aan de menfchelijke ftem.

Gelijk het orgel , bezit het fpraaktuig zijnen blaasbalg in de long , zijne pijpen in de keel en neusgaten , zijne kas in de holligheid van den mond , zijne klauwieren in de tong , het gehemelte , de tanden en lippen (8).

(8) De menfchelijke fpraakdeelen vindt men in eene uitvoerige befchrijving ontleed , en met naar 't leven gekleurde afteekeningen opgehelderd in COURT DE GEBELIN, *Histoire naturelle de la parole*, Paris 1776, p. 55 et fuiv.

De lucht wordt uit de long opgedreven door de luchtpijp en den eigenlijken *gorgel* (*larynx*), dus genoemd naar het zich aldaar vormend geluid (9). Het is, om dit in het voorbijgaan te zeggen, uit hoofde van zeker zakje, dat bij de apen met den gorgel gemeenschap heeft, dat deze dieren volstrekt niet *spreken* kunnen (10). De spleet van den gorgel is voorzien van randen, uit eene menigte van vezelen bestaande, die allen doorgang van lucht en dus alle geluid kunnen stremmen, terwijl het grover wordt naar mate dat zij zich verwijderen, en fijner naar dat zij zich dichter zamentrekken. Hieruit ontstaat het verschil in de stem van kinderen, van halfvolwasfenen, en van den eenen mensch of den anderen. De lucht, het gorgelklepje opligtende, dringt in den mond, waar het geluid zich tot spraak vormt. Hier treft het de holte van het *ghehemelte* als een gewelf, de *tanden* vermeerderen er de trilling en kracht van, de snel en veelvoudig bewegende *lippen* verleenen het een' uitgang, en brengen veel toe tot de veranderingen der klanken, terwijl zij tevens door hare uitwendige gedaante, wanneer zij het aangezigt versieren, de zetel zijn der overredendste welsprekendheid. Maar vooral is het, in de holte die tusfchen den mond, het ghehemelte en de onderkaak in is, zich naar verkiezing bewegende werktuig, de *tong*, voor de spraakvorming

(9) WEILAND, *Nederd. Woordenb.*, op dat woord.

(10) Eene andere waarneming, hiertoe dienende, vindt men bij TEN KATE, *Aanleiding tot de kennisfe*, I. 145.

onmisbaar. Vele volkeren, minder rijk dan de Nederlander aan bewoordingen, hebben de algemeene benaming, waarmede zij de *taal* bestempelen, van haar ontleend. Hare vochtigheid matigt den te raschen doortogt der lucht, hare buigzaamheid tegen of van het gehemelte en langs de tanden voert het geluid langzaam of snel, trillend, sloopend, of sissend, tot aan de lippen. Als *letterklanken* of woorden, buiten deze gekomen, ontvlugt het, zonder dat degene, die het naar zijne vrije verkiezing voortbragt, er het minste gebied meer over kan uitoefenen.

V.

VAN DE KLINKLETTERS.

De *klinkletter* is de stem, voortgebragt door het openen van den mond, en *durende*, *zonder verdere beweging der spraakdeelen*, zoo lang als de borst daartoe den adem, zonder nieuwe ophaling, uitlaat. Deze beide bijzonderheden onderscheiden den klinker van de medeklinkers, die uit denzelfden klank ontstaan, maar door de werktuigen, als door een vorm gaande, gebogen, slechts een oogenblikkelijk geluid te weeg brengen.

Deze klinktoon is niet steeds eenerlei. Om zich van de verschillen, die men er in hoort, gemakkelijk een denkbeeld te maken, kan men het geheele werktuig, te zamen genomen, beschouwen als eene lange buis of trechter, zich uitstreckende van het einde der keel tot aan het uiterste der lippen. Deze

buis is vatbaar voor verwijding, verenging en uitrekking, en de enkele daaruitgaande klank vertegenwoordigt aan het gehoor den staat, waarin men deze buis bragt bij het inblazen van de lucht. Nu begrijpt men ligtelijk, waarom aan dezen éénen klank zoo veel verschillende trappen kunnen gegeven worden, naarmate van de lengte der middelrijnen, in de lengte en in de breedte van de spraakbuis, als men maar onderdeelen op dien maatstok maken wil, en veel menigvuldiger als degene die gewoonlijk den toestand der buis aanduiden: *a, e, i, o, u* (11). Om zich daarvan te overtuigen lette men slechts op den onderscheiden klank dien, bij voorbeeld, de Engelschen en de Franschen aan de *a* geven; of, zoo men zich hier eene snaar wil voorstellen, op een speeltuig gespannen, dat in de geheele lengte met klauwieren verdeeld zou zijn, dan zij *a* de volle stem, *i* de helft der stem, van het gehemelte tot op de lippen, *u* het uiterste gedeelte. Door het sterk vooruitbrengen en buigen der lippen ontstaat bij eenige Westersche volkeren deze laatste klank, of letter, zoodanig als ook de Nederlanders dien uitspreken. De Oostersche volkeren zoeken de verlenging of uitrekking in een

(11) *Form. méchan.*, I. 110. Deze en andere schrijvers stellen zeven klinkletters, *a, e, i, o, u*. Men kan er de *y*, de *oo* bijvoegen (zie TEN KATE, *Aanleiding*, I. 116), die andere spraakkundigen als verlengingen van eene andere letter opgeven. Reeds in deze verschillen ligt het bewijs voor het aangevoerde. Een breeder onderzoek, de toonladder betreffende, ligt buiten ons bestek: — Zie *het aangeh. werk*, I. 159, en TEN KATE, I. 139.

gaten waarop men de vingers zet, in eene fluit; maar de stem door die vormen gaande wordt eene letter.

Deze stukken, die wederom elk op zich zelf een werktuig zijn, zijn 1°. de lippen, 2°. de keel, 3°. de tanden, 4°. het gehemelte, 5°. de tong. Van den neus, als afzonderlijke klankbuis, heb ik reeds gesproken; hij is tevens het zelve werktuig om een' medeklinker te vormen. Elk dezer werktuigen brengt een' aan hetzelfde eigenen medeklinker voort, die in alle talen een' naam draagt, of althans iets in zijn' naam heeft, waardoor men aan dat werktuig indachtig wordt zoodra men op de beweging die het maakt acht geeft. Sommige werktuigen hebben meer dan eene beweging.

De hierbij gevoegde tafel doet dezelve kennen.

Van de waarheid kan men zich dadelijk overtuigen als men de beweging van het werktuig verhinderende eene der letters die er toe behoort tracht uittespreken.

Deze letters op zich zelve genomen zijn niet slechts volkomen klankloos, maar de eerste kunnen ook in het uitspreken niet gerekt worden; alleen de *l*, *n*, *r* en *s*, waar de tong zich vrijer beweegt, zijn vatbaar voor eene soort van uitrekking of verlenging als men ze vloeiende of sissende uitspreekt, uit welken hoofde men eenen doffen klank aan dezelve toegeschreven en ze *halve klinkers* genoemd heeft.

Elke dezer letters is eene kenmerkende nabootzing, die echter in vele gevallen niet, of niet ge-

AANWIJZENDE TAFEL van de vorming en verwisseling der medeklinkers.

De medeklinkers worden

	en uitgesproken op eene der onderstaande wijzen :															
	gevormd met de		halende.		vloeiende		rollende		drukkende.		schuivende.		blazende.		uitflootende.	
	zacht.	hard.	zacht.	hard.	zacht.	hard.	zacht.	hard.	zacht.	hard.	zacht.	hard.	zacht.	hard.	zacht.	hard.
KEEEL.	aan den ingang.	h	g													
	diep.	j	s													
TONG.	tegen het gehemelte, staande de boven	ch (1)	k	l	r (2)	d	n (3) th (4)	t	z	ch (5)	s	v	w	f	b	m (3)
LIPPEN.	door der zelve " ze op elkander te drukken " kaken waar aan de lippen vast zijn.															p

AANMERKINGEN.

(1) Zoo als dezelve in het nederlandsch in *ziech* wordt gehoord.
 (2) Hier schijnt tussehen de *l* en *r* de klank te behooren van de inwoners van *Orahiti* waar van *WEILAND*, *woordenboek* inleid. b. 13 sprekt.
 (3) Sommigen, vooral de *Franschen*, noemen deze *neusletters*.
 (4) Naar de *Engelsche* uitspraak. *Bijna dsh.*
 (5) *z* en *s* naar de *Nederlandsche*, niet naar de *Hoogduitsche* uitspraak, die juist omgekeerd is. *j* naar de *Fransche* uitspraak van *rose*, *ch* naar die van *chasse* gelijk met de *Hoogd.* van *shante*, en *c* naar die van *sre*.

Eene tafel gelijk deze kan niet meer zijn dan eene, tot algemeene handleiding dienende, schets; men zal er de rede van ontdekken, bladz. 22; gelijk uit dien hoofde omtrent sommige letters verschil bestaat in deze verdelingen. Zie *Encyclopedie* (Ed. D'Yverdon) op *Lettre*, *tonne* xxvi, p. 87 *Form. Mech.* I; aldaar bl. 178, 180, 181, 182 en 187, vindt men tafels der klanken, bijzonder planche 6, p. 187. Ook van *Nederlandse* klanken bij *MONTANUS*, *Spreecconst*, bl. 101. Elke taal heeft hare eigene samenstellingen waarvan eene volledige aanwijzing niet noodig is voor ons oogmerk. Voorts *COURT DE GEBELIN Hist. nat. de la parole* p. 72—74. *WASCHTER Naturae et Scripturae concordia*, p. 59—64. *WEILAND Nederd. woordenboek*, inleiding bl. 13. Den laatstgemelden haal ik bij voorkeur veeltijds aan, omdat de genen wien ik in de eerste plaats wensch te zijn, het gemakkelijkst een werk in onze taal kunnen raadplegen. De drie voornaamste funkten van het werktuig, het achterste namelijk, het nitwendigste, en het middengedeelte of holligheid van den mond, tot hoofdverdelingen nemende, laten zich de onderverdelingen van dit laatste, naar het gebruik van de tong, van de tanden, en van het gehemelte, genoeg overeenbrengen. Het *gehemelte*, een lijdelijk werktuig zijnde, wordt door sommigen als het zelfde beschouwd met de *tong* die het aanlaat. Over de mogelijkheid van zonder tong sommige letters uit te spreken, en een voorbeeld dat men aanhaalt zie *Form. Mech.* I. 120.— Wat de *keel* aangaat, ik erken gaarne dat men de *h* nauwlijks tot de medeklinkers kan rekenen, echter *aspireren* sommige volkeren zeer sterk. *WEILAND t. a. pl.* bl. 69 houdt de *j* voor de schielijke uitspraak van *i* vóór een klinker; maar kan men niet hetzelfde zeggen van de *w* die een vijftig jaar geleden nog *dubbeld* u genoemd werd, en die de *Franschen* bijvoorbeeld, *oua* uitspreken? — Het lijdt geen twijfel dat in sommige talen de klanken die met *m* en *n* uitgedrukt worden, door de *neus-luchtpijp* gehoord worden; bijzonder de *n* met een naklank der *g*. Om er zich van te overtuigen knijpe men den neus digt toe, en men zal de mogelijkheid beproeven van den klank voort te brengen. Ook de *Fransche*, sterk *nsfende*, uitspraak der *s* behoort hietoe.

AANWUZEN

Lijst van de inwoners van de gemeente	
Nr.	Naam
1	J. van der Meulen
2	P. de Vries
3	M. de Vries
4	J. de Vries
5	P. de Vries
6	M. de Vries
7	J. de Vries
8	P. de Vries
9	M. de Vries
10	J. de Vries
11	P. de Vries
12	M. de Vries
13	J. de Vries
14	P. de Vries
15	M. de Vries
16	J. de Vries
17	P. de Vries
18	M. de Vries
19	J. de Vries
20	P. de Vries
21	M. de Vries
22	J. de Vries
23	P. de Vries
24	M. de Vries
25	J. de Vries
26	P. de Vries
27	M. de Vries
28	J. de Vries
29	P. de Vries
30	M. de Vries

De inwoners van de gemeente zijn in de volgende lijst opgenomen. De lijst is opgesteld op grond van de gegevens van de bevolkingsregister van 1850. De lijst is in de volgende volgorde opgesteld: 1. de inwoners van de gemeente, 2. de inwoners van de gemeente, 3. de inwoners van de gemeente, 4. de inwoners van de gemeente, 5. de inwoners van de gemeente, 6. de inwoners van de gemeente, 7. de inwoners van de gemeente, 8. de inwoners van de gemeente, 9. de inwoners van de gemeente, 10. de inwoners van de gemeente, 11. de inwoners van de gemeente, 12. de inwoners van de gemeente, 13. de inwoners van de gemeente, 14. de inwoners van de gemeente, 15. de inwoners van de gemeente, 16. de inwoners van de gemeente, 17. de inwoners van de gemeente, 18. de inwoners van de gemeente, 19. de inwoners van de gemeente, 20. de inwoners van de gemeente, 21. de inwoners van de gemeente, 22. de inwoners van de gemeente, 23. de inwoners van de gemeente, 24. de inwoners van de gemeente, 25. de inwoners van de gemeente, 26. de inwoners van de gemeente, 27. de inwoners van de gemeente, 28. de inwoners van de gemeente, 29. de inwoners van de gemeente, 30. de inwoners van de gemeente, 31. de inwoners van de gemeente, 32. de inwoners van de gemeente, 33. de inwoners van de gemeente, 34. de inwoners van de gemeente, 35. de inwoners van de gemeente, 36. de inwoners van de gemeente, 37. de inwoners van de gemeente, 38. de inwoners van de gemeente, 39. de inwoners van de gemeente, 40. de inwoners van de gemeente, 41. de inwoners van de gemeente, 42. de inwoners van de gemeente, 43. de inwoners van de gemeente, 44. de inwoners van de gemeente, 45. de inwoners van de gemeente, 46. de inwoners van de gemeente, 47. de inwoners van de gemeente, 48. de inwoners van de gemeente, 49. de inwoners van de gemeente, 50. de inwoners van de gemeente, 51. de inwoners van de gemeente, 52. de inwoners van de gemeente, 53. de inwoners van de gemeente, 54. de inwoners van de gemeente, 55. de inwoners van de gemeente, 56. de inwoners van de gemeente, 57. de inwoners van de gemeente, 58. de inwoners van de gemeente, 59. de inwoners van de gemeente, 60. de inwoners van de gemeente, 61. de inwoners van de gemeente, 62. de inwoners van de gemeente, 63. de inwoners van de gemeente, 64. de inwoners van de gemeente, 65. de inwoners van de gemeente, 66. de inwoners van de gemeente, 67. de inwoners van de gemeente, 68. de inwoners van de gemeente, 69. de inwoners van de gemeente, 70. de inwoners van de gemeente, 71. de inwoners van de gemeente, 72. de inwoners van de gemeente, 73. de inwoners van de gemeente, 74. de inwoners van de gemeente, 75. de inwoners van de gemeente, 76. de inwoners van de gemeente, 77. de inwoners van de gemeente, 78. de inwoners van de gemeente, 79. de inwoners van de gemeente, 80. de inwoners van de gemeente, 81. de inwoners van de gemeente, 82. de inwoners van de gemeente, 83. de inwoners van de gemeente, 84. de inwoners van de gemeente, 85. de inwoners van de gemeente, 86. de inwoners van de gemeente, 87. de inwoners van de gemeente, 88. de inwoners van de gemeente, 89. de inwoners van de gemeente, 90. de inwoners van de gemeente, 91. de inwoners van de gemeente, 92. de inwoners van de gemeente, 93. de inwoners van de gemeente, 94. de inwoners van de gemeente, 95. de inwoners van de gemeente, 96. de inwoners van de gemeente, 97. de inwoners van de gemeente, 98. de inwoners van de gemeente, 99. de inwoners van de gemeente, 100. de inwoners van de gemeente.

redelijk , in het oog valt , en zonder kennis der wortelwoorden , en dus der verwante talen , niet is nategaan ; en nog moeilijker in *overgedragen* denkbeelden.

Voorts laten zich al de *medeklinkers* tot deze zes herleiden , in alle de talen , als slechts wijzigingen zijnde in de buigingen van een zelfde werktuig , naar mate het den klank op eene meer of minder ruwe , zachte , glijdende , of eenige andere wijze voortbrengt.

Hieruit ontstaan de *verwissel-letters* , dat is te zeggen , zoodanige die , naar bijzondere omstandigheden , de eene voor de andere gebruikt worden , zonder dat die verandering den wortel van het woord aandoet , aangezien *het werktuig hetzelfde blijft*. Het kennen en oplettend waarnemen van deze verwisselingen is eene hoofdzaak in de taalkunde en onmisbaar om spoedige en gegronde vorderingen te maken in het aanleeren en vergelijken van talen.

Dan eens maakt een werktuig gemakkelijk en gedurig zijne verscheidene *bewegingen* waarvan ik zoo even heb gesproken ; veeltijds om de uitdrukking der nabootsing te beter te bepalen verbindt het aan zijne eigene *beweging* die welke een ander werktuig het meest gebruikt ; de S , bij voorbeeld , teekent de beweging waarmede een ligchaam op een ander ligchaam drukt , de zachtere , sleepende , slingerende , in die der *slang* , de meer drukkende in *schuiven* , deze zelfde , maar tevens op en nedergaande eenigermate rollende , in *schrijven* ; somtijds bewegen zich twee werktuigen zoo snel en te gelijker tijd ,

dat de klinkletter maar door éénen vorm schijnt te zijn gebogen; des niettegenstaande kan men de samenstelling zoo goed onderkennen dat men tot aanduiding van den waren klank meest altijd twee of meer letterteekens gebruiken moet (14).

Ten aanzien van den *neus*-klank valt nog aan te merken dat hij veeltijds eene ontkenning aanduidt. Het is, overigens, ten onregte dat men van de geknepen uitspraak die sommige lieden laten hooren, zegt, *dat zij door den neus spreken*; het gebrek ontstaat uit belemmering van den vrijen doorgang der lucht, door den neus, en dus van de spraak (15).

In de opgegevene vermenging van klanken en bewegingen, van *klinkletters* en *medeklinkers*, zijn alle de buigingen der menschelijke stem, bij alle volken des aardbodems begrepen en kunnen alle gerangschikt worden onder de klanken van eene der *zes oorspronkelijke letters* (16), overgaande en verwisfelende naar mate zij elkander in aard nader bij komen en gewoonlijk de eene of andere buiging aannemen. Deze op de natuur gegronde verwisseling moet men niet verwarren met die welke alleen

(14) Zie breeder *Form. Méch.* I. 129 en volg.

(15) Zie *Form. Méch.* I. 157.

(16) Over het natuurlijk A. B. Zie *Form. Méch.* I. p. 177. TEN KATE, *Aanleid.* I. bl. 109—151. En in het bijzonder den naauwkeurigen opmerker PETRUS MONTANUS VAN DELFT in zijn *Bericht van de Spreekunst.* Delft 1635. 164 bladzijden in 4to. Jammer dat men zich eerst zijne ongewone benamingen moet eigen maken.

uit éen misbruik en verkeerde gewoonte ontstaat, als men eene letter met een teeken schrijft dat eigenlijk eene andere letter aanduidt. Bij gebrek van dit optemerkken geraakt men ligtelijk van het spoor met de woord-afleidingen.

De orde van deze natuurlijke letters is echter in de volgorde der letterteekens bij de onderscheiden volken niet bewaard gebleven. Deze is niét dezelfde in elks A. B. en de teekens onder hetzelfde werktuig behoorende zijn niet bij elkander gehouden, waarvan de oorzaken te ver buiten onze tegenwoordige nasporingen loopen. Ons gewoon A. B., dat van de Pheniciers afkomstig is, wijkt echter niet ver van de natuurlijke orde af (17).

Eenige volkeren maken meer gebruik van deze, andere van gene—werktuigen en bewegingen; naar welk verschil men eene klassenverdeeling der talen, waarop lichts- en ligchaams gesteldheid, overvloed, beschaafdheid, zeden, invloed hebben, zou kunnen opmaken. (18) Uit dit verschil in het gebruik der werktuigen is ook ontstaan dat sommigen met éen letterteeken iets uitdrukken, waar andere talen de zamenstelling van den klank met verscheiden teekens aanwijzen; de Italiaan, bijvoorbeeld, spreekt *Cicero* ten naastenbij uit gelijk als wanneer de Nederlander

(17) *Form. Méch.* I. 141 en volg. WEILAND *Nederduitsch Woordenboek. Inleiding.* I. d. bl. 15. WACHTER *Naturae et scripturae concordia.*, p. 65—70. 258.

(18) COURT DE GEBELIN. *Hist. Nat. de la parole*, p. 76. Op wiens onderscheidingen het mij echter toefchijnt dat nog al wat valt aantemerkken.

het zou schrijven *Tffietffero*; ik zeg ten naastenbij, want elk volk zijn eigen klankteekens hebbende, is het dikwijls moeilijk den waren klank van een woord uit eene andere taal voortstellen. Van daar komt het ook dat talen die vele *blazing* en harde *bewegingen* gebruiken, zoo veel medeklinkers schijnen te hebben. Maar laten wij onze beschouwing van den gang der taalvorming vervolgen, en niet vooruit loopen.

VII.

EERSTE WOORDVORMING.

Zoodra in de natuur het geheim ontdekt was van elken toon door het drukken van een dezer werktuigen na te bootsen, ontwaarde men dat er zoo veel klanken ontstaan kunnen als men die bewegingen der werktuigen met het openen van den mond kan verbinden. Het is er ver af dat alle die nabootsingen den zuiveren natuurklank bepaald terug geven; doch bij het ongeoeffende der werktuigen wordt dit zoo naauwkeurig niet genomen, en vergenoegt men zich met eene nabijkomende niet zelden zeer slauwe gelijkheid. Het laten voorafgaan van een druk des werktuigs door het openen van den mond, als *ba*, *lo*, schijnt de eenvoudigste en eerste wijze geweest te zijn. Zoo bestaat nog in het Chineesch elk woord uit één' medeklinker voor een' klinker geplaatst. Elders, mede in de vroegste talen, slaat de medeklinker er achter.

Bij het voortgaan der ontwikkeling van de be-

kwaamheden en oefening der spraakwerktuigen, hoorde men dat deze enkele tongdruk den toon niet duidelijk en onderscheiden genoeg terug gaf, en plaatste daarom de medeklinkers, en meer dan éenen, voor en achter, in eene zoo onuitputtelijke verscheidenheid dat eenige talen als met medeklinkers overladen schijnen. Andere volkeren daarentegen, met zwakkere werktuigen begaafd en onder eene zachtere luchtstreek, vergenoegden zich met weinige of zwakkere klanken. Het zij nu dat het getal der aangenomen medeklinkers in evenredigheid van dat der klinkers groot of klein zij, de langs dezen weg verkregen klanken zijn *wortelklanken*, waarvan het aantal overeenkomstig is met den kring der onmiddelijke behoeften van den kleinen volksstam die eene taal voor zich had begonnen te vormen, en waarvan de evenredigheid tot de natuurklanken in verband staat met deszelfs vatbaarheden, nadenken en pogingen.

VIII.

VAN DE ÉÉN-LETTERGREPIGE WOORDEN.

Alle deze wortelklanken zijn *één-lettergrepige*, dat is, bestaan uit één' verstaanbaren klank welke met eenige opening of sluiting van den mond uitgesproken wordt. (19). De rede daarvan is gelegen in het voorbijruiſchende van den natuurtoon, wiens opmerkelijkste, meest uitkomende gedeelte-alleen door

(9) WRILAND, *Spraakkunst*, bl. 36.

het nog ongeoeffend spraaktuig kan worden opgevat en terug gegeven. Waar men *nabootsende* woorden aantreft die uit meer dan ééne lettergreep bestaan, zoo blijkt bij derzelve nadere ontleding dat het geene eenvoudige wortelklanken meer zijn, maar zamengestelde uitdrukkingen, een gedeelte waarvan die nabootsende eigenschap bezit, en dat gedeelte vindt men dan ook in de samenstelling van andere woorden weder (20).

IX.

DE SPRAAK, NABOOTSIING VAN HET GEHOORDE.

Wat ik tot nu toe vooronderstellenderwijze gezegd heb, dat de eerste verstaanbare spraak eene nabootsing was van het gehoorde, laat zich bewijzen, deels uit de onmogelijkheid van voor-menschen wier vermogens nog geheel onbeschaafd zijn, hoedanige de eerste taalvormers waren, eenigen anderen regel aan te wijzen waarnaar zij de uitdrukking hunner geluiden zouden bepaald en vastgesteld hebben; deels uit het eigenaardige van deze handelwijze, die zoo geheel en zoo nabij onder het bereik is van elken volkshoop die men zich als ergens bestaande kan voorstellen, dat men veilig besluiten mag: zij kunnen en moeten op deze wijze eene spraak vinden. Immers is thans nog de spraak eene hoorbare uitdrukking der gewaarwordingen, ten doel hebbende een beeld van het gewaargewordene afte-

(20) ADELUNG, *Mithridates. Einleitung*, f. x et xi.

zonderen, vast te houden, zich helder voor te stellen, en tevens den ontvangen indruk aan anderen, eveneens, te doen gewaarworden. Dit nu kan niet geschieden zonder dat een gehoorde indruk vooraf op den mededeeler gewerkt hebbe; hoe toch zou hij mededeelen wat hij niet ontving? Dit is het dat het zoo moeilijk maakt geboren doofstommen duidelijk te leeren spreken. Door het gehoor daarentegen noodigt de geheele natuur den mensch tot vorming van zijne spraak. De slang fist, de bij broemt, de wind ruischt, de donder klatert, de storm huilt. Het nog onervaren natuurkind staat verwonderd, luistert, overlegt, en zonder duidelijk begrip van wat hij wil, bootst hij het gesis en gehuil en geklater na, vat daardoor dat natuurverschijnsel in zijn geheugen, en geraakt daardoor in staat niet alleen het voortaan van andere te onderscheiden, maar tevens het aan zijne levensgezellen te doen opmerken. Zoo breidt elke nieuwe indruk en deszelfs nabootsing zijne duidelijke begrippen uit, bij elke doet zijn ontwakend verstand een' stap verder en ontwikkelt zich de kiem van meer algemeene begrippen en van alle toekomstige redelijke kennis, naar mate hij de bijzondere kenteekenen van elk opgemerkt wezen onderscheidt. Van dezen gang der natuur vinden wij nog de trekken in alle talen, en in de oudste en minstverfijnde meer dan elders (21).

Tegen dezen oorsprong der spraak voert men wel

(21) Bijzonderheden zie men in YPEY, *Geschied. der N. T.* b. 84 en volg.

is waar, de drieledige tegenwerping aan dat die nabootsing van geluiden in zoo weinig woorden der bekende talen schijnt plaats te hebben; dat zij daar niet bestaat waar men ze zou moeten aantreffen, namelijk waar dezelfde natuurtoon, dezelfde uitdrukking medebrengende, echter in de eene taal niet zoo als in de andere wordt uitgedrukt; en eindelijk dat eene tallooze menigte van benamingen geene de minste overeenkomst met eenigen natuurtoon hebben, althans niet met een klank die de geringste overeenkomst heeft met het uitgedrukte denkbeeld. Zoo waar dit op zich zelf is, zoo ligt valt het om op te helderen. Het vervolg zal ons gelegenheid genoeg geven om de laatste dezer bedenkingen als van zelf te beantwoorden; omtrent de beide eerste moge dienen.

1°. Dat wanneer de *natuurklank* zeer bepaald, zeer duidelijk, en altijd *aan zich zelf gelijk* is, ook zoo de uitdrukking is die haar afbeeldt. Neem, bij voorbeeld, den wortelklank die het geluid en den naam van den koekoek in onderscheiden talen uitdrukt.

2°. Dat die gelijkheid en bepaaldheid maar zelden plaats heeft en voor veel verscheidenheid vatbaar is. Zoo kondigt zich het geluid van den donder op zeer onderscheiden wijzen aan het gehoor aan, en bekomt even zoo verschillende namen, in welke alle echter de onmiddellijke nabootsing der natuur blijkbaar is (22).

(22) ADELUNG, *Alteste geschichte der Deutschen*, V. f. 353.

3°. Dat de natuurklank fomtijds onduidelijk en twijfelachtig is voor het gehoor, en daardoor in de nabootsing nog ongelijker wordt, terwijl dit bij ongecoefende gehoor- en spraakdeelen nog ligter het geval is; zoo als wij dit dagelijks bij kinderen die pas beginnen te spreken, hooren.

4°. Dat die afwijking en ongelijkheid toeneemt en in eene geheele ontarding van den klank overgaat waar eenig gebrek in de werktuigen, uit aanleg of hebbelijkheid, ontstaat. Zoo noemt de Groenlander den donder *kalluk*, de Mexikaner *Tlatlatnizel*. Sommige volkeren hebben meer dan anderen dezen of genen bijklank in hunne uitspraak noodig, waardoor de eigenlijke klank verzwakt of onkenbaar wordt.

5°. Eindelijk verwijdert het overdragen der begrippen vele woorden van de oorspronkelijke betekenis en doet deze uit het oog verliezen; doch ook daarvan nader.

X.

VAN DE GELIJKLUIDENDE WOORDEN.

Uit deze wijze van spraakvorming is het nadeel ontstaan, dat waar het zelfde geluid onderscheiden natuurverschijnsels aankondigt, zij denzelfden naam ontvangen hebben, hetgene den eersten grond gelegd heeft tot veelduidigheid der woorden in eene taal. De loop der zaak is hier natuurlijk geheel anders als wanneer nadenkende geleerden wetenschappelijke benamingen geven, die zij van de kenmerkende eigenschap van elk voorwerp ontleenen. —

Men behoort zich in de beoefening der talen te wachten, van zulke gelijkkluidende woorden om die reden van elkander af te leiden, daar ze niet meer dan naast elkander behooren te staan.

XI.

VAN HET GERING GETAL DER WORTELKLANKEN.

Uit het ontstaan der spraak uit nabootsing van het gehoorde, laat het zich ophelderen dat het getal der oorspronkelijke woorden in alle talen zoo gering is. Men heeft, (23) het is waar, de verschillende zamenvoegingen berekend waarin het twintigtal grondtoonnen der bekende spraken te brengen zijn, en dat getal bedraagt eene niet gemakkelijk uit te spreken reeks. Zoo in de daad eene taal een willekeurig zamenvoegen van klanken was en kon zijn, gelijk men meermalen heeft staande gehouden, dan zou, bij de onmetelijke menigte van voorhandene begrippen, eene zoodanige zamenvoeging eene schatkamer openen om aan elk nieuw denkbeeld terstond een' naam te geven. Maar de natuur is zoo verkwiftend niet met hare schatten; zij zou verwarring en geen rijkdom uitstrooijen; zij heeft den mensch een klein pand toevertrouwd om mede te woekeren. Als men de wortelklanken van alle bekende talen te zamen telt, zoo belooopen zij slechts eenige honderden, die in alle spraken, van het oosten tot het westen des

(23) LEIBNITZ, in zijne *Ars combinatoria*.

aardbols, terug komen (24), en overal toereikend zijn om de millioenen denkbeelden die de menschen onder allerlei hemelstreken, op allerlei trappen van beschaving, bezitten of in de verwijderdste eeuwen bezitten zullen, mede te deelen. Ook hier vinden wij, in dezen aanleg des menschen, het kenmerk eener hoogere wijsheid: rijkdom met eenvoudigheid.

Deze kleine voorraad, nu, van oorspronkelijke klanken is de grondstof niet slechts van alle talen, maar dewijl elke volksstam dezen voorraad in zijnen kring, zoo beperkt die zijn mag, spoedig heeft uitgeput, en hij geen nieuwe wortelwoorden meer kan vormen, zoo moet hij zijne nieuwe begrippen langs een' anderen weg zoeken af te beelden en mede te deelen.

XII.

DE SPRAAK, UITDRUKKING DER GEDACHTEN.

Het is wel der moeite waardig den mensch op dien weg meer van nabij te volgen. Tot nu toe is zijne taal eene verzameling van weinige honderden éénlettergrepige klanken, die hij in de natuur heeft beluisterd en waarvan hij genoeg heeft bij zijne eerste ontwikkeling om aan zich en aan anderen de verschijnsels in die natuur duidelijk voor den geest te brengen. Maar hoe arm en hoe beperkt zou zijne taal en met haar zijne kennis blijven zoo hij niet een' stap verder doen kon. Zij zou, om de fraaije

(24) ADELUNG, *Mithridates. I. Einleitung*, f. xvi.

vergelijking van ADELUNG over te nemen , niets meer voor hem zijn dan de holle boomstam waarin de wilde op den stroom drijft , geen vlot , geene bark , nooit het rijkbevrachte handelschip , worden , dat een' overvloedigen voorraad van genietingen aan de volkeren onderling toevoert.

De eerste indruk dien de lichamelijke wereld op zijne zintuigen maakte was eene gewaarwording maar nog geen begrip , en zijne spraak bootste alleen den indruk van den klank na , gaf een' uitroep door toon , hand en gebaren ondersteund , maar nog geen woord. Bij eenig nadenken ontdekte hij dat die uitroep behalven den klank iets daar mede verbonden kon aanduiden. Het naast daaraan verwant was het wezen van hetwelk dat geluid afkomstig was ; dit verkreeg er zijn' naam van , en werd dus *zelfstandig naamwoord* (25) als op zich zelf , en zonder bijvoeging van andere woorden , die zaak , dat wezen , uitdrukkende.

Het tweede wat zijne opmerkzaamheid trok was de handeling , de werking , waardoor dit geluid was ontstaan. Van daar ontleende hij het *werkwoord* (26).

Zoo klom hij aan de hand der natuur van den eenen trap der overeenkomsten tot den anderen en deed telkens een' stap uit de hoorbare wereld in de minder hoorbare. Hij deed eene zeer gewigtige ontdekking toen hij vond hoe hij de indrukken der overige zintuigen tot dat des gehoors kon herleiden.

(25) WEILAND, *Spraakkunst*, b. 50.

(26) *Dezelfde*, b. 121.

Het zintuig des gezichts deed zich daartoe het eerste voor. Hij merkte op dat lichamen in eene groote diepte vallende een' zekeren doffen klank geven, en met dien klank beteekende hij diepte. In een' omgekeerden zin is diepte ook hoogte, en daardoor behield hij ook voor deze den naam van de diepte. Zoodanig is de aanleidende oorzaak dat eenerlei naam fomtijds zeer tegen elkaër overstaande begrippen uitdrukt. De snelle voorbijgaande beweging van eenige lichamen had hem den naam van *licht* voor dezelve gegeven, deze snelheid bespeurde hij vervolgens aan andere verschijnsels, en hij ontleende daar uit de namen voor deze. De weg eens gebaad zijnde viel het niet moeilijk verder te gaan, en, bij den nagebootsten natuurklank, niet meer aan dien klank zelf maar aan iets daarmede overeenstemmende te denken, en zoo van de eene overeenkomst tot de andere voorttegaan, tot dat eindelijk die tusfchen voorwerp en natuurklank geheel verdween; vooral naar mate hij, bij elken stap dien hij verder deed, iets van het daaraan gehechte lichamelijke begon te vergeten en eenige onligchamelijke overeenkomst in de plaats trachtte te stellen in zijne gedachten. En hoe verre heeft hij het eindelijk niet gebragt, zich verheffende tot de uitdrukking van de geheel afgetrokkene denkbeelden der geestenwereld. Wij zullen hier over in eenige bijzonderheden treden wanneer wij over de afleiding der woorden zullen handelen.

XIII.

VAN DE VERSCHEIDENHEID VAN DEN TOON
IN DE ÉÉNLETTERGREGIGE TALEN.

Er scheidt veel aan dat ons natuurkind zoo ver gevorderd is. Het houdt zich nog bezig met het hoorbare natebootfen en het toetepasfen op het min hoorbare, echter nog zinnelijke. Hier, in den voorhof der spraakvorming heeft het reeds met gewigtige zwarigheden te kampen. De overgedragen begrippen veroorzaken dubbelzinnigheden met de oorspronkelijke begrippen en verduisteren de meening van den spreker. Dikwijls nemen de zamenhang, en het in dezen eersten stand zeer levendige spel der gebaren, de onzekerheid weg, doch waar zij dit niet doen heeft onze mensch een middel gevonden om zich te helpen. Dezelfde natuurklank kan zeer veranderd worden door het hooge, lage, korte of lange van den klinker. Even, nu, als hij geleerd had aan denzelfden natuurklank onderscheiden denkbeelden vast te hechten, zoo bragt hij deze wijze van behandeling op de verschillende buigingen van dien klank over. En aangezien in één' klank vijf of meer zulke buigingen of toonen te onderscheiden zijn, zoo verkreeg zijn aanvankelijke woordenschat hier uit eene geëvenredigde aanwinst. Van daar ook dat *toon* en *klemtoon* (*accent*) eene zoo groote rol spelen in de éénlettergeregige talen.

XIV.

VAN DE UITBREIDING DER TALEN. MEER-
LETTERGREPIGE TALEN.

Zoo lang de taal éénlettergrepig is, offchoon niet meer de enkele uitdrukking van de klanken der natuur, en reeds aanmerkelijke schreden gedaan hebbende in het gebied van het onzinnelijke, ontbreekt haar veel aan klaarheid, bepaaldheid en samenhang. Er hangt nog veel af van de gebaren en van den toon der uitdrukking. Alle begrippen liggen nog onuitgezocht door elkander. Het werkende ding is nog door niets van het handelen en werken zelf, het zelfstandige niet van het toevallige, eigenschappen zijn niet van omftandigheden en betrekkingen, onderscheiden; eigenlijke *deelen der rede* zijn nog niet bekend. Elke wortelklank is een zelfstandig—een bijvoeglijk—naamwoord, een werkwoord—en wat men wil. En, duister deze onderscheidingen gevoelende, poogt men hier in, door eigene klanken, op eene duistere wijze, te voorzien. Dien onverminderd blijven de meest vooruitstekende denkbeelden, die niet zelden niets meer nog zijn dan enkele gewaarwordingen, ruw en afgescheiden naast elkander staan, en alle fijnere begrippen en betrekkingen blijven onafgebeeld.

Zoo éénlettergrepig is nog heden de taal van millioenen menschen in het zuid-oostelijk Azië, zonder dat zij vermoeden dat dezelve voor eene groo-tere beschaving vatbaar zij. In ons geschiedkundig

gedeelte zullen wij op de voorbeelden daar van terug komen en tevens zien aan welke banden hunne kundigheden daardoor gelegd zijn.

Welke, voor andere volkstammen, de duistere beweeggrond mag zijn geweest (want aan eene vrijwillige beredeneerde keuze valt hier zoo weinig als bij andere taalverschijnsels te denken) om zich van die banden te ontslaan, de donkere begrippen op te helderen, al meer en meer uitdrukkingen te vormen voor begrippen die niet onder het bereik der zinnen vallen, en daardoor in de taal die zij spraken, met de verlenging der woorden tot verscheiden lettergrepen, tevens duidelijkheid, naauwkeurigheid, samenhang en welluidendheid te brengen? dit laat de afstand van plaats en tijd ons niet toe te bepalen of in de gebeurtenis zelve gade te slaan. De straks vermelde oost-Aziatische uitgezonderd, zijn thans alle de bekende talen des aardbodems *meerlettergrepig*, en daardoor, als het gevolg van meer duidelijkheid en buigzaamheid, is de weg gebaad tot eene steeds toenemende volkomenheid. De taal van den *Huron* en den *Groenlander* bevat de eigenschappen in zich die haar tot de taal van een' Plato of Racine kunnen verheffen, terwijl de stijve, éénlettergrepige Chinees zich den voortgang tot alle hogere geestbeschaving heeft afgesneden. Het blijkt daaruit hoe nutteloos de twist zij over de voorregten van de eene taal boven de andere; aller aanleg is dezelfde en elke taal kan worden wat tijd, omstandigheden en beschaving medebrengen.

Al kunnen wij in de geschiedenis der talen den

dadelyken overgang niet waarnemen van eene één-lettergropige taal tot den rang der meerlettergropige, een overgang die toch met weinige woorden begonnen en van lieverlede met zeer langzame schreden voortgegaan zal zijn, zoo kunnen wij ons bij gisfing eenige der trappen voorstellen, langs welke de mensch van de eene wijze van taalvorming tot de andere gevorderd is. Trapswijze niet slechts, maar tevens naar gelang dat zich een zekere drang van noodzakelijkheid en nuttigheid levendiger liet gevoelen. Waarin deze bestonden is bezwaarlijk voor ons nategaan, die, in het genot der beschaafdheid en van jongs af aan duidelijke begrippen gewoon zijnde, moeilijk of onmogelijk ons in den stand der ruwe natuurmenschen verplaatsen en hunne wijze van gewaarworden en denken tot de onze maken kunnen, en wij vinden ons zelden in staat rede te geven van dergelijke taalverschijnsels. Zelfs tot gisfingen ontbreekt het ons soms aan aanwijzing. Dit mogen wij vaststellen, dat er, destijds, bepaalde aanleidende oorzaken voor moeten geweest zijn; want wat door een' hoop van te zamen levende menschen, die dezelfde gewaarwordingen en leiding van gedachten hebben, op eenerlei wijze is uitgedrukt, kan geen ding van willekeur zijn geweest, maar heeft ontegenzeggelijk op eene gelijkvormige wijze op hun gewerkt. Dezen voortgang in de taalkunde te berekenen behoort tot de *wijsbegeerte* — denzelven in bekende talen aantewijzen, tot de *algemeene geschiedenis* — *der spraakkunst*.

XV.

VAN DEN KLEMTOON.

In de éénlettergrepige talen heeft elk woord een' bepaalden *toon*, omdat elk woord eene bepaalde beteekenis heeft. In de meerlettergrepige talen heeft slechts één der lettergrepen denzelven, en de overige of geen' of een' halven. De zamengestelde woorden uitgezonderd, ontstaat de bijvoeging van lettergrepen bij de eene oorspronkelijke, uit de bijbegrippen die men aan het woord aanknoopt. Dit eerste woord noemt men het *wortelwoord* of de *wortel*-lettergreep, en het schijnt in den aard der zake te liggen, dat men den klank, die het hoofdbegrip uitdrukt, met verheffing der stem uitspreekt en dus den toon deszelven uitdrukkelijker hooren laat; waaraan men, uit dien hoofde, den naam van *klemtoon* geeft. In alle *oorspronkelijke* talen treft men dien aan. In de talen *van gemengde afkomst*, waar de regelmatige woordvorming verbroken wordt, gaat hij meestal verloren. Dit is de rede, dat men hem niet weêrvindt in het Latijn en het daarvan afstammende Italiaansch, Spaansch en Fransch. Van de Duitse taal, daarentegen, is het eene der voortreffelijkste en in 't oog vallendste eigenschappen. Er zijn echter talen, aan wie men geene oorspronkelijkheid ontzeggen kan, en die deze eigenschap missen; zoo als de Grieksche, Slavische, en die van het westen van Azië. Veelal is zulks dan het gevolg van de wijze, waarop bij hare be-

schaving de afleidingen hebben plaats gehad, welke, door bijvoeging van vele lettergrepen, den wortel te ver van het einde des woords heeft gebracht, zoodat de toon van den wortelklank niet meer het geheele woord regeren kan, en die eigenschap derhalve op eene naburige lettergreep overgaat.

XVI.

VAN DE SOORTEN EN VERBUIGINGEN
DER WOORDEN.

Eene der eerste schreden tot beschaving der taal was waarschijnlijk het *rangschikken der tot denkbeelden* opgehelderde, voorheen ruwe gewaarwordingen, *in zekere klasfen*, waarin de natuur zelf, als ware het, die verdeeld had (27). Iets anders toch is het handelende wezen, hetgene *van* of *aan* of *door* hetzelfde geschiedde, iets anders de eigenschappen, die men daarin kon opmerken, iets anders het doen en werken, iets anders de wijzen en omstandigheden van dat werken. Soms tijds kenmerkte men deze onderscheidingen in den tot *woord* herschapenen wortelklank, door eenige verlenging en verbuiging van dat woord, soms tijds liet men het onveranderd, en drukte de onderscheidingen door bijvoeging van een ander woord uit. *Boom. Een boom. De boom.* Zoo ontstond eene klasse van zelfstandigheden, die denzelfden naam verkreeg,

(27) *Formation méchanique*, II. 173 et suiv.

waarmede te voren ééne zelfstandigheid was bestempeld; in sommige talen liet men het woord, dat deze uitbreiding of algemeenheid aanduidde (*lidwoord*), weg.

Niet minder strekte tot beschaving der taal het *verbinden van twee denkbeelden*, dat is woorden, *met elkander*, daaruit vormen van een derde denkbeeld, of insmelten van eenige eigenschappen en bijbegrippen bij het ééne woord. Hier is de grond van alle buigingen en afleidingen in de taal, ofschoon het oorspronkelijk denkbeeld dikwijls in de duisternis der aanvankelijke taal verdwijnt, en men daardoor de latere uitdrukkingen al ligt voor willekeurig gevormd houden zou.

Het werkende, of aan eenige werking onderworpen, lijdende, wezen is één, of meer dan één te zamen. Dit laatste vorderde eene afzonderlijke aanduiding. Éénlettergrepige talen hebben daartoe geen ander middel dan de herhaling: *boom, boom*; of de bijvoeging: *ander boom, veel boom*. En daar tusschen één en veel het tweetal nog staat, drukten ook sommige taalvormers dit uit door *twee* aan het woord *boom* vast te koppelen. De meerlettergrepige talen gebruiken de verlenging, in zoodanig geval: *boom, boomen*. *Hellèn* (Griek). *Hellène* (twee Grieken). *Hellènes* (Grieken).

Op soortgelijke wijze vormden zich de andere *buigingen* van het *zelfstandig* woord, de betrekkingen aanduidende, waarin dit door de handelende of lijdende werking geplaatst wordt, en de *vervoegingen* der verschillende wijzen, waarop die *werkingen* ge-

schieden. En dewijl met deze laatste zeer vele omstandigheden kunnen verbonden worden, waren sommige volkeren in het afbeelden en zamenstellen schier onverzadelijk, alles wat zich van dien aard voordeed aan de werkwoorden vasthechtende. Daardoor is de vervoeging derzelve in eenige, zelfs nog weinig beschaafde, talen zeer ingewikkeld en moeilijk; in andere, daarentegen, is zij zoo veel te ligter, naarmate zij vele omstandigheden en betrekkingen of geheel voorbijzagen of met afzonderlijke woorden aanduiden. De wortel, waaraan zich in het werkwoord al deze begrippen aanknoopen, is de *gebiedende wijze*, omdat in de meeste talen deze nog den zuiveren uitroep laat hooren, welke naar den natuurklank gevormd is. In de Duitfche, Griekfche, Hebreeuwfche, en ook in vele woorden der Latijnfche taal, is dit niet te miskennen, en het is, naar het oordeel der beroemdste latere geleerden, op geene goede taalkunde gegrond, als men dien wortel elders, bij voorbeeld in den *derden persoon* van den *verleden tijd*, zoekt.

De wijze van taalbeschaving, door het verlengen van den wortellettergreep, treft men het menigvuldigste aan. Hier kan men het menschelijk vernuft in deszelfs gedurigen voortgang bescpieden. In de Malefche, Mongolifche, Mantfchourifche talen, die onmiddellijk aan de éénlettergrepige grenzen, en waarfchijnlijk uit dezelve ontftaan zijn, is zij het onvolkomenfte, en de buigingen zijn er nog zeer gebrekkig. Desniettemin is deze taalkundige inrig-

ting, in weerwil van het groot aantal en de verscheidenheid der bestaande en bestaanhebbende talen, overal zoo gelijkvormig, dat men het bij geene mogelijkheid aan eene willekeurige verkiezing kan toeschrijven, maar er eene, zelfs aan den onbeschaafdsten mensch, als ingeplante eigendommelijke wijze van beschouwen in erkennen moet. Men bespeurt het in het getal en de soort van de woorden, waaruit eene rede of zin is zamengesteld, en in de wijze van die zamenstelling.

Deze punten, I. de vorming van de deelen der rede, en II. de woordvoeging, alsmede III. dat der afleiding uit de wortelwoorden, vorderen, duidelijkheidshalve, nog eenige nadere omschrijving en beknopt overzicht.

XVII.

VAN DE DEELEN DER REDE.

Het is reeds hier boven gezegd, dat alle verlenging van een woord het merk en de uitdrukking is van een bijkomend denkbeeld, dat het verstand bij een oorspronkelijk denkbeeld voegt. In zeer vele gevallen is dit bijkomende niet in het voorwerp gelegen, maar is het gevolg van de zamenstelling der gedachten, uit de beschouwing van het voorwerp ontstaan.

De verlengingen en mitsdien de verbuigingen van eenerlei soort van woorden houden, in elke taal, een' haar eigen' meestal regelmatig en kenmer-

kend onderscheidenden gang, zoodat men, even als dit het geval is met de uitgangen der woorden in het algemeen, ééne verlenging kennende, den sleutel heeft van vele gelijksoortige.

Het is een zeer aangenaam gevoel, dat de verlengingen eigenlijk bijgevoegde andere wortelwoorden zijn (28).

Sommige talen drukken de bijvoeging en afwisfeling van denkbeelden uit door veranderingen in het woord zelf; sommige door *hulpwerkwoorden* (29). In andere omstandigheden doen zoowel de gemakkelijker als de moeilijker buigende talen het door de *lidwoorden* (30), door één of meer woorden bij het hoofdwoord te plaatsen, die men in eigenlijk gezegde *bijwoorden* (31), *voorzetsels* (32) en *voegwoorden* (33) onderscheidt. Terwijl men, eindelijk, sommige gewaarwordingen der ziel, door een woord, dat dikwijls een enkele klank of nabootsing is, aanduidt, verschillende naar den aard van den indruk dien men ontvangt; zulke woorden heet men *tusfchenwerpsels* (34).

Wanneer aan elk *zelfftandig* voorwerp, hetzij in de natuur bekend, of door onze rede als bestaande zich voorgesteld, een daarvoor bepaalde naam is gegeven, gelijk *paard*, *adem*, *waarheid*, dan voegt

(28) *Form. méch. des langues*, II. 184.

(29) WEILAND, *Spraakk.*, bl. 130.

(30) *Dezelsde*, bl. 80.

(31) *Dezelsde*, bl. 188.

(32) *Dezelsde*, bl. 192.

(33) *Dezelsde*, bl. 198.

(34) *Dezelsde*, bl. 201.

men er veeltijds bij, ter onderscheiding, of men van zoodanig voorwerp in het algemeen, van al die voorwerpen, of van één derzelve, spreekt, het woordje *de*, of *het*, of *een*. Deze woordjes noemt men *lidwoorden*, en zij duiden, in sommige talen, tevens *het geslacht* aan van het naamwoord, waarbij zij geplaatst worden. In het gebruik der lidwoorden is de eene taal veel rijker dan de andere.

De eigenschappen der voorwerpen worden door naamwoorden aangeduid, die wel op die bepaalde hoedanigheid, maar niet op dit of dat bepaald zelfstandig voorwerp wijzen, bij voorbeeld: *wit*. Wij maken ons wel een denkbeeld van die hoedanigheid, maar passen dezelve eerst toe, als wij er eenig zelfstandig voorwerp mede bekleeden: *een wit paard*. In die bijvoeging ligt hunne bruikbaarheid voor de taal, en zij heeten daarom *bijvoegelijke naamwoorden* (35).

Ter vermindering van het gedurig herhalen van den naam van het zelfstandige voorwerp, gebruikt men de *voornaamwoorden*, die hetzelfde aanwijzen, en geene eigenschap, maar zekere betrekkingen aan-

(35) WEILAND, *Spraakk.*, bl. 82. Tot deze reken ik ook de *telwoorden*, over welke WEILAND, bl. 178, handelt. Immers *één* drukt evenmin de zelfstandigheid uit als *groot*, of *klein*, of *wit*. Men zal aan een kind moeilijk een denkbeeld geven van *wit* of *groot*, indien men geen *witte* bloem of doek, geen *groot* en *kleine* stok of hoed toont. Even zoo leeren kinderen, of menschen, die niet aan afgetrokken voorstellingen gewoon zijn, het cijferen niet zonder dat men hun zichtbare voorwerpen te tellen geeft. Het getalteecken, 1, 2, 3, vertegenwoordigt de als zelfstandig gedachte *éénheid*, *tweeheid*, enz.

duiden, waarin dat voorwerp zich op dat tijdstip bevindt (36).

Den staat van handeling, (handelende, *werkende*, of behandeld wordende, *lijdende*, toestand) van een zelfstandig voorwerp, drukt het *werkwoord* uit. En zulks of algemeen en *onbepaald*, of *verhalende*, of *gebiedende*, of *aan voorwaarden en wenschen verbonden*.

De verwisfelingen, in dien toestand, wijst fomtijds eene vervoeging van het werkwoord aan, fomtijds eenig *hulpwoord*: ik eet, ik *zal* eten. Hier loopen de talen aanmerkelijk uiteen.

De *bijwoorden* drukken geene hoedanigheid uit, maar zij dienen ter nadere bepaling van den tijd wanneer, de plaats waar, de wijze hoe, iets *is* of *geschiedt*.

De *voorzetsels* duiden de wederzijdsche betrekkingen en invloed der voorwerpen aan. Het zijn mede eerste wortelwoorden, wier oorsprong nog duister schijnt te zijn (37), en misfchien ten deele ligt in het onmiddellijk verband tusfchen de beweging van den mond en het aangeduide denkbeeld; bij voorbeeld, de toenadering en verheffing, kenbaar in het vooruitbrengen van de lucht, *aan*, *op*, *voor*, de terughouding, *in*, en de bepaling, *nu*. Het uitbreiden van deze gisfing komt hier niet te pas (38).

(36) WEILAND, *Spraakk.*, bl. 101:

(37) *Form. mēch.*, II. p. 187 et 406.

(38) Ook ga ik w. VAN HUMBOLDT'S meening over het onderscheidend gebruik van de naamvalsverbuiging en het voorzetsel, naar mate van eene noodzakelijke of van eene toevallige betrekking, voorbij. *Mithridates*, IV. p. 317.

De *voegwoorden* verbinden de voorwerpen met elkander, en dienen ook om den zamenhang eener rede, met hetgeen voorafgaat of volgt, aan te wijzen.

Alleen de *naam-* en de *werkwoorden* zijn vatbaar voor verbuigingen. Die der eerstgenoemde, *naamvallen*, toonen den toestand van het wezen aan, en zijne betrekking: het is, één of meer, van het *manne-lijk* of *vrouwelijk* of *onzijdig*, dat is, van geen bepaald geslacht, er is iets van afkomstig, iets aan toegebracht, iets opgelegd, men roept het, neemt er iets af. Die der laatstgemelde toonen de handeling in het algemeen, of één of meer handelen? den tijd der handeling, tegenwoordig, meer of minder onbepaald verleden, toekomstig, gebiedend, aan voorwaarden onderworpen, of zij het doen of gedaan worden?

XVIII.

VAN DE WOORDVOEGING.

Losse en op zich zelf staande woorden maken eene zeer onvolledige taal uit, zoo zij niet in een behoorlijk verband met elkander geplaatst worden. Geeft eens acht, hoe kleine kinderen en zeer onbeschaafde volkeren zich onduidelijk uitdrukken en de verbindende bijkomende denkbeelden raden laten. Een der voornaamste en gewigtigste deelen der taalkunde is derhalve de *woordvoeging*, waardoor de woorden aaneengeschalkeld worden, om eene gansche rij van denkbeelden uit te drukken,

en waarvan de kennis bestaat in het weten aan te wijzen van die onderlinge betrekking der woorden en van die orde en schikking derzelve, om eenen zin of eene rede uit te maken, welke, volgens de natuurlijke orde en betrekking der denkbeelden in des menschen geest, en volgens de bijzondere eigenschappen eener taal, gevorderd worden. Alleen van het eerste, van hetgeen de talen ten dezen gemeen hebben, is het hier de plaats iets te zeggen (39).

De schikking der woorden hangt van de schikking der begrippen en denkbeelden af. Duidelijkheid in het verband, zoodat de hoedanigheden der voorwerpen, de omstandigheden waarin zij geplaatst zijn, derzelve werking op elkander, in het oog vallen; onderscheiding in de wijze van voorstellen naar mate dat wij verhalen, vragen, of onze voorstelling aan voorwaarden verbinden; welluidendheid en sierlijkheid zoodat de verbindende kleinere deelen der rede voegzaam geplaatst zijn, de woorden elkander niet stooten en de denkbeelden daardoor als verdringen: deze zijn hoofdvereischen. *Omzetting* van woorden, afwijkende van de gewone orde, kan alleen worden toegelaten wanneer de eigenheid van stijl in bijzondere gevallen er zich van bedient om de voorstelling treffender en de uitdrukking welluidender te maken; sommige talen laten daarin meer, andere minder, vrijheid, en in vele

(39) WEILAND, *Spraakk.*, bl. 205, 291.

is zij daarom bijna uitsluitend aan den dichterlijken stijl eigen.

Welke de natuurlijkste volgorde in de woordvoeging zij, hebben niet alle volkeren zich op de zelfde wijze voorgesteld. Hun onderscheiden aard en gedachten-leiding is daarin kennelijk en ook uit dit oogpunt is de woordvoeging een belangrijk punt in de taalkunde. Zien wij een voorbeeld van dit verschil. (40) De Nederlander gaat, in zijne voorstelling, van het minder bepaalde tot het bepaaldere over, hij klimt op, gelijk het menschelijk verstand, in de ontwikkeling der denkbeelden. *De jeugdige David trof met een' slingersteen den reus Goliath voor het hoofd, en ongewapend zynde, doodde hij hem met deszelfs eigen zwaard, dat hij hem afnam.* Hier wordt eerst aan den werkenden perfoon gedacht, daarna aan wat hij deed, daarna aan den genen dien zijne daad trof; en deze volgorde wordt herhaald in het tweede gedeelte, en in het derde gedeelte: *ongewapend doodde hij hem; hij nam hem zijn zwaard af.* Merkt tevens op hoe deze drie handelingen door het gebruik der voegwoorden en voornaamwoorden *en* en *dat hij hem* tot ééne handeling worden. Het Latijn, minder met lid- en bij-

(40) Ik ontleen dit met den schrijver der *Form. Mch.* I. p. 76. van PLUCHE *de la manière d'étudier les langues*, wiens ontledende voorstelling, aldaar te vinden, ik ter lezing aanbevele: *Goliathum proceritatis inusitatae virum David adolescens impacto in ejus frontem lapide prostravit et allophylum cum inermis puer esset ei detracto gladio confecit.* — Meer over dit onderwerp vindt men bij één, *Encyclop.* xxv. p. 634 — 638.

woorden belemmerd, vat dit in eens, als in eene schilderij op, en verthoont *Goliath, reusachtig-lang man, tegen over David, een' jongeling; getroffen voor het hoofd met een' steen; neêrvallende; en dien vreemdeling, door den ongewapenden knaap, die hem zijn zwaard van de zijde rukt, gedood.* In het Nederlandsch kan de redenaar, beter dan de geschiedschrijver, de zelfde orde behouden, op deze, of dergelijke, wijze aanheffende. „*Ziet Goliath,*” enz.

Het is een bewijs van de vrijheid en schoonheid eener taal wanneer zij deze verscheiden wijzen duldt, van den zin zamen te stellen naar vereisch van den stijl; en zoodanige taal is bijzonder geschikt om er de lettervruchten van andere landen in overtebrengen (41).

XIX.

VAN DE AFLEIDING DER WOORDEN.

Zoo onmisbaar de kennis is van de onderscheiden soorten van woorden, van hunne verbuigingen, en van hunne zamenvoeging tot een' geheel en zin, om eene taal te verstaan, zuiver te spreken en regelmatig te schrijven, zoo noodzaaklijk is voor den beoefenaar der talen de kennis van den oorsprong of wortel der woorden en derzelve afleidingen. (*Ety-mologie.*) (42)

(41) Over het verschil in de woordvoeging van de onderscheiden talen zie *Form. Méch.* I. 75. en COURT DE GEBELIN, *Gramm. univ.*; en *Hist. de la parole*, p. 342.

(42) *Form. Méch.* II. p. 313. TEN KATE, *Aent.* II D. *Taal- en dichtk. bijdragen*, II. bl. 296 en *Nieuwe bijdragen*, I. bl. 449.

Men kan de *wortel-woorden* in de taal, in zekeren zin, vergelijken met de afgetrokken begrippen die ons verstand vormt. In dezelve hechten wij bepaaldelijk met onze aandacht aan deze of gene wijze van *zijn* die wij in zekere voorwerpen opmerken, welke wij daarom in dezelfde foort rangschikken, op de punten van verscheidenheid geen acht gevende. Zoo ontstaat, bij voorbeeld, het begrip van *witheid* uit de beschouwing van verscheiden *witte* voorwerpen, ofschoon de witheid geen wezenlijk voorwerp is. Even eens brengt een zekere klank, of *wortel*, dien wij in *verscheiden* woorden aantreffen ons bij het hooren of lezen op de gedachte van de overeenkomst welke die wortel kenmerkt. Doch er bestaat dit onderscheid tusschen de beide, dat ons verstand de som der beschouwing van vele zinnelijke voorwerpen in het afgetrokken begrip opsluit, terwijl daarentegen uit den wortel veelvuldige afgeleide woorden en denkbeelden zich verspreiden en allengs uiteenloopen.

Wij hebben in dit woord *witheid*, en in eene menigte gelijksoortige, het voorbeeld van dien voortgang in de taalbeschaving waardoor de naam van de in de natuur kennelijke hoedanigheid word verlengd, om, op deszelfs beurt, aan een niet beslaande, doch als zelfstandig gedacht, voorwerp een naam te geven. Ik heb hiervoren, blad. 35, beloofd op dit onderwerp te zullen terugkomen, en het dunkt mij thans daartoe de geschikte gelegenheid te zijn, nu wij van het geheel beloop van het gebouw der taalkunde een overzicht hebben verkregen.

VAN DE OVERGEDRAGEN DENKBEELDEN.

Er zou veel te zeggen vallen over de overgedragen denkbeelden, vooral indien men, naar aanleiding der bekende talen, den trapswijzen gang der overeenkomsten wilde afteekenen en ontwikkelen. Zie hier slechts eenige algemeene aanmerkingen, die men, bij eigen onderzoek en beoefening kan uitbreiden en toepassen.

1°. De spraak, aanvankelijk afbeelding van het gehoorde, wordt vervolgens uitdrukking van het als hoorbaar gedachte. Terstond na de eerste trappen der overdraging houdt de nabootsing op, en de plaats van den natuur-klank wordt vervangen door de *overeenkomst*, die telkens op hare beurt eene nieuwe overeenkomst voortbrengt, zoo lang als de taal duurt en de spreker toeneemt in ondervinding en kundigheden; al is ook het gehoorde waaruit zij ontstond, tot groot verdriet van den taalvorschier, vervlogen. De stam sterft, maar de onzichtbare wortel blijft kennelijk in zijne uitspruitfels.

2°. De overeenkomst, die hier het hoofdmiddel tot de ontwikkeling is, hangt af van de eigendommelijke wijze van gewaarworden van elken te zamen levenden volkshoop, dien deze overeenkomst, zonder geleerd onderrigt of bewijzen, dadelijk in het oog valt. In de eerste tijdvakken van de vorming der menschelijke taal waren allen ruwe en onbeschaafde menschen, van wie men dienvolgens niet

veel verwachten kon. Uit dien hoofde is het onderscheid der talen het meest kennelijk in de overgedragen begrippen. In vele gevallen is het overgedragen denkbeeld zoo nabij aan het oorspronkelijke dat zeer ver van elkander verwijderde volkeren daarin niet ligt mistasten. Zoo zijn bijna alle van het waaijen van den wind, of van den adem, tot het begrip van ziel en geest gekomen. Niet zelden echter speelt het nog onbeschaafd vernuft hierin op eene wonderlijk luimige wijze, en ontdekt, of liever scheidt, overeenkomsten, waar de late nakomeling met de grootste inspanning nauwelijks den draad kan wedervinden. Vooral teekent zich hierin de stoute vlucht van den Oosterling. Soms verbetert eene volgende overeenkomst den buitensprong der voorgaande, doch meestentijds is dit het geval niet, en de lateré taaloeffenaar, na vergeefs het spoor van zijn voorganger gezocht te hebben, maakt nog ergere buitensprongen dan deze.

3°. Woorden, die oorspronkelijk een' twijfelachtigen en onbepaalden natuurklank afbeelden, zijn de geschiktste voor het overdragen van denkbeelden, en worden daartoe in alle talen het meest gebruikt. Duiden zij, bij voorbeeld, eene zachte, nauwelijks merkbare beweging aan, dan vindt men ze veelal op allerlei bewegingen overgebracht, die zich door geen opmerkelijker of meer eigen geluid aankondigen.

4°. Alle beteekenissen van een woord, zoo overgedragen en afgetrokken als zij zijn mogen, gaan altijd uit van een zinnelijk denkbeeld, en dit

van den ondervonden indruk van een' klank. Zij worden hoe langs zoo meer, om zoo te spreken, *veronzinlijkt*. Het menschelijk verstand brengt het zeer ver op dezen weg. Door verbeelding en af-trekking bouwt de mensch uit de zinnelijke wereld eene onzichtbare, over welker uitgebreidheid en rijkdom hij eindelijk zelf verbaast staat. Met dat al, hoe veel waarheid is er in deze onzichtbare wereld, wier grondslagen rusten op ettelijke honderd, door het gehoor verzamelde, indrukken van ligchamelijke verschijnsels, en hoe noodzakelijk is het niet deze, zoo veel het zijn kan, te ontkleeden, en te ontdoen van alle later daaraan geleende gedaante!

5°. De mensch maakt zich denkbeelden van eene menigte van voorwerpen, die alleenlijk in zijn verstand aanwezig zijn, en niet in de natuur bestaande, niet onder het bereik der zinnen vallen kunnen. Zij worden geboren uit de gewaarwordingen, die zijn verstand ontvangen heeft van enkele zinnelijke voorwerpen, en welke het in de beschouwing te zamen vat. Met deze voorwerpen houdt het zich, bij beschaafde volkeren, veel meer dan met de zichtbare voorwerpen bezig. De laatste maken met weinig moeite indruk op het verstand, dat langs dezen weg alleen kundigheden verkrijgen kan; maar het verstand, daarentegen, heeft veel moeite om zijne bevattingen aan de zintuigen mede te deelen. Den *eigen* smaak van een' appel of peer, den reuk der roos, der kamperfoelie, kunnen wij niet duidelijk uitdrukken; en dit zijn nog zinnelijke voorwerpen.

6°. Het middel der overeenkomsten, gebezigd om de zinnelijke denkbeelden uit te breiden, heeft den mensch ook voor de onzinnelijke gediend; de woorden, die *uitwendige* aandoeningen uitdrukken, overbrengende op de *inwendige* van den geest: onze gedachten *gaan*, ons oordeel *weegt*, wij *gevoelen* de gegrondheid van een betoog. Men kan de benamingen van de eerste foort *natuurlijke*, de laatste *zedelijke* of *verstandelijke* noemen.

7°. Veeltijds worden deze benamingen overgebracht uit hoofde van eenige gelijkenis, die men er in vindt met het natuurlijke voorwerp. Hieruit ontstond het beeldchrift der Ouden. Soms is het niet het voorwerp zelf, maar eene hoedanigheid of wijze van bestaan daarvan, waaraan men hecht in de overbrenging: het *blocijen* der jeugd, de *stroom* der driften; zoo *vlugt* ook de tijd. Deze overdrachtige wijzen van spreken doen de voorstelling sterker uitkomen en zijn meer in dagelijksch gebruik, dan men oppervlakkig denken zou. De wijsgeerig naauwkeurige taal sluit dezelve zoo veel mogelijk uit, en, waar het noodig is, in het doolhof der meeningen het regte spoor te behouden of weder te vinden, gaat zij aan den leiddraad der vergelijkingen, der aftrekkingen, der overbrengingen, der nabootsingen, tot de natuurklanken en eerste denkbeelden, tot de *wortelwoorden*, terug (43).

(43) Met veel vrucht zal men hierbij lezen de *Proeve over het verrijken der Nederduitsehe taal*, door J. LUBLINK, den jongen.

XXI.

VAN DE WORTELWOORDEN.

De wortelwoorden zijn zoodanige *in den eigenlijksfen zin*, of *oneigenlijke*, dat is, die uit een' ouderen stam gesproten, als wortel beschouwd kunnen worden van nieuwe afleidingen. Van deze zijn er vele, de eigenlijke zijn in zeer klein getal, alleen uit de eerste aanduidingen der klanken bestaande. Zoodanige aanduiding komt dan in de zamenstelling voor van de geheele reeks van woorden, die iets van het aangeduide bezitten, waarvan het teeken de sleutel is van die reeks; bij voorbeeld: *r* teeken der beweging, *st* teeken van stilstand, *sk* teeken van uitholling, *fl* teeken van vloeibaarheid (44). Men mag het voor onmogelijk houden alle woorden tot zulke wortels te herleiden; het verschil in de uitspraak, van twee volkeren, van denzelfden wortel, maakt hem, na eenige overgangen, onkennelijk. Dezelfde uitwerking heeft het spelen en afdwalen en springen der gedachten in het overbrengen van eene benaming, waardoor de hoedanigheid, van welke het voorwerp die ontleende, uit het oog verloren en de afgeleide benaming op een voorwerp overgebracht wordt, dat eene geheel andere hoedanigheid bezit. En dit ontleenen en overbrengen en algemeener toepasfen van

(44) Vergelijk *Form. méch.*, II. 37c.

eene uitdrukking, brengt somwijlen een woord in eene beteekenis over, die lijnregt strijdt met wat het naar den eigenlijken wortel zou moeten beteekenen, Zoo ontleent eene *star* haren naam van hare *staande* hoedanigheid, en wij noemen echter die, welker stand gedurig verandert, of welke na eene reeks van jaren terug komen, *starren*.

In andere gevallen vergaat de gedaante, naar welke een voorwerp zijn' naam ontving, terwijl men dezen blijft behouden.

Het gebeurt ook wel dat het wortelwoord niet, of niet meer in gebruik, is in eene taal, schoon zij de daarop zamengestelde of daaruit afgeleide woorden behouden of opgenomen heeft.

XXII.

VAN DEN INVLOED DER TAALBESCHAVING.

Uit al het aangevoerde blijkt, welke voordeelen de meerlettergrepige talen boven de éénlettergrepige hebben. In de eerstgemelde is men in staat de begrippen onder klasfen te brengen, door de natuur zelve als aangewezen, en elke klasfe naauwkeurig te beperken, waardoor de duidelijkheid zeer veel wint. Het pad is geopend om zelfs de fijnste betrekkingen, die de mensch in zijne éénlettergrepige taal nooit bereiken kan, uit te drukken, de denkbeelden op allerlei wijze zamen te voegen, en, in plaats van de éénlettergrepige eentoonigheid, verscheidenheid en welluidendheid in de taal te

brengen. In de éénlettergrepige talen is de overbrenging der denkbeelden zeer beperkt, omdat aan elk woord, met eene andere beteekenis, een andere toon wordt toegevoegd, en het getal der laatstgemelde door de natuur bepaald is, en niet willekeurig kan worden uitgebreid. Daarentegen is het, in de meerlettergrepige talen, niet meer deze toon, die de beteekenis van het woord bepaalt, en er blijft voor overbrenging en ontleding van denkbeelden zoo veel spelens over, dat het verstand der menschen niets verder verlangen en alleenlijk zijn eigen vermogen bewonderen kan. De taal is nu niet meer de nabootsing van het gehoorde, of voorstelling van het als hoorbaar gedachte, maar de duidelijke uitdrukking van alle onze denkbeelden en begrippen, waarmede wij somtijds wanen het geheele gebied der onzienelijkheid te omvatten. Vergeten wij echter niet, dat wij deze onzichtbare wereld op onze denkbeelden van de zichtbare bouwen; zelfs 'in den mond van een' CICERO of NEWTON blijft de taal het kenmerk dragen der zinnelijkheid van den nog niet beschaafden mensch. Eeuwen lang had hij geene heldere bewustheid als van zijn eigen IK. Naar zijn eigen IK beoordeelde hij alles wat buiten hem was; alles scheen bezield gelijk hij, te handelen, te werken, te denken, gelijk hij: de wind ruischt, de zon gaat, de donder treft. Leidde niet THALES de aantrekkingskracht van den barnsteen van eene daarin wonende levendige ziel af? Daarom, eindelijk, was, gelijk hij mannelijk of vrouwelijk is, in de taal desgelijks elke zelf-

standigheid mannelijk of vrouwelijk, naarmate zij werkende of lijdelijk was (45). Van deze begrippen, die met de eerste taalbeschaving diep in de wijze van denken zijn ingedrongen, kunnen wij ons met geene mogelijkheid losmaken, en wij behouden, bij de meest afgetrokken denkbeelden, den zinnelijken vorm.

XXIII.

VAN DE VOORDEELEN DER TAALKUNDE.

Laat ik dit stuk besluiten met voor den lezer, dien welligt de droogheid die van deze soort van nasporingen onafscheidelijk is, reeds begint af te schrikken, eenige losse gedachten ter neder te stellen over het nuttige en aangename der *taal- en afleidingkunde*.

Den eigenlijken taalbeoefenaar heb ik hier minder in het oog, die, hetzij uit zucht tot de letteren, hetzij beroepshalve, met de hiertoe behoorende wetenschappen gemeenzaam is of er toe wordt opgeleid, maar zulken, wie geene *geleerde opvoeding* te beurt viel, zoo als zekere schoolsche vooringe-

(45) Grootendeels, inderdaad, willekeurig, omdat hij niet op het voorwerp, maar op den nabootsenden klank hechte, waarover, gelijk over dit moeilĳk gedeelte der taalkunde in 't algemeen, BILDERDIJK in zijn boek: *Over de Geslachten der Naamwoorden* (tweede druk), zoo voortreffelijk als onderhoudend handelt. Toch kan er, oorspronkelijk, eenige overeenkomst geweest zijn tusſchen voorwerp en klank in dit opzigt.

nomenheid het niet zelden noemt. Want, zoo de geleerdheid bestaat in het kennen der diepste gronden en der uitgebreidste toepassing van eenige wetenschap, onafscheidelijk van de voorlichting der wijsbegeerte, dan is niet altijd en niet enkel de man, die, door hulp van zijn geheugen, zijn hoofd tot de stapelplaats heeft gemaakt van millioenen denkbeelden bij de Ouden geleend, die den onafzienlijken voorraad der bestanddeelen van het eene of andere vak der menschelijke kundigheden weet op te noemen, ja te rangschikken, een geleerde. De handelaar, die de redenen voor zijne ondernemingen in de kennis vindt die hij van de zamenhangende belangen der wereld-maatschappij bezit; de man, die aan het hoofd staande van een' uitgebreiden tak van openbaar bestuur, de wezenlijke nuttigheid van de voorlagen die men hem doet, de gebreken in een bestaand stelsel, naar eigene gegronde inzage weet te beoordeelen; de landbouwer, de fabrikteur, die, met de ontdekkingen der scheikunde bekend, dezelve in beoefening weten te brengen: zijn zij geene geleerden, nuttiger geleerden, dan wanneer zij, uit eene boekverzameling van duizenden banden, den inhoud van mischien geen honderd verstonden, en uit geen tien ooit wezenlijk nut trokken voor heldere, onbevooroordeelde denkbeelden, voor burgerlijk of algemeen menschelijk geluk?

Aan lieden, aan wie tijd of middelen den omflag, aan letterkundigen arbeid verbonden, niet vergunnen, durf ik echter het verkrijgen van eenige

algemeene taalkennis aanbevelen, omdat zij den gereedsten weg baant tot regelmatig spreken en schrijven, en dus tot regelmatig en duidelijk denken. En wie, die niet volstrekt tot den handwerkersstand behoort, heeft er niet soms eenig belang bij zijne gedachten geleidelijk te kunnen mededeelen; wie niet, in de tegenwoordige gesteldheid van het Europeesche huisgezin, ten minste ééne of twee talen zoo veel te kennen, dat hij er een boek, tot zijn beroep betrekkelijk, in lezen kan? De kennis der taaldeelen, der woordvoeging en der afleidingen geeft hem het middel aan de hand, om in korten tijd zich zelf in eene taal te onderwijzen, des te verkieslijker, omdat hij door deze oefening eene vaardigheid verkrijgt, die met het aanleeren van elke taal toeneemt. En hoe voortreffelijk werkt dit niet op de ontwikkeling van het oordeel, die hoogstbelangrijke onder de verstandelijke oefeningen, van welke ons al of niet flagen in wat wij aanvaarden meestentijds afhangt!

Voegt hierbij, hoe de taalkennis aan elken mensch die eenige aanspraak maakt op beschaafdheid, een' geur der letteroefeningen mededeelt, den smaak vormt, en den zin scherpt tot wijsgeerig nadenken. Ook onder de woeligste bezigheden van het dagelijksche leven, wie heeft niet een' oogenblik dien hij tot verpoozing wil aanwenden? Hoe wenden velen het aan, bij het gebrek aan eenige taalkunde, dat hun het verstaan van een gewoon boek in hunne moedertaal zelfs moeilijk maakt, en het hun voor eene gedachtenlooze tabakspijp doet uit

de hand leggen? Verpoost hij, daarentegen, zijne beroepszorgen bij een dagblad, bij een handelsbericht, bij het rondzien in zijne stad en landstreek, en heeft hij tevens eenige taalkennis, dan zal hij in den oorsprong eener verouderde, voor velen onverstaanbare, benaming dadelijk de vroegere gesteldheid herkennen en met de tegenwoordige vergelijken; hij zal de buitenlandsche namen van menige plaats, persoon, of gebruik, gemakkelijker leeren uitspreken en er de beteekenis van verstaan.

Voor u, penvoerend heerleger! voor menigen uwer, hetzij hij op zichzelf sta, of dat hij in een' zeer beperkten werkkring van bestuur behoore, kan de eer zijn weggelegd van zijne opstellen in eene zuivere en van noodelooze bastaardwoorden ontdane taal te leveren, iets dat maar al te veel beschouwd wordt als der hoogere aandacht onwaardig, en daardoor aan onze schoone en rijke taal den rang te helpen verzekeren, waarop zij thans met beter uitzigt aanspraak maken mag, dan toen de hof- en vierschaarspraak van vorsten uit buitenlandsche huizen haar te jammerlijk vervalschte. U, Schilder der Geschiedenis! geeft de taalkunde de teekenpen in de hand, zoo gij niet van elke vertaling waarop men 'u hopen laat, wilt afhangen. En — geboren Dichter! gij gevoelt het, wat root zou gebleven zijn zonder taal oefeningen.

De taalkunde en in het bijzonder haar verheven gedeelte, de kennis der afleidingen, is een wezenlijk deel van de geschiedenis der voortgangen van den menschelijken geest. Zij toont ons dat de

mensch, de begaafdheid bezittende van zijne begrippen door klanken uit te drukken, zekere klanken aan zekere voorwerpen heeft verbonden, dat hij, uit de beschouwing van die voorwerpen in derzelver verband met andere, nieuwe denkbeelden heeft verkregen en met eene nieuwe reeks van woorden uitgedrukt, die op hunne beurt daarmede in betrekking staan; dat, hij aldus van zamenvoeging tot zamenvoeging voortgaande, telkens nieuwe reeksen van begrippen en van woorden zich hebben ontwikkeld; dat, bij het toenemend dieper nadenken, en het beschaven der zeden, één woord met kleine bijvoegingen en verbuigingen een aantal van bijomstandigheden heeft begonnen uit te drukken; dat deze verbuigingen, tot regelmaat voor andere strekkende en tot voorbeelden in andere talen, de *spraakkunsten* hebben doen ontstaan. Van de verbinding der denkbeelden tot het overbrengen van die der zinnelijke op onzinnelijke dingen, op afgetrokken begrippen, voortgaande, toont de taalkunde ons den invloed der taal op de meeningen, hoe de onduidelijkheid of het verkeerd opvatten van eene uitdrukking somtijds eene bron van twisten is geworden, des te moeilijker te dempen wanneer het onzichtbare voorwerpen gold, of die inderdaad niet bestonden, schoon men zich diets maakte dat ze moesten bestaan dewijl er een naam aan was gegeven, want men kon dan dien naam of de beschrijving nooit aan het voorwerp zelf toetsen. Zu'k eene uitdrukking of omschrijving werd metter tijd een volks vooroordeel, werd erger dan

dit, een geleerd vooroordeel en erger nog dan deze.

Laat ik een opmerkelijk geval uit de Geschiedenis hier mogen aanvoeren, waarvan de eer der opheldering aan onzen landgenoot *Regnerus Cijprianus ab Oosterga* in zijne *Censura Belgica ad Codicem lib. I. Tit. de officio Praef. Praet. Africae* toekomt. JUSTNIAAN, in de inleiding zijner wet, gegeven na het verdrijven der Wandalen uit Afrika, de wandalen verhalende die zij er gedurende eene vijfennegentigjarige overheersching gepleegd hadden, zijnde vijanden der ligchamen en der zielen, deze, voor foltering en doodstraf onbereikbaar, verdervende door afval van het geloof, gene, lieden zelfs van de aanzienlijkste geboorte, onder het wreedste juk doende buigen, laat er op volgen: „*cerbiedwaardige mannen hebben wij gezien, de tong ten wortel toe uitgesneden, hun lieden op de rampzaligste (andere lezen op de bewonderenswaardigste d. i. welsprekendste) wijze verkondigende*”. Eene *figuurlijke* uitdrukking, die met de onmiddelijk voorgaande wegens de harde slavernij zeer zamenhangend en duidelijk is, gelijk niemand, zoo ver ik weet, de eerstgemelde letterlijk-alleen van *een juk te dragen* opgevat heeft. In de laatstgemelde was het *wonderbare* te aanlokkelijk. De geschiedschrijver Procopius, die er nog al smaak voor had, blijkens zijne voordragt van het geval des ooijevaars waaruit Attila zich de overgaaf van Aquileia beloofde, verstaat het naar de letter; woordelijk echter schrijft hij: „in mijn’ leeftijd *wandelden* er nog van deze lieden door Constantino-

„pel,” zonder dat hij zegt of *hij* ze zag, en dat men ze er *nu* nog zien kon. Hij hangt er nog wat bij nopens twee die naderhand door eene ontuchtige levenswijze de spraak verloren, waaruit men mag opmaken dat de spraakdeelen van eenigen althans niet geheel en al onbruikbaar waren geweest. Ifidorus, honderd jaar later, praat hem na, en op zulk gezag, is uit des keizers of liever des redenaars uitdrukking die de wet opstelde, een wonder geboren waar over bij *D. Gothofredus, Cujacius, H. Grotius, de veritate Relig. Christ.* I. § 17, mannen inderdaad hoog te eerbiedigen! nog geene twijfeling oprees. Zoo voorspellen de dwalingen van voorgaande eeuwen die welke wij-zelf onwetende koesteren, en waarschuwen ons of een volgend geslacht tegen dezelve (46).

Woorden, teekens alleen der gedachten, en in zekeren zin willekeurige teekens, zijn wel eens de grondslagen geworden van het gebouw van deze of gene wetenschap. Het gebouw is opgetrokken naar den aard der grondslagen, bijkomende denkbeelden zijn op die eerste denkbeelden gevestigd, meeningen zijn gevormd op de meeningen van voorgangers, want de menschen dragen gewoonlijk maar bouwstoffen aan bij de eerst neêrgeworpene, zelden bou-

(46) Het bekende verhaal wegens het *Tartaarsch lammetje* geeft ons een ander voorbeeld. In het oog houdende hoe, bij de armoede der taal, een onbekend wollig gewas *een schaap*, het beletten der grocikracht of verteren van andere gewassen *opyreten* word genoemd, zullen wij het verhaal, in zijne inkleeding, niet mis verstaan.

wen zij iets nieuws op, en zelfs dan geschiedt het op aangetroffen puinhoopen. Bovendien zijn onze meeningen gegrond op algemeene begrippen, deze zijn uit bijzondere begrippen zamengefteld, over elk voorwerp op zich zelf genomen; als dan dit laatste onvolledig en onzijdig befchouwd is en dienvolgens een' onnaauwkeurigen naam heeft beko-
men, moet het eene oorzaak worden van dwaling.

Wil men derhalve den grond van eene meening blootleggen en al het bijwerk ter zijde fchuiven dat haar fchraagt, om het onderling verband der deelen, de wijze van bouwen, de zwakke zijden, de bekwaamheden en de bedoelingen van den bouwer, te kennen, dan is de weg den oorfprong op te zoeken van de uitdrukkingen die zoodanige wetenschap of volksgeloof in gebruik gebragt en gewettigd heeft. Daardoor zal men het vreemde en verkeerd bijgebragte fpoedig van het eigene weten te onderfcheiden. Wil men een voorbeeld zien van het gezegde, zoo befchouwe men den oorfprong en voortgang der ftarrenvoorzegkunde (47).

De mensch geeft een naam aan de voorwerpen; hij geeft dien overeenkomstig met hetgeen hij in het voorwerp meent te zien, maar dikwijls ziet hij er in wat er niet in is. De benaming intusfchen vervangt de wezenlijkheid, wordt, als ware het, de beknopte befchrijving (*definitie*) van het voor-

(47) Men zie dit ontwikkeld in de *Form. Mèch.*, I. 51. en toetse aan het hierboven gezegde wat de vernuftigfte voorftanders der Aftronomie in haar voordeel gepleit hebben.

werp, en op deze redeneert men door en maakt de eene gevolgtrekking na de andere. Naar zoodanige benaming rangschikt men dat voorwerp ook al in de klasfenverdeeling, die men gemakshalve uitdenkt, en dan moet, wat men aan die klasfe toefchrijft, ook op dat voorwerp toepasselijk zijn. Bij afgetrokken voorwerpen kan zich dit nog veel verder uitbreiden dan in die der zichtbare wereld. Welk belang hebben ook niet de natuurkundige wetenschappen bij eene juiste en regelmatige taalvorming.

Woorden zijn de voorname handelswaar tusfchen het eene volk en het andere. De afleidkunde toont, hoe elk volk, ter uitbreiding van zijne denkbeelden, de uitdrukkingen van zijne naburen gebruikt heeft, en hoe daardoor de taal den grooten verenigingsband der volkeren heeft vastgeknoopt (48).

Door de woordafleiding bespeurt men het verschil in de ontleedkundige zamenstelling der spraakdeelen van het eene volk en het andere, zoo als het uit de luchtsgefteldheid, vochtigheid, hoogere of lagere ligging, voedsel en levenswijze ontftaat. Alle zulke oorzaken hebben invloed op de spraakdeelen, verzwakken sommige, geven meer werking aan andere; wederkeerig brengt dit veranderingen in de woorden, uit de eene taal in de andere overgaande, te weeg. Over het algemeen werkt onder eene noordelijke luchtftreek meer het naar buiten gekeerde deel des spraaktuigs, onder eene zuidelijke het inwendigfte deel. Dergelijke opmerkingen

(48) Vergelijk *Encyclop.* xxv. p. 642—645.

brengen het hare toe tot eene naauwkeuriger kennis van het menschelijk ligchaam en zijn, ook uit dien hoofde, niet te verwaarloozen.

Niet alleen heeft de luchts- en landsgesteldheid, maar ook de aard van een volk invloed op zijne taal: de eerste werkt op zijn karakter en zijn karakter op zijne uitdrukkingen. Het veelvuldig gebruik van hardere en ruwere of van zachtere letterklanken, van tweeklanken, van zekere zegswijzen en uitdrukkingen, waarvan de zin gemakkelijker gevoeld dan omschreven wordt, kenmerkt de verschillende volkeren. Zoo treft men, bij voorbeeld, vele zamengestelde bijvoegelijke woorden, of de inéénsmelting van verscheidene woorden, bij geestige, levendige, ongeduldige, stoutdenkende volkeren, gelijk de Grieken (49) en Engelschen, aan.

In het algemeen is de taal van een volk de maatstaf van deszelfs kundigheden, vorderingen en beschaving (50).

(49) De schryver van de *Form. Méch.*, I. 71. van wien ik deze opmerking ontleen, bedoelde de oude Grieksche schrijvers, en zij kan ook nog niet anders bedoelen. De staat van overheersching van eenige eeuwen, gevolgd op eene nog langere reeks van eeuwen van verbastering, moet nadrukkelijk gewerkt hebben op de taal der Grieken. Hoe zal het herlevende Griekenland, met de nog niet uitgestorvene taal van DEMOSTHENES, eenmaal werken wie waagt het te voorspellen, hoe, op wie, en wanneer? — Zie wijders over het karakter der talen *Encyclop.* XXV. p. 641.

(50) Over de belangrijkheid, overigens, van de taalkunde voor de Geschiedenis, enz. vindt men veel bij den dikwijls aangehaalden schrijver van de *Form. méchan.* I. 86 *et suiv.*, II. 158, en *Encyclop.* (edit. D'YVERDON) XXV. p. 645—648.

AFKOMST EN VERSPREIDING DER TALEN,

NAAR DE

GESCHIEDENIS.

I.

VAN DE OUDSTE TALEN, EN VAN AZIË IN
HET ALGEMEEN.

Waar vormde zich de oudste taal (51)? Het antwoord op deze vraag moet eene daadzaak bevat-

(51) Alle de talen van den aardbol aan een' gemeenen stamboom toelichrijvende, uit welken alle als takken, telkens met nieuwe scheuten, nevens elkander in de hoogte gegroeid zijn, stem ik in zoo verre volkomen in met YPEY, *Geschiedenis der Nederlandsche Tale*, bl. 78: „dat elke taal de oorspronkelijke oudste zij;” alle vertoonen, tot in de jeugdigste loten, dat zij gevoed zijn door sappen door den alouden stam aangevoerd. Ik erken daarbij de billijkheid van den regel: van geen woorden van buitenlands af te leiden, waarvan de inlandsche geboorte blijkt. Maar het blijft geheel iets anders, en het geeft aanleiding tot een misbegrip, dat uit het niet onderscheiden tusschen *oorspronkelijk woord* en *oorspronkelijke taal* ontstaat, als men een Nederlandsch woord onmiddellijk uit het Hebreeuwsch, bij voorbeeld, gaat afleiden, dat de Nederlander slechts middellijk van Latijnsche of Frankische of Fransche meesters, in den gang zijner volksbeschaving, verkregen heeft (YPEY, bl. 196). Een paar voorbeelden zullen dit boven allen twijfel stellen. *Kristen*, *kerstenen* (doopen, door VONDEL en HOOFD gebruikt) komt, gelijk ieder weet, van *Christus*, een woord van Aziatische oorsprong; zal men nu beweren dat de Nederlandse taal het niet van de predikers van het Geloof ontvangen,

ten en derhalven tot de Geschiedenis behooren, en niettemin raadplegen wij hierover te vergeefs de

maar van onze oudste Germaansche stamvaders geërfd hebbe? — *Ram* is een Oosterfche wortel, die het denkbeeld van sterkte bevat, nog kennelijk in het Nederduitsche *ram*, mannelijk schaap of konijn; men leidt er ook den naam der stad *Rome* van af, van waar *Romeinsche*, *Romansche* taal; hebben wij daarom *romance* aan de Skÿthen, of wel aan de Franschen, te danken? Zoo men mij tegenwierp: dit zijn bastaardwoorden, dan zou ik vragen: wat vordert men om die bastaarden het inboorlingschap te verzekeren? Verkrijgen het alle niet na zekeren tijd? Beschouwen wij *tafel*, *kersmis* als bastaardwoorden? *school* komt door het Grieksch uit het Hebreuwsch, maar wij hebben het uit het Latijn. Of is hierin het onderscheidende kenmerk: dat de echte inboorling deze zij, die met de oudste oorspronkelijke taal der bewoners onmiddellijk in dit land is gekomen? Dat dus, in het gegeven voorbeeld, *ram* een echte, *romance* een vreemdeling zij? Dat *neus*, *oor*, *zon*, en menigte anderen almede voor echt mogen gelden? Dan zal men bevinden, dat alle die echten, woorden van eerste behoefte en werkzaamheid zijn, die (den invloed der uitspraak daar gelaten) eveneens genoemd zijn bij alle volkeren die de genoemde zaak naar dezelfde omstandigheden beschouwden, en tevens dat die echten zeer weinig in getal zijn, en van de groote armoede der taal des armoedigen volks getuigen. Dit stelsel moet den grond leggen voor dengenen, die eene *Geschiedenis* wil schrijven *van de beschaving der volkeren, uit de namen van zaken en plaatsen*, in elke taal. Of ik mijn lang gekoesterd voornemen, van eene proef, het Nederlandsch betreffende, daarvan te geven, zal kunnen uitvoeren, durf ik naauwelijks meer hopen.

Eigenaardiger misfchien, zoo men de taalverspreiding beeldsprakig wil voorstellen, bedient men zich van stroomen, die, uit ééne bron vlietende, onderweegs andere beken uit lager ontspringende bronnen (men gevoelt dat ik daaronder nieuwe vorming van denkbeelden bij voortgaande beschaving versta) opnemen, en somtijds in haren loop zich mengen, dan weder afscheiden, wel eens onder den grond verdwijnen.

Gefchiedenis. Hare bescheiden laten de wieg van het menschedom in het duister, welk der uiteenlopende gevoelens men deswege omhelze, na verwerving van dat allermintst bestaanbare, dat elken volksstam, uit den grond waarop hij werd aangetroffen, liet opgroeijen; eene dwaling, versoepelijker in de oude geschiedschrijvers, die de middelen van vergelijking der menschenrassen, der talen, der volksbegrippen, oneindig minder dan wij bij de hand hadden. Wij zullen ons dus niet inlaten in het onderzoek, of het verblijf van het eerste menschenpaar, waartoe de overleveringen van de onderscheidene volkeren ons geheel geslacht terugleiden, door eene omkeering die den ganschen aardbol trof en door eenen vloed overstroomde, onkennelijk zij verwoest geworden, of dat het in dien algemeenen ramp zij versoepeld gebleven (52); of het in Armenië, in Syrië, aan den mond van den Euphraat, te zoeken zij (53); of dat men er de uitgebreider landstreken tuschen den Indus, den Ganges, den Burrampoeter en den Tfan-poe voor te houden hebbe, of het, eerst in de afgelopen eeuw meer bekend geworden, vruchtbare dal van Kaschemir (54), dat van alle zijden door hooge

(52) PLUCIE, *Concorde de la Géographie*, p. 273, en de Schrijvers aldaar aangehaald.

(53) *Algemeene Historie*, I. bl. 460. Dr. SCHELVER plaatste het in Afrika. *Schouwburg van In- en Uittandsche Letterkunde*, Januarij 1810. HASSE in Prinsfen. Men leze hierbij YPEY, *Gesch. der Ned. Tale*, bl. 20 en volg. en bl. 78.

(54) BERNIER, *Hist. des États du Mogol*. FORSTER, *Reis van Engeland naar het Noorden van Indië*.

gebergten ingesloten, van het ruwe Tartarke en het wellustig Indië afgescheiden is, waaraan Europa de fijnste geweven kleederen, het *Sindon* der Ouden, en, ten tijde van JUSTINIAAN, de overplanting der zijwormen dankt, en waar BOEDDHA, de vermaarde stichter van een' nieuwen godsdienst, gezegd wordt geboren te zijn?

Het tijdstip, waarop wij in de oudste geschiedberigten iets meer dan namen en geslachtregisters aantreffen, is omtrent twintig eeuwen van dat waarop onze tegenwoordige tijdrekening aanvangt, verwijderd. Ten tijde van ABRAHAM vinden wij hier en daar, binnen den kring van onzen gezigteinder, heldere geschiedkundige punten; handwerken, akkerbouw, gevormde Staten, in één woord, een' gevorderden trap van beschaving (55). Laten wij trachten eenig licht over derzelve ontstaan, uit de Aardrijkskunde, te verkrijgen.

De tegenwoordige geteldheid van den aardbol vereenigt zich met het verhaal van MOZES, om ons te overtuigen, dat het water eenmaal deszelfs oppervlakte heeft bedekt, en, afgenomen hebbende, bewoonbare vlakten doen ontstaan. Het hoogste, eerst drooge gedeelte, moet dus het eerst bewoond zijn geworden. Wij mogen tevens aannemen, dat de alwijze Schepper zijne menschenkinderen in de beste omstandigheden voor hunne ontwikkeling geplaatst, en van alle noodige hulpmiddelen voorzien zal hebben.

(55) GENESIS, Hoofdst. XI. *Tafels van BLAIR.*

Eene zoodanige landstreek is het middelste gedeelte van Azië, tusſchen den 30ſten en 50ſten graad Noorderbreedte, en den 90ſten en 110den graad Oosterlengte (van Ferro), wordende in hoogte boven het oppervlak der zee alleen geëvenaard door de vlakke van Quito in Zuid-Amerika (56). De groote woestijn van Tartarije is het hoogſte punt van deze ſtreek, van waar Azië naar de vier zijden lager wordt; van hier beginnen de groote ketens van bergen, en aan derzelve voet ontspringen de ſtroomen, die dit werelddeel in onderſcheidene rigtingen doorsnijden. De koude en dorre *Kobi* zelf biedt wel de geſchikte woonplaats niet aan, maar, zuidelijk afdalende, ontmoeten wij in de eerſte plaats het belangrijke Thibet, dat alle de onderſcheidingen en afwiſelingen van weder- en luchtsgeſteldheid, op zijne hooge, met ſneeuw en ijs bedekte, bergen, en in zijne vruchtbare dalen en waterrijke vlakten vereenigt. De rijst, de druif, peulvruchten, ooft, allerlei gewaſen die de mensch federt eeuwen tot voedsel gebruikt, groeijen hier niet ſlechts van zelf, maar ook de dieren die hij langzamerhand met zich over de aarde verſpreid heeft, zijn er te huis en worden er in het wild aangetroffen; zoowel het rund, het paard, het ſchaap en het zwijn, als de kameel der dorre zandvlakten en het rendier, zijn eenige en trouwe med-

(56) Negenduizend voeten boven de oppervlakte der zee. De hoogſte bergtoppen in Groot-Britannië bereiken de helft niet, en zijn zelfs beneden de hoogte van 4314 voeten, welke een dal in het Koninkrijk *Nepaul* heeft.

gezel in de ijswoestijnen van het Noorden; alle de tamme dieren, in één woord; die Europa alle van Azië ontvangen heeft (57). Aan Thibet grenzen, ten Oosten, China en het uitgestrekte schiereiland, dat het tegenwoordige rijk der Birmans en nog andere Staten bevat; ten Westen, Kaschemir; verder, den Taurus afklimmende, Perzië, daaraan het oude Mesopotamië en Syrië.

Wij mogen het er voor houden, dat in het zuidelijk middengedeelte van het vaste land van Azië de eerste maatschappijen zich gevormd hebben.

Na den vloed, welken de Asfyrische overlevering dien van *Xisuthros*, en het verhaal van MOZES naar NOACH heeft doen noemen, waren de woonplaatsen der eerste volksstammen in het Oosten, dat is, oostwaards van de landstreek, hetzij Arabië of Syrië, waar de geschiedschrijver zijne berigten zamenstelde (58). Op dat Oosten had hij reeds gewezen als het verblijf, in een vroeger tijdperk, van den eersten menschenstam (59). Vlammen en nevelgedaanten, boodschappers van den wil der Godheid, beletten aan de Oostzijde van Eden den terugkeer in hetzelfde (60); en het breede blad van den boom der zachtere luchtstreek, dat genoegzame bedekking bood tegen de koelte van den ruischenden wind, was verwisfeld voor het velkenkleed van den ruwen bergbewoner (61).

(57) ZIMMERMANN, *Geogr. Gesch. des Menschen*.

(58) GENESIS, XI: 2.

(59) GENESIS, II: 8 en IV: 16.

(60) GENESIS, III: 24.

(61) GENESIS, III: 21.

Uit dit gedeelte der wereld schijnt hare bevolking verspreid te zijn. Door natuurlijke grenzen bepaald, en onder een' zachteren hemel, die bovendien het levensonderhoud in overvloed aanbiedt, moeten hier volkrijkheid en beschaving spoedig hebben toegenomen, en daar deze luchtsgesteldheid, door alle tijden heen, den zuidelijken aardbewoner minder dan den noordelijken tot verhuizingen noopte, zoo had deze verspreiding wel geen plaats vóór dat de beschaving een' tamelijken trap bereikte, en de beperktheid des verblijfs geen langer opeenhopen gedóogde.

Zien wij nu, naar aanleiding van het, bij gelegenheid der taalvorming, van de éénlettergrepige talen gezegde, bij welke volkeren wij dezelve nog aantreffen? Indien het in dit gedeelte van Azië is, zullen zij des te meer de eerste aanspraak op den rang van ouderdom hebben.

II.

ÉÉNLETTERGREPIGE TALEN.

Het zuidoostelijk Azië, dat is, deszelfs vasteland tusschen den 9den en den 40sten graad Noorderbreedte, op eene lengte van ruim 30 graden, ongeveer een achtste gedeelte van dat werelddeel uitmakende, en op eene oppervlakte van 130,000 vierkante mijlen meer dan 150 millioenen inwoners bevattende, is tusschen onderscheidene volkeren verdeeld, welke alle éénlettergrepige talen gebrui-

ken, die men tot de navolgende brengen kan: de *Chinefche*, *Thibetfche*, *Birmanfche*, *Pegufche*, *Annamfche* en *Siamfche* talen. Deze onderscheiding, die zich weder in tongvallen splitst, bevestigt, dat de benamingen van een voorwerp verschillen kunnen naar de wijze van het te befchouwen, en dat geene taal zoo arm is, om voor dergelijke afwisfelingen niet vatbaar te zijn. Men moet tevens, van de éénlettergrepige talen sprekende, als van de oudste en oorspronkelijke, dit niet zoo opvatten, dat zij, na verloop van vele eeuwen, nog onveranderd dezelfde behoeftige talen zijn zouden van de eerste tijden des menschedoms. In klank, toon en betekenis heeft voorzeker ook hier de Tijd zijn' invloed gehad; genoeg dat de algemeene vorm en gedaante nog dezelfde gebleven zij.

Maar waaraan is, juist hier, dat behouden der eerste vormen toe te fchrijven?

Hoe meer een volk afgefcheiden ligt door natuurlijke grenzen, hoe meer het zijne oorspronkelijkheid behoudt. Deze dagelijksche opmerking vindt hare toepassing op de volkeren, van welke wij nu spreken. Ten noorden en westen fcheiden hooge bergketens Thibet en China van Tartarije en het eigenlijk Indië, het voormalig rijk des Mogols; ten oosten, zuiden en westen omringt de zee en hare inhammen China en het fchiereiland beoosten den Ganges; deze en de zich in hem ontlastende stroomen ftrekken ten zuidwesten tot affcheiding. Het ras der inwoners bleef uit dien hoofde hetzelfde en ftamt in eene rechte lijn van de oudste volkeren

af, die zich in de jeugd der wereld hier neêrfloegen. Die natuurlijke grenzen beveiligden hen voor den invloed der verderaf getogenen, die in de harde vlakten van het midden van Azië tot woestheid vervielen, een invloed die zich, bovendien, niet kon doen gevoelen zoo lang de drang der volkrijkheid op de laatstgemelde zelve niet werkte. Bevolking en beschaving namen dus binnen deze grenzen onverhinderd toe, en de latere invallen van die woeste naburen, offchoon in hun' wilden overmoeden zachteren bewoner van het zuiden aan zich onderwerpente, vermogten niet zijne zeden en taal te veranderen.

Eene andere aanmerking valt er te maken ten aanzien van deze talen in het algemeen. Deels de zachtere hemelstreek, deels de gedurige onderlinge omgang der talrijke bevolking, vijlen, om zoo te spreken, het harde en puntige af in de zeden en in de gewoonten; aan deze zuidelijke volkeren deelden zij eene zachtheid van aard en eene buigzaamheid mede, die niet konden misfen hen tot een' middelbaren trap van beschaving op te voeren, die nogtans, in alles wat wetenschappen en kunsten aangaat, meer in bekwaamheid van behandeling, in voorschriften en vormen, dan in grondregelen en in uitvinding en vernuft bestaat. Binnen zekeren kring zich beperkende en in alles wat zij doen eene omzigtigheid bezittende, die, in lieden van een zoo warm bloedsgestel, schier onbegrijpelijk is, drijven zij alles, wat tot hoffelijkheid en pligtplegingen behoort, tot een belagchelijk uiter-

ste, en, waarin anders hunne taal arm zijn moge, zij is rijk aan uitdrukkingen, die het verschil in de onderlinge betrekkingen der sprekers aanduiden. Buiten dien kring van beschaafdheid, bezitten zij in hun karakter de gebreken van alle weinig verlichte menschen, hebzuchtig, wantrouwend en bedriegelijk zijnde, vooral jegens vreemden, en in oorlog en wraak gruwzaam en ontmenschend.

Offchoon het ras der inwoners in deze landstrecken sedert vele eeuwen was gevestigd, hebben thans alle deze volkeren, het eene meer dan het andere, den zeer kennelijken Mongoolschen gelaatstrek, het platte aangezicht, namelijk, kleine schuins van den buitenhoek naar den neus nederwaards staande oogen, dikke oogbeenderen, en den stompen neus. Het lijdt geen twijfel, of deze kenmerkende gelaatstrek is eigen aan het lands- en luchtgestel der Mongolen. Er is geen kenmerk dat zich ligter mededeelt, en, eenmaal gevat hebbende, vastter stand houdt dan dat der gelaatstrekken, niettegenstaande allerlei en van elders tusfchen beide komende oorzaken van verscheidenheid. En dewijl het bekend is, dat deze volkeren meermaalen door de Mongolen zijn overheerscht, zoo is deze overeenkomst van trekken daaraan toe te schrijven, zijnde zij in het schiereiland minder in het ooglopende en minder algemeen; terwijl, hoe meer men in China de Tartäärsche grenzen nadert, de trekken der beide volkeren zich meer vermengen. Men zou op de gedachten kunnen komen, of deze trekken misfchien in eenig verband stonden met de

éénlettergripigheid van hunne taal, doch dat deze hieraan niet is toe te schrijven, kan men hieruit opmaken, dat de Japannezen dezelfde gelaatstrekken hebben, terwijl hunne taal meerlettergripig is. Bovendien weet men, dat deze overheersching der Mongolen tot een veel jonger tijdvak van de geschiedenis dezer volkeren behoort: van 1210—1368 na J. C.

Offchoon, voor het overige, hetgeen wij van de oudste lotgevallen dezer volkeren weten, ons omtrent den tijd waarop zij zich hier verspreidden en vestigden, aan gissingen overlaat, zoo veroorlooft het ons, als een algemeen punt, te stellen, dat degene onder dezelve, die het eerst uit hun oorspronkelijk land verhuisden, zich het verst hebben verwijderd, tot dat zij door de oostelijke zeeën werden gestuit, en dat telkens jongere stammen de landstreken der verhuisden bezetteden; en dat derhalve de volkeren, die wij thans in de zuidelijke middendeelen van Azië aantreffen, jonger zijn dan de eerstgemelde. Hetzelfde verschijnsel, dat de oudste volksstammen in de ontoegankelijkste uithoeken zijn geweken, zal Europa ons aanbieden: het is eene der algemeene daadzaken, die tot leiddraad strekken in de geschiedenis der volksstammen en der talen.

1°. VAN CHINA.

Men heeft zeer grooten ophof gemaakt van den ouderdom van het Chineesche volk, en, naar het

zoo even gezegde, mag men dien aan hetzelfde toeschrijven. Hunne eigene geschiedboeken vermelden het beginfel des Rijks onder FO-HI, die, 200 jaren na den grooten vloed, de vele kleine horden, onder welke dit land destijds verdeeld was, bedwong en onder één gebied vereenigde. Doch niettegenstaande de Europefche zendelingen, die zich veelvuldig in China hebben opgehouden, deze voorgevens ondersteunen, valt er hier althans niet minder af te dingen dan op de oudste geschiedverhalen van alle andere volkeren. Een der voornaamste geleerden, die in de afgeloopene eeuw dit onderwerp in de bronnen heeft onderzocht (62), brengt het begin van de echte geschiedenis van China op het jaar 207 vóór J. C. In hoe verre men zelfs dan nog genoegzame staat op die geschiedenis maken kan, is aan twijfeling onderhevig.

Even min laat de staat der wetenschappelijke kundigheden in China ons toe groote gedachten van hunne vroege beschaving te voeden. De zes en dertig zonsverduisteringen, waarvan men de voorspelling tusfchen de jaren 720 tot 495 vóór J. C. aan CONFUCIUS toeschrijft, missen, volgens den aangehaalden Geleerde, de aanwijzing der jaargetallen, en geven alleen de maand des jaars en den dag van den Chineefchen tijdkring (cyclus van 60 jaren) op. De twee Arabieren, die in de negende eeuw van onze tijdrekening China bezochten, en

(62) DE GUIGNES, in de *Mémoires de l'Académie des Inscriptions*, Voll. XXXVI, XLII, XLIII.

waarvan RENAUDOT de reis heeft uitgegeven, vonden er geene wetenschappelijke beschaving van aanbelang, en gaven, in het bijzonder wat de sterrekunde aanging, den voorrang aan de Hindous boven de Chinezen. Zelfs KUBLAI-KHAN, de eerste der Mongolsche Keizers van China, ontbood sterrekundigen van Balk in Bukharije, omdat zijne Chinezen het jaar niet konden berekenen, en men weet dat het alleen hunne weinige bedrevenheid in de sterre- en wiskunde is, die aan de Jezuïten den toegang in China heeft geopend. De zoo hoog geroemde wiskundige regtbank bestond uit een' hoop sterrenlezers, zoo als de meeste Oosterfche vorsten hadden, en CON-FU-TZÉ (bij ons CONFUCIUS genoemd) behoorde tot dezelve; onderscheidende hij zich alleen door zijne spreuken en zedeleer.

Eene andere aanmerkelijke bedenking (63) tegen den voorgewenden hoogen ouderdom der Chineefche geschiedenis is, dat men nergens oude gedenkstukken aantreft, zijnde het eenige, wat er van dien aard bekend is, een opschrift op een metalen zuil, hetwelk DU HALDE tot het jaar 50 na J. C. brengt. Men overwege daarbij, welk oneindig schrijven en weder afschrijven het gevolg moet zijn van de weinige deugdzaamheid van het Chineefche papier, dat het vergankelijkste van alle papierfoorten is, en hoe weinig waarschijnlijk het dus is, dat hunne ge-

(63) Waarvan evenwel eene oplossing wordt gegeven in de *Lettre sur les Caractères Chinois*, BRUX. 1773, p. 44, note s. Ook verdedigt J. VON KLAPROTH tegen J. HAGER den ouderdom van het opschrift van Yu, en brengt dien op 2278 jaren vóór J. C.

schiedschriften twee- of drieduizend jaren lang overgeschreven, en zonder merkelijke vervalsching zouden bewaard gebleven zijn.

Deze geringe ouderdom van de geschiedenis der Chinezen ontnceemt hun met dat al niet, dat zij voor een van de oudste volkeren der aarde te houden zijn; het verklaart ons integendeel, hoe hunne taal zoo onvolmaakt heeft kunnen blijven; omdat zij, namelijk, reeds vroeger hun eerste en westelijker vaderland verlaten hebbende, niet als laat tot een' zekeren trap van beschaafdheid schijnen gekomen te zijn. Het wetboek van MENOU, hetwelk in Indië voor ouder gehouden wordt dan de *Kings* in China, maakt melding van de Chinezen als uit Indië herkomstig; de reeds vermelde Arabische reizigers oordeelden, dat zij een schooner ras waren dan de toenmalige bewoners van Indostan, en vonden veel gelijkheid, in trekken niet slechts, maar ook in kleeding en zeden, tusschen hen en de Arabieren.

Van alle de éénlettergrepige talen is het Chineesch de eenvoudigste, en komt derhalve het naast aan de oorspronkelijke taalvorming, bestaande zij in een' klinker met een' enkelen daarvoor geplaatsten medeklinker; want als wij Chineesche woorden geschreven vinden met meer dan één' vokaal of met de aanduiding van den neusklank *ng*, dan ontstaat zulks alleen uit het ontoereikende van ons Europeesch letterschrift, om den verschillenden klank van de Chineesche klinkletter of dien neusklank met één teeken af te beelden. In de uitspraak mist de Chinees onze *b*, *d*, *r*, *x* en *z*, en ge-

*f**

bruikt voor de twee eerste *p* en *t*, de *l* voor *r*, en voor de beide laatste de *s*; ook kan hij niet wel twee medeklinkers op elkander laten volgen, maar ondersteunt ze telkens door tusschenvoeging van een' klinker; al hetwelk aan vreemde woorden in zijn' mond een wonderlijk voorkomen geeft. Bij voorbeeld: *Crux*, *Cu-lu-su*. *Cardinalis*, *Kja-ul-fi-na-li-su*. *Christus*, *Ki-li-su-tu-su*. In deze lettergrepen, of wortelklanken, heeft men een staaltje van de Chineesche woorden; hij bezit er 328, of, volgens anderen, 350, en deze veranderen van beteekenis naar den toon, waarop hij ze uitspreekt. Die toonen zijn hoofdzakelijk vijfderlei: 1. De natuurlijke, gelijke, zonder eenigen ophef. 2. De gelijke, maar daarbij diep uitgesproken. 3. De hooge, kort wegvallende, zoo als wij in drift *neen!* uitspreken. 4. De klimmende, die enigzins diep aanvangt en langer dan andere gerekt wordt. 5. De kort afgebetene, als iemand die uit vrees den klank niet voleinden kan. Alle deze worden *met* of *zonder* haling (*aspiratie*) uitgesproken, en, behalve die, zijn er, denkelyk voor enkele gevallen, nog andere meer zamengestelde toonen, zoodat sommige schryvers hun getal tot 8, andere tot 11, ja 13 brengen, voor welker onderscheiding de tong zoo min als het oor van een' uitlander vatbaar is (64). Door die verscheidenhe-

(64) Als eene zeldzaamheid en bewijs wat het gemis van een ander zintuig uitwerkt, verhaalt men van den blinden Hoogleeraar SAUNDERSON, dat hij tot het $\frac{1}{2}$ van een' muziktoon kon onderscheiden. Zie zijn leven vóór zijne *Éléments d'Algèbre*, p. 22.

den van toon zijne klanken vermenigvuldigende, bezit de Chinees, naar de hoogste berekening, tusfchen de 7000 en 8000 woorden, die hij in het hooren kan onderscheiden, terwijl verre de meeste alleen door den zin waarin zij voorkomen, bepaald worden; en elke uitdrukking heeft weder hare overdrachtige beteekenis, die door den klank niet is te onderkennen en door het bijvoegen van een ander woord aangewezen wordt; welk woord men echter in het fchrijven weglaat, omdat elke beteekenis haar eigen teeken heeft (65), waarvan het getal ongeveer 80,000 beloopt, die onder 214 klasfen of zoogenaamde fleutels gerangfchikt zijn (66). Bij gebrek van zich over die beteekenis, in het fpreken, te verftaan, moeten zij hunne toevlugt nemen tot een nagenoeg gelijkbeteekenend woord, waarmede zij het eerfte ophelderen, of tot hetgeen MACARTNEY *het beste middel om zich te verftaan* gelieft te noemen: men trekt met den vinger in de lucht of op eenig voorwerp het woordteeken dat men bedoelt, en terftond kent men de zaak. Waarlijk het is als of wij hoorden aanprijzen de *Zeichen die im CLOSTER LOCKUM, feynd vormahls im Gebrauche gewesen, im jare 1578 by SAAL. HRN. JO-*

(65) Iets foortgelijks waren de *Notae* der oude Romeinen en der Longobarden, die men bij GRUTERUS, *Inscript. antiq.* en VULCANIUS, *de lingua Getarum*, verzameld vindt. Zie voorts over het oudfte beeld- en later *teekenschrift* der Chinezen: *Lettre de Pékin sur la langue Chinoise*, BRUX. 1773, 4to.

(66) Men vindt ze onder anderen in de *Encyclop.* (edit. D'YVERDON), *Planches, Alphabet*, pl. 10.

HANN HEIMANN's *Zeiten, des Abts, aber so bald der Starb ists im Abgang gekommen* (67). — De moeijelijkheid niet slechts van het leeren en onthouden van zoo vele teekens, die, door het zamenstellen en ineensmelten, niets meer vertoonen van de beelden die zij in den eersten oorsprong mogen voorgesteld hebben, maar ook de omslagtigheid en de onbruikbaarheid van eene zoodanige taal voor alles wat afgetrokken begrippen en aanwinst van wetenschappelijke kundigheden aangaat, daar zij den besten tijd van een geheel leven vereischt om ze te leeren lezen en schrijven, kan men bij eenig nadenken ligtelijk inzien. Want aan den straks genoemden schrijver, in zijne lofrede op de Chineesche taal, toegevende dat de man van letteren (nergens is, dunkt mij, deze naam eigenaardiger), naar mate hij meer teekens kent, eene meer omvattende kennis bekomt van zaken, dat hij dus in zoo verregaak staat met een' Geleerde, die de menigerlei beteekenis weet van alle de woorden eener lettertaal; dat het teeken de standaard is, die de beteekenis voor veranderen of verloren gaan behoedt; staat dan niet het teeken zelf daarvoor bloot door onnaauwkeurigheid, door haast, in het schrijven, door het verschil tusschen het *geleerde* en het *dagelijksche* schrift, door de verandering, die elke eeuw in de hand van schrijven aanbrengt, zoo als

(67) Men kan deze, en andere uitvindingen van dien aard voor Monniken en Stommen, vinden in LEIBNITZ, *Collectanea etymologica*, II. 384—404.

ieder weet die schrift van een paar honderd jaren geleden gezien heeft? Is in dat teeken eene verlorene beteekenis terug te vinden met zoo veel waarschijnlijkheid althans als in den *wortel* der letter-talen (68)? Waarom, indien dit zoo ware, staat de schranderste onderzoeker als een blinde voor het beeldschrift, dat, van gelijkfoortigen oorsprong als dat der Chinezen, de wijsheid der oude Egyptenaars moet bevatten, en voor de onzekere schriftteekens op de puinhoopen van Persepolis (69), terwijl hij, zonder veel moeite, den oorsprong onzer woorden, en onzer denkbeelden in derzelver gang en bijpaden, in de *doode letter*-talen van het Oosten herkent? Het is, zoo ik mij niet bedrieg, om-

(68) Men zie de platen bij de aangehaalde *Lettre sur la langue Chinoise*, of in de *Philosoph. Transact.*, Vol. LIX. pl. 20—39; in 't bijzonder de halfkenbare gedaanten van het oudste schrift dat den grondslag maakt, pl. 24—28. Schoon wij ons in deze Nasporingen niet met de schrijfteekens der talen zullen bezig houden, waarover men onder anderen $\Upsilon\text{P}\text{E}\text{Y}$, *Gesch. der Nederl. Tale*, bl. 110 en volg. kan nalezen, kunnen wij in het voorbijgaan opmerken, dat de meeste Chineesche teekens zeer zamengesteld zijn en eenige tot 17 (MACARTNEY zegt 70) trekken hebben, waarvan elke een afzonderlijk denkbeeld voorstelt. Men ziet tevens hieruit, dat deze teekens, waardoor verscheiden volkeren van het Zuidoosten van Azië elkander in het schrijven verstaan, niet geschikt zouden zijn voor eene algemeene taal, zoo dit wel eens gedane voorstel al nuttig en mogelijk ware. Wie er een proefje van zien wil verwijze ik naar G. KALMÁR, *Præcepta grammatica atque Specimen linguae Philosoph. univers.*, Berl. 1772, fig. 410, of het, eene eeuw vroeger geschreven, werk en Woordenboek van JOHN WILKINS. Men kan verder op dit stuk de *Encyclopedie* nalezen, art. *Caractère*.

(69) DE BRUIN, *Reis door Perzië*, pl. 131.

dat die talen niet zoo volstrekt dood zijn, dat zij niet, in eene van de daaruit afstammende, of door het voortgezet onderwijzen, nog heden gesproken worden. Het maken van een bijvoegsel aan een woordteeken, of het invoeren van een nieuw, ontmoet in China, als eene zaak van groot belang, vele zwaarigheden en tegenstand, terwijl de buigzame lettertalen aan elkeen vergunnen zijne bijdrage voor den algemeenen schat der denkbeelden ten toets te brengen. Geen wonder, dat eene zoodanige taal duizende boekdeelen tot opheldering harer beelden heeft voortgebracht. Vergelijkt ook eens de gemakkelijheid van het verkrijgen van eenigen nieuwen tak van kundigheid, voor den bezitter eener lettertaal, bij de dubbele moeite die de Chinees moet besteden, om de teekens aan te leeren van alle de nieuwe denkbeelden, waarmede hij zijn verstand gaat verrijken. Dit veroorzaakt, dat de meesten niets meer van hunne taal en van kundigheden weten, dan voor hun beroep onontbeerlijk is. Het is wel opmerkelijk, dat wij deze taal, reeds in hare zeer oude vormen gevestigd en naar deze uitgewerkt, in den despotieksten Staat aantreffen, en dat de zendelingen uit de orde der Jezuïten het hoogste van haar hebben opgegeven.

De mogelijkheid bestaat dat deze taal eenmaal van aard verandere, en in eene lettertaal overga. *MARCARTNEY* vermeldt, hoe een woordenboek daartoe aanleiding kan geven, dat men thans te Canton voor het gebruik der Chineesche kooplieden heeft, om het Engelsch te leeren, en waar elk woord

door een teeken, dat alleen den klank en niet de zaak aanduidt, is voorgesteld. Ook liouden de jongste onderzoekers het Chineesch, thans, niet voor geheel en al éénlettergrepig.

Voor het overige onderscheidt men in China de *Mandarijnen-* of hoftaal, die eigenlijk de gewone taal is van de provincie *Kiang-Nan*, waar de voormalige inlandsche Keizers hun verblijf hielden, en die van de taal der oude godsdienstige boeken der vijf *Kings* en andere geschreven werken, alleen door deftigheid van stijl, en zuiverheid van uitdrukking in de laatstgemelden, verschilt; en de volkstaal der onderscheidene gewesten, die elk en bijna elke groote stad hunne eigene tongvallen (*dialecten*) hebben, waarop de onderscheidene aard des volks invloed oefent, en onder dewelke het meest bekend is dat van de provincie *Fo-Kien* en hare hoofdstad *Tschang-tschou*, welke een' sterken handel drijft op Japan, Formosa, de Philippijnsche en Oostindische eilanden (70).

2°.

THIBET.

Minder bekend dan China is het uitgebreide *Thibet*, ongeveer 17000 vierkante mijlen gronds en 30 millioenen inwoners bevattende. Wij vinden het op de kaart van Azië voor ons liggen ten zuiden

(70) *Encyclopedie, Planches, cahier Alphabets*, p. 18, en PETIT, *Encyclopedie Élément.*, II. p. 624—666, alwaar men mede, van bl. 339 af, de meeste Alphabets vindt. Zie vooris KAMPER, *Japau*. DU HALDE. BARROW. ADELUNG'S *Mithridates*, I.

van de hoogste streck van dat werelddeel, ten westen van China, ten noorden van het eigenlijk Indië, en ten oosten van Bukharije. De stroomen, die het zuiden van Azië bewateren, nemen er hunnen oorsprong.

Naburige volkeren hebben zich op onderscheiden tijden met de oudere bewoners des lands vereenigd; ééne eeuw vóór onze tijdrekening drongen er, van de noordelijke zijde, Tartaren in, die de oude Grieksche aardrijksbeschrijvers Indo-Scythen noemen, en die der zesde eeuw tot de witte Hunnen rekenen; omstreeks 720 kwam een woeste Mongolenstam, de Sifans of Tufans, in de gebergten aan de Chineesche grenzen wonende, indringen, en heerschte er gedurende 190 jaren, toen, door onderlinge tweedragt, het Rijk in verscheiden Staten verdeeld geraakte. Van het zuiden waren er, omstreeks den tijd der geboorte van J. C., de navolgers van BOEDDHA, uit Indië verdreven zijnde, heen getrokken, en hadden er den eeredienst van den Lama ingevoerd, die er sedert de heerschende is gebleven, en tot vestiging van welke priesterregering de geestelijkheid zich het tijdstip der inwendige verdeeldheden schijnt ten nutte te hebben gemaakt. In 1414 bestonden er, gelijktijdig, niet minder dan acht Lama's of opperpriesters. China ondersteunde den genen wiens zetel te Poetala bij Lasfa was, en erkende hem voor groot of *Dalai-Lama*, en sedert wordt deze bestendig uit den reeds gemelden Mongolschen stam der Sifans verkozen. Echter was er in het begin der zeventien-

de eeuw eene nieuwe scheuring ontstaan, omdat de toenmalige opperpriester ook het vrouwelijke geslacht tot den geestelijken stand wilde toelaten. Het hoofd der andere partij, de *Bogdo- of Tefchoe-Lama*, houdt zijn verblijf te Tefchoe, in het zuiden des lands, en is geheel onafhankelijk. Behalven deze zijn er verscheiden andere, die de schrijvers welke alhier veel overeenkomst met de hiërarchie der R. K. Kerk opgemerkt hebben, met ondergeschikte bischoppen vergelijken. De kleederdragt die hun tot leuze verstrekt, is eene gele muts, de genen die als minder regtzinnig beschouwd worden dragen eene roode.

De taal is nog zeer onvolledig bekend in Europa. Het eerste bijna en het uitvoerigste wat men er van heeft gezien, is het gevolg der ontdekking van eenige handschriften door de Rusfen, ten tijde van *PETER de Grootte*; het beknopt verhaal van die ontdekking verdient alhier eene plaats. In eene afgelegene streek aan den voet van het Uralgebergte, op de grenzen van het eigenlijk Siberië en van de *steppen* die zich ten noorden van de Kaspische zee uitstrekken, bewoonde weleer een Mongolsche, toen meer beschaafde, volksstam drie steden, waarvan de ligging in de oudere landkaarten nog wordt aangewezen (71). In eene van deze had de

(71) Zie ds belangrijke *Carte de l'Empire de Russie tel qu'il s'est trouvé à la mort du Czar Pierre le Grand, dédiée à l'immortelle mémoire de ce Monarque.* — Het gebouw is gewoonlijk onder den naam van *Sedmy-Palaty*, of de zeven paleizen (zeven kamers onder één dak zijnde), bekend.

Khan ABLAI in een tempel of klooster eene prachtige verzameling van Thibetaansche boeken bijeen gebragt, maar door magtigere naburige horden gedrongen westelijker eene wijkplaats te nemen, tusschen de rivieren de Wolga en de Jaïk, bleven deze gebouwen aan den Tijd ter slooping overgelaten. In het begin der afgeloopene eeuw zond de Russische regering een' hoop krijgsvolk ter landverkenning in die streken uit, zij vonden de onbewoonde bouwvallen, en hielden de voor hun onleesbare schriften voor toovenaarsboeken, die zij, voor het algemeene welzijn, te niet maakten. Één uit nieuwsgierigheid bewaard blad geraakte in Rusland in betere handen. Het was ongeveer zeven palmen (decimeters) lang en bijna twee palmen breed, van dik, aschkleurig, vernist papier, dat bij het doorscheuren glanzig en zijchtig was; het beschreven gedeelte was zwartachtig met glinsterende witte en ook helder hemelsblauwe fraai gevormde letters. Later, toen de geleerde MULLER zich te Ust-Kamenegorod ophield, doch om de onveiligheid der landstreek zich niet daarheen durfde begeven, zond hij iemand af, onder geleide van een dertigtal foldaten, om de ontdekkingen voort te zetten; men vond er onderaardsche, met fraai muurwerk in den Chineeschen stijl opgetrokken gebouwen, en verzamelde er, benevens eenige beeldjes en andere voorwerpen van kunst, ruim 1500 bladen, die naar de keizerlijke boekerij te St. Petersburg werden overgebragt. Reeds het eerst ontdekte had de aandacht der geleerden bezig

gehouden. In Rusland niemand daarmede bekend vindende, zond Czaar PETER het in 1721 naar Parijs en Rome, alwaar men, uit hoofde der kundigheden die men, langs den weg van China, over Thibet had, het voor Thibetaansch schrift herkende, het voor een stuk van een zedekundig werk over de onsterfelijkheid hield, en eene vertaling van vervaardigde, waarin men evenwel, gelijk uit later onderzoek bleek, naar den zin raadde waar men hem niet verstond.

Zoo veel heeft thans genoegzame zekerheid, dat deze taal, die zich niet, gelijk de Chineesche, waarmede zij verscheiden woorden en wijzen van vorming der rede gemeen heeft, door schrijfbeeld en uitdrukking, maar tot de lettertalen behoort, vijf klinkers en dertig medeklinkers heeft, met twee verwisfelteekens, die, bij eene letter geplaatst, de uitspraak en beteekenis veranderen. Zij is mede éénlettergrepig, doch voegt ook een' medeklinker achter den klinker, en somtijds twee vóór denzelfden, waaronder niet zelden harde. Over het algemeen wordt de taal diep uit de keel, en door den neus, uitgesproken. Dat zij zich in tongvallen splitst, is, de uitgebreidheid van het land nagaande, ligt te begrijpen. De oudste godsdienstboeken dragen in hunne overeenkomst met het *Sanskrit* het bewijs, dat zij uit Indië afkomstig zijn, en de Thibetanen houden Benares, de heilige stad van het Oosten, voor de wieg van alle wetenschappelijke en godsdienstige kennis.

VAN HET RIJK DER BIRMANS.

Meer ten zuidoosten, tusſchen China, Thibet, en Indostan, is het rijk van Arrakan en dat van Ava, ook door de Indoes Burman en Boman genaamd, hetgeen, naar men zegt, het groote of dappere volk moet beteekenen, zijnde op het laatst der zestiende eeuw een ontzaggelijk heer van Mongolen uit het noorden, na een' vergeeffchen aanval op China, hier ingedrongen. In gedurige oorlogen met de nabijliggende Staten, hebben zij beurtelings elkander de wet voorgeschreven. In 1753 ontrukte **ALOMPRA**, een Avaner van geringe afkomst, zijn land aan de onderwerping waarin het gebragt was, veroverde Arrakan en andere landen, en liet bij zijn overlijden zijn' zoon in het bezit. Nieuwe staatsinrigtingen, en de eerste toenadering tot Europeſche beſchaving worden welligt, op het oogenblik dat wij deze berigten zamenſtellen, voorbereid door de overwinningen der Britſche wapenen, als zegeteeken waarvan de koninklijke wagen van ſchier ongeloofelijke rijkdom en pracht, bereids naar Engeland is opgezonden.

Het land is nog ſpaarzaam bevolkt, bevattende Ava met Arrakan en Pegu zestien en een half millioen zielen; het ras der inwoners, dat meer heeft van de Chinezen dan van de Indoes, is levendig, zachtaardig en gezellig. De taal van hunne heilige boeken, die den eerdienst van **BOEDDHA**

betreffen, is het *Bali* (72) dialekt van het Sanskrit, waarin ook hun voornaamste wetboek, *Darma-sath* of *Sastra*, geschreven is. SYMES zag in het koninklijk paleis te Ava eene verzameling van ruim honderd kisten, die, gelijk men weet, voor deze geschreven rollen de plaats van boekenkasten vervangen, met werken van allerlei foort, zoo in het Bali als in de gewone landtaal. Deze, gewoonlijk de Avaïsche of Birmanische geheeten, is gangbaar van de zee-kusten af tot aan de grenzen van de Chineesche provincie Yun-nan, en is eene geheel afzonderlijke taal, die echter, naar eenige wortels te oordeelen, een' gemeenen oorsprong met de Chineesche heeft.

Zij is éénlettergrepig, doch bevat eenige beginsels van afleidingen, die door het voorzetten van eene lettergreep worden uitgedrukt. Behalve de vele keel- en neusklanken heeft zij zes klanken, die door eene voor den Europeër zeer bezwaarlijke wijze van blazing of ademhaling gevormd worden; men beschrijft haar echter als zeer welluidend, uit hoofde van den zingenden toon waarop het laatste woord van elken zin wordt uitgerect. Verbuigingen kent deze taal nog niet, zij wijst het meervoud en de naamvallen aan door afzonderlijke woorden. Wijders helpt zij zich door den toon, door omschrijvingen, door het overdragen eener beteekenis; zoo is, om een enkel voorbeeld te geven, het woord, dat de *lippen* beteekent, uit twee woor-

(72) Sommigen schrijven *Pali*.

den zamengefeld, waarvan het eene *licht*, en overdragtig *schoonheid*, en het andere *de mond* beteekent, omdat de lippen de schoonheid aan den mond geven. *Kind* geeft in een' meer algemeenen zin alles wat *klein* is te kennen, daarom noemen zij een klein gewigt een *gewigt-kind*. De woordschikking is, naar onze gewone denkbeelden, zeer verward en het schijnt dat de veelheid der woorden de duidelijkheid moet vergoeden.

In Arrakan, in Kasfay, een bergvolk op de oostelijke grenzen van Bengale, wiens hoofdstad Munnipoer is, in Kashar, in Tongo, thans alle in het Bomansche of *Birmansche* rijk ingelijfd, worden dialekten van deze taal gesproken, alsmede door de Karianen, een vreedzame volksstam in de bosschen tusschen Ava en Pegu, en door de Kains, tusschen Ava en Arrakan. Op de grenzen van Ava wonen nog andere, wilde, stammen, de Lise ten noorden, de Kadun ten zuiden, doch men heeft van dezelve geene bijzondere narigten.

4°.

VAN PEGU.

Van dit rijk, aldus door de inwoners, door die van Ava met een Sanskritschen naam Henza-wuddy genaamd, en ten westen aan Arrakan en Ava grenzende, maken wij afzonderlijk melding, omdat het, volgens sommigen, eene afzonderlijke taal bezit, waarvan men nochtans weinig meer weet, dan dat

zij tot de éénlettergrepige behoort. Anderen houden haar, niet zonder waarschijnlijkheid, voor een dialekt van die der Birmans. Men beschrijft de inwoners als beschaafder dan deze.

5°.

VAN ANAM.

Onder den naam van *Anam*, dat is, het westelijke land, bevatten de Chinezen en de inwoners zelve de ten westen van China en zuidelijk in het schiereiland zich uitstreckende rijken van Tonkin, Kochinchina, Laos en Kambodja. In dezelve wordt eene éénlettergrepige taal gesproken, die hare onderscheidene tongvallen heeft, en eenige klanken die de Chinezen niet in staat zijn van uit te spreken.

Het eerstgenoemde, *Ton-Kin*, dat is, het oostelijke hof, is een zeer bevolkt land, dat de Keizers van China meermalen getracht hebben te onderwerpen, doch, na veel bloedvergietens, slechts tot een' staat van cijnjsbaarheid hebben kunnen brengen. Het voornaamste bewind voert minder de Koning, *Doya*, dan de *Choya* of eerste bevelhebber des legers. In de Kau-bang of boschrijke gebergten, op de grenzen, wonen halfwilde volkeren van verschillende afkomst, onder welke de *Quan-tó* zich voor de oorspronkelijke inwoners van Kochinchina en Tonkin, maar de Anam voor Chi-neesche volkplantingen houden. Ook hier is het

Boeddhisumus de heerschende godsdienst, offchoon men er ook de andere in China bekende gezindheden aantrest. Uit dit rijk heeft Tonkin zijne wetenschappelijke beschaving ontvangen, weshalve er het Chineesch in spraak en schrift door de geleerden gebruikt wordt. Het Mandarijnsch, of de hoftaal, is er minder eenvoudig dan in China; de taal heeft, wel is waar, verscheiden woorden, die uit een' enkelen klinker bestaan, maar daarentegen andere met meer medeklinkers zamengestelde. Van deze heeft zij alle de onze, de *z* en *x* uitgenomen.

Even als het voorgaande rijk zijn' naam van de Chinezen, zoo heeft *Kochinchina* den zijnen van de Japanezen bekomen, als ten *westen van China* gelegen. De oorspronkelijke inwoners zijn een woest, zeer zwart, volk, naar de Kaffers zwmende, en thans in de gebergten teruggedreven die dit land ten zuidwesten van Kambodja scheiden. Die van het overige land hebben den gelaats-trek der Chinezen en zijn vriendelijk, vrolijk en gastvrij van aard. *Kochinchina* heeft steeds in de lotgevallen van Tonkin gedeeld; het was een tijdlang magtig door het onderwerpen der Koningen van Ciamba en Kambodja, en is thans weder aan China schatplichtig. De taal, veel verschillende van de Chineesche, heeft er de schrijfteekens van behouden, doch met minder uitgebreidheid, waartegen men ook woorden vindt, die niet minder dan drie en twintig beteekenissen hebben.

Van *Laos*, dat eerst aan China, daarna aan Siam, onderworpen geweest is, en thans onder

meer dan een' onafhankelijk' vorst staat, heeft men weinig taalkundige berigten, even min als van *Kambodja*, waar de taal gezegd wordt zeer gemengd te zijn met Maleische, Japansche en Portugeefche woorden.

6°.

VAN SIAM.

Ten noorden de reeds gemelde Staten, ten zuiden het eigenlijk schiereiland Malakka, en ten westen de golf van Bengale hebbende, maakt Siam bijna een lang dal van omtrent 300 uren lengte op geen 100 breedte. Volgens de Siamfche priesters of geleerden is het land omtrent 400 jaren vóór J. C. door een' Chineefchen Prins, die ten gevolge van een' mislukten aanflag op den troon van zijnen vader, gebannen was, bevolkt geworden, van welken tijd de stichting van de stad Poucelouk dagteekent, die nog voor de heiligste plaats des geheelen rijks wordt gehouden. De naam dien de inwoners zich geven beteekent kleine vrije luiden, in tegenoverstelling van de groote vrije luiden ten noorden van hen, en met wien zij zich vermaagfchapt rekenen, die niettemin, als alle de volkeren van het zuidelijk Azië, sedert tijden herwaards, aan een streng despotismus zijn onderworpen. De afkomst der Siammers van de Chinezen, staven hunne wezenstrekken en taal. Zij zijn de beschaafdsten van dit gedeelte van het oosten, drijvende een' belangrijken handel, onder anderen

met Japan. Siam was langen tijd schatplichtig aan Ava, doch maakte zich onafhankelijk omstreeks 1634; in 1767 deden de Birmans eene poging om het aan zich te onderwerpen.

De taal is arm in woorden, doch daarentegen zeer voorzien van overdrachtige beteekenissen derzelve, en van verscheidenheden in den toon. Zij heeft ook eenige zamengeftelde woorden, waaronder er zijn die buiten de zamenftelling niet meer in gebruik zijn; verbuigingen heeft dezelve niet, hetgeen niet belet dat zij de onderlinge betrekkingen der personen, onderscheid van geslacht en getal en tijden der wèrkwoorden weet aan te duiden. Het Siamsch A. B. bestaat uit zes en veertig letterteekens (73). Voorts heeft zij verscheiden tongvallen, waartoe ook die van het ten noorden liggende *Tan-Koma* en van eenige eilanden in de nabijheid der kust behooren.

Als wij nu een' zamenvattenden blik werpen op de volkeren in het door ons behandelde gedeelte van Azië, zullen wij er den weg der beschaving en taalverspreiding gemakkelijk kunnen volgen: de eerste stroom ging voort tot in China en aan de

(73) VAN VLIET, *Befchr. van Siam*, bl. 95. Hij is Nederlandsch Opperhoofd in Siam geweest en naderhand Gouverneur van Malakka. Wanneer ADELUNG zegt, dat LA LOUBERE de eenige reisbeschrijver is die aandacht verdient en zich met de taal ophoudt, schijnt hij onzen Nederlandschen schrijver niet gekend te hebben. Volgens LA LOUBERE heet hunne geleerde taal *Bali*, waarvan zij de afkomst niet kennen, maar die dus het reeds vermelde Sanskrit dialekt zijn zou.

oostelijke zee; uitvloeifels derzelve verspreidden zich in het zuidelijk schiereiland, maar vermengden er zich, en ontvingen nieuwe wijzingen door latere bijkomende takken; terwijl van het noorden, nog veel later, de Mongolen in en langs China zuidelijk inbraken.

III.

MEERLETTERGREPIGE TALEN.

I.

INDISCHE TAALSTAM.

1°.

MALEISCHE TAAL.

Aan den zuidoostelijken uithoek van het vaste land van Azië maken wij met een' anderen volkstam kennis, die door zijne bruingele kleur en zwart zacht hoofdhaar, kennelijk van de reeds beschrevene verschilt. Het schiereiland Malakka schijnt al vroeg door denzelfden bevolkt te zijn en tevens te moeten worden aangemerkt als het moederland der Maleiers, een naam, die vermoedelijk *bergbewoners* beteekent, welke zich over de eilanden oostwaards hebben verspreid; op vele plaatsen de kusten innemende, op andere de eerste bewoners naar het binnenland dringende. Zij zelve geven zich den naam van *Orang-Benoca*, inboorlingen. Er bestaat meer dan één gevoelens omtrent deze afkomst der Ma-

leiers; het is een punt van de geschiedenis, dat te onmiddellijk in verband staat met de taalverspreiding, om er niet iets naders van te zeggen. De schrijver over de *Nederlandsche bezittingen in Azië* enz. zegt, naar WERNDLY en MALTEBRUN; met wie MARSDEN, *Hist. of Sumatra*, en *Inleiding tot zijne Maleische Spraakkunst*, overeenstemt, dat de Maleiers zich vrij laat op het kleine eiland van Malakka hebben neêrgezet, en dat hunne geschiedschrijvers hunnen oorsprong tot het eiland Sumatra brengen en derzelve gemeenschap met de Javanen erkennen, en dat Java zelf het vaderland der Maleische bechaving is, blijkens de geschiedkundige overleveringen, die Java aanduiden als den zetel van een groot Rijk, van hetwelk deze uitverhuisde stam zijne wetten en zijn' godsdienst ontvangen had, zijnde zelfs meest al de Maleische boeken uit het Javaansch vertaald. In welk tijdperk Java de zetel geweest zij van een volk dat, eerst zelf door de Braminen beschaafd, met zijne kolonien de kusten des zuidelijken Oceaans heeft bevolkt, bepaalt de schrijver niet nader dan tusschen de vierde en tiende eeuwen onzer jaartelling, terwijl hij eene tweede meer bekende verhuizing in de twaalfde en dertiende stelt, en daaraan het zoo aanmerkelijk verschil tusschen de Maleiers der kusten en die der binnenlanden toeschrijft; van waar die Maleische bevolking afkomstig zij, laat hij in 't midden; geene herkomst echter uit Zuid-Amerika of uit een oorspronkelijk, maar weggezonden vast land, waarvan alle deze eilanden de brokstukken zouden uitma-

ken, om zeer goede redenen, kunnende aannemen. De onbeantwoorde twijfel laat zich, naar mijne meening, voldoende oplossen, als wij ons de zaak op deze wijze voorstellen: dat uit het vaste land van Azië reeds vroeg het schiereiland van Malakka bevolkt is geworden, dat zich van daar de Maleische volksstam in Sumatra en Java gevestigd, en over de verdere eilanden verspreid heeft, terwijl zeer wel in jonger' tijd volkplantingen uit Java naar het vroegere vaderland, Malakka, kunnen zijn overgekomen. Met mijne meening strookt juist hetgeen dezelfde schrijvers ons wijders berigten, dat de Maleiers Sumatra *Indalus* noemen en dat de Maleische taal doormengd is met Indoëische of Sanskritsche spreekwijzen, die inzonderheid aan den tongval naderen, welke in Golkonda en Orixia gesproken wordt; en het zonderlinge, dat deze taal met die van het eiland Madagaskar, 1100 mijlen ten westen van Sumatra, overeenkomst heeft, vervalt daardoor, als men namelijk een' gemeenschappelijken oorsprong uit dat gedeelte van Azië, waarvan het groot schiereiland van Indië de zuidelijke punt maakt, aanneemt, en, bij den tot koophandel en togten genegen aard van dit volk, het oog slaat op de eilanden, die in de tusschenruimte van het westelijke gedeelte der Indische zee verspreid zijn, en van welke taal, even als van die der Maldivische en Lakedivische eilanden, men nog weinig kennis draagt. De overeenkomst van de feesten en plegtigheden der binnenlandsche Javanen met den eerdienst van Brama, en de thans tot zekerheid ge-

bragte waarneming, dat de opschriften, die men op steenen en op beeldjes in Java en Sumatra gevonden heeft, tot het *Pali*-dialekt van het Sanskrit behooren, geeft een' nieuwen grond voor deze meening, en zij wordt, eindelijk, aangedrongen door de opmerking, dat de Maleische boeken, die volgens den aangehaalden schrijver meest alle uit het Javaansch vertaald zijn, voor zoo verre zij tot de Geschiedenis behooren, op eenen Indisch-Aziatischen oorsprong wijzen, op de afkomst namelijk, het zij dan waar of verduikt, hunner vorsten van ALEXANDER *den Grooten*. Men zie de *Boeksaal* achter WERNDLY'S *Spraakkunst*, op de nos. 9, 43, 51, naar wiens *Voorrede* ik op het stuk van den oorsprong en naam der Maleiers, den onderzoekelievenden verwijze. Voor weinige jaren heeft von KRUSENSTERN aan de keizerlijke Akademie der Wetenschappen te Petersburg een afschrift medegebragt van eene in het Maleisch met Arabische letters, op last van ALLA EDDIN, Sultan van Atchjem, geschrevene Indische geschiedenis van ALEXANDER af. Hij trof het handschrift in Malakka aan, waar men het tot geen' prijs wilde afstaan, en hij het toen zeer zorgvuldig heeft laten afschrijven. Ik achtte dezen uittap noodig, omdat het aantoonen of althans waarschijnlijk maken van de oorspronkelijke maagschap van eenen taaltak, het oogmerk is van deze Nasporingen. Omstreeks de zestiende eeuw verhuisden vele Maleiers van het vaste land, om de onderdrukking hunner vorsten te ontgaan, waar de drang der toenemende bevolking en hunne

zucht tot ondernemingen en koophandel bijkwam; en met hen plantte zich het Mahometismus voort, dat zij omstreeks 1276 hadden aangenomen, en met hetzelfde, schoon zij tevens hun eigen schrift en letteren hadden, die der Arabieren, met bijvoeging van vijf letters, die zij door drie stippen . . onderscheiden, en die een' afzonderlijken in het Arabisch niet voorhanden klank hebben (74). Als nijvere kooplieden beschouwd zijn de Maleiers in het oosten van Azië wat er de Arabieren in het westen zijn, doch van den zedelijken kant staan zij in geen' goeden reuk.

De Maleische taal schijnt den overgang te maken van de één- tot de meerlettergrepige talen. Zij is vlocijend, welluidend, met vele klinkers en zachte medeklinkers, zonder vermenging met harde. Door den grooteren rijkdom van woorden vervalt de veelvuldigheid der beteekenissen en het geheele hulpstelsel der toonbestemming, van de éénlettergrepige talen. De klemtoon valt slechts op één' lettergreep, zijnde doorgaans op één na de laatste. Het meerlettergrepige maken gedeeltelijk de zamenvoeging van woorden, gedeeltelijk de voor- en achteraan geplaatst wordende bijlettergrepen. Het overblijffel der éénlettergrepige afkomst vertoont zich in het gebrek van onderscheiding der rededeelen in de wortelwoorden, en van verbuigingen. Uit de

(74) Volgens WERNDLY, *Voorrede* bl. 3—5 en 61, alwaar ook, *Spraakkunst*, bl. 3—9, een uitvoerig A. B. te vinden is. MARSDEN geeft zes letters op, die zij bij zes en twintig Arabische voegden. *Spraakkunst*, vertaald door BLOUT.

godsdienstspraak zijn vele Arabische, uit omgang en handelsbetrekkingen vele Perzische en Indostanische woorden ingeslopen. Op het schiereiland wordt de taal het zuiverste gesproken en draagt den naam van Hoog-Maleisch (*Malay-dalam*), ter onderscheiding van het Laag-Maleisch (*Malay-pasfer*), dat op de Oostindische eilanden weder zijne tongvallen heeft, waaronder die van Java en van de Moluksche eilanden de aanmerkelijkste zijn. Sedert dat PIGAFETTA in 1521 deze eilanden bezocht, schijnt het niet veel te zijn veranderd, te oordeelen naar hetgeen in zijn' niet lang geleden uitgegeven reistogt, dien hij met FERDINAND MAGELLANES deed, voorkomt.

Onze vernieuwde betrekkingen tot dit gedeelte van Oostindië verlevendigen onze belangstelling in deze taal, van welke WERNDLY vele berigten mededeelt, en eene fraaije uitgave van den Bijbel in twee deelen in 4to voorhanden is. WERNDLY's verzekering, echter (bl. 260), dat deze het Gemeen-Maleisch, zoo als het in de boeken der Maleiers voorkomt, bevat, heb ik hooren tegen spreken door lieden, die de taal op Java geleerd hebben, en mij zeggen, dat deze Bijbel in het Geleerde-Maleisch is en door de Maleiers op Java niet verstaan wordt, voor wie daarom aan eene nieuwe overzetting wordt gearbeid. De schijnbare strijdigheid lost zich op, als men WERNDLY's zeggen in het algemeen van het Maleisch, onderscheiden van het Javaansch, opvat; terwijl het Maleisch, in *Bhasa-dalam*, hof-, *Bhasa-dagang*,

koopmans-, *Bhasa - bangsawan*, beschaafde gezelschaps-, *Bhasa-kachuk-an* of volkstaal, onderscheiden, naauwelijks voor den gewonen Maleier verstaanbaar is, als het, in de hoftaal geschreven, in stijl en uitdrukkingen een geheel ander voorkomen verkrijgt. Deze hoftaal, *Bhasa-dalam* of *Malay-dalam*, is denkelijk wat als het beste dialect op het eiland wordt opgegeven. Op het *Javaansch* zullen wij in het vervolg terugkomen; terwijl het, wijders, nog vrij onzeker schijnt, of het Maleisch eenige bestanddeelen bevat van een aan de eilanden van den Zuidzee - Archipel algemeen eigen geweest zijnde taal.

2°.

EIGENLIJK INDIË.

Aan de zuidzijde grenst aan het grondgebied der éénlettergrepige talen, het eigenlijk Indië, dat zijn naam, bij welken het reeds van zeer oude tijden bekend is, van den vloed ontleent, die het ten westen beperkt; het heeft den veelmondigen Ganges, of, naauwkeuriger, den Burrampoeter, ten oosten, en strekt zich van de sneeuwgebergten van Thibet, in het noorden, tot ver in de oostelijke zee uit, tusschen de golf van Bengale en die waarin zich de Perzische en Arabische zeeboezems ontlasten. Eene bevolking van ruim honderd millioenen menschen is er op eene oppervlakte van omtrent 80,000 vierkante mijlen verspreid. Zij zijn

onder den algemeenen naam van Indostanners of Indoes bekend.

Hoogstwaarschijnlijk heeft dit land zijne bewoners onmiddellijk uit de vroegste woonstede van het menschelijk geslacht ontvangen, althans uit een der landen waar eene éénlettergrepige taal heerschte. Op de tafel der volkeren, *Genesis* X, is het niet opgenoemd, en schijnt eerst ten tijde der Perzische heerschappij aan de Bijbelsche schrijvers bekend te zijn geworden. Zie *Esther* I: 1. Lang te voren echter vindt men van verscheiden voortbrengfels van Indië gewag gemaakt. De echtheid der optogten van Bacchus, van Semiramis en van Sefostris daargelaten, zoo strekken zij toch ten bewijze van de groote denkbeelden die men door alle tijden heen van dit land en zijne schatten voedde. Er zijn genoeg, en minder onzekere, bewijzen voorhanden van deszelfs vroege beschaving, tot welke de heldere hemel, de rijke bodem, de overvloed van levensmiddelen, in één woord, alle de voordeelen dezer heerlijke luchtstreek zich vereenigden. De karavaanhandel, dien de inwoners van Kanaan, tuschen de golf van Perzië, over Arabië, met Egypte en het westen van Azië dreven, was ten tijde van JACOB reeds tot eene zoo aanmerkelijke hoogte geklommen, dat hij niet meer in enkelen ruilhandel bestond, men woog de waren tegen zilver op, waarmede, bijna alleen, Indië van ouds af, zijne kostbare voortbrengfels betalen liet. Reeds vóór ABRAHAM'S tijd schijnen de voordeelen van den handel de Pheniciers te hebben be-

wogen om zich aan de Middellandsche zee te vestigen, waar zij langs den Euphraat en de Tigris de goederen ontvingen, in verband met welchen handel SALOMO, in later tijd, Tadmor bouwde of vernieuwde. En indien iemand mischien zou denken dat deze handel met Arabië werd gedreven, dan kan men in de eerste plaats opmerken, dat Arabië te weinig waren van eigen' oorsprong oplevert, om een' zoo levendigen handel gaande te houden, ten anderen, dat onder de reeds in zeer vroege tijden vermeld wordende voortbrengfels, er verscheidene zijn die Indië, deze onuitputtelijke mijn van alles wat tot de genietingen der weelde dienen kan, alleen aanbiedt, als: kostbare houtsoorten, tin, specerijen, wierook (de Arabische is slecht en schaars), edele gesteenten. Ofschoon men in Palestina en Syrië geen eigenlijke kennis moge gehad hebben van het afgelegene land dat ze voortbragt.

Wanneer men nu overweegt, welk verloop van tijd er noodig is eer een land, zoo groot als Europa, met bewoners overdekt wordt, eer deze de rijkdommen des bodems kennen en gebruiken leeren, eer de aandacht van buitenlanders er op valt om ze te trekken, in 't kort, welke trap van beschaving en zelfs van weelde, welchen bouw van steden, welke maatschappelijke inrigtingen, het bestaan van zulk een' koophandel moeten voorafgaan; dan zal men gereedelijk toestaan, dat hij lang aanwezig en nog veel langer voorbereid moet zijn geweest vóór het tijdpunt waarop de Geschiedenis aanvangt er licht over te verspreiden.

Uit de onderlinge verkeering der volkeren die de koophandel aanbrengt, ontstaat ook gewoonlijk de verftandelijke befchaving, en vestigt zich ter zelfde plaats. Het ontbreekt niet aan sporen van aanmerkelijke vorderingen in de wetenschappen in Indië, op een tijd dat de beroemdste oude volkeren lezen noch fchrijven konden. Als de wijsheid van Salomo geroemd wordt boven die van het oosten en der Egyptenaren, dan mogen wij onder de eerste benaming, hoezeer zij gewoonlijk op Arabië wordt toegepast, maar hetwelk niet bijzonder door zijne Wijzen uitmuntte, een' stap verder oostwaards doen. Zonder ons te beroepen op den Zend-Avesta van Zoroaster, of op hetgeen men zegt van de geleerdheid die Pythagoras in Indië opdeed, met name de leer der zielsverhuizing, zal het meer afdoen dat de sterrekunde, eene der moeilijkste wetenschappen, die vele andere vooronderftelt, met haar gevolg van den Dierenriem, zevendaagfche bepaling der weke enz., uit Indië blijkt geboortig te zijn. Dat er, van de kundigheden van het oosten, zich eenige vonken bij verafgelegen volkeren verspreid hebben in eeuwen, in welke Indië nog slechts als een fabelachtig land bij hen bekend was, zal bij den uitgestrekten handel dien het voerde, ophouden vreemd te fchijnen.

Als een ander bewijs van deszelfs vroegen hoogen trap van befchaving, staan die menigte van gedenkteekenen nog voor onze oogen, die geen ander gedeelte van Azië in zulke gedaanten kan opleveren, die, door Indië verspreid, in ouder-

dom, in omvang, in voortreffelijkheid als werken der kunst, aan die van Egypte niets toegeven en ze zelfs uit het laatste oogpunt overtreffen. Gedeeltelijk zijn het oude tempels van eene verbazende en piramidale grootte, als te Tanjoer en in Karnate; gedeeltelijk groote zuilen, als aan de rivier Gondek, te Delhi, Ellahabad en elders; gedeeltelijk en meest tempelgebouwen met eene menigte vertrekken, pilaren en beeldwerk, alles in de hardste graniet-rotsen uitgehouwen. De voornaamste van deze bewonderenswaardige overblijffels der oudheid zijn die op een eiland nabij Bombay (te vinden in NIEBUHR's *Reizen*), op de kust van Malabar, onder welke men het beeld van een' *olifant* opmerkt, waarvan de plaats zijn' naam ontleend heeft; die op het eiland Salfette op dezelfde kust, van welke men verzekert dat zij nauwelijks in 40 jaren door even zoo veel duizend menschen hebben kunnen voltooid worden; die te Mavalipoer op de kust van Koromandel bij Madras; en vooral die te Ellora, zeven mijlen van Aurengabad in Dekan, waarvan eene prachtige afteekening, in 24 gezigten, in Engeland is uitgegeven (75). Het is eene straat van meer dan twee uren lengte in de rots, haar licht ontvangende door openingen, die hier en daar van boven en in de zijden derzelve gehakt zijn, doch zonder dat men van de buitenzijde iets van het veelvuldige beeldhouwwerk

(75) *Hindou excavations on the mountain of Ellora near Aurengabad*, Lond. 1804.

zien kan, hetwelk, drie verdiepingen hoog, een' algemeenen godentempel, of liever eene reeks van tempels, uitmaakt, waar elke godheid zijn' eigenen heeft en sommige verscheidene zelfs, zoo als men er, bij voorbeeld, van *Siva* wel twintig telt. De stijl van deze kunstwerken is nog niet de schoone Grieksche, doch is minder hard en heeft meer uitdrukking dan de Egyptische en Perzische; in 't bijzonder trekt het pilaarwerk de aandacht der kenners. De Indoes hebben geen overleveringen waaruit men de oudheid dezer gedenkstukken kan bepalen, doch men mag ze aan een tijdvak toeschrijven waarin men nog aan het verblijf in holen en rotsen gewoon was, en, nog geen letterschrift bezittende, geen ander middel van overlevering kende dan deze soort van beeldspraak; en zoo veel is zeker, dat het volk, hetwelk dezelve vervaardigde, in magt en kunstvermogen het tegenwoordige ver overtroffen moet hebben.

Alle deze overblijffels hebben betrekking tot den godsdienst der Indoes, die zekerlijk onder die der Oudheid tot de beschaafdste en versijndste in denkbeelden behoort, en niet als langzamerhand die hoogte van verstandelijke ontwikkeling heeft kunnen bereiken. Dat hij destijds dezelfde was als die thans nog de Indoes belijden, blijkt uit de naauwe overeenkomst, tusfchen dezen en hetgeen deze beeldwerken voorstellen, in de uitdrukking van bijzonderheden; waaruit volgt, dat zij dezelfde opgehelderde begrippen vooronderstellen die de verstandigste en kundigste Braminen heden ten dage

leeren, en die op de twee groote punten der Indische godsdienst en wijsbegeerte, het ontstaan der wereld en van het kwaad in dezelve, met de middelen om het weg te nemen, neêrkomen. Een godsdienststelsel, wijders, dat blijkt niet uit Egypte of Chaldæa ontleend te zijn, dewijl de fabelleer waarin het is ingekleed, zich enkel ophoudt bij inlandfche stroomen, bergen en tempels, waarvan de namen en ligging nog bekend zijn, zoodat het, om zoo te spreken, een geheel inlandfche geest en luchtfreek ademt; een stelsel tevens, dat in zijne zichtbare bekleedsels, in affchuwelijke, gedrochtelijke gedaanten daarstaat, en niet door eene lagchende verbeelding, gelijk dat der Grieken, opgefierd is.

Het moet, in den eerften opslag, vreemd fchijnen, dat er bij een zoo oud en beschaafd volk geene echte gefchiedenis van deszelfs lotgevallen voorhanden is; maar die wikkende en fchiftende gefchiedkunde, zonder welke geene goede gefchiedenis kan gefchreven worden, is, de ondervinding leert het, eene zeer late vrucht der befchaving en die niet bij alle volkeren tot rijpheid gekomen is. Het ontbreekt de Indoes niet aan overdreven denkbeelden van hunnen hoogen ouderdom, ook niet aan zeer oude gefchriften, waaronder de *Mahabarat* het voornaamfte is (76), zijnde een gedicht

(76) Van een ander zeer fchoon voortbrengfel der oude Sanskritfche letterkunde, de *Hitopades*, beftaat eene Engelsche vertaling, en eene oudere Fransche, naar andere Oosterfche, in de genoeg bekende *Fables de Bidpai*.

van tusſchen de vier- en vijfmaal honderdduizend verzen. Onder het bekleedſel der verdichting ſchijnt wel hier en daar waarheid door, in 't bijzonder in hetgeen omtrent den inval van Alexander de Grootte in Indië gemeld wordt. Doch zonder hulp der buitenlandsche geſchiedſchrijvers, is hetgeen tot nu toe van de inlandſche bekend is, ontoereikende, en de naſporingen die de Engeliſchen het beſt in ſtaat zijn in dit gedeelte van Azië aan te wenden, blijven wel ter bevrediging van den weetlust van een later geſlacht voorbehouden. De doorlopende Indiſche tijdrekening begint met den dood van den Koning BEKER-MADJIT, 56 jaren vóór J. C., maar de geſchiedenis, voor zoo ver zij echtheid bezit, neemt eerst veel later een' aanvang. Onder de buitenlandsche berigten, die welke den reeds genoemden veroveraar betreffen raadplegende, doet zich Indië, ten zijnen tijde, omſtreeks 320 jaren vóór J. C., even zoo voor als het nog tegenwoordig is. Hij vond er, voor zoo veel hij de noordelijke en westelijke deelen betrad, en verder kwam hij niet, onderſcheidene, en daaronder magtige, vorſten, de inwoners in erfelijke ſtanden, of zogenaaide kaſten, verdeeld, en twee hoofdgezindheden in het ſtuk van godsdienst, de Braminen, en de Boeddhiſten of Schamans, die bij de Griekſche ſchrijvers onder den naam van Gymnoſophiſten voorkomen. Men is het niet eens over den tijd wanneer deze ſcheiding heeft plaats gegrepen; de dienst van BRAMA was door het misbruik van het beeldſchrift in den onbeduidendſten beeldendienst

ontaard, toen er een hervormer optrad, die den godsdienst tot meer verstandige leerstellingen trachtte terug te brengen, de ontzaggelijke theokratie der Braminen omver te werpen, het onderscheid der kasten, namelijk: geestelijkheid en geleerden, krijgslieden, kooplieden en landbouwers, handwerkslieden en dienstbaren, op te heffen, en den veelgodendienst van BRAMA, VISCHNOU en SCHIVA te verwisfelen voor dien van een écnig onligchamelijk wezen, de opperste wijsheid onder den naam van BOEDDHA; daarbij leerende dat driften en begeerten, de bronnen van het zedelijk kwaad, door bespiegeling en door het doen van boete moesten bestreden worden, waarvan zijne aanhangers den naam van Schamans, dat is zachtmoedigen, ontleenden. Sommigen zeggen, dat de invoerer van dit nieuw (77) of gezuiverd stelsel ook den naam van BOEDDHA droeg. Hij schijnt in Kaschemir het licht te hebben gezien; maar de eeuw wanneer wordt zeer uiteenlopend opgegeven, door eenigen 2101, door anderen 1014, waarschijnlijk 683 jaren vóór J. C. en dus omtrent 350 vóór ALEXANDER. Zeker is het dat hij een grooten aanhang verwierf en niet minder tegenstand vond. De Braminen, priesters van het oude geloof, door de kaste der krijgslieden ondersteund, rigtten eene hevige vervolging tegen de Boeddhisten aan, in de eerste eeuw onzer tijdrekening zag ook dit gedeelte der wereld

(77) Eenige schrijvers beweren, integendeel, deszelfs ouderdom boven dat der Braminen.

het bloed stroomen tot staving van meeningen en van verouderd of in wezenlijkheid niet bedreigd gezag, en wat aan het zwaard ontkwam was genoodzaakt het land te ruimen. De vervolgde belijders staken naar Ceylon over in het jaar 40, weken naar Thibet en China in 65, en in 66 naar Japan en Corea. Hier plantten zij hunne leerstellingen voort, die allengs onder de Mongolen en woeste volkeren van het noordelijk Azië in het armzalige spel van rovenaarskunst ontaardden; onkenbaar overblijffel van de wiskunde, sterrekunde, en andere afgetrokene wetenschappen, waarmede zich de Schamans voornamelijk bezig hielden, die men voor de opstellers houdt van hetgeen er van wetenschappelijke boeken nog aangetrossen wordt. Hier en daar vindt men nog enkele Schamans in het zuiden van Indië; overal kenmerkt zich thans hunne leer door schrikkelijke vrees, gruwzame boete en gestrengheid. Zoo waar is het dat eene leer van louter bespiegeling en bijgeloof den mensch niet slechts verblindt, maar verhardt, terwijl die van pligten en zedelijkheid hem verlicht en beschaaft. BOEDDHA wordt in China onder den naam van FO, in Japan van BOETS en SCHAKA, in Thibet SCHAKA of LA, in Tonkin BOOT en THIKA, in Siam SOMONO-KODOM vereerd.

Uit de geschiedenis en berigten, dit uitgestrekte land betreffende, is het vrij zeker dat het sedert ten minste 3000 jaren door éénen grooten volkstambe woond wordt, ééne taal en éénen godsdienst hebbende, doch van ouds af in onderscheidene

volkeren verdeeld, en op zeer verschillende trappen van beschaving staande. De inborst der met arbeidzaamheid, koophandel en geleerdheid zich bezig houdende kasten is over 't algemeen zacht en menschelijk, die der krijgslieden plunder- en roofzuchtig en, ook in koelen bloede, wreed. Dit was het karakter der in de afgelopen eeuw zoo beruchte Hyder-Aly en Tippo-Saïb. In de bergachtigste gedeelten van Indostan leven bovendien vele nog bijkans wilde stammen, van welke weinig meer dan de namen en van wier taal geene bijzonderheden bekend zijn, weshalve wij er ons thans niet mede bezig houden.

Ik heb daarentegen breedvoeriger gesproken over hetgeen den godsdienst der Indoes betreft, omdat het in onmiddellijk verband staat met hunne taal, waarover wij nu gaan handelen. Wij onderscheiden er de geleerde of doode taal en de volkstaal; eenigermate gelijk in Europa het Latijn is, en de Zuid-Europesche talen die daarvan afstammen. In uitgebreidheid, in hoogere oudheid en in belangrijkheid van verband met andere, ook met de oude Europesche talen, kennen wij aan die van Indië den voorrang toe. Zij is het gewoonlijkst bekend onder den naam van *Sanskritsche* of *Samskritsche* taal, van een woord dat versierd, gepolijst, betekent, en wordt de volmaakte, de goddelijke, de boekentaal genoemd. Zoowel de Indoes als Europesche letterkundigen spreken er met den grootsten ophef van. De Braminenkaste alleen is nog in het bezit derzelve, zijnde alle de oude godsdienstige-

en wet-boeken, waaronder de *Vedam* en het wetboek van MENUU de voornaamste zijn, en eene menigte werken van anderen aard in dezelve geschreven. Gesproken wordt zij nergens meer. Verbazend hoog heeft men van den ouderdom van sommige dier schriften opgegeven. Degene die ik zoo even noemde bevatten verhalen van de schepping der wereld af, en zijn, wil men 't gelooven, kort na den zondvloed althans opgesteld. Betere gronden echter, om dezelve oorspronkelijk als voortbrengfels van zeer ouden tijd te erkennen, geeft de taal zelve van deze boeken aan de hand, die, naar de getuigenis van den geleerden WILLIAM JONES, ruw en hard, gebrekkig en spaarzaam van buigingen voorzien is (78). Men heeft ook zekere gift van een stuk lands op eene koperen plaat geschreven gevonden, 33 jaren na den dood van BEKER - MADJIT gedagteekend (79), en waarin gewag wordt gemaakt van den *Shaster*, dat de verzameling is van de Kanonieke boeken der Indoes, die toen derhal-

(78) Wat COLEBROOKE in het 7de deel der *Asiatic researches* zegt van de welluidendheid waarop de schrijvers in deze taal zich toelekken, kan alleen zien op jongere voortbrengfels en niet op de oudste, waarop het hier aankomt.

(79) Deze tijdrekening der Indoes neemt een aanvang 56 jaren vóór J. C. *Aijeen Akberi*, I. p. 263. ABULFAZEL schreef dit werk in het veertigste jaar der regering van AKBER, die in 1556 den troon beklom, derhalve in 1596, en dit jaar was, zegt hij, het 1652ste dier Aera. ANQUETIL DU PERRON, *Lettre sur les antiquités de l'Inde*, p. XXXIX, stelt 57 jaren, en BEKER - MADJIT's regering op drie jaren, dus komt deze gift omstreeks twintig jaren vóór J. C.

ve reeds moet bestaan hebben. Met veel waarschijnlijkheid oordeelt men, dat de godsdienstboeken der Boeddhisten, die men in Thibet en Ceylon aantreft, in de eerste eeuw onzer tijdrekening daarheen zijn overgebracht. Dan, er ontvalt, om de ouderdom van geschriften te staven, een voornaam hulpmiddel, waarvan men in Europa in de eerste plaats gebruik maakt, de ouderdom namelijk van het handschrift zelf. Daar in Indië, zoo nu als ten tijde van Alexander de Groote, alles op palmbleden is geschreven, die maar weinig jaren duren, want het is maar onlangs dat de Indoes begonnen hebben enig gebruik te maken van Chineesch papier, hoe menigmaal moet een werk niet zijn overgeschreven, om voor eenige honderd jaren oud te kunnen gehouden worden! Men verzekert dat de Ceylonsche palmbleden, die de beste zijn, geen vijftig jaren kunnen uithouden. Gaat men nu de veranderingen, zoo niet vervalschingen, na, die bij dit affchrijven insluipen, dan gevoelt men hoe weinig staat er te maken is op de oudheid van deze geschriften. Te meer, daar men het niet eens is over het tijdperk van het geheel verval der wetenschappen in Indië, dat sommigen met dat van de uitdrijving der Schamans, eene eeuw vóór J. C., gelijktijdig stellen, anderen aan de vernietiging der Indische scholen door de Mahometanen, omstreeks het einde der twaalfde eeuw, toeschrijven, in welke lot de beroemde hoogeschool te Benares in 1194 deelde; ook weet men dat, thans nog, geleerde Braminen in het Sanskrit schrijven, wier

werken dus, allereerst, van het oudere moeten kunnen geschift worden, om met eenige meerdere zekerheid te oordeelen.

Hetgeen men in de talen van alle groote volkeren opmerkt, dat zij zich in verscheiden tongval-
len splitsen, moet ook hier hebben plaats gegre-
pen. De geschiedenis vermeldt, ten tijde van den
vroegen bloei van Indië, de scholen in alle gewes-
ten opgerigt, waar de toen bekende wetenschappen
onderwezen en door geschriften verbreid werden.
Natuurlijk schreef elk leeraar in den hem eigenen
tongval. Na het verval der scholen zijn, volgens
den gewonen loop der dingen en der taalverande-
ringen, deze geschriften zoo weinig verstaanbaar
geworden voor de hedendaagsche ongeleerde Brami-
nen als, bij voorbeeld, voor den gewonen Neder-
lander het Angel-Sakfisch of Frankisch is. Onder-
tusfchen is het onderscheid der tongval-
len duidelijker te bespeuren. In het oorspronkelijke
van *Sakontala*, of *de beslissende ring*, een toneel-
stuk dat men houdt van omtrent 100 jaren vóór
J. C. geschreven te zijn, en waarin HERDER vele
schoonheden vond die men bij Grieksche schrijvers
mist, spreken de voornamen en geleerden onder de
vertooners zeer zuiver *Sanskrit*, de vrouwen *Pra-
krit* of eenen weekeren tongval, dien andere dra-
matifche dichters ook wel aan de goede Genien in
den mond leggen, en de overigen den gemeenen
onregelmatigen tongval van het gewest waar het
stuk speelt, *Mágadhi* of *Apabhransa*.

Men gevoelt hoe moeijelijk het beoefenen is van

eene taal, wier uiteenloopende dialekten daarbij een rijkdom van woorden van gelijke beteekenis aanbrengen; de zon wordt op wel dertig-, de maan op meer dan twintigerlei wijze genaamd; en dat dit in vele gevallen niet ontstaat uit de onderscheidene hoedanigheden naar welke een voorwerp beschouwd is, maar uit het afwijkende van het dialekt zelf, blijkt daaruit, dat in geen' der tongvalen die namen alle gevonden worden.

Onloochenbaar beveelt zich deze taal krachtig ter beoefening ook voor de Europefche taalminnaars aan: hare lange en rijke befchaving; haar ouderdom die, met de wieg van het menschedom bijna gelijk staande, de verloren bellanddeelen van verfehiden andere talen bewaard heeft; de innerlijke waardij van veel van het daarin gefchrevene; zie daar hare voorregten.

Zij heeft 52 letters, waaronder verfehidenen waarvan men den klank met geen Europefche letterteekens kan uitdrukken, en eenige duizend verkortingteekens (*abbreviatien*) van lettergrepen, waardoor, en dewijl de woorden, gelijk in andere oude talen, zonder affcheiding doorlopend gefchreven zijn, die dus van eene buitengewone lengte fchijnen, het lezen zeer moeilijk is; zij is zacht en welluidend in de uitspraak, en, gelijk ik reeds gezegd heb, zeer befchaafd en daardoor rijk in afleidingen en verbuigingen; kennende ook de drie geflachten, en de drievoudige perfoonsaanduiding, enkel-, twee- en meervoudig.

Het opmerkelfkfte, en, welligt door de vroege

verwijdering, meest van het oude Sanskrit afwijkend dialekt deszelve, zoodat het lang als een geheel afzonderlijke taal beschouwd is, is het *Bali* of de geleerde taal der Boeddhisten in het oostelijk Indië en op Ceylon. Het is de naam dien de Boeddhisten voormaals in Indië voerden, van waar ook hun land, ten tijde dat zij in aanzien waren, *Bali-Stan* genaamd werd. Op Ceylon is zij niet alleen de godsdienst- maar ook de hoftaal.

De verschillende oude tongvallen van het *Sanskrit* hebben een aantal nieuwe talen doen ontstaan in Indië, omtrent welke echter nog weinig bekend is in Europa. In 1798 heeft het Engelsch bewind te Calcutta eene hoogeschool opgericht voor het onderwijs in de voornaamste derzelve, waarvan in 't vervolg meer licht over dezelve te wachten is. Voor ons tegenwoordig onderwerp verliezen wij er niet veel bij. Het is ons op nieuw een bewijs van de duizenderlei ongelijkvormigheden in den verstandelijken gang van het menschedom. Laten wij, om er iets over te zeggen, het land, naar drie groote hoofdverdeelingen, doorloopen, *Indostan* namelijk, *Dekan* en *Ceylon*.

INDOSTAN.

Deze naam kan het land aan den Indus of het land der Indoes beteekenen, en bepaalt zich, in den laatste zin, tot het noordelijk gedeelte van hetzelfde, dat, in de lengte, tusschen den Indus en Burrampoeter, en, Noorderbreedte, tusschen de ge-

bergten van Thibet en het schierelland ligt, dat door de Nerbodah grootendeels wordt afgesneden.

In de oude tijden was dit uitgebreid en volkrijk land onder eene menigte van kleine vorsten en stammen verdeeld, wier eigen twisten en zwakheid niet minder dan de bekoorlijkheid des lands zelve, naburige veroveraars uitlokte. De togten van CYRUS, DARIUS, ALEXANDER, de Seleuciden, Parthen, Indo-Scythen of Mongolen waren slechts voorbijgaande invallen en rooftogten, van welke het land zich spoedig kon herhalen, even als de inval van den Kalif WHALID in 708 na J. C. van geen duur was. Omtrent de helft der tiende eeuw regeerden er nog verscheiden inlandsche Koningen, doch sedert den tijd der Gasneviden, of 997, waren deze volkeren onophoudelijk onder het Mahometaanische juk. Op de Turken, die uit het oude Bac riana, benoorden Perzië, hier heen togen, volgden de woeste Afgans uit de gebergten van Kandahar en Kabul, en op deze, en de nog noodlottiger overheersching van GENGIS-KAN en TAMERLAN, het gezag der Mongolen, naar welke, sedert 1525, dit land het Rijk van den grooten Mogol is genaamd geworden. Onder dit bewind vertoonde het Oostersche despotismus zich nog al van zijne beste zijde, tot dat, na de invallen van NADIR Schach, in 1739, regeringloosheid, verwarring en ellende weder te voorschijn traden. Met den ongelukkigen Schach ALLUM II. ging in 1790 de Mongolsche opvolging te niet, en sedert dien tijd zijn de Maratten, Seïks en de Engelsche Oostin-

difche Compagnie de bezitters van het uitgebreide rijk.

Met de Mahometaanfche overheerfchers kwamen talrijke legers in het te ondergebragte land; behalve dit bezetteden zij alle de belangrijkste plaatfen met hunne geloofsgenooten, zonder onderscheid of het Afgans, Mongolen, Perzianen of Turkfche flaven waren. Deze Mahometaanfche inwoners hebben de Portugezen, en op hun voorgang de Europeanen in het algemeen, *Mooren* genoemd, die er door den tijd zoo zeer vermenigvuldigd zijn, dat men hun getal in geheel Indië op 10 millioenen begroot, één tiende gedeelte der bevolking uitmakende. De zelfverdediging noodzaakte dus deze veroveraars zich bij elkander te houden en zich aan den krijgsmansftand toe te wijden. In de landftreken die zij niet door Stadhouders, of Nabobs, konden doen befturen, vergenoegden zij zich met eene jaarlijkfche fchatting en eenige dienften van de inlandfche vorften, Raja's; de inwendige grondverdeelingen en plaatfelijke befturen onveranderd latende. In de gebergten behielden fommige wilde en halfwilde Indifche ftammen hunne onafhankelijkheid, en maakten zich door rooverijen en invallen geducht bij hunne naburen.

De vreemde meesters bragten wel hunne taal mede, maar zij waren niet talrijk genoeg om die der inlanders uit te roeijen, even min als derzelve godsdienst, waartoe het echter eenigen der bijgeloovigfte overheerfchers niet aan het aanwenden van gruwzaamheden ontbrak. De *Afgans* hielden er zich

aan het gebruik van hunne taal, die nog bij de met hun verwante stammen bestaat. De Mongolen verwisfelden de hunne voor de Perzische, die er de taal van het Hof en van de Grooten werd, omdat een groot deel van den Mongolschen adel van Perzische gelukzoekers afstamde. Vóór den gewonen omgang met de inlanders vormde er zich, uit de tongvallen der twee hoofdgewesten, Agra en Delhi, eene met Perzische en Arabische woorden gemengde taal, die somtijds onder den naam van Indostansch, somtijds van Moorsch of Hoog-Moorsch, ook van Hoog-Mongolsch voorkomt. Eene verscheidenheid van benaming die aanleiding is geweest tot onnaauwkeurigheden en onduidelijkheid voor degenen die over deze talen gehandeld hebben, te meer omdat men schrift en taal somtijds met elkander verward heeft. Het eenvoudigste schijnt te zijn dat men de geschreven en beschaafde taal, die zich in den omgang tuschen de vreemden en de inlanders vormde, *Mongolsch-* of *onzuiver-Indostansch*, of, naar de gewone wijze van spreken, *Moorsch* noemt, en die welke de inlandsche beschaafde standen onder zich gebruikten *zuiver- of Hoog-Indostansch*.

De eerstgemelde, de gangbare taal voor alle die niet tot de Indoes behooren, is naar hare vreemde afkomst en vermenging met Perzische en Arabische uitdrukkingen, een gebrekkelijk, arm en ruw mengmoes, waarvan nogtans in Europa eenige taalkundige boeken zijn in 't licht gegeven. Onder deze is de *Spraakunst van den Russisch-Keizer-*

lijken Hofraad LEBEDEFF hare geboorte aan eenen zonderlingen loop van omstandigheden verschuldigd. Uit den boerenstand in de Ukraine geboortig, en lijfeigen van den Graaf Rafumofsky, nam deze, toen hij als gezant naar Napels ging, hem met zich mede, uit hoofde van den aanleg die hij voor de muziek toonde, in welke hij, bijzonder op de violoncel, groote vorderingen maakte. Na verloop van eenigen tijd verliet hij zijn' heer, ging naar Parijs, van daar naar Londen, en trad aldaar in dienst van een' naar Indië als Gouverneur bestemden Lord. Te Calcutta spoedig de landtaal geleerd hebbende verwierven hem zijne bekwaamheden als toonkunstenaar vele betrekkingen, waarvan hij zich tot allerlei ondernemingen wist te bedienen, onder anderen tot het geven van tooneelvertooningen in den Europefchen smaak, hetgeen hem veel toeloop en aanzien verwierf, doch ook weldra zoo veel afgunst berokkende, dat zijne onderneming in duigen viel en zijne vrijheid grootelijks gevaar liep. Na een verblijf van 18 jaren in Indostan kwam hij naar Europa terug. Op deze reize maakte hij kennis met eenige geleerde Engelfchen, en te Londen met den Rusfifchen Ambassadeur Graaf Woronzoff, door wiens voorschrijven hij in 1803 bij het Departement van Buitenslandsche zaken te Petersburg aangesteld werd, tevens een keizerlijk geschenk van 20,000 roebels ontvangende om eene Sanskritsche drukkerij aan te leggen. Waaruit evenwel in 1817 nog niets was verschenen als zijne in 1805 in het Rusfisch uitge-

geven *Leerselsel en gebruiken der Bramnen*, waarvan men het voornaamste bij BALDEUS aantreft. Zijne *Grammatica* der Oostindische dialekten is in 1801 te Londen in 't licht gekomen, in welke hij de gemengde tongvallen deels uit het Bengaalsch, deels uit het *Dewa-Nagara*-dialekt van het Sanskrit afleidt. — Van dit Mongolsch-Indostansch is datgeen wat te *Bombay* gesproken wordt, het meest bedorvene, ook met Engelsch en Portugeesch doormengd zijnde.

Toen Indostan nog onder zijne inlandsche Koningen stond, was de provincie van Delhi het aanzienlijkste der gewesten. Het tooneel van den burgeroorlog, in het beroemde dichtstuk de *Mahabarata*, is aldaar (80). Later was Agra de hofplaats geworden, de zetel van smaak en beschaaftheid. Het *Hoog-Indostansch* werd aldaar het zuiverst gesproken. Na de Mahometaanse verovering werd de stad Benares in de provincie van Allahabad, dit beroemde verblijf van alle de geleerdheid van Indië, wat Agra geweest was, en behield sedert, niettegenstaande de verwoestingen, die de Mahometanen ook daar aanrigten, eene schaduw van haren voormaligen luister. Het is deze taal die, wat de woorden betreft, het naast komt aan het eigenlijk *Sanskrit*, offchoon zij er in de vormen van afwijkt, en het zoo even vermelde *Dewa-Nagara* of heilige schrift, in tegenoverstelling van het *Aker-Nagara* of gemeene schrift, genoemd

(80) ROBERTSON'S *Indië*, *Appendix*.

wordt, want, zoowel als het dialekt, is het volkschrift van het geleerde schrift onderscheiden, dat naar het *Sanskritsche* alphabeth gevormd is.

Behalve deze, meer algemeene, onderscheiden zich de tongval van *Kabul* en *Kandahar* aan de westelijke grenzen, die het meest voor vreemde invallen bloot stonden en waar de taal het meest verbasterd is. Deze provincien behoorden dan eens aan Perzië dan weder aan Indostan, en zijn aan de Afganen, of Patanen, onderworpen. Onder deze staat thans ook *Kaschemir*, van welks heerlijke ligging wij reeds te voren gesproken hebben. De inwoners, een weinig vermengd ras van Indoes, hebben het Sanskrit als geleerde taal bewaard. Hunne gewone taal komt met die der Maratten overeen, doch is harder dan deze. In de provincie *Panjab*, naar hare vijf rivieren, ook Lahor, naar de hoofdstad, genaamd, is de tongval met Perzisch vermengd. Alhier ontstond in de eerste helft der zestiende eeuw eene gezindheid die zich *Sihks*, of zoekers, noemde, en welke leerstellingen op een gezuiverd Deïsmus neêrkwamen, doch zij veranderde welhaast in een veroverend volk. Na den dood van hunnen stichter NANEK, die in 1539 voorviel, werden zij eene rooverhorde die, ondanks alle door hunnen godsdienst hun voorgeschreven pligten van menschelijkheid en weldadigheid, aan geen volk iets toegeeft in verwoedheid en gruwzaamheid. In 1773 was dit volk de magtigste Staat in Indostan geworden; dezelve was in 1795 in achttien stammen verdeeld. Verschillend is het dia-

lekt van *Moultan*, eene zuidelijker provincie dan Lahor, waar, ten tijde van ALEXANDER, de *Katri* woonden, van wie de *Rajapoeten*, en van deze laatste de *Jats* afstammen, dezelfde vermoedelijk als de *Getes* die door TAMERLAN werden beoorloogd. Na den dood van AURENGSEB vestigden de Jats een' onafhankelijken Staat in Agra en Delhi, die naderhand door de Maratten gefnuikt werd. De hier heerschende tongval is mede zeer gemengd met Malabaarsch en Perzisch, en komt het naast met die van *Guzuratte* overeen; de zuidelijkste der provincien van het westen, welke door den levendigen handel, die er van ouds af gebloeid heeft, het vroegst bekend is geworden. De *Parzen*, afstammelingen dier oude Perzianen of aanbidders van het vuur welke de vervolgingen van Schach ABAS in de zestiende eeuw ontvlugten, hebben zich in de steden nedergezet. — Eindelijk, in het oosten van Indostan, komt *Bengale* in aanmerking, dat tot in 1574 aan de Afganen was onderworpen, en toen door den grooten en gelukkigen AKBER met zijn rijk vereenigd werd, over wiens *staatshuishoudelijke inrigtingen* een uitgebreid werk, door zijnen bekwamen minister Abul Fazel geschreven, in Europa door eene Engelsche vertaling bekend is. Bengale met de aangrenzende landen bezitten, gelijk men weet, thans de Engelschen. Behalve de beschaafde taal, die, met eenige inmengfels, dezelfde is als in de reeds doorgelopen gewesten, is de volkstaal een oud en minder dan elders tot volkomenheid gebragt dialect van het

Sanskrit. Het wordt ook in *Behar* gesproken. Op de noordoostelijke grenzen van Indostan spreken nog de inwoners van *Nepaul* en van *Asfam* Indostansche dialekten. *Nepaul*, waarvan de oudere aardrijksbeschrijvers weinig gewag maken, en van welks hooge ligging wij reeds vroeger gesproken hebben, is een groot, schoon en volkrijk dal, dat vóór 1768 in drie koninkrijken verdeeld was, welke die van het aangrenzende *Gorka* aan zich onderwierp, en de Chinezen in 1792 cijnbaar maakten. *Asfam* vormt het dal van den Burrampoeter, dien de oudere kaarten de *Laquia* noemen, en behoort, schoon het gewoonlijk niet tot Indostan gerekend wordt, en aan de volkeren grenst die één-lettergrepige talen bezitten, tot den Indisch-Bengaalschen tongval. — Begeven wij ons naar het zuidwestelijk schiereiland van Indië.

DEKAN.

Onder den naam van *Dekan*, of het zuidelijke land, wordt in den engsten zin verstaan een voorheen uitgestrekt koninkrijk ten westen, in een' ruimen' zin het geheele noordergedeelte, dat in 't begin der voorgaande eeuw de Mongolen veroverden en weder verloren, en in de algemeenste beteekenis het gansche schiereiland, als het zuidelijk deel van Indië uitmakende. De inwoners behooren tot hetzelfde ras als die van Indostan, maar zijn in zeden en taal in vele opzigten onderscheiden; een groot deel der bevolking bestaat uit Arabische en

andere Mahometanen. De gedurige oneenigheden tusſchen de kleine halfwilde en roofzieke bergvolkeren hebben hier nog meer ellende aangebragt dan het Mahometismus in Indostan; doch, minder van buiten aangevallen en door vreemden overſtroomd, zijn de godsdienst, de gebruiken en de taal der Indoes hier zuiverder bewaard gebleven. Het *Gauts*-gebergte doornijdt het ſchiereiland van 't noorden naar 't zuiden in twee deelen van zeer ongelijke breedte. Het westelijke is onder den naam van kust van *Malabar* algemeen bekend, dien de Europeërs van *Malai-aller*, bergbewoners, gemaakt hebben, en welke kust eigenlijk genomen zich van kaap Comorin tot aan kaap Dilly uitſtrekt; doch gewoonlijk neemt men er dezelve voor, in hare geheele lengte, tot bij Suratte; en dan bevat zij, met de daartoe behoorende bergdeelen, een en dertig Staten, de halfbeſchaafde *Nairs* niet medegerekend, die de binnenlandsche gebergten bewonen, doch zich ook van daar in het eigenlijk Malabar tot aan de kust uitgebreid hebben, en den ſtand der krijgslieden uitmaken. Laten wij weder de voornaamſte van die Staten naar hunne ligging doorgaan, om een woord van elken tongval te zeggen, en aan de zuidpunt beginnen.

In het eigenlijke, met bergen en rivieren doorneden en aan verovering minder blootgeſtelde *Malabar*, vertoonen zich de zeden, wetten, kunſten en wetenschappen der Indoes het meest in hare oorspronkelijkheid. De taal is door Europeſche kooplieden en zendelingen het best van alle de

westelijke dialekten bekend geworden, althans zoo als zij in de beschaafde standen gesproken wordt. De oudste gedenkstukken van deze taal zijn de op koperen platen gesneden Privilegien, die SCHARANPERUNAL in de achtste of negende eeuw aan de Joden in Cochin en aan de Thomas-Christenen verleende. Volgens DE GRANDPRÉ heeft deze taal een' tamelijken voorraad van eigene letterkundige geschriften. Onder hare bijzondere eigenschappen is dat zij de uitspraak der *f* niet heeft, waarvoor de Malabaren de *p* gebruiken. In verbuigingen is zij gebrekkig en arm; in de voornaamwoorden, daarentegen, wordt onderscheid gemaakt, in het spreken tegen aanzienlijke of tegen geringe lieden.

Van het eigenlijk Malabar tot aan den Masgani, strekt zich het koninkrijk *Canara* uit, waarvan de binnenlanden door een ander volk bewoond worden, dat onder zijn eigen woud- of bergvorsten staat, en *Polygaren* genaamd wordt. Toen de Engelschen in 1755 met hun bekend werden, beschouwde men ze als eene woeste wilde horde, die zich door niets van hare aangeborene roof- en plunderzucht liet afhouden, doch dit karakter bezitten zij althans sedert lang niet meer, en worden als een braaf en nijver volk en vreedzame naburen, mits men hen niet, gelijk voorheen, verongelijkt, beschreven door VALENTIA, *Reizen*, II. bl. 63. Op de kust spreken de vischERS en verdere lage klassen een hard en ruw mengelmoes.

In het hier aanvolgende kleine rijk van *Dekan* stichtten de Mahometanen, onder den Sultan BER-

BER in 1320, een magtig gebied, dat tot in het begin der zestiende eeuw stand hield, wanneer uit deszelfs overblijffels de koninkrijken van Visapoer en Golkonda ontstonden, welke Aureng-Zeb naderhand, schoon voor een korten tijd, overmeesterde. Goa, deze gewigtige zetel der Portugezen in Indië, ligt op deze kust, doch wordt gewoonlijk bij Canara gerekend, omdat hunne zeelieden dit laatstgenoemde land het eerst leerden kennen en er de aangrenzende streken naar noemden. De tongval van Dekan is eene vermenging van de Canarinische en Maratsche dialekten. Oostelijk van Dekan ligt het weinig bekende *Berar*, vol van ontzaggelijke boschen en ruwe bergen. Het gelukte den Engelschen bevelhebber Cleveland in 1782, de bijna wilde en naakte Choans of Gaunds, die ze bewonen, door zachte middelen handelbarer te maken, en er zelfs een geregeld ligchaam hulptroepen voor de Oostindische Compagnie uit te vormen.

Bekender dan deze en nog andere kleine stammen zijn de *Maratten*, die men weet, dat dezen naam voeren naar een' vorst die omstreeks 943 alhier heerschte, onder den titel van *Maha Raja* (grootte vorst). Volgens anderen zijn zij van Rajapoeten afkomstig, die bij de invallen der Mongolen uit Indostan vloden. Lange tijden maakten zij de westelijke zeekusten onveilig door hunne gevaarlijke zeerooverijen, waarover Plinius reeds geklaagd heeft. Den laatsten Maratschen zeeroover kregen de Engelschen in 1756 in handen. De hoofdstam

van dit talrijk volk bewoont het gebergte Ballagate. Het heeft in de latere tijden groote veroveringen gemaakt, en is thans een der heerschende zoo in het schiereiland als in Indostan. Als vijanden zijn de Maratten de geduchtste van geheel Azië, en de regering van hunne Raja's is drukkender dan de Mahometaanfche. De Braminen, aan wier invloed dit wordt toegeschreven, hebben voor hunnen godsdienst een bijzonder schrift, dat zij Balabandisch noemen, en onder welken naam men ook somtijds den Maratfchen tongval verstaat.

Van de bewoners der *Lakedivische* en *Maldivische* eilanden, die in de zee ten zuidwesten der *kust van Malabar* liggen, weet men niet veel meer dan dat de laatstgenoemde eilanden omtrent het jaar 1200 van onze tijdrekening door Cingalezen bevolkt zijn, die door handeldrijvende Arabieren, 200 of 250 jaren later, tot het Mahometismus zijn overgehaald; in hunne taal vindt men, behalven Arabische, ook woorden die tot het Sanskrit en het Maleisch behooren.

De oostelijke en grootere helft van het schiereiland, of *kust van Coromandel*, welken naam men van de gierstteelt afleidt, die aldaar een der voornaamste graangewassen is, wordt bewoond door een volk dat, reeds bij de oude aardrijksbeschrijvers, onder den naam van *Pandi* bekend is, ook dikwijls *Tamulen* genoemd wordt, welke laatste benaming in den striksten zin alleen op de inwoners der zuidelijkste rijken *Tanjoer* en *Madure* toepasselijk is. De Tamulen kwamen reeds ten tij-

de van den aardrijksbeschrijver PTOLOMÆUS om koophandel te drijven naar Egypte. Het Tamulisch is eene gemakkelijke welluidende taal, waarvan de beschaafdste uitspraak Hoog-Tamulisch genoemd wordt. De Deensche zendelingen te Tranquebar en de Nederlandsche op Ceylon hebben zich veel moeite gegeven om allerlei godsdienstige boeken in deze taal over te brengen, waardoor echter hare vermenging met den Malabaarschen aanverwanten tongval, waartoe de omgang der Portugezen den eersten grond gelegd had, is toegenomen. Het *Te-lugisch* of *Warugisch*, dat van Madras tot Vizigapatnam, en het *Talengasch*, dat in Golkonda, Orixia en tot aan het Balagatsgebergte gesproken wordt, zijn de twee andere op deze zijde van het schiereiland heerschende tongvallen. De inwoners der laatstgenoemde rijken heeten Badagas, en munten door wetenschappelijke beschaving boven de anderen uit.

CEYLON.

De ondiepten overstekende door de Indische mythologie de brug van *Ram*, door de Europeërs de *Adamsbrug* genaamd, vinden wij de duidelijkste sporen dat *Ceylon* langs deze is bevolkt geworden, in de namen der plaatsen, oude en hedendaagsche, zoowel als der vorsten die er in de zestiende en zeventiende eeuwen vermeld worden, en wier beteekenis zich gemakkelijk uit het *Sanskrit* laat ophelderen. Een ouder dialect van dit laatste is nog bij den godsdienst in gebruik. De twee tongvallen

waarin, voornamelijk, de hedendaagsche taal onderscheiden is, zijn het *Candysch* en het *Cingaleesch*. BARROW schrijft aan de Cingalezen een' Chineeschen oorsprong toe, en leidt den naam van het eiland van deze taal af, waarin het de westelijke draak beteekent, gelijk die van Daburban, door de Grieken Taprobane geschreven, hetzelfde, de wachter van den westelijken wind, aanduidt.

Hoezeer dit eiland reeds vroeg door de Europeërs op hunne reizen naar Oostindië is bezocht (81),

(81) Ook door Nederlanders. De Heer MEERMAN heeft in zijne fraaije aantekeningen op HUGO DE GROOT's *Vergelijking der Gemeenebesten*, I. bl. 166, zoo 't mij toefchijnt bij vergissing geschreven, dat DE GROOT, dit werk opstellende, „geene kennis hoegenaamd droeg van Ceylon.” Behalven dat DE GROOT uit PROLOMEUS zal geweten hebben, dat deze Taprobane aan de punt van het westelijke en niet van het oostelijke schiereiland plaatst, en hij zich eene zoo ruime naamsoverbrenging ook niet behoefde te veroorlooven, daar hij bij denzelfden een' naam voor Sumatra en bijgelegen eilanden vond; zoo heeft hij zeker de Reis gekend van M. PAULUS (reeds in 1563 door CORNELIS ABLYN in de Brabandsche vertaling, aan Prins WILLEM I. opgedragen, in 't licht gegeven), die (III. Boek, Hoofdst. 20 en 22) *Jaya* en *Seilam* duizend mijlen van elkander stelt. Daarenboven komt *Seilam* voor in de wereldkaart, in de uitgave van 1550, van P. APIANI, *Cosmographia*; SEBALD MUNSTER, in zijne *Cosmographia* (edit. 1555, p. 1346), beschrijft het als onder anderen de kaneel voortbrengende; en toen in 1602 de drie schepen, naar Ceylon bestemd, onder De Weerd uitliepen (LUZAC, *Hollands Rijkdom*, I. bl. 253) was het jang vóór die uitrusting hier te lande bekend. Ik ontken echter niet, dat DE GROOT naar de verkeerde opvatting zijner tijdgenooten kan gesproken hebben, omdat ik in de even aangehaalde kaart *Taprobane* bij *Java* vind, en ook ACOSTA en na hem MERCATOR het voor Sumatra hielden, terwijl ORTELIUS in zijn *Thef. Geogr.* (in

kent men deze tongvallen niet naauwkeurig. De reis van R. KNOX, een man die vele jaren in de binnenlanden gevangen was, deelt ten dezen opzichte niet veel mede. Over 't algemeen is deze tak van onderzoek verwaarloost door de vroegere reizigers naar deze verre landen, en dit is niet te verwonderen, omdat de koophandel meer dan de wetenschappen hen daarheen dreven en vele voor zulk onderzoek niet berekend waren.

Het *Candysch* is de tongval der binnenlanden, die ook *Bali* genoemd wordt; dezelfde naam dien men in het oosten van Indië aan het *Sanskrit* geeft; een bewijs van den gemeenen oorsprong der beide talen. De *Wadas* of *Bedahs*, die in de noordelijke gebergten en diepste boschen van Ceylon onafhankelijk leven, en in het algemeen voor de oorspronkelijke bewoners van Ceylon gehouden worden, gelijkende zij, volgens PERCIVAL, naar geen der volksrasfen die men in de oosterfche wereld aantreft, spreken er ook een dialect van. Waartoe de opschriften behooren, op eenige ruïnen ontdekt, waarvan de evengenoemde fchrijver spreekt, als nog niet ontcijferd, vind ik nergens nader vermeld. Het dialect der kustbewoners, het *Cingaleesch*, is, door de vermenging met Maleiers, Tamulen, Malabaren enz., zeer verbasterd, en op

1587 uitgegeven) bewijzen voor de andere meening aanvoert. Dit blijkt mij nog, dat DE GROOT, zyne *Disfert. altera de origine Gentium Americanarum* fchrijvende, p. 33, *Ceilan* als *Taprobane* gekend heeft.

onderscheiden plaatsen niet hetzelfde. Het meest bekend is dat wat te Colombo gesproken wordt.

Het schrift heeft acht en veertig letters en wel tienmaal zoo veel verkortingteekens.

3°.

ZWERVENDE VOLKSSTAMMEN.

HEIDENS.

Tot den Indischen taalstam behoort ook de taal der zoogenaamde *Heidens* (*Bohemiens* en *Gypsies* in 't Engelsch, *Zigeuner* in 't Hoogduitsch, *Ziggany* in het Rusfisch), die zich in de zuidelijke en oostelijke deelen van Europa voornamelijk ophouden, waarvan men nog enkelen hier te lande omstreeks de helft der vorige eeuw aantrof, en die wij kennen uit CATS en zijne *Majombe*, of uit de plakaten tegen deze zwervers, waarvan ik in mijne vroegere *Geschiedkundige Nasporingen* (82) gesproken heb. Het beste werk dat wij over hen hebben is dat van GRELMANN. Zelve weten zij niets van hunne herkomst, en noemen zich met onder-

(82) Aldaar bl. 55. Ik had GRELMANN toen nog niet gelezen. In de middeleeuwen vindt men ook *Cigianen* in Klein-Azië. Wijders vergelijkte men hetgeen VALENTYN, *Beschrijving van Oostindie*, van de *Correwas*, eene onderverdeeling van de *Sudders*, zegt. Een Bretonsche edelman, PECHON DE RUBY, die in zijne jeugd onder hen had geleefd, heeft in 1622 een boekje over hen uitgegeven.

scheiden namen, de Perzianen geven hun dien van zwarte Indoes. Inderdaad zijn zij uit Indostan afkomstig; alwaar nog aan den mond van den Indus een roovertolk leeft dat *Zinganen* heet. Men houdt het met de meeste waarschijnlijkheid daarvoor, dat zij een stam zijn die uit de omstreken van die rivier, in het begin der vijftiende eeuw, toen TAMERLAN bij zijnen inval vele gruwelen aanrigtte, westwaards gevlugt is. Toen zij zich in 1417 in Europa vertoonden waren zij ten minste een half millioen zielen sterk.

Dat dit zonderlinge volk eene eigene taal behouden heeft, terwijl het sedert zoo langen tijd een vaderland mist, is het gevolg der vreemdelingschap en afscheiding waarin zij gebleven zijn. Tevens hebben zij hier en daar, naar de landen waar men ze aantreft, in Afrika, in die van den Slavischen taalstam, en elders woorden overgenomen; al hetwelk hunne taal zoo gemengd maakt, dat de stalen die men er van heeft, zeer ongelijk zijn. Vermoedelijk behoorden zij, nog in Indië zijnde, tot eene der lagere kasten, gelijk men nog in Indië de Chandalans of Pariars aantreft, eene klasse van lieden die om eenige misdaad hunne kaste verloren hebben en bij de andere in de diepste verachting zijn, zoodat zij zelfs geene godsdienstige plegtigheid mogen bijwonen, schoon zij, volgens SOLVYNS, die vijftien jaren in Indië doorbragt, even min als de *Sudders* eene afzonderlijke, onreine, kaste uitmaken, maar gelijk staan met het gemeen-

ste volk in Europa (83). Deze Siganer- of Heidentaal heeft minder met het zuiver Sanskrit dan met de westelijke Indische dialekten, met name dat van Guzuratte, overeenkomsten. Zij bezit intusschen opmerkelijke eigenheden; gebrekkelijkheid in de wijzen en tijden der werkwoorden, rijkheid daarentegen in de verbuigingen der naamwoorden, en veel te zamengestelde uitdrukkingen.

AFGANS.

De *Afgans* of Patanen heb ik reeds hierboven met een woord vermeld. Het is een roofzuchtig nomaden-volk in de gebergten van Kandahar en Kabul, tusschen Perzië en Indostan, dan eens aan het eene dan aan het andere rijk onderworpen, dan weder zich er meester van makende. Geen geloof schijnt te verdienen, wat, ten deele zij zelve, en anderen van hun, verhalen van hunne afkomst hetzij uit Egypte, van waar Mozes hen zou hebben verdreven, hetzij van de Joden ten tijde van Saul, van de togtgenooten van Alexander, van de Armeniërs, Arabieren of Kaukasische stammen, daar hetgeen hunne taal met andere gemeens heeft voornamelijk nieuw Perzisch is. Met meer grond mag men ze voor de oorspronkelijke inwoners van deze gebergten houden, daar zij zich, volgens de Ma-

(83) B. SOLVYNS, 250 coloured etchings descriptive of the manners, customs and dressings of the Hindous zijn te Calcutta in 1799 en met eene Fransche vertaling te Parijs 1809, in het licht gekomen.

habarat, reeds 546 jaren vóór J. C. uit noordelijker streken, en dus uit Middel-Azië, kwamen neêrzetten, en voor hetzelfde woeste volk als de Paropamisaden, bij welke het leger van Alexander zoo veel te lijden had (84). Ook komen de zeden en namen van andere zuidelijker stammen, oudtijds en tegenwoordig, overeen om deze gedachten te bevestigen. Na den aanvang onzer tijdrekening komen zij voor het eerst in 681 in de oostersehe geschiedenis te voorschijn. In de negende eeuw omhelsden zij het Mahometismus en maakten zich federt, met al de vervolgzucht der ruwheid en des bijgeloofs, voor de vreedzame Indoes geducht. In het laatst der twaalfde eeuw hielpen zij SCHEHA BODDIN, den stichter van de dynastie der Gauriden, Delhi veroveren, en bekwamen den naam van Patanen. In 1526 werd hun het gebied van Indostan door de Mongolen ontroofd, waarna zij zich in Bengale uitbreidden, waar AKBER hen in 1575 onderwierp. Na het afneemen van het gezag der Mongolen in de vorige eeuw, hebben zij op nieuw den grond van een magtig en uitgebreid rijk gelegd, waarvan de zetel in Kandahar is, en dat het oostelijke deel van Perzië en bijna het gansche noordwesten van Indië omvat. Zij zijn in vele stammen, die de meeste van den roof leven, verdeeld. Men weet weinig of niets van hunne taal, waarin men enkele met het Chaldeeusch,

(84) Q. CURTIUS, VII. Boek, 10de Hoofdstuk. In de *Ballophen*, een hinner stammen, herkent men volkomen de Ictyophagen die ARRIANUS, *Hist. Ind.* C. 29, in Gedrosia beschrijft.

met het Perzisch, met het Indisch overeenkomende woorden heeft opgemerkt.

IV.

MEDISCHE TAALSTAM.

I. MEDIË.

Ons, naar het westen, van den Indus verwijderende, naderen wij, van het hooge Middel-Azië door den Gihon of Oxus afgescheiden, tusfchen den Taurus en de Kaspifche zee, het oude Medië, het *Madai* der Mozaïfche volkerenlijst (*Genesis X.*), dat de tegenwoordige gewesten Aderbifchan, Schirvan, Gilan en Mazenderan bevat. Oudtijds, vóór dat het Perzifch ze had verdrongen, werden hier twee talen gefproken, het *Zend* in het noorden, en het *Pchlyi* in het zuiden des lands. Van het *Zend* heeft het hedendaagsch Europa zoo goed als de eerfte kennis bekomen door de uitgave van de *Zend-Avesta*, het levendige woord, of de godsdienstgefchriften van ZOROASTER. Men fchijnt het er voor te mogen houden dat ze van hem, die de ftichter of veeleer de herfteller was van den dienst van het heilige vuur in Medië en Perzië, omtrent 520 vóór J. C., afkomstig zijn, immers dat zij aan geen' jonger' tijd kunnen toegefchreven worden. Want, vooreerst, bevatten zij niets dat met de gebruiken en leeringen der Perzen, zoowel bij HERODOTUS als de gefchiedfchrijvers van Alexander

opgeteekend, strijdt, en vermelden, onder vele geschiedkundige bijzonderheden, er geene die tot den tijd van Xerxes of Alexander afdalen, ja zelfs jonger dan Zoroaster en Hydaspes zijn; ten anderen, kan men geen tijdvak aanwijzen waarin zij vervalscht of ondergeschoven zouden zijn; het *Zend* is eene sedert lang doode taal, die in hare hardheid en vormen het kenmerk draagt van hare oudheid; en een zoo uitgebreid stuk laat zich moeijelijk voor een geheel en al uit allerlei talen zamengeraapt verlichtfel houden. Het verhaal van een' Arabisch' schrijver, MASOUDI, die in de helft der tiende eeuw leefde, dat Alexander de werken van Zoroaster, op 12000 vellen met gouden letters geschreven, deed verbranden, en dat, in de derde eeuw, één enkel daarvan gered hoofdstuk door de Magi werd hersteld en gelezen, verdient weinig geloof. Bestond er dan, voor den, door het Rijk verspreiden, eerdienst, geen ander dan dat ééne prachtige handschrift der heilige boeken? Masoudi zelf verzekert dat een man in Seghestan gezegd wierd de schriften van Zoroaster nog te bezitten; dit nu was juist het geweest daar zich de nakomelingen der Sasfaniden, na de verovering van Perzië door de Arabieren, nog staande hielden, en de vervolging door deze tegen hun gepleegd moct niet zoo hevig zijn geweest als men het heeft doen voorkomen. Naar den Arabischen aardrijksbeschrijver IBN HAUKAL, die iets vóór Masoudi leefde, waren ten zijnen tijde de Parsis of *Ghebers* nog talrijk, en hadden hunne tempels en boeken; de-

gene daarvan die zich, ten getale van zes- of zevenduizend, nog in de provincie Kirman, bij de stad Yezd, aan het gebergte Elborz, ophouden, zoowel als degene die zich in Indië hebben neêrgezet (85), erkennen deze schriften nog als de echte voorschriften van hunnen stichter. Zoo, inderdaad, derzelve oudheid gestaafd is, dan heeft de Zend-Avesta aanspraak op den rang onmiddellijk na de Hebreeuwsehe oorkonden en Homerus. De taal, verschiënd van jongere Perzische taaltakken, is nader verwant met het Sanskrit en met den Germaanschen taaltam; of ook met het oud-Armenisch, is zeer twijfelachtig, en niet genoeg door de bijzonderheid uitgemaakt, dat geene van beide de *l* hadden; wanneer zij heeft opgehouden gesproken te worden, of door welke oorzaken, laat zich moeilijk bepalen. De geschiedenis tast nog in dit gedeelte van Azië, den Kaukasus daaronder begrepen, in het duistere rond naar den draad der oude gebeurtenissen, waarvan mischien het Persepolitansche Spijker- of Bijtelschrift (*lettres à tête de clou*), de nog niet ontcijferde overlevering bewaart (86).

Meer beschaafd en tot in jongere tijden voortdurende was het *Pehlvi*, de taal van het zuidelijker

(85) Men vindt de bijzonderheden over hen in VALENTIA, *Reizen*, II. bl. 341 *en volg.* In 1715 vond BELL er nog in de nabijheid van Ispahan, in gestalte en taal van de gewone Perzianen onderscheiden, doch in een' ellendigen toestand levende.

(86) Zie de platen in DE BRUIN'S *Reize door Perzië*, en NIEBUHR.

deel van Medië, of Parthië, uit welk land, sedert het begin der Kaï-nische dynastie, 610 jaren vóór J. C., gedurende negen eeuwen de reeks der Perzische vorsten; zoo goed als onafgebroken, afkomstig was. Van een volk dat zich, gelijk de Parthen, door dapperheid vermaard maakte, droeg niet te vergeefs het land en de taal den naam van land en taal der helden. (*Pehlwan, Pehlvi.*)

Reeds vroeg werden er de Zend-Avesta en andere schriften in overgezet, die in de koninklijke boekerij te Parijs voorhanden zijn. Eenige opschriften op gedenkteekens in de nabijheid der stad Kirman-schach, in het laatst der voorgaande eeuw door SILVESTRE DE SACY ontcijferd en uitgegeven, behooren mede hiertoe. Na de verplaatfing van den zetel des rijks naar het zuiden, werd het Pehlvi door het Perzisch verdrongen, bijzonder onder de Sasfaniden, in de derde tot de zevende eeuw onzer tijdrekening, en zelfs het eerstgemelde stellig verboden, dat echter niet in alle provincien gelukte, zijnde het, zoo men meent, thans nog niet gansch en al uitgestorven, en bij de Paddars, een nomaden-volk in Schirvan, nog overig.

Tusschen de noordelijkste gewesten, waar het *Zend*, en Perzië, ten zuiden, waar het *Parzisch* gesproken werd, inliggende, heeft het Pehlvi overeenkomsten met beide, en ook met den, ten westen aangrenzenden Aramaeischen taalstam; men kan het echter niet als een tongval van het Chal-deeuwsch aanmerken.

II. PERZIË.

Perzië, ten tijde van CYRUS nog voor een gedeelte door zwerfende herdersstammen bewoond, had van hem de beschaving die den luister des troons volgt, ontvangen, de taal vormde zich onder den helderen hemel en in de lagchende vlakten van Farsistan, tot die zachte, rijke, verfijnde taal, welke hare beide oudere zusters overtrof en, om zoo te spreken, het leven benam. Ten gevolge van haren oorsprong is zij ook kennelijk aan het Sanskrit vermaagschapt. Het is uit dezen tongval dat men de woorden die de Grieksche en Romeinsche schrijvers als Perzische opgeven, moet ophelderen; en het werd nog in de tiende, ja zelfs door ABUL-FAZEL, dien ik hier boven genoemd heb, in de zestiende eeuw, zuiver geschreven. Als gewone volkstaal verbasterde het *Parzisch* federt de overheersching der Mahometanen, en werd er door de vermenging met het Arabisch het latere *Perzisch* uit geboren. Dit verhief zich, niettemin, als eene nieuwere, eigene, bij uitnemendheid weluidende taal, na het ophouden van het Kalifaat in 977. Dat ook het Turksch-Tartaarsch zich er mede heeft doorgemengd is niet vreemd, als men nagaat hoeveel Perzië van deze noordelijke woeste naburen heeft ondervonden, die het zelfs, in de elfde eeuw, onder de Seljociden, aan zich hadden onderworpen. Meer verwondering heeft de overeenkomst verwekt van het Perzisch met het Nederduitsch, waarop reeds omtrent 1600 onze ABRAH.

VAN DER MIJLE en andere taalbeoefenaars opmerkzaam waren, niet slechts in de woorden, maar in de vormen der taal. Een verschijnsel dat voor eene tweeledige verklaring vatbaar is (87). Men kan, namelijk, deze overeenkomst van beide de talen (dat ik het *Germaansch* of oud-Duitsch, en niet onzen hedendaagschen jongeren tongval, bedoel, behoeft geen herinnering), aan eenige vermenging nadat zij reeds gevormd waren toeschrijven, of aan beider afkomst van ééne moeder. Voor het eerste geldt, dat Perzië niet van den weg afdigt langs welken uit het hooge Middel-Azië de bevolkers van Europa zijn afgedaald. Gedurende verscheiden eeuwen woonden er Gothische stammen aan de oevers van de Kaspische en Zwarte zeeën; één dier stammen viel in Perzië en smolt mettertijd tot één volk met deszelfs oude bewoners. Dit kan meermaalen zijn gebeurd, ook toen de Gothen voor het indringen van de Hunnen moesten wijken. En zoo verstaat men, hoe AMMIANUS MARCELLINUS kon schrijven dat de Perzen oorspronkelijk Skythen waren. Volgens anderen waren zulks ook de Parthen. Het is bekend dat de Ouden de benaming van Skythen tot zeer vele volkeren uitstrekten. Doch daar deze overeenkomst sterker is met het nieuwere Perzisch; dat wij gezien hebben hoe het uit het Perzisch ontstond, zoo zouden deze betrekkingen meer moeten bestaan hebben met het zuidelijke Farsistan,

(87) Zie ook ΥΡΕΥ, *Geschiedenis der Ned. Tale*, bl. 51, en F. ADELUNG in zijne Bijvoegsels tot den *Mithridates*, IV. p. 97.

dan met de noordelijke deelen, waar het Zend en Pehlvi heerschte. Aan dezelfde oorzaak zou men de overeenkomst kunnen toeschrijven die er tusschen geen geringer aantal Perzische en Slavische woorden is. De andere verklaring houdt zoowel de Perzische taaltakken als het Germaansch, Slavisch en Sanskrit, voor zuivere en oorspronkelijke afstammelingen van eenen gemeenen oorsprong uit Azië, en steunt op de waarneming dat die overeenkomende woorden niet als bijgekomen vreemdelingen in de eene of de andere dezer talen, maar in hunne gansche gedaante als eigene bestanddeelen van dezelve, zich voordoen.

Van het hedendaagsche Perzisch draagt het beschaafde of hofdialekt den naam van *Deri*, dat des volks dien van *Valaat*; in eenige gewesten zijn nog andere afwijkende doch weinig bekende; in Schirvan is het Turksch de gemeene taal. — Het Perzisch heeft twee en dertig letterteekens, waarvan acht tot de overgenomen Arabische woorden behooren (88).

III. KURDISTAN.

Naar hunne ligging en taal komen hier nog in aanmerking de *Kurden*, voornamelijk ten oosten

(88) Ik heb mij hier langer opgehouden dan de Geschiedenis der taal vorderde, omdat de *Encyclopedie*, die als algemeene vraagbaak het meest voor de hand is, zeer onnaauwkeurig is op het stuk der Perzische dialecten, en de oude niet van de nog bestaande onderscheidt.

van den Tigris, in het land dat hunnen naam draagt, het oude Asfyrië en een deel van Medië bevattende, zijnde vijf en twintig dagreizen lang en van twee tot tien breed, en hetwelk reeds bij de Ouden onder den naam van het *Gordyëische* gebergte bekend was; ten deele ook verspreid in Turksche en Perzische provinciën, vooral in Mesopotamië en Syrië, tot aan Georgië toe. De meesten zijn van den Mahometaanschen godsdienst, en, gelijk de Arabieren, deels zwervende roovers, deels Nabatheërs, of gezeten landbouwers. Zij stammen, volgens sommige reizigers, van de Skythen, volgens anderen van de Chaldeën, of van Slavische volkeren af. Hunne taal verraadt een' Perzischen oorsprong, doch over de oorzaken die hen hier heen verplaatsten kan men niets met zekerheid zeggen. Ruim honderd jaren vóór CYRUS voerde de Koning van Asfyrië, ASSER HADDON, de bewoners van het noordelijk Chaldea naar Babel. CYRUS, gelijk men weet, veroverde Asfyrië, en, na zijn' dood, vond XENOPHON, met de 10,000 Grieken, in de Gordyëische bergen *Karduchi*, die hij van de westelijk overgebleven Chaldeën naauwkeurig onderscheidt. Vermoedelijk, derhalve, had CYRUS, na zijne verovering, deze zoo gewigtige bergstreken met een hem toegedaan volk bezet; van waar hij dit nam is ons onbekend, hun naam ontvingen zij naar hunne nieuwe woonplaatsen. Waarschijnlijk zijn zij het van welke STRABO, onder den naam van *Kurten*, als uitlanders gewag maakt. In Farsistan bleven er, niettemin, vele overig. IBN

HAUKAL, een Arabisch reiziger van de tiende eeuw, begroot het aantal der destijds aldaar omzwervende Kurdische huisgezinnen op 500,000. Men weet dat, in de twaalfde, dertiende en veertiende eeuwen, de Kurden groote veroveringen hebben gemaakt in Perzië, Palestina, Syrië en Arabië, en tot den ondergang van het Rijk der Seljociden bijgedragen. Nog tegenwoordig zijn zij een zeer talrijk volk. OLIVIER hoorde het getal der genen die onder de Turksche heerschappij staan op meer dan 100,000 begrooten; welke heerschappij even als de Perzische alleen in naam bestaat, zijnde zij inderdaad onafhankelijk onder hunne eigene vorsten. Kurdistan is onder vijf van dezelve verdeeld, elk van wie meer dan 12,000 man onder de wapenen kan brengen. De magtigsten zijn die van Karatschiolan, Amadia en Jesina. Onder hun leven, als onderdanen, ruim honderdduizend Christenen; meest Chaldeeuwfche Nestorianen, ook Jacobiten en Armeniërs.

De taal der Kurden is een hard, arm en onbeschaafd dialect van het Perzisch, doormengd met vele woorden van de naburen ontleend aan welke zij grenzen. In openlijke stukken bedienen zij zich van het eigenlijke Perzisch.

Op de kust der Kaspische zee, voor zoo verre er geen Turksch-Tartaarsch dialect, meest met dat van de Krim overeenkomende, heerscht, en dat ook in Perzië onder de voornamere standen gesproken wordt, vindt men een' Perzischen tongval, in 't bijzonder bij Baku, waar de overblijffels van de

oude Marden zich sedert 2300 jaren hebben staande gehouden.

V.

WESTELIJK AZIË.

I. SEMITISCHE VOLK- EN TAALTAK.

Het onbelangrijke van enkele berigten over onbeschaaftde stammen, in zeden veeltijds gelijk, in tongvallen verschillende, maar zonder letterkunde, zonder invloed op die van andere volkeren, zonder uitzigt op een' naderenden dageraad voor burgerlijke of zedelijke verbetering, gaat ons nu vergoed worden. Wij slaan het oog op een ander uitgestrekt gedeelte van Azië; van Armenië en Natolië tot aan de Indische zee, van de Middellandsche zee tot over den Euphraat; landstreken van 80,000 vierkante mijlen in uitgestrektheid, door volkeren bewoond op allerlei trappen van beschaving, van allerhande levenswijze. Zwervende horden zullen wij zien in de woestijnen van Arabië en Mesopotamië, landbouwers in Syrië en in de vruchtbaarste deelen van het Arabisch schiereiland, rondtrekkende herders en zich vestigende maatschappijen in de oude landpalen van den stam der Hebreëen; pracht en overdaad, wetenschappelijke vorderingen en ijdele geleerdheid aan het Babylonische hof, bloeiende koophandel en ondernemende zeevaart bij de Arabieren en Pheniciërs op de kusten. Het land der geboorte van drie godsdiensten, die zich door drie

werelddeelen verbreid hebben, eenig elk in zijne foort, en merkwaardig in het behouden en voortplanten van het denkbeeld der éénheid van het Goddelijk wezen. De volksstam, over welken wij nu gaan handelen, is sedert 4000 jaren bekend, en sedert dien tijd, niettegenstaande menigvuldige veranderingen in de bijzonderheden, over 't geheel minder verschillende van wat hij oudtijds was dan verscheiden anderen, waarvan in een' korter tijdsverloop naam en aandenken bijna verloren zijn. De oudste overblijffels van taal en geschiedenis zijn bij dien stam bewaard gebleven en hij is daarom lang voor den eersten en oudsten volksstam gehouden, eene dwaling die uit het reeds gezegde (bl. 72) en de door ons meermalen aangehaalde volkerenlijst zelve, duidelijk blijkt. Eenige takken der taal van dezen stam zijn geheel gestorven, eenige leven kwijnende, één derzelve bloeit nog heden ten dage. Men heeft deze alle langen tijd onder den naam van *Oosterfche* talen begrepen, doch sedert dat die van Indië en van het noordoosten van Azië de aandacht vestigen, hebben zij geene uitsluitende aanspraak op die benaming. Eigenaardiger kan men ze West-Aziatische, of zoo men wil, op het spoor van EICHORN, *Semitische* noemen, mits men dan enkele van Chams afstammelingen niet uitsluit. Hoofdzakelijk verdeelen zij zich in drie takken: de *Aramëische* of noordelijke, *Kananitische* of middel, en *Arabische* of zuidelijke tak. Beoefenaars dezer letterkunde weten hoe eerst de Arabiers, om de taal van den Koran te vestigen en voor

verbasteren te behoeden, Spraakkunsten opstelden, waarin zij door de Joden gevolgd werden, die, omstreeks de helft der tiende eeuw onzer tijdrekening, zich op hunne reeds vijf eeuwen vóór dezelve uitgestorvene Hebreeuwfche taal begonnen toe te leggen, ze onder regels te brengen, en naar allerlei kabalistische grillen te verklaren; op welke onvaste en verkeerde gronden men echter, bij de herstelling der wetenschappen, voortbouwde, tot dat door ALBERT SCHULTENS een beter licht werd ontstoken, dat evenwel nog meerdere helderheid schijnt te vorderen; onder anderen verwijt men aan de Nieuweren-zelfs het nog behouden van *tweelettergrepige wortelwoorden*, welke ook aan MICHAËLIS in zijne laatste levensjaren verdacht zijn voorgekomen.

Bijzonderheden nopens dit alles zijn buiten ons bestek. Verlangt echter een lezer van onze Inleiding tot de algemeene taalkunde te weten waarin deze vermaarde talen meest van onze Europefche afwijken, laat ik dan met een enkel woord deze en gene bijzonderheid aanstippen.

De woorden van deze talen zijn deels *één-* deels en meest *meerlettergrepige*, deze laatste ontstaan door buiging en afleiding, én in deze beide zijn zij rijker dan eenige andere taal. Zamengestelde woorden daarentegen bezitten zij niet, de eigennamen uitgezonderd. Alleen de medeklinkers worden door eigenlijke letterteekens uitgedrukt, de klinkers door zekere punten en merken, die men onder de medeklinkers plaatst; het lezen van fchriften waarin

zij zijn achterwege gelaten, is daardoor zeer moeilijk. De keelklanken zijn menigvuldiger dan in de Europeſche talen. Onze gewone klank der *p* ontbreekt hun, de Arabier zegt *Aflaton* en *Fithagorres* voor *Plato* en *Pythagoras* (89). Behalven het *enkel-*, *twce-* en *meervoudige* hebben zij voor de onderscheiding der veelvouden een aantal veranderingen. In de tijden der werkwoorden zijn de vervoegingen minder, en worden, waar zij ontbreken, door omſchrijvingen uitgedrukt; en zij hebben noch de *voorwaardelijke* noch de *wenſchende* wijze; het *lijdende* wordt van het *handelende* alleen door een klinkerteeken of door de woordvoeging onderscheiden. Daartegen beſtaat een aan deze talen bijzonder eigen rijkdom, in eene ſoort van veranderingen in de werkwoorden, door welke niet ſlechts eene wijziging van het woord, gelijk zulks door de vervoegingen geſchiedt, maar een zamenhang van bijkomende denkbeelden, wordt uitgedrukt, en elk van welke wederom de gewone vervoegingen ondergaan kan. Aldus drukt het zelfde hoofdwoord dat *ſlaan* aanduidt, naar zijne veranderingen het denkbeeld uit van *laten ſlaan*, *veel ſlaan*, *ſlaan en wederſlaan* (wat de Engelfchen *boxen* noemen), *zich zelf ſlaan*, *lust hebben om te ſlaan*. Het Hebreeuſch kent zeven, het Arabiſch tot dertien zulke veranderingen. Ons *trappen*, *trap-*

(89) Even zoo, maar in den zachteren klank, zegt het Slaviſch *Vafli* in plaats van *Baflius*; doch heeft tevens de *b*. Desgelijks het hedendaagſch Griekſch, maar het heeft de *b* niet.

pelen, vertrappen, betrappen, astrappen, kan daarvan eenigzins, doch onvolkomen, een begrip geven.

1°.

ARAMËISCH.

Onder den naam van *Aram* komt bij de Hebreeuwſche en Syriſche ſchrijvers het land voor, dat tuſſchen de Middellandsche zee en de grenzen van Medië en Perzië, en van Klein-Azië en Armenië ten noorden, tot aan de woestijnen ten zuiden van Palestina, zich uitſtrekt. Nader verdeelt men het in oostelijk, dat *Chaldea* en *Asfyrië*, en westelijk, dat *Syrië* en *Mefopotamië* inſluit. Palestina daaronder niet begrepen, hetgeen zijn afzonderlijk dialect had. In de oudſte tijden ſchijnt niet de Tigris, maar de Euphraat de ſcheiding tuſſchen het Oost- en West-Aramëiſch gemaakt, immers Mefopotamië tot Chaldea behoord te hebben, doch ten tijde der Seleuciden, toen de magt en de taal der Syriërs zich naar alle kanten uitbreidde, ſtrekten zij zich ook in Mefopotamië uit; Syriſche hoogſcholen bloeiden te Niſibis en te Edesſa, en in de eerſte eeuw van het Christendom beſtonden er verſcheiden biſdommen in Syrië. Welk een en ander vermoedelijk de rede is dat thans nog aldaar het beſte Syriſch geſproken wordt, en dat het Chaldeeuwſch er zeer met Syriſch vermengd is. Het verſchil der beide tongvallen is niet zeer aanmerkelijk, en de Syriſche uitſpraak is breeder of wijder dan de Chaldeeuwſche, zeggende, bij voor-

beeld, voor *a* en *o*, *o* en *au*. — Maken wij nader kennis met de aloude

CHALDEËN.

Dit volk, in het Hebreeuwsch onder den naam van *Chasdim* voorkomende, afstammende, naar men wil, van *CHESED*, Abrahams broeders zoon, *Genesis* XXII: 22 vermeld, bewoonde reeds in zeer vroege tijden het gebergte dat Mesopotamië van Armenië scheidt en eene verlenging is van het Gordijisch gebergte in het noorden van Asfyrië. Nog heden vindt men in Groot-Armenië een gebergte en eene landstreek Tscheldir en Tscheldiran geheeten, een naam die aan derzelve oude bewoners herinnert. Van hier verspreidden zich vroegtijdig de Chaldeënen, als nomaden, zuidwaards tot aan Sinear of Babel. Terah, Abrahams vader, verhuisde met de zijnen uit Chaldea naar Mesopotamië. In Job's geschiedenis vallen Chaldecuwsche rooverbenden op zijne kemelen aan. Dat zij tot den Syrischen, dat is, Aramëischen stam behoorden, blijkt uitdrukkelijk uit *Genesis* XXV: 20 en XXVIII: 5. Vroegtijdig echter had er reeds een verschil van tongval plaats gegrepen. Bij het verbond tusschen Laban en Jakob, *Genesis* XXXI: 47, benoemt de eerste den opgerigten steenhoop met eene Syrische — de andere met eene Kanaanitische benaming: Hoop van getuigenis.

Na JAKOBS tijd vinden wij gedurende verscheiden eeuwen geen verder gewag gemaakt van de Chaldeënen. Intusschen schijnen zij de kern te zijn geweest van het Asfyrische rijk en een voornaam aan-

deel te hebben gehad aan de veroveringen die hetzelfde maakte. ASSER HADDON, dezelfde als de Sardanapalus der ongewijde geschiedenis, die 673 jaren vóór J. C. leefde, ten tijde van MANASSE, Koning van Juda, veroverde met hen Babylon en bevolkte er zijne nieuw overwonnen bezitting mede, onder een' Stadhouder of cijnsbaar opperhoofd uit hun midden genomen; hij bragt ook eene volkplanting van hun over onder ASNAPPAR (ESRA IV: 10), in de toen vruchtbare vlakte tusschen den Euphraat en de woestijn van Arabië. Dit is een gedeelte der oude geschiedenis, voor 't overige, dat onvolledig en onzamenhangend bekend is. Eenig licht geeft ons Ezechiël, bij wien de Chaldeën in Babel als een nieuw volk voorkomen, en JESAJA zegt dit nog stelliger, Hoofdst. XXIII: 13. Ook trof EZECHIËL er aan in het zuidelijke Mesopotamië, aan de rivier Chabor (Hoofdst. I: 3). De afkomst dezer Babylonische Chaldeën van den ouderen Mesopotamischen stam, schijnen eenige geleerden te hebben voorbij gezien, die, uit hoofde van de vreemdheid der Chaldeeuwsehe namen, die zij niet uit het Hebreeuwsch konden ophelderen, deze latere Chaldeën aanzagen voor een ander uit het noorden afkomstig volk, waarvoor zij dan eens de Slaven, dan eens de Skythen (gelijk MICHAËLIS in zijne *Aanteekeningen op de Propheten*), of de Chalyben aan de Zwarte zee, of ook de Kurden hielden. Het is zoo dat, omtrent den tijd der verplanting van de Chaldeën naar Babel, de Skythen hun' bekenden inval in Opper-Azië deden,

en Medië en de steden Bethuel en Askalon bemagtigden, en dat de geduchte teekening die Jefaia, Jeremia en Habakuk van de Chaldeënen maken, aanleiding geven kon om ze te verwarren met de inbrekende woeste volkeren van het noorden, doch het blijkt nergens uit dat deze getracht hebben zich te vestigen, noch Cyaxares of eenig' ander' vorst af te zetten; na een' achtentwintigjarigen oorlog of liever rooftocht, werden zij, 600 jaren vóór J. C., door geheel Medië in éenen nacht omgebracht, en daarop verdwijnen zij uit dat gedeelte van Azië en deszelfs geschiedenis, terwijl daarentegen juist omstreeks dien tijd NEBUCADNEZAR en zijne Chaldeënen zich vermaard maken. Even min kan men er de Chalyben voor houden, want deze zouden hunnen weg naar Babel hebben moeten nemen door het tuschen beide liggende rijk van Asfyrië, dat aan deze woeste noordelijke aanvallers den doortocht wel niet zou vergund hebben. Vierhonderd jaren vóór J. C. vond XENOPHON op zijn' beroemden terugtocht de Chalyben als een arm, klein en afhankelijk volkje in het tegenwoordig Karduel. En dat ook niet de Kurden dezelfde zijn met deze Chaldeënen bewijst hunne taal, die een Perzisch dialekt is en waaruit men even min deze vreemde namen verklaren kan; zoodanige als, bij voorbeeld, Nebucadnezar, Hamiltzar, Beltfazar, Nergal-Scherezar, Scharbazar; welke niet in het minste naar het Hebreuwsch en dus naar den Aramëischen stam, waartoe de oude Chaldeënen behoorden, zwemen, en het eenige zijn wat van dit

oude Chaldecuwsch is overgebleven. In derzelver opheldering is men nog niet geheel geslaagd, waarover men zich niet kan verwonderen, als men bedenkt dat bij alle volkeren de namen van personen en plaatsen tot de oudste woorden der taal behooren, waarvan de wortel door de afleiding onkenbaar is geworden; dat deze Chaldecuwsche overblijffels van zeer aanmerkelijke oudheid zijn; dat is van 700 jaren vóór J. C.; dat zij uit een van het Hebreuwsch zeer afwijkenden tongval, en ten deele door de Grieksche schrijvers, die op de wonderlijkste wijs met vreemde namen te werk gingen, zijn bewaard gebleven. Inderdaad is de beteekenis van *Zar* niet vreemd in dezen taalstam, waar *Sarra* eene vorstin, *Zehar* glans beteekent, enz.

Wij gaan den Euphraat over, naar *het Rijk van Babylon*, of *Zuid-Chaldea*.

In den oudsten tijd der Geschiedenis ontstond een kleine Staat onder NIMROD, een Arabier, in de vruchtbare strek tusschen den Euphraat en de Tigris, toen bij den naam van Sinear bekend, die nog in de stad en vlakte van *Sindjar* over is. De handel met Indië schijnt er zich al vroeg te hebben gevestigd; en omstreeks 670 jaren vóór J. C. werd het land, gelijk wij zeiden, door ASSER HADDON veroverd en met Chaldeën bezet, naar welke het bij de gewijde schrijvers Chaldea en de taal des geheelen lands Chaldecuwsch genoemd wordt.

De eerste vorsten der Chaldeën te Babylon waren schatplichtig aan die van Asfyrië, doch 50 jaren na de eerste bezitneming maakte zich een derzelve,

NABONASSAR, onafhankelijk, en legde daardoor den grond van het naderhand zoo magtige Rijk van Babylon, dat het toppunt van deszelfs bloei onder Nebucadnezar bereikte en onder zijn' kleinzoon door CYRUS in het Rijk van Perzië werd ingelijfd. De stichting van het eerstgenoemde was belangrijk genoeg om van NABONASSAR af eene nieuwe jaartelling in de Geschiedenis te beginnen, die zija naam draagt.

Niet de Babyloniërs maar de Chaldeënen waren destijds in het bezit der geleerdheid, in 't bijzonder der sterrekunde, welke eerste nauwkeurige waarnemingen tot dit tijdperk behooren. Ook schijnt het dat zij den eerdienst van het Heilige vuur waren toegedaan, terwijl de Babyloniërs den groven afgodendienst van Baäl, Succoth-Benoth, Mylitta enz. volgden.

Van het Oud-Babylonisch zijn geen erkende overblijffels voorhanden, en men weet even min welke veranderingen het Chaldeeusch en later het Perzisch er in heeft te weeg gebragt. Waarschijnlijk is deze taal eerst in de zevende eeuw onzer tijdrekening door het Arabisch verdrongen. Men meent dat zij nog in de omstreken van Mosul en Diarbekir, doch zeer met het Syrisch vermengd, in wesen is.

Van de taal van het eigenlijk

ASSYRIË

tusschen den Tigris, Medië en Armenië, valt mede niet anders te zeggen dan dat zij een tongval

was van den Aramëischen stam. De Asfyriërs waren eene volkplanting uit Sinear afkomstig en stonden zeer vroeg onder hunne eigene ten tijde van David nog weinig beduidende Koningen, maar die naderhand, en vooral na den tijd van Hiskia, verovering op verovering maakten. Uit de vergelijking van eigennamen blijkt het dat deze taal wel tot de Chaldeeuwfche dialekten behoorde, schoon in vele opzigten afwijkende. Van daar het verzoek van Eljakin aan Rabfak om hem niet in het openbaar in het Hebreeuwsch maar in het Asfyrisch aan te spreken. Tot het noordelijke deel van Asfyrië behoorde het Gordijëische gebergte, de oudste woonplaats mischien der Chaldeën, en heden ten dage van eenige landbouwende stammen, die Christenen van onderscheidene gezindheden zijn, en een gemengden groven tongval spreken, welken zij *Karkopisch*, dat is berg- en *Nabathëisch* of landbouwer-spraak noemen.

Eindelijk moet tot dezen tak behoort hebben de taal van

ELAM,

Elymäis bij de Grieksche schrijvers, aan den oostelijken oever van de Tigris tusschen Asfyrië en de golf van Perzië. Daar het met Sinear en Babel ééne vlakte uitmaakt, en daarentegen aan de zijde van Perzië door eene bergketen is afgescheiden, ontving het vermoedelijk zijne bevolking uit Mesopotamië. Ten tijde van Abraham maakte reeds een koning van dit land veroveringen in Palestina,

in later tijd moest het voor andere naburige Rijken bukken, stak, na het verval van het Perzische, het hoofd weder op, en ging ten laatste onder de Nieuw-Perzische en Arabische heerschappij te niet. Wij vinden het dikwijls vermeld bij de propheten Jesaia, Jeremia en Ezechiël.

SYRIË.

Tot het *westelijk Aram* behoorde Syrië, dat zich in vroege tijden van de grenzen van Palestina tot aan Klein-Azië, en van de Middellandsche zee tot aan — en later ook over — den Euphraat uitstreckte. Het was in kleine rijken verdeeld, waarvan, ten tijde van DAVID, dat van Damaskus het voornaamste was. Na dat zich de Asfyrische monarchie vestigde, volgde Syrië het lot der groote rijken, verkreeg onder de veldoversten die Alexander opvolgden eenig aanzien, doch herstelde zich niet meer na de overheersching door de Romeinen.

Men heeft van de taal die hier gesproken werd geene zulke oude overblijffels als van het Hebreuwsch en Chaldecuwsch, behoorende wat er van overig is tot de tijden van het Christendom. Men weet alleen dat zij hare tongvallen had, waaronder het *Palmyreensche*, dat door de opschriften op de puinhoopen van Tadmor of Palmyra gevonden, vermaard is geworden. Behalve in geleerde werken, vindt men ze goed afgebeeld in HALMA'S *Woordenboek van Canaän*, bl. 322. Men is in de vorige eeuw geslaagd ze te ontcijferen. Van de

puinhoopen zelve heeft wood in 1753 de gezigten uitgegeven.

Onder de Macedonifche Koningen en later onder de Griekfche Keizers verloor het Syrifch veel van zijne zuiverheid door het indringen van het Griekfch, wordende niettemin in dat tijdvak, bijzonder omtrent de vierde eeuw, het meest beoefend en befchaafd. Tweehonderd jaren later muntte de fchool te Edesfa wegens de taalkunde uit; het daardoor gevormde dialekt noemt men het Edesfeenfche. De Arabieren bragten er naderhand veel Arabifch onder, en federt de twaalfde eeuw is het Syrifch meer en meer verdrongen en leeft flechts nog hier en daar op het platte land, en wel het minft bedorven in Mefopotanië (tegenwoordig Diarbek), meer omftreeks Damaskus en den Libanon, het ergft aan gene zijde van de Tigris.

De oudere taal, zoo als zij gefchreven werd, en het Antiochifche dialekt was, wordt nog in den kerkdienst bij de Maroniten, Nestorianen en St. Thomas-Christenen in Indië gebruikt, offchoon de beide eerstgemelde in het burgerlijke leven Arabifch en de laatstgemelde Malabarifch fpreken.

Van de hedendaagsche taal maken nog gebruik de Sabeërs, of naauwkeuriger en ter vermijding van misverftand, *Sabiërs*, bij Basfora, in Arabië en in Perzië. Deze gezindheid, die zich zelve Johannes-leerlingen noemt, is te onregt door fomnigen *Johannes-Christenen* genoemd, want zij zijn Mahometanen en eene bijfekte der Sohiten, die omtrent het jaar 900 ontftond en zekeren Nasfairi

tot flichter had. Hunne godsdienstige boeken zijn in een verbasterd Syrisch, dat nabij komt aan het Galilëisch, geschreven; men wil dat zij te voren in Galilea gewoond hebben.

2°.

KANANITISCH.

Kanaän, naar de Philistijnen Palestina genaamd door de Grieken, bevatte eigenlijk alleen de kleine streek lands tusſchen de Middellandsche zee en den Jordaan, naderhand werd het bebouwbare gedeelte aan de overzijde van die rivier, het land Gilead, er mede onder gerekend. Van weinige landen kan men de oudſte lotgevallen zoo hoog in de Geſchiedenis opſporen. Zeer lang vóór de tijden der Israëliten woonden er de Aviten, Horiten, Réfaïm, Enakim, met hunne onderdeelingen, en werden verdelgd, verjaagd en te ondergebracht door de Philistijnen en de uit Arabië afkomstige Kananiten, berucht door hunne woeste zeden en gruwzame menſchenoffers. De Kananiten waren mede in vele ſtammen verdeeld, behoorende niet alleen de Sidoniërs en Pheniciërs oorspronkelijk tot hun, maar ook de Hethiten, Jebusiten, Amoriten, Heviten enz., die MOZES naauwkeurig optelt, en ſommige van welke zich noordelijk tot aan den Orontes, in Syrië, later aldus genaamd, uitſtrekten. Behalve deze Kananiten, die, volgens Mozes, CHAM tot ſtamvader hadden, zworven er nakomelingen van

ABRAHAM, — Ismaëlitien, Edomiten en Midianiten, — en van LOTH, — Moabiten en Ammoniten, — in dat land en de aangrenzende woestijnen. Van de taal van alle deze stammen weet men zeer weinig, wij hebben er in de Mozaïsche boeken eenige eigennamen van over, en zij schijnt met het naderhand tot geschrevene taal zich gevormd hebbende Hebreuwsch één hoofd-tongval, in verscheidenheden ondergedeeld (zie bij voorbeeld *Nehemia* XIII: 24), te hebben uitgemaakt. Zekerlijk zouden wij een zeer kostbaar overblijfsel er van hebben, indien de meening genoegzaam gegrond was dat het boek van JOB door een' Edomiet of Idumeër was geschreven, daar het, hetzij dan ten tijde van SALOMO of vroeger opgesteld, veel van het Hebreuwsch afwijkt; het schildert ook geen Hebreuwsche zeden, en de hardere taal heeft vele Arabismen. De Idumeërs behielden het langst hun onafhankelijk volksbestaan, zijnde eerst 126 jaren vóór J. C. door JOANNES HYRCANUS bedwongen en tot één volk met de Joden vereenigd, in wier lotgevallen zij vervolgens bleven deelen.

Alle deze volkeren waren herderstammen, die tevens met karavanen koophandel dreven in Indische waren, welke zij van den Perzischen zeeboezem naar Egypte en Phenicië voerden. De Midianiten hadden purperen kleederen, en gouden halsbanden voor de kameelen, *Rigteren* VIII: 26, en bij *Job* XXVIII vinden wij andere kostbare voorwerpen, die hun door den handel bekend waren.

De PHILISTIJNEN, die aan de Middellandsche zee ten zuiden der Sidoniërs woonden, waren geene oorspronkelijke Kananiten. Naar het gevoelen van MICHAËLIS, waren zij vóór den tijd van MOZES, van tusſchen de beide takken van den Nijl, die de Delta of Neder-Egypte uitmaken, naar het eiland Cyprus getogen, en, zetteden, door de Pheniciërs van daar verdreven, zich weder in de nabijheid hunner oude woonſteden, op de kust tusſchen Palestina en Egypte neêr, doch in 't vervolg nader bij de Pheniciërs, eenige inlandſche ſtammen te onder brengende en zich deels van de veehoederij en akkerbouw, deels van den handel generende, welke laaſte hen verrijkte en magtiger maakte. De Grieken en Romeinen noemden, in later tijd, geheel Kanaän naar hen, Palestina. Zij namen de taal aan der Kananiten, doch hadden, vermoedelijk, oudtijds Egyptiſch geſproken.

De PHENICIËRS, daarentegen, waren federt lang noordelijker op dezelfde kust gevestigd en, in vergelijking der voorgaande, echte Kananiten. Zij hadden in zeer vroegen tijd aan de Roode zee en de Perziſche gulf gewoond, althans aan deze laaſte volkplantingen gemaakt en handel gedreven. Vijfhonderd jaren vóór MOZES bezetteden zij, door keuze of door den aandrang van andere ſtammen, de zee-kust van Palestina. Abraham trof ze hier aan, en Jakob (*Genesis XLIX*) maakt van hunnen handel gewag. De eigenlijke naam van dit volk was Amalekiten, maar de volkplantingen, die van

hun uitgegaan waren, werden Kananiten genaamd. Zoowel de munten als de taal der Pheniciërs toonen hunne Kananitische afkomst.

De beroemdste volkplanting van de Pheniciërs was KARTHAGO, zoo belangrijk in de geschiedenis der Romeinen, zoo eenzijdig door hunne schrijvers voorgesteld, wie de zegepraal zelfs geene tegenspraak duchten liet. Offchoon op de kust van Afrika liggende, zullen wij haar thans vermelden omdat zij onmiddellijk tot dezen taaltak behoort. Meer dan 1200 jaren vóór J. C. gesticht, heeft de taal er gewisfelijk groote veranderingen ondergaan, die het vertolken van de bijna eenige daarvan nog bekende overblijffels zeer moeilijk gemaakt hebben; namelijk de Phenicifche (of gelijk deze tongval gewoonlijk genaamd wordt) *Punifche*, regels in een der blijfpelen van PLAUTUS. Hanno, een Karthager, op reis getogen om zijne geroofde kinderen te zoeken, ontdekt ze te Kalydon in Etolië, hij rigt zijn gebed tot de beschermgoden der stad, bij het huis komende waar de zoon van zijn' ouden gastvriend Antidamus hem gezegd is te wonen, en, voorzien van hun onderling vriendschapszegel, met de beeldtenis eener godheid bestempeld, gaat hij aankloppen (90). Hij raakt in een gesprek ingewik-

(90) ADELUNG legt het vermoeden aan den dag, dat in een stuk waarin alles verdicht is, zoowel de taal als het gebed van Hanno het zju kon, te meer daar de naam van *Antidamus* in den Punifchen tekst niet voorkomt. Ik vermeen dat hij er in het 5de vers is. BOCHART, misfchien de bevoegdfte der uitleggers voor het Phenicifch, leest (want bij allen is verfchil over de ware

keld, waarin men zijne Punische woorden, naar den klank, voor Latijnsche veinst op te vatten en hem voor een' vertooner van Afrikaansche muizen of een' verkooper van noten en schuimspanen te houden, tot dat Agorastocles den brooddronkenen slaaf bestraft, de partij voor zijn' landgenoot opvat, en zich als zoodanig bekend maakt.

De jongste, maar tevens de uitgebreidste en bekendste van alle de tongvallen die tot dezen tak behooren, is die der HEBREEUWEN. Eer nog hun stamvader Abraham het licht zag, was het geheele zuidwesten van Azië met Semitische volkeren en talen vervuld, en desnietteenstaande heeft men langen tijd goedgevonden het Hebreeuwsch voor de oudste van die, ja van alle talen op de aarde, te houden. Eene dwaling waarvan men ligtelijk de rede inziet, en die bij het geoorloofd en bedaarft aanwenden eener verstandige kritiek, niet kan mis-

le ing) *Antidamarchon*. — Maar wát was het oogmerk van PLAUTUS, met den vreemdeling in zijne taal sprekende in te voeren, vooral met hem eene herhaling, zoo 't schijnt, in het nog onverstaanbarer Lybisch, in den mond te leggen, met een mengmoes van Latijnsche en half Latijnsche woorden doorkneed? Zoo hier niet de afschrijvers in hunne hooge wijsheid eene groote rol gespeeld hebben, heeft, mijns bedunkens, de Romein den Karthager willen belagchelijk maken; en dit ten koste van alle deelneming in het vaderlijke en godsdienstige gevoel van den vreemdeling, dien hij, trouwens, reeds als een' alle talen sprekenden koopman, maar die listig de zijne ontveinsde, — als een' *Karthager in één woord*, — in de voorrede had afgeschilderd. Men vergelijkte een groot deel van het tweede tooneel van 't vijfde bedrijf. Ook vs. 71, en de noten van SALMASIUS op den POENULUS.

fen op te houden (91). Het kleine maar hoogst-merkwaardige Hebreeuwſche, of zoo als het na de wegvoering heette, Joodsche volk, was, naar zijne oorkonden, uit Chaldea over den Euphraat afkomstig en ontleende van daar deszelfs taal. Abraham en zijne nakomelingen togen als Bedüinen 215 jaren rond onder de Kananiten en gewenden zich aan de spraak van deze; waarom het Hebreuwsch de sprake Kanaäns genaamd wordt, *Jesaja* XIX: 18. Deze taal namen zij mede in den uithoek van Egypte, tusſchen de woestijn en den oostelijken arm van den Nijl, waar zij zich 400 jaren opſielden en vermenigvuldigden, en wel iets van het Egyptiſche er in overgenomen zullen hebben. Daar zij hiër als afzonderlijke ſtammen leefden, die eerst door Mozes tot één volk werden zamenverbonden, zal er zekerlijk onderscheid in derzelver tongval zijn geweest. Na zich in Kanaän door het regt van den ſterkſten gevestigd, en de nog overgebleven oorspronkelijke inwoners en een groot gedeelte der Kananiten verdelgd te hebben, leefden zij er 300 jaren met geringen voortgang in beſchaving, tot dat onder David hun ſtaat begon te bloeijen en onder Salomo rijk en magtig werd, offchoon nauwelijks 540 vierkante mijlen groot; nogtans was het volk nog steeds zoo weinig gevorderd in wezenlijke kennis, dat het denkbeeld van de Goddelijke éénheid

(91) J. WEBB, een Engelschman, ſchreef in 1669 eene Verhandeling waarin hij dezelfde eer aan het Chineesch deed; doch even onvoldoende.

er geen' vasten wortel vattede vóór den tijd der Babylonische gevangenis, waar het echter, daarentegen, met de leer der goede en booze geesten bekend werd. De spoedig toegenomen luister des rijks voorbereidde deszelfs val; het werd verdeeld en een gemakkelijke buit voor de magtigere naburen.

Van hunne echte, *oude, Hebreuwfche taal*, dat is, die Kananitische tongval, welken zij spraken zoo lang zij nog onafhankelijk waren, hebben wij zeer kostbare gedenkstukken in hunne heilige boeken. Deze, van Mozes tot Maleachi, beslaan een tijdperk van 1200 jaren, en moeten ons dus de taal van hare eerste ruwheid tot aan hare grootste beschaafdheid door alle de trappen van verandering vertoonen. In het *boek der Rigteren* vindt men ze nog onbeschaafd en met provincialismen, fierlijkst onder DAVID en zijn' doorluchtigen zoon, afnemende bij de lateren, door het Chaldeeuwfch verbasterd in hetgeen in en na de wegvoering is geschreven, en eindelijk geheel in dit laatste overgaande. Het onderscheid is evenwel zoo groot niet als men in een' zoo langen tusschentijd zou verwachten, en de boeken die den naam van Mozes dragen wijken niet zoo veel af van de taal in *Esra* en *Nehemia*, als bij voorbeeld het Latijn der twaalf tafelen van dat van Virgilius, of het Frank-Duitsch der negende van onze taal der achttiende eeuw. MICHAËLIS tracht deze zeldzaamheid te verklaren uit de grootere bestendigheit der oostersche boven de westersche spraken, uit het van den omgang met

andere volkeren afgescheiden volksbestaan der Israëlitē, en uit de navolging van den schrijfstrant van MOZES, dien hij als hun' klasfischen schrijver aanmerkt. Doch ook dit ten grootendeele toegegeven, is het niet voldoende om te verklaren hoe bij een volk, dat zoo vele wisselingen onderging, de taal in een' zoo langen tijd, tegen den gewonen loop der dingen, dien wij elders waarnamen, aan, er zoo weinige zou ondergaan hebben. Er is geen voorbeeld van eenig klasfisch schrijver die eene taal eenige eeuwen heeft doen stand houden, allen veel-
 eer sleept de taal in haren gang mede en dwingt ze de spraak der nieuwere tijden te spreken. Latere uitleggers komen er dan ook in overeen en leveren bewijzen dat geen der Bijbelboeken, zelfs dat van Job niet, hooger dan den tijd van SAMUEL opklimt, en dat alles wat tot vroeger tijden betrekking heeft, in de door hem opgerigte scholen der Propheten in of na zijn' tijd verzameld, en, zoo al niet toen eerst in geschrifte gebragt, althans omgewerkt en in de taal van dien tijd ingekleed is geworden. En zoo zeldzaam was dit verzamelde, na verloop van nog ruim vier en een halve eeuw, dat de inhoud der oude wet en het eenig daarvan overige handschrift onbekend en vergeten waren, toen men dit boek onder de regering van JOSIA wedervond en als een' onverwachten schat aan den Koning bragt, 2 *Kroniken* XXIV: 14 (92).

(92) Vergelijk YPEY, *Geschiedenis der Nederl. Tale*, bl. II. Ik erken mij, voor 't overige, onbevoegd, om eene stellige mee-

Niet minder belangrijk blijven daarom deze geschriften, hetzij dat wij ze beschouwen als de eerste proeven van geschiedkundigen aard, hetzij omdat zij de aanmerkelijke overblijffels bevatten van eene sedert 2500 jaren uitgestorvene taal, die aan de oorspronkelijke taal altijd veel nader bij komt dan alle de overige bekende talen der Oudheid; want HOMERUS is bijna 200 jaren jonger dan SAMUEL en 600 jaren dan MOZES, en het vermoeden van verjonging van de taal zijner schriften is nog sterker ten zijnen aanzien. Die hooge ouderdom der Hebreuwsche taal blijkt wijders uit hare geheele gedaante, want schoon zij niet meer tot de éénlettergrepige behoort, het kenmerk van het nog oudere tijdvak, zoo is zij onder alle de Semitische tongvallen de eenvoudigste en minst volkomene en draagt duidelijke kenmerken van ter halver wege in hare beschaving gebleven te zijn. De oorspronkelijke natuurklank klinkt er, meer dan elders, door. Het ontbreekt haar aan bijvoegelijke woorden, die zij door zelfstandige woorden moet vergoeden, zeggende, bij voorbeeld, *een man Gods*, in plaats van *een voortreffelijk man*; aan bijwoorden, aan voorzetsels, gelijk in alle min beschaafde talen het geval is; aan wijzen en tijden in de verbuigingen. Dit is de oorzaak van het zoo onbepaalde in de

ning over het gevoelen van ADELUNG en dat van zijne tegenstanders te uiten, en laat ook gaarne aan anderen te overwegen of, behoudens den vorm en aard der Grieksche taal, op wier even lang onveranderd bestaan men zich beroept, deze niet even als de Latijnsche hare eeuwen had?

uitdrukkingen, vooral in den verschillende stijl, en van het aantal andere zwaarigheden, die het verstaan dezer schriften verzellen. Bovendien ademt de wijze van voorstelling de kindsheid van het menschelijk verstand, in de zinnelijke inkleeding van begrippen die het in een later tijdvak door het overdragen tot afgetrokkene denkbeelden leert veronzinlijken. Van daar dat elke werking waarvan het de oorzaak niet kent, elke gedachte, elke begeerte, in zijne taal de daad en de inspraak heet van een Hooger wezen, dat zij zoo weifelend, aan driften onderworpen, zoo geheel aan den ruwen mensch gelijkvormig, voorstelt.

Dat er in de uitspraak der Hebreeuwse taal, die naar den Koninklijken stam *Joodsch* of Judäisch genaamd werd, hier en daar eenig verschil bestond, bevestigt, zoo het al niet van zelve sprak, het verwisfelen der *f* voor de *sch*, bij de Ephraïmiten (*Rigt.* XII: 5) en het kennelijke onderscheid van het *Galileesche*.

Offchoon, gelijk wij gezegd hebben, het Hebreuwsch, in en na den tijd der Gevangenis zeer naar het Chaldeeusche begon te hellen, moesten zich de Joden op hunne oude taal, als eene geleerde taal, blijven toeleggen. Haggai, Zacharia en Maleachi schreven ze nog, en men vindt ze in opschriften op de munten der Machabeën. Omstreeks 500 jaren na J. C. ondernam men de klinkletters door punten aan te duiden (93), derzelver

(93) De Nederlandsche lezer kan over dit en ander werk der

echte uitspraak was dus sedert tien eeuwen verloren, en men rigtte zich naar de Chaldeeuwſche; van daar dat het Hebreeuwſch, zoo als men het hedendaags kent, in het plaatsſen dezer klankſtippen meer met het Chaldeeuwſch, doch ten aanzien der medeklinkers en der buigingen der woorden met het Arabiſch overeenſtemt. Niet, gelijk in Gofen, op zich zelf wonende, maar onder hunne overheerſchers verſpreid, kon het niet anders of de weggevoerde Joden moesten de taal des lands, den Chaldeeuwſchen tongval, van ouds reeds aan den hunnen vermaagſchapt, aannemen, en dezelve moest zich door den invloed van 't verblijf der meesters, de opperhoofden, legerbenden, overgeplante inwoners, in het overwonnen Palestina uitbreiden. Hieruit ontſtond het *oudere, zuiverer' Chaldeeuwſch dialekt*, waarin de eerſte Targums, de Babyloniſche Talmud en, oorspronkelijk, de Apocryphe boeken geſchreven zijn. Dezen tongval verving, of liever vervalschte, na de onderwerping der Jo-

Maforeten of Hebreeuwſche kanteekenaars des Bijbels, de *Targums*, enz. zich verzadigen in GOEREE'S *Voorbereidsels tot de Bijbelsche wijsheid*, I. D. Over de mogelijkheid, dat de echte lezing ondubbelzinnig overal bewaard zij gebleven zonder deze klankſtippen, mogen anderen beſliſſen; wij verbergen niet, dat een der gronden, die de evengenoemde ſchrijver opgeeft, voor dat gevoelen ons zeer zwak voorkomt. „Zoo er dan nog al eenige dubbelzinnigheid overblijft,” zegt hij, bl. 108, „wordt zulks opgelost door de zamenketening der zaken en geloofsbeginſelen.” Waarlijk, zoo doende laat men den tekst van opgevatte begrippen, niet de begrippen van den tekst, afhangen.

den aan de Syro-Macedonische Koningen, het *nieuwere* of *Syrisch-Chaldeeuwsch*, dat ten tijde van Christus gesproken werd, en in het Nieuwe Testament onder den naam van Hebreeuwsch voorkomt. In de nabijheid van Jeruzalem sprak men het het zuiverst, verder af, en na de verstrooiing, meer met vreemde woorden gemengd. De jongere Targums leveren er de overvloedige sporen van. Met dit nieuw-Chaldeeuwsch, dat al meer en meer bedorven werd naar mate de Joden zelve in kundigheden en smaak afnamen, behielpen zij zich tot dat in 1038 de Arabieren hen uit Babylonië, waar zij nog openbare scholen hadden, verdreven. Van daar zich naar Spanje keerende, dat door andere Arabieren bezet was, vonden zij er een gunstiger onthaal en vermenigvuldigden er zeer. Het voorbeeld hunner beschermers, bij wie de wetenschappen bloeiden, ontstak in hun een' nieuwen ijver voor hunne uitgestorven taal en geleerdheid. Zij stichtten beroemde scholen te Granada, Toledo, Barcelona, Cordova, Seville en Saragosfa, hetgeen op de taalkundige beoefening van het Nieuw-Chaldeeuwsch invloed had, het zuiverde, en, om zoo te spreken, met het Oud-Hebreeuwsch tot ééne taal maakte, en het *Rabbijsch* deed ontstaan, dat, na dien tijd, schoon de onverdraagzaamheid hunnen bloei in Spanje vernietigde, hunne geleerde taal is gebleven.

Nog platter en grover dan het evengemelde Syrische dialect was het *Samaritaansche*. Van de oude taal der Tien Stammen heb ik hier boven ge-

wag gemaakt. Den naam van Samaritanen bekwa-
men zij nadat de Koning Omri Samaria had ge-
bouwd en den vorstelijken zetel van het oude Tir-
za had overgebracht. Toen Salman-Asfer en Asfer-
Haddon het beste deel des volks naar Asfyrië en
Medië wegvoerden, bevolkten zij het land met
nieuwe inwoners, waaronder de Kutheërs de voor-
naamste waren, zijnde Sidoniërs, gelijk zij zich
zelf uitdrukkelijk noemen in hunnen brief aan
Alexander de Groote, dien F. JOSEPHUS in zijne
Oudheden bewaard heeft, en gelijk ook de overigen
Syro-Pheniciërs waren. De tegenwoordige naam der
Samaritanen in Palestina is Semreis, zij leven om-
streeks Naplousa, het voormalige Sichem, ook te
Damaskus, Käiro en elders, en hebben nog eene
kleine kapel op den berg Garizim. In het begin
der zeventiende eeuw bestonden er in het geheele
Oosten naauwelijks meer dan 250 Samaritaansche
huisgezinnen, doch die Arabisch spraken, zoodat
dit dialect ook tot de uitgestorvene behoort. Men
heeft in hetzelfde nog eene overzetting van de Boc-
ken van Mozes, doch waarvan de ouderdom zeer
onzeker is (94).

Het onbeschaafdste, eindelijk, van deze dialecten
was dat van *Galilea*. Salomo had het noordelijke
deel dezes lands aan den Tyrifchen Koning, Hiram
afgestaan, waar lieden van allerlei landaard toe-

(94) Onder de jongste berigten, dit volk betreffende, is hetgeen
voorkomt in het *Tijdschrift van de Zuiderzee*, 1813, *Mengel-
werk*, bl. 757.

vloeden (waarom het bij MATTHEUS *Galilea der Volkeren* heet), en zich door de gunstige ligging een belangrijke koophandel vestigde, die nog ten tijde van Jofephus bestond. De bevolking wordt gezegd ruim 5700 zielen op de vierkante mijl bedragen te hebben. Indien het voor bewezen mag worden gehouden dat de hedendaagsche Duitfche en Poolfche Joden uit Galilea afkomstig zijn, dan leeft nog deze grovere tongval in hunne uitspraak van het Hebreuwsch, terwijl die der Spaansche Joden, ook door de Christenen aangenomen, den meer beschaafden Jeruzalemschen uitdrukt.

3°.

ARABISCH.

Van alle de Semitische tongvallen is deze de meest bekende en verst verspreide. Hij draagt den naam van een volk dat sedert meer dan 3000 jaren zijne taal en zeden onvervalscht en zijne onafhankelijkheid ongeschonden bewaarde te midden van het rijzen en het zinken van omliggende Staten.

Het schiereiland tusfchen de beide zeeboezems, die het van Egypte en van Perzië fcheiden, is het aloude vaderland der Arabieren. Chamiten en Semiten hadden er zich neêrgeflagen; tot de eerften behoorden de Kuschiten, Kananiten en Amalekiten; tot de laafden de Joktaniten, in het Arabisch Kacl-

taniten (95); Ismaëlitien of Saracenen, Edomiten, Midianiten, Moabiten en Ammoniten kwamen er vervolgens bij, en bevolkten de zandwoestijnen die ten zuiden van Palestina en Syrië liggen. Mahomet vereenigde alle hunne nakomelingen tot ééne geduchte magt.

In het vruchtbare gedeelte van het schiereiland, waar de bodem een' grooten rijkdom bezit, ontstonden vroegtijdig geregelde maatschappijen, akkerbouw en koophandel, maar de stammen die geen verblijf als in de dorre woestijn vonden, geneerden zich met den enkelen vervoer- of karavanen-handel, met veehoederij en met den roof. Men kent deze laatste onder den naam van *Bedüinen*; zij houden zich zelve-alleen voor echte Arabieren en verachten de anderen, die zoo in Europa als in Indië (waar men er alle Mahometanen onder begrijpt) onder den naam van *Mooren* bekend zijn, een naam die men hun gaf toen zij in de achtste eeuw uit Afrika in het zuiden van Europa vielen, omdat men ze met de oude bewoners van Mauritanie verwarde.

Vóór Mahomet vervullen de Arabieren geen rol van belang in de Aziatische geschiedenis. Zijne dweepzucht en die van zijne eerste opvolgers verspreidden zijn gezag en zijne taal door een groot gedeelte der drie oude werelddeelen, zoodat het

(95) Geslachtstafels van de stammen der Arabieren vindt men in de *Algemeene Geschiedenis*, XVI. D. bl. 57.

Arabisch de heerschende taal is geworden in het zuidwesten van Azië, in het oosten en noorden van Afrika tot aan den Niger en de Kafferfche volkeren. In de Middeleeuwen moet men Spanje en verscheiden eilanden in de Middellandsche zee daarbij rekenen. Als geleerde- en godsdienst-taal reikt zij zoo ver als de Mahometaansche godsdienst zelf.

De voornaamste der Arabische tongvallen, ons niet tot een werelddeel bepalende, maar alle de afdeelingen te zamenvattende, zijn: het eigenlijke *Arabisch*, het *Moorsch*, voornamelijk bij de inwoners van Barbarije, het *Æthiopisch* en het *Mapulisch*; men kan er ook het *Maltheesch* bij rekenen. Verscheiden andere, die in Afrika gesproken worden, verdienen niet dat men er zich bij ophoude, en zijn meer verbasterd naar mate zij verder van de algemeene bron verwijderd zijn en met die van andere volkeren in aanraking komen. Belangrijker is het nog weinig bekende *Mosarabisch* of de tongval der Maranen, die in Spanje van de helft der achtfte tot het begin der elfde eeuw gevestigd waren, van welken vermoedelijk nog belangrijke overblijfsels in handschriften aldaar schuilen. Men zegt dat het nog gesproken wordt in de gebergten van Granada.

Vóór den tijd van Mahomet werd in het oostelijke deel van het schiereiland van ARABIË, met name in Yemen, het dialekt der *Homeriten* gesproken, dat door den invloed van koophandel, kunsten en wetenschappen, al vroeg zeer beschaafd werd, uitwijzens cenige nog overig gebleven ge-

dichten. In het westelijke deel, bijzonder in den omtrek van Mekka, werd het dialekt van den stam van *Koresch*, minder om wezenlijke voortreffelijkheid dan om den Koran en het zwaard van den Propheet, na dezen de heerschende Hof- en geschrevene-taal; die met een groot aantal Abysynische, Indische, Perzische, Syrische en Chaldeeuwische woorden verrijkt werd. Van dezen rijkdom echter der Arabische taal heeft men somtijds een' te overdreven ophef gemaakt. De omschrijvingen en figuurlijke benamingen daargelaten, staat het Arabisch daarin met andere beschaafde talen gelijk; of zullen wij het vreemd vinden dat de Arabier den leeuw, die hem en zijne kudde zoo van nabij beloert, met verschillende namen, ook buiten den dichtertlijken stijl, weet te benoemen, afgeleid van zijne grootte, kleur, sterkte, geslacht enz., als wij nagaan hoe de Laplander in zijne arme taal meer dan dertig benamingen heeft voor het hem vergezellende rendier?

Omtrent honderd jaren na 't begin der Hegira, toen het Arabisch reeds bij verscheiden volkeren verspreid was, begon men op bevel van den vijfden Kalif, Ali, zoon van Abu Taleb, de taal onder regels te brengen, men bragt er, later, taalkundige vormen in, van het Grieksch ontleend, en hieruit ontstond het geleerd Arabisch, of taal van den Koran, die zelfs de geboren Arabieren opzettelijk leeren moeten. Met het ophouden van het Kalifaat nam de bloei der Arabische letterkunde af, en de vroegere onbeschaafdheid dreef onder het ge-

bied der Ottomannen weder boven. Intusfchen had de taal van het dagelijksche leven weinig in deze geleerde voorzorgen gedeeld, en ging naar den loop der beschaving en omstandigheden haren weg; waar smaak en wetenschap heerschte, daar vormde zich, gelijk overal, een versijnd dialekt, dat in verband met het Arabisch van den Koran, het nieuw Arabisch of beter het *levend geleerde Arabisch* genaamd wordt; want de Koran blijft bij hunne schrijvers de bron voor denkbeelden en vormen, en uit dezen hoofde is de taal minder verouderd dan men, na verloop van veertien eeuwen zou verwachten. De eigenlijke *levende volkstaal* heeft eene menigte van tongvallen, die zoo aanmerkelijk verschillen, dat iemand die er eenige van verstaat, met de andere niet zonder hulp van een' tolk kan voortkomen. Het best wordt het door de hooger standen in Yemen en aan de zuidelijke kusten gesproken, niet zoo goed te Bagdad en Kaïro, en zeer ruw in Syrië, zoo men Damaskus uitzondert. Te Mekka is het, door den toevloed der pelgrimen, zeer onzuiver en gemengd.

Onder den naam van ÆTHIOPÏËRS weet men dat de Grieksche schrijvers alle volkeren van een donker- of zwart-gele kleur verstonden, en hem daarom van de Nubiërs, Indiërs en anderen gebruikten. Die van welke wij hier spreken noemen zich zelf ook zoo, *Itjopjawan*, doch om rede dat zij zich onder de van ouds bekende Æthiopiërs of zwarten in Afrika hebben neêrgezet. Den naam van Abysfniërs, van het Arabisch *Ilabsch*, een ge-

mengd volk, hooren zij zich niet gaarne geven. Meest noemen zij zich *Ajatzjan* en hun rijk *Geez*, dat is het Plantenrijk, eene benaming die vooral op het koninkrijk Tigre past. Soms komen zij bij de Grieksche schrijvers voor onder den naam van *Axumiten*, naar hunne voormalige hoofdstad Axuma, van welke BRUCE de prachtige overblijffels beschrijft, waarin men den Griekschen stijl herkent en die tot het tijdvak behooren toen Æthiopië nog in het bezit was van de kusten, en van den handel met Indië.

De Æthiopiërs, die van de Negers in kleur en in gedaante volstrekt verschillen, en in beide naar de Arabieren gelijken, zijn afstammelingen van de Kuschiten in Arabië, daar zij in het zuidwesten aan den Oceaan en de Roode zee woonden, en van waar zij de tegen over liggende kust van Afrika reeds vroegtijdig bevolkten. Ten tijde van Salomo heerschten zij in het schiereiland en naderhand in Egypte, en ten tijde van Jesaias schijnt hun rijk in den grootsten bloei te zijn geweest, toen hun Koning Taraco, of Al-Tirhaka een groot deel van het westen van Afrika tot aan Fez toe gezegd wordt zich te hebben onderworpen. Hoe lang zij er zich staande hielden weet men niet, hunne inlandsche geschiedberigten reiken niet hooger dan 327 na J. C. In later tijd namen de Arabieren, Turken en onbeschaafde aangrenzende volkeren het meeste van deze bezittingen in, en beperkten het Æthiopiësche gebied tot de tegenwoordige koninkrijken van Tigre en Amhara, met nog elf provin-

ciën , die te zamen eene oppervlakte van 15,300 vierkante mijlen uitmaken. De Æthiopiërs zijn thans nog de beschaafditen onder alle de bewoners van Afrika. Sedert de vierde eeuw zijn zij Monophysitische Christenen. De besnijdenis, die men bij hen aantreft, is hun van de Arabieren overgebleven, maar het is bij hün geen godsdienstig gebruik.

Reeds van de Arabieren afgescheiden zijnde vóór dat derzelve taal veel beschaafd was, en zelf niet tot eene versijnde beschaving genaderd zijnde, is de taal der Æthiopiërs eene der hardste die men kent, vooral door de harde medeklinkers, van welke zij er vijf heeft die in de andere Semitische talen niet gevonden worden, en die een Europeër niet in staat is van uit te spreken. Sedert de veertiende eeuw, toen een andere tak van vorsten uit Amhara op den troon kwam, veranderde het Æthiopisch aanmerkelijk, en het oudere bleef alleen als Geleerde taal over. De stukken door BRUCE medegebragt, waaronder de voorzegging van ENOCH, zijn in dezen tongval.

De MAPULEN zijn die Arabieren welke zich op de kusten van Malabar en Koromandel in Indië hebben neêrgezet. Men wil dat de naam afkomstig is van *Mahapulla*; groote adel, een titel die men aldaar ook aan de Thomas-Christenen en Joden geeft, noemende de laatstgemelde *Juda-Mapulla*, de Christenen *Nasrami-Mapulla* en de Arabieren *Jonaga-Mapulla*. Op de kust van Koromandel noemt men de laatsten ook *Chaliaten*,

doch meest gaan zij, gelijk de andere Mahometanen, onder den naam van *Mooren*. Waarschijnlijk waren zij hier reeds vóór J. C. geboorte gevestigd, later waren zij er zeer talrijk en in aanzien, en haalden zich naderhand door bedriegerijen in den koophandel eene strafoefening of vervolging op den hals die aan 10,000 hunner het leven kostte. Wat desijds ontkwam zettede zich omstreeks Goa neêr, waar zij weder zoo toenamen dat zij den Portugezen bij hunne aankomst de grootste hindernissen in den weg legden. De bekende Hyder-Ali, vorst van Myfore, onderwierp ze in 1766 aan zich en versterkte zijn leger met 12,000 derzelve. Paulinus à St. Bartholomæo (96) begroot hun aantal in Malabar - alleen op honderd duizend zielen. — De *Kulias*, die zich op de kust van Koromandel van het katoen - kaarten generen, stammen mede van de Arabieren af, doch zijn door inlandsche huwelijken meer verbasterd. Dat sommige schrijvers de Mapuleten Abysfniërs noemen is ongegrond, - offchoon men in Bengale en elders Abysfniërs als slaven en ook in de legers als goede soldaten aantreft.

MALTA is achtervolgelyk door de Pheaciërs, Pheniciërs, Grieken, Karthagers, en Romeinen beheerscht. Na deze maakten er zich de Gothen en

(96) Deze zendeling, wiens naam, vóór zijn' overgang tot den geestelijken stand, JOH. PI. WESDIN was, van Hoff aan de Leitha, op de grenzen van Oostenryk en Hongarye, geboortig, heeft zich door verscheidene belangrijke schriften over Indië zeer verdienstelyk gemaakt.

in 870 de Arabieren meester van, die in 1090 voor de Noormannen moesten wijken. Geen wonder derhalve dat het Maltheesch een zeer gemengde en bedorven tongval is; over welks hoofdbestanddeelen de taalkundigen verschillen. De meesten thans brengen het tot het Arabisch (97), waarom wij dan ook hier er van gewag maken; schrijvers van de zestiende en zeventiende eeuwen houden het Maltheesch voor een Phenicisch dialekt. Quintinus Hoedius, een Malthezer, beroept zich op de opschriften nog hier en daar bestaande (98). Buiten tegenspraak is er zeer veel Arabisch in het hedendaagsche Maltheesch, BIÖRNSTAHL EN MEERMAN (99) getuigen dat de Malthezen en Barbaresken elkander onderling verstaan, ook dienden vele der eerstgenoemden als tolken op de Fransche vloot bij de Onderneming van Egypte. Dat echter ADELUNG geen Phenicische of Punische kern schijnt te willen toestaan, alleen omdat het Arabisch digter bij is, doet, dunkt mij, niet genoeg af, daar de Pheniciërs, die overal door de Middellandsche zee zich verspreid hebben, en van wie POCOCKE ook een opschrift in het eiland Cyprus vond, zich zoo

(97) Zie W. GESENIUS, *Versuch über die Maltesische Sprache*, Leipf. 1810 en J. J. BELLERMANN, *Phœniciae linguae vestigia in Meliteni*, Birol. 1809.

(98) Men vindt deze en andere getuigenissen in CL. DURET, *Thréfor des langues*, p. 391.

(99) Hoe weinig er voor het hedendaagsch Maltheesch tot op onzen tijd gedaan is, en de gevolgen daarvan voor het volksonderwijs, verhaalt deze schrijver in zijne *Berigten*, IV. bl. 355.

hier als op het vaste land vestigden, en eene gemeenschap hunner Afrikaansche volkplantelingen met deze eilanders en oorspronkelijke landgenooten meer dan waarschijnlijk is. Den naam-zelf van het eiland leidt men, even als dien der zeer oude Iönische stad Mileten, van een Hebreeuwsch woord af, dat *schuilplaats* beteekent, en voorzeker kon geen scheepvaarder een' meer eigenaardigen uitdenken.

II. ARMENISCHE TAAL.

Armenië grenst ten zuiden aan het grondgebied der Semitische talen, van welker behandeling wij nu aftappen, ten oosten aan de landschappen van Perzië, ten westen aan Klein-Azië, en ten noorden aan Georgië en de volkeren van den Kaukasus. De Euphraat scheidt het in oostelijk- en westelijk- of Groot- en Klein-Armenië, dit laatste, het voormalig Cappadocië en Cilicië bevattende, staat thans onder Turksche, het andere grootendeels onder Perzische heerschappij. Vermoedelijk ontleende het zijn' naam van Aram, even als de door ons reeds vermelde Arameërs, doch die er, in zeer oude tijden, door opgevolgde woeste stammen uit de hooge deelen van Middel-Azië, uit verdrongen werden. De inwoners-zelf noemen zich Haikans en het land Haikia, naar een' Koning Haik, dien zij voorgeven dat een achter-kleinzoön van Japhet geweest is; want de oude geschiedenis van Armenië is niet met echtheid bekend. Mozes van Chörene, de oudste schrijver dien zij hebben, leefde in de

vijfde eeuw, en heeft blijkbaar Ctesias nageschreven en met allerlei verdichtfels aangevuld. Zoo ver hunne geschiedenis reikt, weet men dat de Armeniërs nooit een onafhankelijk en nog minder een overheerschend, maar aan de roofzucht van magtiger naburen onderworpen volk geweest zijn.

Het Armenisch is eene geheel op zich zelve staande taal, die zoo goed als geene verwantschap met andere talen kenmerkt. Dit is blijkbaar in twee hoofdtrekken, in de woorden van eerste noodzakelijkheid, namelijk, en in de tal-woorden, die elders, zelfs bij zeer groote verwijdering, overeenkomsten aanwijzen, maar hier geheel verschillende zijn. In eenige eigenamen heeft men het oude Medische gemeend te herkennen, maar voor zoo veel men daarvan in de Zend- en Pehlvi-dialekten iets overig heeft, wijkt het er geheel van af. Deszelfs overeenkomst met het Egyptisch, die een paar schrijvers in de vorige eeuw hebben staande gehouden, wordt eene bloote speling geacht. Die der *Recherches sur l'Histoire ancienne de l'Asie*, Paris 1806, redeneren in dezer voege: Noach woonde in Armenië, hij had zijne taal reeds vóór den zondvloed, en derhalve bezitten wij in het Armenisch de ware en onvervalschte taal der eerste wereld. Zekerder gaat het dat het Armenisch achtervolgens met Semitische, Grieksche, Latijnsche, vooral met Perzische en Turksche woorden vermengd is geraakt. In den grond is de taal nog dezelfde als die waarin Miesrob in 405 na J. C. de Bijbel overzette en zijn reeds gedachte leerling MOZES CHORO-

NENSIS schreef. Zij schijnt destijds in haar' besten bloei geweest te zijn, en is eene eeuw of drie later al veel vervallen en gemengd. Dit oude of geleerde Armenisch bestaat nog bij den eerdienst en in de scholen. Het heeft, voor 't overige, de gewone eigenschappen der bergtalen, hardheid, ruwheid, sissende, sterkgeblazene klanken, met weinig klinkletters verzacht. Neem eens dit staaltje en vergelijk het tegen de uitdrukkingen die bij ons dezelfde dingen beteekenen: *Aghdschik*, een meisje; *Giëghiëtjik*, schoon; *Khaghsr*, zoet. In de vormen komt zij nader aan de Europeſche dan aan de oosterſche talen, en bijzonder aan het Grieksch; hetwelk door het Thraciſche, waarvan het ten deele afſtamt, met het Armeniſch zou kunnen vermaagſchapt zijn. Het dialekt van Dfulfa wordt voor het beste der hedendaagſche gehouden.

III. GEORGISCHE TAAL.

De hooge en bergachtige landsgeſteeldheid en de kloeke gedaante der inwoners hebben aanleiding gegeven om in Armenië het oorspronkelijke of eerſte ſtamvolk te zoeken; en eeuwen achtereen hebben naſchrijvende verhalers daaraan voedsel gegeven en naar overblijffels gewezen die op den top van het gebergte Ararat rustten; de aardrijkskundigen zijn het oneens aan welke bergen die naam toekomt (100),

(100) Zie de *Algemeene Geſchiedenis*, I. bl. 460. BARROW plaatst dit rustpunt in Tartariſe; de Kaukaſiſche overlevering op

en wij naderen nu aan gewesten, waar, van alle zijden te zamen loopende bergketens, en naar het oosten en het westen afftroomende rivieren, de woestste natuurtooneelen opleveren. De *Kur*, de rivier Cyrus der Ouden, zich door steile engten en draaikolken stortende, ontleent zijn' naam daarvan (101) en deelt dien, waarschijnlijk, mede aan 't geheele land, het oude Iberië, dat Albanië, en Colchis, door de ballingschap van Prometheus en de eerste der Grieksche scheepstogten vermaard, bevatte. Van die tijden reeds af schijnt er eenige beschaving bestaan te hebben, van welke de oostelijker bewoners van het *Kau*-gebergte, dat wij op voorgang der Latijnen *Kaukasus* noemen, geen trek vertoonen. In de vierde eeuw waren de Iberiërs in gedurigen oorlog met magtiger volkeren. Dat deze Iberiërs van een stam van Hebreërs afstammen, is eene gissing die REINEGG met vele waarschijnlijkheden bekleed heeft. Naderhand was Georgië of Gurgistan eene provincie van Perzië, waarvan de Turken, naar mate dat de binnenlandsche onlusten aldaar hen begunstigden, nu en dan een stuk innamen of weder terug gaven. In 1783 en 1785 stelden de Czaren Heraclius en Salomon Georgië,

de kruin van den Elbourons, die door de sterkere aantrekkingskracht van den Ararat spleet.

(101) Niet van het Grieksche woord, dat landbouwer beteekent, nog minder van den Heiligen van dien naam; vergelijk *Formation méchan. des langues*, II. p. 435. De *Georgi* komen bij PLINIUS en MELA voor, doch naderhand eerst, omstreeks 1250, in de Reis van PLANO CARPINI.

Mingrelië en Imirette onder de bescherming van Rusland, en deze gewesten zijn, met nog eenige onafhankelijke stammen van den Kaukasus, in 1801, onder den naam van Grusië, tot één nieuw Gouvernement van het uitgebreidste der Rijken vereenigd. Tegenwoordig bevat Iberië Opper- en Neder-Kartalië, Kachet, Satab, Imirette, Mingrelië en Guriël. In deze provinciën wonen Turkomannen, Tartaren en Armeniërs verspreid, en door deze en den omgang met andere naburen zijn er woorden van deze en van de Perzische en Grieksche talen ingedrongen, na aftrek van welke er in den geheelen Staat slechts ééne wederom geheel eigene en van andere talen verschillende taal heerscht, die vijf hoofd-dialekten bezit; 1°. het *Georgisch* of *Grusnisch* in Karduel, dat de voornaamste en bestschaafdste provincie is, in 't midden des lands gelegen. Een verouderde tongval van dit gewest, in welken eene overzetting van den Bijbel voorhanden is (102), dient nog hier, en ook in de andere provinciën, als kerktaal; zonder onderwijs verstaan de hedendaagsche Georgiërs dezelve niet meer. 2°. Het *Imiretisch*, dat ook ten deele in Guriël gespro-

(102) De naar Moscow gevlugte Czaar BACKAR WACHTANGEWITZ en zijne broeders lieten dezelve aldaar drukken in 1743, in folio. Het is eene overzetting naar die der *zeventigen*, waarvan men den tijd niet weet, doch MOZES VAN CHORENE kende ze reeds. De vader van den genoemden Czaar had in 't begin der achttiende eeuw de Psalmen, Profeten en het Nieuwe Testament te Tiflis doen uitgeven. Beide behooren tot de letterkundige zeldzaamheden van den eersten rang.

ken wordt, en meest door de uitspraak van het vorige verschilt. 3°. Het *Mingrelisch*, aan de kusten der Zwarte zee, ruwer en meer verbasterd. Bij de Modschuwali, in Guriël, een bergvolk van verscheiden stammen, loopt er veel Tartaarsch onder. Nog meer, 4°. wijkt het dialekt af der *Suani*, reeds bij Plinius (103) vermeld om de bijzonder schadelijke hoedanigheid van den honig, in plaats waarvan zij hunne schatting in wasch aan de Romeinen betaalden. Zij leven thans onafhankelijk in de hoogste gebergten. 5°. Het *Tuschinskisch* bij de stammen die nevens hen het dichtst bij den Kaukasus wonen. In hardheid geeft deze taal weinig aan het Armenisch toe.

IV. VOLKSTAMMEN VAN DEN KAUKASUS.

Op geene plek des aardbodems zijn zoo vele en zoo onderscheidene volkeren, of overblijfsels van volkeren, oudtijds bekend of onbekend, in meer of minderen staat van woestheid en onderling wantrouwen, met de gewone gevolgen van roof- en plunderzucht, bijeen dan in dit uitgestrekte gebergte tusschen de Zwarte- en Kaspische zeeën. In spraak en zeden, voor 't overige, onderscheiden, schijnen zij, sommige lang vóór onze tijdrekening, bij de veelvuldige volksverhuizingen hier verspreid te zijn geraakt en tot op de toppen der rotfen somtijds zamengedrongen. Reeds Strabo telde in Albanie zes

(103) *Hist. Nat.* XXI. c. 13.

en twintig talen, en Abulfeda noemt het oostelijk deel van den Kaukasus Djebal-Ellifani: berg der spraken. Van de taal van zoodanige stammen kan men geen berigten van aanbelang alhier verwachten; eerst in de afgeloopene eeuw maakten de Rusfen zelf er eenige nadere kennis mede; ten deele ruwe Mahometanen, ten deele Heidenen, ten deele zoo goed als zonder godsdienst zijnde, bezitten zij in hunne taal geene godsdienstige boeken noch eenige andere; eigene letterteekens-zelfs hebben zij niet. Het valt, bij zulke omstandigheden, moeijelijk te zeggen hoe verre deze talen verwant zijn en tot welke moeder zij kunnen worden terug gebragt; overeenkomsten treft men hier en daar aan, ook met andere westerfche talen. Zoo veel men met eenige zekerheid mag oordeelen, bestaan er de navolgende vijf stammen: de *Abkhasfen*, de *Circasfiers* of *Kabarders*, de *Osfeten*, de *Kisti* en de *Lesguis*. Ten oosten van deze laatste bestaat nog, zegt men, een zwak overblijffel der oude Alanen.

De eerstgenoemde van deze stammen beschrijft PALLAS, als, in hunne smalle aangezigten, in hunne ter zijde platgedrukte hoofden, in de korthed van het onderste gedeelte des gelaats en in het uitftekende der neuzen, een bijzonder nationaal karakter vertoonende. Hij houdt hen voor de zeer oude bewoners van de noordwestzijde van den Kaukasus, die door de Circasfiers in het gebergte gedreven en door aanhoudende oorlogen tot een' kleinen stam gebragt zijn. Van daar is misfchien

de overeenkomst die er tusſchen hunne taal en die der laatstgemelden min of meer schijnt te bestaan.

De *Circassiers* hadden nog in het begin der voorgaande eeuw eene overlevering, dat zij van denzelfden ſtam met de *Jöten* (Gothen) waren. HINDRIC BRENNER, die in 1697 in 't gevolg van den Zweedschen Envoyé FABRICIUS naar Perzië ging, door dezen aan den Perzischen naar het Zweedsche hof bestemden gezant Sarug-Chan-Beg toegevoegd, en op zijne doorreize in Rusland in 1700 werd gevangen gehouden, rekent hen tot de Tartaren (denkelijk om de landstreek aan Krimſch-Tartarije grenzende, daar zij woonden) en denkt tevens aan de overeenkomst van dien naam met de Skythen. Hij beſchrijft ze als de krijgshaftigſte van de Kaukaſiſche volksſtammen en zegt dat zij voorheen Christenen waren (104). Omtrent den zelfden tijd waren er, volgens BELL, die bij den togt van den Czaar was, nog eenige Christenen onder hen, en was hunne taal een Turksch of Arabiſch dialekt. Het ſchijnt echter niet zeker dat hij gunſtige gelegenheid had om goede berigten over die onrustige berglieden op te zamelen. Zie *Reis*, II. bl. 771.

De *Osfeten*, voor welke in de drukkerij van het Synode te Moskow in 1807 een Katechismus gedrukt is, beſchrijft men als een ſchoon en arbeidzaam, tevens tot rooven genegen volk, in wiens

(104) Uit het Memoriaal van BRENNER wegens den krijgstogt van PETER I. naar Perzië in 1722, in de *Historiska Märkwärdigheter till Uplyfning af Swenska Häfder*, II, f. 107.

taal, een Medisch dialekt, vele wortels zijn die men in de Duitsche en Slavische talen wedervindt.

De *Kisti*, door de Russen Tschetschenzi geheeten, spreken een' tongval die met het Georgisch gemeenschap heeft.

De taal der *Lesgnis* is, volgens sommigen, verwant met die der Samoeden; deze hebben vroeger zuidelijker gewoond, en rekenen hunne afkomst van een' stam dien zij *Lagha* heeten. Inderdaad woonden de Lagae der Ouden in dezelfde streken van den Kaukasus als thans de Lesgnis. Deze schijnen te bestaan uit volkeren van zeer verschillende oorsprong, waaronder de Awaren de magtigste zijn, die bekende Hunnische namen voeren, als Attila, Geyfa, enz.; naast aan hun komen de Didoni, die in dorpen aan de bronnen van den Ssamur onder eene soort van gemeenebestregering, en zonder erkenden godsdienst, leven.

Voorts bevinden zich op den Kaukasus Tartaarsche stammen, voor welke te Karas aan den Baschtan, aan den voet van dit gebergte, een Schotsche zendeling, HENRY BRUNTON, die te voren op de kust van Afrika zeer ijverig werkzaam was geweest, in 1782 een zendelingschap heeft gesticht, met eene drukkerij voor de Evangelien en andere geloofsboekjes in een' Tartaarschen tongval. In een gedeelte van Shirvan en verder langs de Kaspische zee, heerscht wederom een gemengde Perzisch-Tartaarsche tongval, die onder den naam van *Tatt* in de nieuwste Russische berichten wordt opgegeven. Aan den evengenoemden BRUNTON is

men mede zeer belangrijke berigten over deze weinig bekende Kaukafische stammen verschuldigd.

De verscheidenheid, intusfchen, die men onder deze volksstammen opmerkt, heeft de natuurkenners van onzen tijd niet belet, in het afdeelen der menschenrasfen, een derzelve met den naam van het Kaukafische te bestempelen. Dit onderwerp betreft ons wel niet onmiddellijk, 't heeft echter belang genoeg, voor hetgeen dat wij hier behandelen, om mij te doen vertrouwen dat aan vele lezers een enkel woord over hetzelfde niet onaangenaam zal zijn, hetzij dat zij LA FONTAINE's geestigen *Quintius Heymeran von Flaming* al of niet gelezen hebben. De voorname kenmerken zijn het hoofdhaar, de stand der oogen en het ovaal van het wezen, en de hoek door twee lijnen gevormd, waarvan men de eerste van het voorhoofd tot de voorpunt van de bovenkaak, de tweede van daar tot de ooren, trekt. Op deze schaal staat de Europeër aan het eene, de Orang-Outang, naast den Neger, aan het andere einde. De beroemde BLUMENBACH, de vernuftige waarnemingen van P. KAMPER tot grondslag leggende, en zijne eigene, op meer dan 160 schedels van allerlei landaard, daarbij voegende, heeft in zijn stelsel, onder den naam van Kaukafisch, het geheele blanke of Europefche menschenras begrepen; zijne vier andere zijn: dat der Mongolen, der Maleiers, der Negeren en der Amerikanen. DE LA MÉTHÉRIE, *Considérations sur les êtres organisés*, gaat van twee hoofdverdeelingen uit: het zwarte, neger, of Afrikaanfche, en het blanke of Aziatfche

ras, waarvan hij de oorspronkelijke woonstede in Indië plaatst; dit ras onderscheidt hij nogmaals in het schoone, helderkleurige, ovaalvormige, waartoe hij de Indische, Perzische, Asyrische, Kaukasische, Arabische en Europeische onderverdeelingen brengt, en het Tartaarische een' ronden wezensvorm hebbende, waartoe de Chinezen, Laplanders, Groenlanders behooren. Aan de Amerikaansche stammen wijst hij geene bepaalde plaats aan; tot besluit stemt hij met de driestammige hoofdverdeeling, *Genesis X* voorkomende, in.

VI.

MIDDEL-AZIË.

Het beschouwen van den mensch, in beschaving en kennis nog weinig gevorderd, ja teruggedaan, hoedanig wij hem op den onherbergzamen Kaukasus hebben waargenomen, heeft voorzeker voor mensch- en volkeren-kennis een hoog belang; maar de taalkunde, die den sleutel zoekt voor de Geschiedenis, doorloopt een' dorren weg, en vindt slechts enkele wenken, gissingen of merkteekenen, aan wie een volgende leeftijd mogelijk licht zal bijzetten. Hoe groot is niet de wetenschappelijke afstand, uit dit oogpunt, tusschen de voorwerpen die het zuidelijk Azië ons heeft aangeboden, en den oostelijken oever der Zwarte zee, waar van de steden, de beschaafdheid, den handel, van vroegere eeuwen, ons nauwelijks iets meer dan de gedachte is overgelaten; hoe veel grooter nog de af-

stand van deze volksstammen tot Europa, dat schier langs dien zelfden weg bevolkt, lang vóór HOMERUS de zaden ter ontwikkeling ontving en in heerlijken groei zag opluiken, en sedert de laatste veertien eeuwen, hoe donker ook sommige schenen te zijn, het maatschappelijk gebouw tot eene hoogte heeft zien optrekken die geen ander werelddeel evenaardde. Wij kunnen ons nog niet daarheen begeben: de uitgebreide tak des menschedoms die den rang der oorspronkelijkheid aan Egypte betwistte (105), roept ons naar het hooge middeldedeelte van Azië. Wij zullen, alhier ook, *nieuwe* volkeren-alleen aantreffen. Met slechts ééne uitzondering, bekleedt nog geen derzelve eene plaats in de geschiedenis der letteren, of bereikte ooit die godsdienstige versijning of burgerlijke vrijheid waarvan de vormen en beschaving der taal de hoogte aanwijzen. Wij hebben, hetgeen de algemeene lessen der taalkunde deswege betoogen, in voorbeelden van zeer uiteenloopenden aard bevestigd gezien, en kunnen kort zijn omtrent hetgeen het gedeelte der wereld dat nu voor ons ligt, zal aanbieden.

Eene lengte van meer dan 100 en eene breedte van 15 tot 20 graden beslaan de landen die wij onder Middell-Azië begrijpen, van de landengte tusschen de Zwarte en Kaspische zeeën tot aan den oostelijken Oceaan, en van Thibet en China tot aan de zuidelijke grens der gewesten die den Rus-

(105) JUSTINUS, II. Boek in 't begin.

fischen scepter erkennen. De woestijn Kobi of Schamo maakt den top van dit allerhoogste gedeelte der oude wereld. De westelijke Aziaten kenden het ten tijde van Mozes reeds onder den naam van Magog, de Perziërs onder dien van Turan, de Grieken van Skythië; de latere Europeërs noemden het Groot-Tartarijen, maar geen van allen kenden het met eenige naauwkeurigheid. De strenge luchtsgefeldheid der hoogste gedeelten, de zoögenaamde *steppen* en zandige vlakten die het vervullen, maken het, zoo men eenige streken aan de oevers van rivieren uitzondert, alleenlijk geschikt tot een verblijf voor nomadische horden, en de Natuur schijnt het bestemd te hebben tot eene uitgebreide plantstede voor ruwe menschenstammen, die door menigte of overmagt uit het warmere en zachtere Zuid-Azië verdrongen, en, hier tot harde en ondernemende zwervers gevormd, den nog ledigen aardbol tot aan zijne uiterste grenzen zouden gaan bevolken, en in de aderen van den zuiderling, door de volheid van zinnelijk genot verzwakt, van tijd tot tijd krachtiger bloed gieten.

Het is inderdaad ook van hier dat en Europa en het noorden van Azië, en door dit laatste Amerika, althans ten grooten deele, hunne bevolking bekomen hebben. Van die menigvuldige verhuizingen vinden wij de sporen langs de oostelijke grens van Europa en wij zagen er den invloed van in de Zuid-Aziatische rijken.

Naar de volkeren die tegenwoordig dit gedeelte der aarde bewonen, kunnen wij het in drie hoofd-

verdeelingen spitsen: 1°. het westelijk of Turksch-Tartaarsche Middel-Azië, *Tartarije* in een' engeren zin genomen; 2°. Middel- of *Mongolsch Azië*; oostelijk- of *Mantschoerisch Azië*. Deze volkeren zijn in taal en geslachte zoo aanmerkelijk onderscheiden dat men ze niet zonder alle waarschijnlijkheden geweld aan te doen, als van elkander afstammende kan beschouwen.

Wij zullen niet zeggen dat deze volkeren nog dezelfde zijn die bij de Ouden onder de namen van Skythen, Masfageten, Seres enz. voorkomen. In den onophoudelijken drang van zulke Barbaren van het oosten naar het westen en zuiden, is het te vermoeden dat de gene die uit het zuiden weder verdreven werden, bij het toenemen der bevolking de hun in den weg staande oudere horden weder oost- en noordwaards zullen hebben gedrongen, zoodat, bij deze gedurige vloed en ebbe der volkeren, Middel-Azië meer dan eenmaal zijne inwoners zal hebben vernieuwd. In de oudste talen van Europa is geene overeenkomst met de tegenwoordige talen van Middel-Azië, nader komen deze in hare vormen en geheel zamenstel aan de éénlettergrepige die ten oosten hare naburen zijn.

Wanneer en door welke middelen deze drie volkeren de beschaving die zij kunnen bereikt hebben, verkregen, zouden wij naauwelijks durven gissen, de Geschiedenis verlaat ons hier geheel en al. Wij mogen eeuwen terug zien, al betrouwen wij ons niet op den ouderdom dien de Chinezen voorwenden. De Hunnen, die bij deze laatste onder den

naam van *Hiong-nu* voorkomen, zijn, zeker genoeg, de tegenwoordige Mongolen; en de Skythen der Grieksche en Romeinsche tijden, aan levenswijze en zeden kennelijk, de Tartaren.

Eertijds de geefel en schrik van twee werelddeelen, zijn thans deze gezamenlijke volkeren zootusfchen China en Rusland ingesloten dat zij naauwelijks ademhalen, en de toekomst schijnt voor de schokken beveiligd die zij meermalen te weeg bragten.

I. TURKSCH-TARTAARSCH VOLK- EN TAALTAK.

Talrijk, onbestendig, woest, en dapper, speelde ongetwijfeld dit volk reeds in oude tijden eene gewigtige rol. Na den naam der *Skythen*, vinden wij, in de geschiedenis der middeleeuwen, van de vijfde eeuw af die der *Bulgaren*, *Chazaren*, *Uzen*, *Petcheneken*, als de plaag van Azië en van de oostelijke landen van Europa. Als *Tartaren* werden zij bekend toen zij omstreeks 1240, onder *BATU*, aan wien zijn grootvader Gengis-Khan, bij de verdeling zijner Staten onder zijne zonen, de Krim had aanbedeeld, in Polen, Hongarije en Dalmatië vielen. Den naam van Tartaren kennen de Perziërs en Arabieren niet, en het volk dat wij zoo noemen hoort hem niet gaarne, maar liever dien van Turken. Voorheen was het, volgens *ABULGAZI*, die van eene hunner horden; men meent dat hij oorspronkelijk is van de Chinezen die alle hunne zwervende naburen *Ta-ta* of *Ta-dse* noemen; en dan is

het naauwkeuriger Tatar dan Tartaar te ſchrijven gelijk gemeenlijk geſchiedt. Van daar ook miſchien dat men zoowel deze als de Mongolen en Mantſchoeren onder die algemeene benaming, en hunne landen gezamenlijk onder die van *Groot-Tartarije* begrepen heeft.

Het volk aan wien bepaaldelijk die van Tartaren of *Turken* toekomt behoort te huis tuſſchen het Altai-gebergte en de Kaspifche zee, ten noorden van deze en van de Zwarte zee, van den uitloop van den Donau af, tot diep in Siberië. Naar deze ligging onderſcheiden wij weder twee hoofdfammen, den Turkfchen en den Tartaarfchen.

1°.

ZUIDELIJKE TARTAREN, OF TURKEN.

De Turken, aldus, volgens ſommigen, genaamd naar den Terek, eene rivier die uit den Kaukaſus ontfpringt en in de Kaspifche zee valt, en wier land bij de Perzianen Tureſtan of Turkeſtan heette, voerden van onheugelijke tijden bloedige oorlogen tegen deze laaſten. Alexander de Groote trof ze aan, deels als zwervende horden, deels beſchaafd, en in Sogdiana in ſteden wonende. Tuſſchen de jaren 673 en 707 na J. C. maakten de Arabieren hier veroveringen en verſpreidden het Iſlamismus onder hen, en namen zelfs van dit volk in hunne legers aan, naderhand werden zij er door onder het juk gebragt. Ten noorden en oosten

van de Kaspische zee stichtten zij een gebied dat onder de Seljociden in de elfde en twaalfde eeuwen zich geducht maakte; andere hunner stammen deden hetzelfde in het zuidwesten van Azië, waarvan dat der Ottomannen het laatste was en alleen is overgebleven. Het eigenlijk *Turkestan* bezitten thans de Kirgizen en Sonjaren, een tak der Mongolen; de afstammelingen der oorspronkelijke, aan hun onderworpen, bewoners generen zich van handel en landbouw en zijn tot op 2000 huisgezinnen versmolten, waarvan de *Kara-Kalpaken*, dat is, zwartmutsen, omdat zij hunne mutsen met zwarte lamsvelletjes uitmonsteren, een deel uitmaken.

Een andere en westelijker tak der *Turkomannen* of Seldjouks, die ik zoo even noemde, had nog in 1468 geheel Chorazan en Perzië onderworpen, waaruit SOFI ISMAËL ze in 1508 verjoeg. Thans verstaat men meer bepaaldelijk onder Turkomannen die welke zich, omtrent het einde der elfde eeuw, van de anderen afgezonderd hebbende, een zwervend rooverleven aannamen en tot op den huidige dag behouden hebben. Zij hebben zich door het Astrakansche, in Georgië, Armenië, welks westelijke deel uit dien hoofde Turkomannië heet, in Natolië, Syrië, woest Arabië en Perzië verspreid, zwerven er met hun vee rond, drijven daarbij somtijds eenigen koophandel en plunderen reizigers en karavanen. De Begdeleërs in Syrië, de Mutuali op den Libanon, de Uruken en Nauwaër in Natolië, bij Damaskus en Aleppo, en de Affcharen in Perzië, zijn alle horden van dezen stam. Hunne taal

komt nader aan het Turksch dan aan het Tartaarsch. De in de middeleeuwen bekende stam der *Ouigoers*, welker taal en schrift men verloren achtte en LANGLES uit de K. Fransche boekerij heeft aan 't licht gebracht, behooren hiertoe.

De Charasmii van HERODOTUS en de Uti van STRABO, ten oosten en noorden der Kaspische zee, zijn de *Uzen* die in de elfde eeuw op het tooneel der volkeren verschenen, en naar een' *Bey*, uit het geslacht van Gengis-Khan, die in de dertiende over hen regeerde, Us-beks heeten. Ook zij zijn zwervende roovers, wier taal met Perzisch en Mongolsch gemengd is. Van hunne onderscheiden borden drijven alleen die welke onder den Khan van Chiwa staan, en een afzonderlijk grondgebied van twaalf steden bewonen, eenigen landbouw.

Verder in beschaving gevorderd waren de *Bukharen*, tusfchen den Oxus en den Jaxartes, langs de woestijn Kobi tot aan China. Zij staan nog te boek voor geslepen kooplieden en zijn in steden gevestigd. Vóór 400 jaren bezaten zij bloeiende handwerken en zelfs eenige wetenschappen. Hunne met Perzisch gemengde taal is ook meer beschaafd dan die hunner naburen (106).

In het zuiden van Klein-Azië, in het voormalig Cilicië en Phrygië, stichtte, ten tijde van Michaël

(106) Volgens eene aantekening, voorkomende in BELL's *Reizen*, II. bl. 637, zouden de Bukharen een bijzondere landaard zijn, die in gebruiken, plegtigheden, taalbuiging en gelaat veel van de Joden heeft. Zie ook HUBNER's *Geogr. door BACHENE en CRAMERUS*, V. bl. 264.

Palæologus, een Turksche Prins, Karaman, een' kleinen Staat, dien de Ottomannen in 1488 overden, en onder den naam van *Karamanië* met het rijk vereenigden.

De invallen van deze ruwe stammen in de omliggende Staten waren voorbijgaande, en zonder verderen invloed dan de verwarring en verwoesting waarmede zij gepaard gingen, omdat de overheerscher geene taal, geene wetgeving, geene godsdienstbegrippen medebragt die hetgeen bij den overwonnenen bestond, te niet deed of wijzigde. Niet zoo was het met de betrekkingen die uit de veroveringen der *Ottomannen* voor Europa ontstonden, en die, na dat de Grieksche Keizerszetel was vernietigd, een gewigtig deel uitmaakten van de bemoeijingen der staatkunde.

Nog in hun vaderland zijnde was de Tartaarsche tongval der Turken arm en ruw gelijk zij zelf. Het aannemen van het Mahometismus bragt Arabische, en het overheerseren van Perzië, Perzische woorden in hunne taal, en toen zij, op den alouden bodem der wetenschappen en der schoone kunsten verplant, niet misfen konden eenigermate in smaak en beschaving vooruit te gaan, (een voortgang niettemin die in hunne nationale trotschheid eene krachtige tegenwerking vond, terwijl de tegenwoordige Tartaren hen in zachtheid en buigzaamheid ver overtreffen,) verrijkten zij er de taal nog meer mede, weshalve zij tot de zeer vermengde behoort, en, met eene zinnebeeldige uitdrukking, bij een bontplekkig paard wordt vergeleken.

Het is deze die men, uitsluitender wijze, gewoon is de *Turksche* taal te noemen; zij heeft hare tongvallen en wordt te Konstantinopel in de hoogere klasfen het zuiverst gefproken.

Behalven het reeds gemelde vindt men vele woorden die met den Germaanschen taaltak overeenkomen, het gevolg, waarschijnlijk, eener vroegere verwantschap der beide moedertalen toen zij nog in Middel-Azië waren. Voor 't overige heeft zij hare geheel eigene vormen, gelijkende alleen in die der zelfftandige en bijvoegelijke naamwoorden naar de Europefche. De klanken der letters zijn die van het Perzifch; de toon rust gewoonlijk op de laafte lettergreep, zelfs in zeer lange woorden. De woorden hebben geen onderscheid van geflacht; waar er in de natuur een bestaat en het woord voor beide hetzelfde is, drukken zij het uit met een bijwoord. Er is geen lidwoord, maar in de verbuiging zijn de zes naamvallen kennelijk aan de eindlettergrepen. Ook bestaat er geen tweevoud. De vervoegingen der werkwoorden zijn zeer menigvuldig en maken het moeilijkfte van deze taal uit; het inlafchen van eene *l* tufchen het hoofdzakelijk woord en den uitgang die de nadere betekenis bepaalt, duidt de lijdende wijze aan; desgelijks eene *m* of *ma*, de ontkenning. Niet minder ingewikkeld is fomtijds de woordvoeging, en heeft gelijk het Latijn omzettingen die andere talen volftrekt niet zouden dulden. Eene eigenschap die latere taalkenners in de Zuid-Tartaarfche opgemerkt hebben, en die geen geringen invloed op de wel-

luidendheid heeft, is dat een klinkletter der voorgaande lettergreep eene gelijke in de volgende verdert.

2°.

NOORDELIJKE TARTAREN.

Na het van deze volkeren in 't algemeen gezegde, en bij de weinige, onvolkomene en niet altijd met genoegzame taalkennis opgenomen berigten van reis- en landbeschrijvers, zal ik het geduld van mijnen lezer sparen en met een enkel woord opgeven welke stammen deze afdeeling bevat.

Nevens de Rusfen bewonen zij een groot gedeelte van het zuiden en oosten der Europefche helft van dit Rijk, en zijn, in vergelijking van andere nomaden, zeer gevorderd, kunnende de meesten lezen en fchrijven, hebbende eenig denkbeeld van kundigheden, en zich zelden aan groote misdaden fchuldig makende. Nadat zij onder de namen van Skythen, Bulgaren, Avaren, Europa en Azië meer dan duizend jaren lang door hunne invallen gekweld hadden, bedwong hen Gengis-Khan en zij maakten de voornaamfte fterkte van zijn leger uit. Na zijn' dood vormden zich, onder zijne opvolgers van Mongolfchen ftem, zes rijken, waarvan twee hier in aanmerking komen, dat van Kiptfchak aan de Wolga, de *Nogaiſche* en *Krimſche*, *Kafanſche*, *Orenburgſche* en *Astrakanſche* Tartaren bevattende, en dat van Turan waartoe *Siberië* en de aldaar wonende ftoffen behoorde.

Aan beide maakte de eerste der Russische Grootvorsten die den titel van Czaar, en ten teeken zijner afkomst van de Romeinsche Keizers den dubbelarend tot wapen aannam, Iwan Vasilivitz, in 1552 een einde. De Mongolsche heerschappij had, even als in hunnen landaard, eene aanmerkelijke vermenging in hunne taal aangebragt. Tot de zuiversten rekent men de Nogaische en Krimfche Tartaren, bij wie echter de Mongolsche gelaats trek ten uiterste kennelijk is, en, even kennelijk, niet wordt gevonden in de voornaamste geslachten in de Krim, die zich van de vermenging met de indringende Mongolen bewaarden. In het zuiden van dat schiereiland schijnen nog andere overblijfsels te zijn van oude volksstammen. Van de Gothen zijn er, althans sedert anderhalve eeuw, geene of zeer slaauwe sporen (107); doch Grieksche en Genueesche woorden treft men er nog vele aan. Tot deze Tartaren behooren ook de Scheki, een

(107) Zie het verhaal van MONDORFF, dat niet veel geloofwaardigs in zich heeft, bij BUSSCHING, *Aardrijks-Beschrijving*, I. bl. 1133 en MEERMAN, op DE GROOT's *Vergelijking der Gemeenebesten*, III. bl. 500. Dat er nog in Hongarije Saksische Distrikten zijn, zet, mijns oordeels, gewigt bij aan BUSBEEK's bericht, dat door KAEMPFER, *Beschrijving van Japan*, I. D., bevestigd wordt. Volgens den aartsbischoep SESTRENZEWITZ, die zich langen tijd in de Krim opgehouden en er eene Geschiedenis van uitgegeven heeft (in 't Fransch, Brunsvijk 1802. 2 deelen 8vo met eene kaart), hebben de Mahometaansche Tartaren in eenige weinige vlekken nabij Sewastopol, de woonplaats der bedoelde Gothen, een met het plat-Duitsch overeenkomend dialekt; van hunne afkomst weten zij slechts dat hunne voorouders geen Mahometanen waren maar Christenen.

woeste stam midden op den Kaukasus ten oosten van de Avaren, denwelken men, om de gelijkkluidendheid van den naam, lang heeft gemeend dat nakomelingen waren van de Zechen of Bohemers, en dat zij in de vervolgingen tegen de Husfiten hier eene schuilplaats gevonden hadden. Deze dwaaling had, zoo men het verhaal van REINEGG mag gelooven, voor de Moravische broedergemeente, die te Sarepta aan de Wolga bestaat, bijna noodlottige gevolgen gehad. Meenende namelijk eene aanverwante volkplanting te zullen aantreffen, zonden zij er in 1782 twee hunner medeleden naar toe, die zich zeer gelukkig mogten rekenen van hun leven uit de handen van dezen woesten hoop te redden. Men weet dat alle deze Tartaren Mahometanen zijn en dat de Keizerin KATHARINA II. ten hunnen behoeve eene uitgave van den Koran in 't Arabisch te Petersburg heeft laten vervaardigen. Onder de reizigers die sedert de Middeleeuwen berigten nopens hen hebben medegedeeld, is JOH. SCHILDBERGER, van Munchen, een der oudsten. Hij toog in 1394 met het leger van Sigismund tegen de Turken, werd gevangen genomen en door Bajazet I. naar Azië gezonden. Hier viel hij Tamerlan in handen, dien hij op zijne togten vergezelde, en na diens dood, in 1405, doorkruiste hij met deszelfs opvolgers Turkestan en de Tartarische horden aan de Wolga, en hielp ze te onder brengen. Eindelijk kwam hij in de Krim, daar hij Christenen aantrof, en van daar in Duitschland, na eene afwezendheid van twee en dertig ja-

ren, terug. Er bestaat eene uitgave van de vijftiende eeuw, en ook latere, van zijne reis. Een andere tak der westelijke Tartaren zijn de Kumannen, die oorspronkelijk aan de Kuma woonden en in de twaalfde en dertiende eeuwen berucht waren. In 1086 waren zij reeds in Hongarije gevallen, zij kwamen er in nog grooter aantal van Gengis-Khan vlugtende, en gingen in 1410 tot het Christendom over. Zij wonen er nog in de distrikten van Groot- en Klein-Kumanië, ten getale van omtrent 112,000 vrije lieden, die de Hongaarsche taal spreken en de hunne vergeten hebben; de laatste man die er nog iets van verstond stierf in 1770. De *Kafansche* Tartaren werden door gebrek aan ruimte genoodzaakt hunne zwerfende levenswijze te verlaten, in steden en dorpen te zamen te wonen en zich op den akkerbouw toe te leggen, zoodat zij nu koophandel en handwerken oefenen en veel beschaafder zijn dan alle de anderen; het dialekt dat zij spreken is het zuiverste en wordt te Kafan en elders in scholen onderwezen. Tot de *Orenburgsche* Tartaren behooren de Baschkiren, dus genaamd naar de bijenteelt, daar zij zich van lange tijden herwaards bijzonder op toeleghden. Men onderscheidt ze in Opper- en Neder-Baschkiren, alleen de eersten hebben zich aan de Russische heerschappij onderworpen. Van de *Kirgisen* staan slechts eenigen, in het Orenburgsche Gouvernement, onder Russische bescherming, de overigen in Bukharije en tot in de gebergten op de Indische grenzen verspreid, zijn rooverhorden, waarvan de grootste zich Burutten

nøemt en door de andere woestijnmannen geheeten wordt. Deze leven in het gebergte Alatau. Tot de overblijffels van het Mongolsch-Tartaarsche rijk *Turan* aan de Ural, dat reeds vóór de overheersching der Mongolen aldaar een aanvang nam en de oudere bewoners deed wijken, rekent men de Tartaren die aan de Oby, Tom, Tara en Tobol wonen, de Barabinzen in de steppen tusschen de Oby en de Irtisch, en de Turalinzen aan de Tura in Permië. Deze laatsten, zoo ver zij in steden wonen, zijn Mahometanen, die in de dorpen zijn gedoopt, of ten minste gedompeld, want de aartsbischof van Tobolsk; PHILOPEI, liet ze, in de jaren 1719 en 1720, voor zoo verre zij in deze nieuwigheid niet vrijwillig deel namen, met dit vrome oogmerk, door dragonders in de rivier jagen.

Van Tartaarschen oorsprong, doch geheel met Mongolen vermengd, zoodat de andere hen niet verstaan kunnen, zijn de oostelijker in Siberië levende Krasnojarschen, de Katschinzen, de Tschulymschen, die gedoopt heeten en eene in vele woorden eigene taal hebben; bij deze zag BELL zeer vele lieden wier vel, zwartachtig gelijk dat van vele afstammelingen der oudste inwoners van Siberië, met witte vlekken was; hetgeen VOLTAIRE, *Histoire de Russie sous Pierre le Grand*, I. p. 44, op 't gezag van STRALEMBERG die lang in Siberië leefde, aan de overblijffels van een bijzonder ras (gelijk de Albino's) doet denken, doch dat zich zeer wel uit eene skorbutike ongesteldheid des lig-

chaams laat verklaren. Voorts de Teleuten en de Jakoeten, die met de hierna te vermelden Tongoezen gelijkheid hebben, welke door de Mongolen en Buratten tot aan de IJszee gedreven zijn, allen het Schamanismus aanklevende.

Nog behooren op de Tartaarsche volkerenlijst de *Tchoewasfen* aan de Wolga, die de Rusfen met den naam van Berg-Tartaren onderscheiden; zij hebben het herderleven voor den landbouw verwisfeld en ook den doop aangenomen. Het is een gemengd volk dat men voorheen, doch met weinig grond, tot den Finschen volksstam gebragt heeft.

II. MONGOLSCHER TAR.

Deze is het zeer onderscheiden ras van menschen dat door eigendommelijke gelaatstrekken en lichaamsgestalte, door de kleine, diep en schuins staande oogen, de hoogte van het wangbeen, de breede platte neus, bijna volstrekte baardeloosheid en kromme schenkels en beenen, zoo kennelijk is; eigenschappen die men ten deele, maar niet, zonder bedenking, geheel alleen, aan opvoeding, luchtstreek en levenswijze kan toeschrijven, en die daarbij zich ligt aan andere rasfen en stammen mededeelen, doch dan bijna onuitwischbaar blijven, gelijk in de Chinezen, Thibetaners, Japanners, Rusfen aan het meer Baikal, en anderen zichtbaar is, schoon er eeuwen sedert die vermenging verlopen zijn. De Mongolen daarentegen schijnen onvatbaar voor een vreemden invloed van dien aard. De Neger-zelf

verliest op den duur de onderscheidende kenmerken van het geslacht waaruit hij afftamt, maar de Mongol bijna niets van de zijne. Het is waar dat de Mongolen in Indostan deze afzigtige trekken missen en een schoon en welgemaakt volk zijn, doch vermoedelijk waren de veroveraars van dit rijk onder Tamerlan's nakomelingen, eerder Tartaarsche, Perzische en Afganische gelukzoekers dan eigenlijke Mongolen.

Hun' naam *Mongoe*, meervoudig, *Mongoesen*, is hun door hunne naburen de Mantschoeren gegeven. Zoo ver de Geschiedenis opklimt is het middengedeelte van het hooge Opper-Azië, en bijzonder het Altaï-gebergte, van waar zij naar de omstandigheden aan alle zijden afdaalden, hun vaderland. Alles wat men van hunne taal kent maakt het zeer waarschijnlijk dat zij uit het grondgebied der éénlettergripige talen herkomstig zijn, dat zoo onmiddellijk aan het hunne grenst en er mede ineenloopt. Zoo men aan de Chineesche schrijvers op dit stuk geen geloof behoeft te weigeren, slichtten zij reeds 1230 jaren vóór J. C. een magtig rijk en werd de vermaarde muur tegen hunne invallen gebouwd, hetgeen hun nogtans niet verhinderde China in 't jaar 209 vóór J. C. te vermeesteren. Waarschijnlijk zijn de Agrippeërs bij HERODOTUS, en de Seres van andere oude schrijvers de Mongolen en bepaaldelijk een tak derzelve, de Kalmukken. Met nog meer zekerheid mag men het er voor houden dat de Hiong — nu der Chineesche schrijvers, de Hunnen der onze, die in de eerste eeuw na J. C. door

inlandsche oneenigheden en door de overmagt der Chinezen westwaards gedreven werden, een deel van dezen volkstak waren. In de verhalen van Ammianus, Procopius en anderen herkent men ze, en bepaaldelijk de Kalmukken, duidelijk en de namen zijn uit de Mongolsche taal ontleend. Na die verwijdering van de Chineesche grenzen, zijn uit hun midden de drie grootste veroveraars die ooit de wereld beroerd hebben, uitgegaan, hoezeer als een luchtverschijnsel weder verdwijnende, omdat zij alleen wisten te overwinnen en te verwoesten, niet te bezitten en te regeren. Attila drong door tot in het midden van Europa. Gengis-Khan onderwierp alle de Mongolsche en Tartaarsche volkeren en bijna geheel Azië en voorbereidde het bezit van China aan zijne erfgenamen. Tamerlan, eindelijk, was de schrik van het westelijk Azië, en van Indië daar zijne nazaten tot op de jongste tijden geheerscht hebben. Alle deze volkeren belijden den dienst van den Lama; hunne hoofdtakken zijn:

1°. De eigenlijke *Mongolen* tusschen Thibet en Siberië, deels aan de Chineesche, deels aan de Rusfische heerschappij onderworpen, zij leven van veehoederij en van eenigen landbouw, zijn iets beschaafder dan de overigen en spreken een' zuiverder tongval, De Kalkas, digtst bij de Koby, van welke Gengis-Khan afstamde, zijn het overschot van de genen die van 1260—1368 in China gevestigd waren, doch, met verwerping van de aldaar verkregene kundigheden, tot hunne vorige ruwheid terug keerden. Ten westen en oosten van hun

wonen zwakkere stammen van den zelfden land-aard.

2°. De *Kalmukken*. De westelijkste, bekendste en talrijkste tak, aan wie de Tartaren dezen naam geven die vuur-lieden beteekent, omdat zij in ge-regelde huisgezinnen, bij haardsteden, leven. Naar een woord dat zoo veel als de vier verbondene zegt, noemen de Europeërs ze ook Eleuten. Zij zijn in vier horden verdeeld: de *Chofshot* in Thibet aan de Koko-nor of blaauwe zee, in de ruwe gebergten tusschen China en Thibet. De Chinezen noemen ze Tufans of Sifans en onderscheiden ze naar de kleur hunner tenten in zwarte en gele Sifans. Zij waren voordezen zeer magtig, Thibet heeft een' tijdlang naar hun het rijk van Tufan geheeten en zij bezaten twee provinciën van China. De Dalai-Lama wordt nog heden ten dage uit de gele Tufans verkoren, welke kleur daarom de heilige kleur is bij alle de Mongolen. De zwarte Tufans zijn zeer woest. De *Sonjoren*, die ik reeds hier boven noemde, en die zich tusschen de jaren 1696 en 1746 geducht maakten, maar oneens geworden zijnde zich voor een gedeelte aan China, voor een gedeelte aan Rusland onderwierpen. In 1770 verhuisden deze weder meest alle en begaven zich ook onder de Chinezen. De *Torgoten* die omstreeks dien tijd denzelfden weg insloegen. De *Derbeten* aan de Wolga, onder het Rusfisch gebied.

3°. De *Buratten*, aan het meer Baikal, in het Irkutskfche Gouvernement; de onbeschaafde en

morfigste van alle de Mongolen, gelijk hunne taal de ruwste van deze tongvallen is. Dat deze slechts onvolledig bekend zijn zal niemand vreemd denken, wat men er van weet is meest aan eenige reizigers te danken.

In 1807 had F. Adelung, de onderwijzer der Grootvorsten Nikolaas en Michaël, te Petersburg gelegenheid om eenige taalberigten in te winnen van een' beminnenswaardigen jongen Buratschen Lama, die aldaar, op aanraden van Dr. Rehmann, geneesheer bij het Russisch gezantschap naar China, was gekomen om in de geneeskunde te studeren. De Paus zond in 't begin der veertiende eeuw Johannes de Monte Corvino naar Tartarije, die in 1305 bisschop was van Pekin en het N. Testament in het Mongolsch vertaalde. In GMELIN's reize kan men een lied der Buratten vinden, en bij BERGMANN een staaltje van een' Mongolschen roman. Hun schrift bestaat niet uit letter- maar uit lettergreep-teekens, ten getale van 98, waarmede zij even zoo vele enkele lettergrepen, ten hoogste uit drie letters bestaande, uitdrukken. Zij kennen, wel is waar, eenige zamenstelling derzelve, tot buiging en afleiding, maar hebben al de armoede in het aanduiden der bijbegrippen en het aaneenschakelen der rede, die men in de éénlettergrepige talen opmerkt. De klinkletters zijn zeven, de medeklinkers veertien in getal; naardien deze zich niet oopenstapelen heeft deze taal hare eigene welluidendheid; dat zij zich niet zelden in beelden uitdrukt heeft zij met alle oude en weinig gevormde talen gemeen. Men wil

dat het dialekt waarin de weinige boeken die zij bezitten geschreven zijn, een verouderd of verbeterd is, van het gewoonlijk gesprokene onderscheiden. De rang, waarop de Mongolen ook in het burgerlijke leven zeer gezet zijn, bepaalt de schikking der woorden; wat zij voor het voornaamste houden staat vooraan, daarna het mindere, dan het minstbeduidende; dit geeft aan het geheel eene wonderlijke houding en niet weinig duisterheid in de gewoonlijk zeer lange perioden.

III. MANTSCHOERSCHE TAK.

Onder den algemeenen naam van *Mantchoe* of *Mantschoeren*, een eertitel die *het volkrijke land* beteekent, en hun de Mongolsche Keizer TAI-DSU, die in 1616 aan het bewind kwam, schonk, begrijpt men de inwoners van het oostelijkste deel van Tartarije, dat is, het land tusschen de Mongolen en den oostelijken Oceaan aan de eene en Siberiën en China aan de andere zijde. Eigenlijk bestaan zij uit een groot aantal horden die hare afzonderlijke namen hebben (108). Het is verkeerd dat eenige schrijvers hen oostelijke Mongolen noemen, daar zij er in taal, gedaante en gebruiken veel van onderscheiden zijn. Zij staan onder Chinesehe heerschappij in drie stadhouderschappen verdeeld, en zijn, waarschijnlijk, in zeer vroege eeu-

(108) In de Nalezingen van F. ADELUNG op den *Mithridates*, IV. p. 195, noemt deze er meer dan zestig.

wen uit China herkomstig. BARROW houdt hen voor een gemengd ras, dat ten deele van Europeisch bloed is (109). Hunne taal is wel niet meer éénlettergrepig, maar vertoont nog vele sporen van dezen ruwen en zinnelijken oorsprong; geene taal misfchien heeft nog zoo vele nabootsende klanken (Onomatopeën) behouden. De waarneming dat zij, in dezen afgelegensten hoek der oude wereld, overblijfsels bewaart van eene oorspronkelijke taal die eveneens ver in het westen nog voorhanden zijn, staakt hare hooge oudheid. Deze overeenkomst daargelaten, is het Mantschoersch eene taal op zich zelf, die slechts in later tijd veel van het Chineesch ontleend heeft. Niettegenstaande de onbeschaafdheid dezes volks, gelijk het ten deele nog is in zijne woestijnen en vlakten, behoort zij tot de zachte talen, en heeft nergens twee met elkander verbonden medeklinkers, maar zet een' klinker tusfchen beide; het oor van den Mantschoer is zelfs zoo keurig dat het de kort op één volgende herhaling van een woord niet duldt, maar eene verplaatfing of omschrijving vordert. Het is vooral in het stuk der afleidingen dat deze taal regelmatig en rijk is, en daardoor het juk dat de éénlettergrepige talen drukt heeft getracht te ontgaan. Gelijk deze, echter, is zij in verbuigingen en in het aanduiden van het geflacht zeer gebrekkig. De rijkheid der vervoegingen, daarentegen, die in de

(109) *Reis in China*, I. D.

Semitifche talen ons in 't oog viel, is ook hier opmerkelijk.

De onderdeelen van dezen tak zijn:

1°. De *Bogdoi* of *Bodoitzen*, *Niu-tsche* bij de Chinezen, ten noorden van China en Korea tusschen de straks volgende stammen, de Mongolen en de Amur-rivier. In 1644 maakte deze stam zich meester van het Chineefche rijk en gaf daardoor aanleiding dat de aldaar heerschende beschaafdheid ook haar licht naar buiten verspreidde, zoodat vele van deze Mantchoe thans in steden en dorpen wonen. Voornamelijk is hunne taal in China gevormd door de zorg die de Keizers van 't begin hunner regering af tegen het verbasteren of uitsterven derzelve gedragen hebben, ten dien einde alle Chineefche schriften in het Mantfchourisch latende overzetten. Van Regeringswege werd in de vorige eeuw het gebruik van zuiver Mantfchoersch, naar een in 1771 voorgescreven woordenboek, aan alle ambtenaren op lijfstraf geboden; doch de studenten van wege het Rusfische Departement der Buitensche zaken naar Peking gezonden en in 1809 teruggekomen, hebben verzekerd dat het Mantchoe destijds weder zeer in verval geraakte in China. Het van deze taal gezegde geldt eigenlijk van den aangewezen tongval.

2°. De *Daeren* tusschen het meer Baikal, de Amur en de Mongolsche gebergten. Toen de Rusfen Siberië onderwierpen woonden er verscheidene Mantchoe-stammen aan de Selinga en de Opper-Amur, die toen lager aan die rivier en op het Chineesch

grondgebied togen. Het schijnt dat zij niet alle verhuisd zijn, of wel dat hunne woonplaatsen door rijdende Tongoezen zijn ingenomen.

3°. De *Tongoezen*, een zeer talrijk nomadisch volk dat het oostelijke Siberië van de Jenifei af doorkruist en zich door eene soort van huidbepriking of *tatocëren* onderscheidt. Nevens en onder hun wonen de Ostiaken, Samojeden en Jakoeten. Men onderscheidt ze in Bosch-Tongoezen en Steppe-Tongoezen, tot de laatstgemelde behooren die welke paarden en honden voor hunne togten gebruiken, tot de eerstgenoemde de Jager- en Vischer-Tongoezen; die rendieren houden treft men bij de beide soorten aan: op de kust van de zee van Okotsk heeten zij Lamoeten en aan de Penschinische golf Toenaufin. Hunne taal heeft veel Mongolsche woorden, onder anderen de namen der huisdieren, die zij van deze gekregen hebben. Voor 't overige zijn zij een handelbaar en eerlijk volk, Heidenen, en zonder de minste letterkundige beschaving. Hetgeen LESSEPS van de gelijkenis hunner taal met die der Rusfen zegt, kan alleen op eenige woorden zien die hij op zijn vlugtig doorreizen opmerkte en die van de laatstgemelde zullen zijn overgenomen; en ten aanzien van de gelaatstrekken is de vraag welke inwoners van Rusland hij onder dien naam verstaat.

4°. Eindelijk wonen nog op Chineesch grondgebied naar de zeekusten eenige halfwilde stammen, waaronder de *Toupi*, vischhuiden, omdat zij van visch leven en zich met vischvellen kleeden, en de *Ket-*

sching, aan de beide zijden van de Saghaliën - Oela of zwarte rivier, (woordelijk zwarte draak, naar hare kronkelingen,) de voornaamsten zijn, en die ook onder den gezamenlijken naam van *Fiatta* of *Giljaki* gaan. Van hun onderscheiden dialekt weet men verder niets. Zij zijn mede uit Siberië hier heen verhuist. De *Humar* zijn nog eene andere stam.

5°. Tot het geslacht der Mantchoe behooren nog de inwoners van het eiland *Tschoka*, tegen over den mond van de zoo even genoemde rivier liggende. De Japanners noemen het *Okoe* of Opper-*Jesfo*; het is eerst door de reis van LAPEYROUSE meer bekend geworden. Even als men van die van Kanada heeft opgemerkt, veranderen de inwoners van dorp tot dorp hun naam en spraak. Zij zijn van denzelfden stam als de inlanders van het zuidelijker liggende *Tschika*, het Jedso der Hollandsche scheepvaarders.

IV. KOREA.

Dit aanmerkelijke schiereiland alleen door eene keten van sneeuwbergen van het land der Mantchoe gescheiden zijnde, heeft vermoedelijk zijne bevolking en taal van daar ontvangen. De Chineesche geschiedschrijvers maken Korea reeds eeuwen vóór J. C. tot een wingewest; dit weet men, dat het sedert lang van China afhankelijk is. Voorheen bestonden er verscheiden kleine Staten en horden die vervolgens onder één gebiedere vereenigd werden. Enkele stammen leven nog onvermengd met de anderen. In zwakheid van aard komen zij met de Zuid-Aziatische volkeren overeen, en heb-

ben een' zekeren trap van beschaafdheid, waarin zij echter voor de Chinezen en Japanners onder doen. Hunne taal houden eenige schrijvers voor eene mengeling van Mantchoe en Chineesch, de woorden die met dit laatste overeenkomen kunnen ook van den langdurigen en veelvuldigen omgang met dit volk ontleend zijn, even gelijk de dienst van Fohi en het schrift der Chinezen. Wat men verder van de taal kent, schijnt niet Mantchoerisch te zijn, en dit verdere is niet veel, bestaande uit enkele hier en daar opgezamelde woorden; in WITSEN'S *Beschrijving van Tartarije* vindt men er ruim zeventig; de opgaven van deze foort, die dit belangrijke werk bevat, verschillen somtijds nog al van hetgeen bij andere schrijvers voorkomt, waartoe ook ten deele het onderscheid in de spelling, naar de Nederlandsche uitspraak (110), aanleiding kan geven. De Jezuïten die van Peking werden gezonden om het land der Mantchoeren op te nemen, konden, in het noorden van Korea aankomende, zich noch door hunne Chineesche, noch door hunne Mantchoersche tolken doen verstaan, even min als de Koreërs die te Peking kwamen handelen zulks mondeling doen konden; schoon dit, schrijvende, gemakkelijk ging; volgens 't verhaal van den Heer DE LANGE die er aldaar aantrof. Zie BELL, *Reizen*, II. D. Ook alhier schijnt eene tweeërlei taal, de gemeene en de geleerde, te bestaan.

(110) Welke wij het billijk vinden te volgen, zonder de eigenzamen onkennelijk te maken.

VII.

NOORDELIJK AZIË.

I. SIBERIË.

Ik neem hier eenige volkeren bijeen die in de geschiedenis der talen even zoo op zich zelve staan als de Kaukasische stammen, van welke reeds is gesproken, en de Hongaren, en Albaniërs, die wij in Europa zullen ontmoeten. Het zegt weinig ze, met sommige schrijvers, tot den Finschen of Tchoedischen stam te brengen, omdat zij eenige woorden hebben die uit deze taal zijn of zijn kunnen. Op die wijze kost het niet veel moeite eene verwantschap tusssen talen of volkeren te doen ontstaan, en ze tot overgeblevene gedeelten te maken van eenen in vroege eeuwen bestaan hebbende zeer beschaafden Staat, waarvan het aandenken zou zijn verloren gegaan (III), maar even zoo goed kan men ze dan ook tot de Tartaren of tot de Slaven brengen, of tot allerlei andere. Veel eenvoudiger is het, te stellen dat het de overblijffels zijn van volksstammen die voorheen talrijker waren, die verscheidene ons thans onbekende lotsveranderingen en vermengingen ondergaan en eindelijk hunne aanver-

(III) L'ÈVÈQUE, *Hist. de Russie*, II. p. 347. Eene andere vooronderstelling plaatst, in een tijdperk ouder dan alle Geschiedenis, hoog in het Noorden den zetel van natuur- en sterrekunde en een aantal andere wetenschappen, waarover men de schriften van BAILLY kan nazien.

wanten overleefd hebben, of wel die van ouds af zulke eigendommelijke kenmerken droegen dat men naauwelijks aan eenige teekens van verwantschap denken kan; een verschijnsel dat bij de wilde en zwervende volkeren heden ten dage nog niet onge- woon is, en waartoe in vroegere eeuwen deze on- gemeten woestenijen de onbeperkte ruimte aanbo- den. Wij moeten hierbij toch niet uit het oog verliezen dat de omgang met deze volkeren tot nu toe niet van dien aard was dat men voldoende over alle die talen kan oordeelen, die, zoo arm zij nog zijn mogen, veel meer woorden bezitten moeten dan een honderdtal die door reizigers en in proe- ven van woordenboeken zijn opgenomen (112).

1°. In het noordwesten van Azië aanvangende, ontmoeten wij eerst de *Permiër*, voorheen de *Biar- miër* nevens de *Sirianen*, in het Archangelsche Gouvernement en ten'deele ook in dat van Kasan. In de Middeleeuwen schijnen zij het vaste land tusschen de Witte zee en het Ural-gebergte be- woond te hebben; in de negende eeuw woonden zij naast de Finnen aan de Dwina. OTHER, een Noorweger, die zijn' dienst aan Alfred de Groote was gaan aanbieden en door dezen vorst voor de

(112) Waaronder het *Glossarium comparativum linguarum to- tius orbis*, onder begunstiging van KATHARINA II. te Petersburg, in 1787, in twee, en vermeerderd in 1790 en 1791 in vier deelen, in 4to gedrukt, den eersten rang bekleedt. De laatstgemelde op- lage, 1000 exemplaren sterk, droeg echter de hooge goedkeuring niet weg, en werd geheel terug gehouden, en is uit dien hoofde ten uiterste zeldzaam.

walvischvangst en ter ontdekking, wil men, van een' noordelijken doortogt naar Indië, was uitgezonden, en wiens berigten, uit zijnen mond, door den Koning-zelf in het Angel-Sakfisch opgeteekend, en in druk uitgegeven zijn, vondt het land zoo wel bevolkt, dat hij er zich niet in wagen durfde. Omstreeks deze tijden was het ook door den rijkdom van een' afgodentempel en van begraafplaatsen vermaard. Dat toen, wezenlijk, kunstarbeid en koophandel op een' hooger trap waren in het noorden van Azië en van Europa dan men zich gemeenlijk voorstelt, schijnt moeilijk te loochenen, schoon hetgeen wat de IJslandsche volksverhalen, en uit deze jongere schrijvers, vermelden van den Perzischen en Indischen handel die aan de Witte zee gevestigd zou zijn geweest, weinig beter dan verdichtfel is, althans niet op eene Noorderbreedte van 65 graden geplaatst moet worden, bij den Laplander en Samojeed die aan traan en rendiervleesch de voorkeur geven boven oosterfche specerijen. Men heeft aan de Kama, op de goederen van den graaf Stroganof, zilveren schotels van Oud-Griekschen, Arabischen, Mongolschen en Indischen arbeid gevonden, doch deze zijn vermoedelijker de vruchten van roof dan van koophandel geweest, te meer daar zij in soort van werk zoo zeer verschillen (113). Toen in 1553 de Engelsch-

(113) Over dergelijke oudheden, die in het Museum van de Akademie der Wetenschappen te St. Petersburg worden bewaard, en het tijdvak waartoe zij behooren, vergelijkte men MEERMAN,

man CHANCELLER de Witte zee bevoer, vond hij op deze kusten volstrekte wilden die nooit geen schip gezien hadden en angstig voor hem vloden. Men weet echter, aan den anderen kant, dat in de elfde en twaalfde eeuwen de Republiek van Nowgorod Rusfische volkplanters in deze streken zond, die er de oude inwoners verdrongen en van lieverlede tot een gering overblijffel deden verfmelten, dat naauwelijks zijne taal overgehouden heeft.

2°. Aan de oostzijde van het gebergte dat de natuurlijke grens tusfchen Europa en Azië fchijnt te maken in Siberië intredende, dat eerst in 't begin der zeventiende eeuw aan de Rusfen, door een zonderling voorval, bekend werd (114), vinden wij de Wogulitzen of *Wogulen* in de provincie van Tobolsk aan de Kama en de Irtisch, ten noorden van het Ural-gebergte; hunne taal, met Finsche, Hongaarsche en Ostiafsche woorden, zoo 't fchijnt, gemengd, en in tongvallen onderscheiden, komt aan die der laatstgemelden, zoo veel uit onvolledige proeven valt op te maken, het naast bij. Men nieent in hunne wezenstrekken eene gelijkenis met de Tſchoewasfen, in het Kafansche, te hebben opgemerkt.

3°. *Ostiaak (Uschtek)* beteekent in het Tartaarsch een vreemdcling. In Siberië geeft men dien naam

Berigten omtrent het Noorden, III. bl. 207. — Andere Tartaarsche oudheden, uit graven opgedolven, beschrijft BELL, *Reize*, I. D. bl. 337.

(114) BELL verhaalt het in zijne *Reizen in Azië*, I. bl. 195.

aan drie verschillende volkeren, de Tomskische, de Jenifeische en de *Irtische* of Beresoffche Ostiaken. Deze laatsten, aan de Ob en de Konda in de provincie Tobolsk, wonen in dorpen en leven van de jacht en vischerij. Er bestaat eenige overeenkomst tusschen hunne taal en die der Samojuden. Van de beide anderen moet ik eerst later spreken.

4°. De *Tcheremisfen*, in de Gouvernemen ten van Kasan en Nischnei, aan de Wolga, met Tartaren, gelijk hunne taal met de Tartaarsche, vermengd. Men kent ze in meer taalbijzonderheden dan de straksgemelde, die echter voor ons oogmerk niet belangrijk zijn. Hunne overlevering, die ook bij de vroeger door ons vermelde Tschoewasfen bestond, dat zij in vorige tijden een boek van godsdienst onder zich hadden, doch dat eene koe het inflokte omdat niemand het lezen kon, wijst duidelijk, hoe fabelachtig ook ingekleed, op een' tijd dat zij meer kundigheden bezaten, en op eene vroegere, bij hen grootendeels verouderde of verloren taal.

5°. In liet zelfde Gouvernément wonen aan de Wiätka de *Wotiaken*, waar zij hun voormalig herdersleven met dat van landbouwers verwisfeld hebben.

6°. De *Morduïnen* in de Gouvernemen ten Kasan, Orenburg en Nischnei, aan de Oka en de Wolga; zij zijn in drie stammen en tongvallen verdeeld, en thans meestendeels gedoopt. LEPECHIN heeft in zijne reis eenige gebeden der Heidensche Morduïnen aan God, aan de zon, aan de nieuwe maan, medegedeeld.

7°. In het Orenburgsche Gouvernement vindt men, eindelijk, de *Teptjeren*, een Tartaarsche naam welke lieden beteekent die geen schatting geven kunnen, en de *Bobulen*, of boeren zonder land (Rusfisch). Zij bestaan uit een' gemengden hoop van Tscheremissen, Tſchoewassen, Wotiaken en Tartaren, en leveren een voorbeeld hoe nog heden nieuwe volkeren en talen kunnen ontstaan. Hun oorsprong dagteekent van de zestiende eeuw, toen de Czaar IWAN WASILIWITZ het Tartaarsch-Kafansche rijk vernietigde en de inwoners uit elkander joeg. Deze in taal en zeden zoo verschillende menschen hebben zich, met uitzondering der Tartaren, zoo doorengemengd, dat het thans moeite kost elks stamvolk te herkennen. Zij wonen in dorpen, deels naar hunne stammen afgezonderd, deels door elkander. Ieder van hun heeft zijne eigene taal behouden, die echter met die der naburen zoo ineenmelten, dat zij toekomstig ééne taal worden moeten.

II. SAMOJEEDSCHE TAAL- EN VOLKS-TAK.

Schoon de naam van Samojuden eigenlijk den bijzonderen stam toekomt waarvan ik zoo even zal spreken, begrijpt men er verscheiden onder welke taal met de hunne verwant of, eigenlijk, vermenigd is. Zij schijnen alle zuidelijker gewoond te hebben (115) en verder uitgebreid geweest te zijn;

(115) Zie boven, bl. 194, wat hunne Kaukasische afkomst betreft.

waarschijnlijk zijn zij door de Tartaren en Mongolen deels naar de onherbergzame kusten der IJszee, deels in het binnenste van Siberië, in het Sajansche gebergte, aan het meer Baikal en de Mongolsche grenzen, verdreven. Hunne taal, daar veel Tartaarsch in voorkomt, is nog weinig bekend, en het is moeilijk te bepalen welke schifting er in behoort plaats te hebben.

1°. De *Samojeden*, eigenlijk dus genaamd, hebben ongetwijfeld hun' naam uit het Finsch ontvangen, beteekenende iemand die aan de moerasen woont, die in het land der Samojeden zoo veelvuldig zijn als in Lap- en Finland. Zij zelve geven zich een' naam die *menschen* of *mannen* beduidt, en zijn, onverminderd dien eertitel, de ellendigste van de bewoners dezer onvruchtbare zeekust, waar zij aan de Lappen aansluiten en zich, van deze af, van de Witte zee tot aan de Lena uitstrekken. Gezamenlijk maakten zij twee hoofdstammen uit, die thans weder in kleinere hoopen verdeeld zijn. De natuur begunstigde noch de luchtstreek noch den bodem van hunne woonstede en lokte geene andere volkeren daarheen, weshalve de Samojeedsche taal het zuiverste bij haa bewaard bleef. Uit hoofde van hunne verspreide wijze van leven, die het noodzakelijke gevolg is van hunne eenzame wildernissen, heerschen er vele onderscheidene tongvallen. Gewoonlijk verdeelt men de Samojeden naar de stroomen en kreetzen waaraan- en in- zij wonen.

2°. De *Narymsche en Tomskische Ostiaken*. Deze, die ook Moeras-Samojeden genaamd worden,

wonen boven de Sargat en de Oby tot aan de Narym en de monden der Ket en Tom. Zij zijn een gemengd volk, even als 3°. de *Kamaschen* tusfchen de Kama en de Mana, regts van de Jenifei; 4°. de *Karagasfen* en *Taiginzen*, aan de Tafewa; 5°. de *Tubinsken* die, van de Tuba verhuist, onder de Katschinskifche Tartaren wonen en derzelve taal aangenomen hebben; 6°. de *Koibalen* in het Krasnojarsche gebied; 7°. de *Motoren*, oostelijk van de Jenifei, wier taal zoo goed is als uitgetorven; 8°. de *Sojeten* in de hooge gebergten ten westen van het meer Baikal, op de Mongolfche en Chineefche grenzen. De meesten van deze fiammen leiden een armoedig en zwervend leven, en zijn diep onkundige aan hunne Schamans overgegeven Heidenen; de Koibalen hebben zich laten doopen.

III. DE WEINIG BEKENDE STAMMEN IN HET NOORDOOSTEN VAN AZIË.

Door magtiger fiammen verdreven of verdelgd, zwerven nog geringe, door wederkeerige hulpeloosheid en gebrek in kleinere horden van elkander gefcheiden en uitftervende overblijffels van *Ostiaken*, in de beteekenis die wij te voren vernamen, aan de beide oevers van de Jenifei, onder welke er zijn daar GMELIN in 1735 nog slechts één mansperfoon in leven vond; en van *Jukagiren*, die door hunne naburen witte lieden genoemd worden, aan de Neder-Indigirka tot aan de Ijszee, en op 300

manshoofden gesmolten. Talrijker zijn de *Tschukt-schen*, de noordoostelijkste van alle, met wie ook de bewoners van eenige eilanden op de noordkust van denzelfden oorsprong zijn, die voor vele eeuwen naar dezen uithoek verdreven schijnen, dewijl zij het gebruik van ijzer niet kenden, schoon dit sedert meer dan 2000 jaren tot wapenen en huisraad dient aan de Mongolen, van welke zij toch vermoedelijk afstammen. Van dezen zoo min als van hunne taal weet men niets buiten het weinige dat enkele reizigers in de vorige eeuw daarvan berigten. Beneden deze, en in de voorste deelen van het schiereiland wonen de *Koreken*, die, zoo men denkt, dien naam dragen naar het aanzienlijkste voorwerp dat zij bezitten; *Kora*, een rendier; en ten deele zwervende zijn, ten deele vaste woonplaatsen hebben, en, elk van deze, een onderscheiden tongval spreken. Even zoo is het met de sedert een halve eeuw meer bekende *Kamtschatdalen*. Bij deze bestaan zeer afwijkende tongvallen, waarvan men er thans tot zeventien kent. Eene andere, eigene, taal bezit de uitgebreide en zacht-aardige stam der *Ainou*, waartoe de *Kurilen* in het zuiden van Kamtschatka, op de eilanden die naar hun genoemd zijn, op het schiereiland Sagaliën, en op de kust van het vaste land, in de nabuurschap van den Beneden - Amur, behooren. De *Kurilische* eilanden schijnen grootendeels van den noordelijken, nu Rusfischen, kant, deels van dien van Japan te zijn bevolkt geworden, onder welk rijk Matmai en

de twee andere zuidelijkste behooren (116). Even zeer, eindelijk, zijn of liever zeg ik schijnen, de taleu der *Atlantische*, *Berings-* en *Koper-*, der veertien *Andreanoffsche-* en der twaalf *Vosfen-*eilanden, te zamen twee en vijftig bewoonde uitmakende (117), wier aan veel ellende blootgestelde bevolking weldra schijnt te zullen te niet gaan, onderling, en van die der naburige West-Amerikaansche stammen, onderscheiden. Opmerkelijk is het dat de Chinezen reeds verscheiden eeuwen geleden Kamtschatka, onder den naam van Ta-Chan gekend, en deze zeeën bevaren hebben (118). In het jaar 458 onzer tijdrekening bezochten zij de noordwestelijke kust van Amerika.

VIII.

EILANDEN TEN OOSTEN VAN AZIË.

I. JAPAN.

Terwijl wij niet anders dan armoedige doch niet ongastvrije wilden aantreffen op de eilanden ten noordoosten der oude wereld, die tot eene brug verstrekt hebben voor het bevolken der nieuwe wereld van deze zijde, komen wij, zuidelijk langs de keten afdalende, in den magtigen, van lange tijden

(116) VON LANGSDORFF, *Reize*, II. bl. 203 en 245.

(117) Volgens säbLOWSKY's Aardrijksbeschrijving van Rusland.

(118) BARROW, *Reis naar China*, I. D.

af beschaafden staat van Japan, die China in geleerdheid, geestigheid, levendigheid der inwoners, in burgerlijke inrigtingen, en in andere opzigten overtreft, en wiens bevolking op vijftien, door anderen op dertig millioenen zielen wordt berekend, zeer uiteenlopende getallen voorzeker, die bij de voorzigtigheid of jaloersheid der Japanners omtrent vreemdelingen geen stof van verwondering opleveren.

Naar hunne geschiedenis, die 660 jaren vóór J. C. met het stichten der monarchie door Sin-Mufa, een' Chineeschen Prins, aanvangt, zijn zij van Chineesche herkomst; naar hunne taal schijnt dit voorgeven ongegrond. Tot omstreeks de helft der twaalfde eeuw stonden zij onder een hoofd dat de wereldlijke en geestelijke magt in zich vereenigde, doch in 1143 plaatste een wereldlijk opperhoofd, onder den naam van Kubo, zich naast den Dairi en deelde met denzelven het gebied tot in 1585, toen hij, het gezag geheel aan zich trekkende, zijn medegebieder niets dan de schaduw er van overliet. Even als in China bestaan hier drie godsdiensten, de oudste, met eene menigte van afgoden voorziene, is die van *Sinto* of Schinto; dien van *Budsko*, de door Boeddha of Fo-hi hervormde dienst van Brama, hebben zij uit Indië; en die van *Sioetto* of het deïsme van Confucius, is uit China overgekomen.

De ligging van dit land, naast bij de kust van Korea en van Mantchoe-Tartarije, geeft aanleiding om te denken dat zijne bevolking van daar ha-

ren oorsprong hebbe, en wel in zeer ouden tijd, want thans zijn deze gedeelten van Azië door volkeren bewoond wier talen met de, geheel op zich zelve staande, Japanfche geene overeenkomst hebben. Nog minder is zij met het Chineesch verwant.

Van den anderen kant vertoonen de Japanners kennelijk den zoo fterk geteekende Mongolfchen gelaatftrek, en zoo zij dus al niet van hun afkomstig zijn, moeten zij althans ten eenigen tijde hunne invallen hebben ondervonden. En inderdaad vermeldt hunne gefchiedenis op twee onderscheiden tijdperken een' aanval van vreemde en woeste volkeren, in 799 en in 1281; beide liepen ten nadeele der aanvallers uit. Het is niet zeker dat de Mongolfche trek aan de bewoners van alle de Japanfche eilanden eigen is. Bij KAEMPFER en anderen vindt men bijzonderheden die aan een verschil van afkomst doen denken. Op de eilanden ten zuiden van Nippon heeft men zwarte inwoners gevonden die welligt behooren tot het ras dat in de binnenlanden van Formofa, van de Philippijnfche en andere Oostindifche eilanden leeft.

Van de dialekten dezer taal kent men eigenlijk alleen dat van Nippon, en bepaaldelijk van de hoofdsteden Meako en Jeddo, en de koopftad Nangafaki, hetwelk, als de befchaafde of Hof- en gefchrevene-taal, is aan te merken, die de Europeanen de Mandarijnfche taal noemen, en die, gelijk elders, van de volkstongvallen verfchilt. Dat federt een paarhonderd jaren de Nederlanders op De-

cima zich nooit op eene nadere kennis van het Japansch toegelegd hebben, wordt hun, mogelijk niet geheel zonder grond, verweten; het kan ook zijn dat zij, hier geene bekeerlingen te maken hebbende, met rede schroomvallig moesten zijn om eenig punt van onderzoek aan te roeren dat niet baarblijkelijk en onmiddellijk den hun veroorloofden koophandel betrof; intuschen ware het zekerlijk te wenschen dat vooral onze jonge lieden die zich naar Indië begeven, meer belang stelden in de taalkunde van dat gedeelte der wereld, en zich in Europa en vooral in den ledigen tijd op de uitreis reeds daartoe voorbereidden. Het meeste nopens de Japansche taal weet men door de R. K. zendingen, die zich de tijden van hunnen opgang aldaar ten nutte hebben gemaakt. In 1548 werd, te Goa, het Evangelie van Mattheus, en vóór 1613 het geheele Nieuwe Testament, te Miako, in het Japansch overgezet. Men heeft ook werken over deze taal in de zestiende eeuw uitgegeven. Zij wordt als in vele opzigten zwaar om te leeren beschouwd. Onder anderen omdat de namen van de meeste dingen afhangen van den stand des sprekers, ja van de uitspraak door een' man of door eene vrouw. Ook verschillen de telwoorden naar de soort der dingen die men telt (119). Letters

(119) Onze Europefche talen leveren ook voorbeelden daarvan op. Een *koppel*, *paar*, drukken, naar gelang der dingen, het *tweetal* uit; een *snees* het twintigtal. Een man en eene vrouw noemen, in het Deensch, hun hemd met een' anderen naam.

van zeer bijzonderen klank heeft de Japanner niet, de *tc* uitgezonderd; maar hij kan sommige der gewone niet goed onderscheiden, als *l* en *r*, *h* en *f*, *b* en *k*, *l* en *n*, *p* en *f*. Van daar het aanmerkelijk verschil in de spelling door de Europeanen. De letterteekens, van het Chineesche schrift afkomstig, en naar ten minste drie dialekten verschillende, beloopt echter, in elk, een getal van vijftig, doch zij drukken meer dan den enkelen klank uit; bij voorbeeld: *ma*, *me*, *mi*, *mo*, *mu*.

Het Japansch is, wijders, eene meerlettergrepige taal, enkele van het Chineesch ontleende woorden uitgezonderd. Hare vormen bewijzen, indien er anders bij zulk een versijnd volk aan te twifelen ware, dat zij geen' geringen rang bekleedt onder de beschaafde talen, door hare eigenheden niettemin zeer onderscheiden, en in de verbuigingen nog sporen van de aloude éénlettergrepigheid behouden hebbende. In de woordschikking wijkt zij van alle Europeesche af.

II. EILANDEN VAN LIEŌ-KEO.

Eene groep van 36 eilanden, tusschen Japan, Formosa en de Philippijnsche eilanden, door eene beschaafde, arbeidzame en zachtaardige bevolking bewoond. Vroegtijdig door de Chinezen overmeesterd en weder verlaten, onderwierp deze Staat zich in 1372 vrijwillig nogmaals aan China, waarvan hij nog heden leenroerig is, naar de verzekering van MACARTNEY, die er in 1793 de gezanten ont-

moette, die om de twee jaren de schatting en bewijzen van hulde overbrengen. In 1771, zegt BENIOWSKY, dat zij onafhankelijk waren; volgens anderen betaalden zij eene jaarlijkse schatting aan Japan, waarop zij een' grooten handel dreven. Zij schijnen uit China hunne beschaving en den godsdienst van Fo-hi te hebben verkregen, en spreken, door den omgang met de Chinezen en de Japanners, de beide talen, doch bezitten bovendien eene eigene, die van de eerstgenoemde het meest verschilt.

III. FORMOSA.

Alleen de kustbewoners, een olijfkleurig ras van menschen, zijn door de bezitneming der Nederlanders in de zeventiende eeuw, die zich omtrent derzelve onderwijs verdienstelijk maakten, bekend. Sedert dat na den dood van den beruchten zeeroover Coxinga, die het in 1661 overmeesterde, zijn opvolger het in 1682 aan China afstond, aan welk rijk het westelijk gedeelte onderworpen is, zijn er meer dan een half millioen Chinezen heen verhuist. Van deze taal zijn er woorden, en ook eenige Maleische, bij deze eilanders in omgang, die voor 't overige eene andere taal spreken, wederom van die der bewoners der binnenlanden verschillende, van welke men verder niets weet.

IX.

EILANDEN TEN ZUIDEN VAN AZIË.

De ruime Archipel van eilanden, die in de zee van Azië tot op den roden graad zuidelijke breedte hunne kruinen opheffen, waar een ander vast land, schier een werelddeel op zich zelf, dat in zijnen naam den roem onzer vroegere scheepvaarders heeft vereeuwigd, zich uitbreidt, en met zijne eilandenschakels nader onze aandacht zal vorderen: — deze verspreide punten, die van geweldige natuurschokken getuigen, bevatten eene, veelal nog weinig bekende, bevolking, die tot twee voorname rassen schijnt te kunnen gebragt worden; het roet-zwarte neger-ras, met kroes en wollig hoofdhaar, en het bruin of olijkleurige met lang haar; beiden door gestalte en gelaatstrekken onderscheiden.

Het eerste en minst bekende bewoont meestal de binnenste en ontoegankelijkste gedeelten dezer eilanden, op Sumatra den naam dragende van *Batta's*, op Borneo van *Bijajos*, op de Molukken van *Alfoerezen* of *Arafora's*, op de Philippinen van *Tgolotes* en *Hillonas*, en van *Papous* in nieuw Guinea. De twee Arabische reizigers, die in de negende eeuw Indië bezochten, troffen op de eilanden dit woeste ras aan, dat zij als menscheneters beschrijven, gelijk zij nog heden ten dage hier en daar zijn en alle beschaving verwerpen (120). De wei-

(120) VAN DEN BOSCH, *Nederl. Bezittingen*, welk werk ik, het in vele handen vooronderstellende, hier eens vooral aanhaal.

nige omgang dien het den Europeanen tot nu toe gelukt is met hen te hebben, laat niet toe over hunne taal te oordeelen of zelfs te bepalen in hoe verre deze overal dezelfde mag zijn.

Het oudere ras bewoont doorgaans de kusten van deze eilanden, en sommige geheel. Onder deze doen zich de Maleiers voor, van welke ik hier boven gesproken heb, en die kennelijk als vreemdelingen moeten beschouwd worden. Behalve deze is er een veel talrijker volkstem, die men gewoonlijk ook voor Maleiers houdt, doch van eene vroegere verhuizing afkomstig en door hunne mindere beschaaftheid en taal van de evengemelde zeer verschillende. Andere schrijvers, de afscheuring dezer eilanden van het vaste land van Azië binnen het tijdperk van de verspreiding des menschedoms brengende, twijfelen aan deze verwantschap, en denken aan eene meer gemengde afkomst van de volkeren van het vaste land, die op hunne taal invloed moest hebben. Bij het weinig voldoende dat over dit onderwerp zamenhangend te zeggen valt, willen wij ons bepalen om van de afzonderlijke gedeelten het tot ons onderwerp dienende en belangrijkste aan te teekenen.

I. Ten westen van de kust van Siam liggen de ANDAMAN - eilanden, waarvan het grootste sedert 1791 door de Engelschen is in bezit genomen. Reeds in de negende eeuw waren zij onder dien naam bekend en door het Negerras bewoond, dat ik zoo even beschreven heb, van hetwelk SYMES

zegt dat hun wreed voorkomen eene mengeling van honger en woestheid teekent; waardoor de gissing vervalt als of deze Negers door Portugeesche vaartuigen of schipbreuk alhier waren te land gekomen. Hunne taal is met geene bekende vermaagschapt, en zij' zelve zijn het ook niet met de inwoners der naburige *Nikobar*-eilanden, die tot de olijfkleurigen behooren. Bij deze treft men eenige Maleische woorden aan. Of en uit welk gedeelte van het schiereiland zij afkomstig zijn is nog onzeker.

II. Beter is SUMATRA door het voortreffelijke werk van MARSDEN bekend geworden. In de dialekten van Atjem, Rejang en Lampong herkent men het Maleisch, hetgeen zeer waarschijnlijk maakt dat zij in vroeger' tijd uit dien stam gesproten zijn. Het jongere Maleisch wordt op de kusten gesproken en in het rijk van Meningcabo, met eene grovere uitspraak nogtans dan op het tegenoverliggende vaste land. Dit rijk van Meningcabo was reeds, vóór dat het zijne beschaving van daar ontving, in vroegen tijd op Sumatra gevestigd en voerde heerschappij over het gansche eiland. Sedert drie eeuwen in verval geraakt, zijn nu nog in naam alleen verscheiden mindere Koningen afhankelijk van hetzelfde. Omstreeks het jaar 1400 hebben de inwoners het Mahometismus aangenomen. In het zuiden van het eiland gelijken de Lampongs veel naar de Chinezen, vooral door hunne ronde aangezichten en kleine schuins staande oogen. Hunne taal heeft zeer vele keelklanken. Op deze kust hebben zich ook

vele Chinezen en inwoners van het eiland neêrgezet. In het noordwesten was het rijk van Atjem (of Achem) eenmaal magtig genoeg om de Portugezen uit het eiland te verdrijven. De inwoners, die Mahometanen zijn, bestaan uit Indianen, Maleiers en Batta's. Deze laatste wonen in de binnenlanden in het noorden van het eiland; nog andere wilde stammen, die hunne eigene talen hebben, wonen aldaar en op sommige der nabijliggende eilanden.

III. Als verschillend van deze in taal en gewoonten beschrijft men de inwoners van de NASSAU- of Poggy-eilanden. Zij schijnen een goed en zachtvaardig volk te zijn, dat veel naar het ras der Zuidzee-eilanders gelijk. De bevolking beloopt omtrent 1400 zielen.

IV. Behalve de Maleiers op de kusten van JAVA, daar ook vele Chinezen zich hebben neêrgezet, maken de Javanen in de binnenlanden van dit eiland een afzonderlijken en naar 't schijnt ouderen volkstem uit. Men vindt aldaar nog overblijffels van den dienst van Brama, welken die van Mahomet, sedert dat de vermaarde Scheik Ibn-Moelana in 1406 het eiland veroverde, niet overal verdrongen heeft. Van het gemeen-Maleisch en van het geleerde dialect of zoogenaamd hoog-Maleisch hebben wij bij gelegenheid van dien taaltak gesproken. Van beide verschilt het eigenlijke Javaansch; de bergbewoners kennen meestal niets dan dit, en

men heeft een' tolk noodig om zich bij hen te doen verstaan. Volgens VALENTIJN komt het voor een aanzienlijk gedeelte met het Sanskrit overeen; dit zou dan het klasfische dialekt zijn waarin de oude dichtwerken gefchreven zijn, naar RAFFLES, onder anderen het heldendicht *Brata-Yudha*; en de opschriften die in het distrikt van Soerabaya zijn gevonden, en onder den naam van *Kawi*-fchrift vermeld worden. Voorts heeft het Javaansch zijne bijzondere letterteekens, waarvan de noodige voorraad in de keurige gieterij der Enschedé's vervaardigd is, om op Java zelf het drukken van boeken in dezen tongval te kunnen uitvoeren. Dat het met Maleisch vermengd is, lijdt geen twijfel.

IV. De inwoners der kleinere *Sundafche* eilanden fchijnen nakomelingen van Maleiers en Makasfers; die van Klein-Java of BALI behooren tot het Negerras en zijn dus niet, gelijk sommigen fchrijven, Gentoes of Chinezen van afkomst.

V. BORNEO, het grootste eiland, zoo men Nieuw-Holland uitzondert, van de geheele wereld, dat eene uitgestrektheid heeft van 14250 vierkante mijlen, is ten aanzien van de taal der inwoners een der allerminst bekende landen. Ook hier treft men de beide volksrasfen aan, de Banjarefen, naar de rivier Banjaar dus genoemd, of kustbewoners; en de zwarte bewoners der binnenlanden, die in sommige gebergten Marut of Eidahan, in andere Darut of Dajakkers heeten. Eenige van hun drij-

ven handel en staan onder Mahometaanfche Sultans, de meesten zijn Heidenen die zonder opperhoofden leven en ten hoogften roofzuchtig en wreed zijn.

VI. Op CELEBES, waaraan men eene bevolking van drie millioenen zielen toefchrijft, bestaan desgelijks de zwarte en de taankleurige inwoners. De eerften zeggen uit Java te zijn verdreven en noemen zich *Orang-Badjos*, welke naam *Orang*, menfchen, een' Maleifchen oorsprong fchijnt aan te kondigen. Die van de andere foort, in de rijken van Bony en Makasfer, en naar deze Bonier of Boganezen en Makasfaren geheeten, fchijnen in afkomst niet te verschillen, en voorheen ééne taal bezeten te hebben die door het Maleifch verdrongen is, of daardoor zeer verbasterd toen de Maleiers in 1603 de Makasfaren tot den Mahometaanfchen godsdienst deden overgaan, waarin zij door de Boganezen al ras gevolgd werden.

VII. Op de MOLUKKEN treft men, behalve de Alfoerezen of Negers, en de bruinkleurigen, op de kusten echte Maleiers aan. Op Amboina ook Chinezen.

Van het kleine *Savu*, dat tot de Molukken behoort, heeft cook, die er zich drie dagen ophield, meer berigten geleverd dan men van menige grootere landen bezit. De taal fchijnt, eenige Maleifche woorden uitgenomen, geheel verfchillende.

VIII. Soortgelijk drieërlei ras vindt men op de SOLO-eilanden, die tusfchen de vijftig en zestig in getal, en eerst door de pogingen der Engelschen, in 1764, om er zich neder te zetten, hetwelk zij in 1775 weder opgaven, bekend zijn.

IX. MINDANAO ten zuiden der Philippijnsche eilanden, tot dewelke men het fomtijds mederekent. Men heeft op hetzelfde den woesten Negerftam aangetroffen, die ook de *Tati*-eilanden bezet heeft, en een' anderen, Bantfchilen genaamd. Behalve deze zijn donkerbruine Mindanaöer in de zuidelijke deelen van het eiland, die waarfchijnlijk tot het olijfkleurig ras der overige eilanden behooren en in de dertiende en veertiende eeuwen hier overgekomen zijn, en de oude zwarte bewoners in de gebergten verjaagd hebben. Men fchrijft hun eene eigene taal toe, waarvan men tot veertien tongvallen onderscheidt en veel Chineesch in gemengd fchijnt. Ook vindt men er een' anderen landaard, die een Maleisch dialekt fpreekt.

X. Op de PHILIPPINEN zelve, eene groep van verfcheiden honderden eilanden, die men op eene bevolking van drie millioenen zielen fchat, wonen de Ygolotes, die men op Luçon Zambalen noemt, en welke in hunne ontoegankelijke gebergten goud verzamelen, waarvan zij jaarlijks voor de waarde van 200,000 piasters aan de Spanjaarden verruilen, tegen het zilver dat deze met zoo vele moeite uit de mijnen van Amerika hebben geput, en langs

zulken weg in dezen afgelegen' hoek der wereld buiten den handel brengen. BERNARDO DE LA FUENTE, die op het eiland *de los Negros* zendeling is geweest, onderscheidt het Negerras dezer eilanden in twee soorten, beide volkomen zwarten, maar de eene met lang sijn haar en Indische wezenstreken, die hij van de Malabaren laat afstammen. Zij zijn tamelijk beschaafd; de andere, vollagen wilden, Agta genaamd, met opregte Negergezigten en wollig kroes haar; hij houdt ze voor hetzelfde ras niet de Afrikaansche. Deze onderscheiding, zoo zij genoegzaam bevestigd, en meer is, dan de Negeraardige vermenging die bij alle Mulatten plaats heeft, verdient inderdaad onze opmerking, ofschoon zij op het stuk van de afkomst van dit ras van inwoners der Aziatische eilanden niet beslissende is, zoo lang de vraag, of de oorsprong der Negers zich voldoende laat ophelderen uit de hitte der hemelstreek waaronder men ze aantrest, niet is opgelost. Het koperkleurig en meer beschaafd ras van inwoners der Philippijnsche eilanden draagt op Luçon den naam van Tagalen, stroombewoners, op de andere eilanden dien van Bisfayos. Bij eenigen bestaat de gewoonte van hunne aangezigten te verwen, van waar de Spanjaarden hen *pintados* noemden, waarvan men ten onrechte een' afzonderlijken volkstem heeft gemaakt. De Tagalen herleiden hunne afkomst van de Maldivische eilanden, en zouden dus oorspronkelijk zijn van de Arabieren (zie hier boven bl. 134), uit welke eilanden zij naar Borneo, en later naar deze, zijn overgeko-

men. De Bisfayos schijnen van denzelfden oorsprong met de Makasfaren. Hanne taal, door de vroegere Spaansche schrijvers als dialekten van de Maleische opgegeven, waarvan zij er op de kusten zes onderscheidene vonden, heeft vele woorden en vormen uit dezelve, doch is nog niet gebleken geheel daarvan af te stammen, en ook hier laat het gebrek aan schiftende taalkunde en geschiedenis ons in het onzekere. Ten behoeve van de invoering van het Christendom door de Spaansche zendelingen zijn er zoo te Manilla als Mexico boeken in deze taal gedrukt, waaronder reeds in 1593 eene Christelijke leere, met Tagalsche en Latijnsche letters.

Tot besluit van hetgeen over de taal van alle deze eilanden viel aan te merken, zal ik de meening van MARSDEN overnemen, dat die van het oude en oorspronkelijke ras in de binnenlanden, dezelfde is van Sumatra af tot aan Nieuw-Holland toe, aan welken uitgebreiden Archipel hij, met DE BROSSES en DALRYMPLE genegen is den naam van deezijdsch (of westelijk) Polynesië te geven, in onderscheiding van het oostelijk of verder afgelegene (waartoe Nieuw-Holland en de verdere eilanden behooren), en dat zij, benevens het Sanskrit en het Arabisch, een derde bestanddeel van het Maleisch op Java uitmaakt; met welke stelling wij echter nog niet veel gevorderd zijn, om te weten wat eigenlijk die oudere of oorspronkelijke taal is.

Welk eene verscheidenheid van volksstammen, van de evennachtslijn tot den 70sten graad noorder-

breedte, die nog geene rol hadden in de geschiedenis der Staten, in die van het mensdom in ééne afdeeling te zamen vallen, en voor die der talen zoo goed als verloren zijn! Wanneer, en waarom, togen zij, ter bevrediging van zoo geringe behoeften des levens, naar het met mist en ijs bedekte erfeigendom van den beer, dat eenmaal ook de Mammout bewoonde? Wanneer, en hoe, met zoo geringe hulpmiddelen, naar die honderden plekken gronds die, als ware het, los daarheen drijven in de zuidelijke zee, naar welke de tijger ook — wanneer, en hoe? — zijn' weg vond? Welke maatschappelijke inrigtingen leerde hen de Noodzakelijkheid? Welke godsdienstbegrippen bragten zij mede of verloren zij? Waartoe werden geboren en waartoe stierven deze onbekende geslachten, in dien staat van onbeschaafdheid en schier onbekend aan zich zelve? Wanneer — zal het immer gebeuren? — zal de Verlichting hier nijverheid en burgerlijke orde gebieden, ginds de lusthoven der Natuur tot een zedelijk Paradijs verheffen? Deze en nog veel meer vragen doet de beoefenaar der geschiedkunde zoo dikwijls hij in deze schaars bezochte landstreken menschelijke voetstappen aantreft. Onze tegenwoordige taak is het niet, daarbij te verwijlen.

Andere, daarvan niet vreemde, overdenkingen betreffen ons van naderbij. Met denzelfden natuurlijken aanleg, dezelfde eerste taalbeginsels, uit één voorvaderlijk verblijf uitgegaan, staan deze millioenen menschen nog heden ten dage aanmerkelijk la-

ger in kundigheden dan ver afgelegen volkeren, elders, reeds vóór vele eeuwen stonden. Waaruit ontspringt dit verschil, bij deze en bij gene, in den invloed die taal en beschaving wederkeerig op elkander hebben?

Zoo lang geene verandering van levenswijze verandering van behoeften en genietingen aanbrengt, neemt de taal van een volk niet toe in rijkdom. Waar wij er geen overblijffels-zelfs van vinden in de taal, mogen wij veilig besluiten dat wetenschap noch kunsten gebloeid hebben. Bij een volk, daarentegen, dat deze eenmaal kende zal het niet misfen kunnen of zijne taal-overblijffels zullen zich niet tot uitdrukkingen van eerste begrippen en behoeften bepalen. Het zou niet moeilijk vallen dit door voorbeelden aan te toonen uit de taalproeven die wij, Lesseps, Cook, Flinders en anderen op hunne reizen en zeeogten vergezellende, konden inzamelen.

Een groote stap tot vorderingen is het vestigen eener taal door schriftteekens. Waar dit geschiedt stelt men reeds blijkbaar belang in de verkregen denkbeelden, en dit geleidt tot het ontwikkelen van nieuwe die zich daaraan hechten. Vergelijk den Tongoes met den Chinees, den Alfoerees met den Javaan. Het is daardoor dat Europa aan de hand der drukkunst zulke reuzenschreden gedaan heeft. Wenden wij ons naar dit westelijke gedeelte der wereld, om te onderzoeken hoe de taal er zich vormde.

EUROPA.

Europa, het moge zijn' naam ontleenen van het blanke gelaat zijner bewoners, of van het wijd-strekkende uitzigt dat de Grieksche zeeën met hare talrijke eilanden aan de Pelasgische volkplanters aanboden (121), Europa, dat enkele aardrijkskundigen onder de Ouden, men begrijpt niet waarom, tot één werelddeel met Afrika rekenden, — is meer een voortgezet gedeelte van dat hetwelk wij nu in onze Nasporingen hebben verlaten. Als wij op deszelfs natuurlijke ligging acht geven schijnt het Ural-gebergte de grens, zoo er eene bestaat, uit te maken. Wij zagen te voren waar in Azië de eerste woonplaats was van het menschelijk geslacht, wij moeten nu nagaan langs welke wegen het zich tot in de westelijkste uithoeken van Europa verspreid heeft. Waarschijnlijkst toog deze bevolking te land daarheen door wegen die zich als van zelf aanwezen, terwijl eerst in latere tijden de scheepvaart die volkomenheid bereikte die er vereischt zou wor-

(121) Er pleit veel, mijns bedunkens, voor deze laatste, van een Duitsch Geleerde, C. G. EISZNER, afkomstige, en, zoo veel ik weet, door niemand vóór hem voorgestelde afleiding, want het is niet zeer waarschijnlijk, dat de Aziatische Pheniciërs ons werelddeel bij uitsluiting het land der Blanken naar zich zelve zouden genoemd hebben. Ook komt de naam in de lange lijst bij HESIODUS, *Theog.* vs. 350, tusschen eene menigte namen voor, die kennelijk van Grieksche vinding zijn.

den om aanmerkelijke volksstammen ter zee te vervoeren. Wij willen dit evenwel niet zoo opvatten dat wij hun het brengen van volkplantingen op afgelegen kusten, op deze wijze, en aan de Pheniërs in 't bijzonder, zouden ontzeggen. Men weet dat zij, of hunne Karthaagfche ftamgenooten, zich tot ver in den Atlantifchen Oceaan gewaagd hebben.

De volksverhuizingen waarvan wij moeten fpreken, vallen in een tijdvak vroeger dan de befcheiden der westerfche Gefchiedenis. Wij vinden er zes voorname ftammen, die, *de eerfte* en flauwe *betrekking tot den gemeenen oorsprong daarlatende*, (eene beperking die men zorgvuldig behoort in het oog te houden, indien men niet tot gedurige verwarringen en tegenftrijdigheden wil vervallen, gelijk men daarvan in het gefchil over de oudheid en omvang van het *Keltifch* een voorbeeld zal zien), geheel verfchillende talen fpreken, geene van welke meer éénlettergrepig is, hetzij dat dit aan hare jongere afcheiding of aan andere natuurlijke en zedelijke oorzaken zij toe te fchrijven. Van het westen naar het oosten van Europa gaande ontmoeten wij dan: I. De *Iberiërs* en *Kantabriërs* in Spanje, in een gedeelte van Gallië en langs de kusten der Middellandsche zee tot aan Italië. II. De *Kelten*, in Gallië, de Brittannifche eilanden, tufchen den Donau en de Alpen, en in een gedeelte van Italië. III. De *Germanen* tufchen den Donau, den Rhijn en den Weixel, tot hoog in het Noorden. IV. De *Thraciërs* en *Illyriërs* in het zuidoosten van Euro-

pa en ook in het westen van Azië. V. De *Slaven* ten noorden van de evengenoemde; en VI. de *Finnen* in het noordoosten.

Indien de eerste bevolking zich bij wijze van huisgezinnen heeft uitgebreid, naar gelang dat de aandrang uit het Oosten de vooraan wonende stammen verder deed opschuiven, tot dat groote natuurgrenzen, moeilijke gebergten, breede en snelle stroomen, zeearmen, ook het stuiten tegen van een' anderen kant gekomen naburen, het langer voortgaan beletteden, dan zal die bevolking zich omtrent in die orde verspreid hebben als ik ze daar even opnoemde, en waarin wij hare nakomelingen ten deele nog aantreffen. Het is waarschijnlijk dat de bewoners van Spanje, die het verste ten westen zijn getogen, de oudste verhuizers waren, zonder te durven bepalen of er niet mischien nog oudere door hun over de zeestraat tot in Afrika verdrongen zijn. Achter hun' rug kwam de talrijke stam der Kelten, ten noorden van welke de Germanen, ten zuiden de Thraciërs zich aansloten. De Slaven schijnen later gekomen. Wanneer en door welke drangredenen de Finnen hunne woonsteden bezetteden is nog onbekend.

Zoo lang er eene onbeperkte ruimte was geschiedden deze verhuizingen naar de natuurlijke gelegenheid en de keuze van elken stam. Zoodra alles bezet geraakte, besliste het regt van den sterkeren en voerde den krijg in van allen tegen allen. Wij hebben gezien in Palestina hoe nieuwe stammen zich vestigden en de niet verdelgde oudere tusschen

hen bleven inwonen; Europa levert er desgelijks de voorbeelden van op. De *Keltiberiër* in Spanje, de *Belgen* in Gallië, de *Lateinen* en *Etrusken* in Italië en vele andere, zagen naam en taal en maagfchap en aandenken door de nieuwere bewoners verzwelgen. Hoe vele volkeren heeft de Slavifche ftam niet uit de Gefchiedenis uitgewischt! Deze vermenging van volkeren en talen is dikwijls niet genoeg gadegeflagen en heeft daardoor tot vele misvattingen aanleiding gegeven, die belangrijke dwaalingen in de Gefchiedenis veroorzaken kunnen, als men volkeren of talen tot éénen ftam rekent die tot meer dan éénen ftam behooren. De *Kimbren* in Wales, bij voorbeeld, zijn geen zuivere Kelten, de *Hongaren* geen Finnen, de *Letten* geen Slaven. Nog meer van gewigt is zoodanige onderscheiding als de vermenging der beide talen uit bijna gelijke deelen beftaat, want het overgaan van enkele woorden, door koophandel, befchaving of overheerfching is, eigenlijk, geene vermenging.

Dat alle deze hoofdvolkere hunne onderscheidene talen gehad hebben, bewijzen inderdaad derzelve overblijffels, tegen elkander vergeleken. Bovendien fpreken daarvoor, beide, de gronden die wij in den aanvang van dit Gefchrift beredeneerd, en de leffen der ondervinding die wij achtervolgens bijgebracht hebben; al laat zich die taalvorming niet geregeld bij eeuwen en bij mijlen afstands berekenen. In een werelddeel van meer dan 150,000 vierkante mijlen oppervlakte kan niet doorgaans ééne taal beftaan hebben, wat ook eenigen van

het tegendeel hebben staande gehouden. Wat nog hier en daar van kleinere onafhankelijke stammen, in dit of andere werelddeelen, uit de oudste tijden herkenbaar is, toen zij bij hunne wederzijdsche onverdraagzaamheid alle tocnadering vermeden, toont veel meer afwijking, dan waar vele tot één volk te zamen gevloeid zijn. Men gevoelt echter, dat, twee- of drieduizend jaren nader bij haren gemeenen oorsprong zijnde, de trekken van overeenkomst in deze oudste taal-overblijffels duidelijker en sterker moeten zijn uitgedrukt dan in hare dochters.

XI.

KANTABRISCHE OF BASKISCHE STAM.

WESTELIJK SCHIEREILAND VAN EUROPA.

Spanje is eerst door de Romeinsche bezitneming en schrijvers bekend geworden. Op de zuidelijke kusten hadden zich te voren Pheniciërs neêrgeflaggen; of de overige volkeren, die het bewoonden, eenerlei afkomst en taal hadden is nog niet uitgemaakt. Volgens STRABO geleken zij in zeden, gewoonten en wapenrusting naar elkander, waren zij in beschaafdheid en taal verschillende. Ten opzichte van dit laatste kan men niet veel op de taalkennis van de Grieken noch van de Romeinen aangaan. In het zuiden tot over de helft waren de *Iberiërs*, in de noordelijke deelen de *Kantabriërs*, van éénen stam. Lang vóór Cæsar's tijd voegden

zich bij de laatstgenoemde, Kelten uit Callië, waaruit een gemengd volk ontstond, in het tegenwoordige Arragon. Dat, oudtijds, ééne taal door het schiereiland heerschte, laat zich daaruit opmaken, dat men het grootste gedeelte der namen van plaatsen uit het oude Baskisch kan afleiden; zoo als dit ook een aanmerkelijk bestanddeel van het heden-daagsche Spaansch uitmaakt. Van gedenkteekenen uit dit tijdvak, die ons iets van deze taal leveren, bestaat er of kent men althans weinig. Geen land mischien heeft zoo vele oudheden, en in geen land is derzelve opsporing langen tijd zoo verwaarloosd, maar het grootste gedeelte schijnt tot de Romeinsche en Moorsche tijden te behooren. En hoe zou men ook gedenkteekens verwachten van volkeren die door geen' smaak voor werken van kunst zich wisten te vereeuwigen voor het nageslacht en deszelfs belangstelling te verwerven! Ik vind van een paar opschriften gewag gemaakt, het eene op eene zilveren drinkschaal, het andere op een' steen, die in deze oude taal zijn; althans niet voor Grieksch, gelijk men gemeend had, gehouden worden door latere kenners.

Dit Iberische stamvolk bewoonde niet slechts Spanje, maar ook Aquitanië; de *Liguriërs*, tusschen de Pyreneën en de Rhone behoorden er mede toe, en die gene welke van de Alpen tot aan de Arno woonden. Andere Liguriërs echter waren niet van deze afkomst; die naam, uit het Keltisch ontleend, beduidt, in het algemeen, een volk dat de kusten bewoont. Alle deze volkeren zijn ver-

dwenen en hunne taal met hen. Aileenlijk woont er nog aan de beide zijden van de Pyreneën, van den Oceaan tot omstreeks Pampeluna, een echt overblijffel van de Kantabriërs, de *Basken*, reeds bij PLINIUS onder den naam van Vascones bekend. *Basoa* beteekent in deze taal een woud, *Bafocoa* een woudbewoner. Noch de Romeinen noch de Saracenen drongen door in hunne gebergten; de eerstgenoemde behandelden hen als vrienden en bondgenooten en legden geene volkplantingen onder hen aan die eenige vermenging in de taal aanbragten, welke slechts, ten gevolge der beschaving, eenige woorden van de Latijnsche overnam; de andere strekten zich zoo ver niet uit. Van de West-Gothen hielden eenige kleine Staten zich hier een' tijdlang staande, van waar de Germaansche woorden afkomstig kunnen zijn, die in het Baskisch voorkomen. Van de Vascones is ook de naam op een gedeelte van Frankrijk, Gascogne, overgegaan, doch de tongval die aldaar gesproken wordt, en de inwoners, hebben niets met de Basken gemeen, die alleen in Biskaye, Guipuscoa en Alava, en Opper-Navarre in Spanje, en in Neder-Navarre, Labour en Soule in Frankrijk, te huis behooren. Bij de voorname lieden in deze gewesten zelfs wordt het Fransch of het Spaansch gesproken, de oudere taal leeft nog slechts bij de geringere standen.

Hetgeen niet zelden gebeurt, dat men met te groote ophef en vooringenomenheid spreekt van een ding dat men niet volkomen kent, is ook het zwak

geweest van geleerden die over deze taal gehandeld hebben; en Don Pablo Pedro de Asterloa zal wel niet algemeen geloof vinden als hij, in zijne Verhandeling over de oudheid en voortreffelijkheid van het Baskisch boven alle andere bekende talen, haar tot een voorbeeld wil genomen hebben om alle beschaafde talen naar te rigten, terwijl hij hare sporen reeds vóór den zondvloed weet aan te wijzen. Oudheid en zelfstandigheid kan men haar niet betwisten, gelijk uit vele eigene woorden blijkt van eerste en dagelijksche behoefte, die andere talen met de Latijnsche gemeen hebben. Voorts zijn hare bijzonderste kenmerken: Een drieërlei uitdrukking van den noemer, naar mate de persoon slechts genoemd wordt: *Guiçon*, mensch; dat hij handelt: *Guiçonec*, de mensch handelt; dat die handeling vragende, twijfelachtig of ontkennende wordt voorgesteld: *Guiçonic*; een tweeërlei uitgang van een zelfstandig woord naar dat het eene goede of kwade eigenschap aanduidt. Wijders eene zeer ingewikkelde en door aanhechting van bij-denkbelden moeilijke vervoeging, die weder naar 206 onderscheidene voorbeelden geschiedt, en in deze niet minder dan elf wijzen, die gezegd worden te zijn: de aantoonende, de hebbelijke, de vermogende, de willende, de gedwongene, de noodzakelijke, de gebiedende, de voorwaardelijke, de wenschende, de berouwhebbende en de onbepaalde; de zes eerste van welke twee tegenwoordige, twee verleden en twee toekomstige tijden hebben, de andere dien rijkdom misfen. De vier tongvallen van deze taal

splitsen zich naar de hier boven door mij opgegevene landsverdeelingen. In de Letterkunde levert deze taal eenige Spraakkunsten en godsdienstige boeken, beide buiten 's lands zeer zeldzaam; onder de laatstgemelde is de overzetting, naar de Fransche, van het Nieuwe Testament door een hervormden leeraar in Neder-Navarre, op bevel en kosten van de Koninginne moeder van Hendrik IV. van Frankrijk, te la Rochelle in 1571 uitgekomen.

Nopens andere voortbrengfels verhaalt w. von HUMBOLDT, in zijne Verhandeling over het Bas-kisch, in de Bijvoegfels of IV. Deel van den *Mithridates*, dat een der hoofdoogmerken zijner reize door Biskaye was de sporen op te zoeken die van de oudste geschiedenis en toestand van dit volk in volksverhalen- of liederen konden overig zijn, maar dat al spoedig zijne hoop van iets belangrijks te ontdekken werd te leur gesteld. Nergens welligt heeft de kwalijkbegrepen ijver der eerste Christenen zoo zeer alle overblijfsels des Heidendoms weten te vernielen als hier. Slechts één stuk van een volkslied, omstreeks 1590 afgeschreven uit een halfdoorknaagd perkement door Juan Ibanez de Ibargoa, die toen ter tijd in last had de Archiven des lands te doorzoeken, en er eene Verzameling in ruim veertien folio banden uit vervaardigde, van welke von HUMBOLDT er nog vijf zag, vond hij in een derzelve. Hij vergelijkt het tegen het tot nu toe voor het oudste gehouden, dat SCHLÖZER in zijne *Allgen. Weltgeschichte*, Th. XXXI, s. 341, heeft

bekend gemaakt, als van het begin der veertiende eeuw zijnde; en toont uit de vergelijking van toon en rythmus dat dit laatste zeer nabijkomt aan de Spaansche romancen, terwijl het onderhavige meer de kenmerken van oudheid draagt. Toen Augustus tegen de Kantabriërs optoog, weken deze op een' hoogen berg, waar de Romeinen hen, door het afsnijden der levensmiddelen, tot overgaaf zochten te dwingen. Hierop schijnt het lied te zinspelen; het vangt aan met eene strophe die op een ander voorval doelt. Lelo was een man van aanzien in Biskaye; gedurende een' buitenlandschen veldtogt pleegde zijne achtergeblevene gemalin overspel met zekeren Zara, bij Lelo's terugkomst vereenigen de schuldigen zich om hem het leven te benemen, maar het plegen van den moord werd ruchtbaar, het volk, in eene vergadering, besloot Tota en haren medepligtigen het land te ontzeggen, en dat voortaan elk lied zou aanvangen met het herdenken van Lelo's noodlot. Inderdaad is er nog iets van dat gebruik overgebleven. Nu hoore men het eenvoudige, alle tusschenbegrippen en aaneenschakelingen missende lied:

1.

Lelo! dood, Lelo!
 Lelo! dood, Lelo!
 Lelo! — Zara
 Moorder Lelo's.

2.

Rome's Vrienden
 Ontboden kracht, en
 Biskaya ophief
 Zegezang.

5.	9.
Octavianus Wereldbeheerscher, Lecobidi De Biskayer.	Vijf jaren lang Bij dag en nachttijd Zonder eenige rust, Omsingeling.
4.	10.
En van de zee en Van zijne yeste Stelde hij rond ons Belegering.	Der onzen eenen Als zij vermoordden, Vijf van de tien Zij verloren.
5.	11.
Dorre vlakten Waren zijne. 't Dichtst van 't gebergte Donkerheid.	Maar zij talrijk, en Wij een geringe schaar; Eindelijk sloten wij Vriendschapsverbond.
6.	12.
In gunstige plaats Als wij gesteld zijn, Onwankelbaar moedig Is dan elk onzer.	In ons land En in hun gebied. Een voegzaam hand vordert Elks lastdragend dier.
7.	14.
Verfaagd is nieman! Bij wapengelijkheid. Broodsgebrek Gij verzwakte ons.	De Tiber stad Rust wijd gelegerd (Het verdere, ook de strophen 13 en 15 onleesbaar.)
8.	16.
Het harde wapenkleed Als gene dragen, Het weerlooze lijf Krachtloos.	Der sterke eiken Kraecht wordt gekrenkt Van der Spechten gedurig Beklimmen.

KELTISCHE VOLKS- EN TAALSTAM.

I. OUDE KELTEN.

Van den naam *Gael* of *Gail*, waarmede zich dit volk schijnt genoemd te hebben, maakten de Grieken Kelten, en de Romeinen, de Grieksche *k* met *c* verwisselende, schreven *Celten*. Naar deze schreven het eveneens de latere Europeërs, maar spraken het anders uit; met grond derhalve brengt men dit woord tot zijne oude gedaante terug. Weinig meer van dit volk wetende dan dat het ten westen van hun woonde, hielden de Grieken alle volkeren van den Oder tot aan den Taag voor stamgenooten, en schoon het den Romeinen niet aan gelegenheid ontbrak om ze naar zeden, afkomst en taal te onderscheiden, behielden zij denzelfden algemeenen naam, en rekenden daarom tot de Kelten de Iberiërs, de Germanen en de Thraciërs. Eene dwaling die het, bij de veelvuldige hulpmiddelen welke wij bezitten, onverschoonlijk zou zijn niet te verbeteren. Immers met LÖSCHER en ECCARD alle de volkeren van Europa tot Kelten en *Kelto-Skythen* te maken zegt inderdaad niet anders, dan dat zij een' gemeenen oorsprong uit de noordelijke helft van Azië hadden, en, als zoodanig, ééne voorouderlijke taal. Mogelijk bedoelden STRABO en anderen onder den laatste naam in het algemeen alle de blanke *Skythen* in onderscheiding

van den bruineren Aziatischen tak van dat volk, de beteekenis van wiens naam onzeker is.

De Europeſche Geſchiedenis heeft minder dan de Aziatiſche hare fabel-eeuw, en dit zelfs ſchijnt, om het hier in 't voorbijgaan op te merken, een nieuw bewijs voor den oorsprong der weſtelijke volkeren uit het ooſtelijke werelddeel; hare duistere eeuw, veel verſieringen en aanmatigingen die op den toets niet beſtand zijn, heeft zij even zeer. Op het tooneel dat zij in deze eeuw opent vinden wij de echte Kelten ten deele in Gallië en de Britſche eilanden, ten deele in vele ſtreken van Italië en tuſſchen de Alpen en den Donau tot aan Pannonië.

Onder deze behooren de Tauriſci, naderhand Norici, de Vindeliciërs, Helvetiërs en Rhætiërs tot dezelve. Het ſchijnt dat de Kelten hun' weg uit Azië ten zuiden van den zoo even genoemden ſtroom namen, zoodat zij de Iberiërs voor zich hadden, en de Germanen ter zijde, en door den talrijken ſtam der Thraciërs in den rug gevolgd werden. Op deze wijze vonden zij nog ruimte om zich in Italië en in het zuiden van Duitschland neêr te ſtaan. Zij maakten toen reeds een aanmerkelyk volk uit. In het jaar 590 vóór J. C. verſpreidden zij zich nog verder, en zijdelings uit Gallië, langs de beide oevers van den Donau, in het Hercyniſche woud, in Opper-Italië, in Pannonië, in Illyrië, in Thracië, tot in Klein-Azië toe. Door de Romeinen, daarna, overwonnen en met deze in één geſmolten, zijn hunne afſtammelingen

thans nog slechts, als op zich zelf kennelijk, overgebleven in Ierland en in het noordelijkste deel van Schotland.

Ons meer bepaaldelijk met de taal van dezen volksstam gaande bezig houden, onderscheiden wij dezelve van de reeds verhandelde Kantabrische, van die der Grieken en der Romeinen, van de Kimrische, van de Germaansche en Gothische talen (122).

Echte gedenktukken, die de Keltische taal in eenigen samenhang vertoonen, zijn er niet voorhanden. Wel laat zich uit de schrijvers van het Romeinsche tijdvak, uit de jongere talen, bij vergelijking met de bronnen waaruit deze zijn ontstaan, en uit het bijbrengen der in een zoo lang tijdsverloop verbasterde Erische dialekten, eene lange lijst van enkele woorden opmaken, en zijn er werkelijk Woordenboeken van dezelve, en, in die van andere talen, een rijke schat van deze enkele bestanddeelen, aanwezig. Hierbij kan het al aanstonds onze opmerking niet ontgaan, dat de natuurlijke hardheid eener zoo oude taal in den mond en bijgevolg in de spelling van die schrijvers, die gelijktijdig met haar leefden, afgevijsd, en zij, door bijvoeging van eind-lettergrepen of inlasching somtijds van een of andere letter, zoo veranderd moet

(122) Dat ik deze laatste, een zijtak van den ouden Germaanschen, hier afzonderlijk opnoeme, is om geen voedsel te geven aan het ongegronde begrip van MALLEY en anderen, die het Skanno-Gothisch *Celtisch* heeten; dezen laatste naam in een' zoo uitgebreiden zin nemende, dat zij er zoo goed als alle de Europeische talen onder bevatten.

zijn, dat de gene, die haar oorspronkelijk spraken, ze er naauwelijks in herkennen zouden. Nog meer geldt dit van hetgeen uit het Keltisch in het gemeen Romeinsch (*lingua Romana rustica*) der Middeleeuwen en daaruit in de hedendaagsche talen is overgegaan.

De voornaamste woonsteden, het moederland van de taal, der Kelten, stelt men in het naar hun genaamde Gallië. Aanvankelijk lagen, bij hunnen intogt, alle de landen voor hun open, tusfchen den Pyreneefchen bergketen en den vermaardsten der westelijke stroomen, den Rhijn, die in Europa, ter helfte van deszelfs lengte, tot fcheidsmuur diende. Later werden zij ten noordwesten door de Germanen, ten zuiden door de Iberiërs beperkt, en tusfchen de Garonne en de Seine ingefloten. Vóór den tijd der Romeinen waren zij (overal vertoont de menschheid op dien lagen trap van beschaving hetzelfde tafereel) in een aantal onafhankelijke stammen verdeeld, met elkander in gedurigen strijd; zij gaven de Germanen in ruwheid niets toe en hadden een fhrikverwekkend uitzigt. Menschenoffers waren in algemeen gebruik bij hun, en het was aan de overheersching der Romeinen dat zij zachtere zeden en kundigheden te danken hadden. Hunne beschrijving, — door een ooggetuige als Cæsar, — in zijne Commentariën, is in alle handen. Toen Augustus, in het jaar 27 vóór J. C., te Narbonne de belangen van Gallië regelde, en eene Beschrijving of volkstelling had doen verrigten, bragt hij, hetzij uit hoofde van het aanmerkelijk onderscheid

in de volkrijkheid der gewesten, van vermindering der zuiver Keltische bevolking, of van andere oorzaken, veertien stammen die nog in Cæsar's tijd onder Keltisch Gallië begrepen waren, onder Aquitanië, dat onder zijn bewind eerst geheel door Mesfala werd onderworpen, en daardoor de eigenlijke Kelten binnen de grens van de Loire. Wanneer te voren zij zich met de Iberiërs vermengd hebben, en, den oudtijds mischien minder breedden zee-arm overstekende, in Britannië gekomen zijn, kan men met geen' genoegzamen grond bepalen. In het zuidoosten vestigden zich vele Grieksche volkplantingen, waarvan de taal op de hunne invloed had. Langzamerhand door de Romeinen te ondergebracht en beschaafd en hun volksbestaan in deze Monarchie verloren hebbende, bleef hunne taal tot in de zesde en zevende eeuwen eenigermate in wezen, en ging, sedert dat de volkeren van den Germaanschen stam zich in Frankrijk vestigden, in de nieuwere taal van dit land over.

II. AFSTAMMÉLINGEN DER KELTEN.

Dat het tegenwoordig Groot-Britannië zijne bevolking uit Gallië had ontvangen, besloot reeds Cæsar uit de gelijkheid van taal, van zeden en van godsdienstige gebruiken, en bevestigen Strabo en Tacitus. Dit moet ten minste 500 jaren vóór J. C. plaats gegrepen hebben, mogelijk toen de Kimbren van het noorden en westen op de Kelten drongen. In hunne nieuwe woonsteden, aan de

overzijde der zee, verkregen zij den naam van Britten, waarvan de aanleiding onzeker en mogelijk van hunne gewoonte om hunne lichamen met verw te besmeren afkomstig is. (*Brith*, bont, geplukt, in 't hedendaagsche Wallisch) (123). Zij zelf noemden het land (niet naar het gezigt dat het witte krijtgebergte opleverde), naar den hoogen en rotfigen oever, *Albion*, gelijk de Alpen hunnen naam daarvan ontleend hebben. De Kimbren volgden hen ook hier heen, en onderwierpen hen ten deele of dreven hen noorderlijker op, misschien ook sommigen den volgenden zeearm over naar Ierland. Toen ging buiten 's lands de naam van Britten op dezen later aangelanden volksstam over, hoezeer ten onregte, komende hij alleen aan de echte Kelten toe, die in de noordelijke gebergten gevlugt waren, en zich nu *Kaledoniërs*, van *Gael* en *Dun* (berg), dat is, Berg-Galen, Hooglanders, en de Ieren, hunne westelijke stamgenooten, *West-Gaelen* noemden (124).

(123) YPEY, *Geschiedenis der Nederl. Tale*, bl. 125, leidt het af van *britten*, breken. Het Fransche *briser* komt, volgens MENAGE, van het Keltische *brix*.

(124) JOHN MACPHERSON, niet te verwarren mét JAMES MACPIERSON, over wiens *Osfan* ik hierna zal spreken, wil de Ieren van de Schotten doen afstammen, en zegt, dat de Ieren zelve hunne taal West-Gaëlich noemen, doch anderen, waaronder KÜTTNER in zijne *Briefe über Irland*, s. 253, spreken dit stellig tegen. Ierland heette voorheen, en tot in de vijftiende eeuw, Schotland, en aan dit laatste begon men eerst in de elfde eeuw dien naam, met bijvoeging van *klein-* of *nieuw-*, te geven.

Ofschoon van gemeenen oorsprong, zijn de tongvallen van het eene en het andere volk zeer uiteenloopende. Geen van beiden heeft zijne oorspronkelijke zuiverheid meer behouden. Door de invoering van het Christendom en daarmede ingebrachte beschaving zijn er vele Latijnsche, door de gedurige invallen en de driehonderdjarige regering der Noormannen, hier Oostmannen genaamd, in Ierland niet minder dan in Schotland, vele Germaansche vormen en woorden, vooral van den Skandinavischen tak, in de taal overgegaan; deze laatste zijn kennelijk van eene verschillende en uitheemsche afkomst, en wederspreken daardoor genoegzaam de stelling der eenzelvigheid van de beide talen.

Sedert lang tot de *Clans* der Hooglanden bepaald, had deze taal aan het nieuwere Schotsch (waarover wij in 't vervolg moeten spreken) de plaats meer en meer ingeruimd, en sedert de vereeniging met het zuidelijke Koninkrijk alle aanspraak op den rang van nationale taal verloren, en was gedwongen denzelven aan de taal van dezen nabuur af te staan, waarbij zich, in Ierland, andere oorzaken van drukkende onkunde voegden, dat onder den sceppter van Hendrik II. de gedurige verdeeldheden zijner één en twintig koninklijke opperhoofden, tevens met zijne onafhankelijkheid, zag eindigen, en in onzen tijd de laatste schaduw van zijn volksbestaan verdwijnen. Zoo neigde in de laatste helft der afgeloopene eeuw het Gaelisch ten ondergang, waartegen de Hooglandsche Maatschappij die, in

1784 opgerigt, drie jaren later volkomen tot stand kwam, pogingen aanwendde en het openbaar onderwijs in deze taal trachtte te bevorderen, en waarlijk niet zonder rede, daar van de 335,000 zielen, waarop men in 1806 de bevolking der Hooglanden schatte, 300,000 geene andere verstonden. In het andere eiland schijnt de staat der zaken daartoe veel ongunstiger, en wat nut bovendien het in stand houden of op de been brengen eener taal, die, sedert eeuwen, geen' gelijken tred heeft gehouden met hare beschaafde Europefche zusteren, aan derzelver voormalige grondheeren aanbrengeu zou, bij de lotsveranderingen waarop de staatkunde met eene magtige hand den stempel gedrukt heeft, laat ik gaarne aan anderen te beantwoorden.

Het *Gaelisch* bezit nog vele éénlettergrepige woorden, en, naar de schriftteekens althans, slechts zeventien letters, waarvan twaalf medeklinkers. Van deze foort mist het de *j*, *k*, *g*, *v*, *w*, *x*, *z*. Ons het gezegde over de letterverwifseling herinnerende, blijkt het ligtelijk dat dit alleen een gemis is in de hardere of zachtere uitspraak, en niet van een' volstrekten klank, zoo als het geval is bij de Chinezen. Achter de andere medeklinkers komt, wijders, gewoonlijk eene aspiratie, die echter in de taal, zoo als men ze tegenwoordig fchrijft, niet door eene *h* wordt aangewezen, maar door een afscheidingsteeken (*apostrophe*) vervangen, hetgeen de uitspraak, die voor 't overige, gelijk doorgaans in bergtalen, *gutturaal* is, zachter maakt. In het geheel is deze zulks veel meer dan de zamenvoe-

ging van eenige letters op het oog laat vermoeden; en bezit de taal zachtheid en welluidendheid. Laten wij nog wat nader zien welken invloed de lotgevallen der beide Rijken op hare tongvallen hadden, en met het westelijkste beginnen.

1°.

IERLAND. ERSICH.

Over de eerste bevolkers van dit eiland heeft men geene afdoende berigten, en moet onze weetlust, die steeds genegen is buiten de palen der zekerheid uit te weiden, bevrediging zoeken in waarschijnlijkheden. Zoo zeer als de tijdrekenkunde de geleidster is van den geschiedschrijver, zijn het de aardrijks- en de taalkunde. Waar de eerste door geene groote natuurgebeurtenissen, door geen waarnemen der hemelsche lichamen, de duistere eeuwen voor hem afteekent en de vergeten omwentelingen der volkeren staft, waar de flauwe sporen eener schier onbekende taal, hem geene gewisheid aanbieden, kan het geoorloofd zijn op de taal en de ligging van een volk eene gissing te gronden, en, ze zij gelukkig of ongelukkig, bescheiden aan kundiger oordeel te onderwerpen. Zulk eene gewaagde onderneming geleidde wel eens tot naauwkeuriger ontdekkingen. Ten aanzien van Ierland bestaat dit geval. Aan de overzijde der zee, 150 mijlen ten zuiden, is een goed deel van het schier-eiland door een volksstam bewoond, in wiens naam

eene opmerkelijke gelijkheid is met die van het overzeefche gewest: *Hibernia*. Van *Eir-In*, westelijk eiland, maakten, zegt men, de Romeinen, *Iuerna* en *Hibernia*. Zou het geheel ongerijmd zijn, en minder eenvoudig, aan de *Iberiërs* in Spanje, als stamvaders te denken? Zou het te veel van hunne bekwaamheden gevorderd zijn, hen over te brengen van Gades naar Cork, beide zeer oude zeehavens (125)? Op dat schiereiland en op de kusten der Middellandsche zee, zijn, zoo al niet vóór — of ten tijde van — den togt der Argonauten (126), althans 900 jaren vóór J. C., Phenicische scheepvaarders aangekomen en de grondslagen van Phenicische volkplantingen gelegd; de Gelukkige eilanden zijn door Pheniciërs bevolkt; Hanno heeft, bijna achttien eeuwen vóór Gama, Afrika rondgezeild. Zou geen hunner schepen Ierland aangedaan hebben? Omstreeks de helft der vorige eeuw heeft Dr. Todd op de oostkust van Essex, in Engeland, een altaar gevonden met een opschrift in Grieksche letters: *Aan Herkules den Tyriër*. Nog meer. AMMIANUS MARCELLINUS, melding makende van de Schotten in Ierland, doet hen al

(125) Het bewijs nopens *Cork* vindt men in BAXTER'S *Glossar. antiq. Britt.* op *Coriondi*, p. 90, vergeleken met p. 97 op *Curuca*. Zie hem ook op *Ibernia* en *Iberni*, waar hij van de oudste bewoners spreekt, die in boschen en holen waren geweken.

(126) De ontwikkeling der bewijzen hiervan moet ik, té dezer plaats, schuldig blijven. HORNIUS, in zijne Voorrede voor BOXHORN'S *Origines Gallicae*, zegt, dat de Pheniciërs, wier schitterendste tijdvak ter zee omstreeks acht eeuwen vóór J. C. was, in tijdsorde de zevende of achtste der zeevarende natiën zijn geweest.

daar aankomen uit Kantabrië en van daar naar Schotland oversteken. Zijn gezag wegens een zoo vroeg tijdperk doet wel niets af, maar steunt toch vermoedelijker op dat van oudere berigten dan op eene gissing waartoe hij geene aanleiding zou gehad hebben. Ten tweede. Verdichtfels, de inkleeding meestentijds van ware maar door ouderdom onkenbare overleveringen, brengen de helden der Fabel, gelijk later Grieksche mannen na Troje's verwoesting, in deze oorden; Appianus, Strabo; Ovidius, melden eenige bijzonderheden, die wij in oude Iersche schrijvers mede aantreffen, en waaruit valt op te maken dat een zwervende stam van Iberiërs, van de oevers der Zwarte en Kaspische zeeën, oudtijds in Spanje aankwam; dat eene Spaansche volkplanting, die den naam van Schotten voerde, ongeveer 1000 jaren vóór J. C. in Ierland landde; dat er in de dagen van Herkules, de Pheniciër, die Spanje veroverde, eene buitengewone droogte heerschte op een groot gedeelte der aarde, en dat deze verovering en droogte de vereenigde oorzaken waren die de Iberische Schotten de wijk deden nemen naar Ierland. Eene andere overlevering, die ik, al wederom, niet als een echt berigt, maar toch als een bewijs aanvoer, dat het bevolken van Ierland langs dezen weg, geen vreemd denkbeeld was, is de navolgende: Gurguith, die zoon en opvolger was van Belyn, Koning van Engeland, den tijdgenoot van Brennus, en dus omtrent 250 jaren vóór onze tijdrekening regeerde, ontmoette, van zekeren

scheepstogt terugkeerende, nabij de Örk-eilanden dertig schepen vol mannen en vrouwen, welker hoofd of aanvoerer hem om vrede en bijstand smeekte. Zij waren, zeide hij, uit Spanje verdreven, heetten Balcërs (van de Balearische eilanden?), en zwierven sedert anderhalf jaar op de zeeën, een goed heenkomen zockende. Aan deze vergunde Gurguith, onder geleiders die hij hun gaf, zich in het toen nog ledige Ierland te vestigen, welk eiland zij sedert bezeten hebben en er in vermenigvuldigd zijn (127). Karthago, ten derde, werd gesticht 400 jaren vóór dat men den overtocht stelt der Kelten van het vaste land naar de eilanden (128). Van de taal die men er sprak is naauwelijks een gedenkstuk overgebleven, maar de taal van dat gedenkstuk (129) heeft onloochen-

(127) GALFRIDI MONEMUTENSIS, *Britanniae regum origo* (Paris 1508), Lib. I. c. 20. Ik geef WALFRED VAN MONMOUTH, of den opsteller der, zoo men zegt, in het Neder-Bretonsche geschrevene en in het begin der twaalfde eeuw in Bretagne ontdekte Kronijk, *Bruty-Brenhined*, die hij in het Latijn overzette, en aan welke men de verhalen over de Ridders van de ronde tafel, den beruchten toovenaar Merlin enz. verschuldigd is, zekerlijk voor geen goed geschiedschrijver uit, maar houde hem toch eer voor een verzamelaar van overleveringen, dan voor een eigenlijken verdichter. Men zie over hem en zijn werk DE ROQUEFORT-FLAMÉRICOURT, *de l'état de la poésie Française dans les douzième et treizième Siècles*, p. 142.

(128) Twee en zeventig jaren vóór de stichting van Rome, naar de gematigdste rekening, volgens andere bijna vier eeuwen vroeger. Zie JUSTINUS, XVIII. Hoofdst. 7, en de *Not. Varior.* aldaar.

(129) Zie boven, bl. 167.

bare trekken van overeenkomst met — en vindt hare, het zij dan eene gebrekkige, vertaling in — die van Ierland. VALLANCEY is, namelijk, hierin zoo te werk gegaan, dat hij, de woorden op zijne wijze afdekelende, tegen over dezelve Erfische woorden plaatst, die inderdaad daarmede eene zeer groote gelijkheid hebben, en waarvan de beteekenis veelal in de hoofdzaak overeenstemt met hetgeen Plautus' Latijnsche tekst en zijne uitleggers den Karthager in den mond leggen.

Daar wij, naar ons doel, ons in zoo ver alleen in geschiedkundig onderzoek inlaten als tot de taalverwantschap der volkeren betrekkelijk is, mag het nu aangevoerde strekken om een denkbeeld en eenige hoofdgronden te geven van het gevoelen dat door vele schrijvers is ontwikkeld over Ierland's oudste bevolking. Ik ontveins geenszins dat het voor vele tegenwerpingen bloot staat, en met name, om die van geschiedkundigen aard niet aan te roeren, voor deze hier regtstreeks te pas komende, dat het Punisch uit het Keltisch op te helderen zoo goed is als de twee taalstammen tot ééne te maken en daardoor beide omver te werpen. Ik ontveins niet, zoo het mij vrijstaat zonder aanmatiging eene meening te uiten, dat Vallancey, de geleerde, maar vooringenomen hoofdverdediger van de hooge oudheid en voortreffelijkheid van het Erfisch, in zijne taaldweeperij, gelijk Adelung het noemt, veel te ver is gegaan, en dat, het Keltisch, waarvan het evengenoemde de zuiverste tongval volgens hem is, tot de onmiddellijke zuster van

een aantal Europeſche, Aziatiſche, ja zelfs van Amerikaanſche talen te maken, zoo niet tot de moeder derzelve, zeer nabij komt aan eene *canoniſatie* tot oorfpronkelijke taal; terwijl de overeenkomsten waarop dit gegrond is, alleenlijk den gemeenen oorfprong bevestigen waarover ik vroeger geſproken heb. Van den anderen kant pleiten er zoo vele hiſtorische waarschijnlijkheden voor het Iberiſche ſtelfel, dat ik niet van mij kan verkrijgen het, met ADELUNG, te verwerpen; voor het overige het gezegde van Tacitus overnemende, na dat hij het eene en het andere gevoelen had opgegeven: „over 't algemeen mag men geloof ſlaan aan de genen die het bezetten van den naborigen bodem aan de Kelten toefchrijven.” Vallancey onderscheidt het oudere dialekt, het Pheniciſche, *bear-la Pheni*, — en het latere gewone — Keltiſche, *Gnath*. Dit wijst, mogelijk, den middelweg aan, die hier te houden valt, en dat wij het laaſte aan de Galen, uit het zuidelijke Albion overgekomen, moeten toefchrijven. Van het oudere is, behalve eenige *etymologiën*, wel niets meer aanwezig. De Romeinen droegen van Ierland geen naauwkeurige kennis; Agricola, Stadhouder in Britannië, gaf er 82 jaren na J. C. het eerſte bericht van. Zij bragten het nooit onder hunne heerſchappij. Tegen het einde der vierde eeuw vielen de Ieren, verbonden met de Pikten, op de Romeinſche bezettingen in Britannië. Na den aftogt van deze bemagtigden zij het geheele noordelijke deel van dit eiland, dat naderhand door hun Schotland genaamd

werd. Vóór de invoering van het Christendom waren zij een zeer woest volk, zelfs ten tijde van Strabo en van den H. Hieronimus hield men hen nog voor menscheneters (130). In 432 begon St. Patrick de Christelijke leer in Ierland te prediken en leerde hun ook de Romeinsche schrijfteekens kennen (131), welk een en ander hen langzamerhand meer beschaafde, hergeen vooral in de westelijke en noordelijke gedeelten het laatst gebeurde. Door de onrust die, omtrent dezen tijd, op het vaste land van Europa de invallen der Noormannen, Gothen en andere volkeren verwekten, zoch-

(130) Waaraan echter DE LA BASTIDE DU CLAUX twijfelt; *Discours sur la religion Gauloise, Avantpropos*, p. II.

(131) Welke echtheid de berigten bezitten, die KÜTTNER, in zijne aangehaalde *Briefe*, f. 321 en volg. verzameld heeft over het oudere, en nog wel tweesfortige, schrift, dat de Ieren vóór dien tijd bezaten, het *Ogham* en nog een ander, waarvan hij ook de teekens in plaat vertoont, zal ik hier niet onderzoeken, en kan men over nazien PETIT, *Encyclopedie Élémentaire*, T. II. p. 456 en 504—516. De nog voorhanden Handschriften schijnen niet ouder dan de negende eeuw. Het *Runische* Steenschrift is, gelijk het vergelijken van beide kan uitwijzen, niet hetzelfde. Van de gewoonte, die KÜTTNER aanhaalt, van op houten tafels te schrijven, vind ik een voorbeeld van jonger' tijd in J. LETZNER, *Corbeische Chronica*, Hamburg 1590, waar hij verhaalt, dat hij in 't jaar 1552 bij JOHANNES MOLITOR, die Monnik is geweest in het klooster te Helmershausen, eene fraaie tafel gezien heeft van berkenbast, waarin de Litanie geschreven was van BAVO, den zesden Abt van Corbey. — Het toevallig nederleggen van een blad papier op zulk eene tafel, en het overdrukken der karakters in hetzelfde, kan aanleiding gegeven hebben tot de eerste proeven der drukkunst in de vijftiende eeuw. — De latere *Iersche* drukletter kan de gemeene man niet meer lezen.

ten vele geestelijken en monniken een rustiger verblijf in Ierland. De wetenschappen, althans die tot de kerkelijke geleerdheid behoorden, met het Latijn van die tijden, werden er aangekweekt en in 't vervolg weder van daar over Europa, ook, gelijk bekend is, in de Nederlanden, verspreid. De burgerlijke toestand van het eiland verbeterde er weinig door. De Noormannen lieten het, daarna, op hunne rooftogten niet ongemoeid, en hielden er onder anderen in de jaren 795 en 815 verschrikkelijk huis. In 835 vestigden zij zich op de kusten, bouwden er verscheidene zeefteden en gingen omstreeks het midden der tiende eeuw tot het Christendom over. Hunne heerschappij, die uit kleine onafhankelijke Staten bestond, en onder welke de weinige vroegere beschaafdheid verloren ging, hield op in het begin der twaalfde eeuw.

2°.

BERGSCHOTSCH. GAELISCH.

Toen de Kimbrren de oude Britten uit hunne woonsteden west- en noordwaards heen gedreven hadden, ontving het westelijke bergland ten noorden van de Clyde en de Forth den naam van Caledoch (Caledonië). De bewoners van het minder hooge oostelijke gedeelte komen sedert het jaar 297 na J. C. onder den naam van *Pikten* voor, een' roover beteekenende, in welke hoedanigheid zij voor hunne zuidelijker landgenooten geducht wa-

fen; zij zelve noemden zich *Cruitnich*, tarw-cters, omdat zij in hunne vlakkere landstreek eenigen landbouw dreven. Beiden waren zij lastige naburen voor de Romeinen; omstreeks den tijd van derzelve aftogt hadden de onderlinge oorlogen de Kaledoniërs zoo versmolten dat de Schotten, die uit Ierland overstaken, in 503 het geheele noordwestelijke deel bezetteden en, in verbond met de Pikten, de zuidelijke inwoners, van den bijstand der Romeinen verstoken, door hunne rooverijen plaagden, ongeacht hunnen overgang tot het Christendom in 565. Deze Iersche Schotten maakten de oude inwoners van Kaledonië tot lijfeigenen, verdeelden het land onder hunne voornaamste aanvoersers in eenige leenen of stammen, die een' Koning als opperleenenheer erkenden. Een van deze, Kenneth, overweldigde in 838 de Pikten en vereenigde geheel *Schotland* tot éénen Staat, die van de invallen der Noormannen schijnt te zijn bevrijd gebleven, schoon zij van 835 af de omliggende eilanden ingenomen en lang bezeten hebben. Schotland werd in de twaalfde eeuw tot een leen gemaakt van de kroon van Engeland, edelmoedig teruggegeven, in 1236 op nieuws gevorderd, en sedert aan het zuidelijke rijk gehecht. De zuidelijke en oostelijke gedeelten van Schotland bekwamen daardoor vele Engelsche inwoners en met deze een dialekt van derzelve taal. Van de andere zijde had zich het Erfisch in het Gaelisch gemengd en de bewoners der beide eilanden verstaan elkander nog heden ten dage. Het Bergschotsch, later eene ge-

fehreven taal geworden zijnde dan het Erfisch, is minder beschaafd maar zuiverer gebleven, en nog meer zoo op de westelijke eilanden. De bewoners der noordelijke hebben het *Noordsche* voor het hedendaagsche Schotsch verwisfeld. Wij moeten op deze eilanden terugkomen. Op het eiland *Man* wordt een zeer gemengden Gaelischen tongval gesproken, waarin men Engelsch, Wallisch en Noordsch onder elkander vindt; en geen wonder, dewijl het in de tiende eeuw bemagtigd werd, met de Hebriden en Orkneys, door een' Deenschen prins, Or-ry, die er den zetel had van zijn gebied. In de elfde eeuw maakten de Noorwegers, in de twaalfde de Schotten en in de veertiende de Engelschen er zich meester van.

Ik weet niet of er van mijne lezers zijn die, bij gelegenheid der Kelten, verwachtten, iets van de *Druïden*, den vermaarden priesterstand van dit oude volk, te vernemen. Wat zou er te dezer plaats van te zeggen vallen? Alles wat men van hun weet is uit Grieksche en Romeinsche bronnen, en zoo ver is het er van af dat eenig gedenkstuk hunner wetenschap in hunne taal zou overig zijn, zoo het bestaan hebbe, dat wij naar de beteekenis van hun' naam raden mogen (132). Maar, van hunne *Barden*, van den beroemdsten onder deze, den voor ruim eene halve eeuw met zoo veel geest-

(132) DECHINIAC DE LA BASTIDE DU CLAUX, boven aangehaald, *Discours*, p. 11, leidt hem niet onwaarschijnlijk van twee Celtische woorden af, die *Godyerkondigers* beteekenen.

drift aangekondigden, zoo gretig gelezen', zoo om strijd vertaalden, nagevolgden Osfian, op wiens gezangen, als op den Homerus van het westen, HENRY de vroegste gedeelten zijner fraaije *History of Brittain* gegrond heeft! Van zijn tongval, zijn tijdvak, zijne kunstgenooten? Den *dichter* blijve onvergankelijk de hem algemeen bewezene hulde. Inderdaad slechts zeer enkele lieden, van veel smaak anderszins in de letterkunde, maar deels zeer ingenomen met de meesterstukken der Fransche school, deels met Klopstock, heb ik in mijn leven aange troffen die niet met hem ophadden; één van welke laatste daarom gewoon was zijn' haarkapper met den titel te vereeren van Koning der kammen. De *echtheid* van Macpherson's Gaelische stukken vindt weinig geloof meer. Dit langdurig pleit is zelfs zoo zeer beflist dat ik mij zou kunnen ontslagen achten van Fingal's schim op nieuw te ontrusten; voor zulken echter wie mischien een kort overzigt van dezen in der tijd zoo driftig gevoerden letterstrijd niet ongevallig zijn zal, vergunne men mij eene kleine uitweiding.

In het vroeger beschrevene, bergrijke, noordwestelijke deel van Schotland en de aanhoorige westelijke eilanden, leven in den mond des volks vele dichterlijke oorkonden hunner oude lotgeval len, uit onderscheiden tijdperken, en waarvan vele aan zekeren Osfian, zoon van Fingal, worden toegeschreven, die in het jaar 296 na J. C., zegt men, stierf. Na de vereeniging met Engeland, in 1746, verdoofde de laatste vonk waaruit wezenlijke

belangstelling kon ontspringen, en dreigde deze voorvaderlijke herinneringen met vergetelheid. Dierzelfver inhoud, voordragt en vermeende oudheid deden het denkbeeld ontstaan van ze te verzamelen en in druk te bewaren. De eersten die op deze gedachten kwamen schijnen Dr. A. FERGUSON, en POPE, leeraar te Reay in Caithness, te zijn geweest, en na hen STONE, een schoolmeester te Dunkeld. Hetgeen zij vonden en bijeenbragten waren eigenlijk een stuk of tien Erfsche balladen, waarvan ik, om niet te breedvoerig te worden, den inhoud hier voorbijga. Destijds was JAMES MACPHERSON, geboren te Ruthven in Inverness, in 1738, uit een der oudste geslachten van de Hooglanden, dat gezegd wordt zijne afkomst te rekenen van den Duitsehen stam der Katten, ongeveer achttien jaren oud, en zijne akademische loopbaan te Aberdeen en Edinburg volbragt hebbende, bekleedde hij de plaats van huisonderwijzer bij eenen Lord. Macpherfon betoonde al vroeg groote genegenheid tot de dichtkunst. Vóór zijn twintigste jaar had hij een rijmeloos gedicht, *de Dood*, een soort van heldendicht, *de Jager*, en vervolgens een *de Hooglander* getiteld, dat in 1758 werd uitgegeven, en nog andere, vervaardigd. Geen van deze stukken maakte bijzonderen opgang. Later vertaalde hij ook de *Ilias*. Men zal, hierna, zien dat deze bijzonderheden hier niet overtollig zijn. In 1759 ontmoette hij eenige letterkundigen van naam, waaronder de dichter HOME, welke hem naar Erfsche overblijfsels vroegen; op zijn antwoord dat hij er in han-

den had, verzocht men hem er iets van te vertalen, en na twee of drie dagen bragt hij het fragment van *de Dood van Oscar*, in *Temora*, I. boek; doch deze voorgewende vertaling is naderhand gebleken zoo af te wijken van alle overlevering, dat Macpherfon, bij het uitgeven van laatsgenoemd dichtstuk, zijn' misflag in eene uitgebreide noot trachtte te herstellen. Hij legde intusfchen veel eers in met die vertaling en nog eenige andere fragmenten, van zijn eigen opstel, en HOME keerde daarmede naar Edinburg terug. — Aldaar liep men hoog met derzelve dichterlijke schoonheden; het denkbeeld van een' sedert eeuwen fchier verborgen fchat te bezitten, deed ze zonder veel onderzoek aannemen, men zond afschriften aan lieden van letteren; BLAIR hield bij Macpherfon aan om meer te verzamelen en na dat deze, vruchteloos, getracht had zich hiervan te ontfiaan, verfcheen er in 1760 eene uitgave van die fragmenten met eene voorrede, waarin die beroemde geleerde dezelve als echte overblijffels van Oud-Schotfche dichtkunde aanpreef. Dus, boven zijne verwachting, tot heldendichter bevorderd, had Macpherfon aan zijn' voorftander doen opmerken dat, met genoegzame onderfteuning, een of ander uitgebreid dichtstuk welligt in de Hooglanden zou te ontdekken zijn. Op een' letterkundigen maaltijd bragt men eene aanmerkelijke infchrijving tot ftand, en Macpherfon vertrok denzelfden zomer met die dichterlijke zending naar het Noorden en de Eilanden. Tegen den winter kwam hij terug, en de Erfifche handfchriften, die

het zeker is dat hij verzamelde, golden bij lieden die ze niet konden lezen, als voldoende en door stof en rook als oud gekenmerkt. Nu verschenen in 1762, onder bescherming van lord Bute, de Fingal en eenige der kleine stukjes, de Temora en overige in het volgende jaar, en Blair schreef eene Verhandeling over de gedichten van Ossian, dien hij boven den Griekschcn heldendichter den eerepalm toewees. Zulke uitkomst had de ligtgeloovigheid van Home en Blair, en hunne vooringenomenheid met wat zij de inwendige kenmerken van echtheid en voortreffelijkheid noemden, zonder dat zij onderzochten of die schoonheden inderdaad oorspronkelijk, of uit welke bronnen zij mogelijk ontleend, waren; en de geestdrift van Macpherson's landgenooten om een nationaal heldendicht te bezitten bragten hem, van den eersten stap waartoe men hem bijna als gedrongen had, om zijne eigene voortbrengfels voor echte gedenkstukken der verwijderde oudheid te laten doorgaan. Voor zijne gemeenzaamste vrienden verborg hij echter de waarheid niet, en erkende zich zelf volmondig voor den maker, gelijk men uit de sedert openbaar gemaakte getuigenissen van den bisschop van Drummore en den generaal Plunket heeft aangetoond.

Niet bij iedereen vond die echtheid zulk onbepaald geloof, het verschijnsel was te wonderbaar dan dat de gezwaaide wierook altijd kon bedwelmen; men begon naar bewijzen te vragen. Nu kwamen er een twintig of dertig Erfische balladen te voorschijn, tot de lotgevallen der Fion's betrek-

kelijk, en gemeenlijk aan Ossian toegeschreven, die in de Hooglanden deels bij overlevering, deels in schrift bewaard zijn, doch niets meer zijn dan losse volksliedjes, die geen hoogere verdiensten dan gewoonlijk zulke stukjes hebben. Zij moeten van de veertiende en vijftiende eeuwen zijn, want Giraldus Cambrensis, die in de twaalfde eeuw over de Iersche muziek heeft geschreven, maakt er geen gewag van, en de onderwerpen der gemelde Volksverhalen treft men eerst aan in Iersche boeken van de zestiende eeuw. De volksverhuizingen van daar naar Argyleshire en verdere Hooglanden hadden deze, en die over de Milesiërs en Tuath de Danaan, medegebragt. De namen der helden, enkele voorvallen en afzonderlijke gedeelten uit deze Iersche balladen had Macpherson opgevangen en in zijne gedichten ingeweven. De antwoorden die Blair op zijn navragen, naar aanzoek van andere geleerden, van de Hooglanders ontving, kwamen eenstemmig daarop neer dat zij de gezangen van Ossian van hunne jeugd af aan hadden gehoord en geheugden; de dubbelzinnigheid niet gevoelende die in hunne getuigenissen lag opgesloten, noch dat juist die Iersche balladen het sterkste bewijs zijn tegen de Gaelische heldendichten door Macpherson uitgevent. Zelfs Dr. Ferguson liet zich door denzelfden schijn verleiden, en geloofde in *Fingal* woordelijk weder te vinden wat men naderhand den achtingswaardigen man aantoonde dat hij nergens anders dan in zulk eene ballade gelezen had. De stukken die men aan Blair verzekerde dat be-

kend waren, bepalen zich dan ook tot wat wezenlijk den inhoud dier balladen uitmaakt en daaruit door Macpherson is opgenomen: de beschrijving van den wagen van Cuthullin, de episode van Fenafollis, Osfian's vrijadje met Evirallin, de voorlagen van vrede door Morla gedaan, de krijgsvang van Ullin, de standaard van Fingal, het kiezen van eene tegenpartij door elk opperhoofd en het tweegevecht tusfchen Fingal en Swaran, de slag van Lora, Darthula, Lathmon, het gevecht tusfchen Oscar en Ullin, de dood van Oscar, de klagt van de echtgenoot van Dargo. Gedichten van Osfian, gefchreven, of die niet in vele bijzonderheden van de in druk uitgegevene verfchilden, vond men niet. Van vele andere gedeelten, gelijk de dood van Agandecca, de gefchiedenis van Orla, zijn nooit de originelen aangewezen. Gedurende drie en veertig jaren, federt dat Osfian zijn eerste intrede in een Engelsch gewaad deed, zijn de Hooglanden door elken bevoegden reiziger doorfnefeld (133), door verzamelaars die met dat oogmerk de taal hadden geleerd, door uitgevers van Gaelifche dichtftukken, door de Hooglandfche maatschap-

(133) In de veertiende eeuw doorzocht DAVID MACCOLM, ten behoeve zijner Gefchiedenis van Schotland, alle kloosters (die er al in de zevende eeuw geficht werden) en archiven; desgelijks deed JOHN FORDUN in 1440, en in 1480 de Bifchop, Kanfelic van Schotland, WILH. ELPHINSTONE, onderzoek in alle archiven en boekverzamelingen, docht van geen hiftorifche gedichten maken zij eenig gewag, en de laatftgemelde verwijft kort af naar de *Ierfche gefchiedfchrijvers*.

pljen van Londen en van Edinburg, en de slotfom van alles is dat in der tijd, door getuigenissen van der zake niet-kundige lieden, Blair en andere mannen van naam misleid zijn (134), dat er veel door Macpherfon en andere uitgevers is verdicht, maar niets behalve de dikwijls genoemde balladen gevonden is; en welke uitnoodigingen sedert gedaan zijn om echte Gaelifche overblijffels van ten minste een honderd jaren oud, te voorschijn te brengen, zijn er geen zoodanige, veelmin de geheele Ofsian, ooit vertoond geworden; zelfs in de Gaelifche handschriften die, ter wegneming van allen twijfel, in 1782 ter bezigtiging werden gelegd (dezelfde, denkelyk, die reeds in 1775 tot dat einde geplaatst waren bij Becket te Londen, naar welke toen niemand kwam omzien), heeft men, ook den ouderdom daargelaten, Macpherfon's Ofsian niet gevonden.

Ik ontleen de voorverhaalde bijzonderheden uit MALCOLM LAING'S voorrede voor zijne keurige uitgave van *the poems of Ofsian*, Edinburg 1805, die ook eene afzonderlyke Verhandeling over de echtheid van Ofsian's gedichten heeft uitgegeven. Verscheiden jaren vroeger had Macpherfon eene hevige tegenspraak ondervonden van den geleerden Dr. Johnson in zijne *Reis door de westelyke eilanden*, in 1775 in 't licht gekomen, in wiens beoordeeling echter de Zuid-Brittanniër niet minder dan de aan-

(134) Ook onze letterkundige VAN WIJN, *Hist. Avondfonden*, I. bl. 135.

matiging van den Geleerde doorsteekt, en die tegen zich heeft dat hij, naar zijne eigene bekentenis, geen woord Bergschotsch verstond; hetwelk hij dan ook, op gezag van het hem daarvan verhaalde beschrijft „als de ruwe taal van een woest volk dat, „weinige denkbeelden hebbende uit te drukken, „ze zoo onvolledig terug geeft als het ze ont- „vangt. Het Erfisch (hij bedoelt het Bergschotsch) „was nooit eene geschreven, nog minder een ge- „drukte taal, zoo men enkele godsdienstboekjes „uitzondert en eene vertaling der Psalmen op last „van het Synode van Argyle gemaakt (135).” Elkeen spelt dus ook op zijne wijze. „Ik vroeg,” zegt hij verder, „aan een zeer kundig leeraar op „Sky, welke mij aan de echtheid van Ossian wil- „de doen gelooven, of hij zelf hem daarvoor „hield, maar hij wilde er niet op antwoorden. Ik „heb naderhand gehoord dat de uitgever zegt dat „sommige stukken in 't Angel Saksisch voorhanden „zijn; bij welk zonderling geluk heeft hij die ge- „vonden, in eene taal die niemand van de inboor- „lingen ooit gekend heeft. — De eenige verschoo- „ning voor de Schotsche ligtgeloovigheid is hun „zwak voor hunne vooronderstelde voorvaderen. „Een Schot moet al een zeer strenge zedemeester

(135) Eene volledige vertaling der H. Schrift is er niet, behalve de Bijbel in het Iersch, met Latijnsche letters gedrukt; eene andere met Iersche letters op kosten van ROBERT BOYLE, naar de vertaling van den Bisschop BEDELL gedrukt, is als eene zeldzaamheid slechts in bibliotheken te vinden. KÜTTNER, *Briefse*, f. 220. CLEMENT, *Bibl. curieuse*, IV. p. 45.

„ zijn , zoo hij niet meer van Schotland houdt dan
 „ van de waarheid , hij zal het althans de voor-
 „ keur geven boven de moeite van onderzoek.”

Meer op den man af , doch niet gunstiger , is LAING's slotrede , dat Macpherson's zedelijke beginselen geen aanleiding geven om de beschuldiging terug te nemen dat hij , met een inderdaad dichters-lijk genie , een der voornaamste bedriegers in het stuk van letterkunde , van jongeren tijd , geweest is. Sedert lang had hij zijnen Ossian aan zijn lot overgelaten en geen deel meer genomen aan den strijd die men er over voerde. Hij overleed , na in Oost-indië en in Engeland belangrijke bedieningen bekleed te hebben , den 17 Februarij 1796 , op zijn landgoed Belville in Schotland en werd , volgens zijn uitdrukkelijk verlangen , in de Abtdy van Westminster bij de dichters begraven. Voor het uitgeven zijner Erfische vertaling van zijne gedichten bestemde hij eene som van 1000 p. st. , en zette dus het zegel op de aanspraak die hij maakte van onder de dichters van zijn geboorteland eene plaats te bekleeden.

LAING's uitvoerige kritiek gaf aan het Schotsch Genootschap van Oudheidkunde te Edinburg aanleiding om , ter redding van de eer van Macpherson , eene laatste poging aan te wenden. Het stelde tot vraagpunten , of de door Macpherson vertaalde Gedichten in geschrifte bestaan hadden , of zij ooit door Hooglanders waren gezongen , of er nog lieden waren die ze zich konden herinneren , of zij zoo voorhanden waren als Macpherson ze

had uitgegeven, en welke mondelinge overleveringen er nog in de Hooglanden bestonden nopens Fingal en Osfian? Eigenlijk alles bij-omstandigheden die de echtheid van het heldendicht niet staven konden, en die tevens zwarigheden in het beantwoorden ontmoetten. Sedert 1746 had de genegenheid voor volkszang en gedichten afgenomen, de aangestelde zangers (*bards* of *minstrels*) waren uitgestorven, met het oudere geslacht verdwenen de herinneringen, en bij den volkshoop, die nauwelijks lezen of schrijven kon, was weinig te vernemen. Desniettenstaande betoonde het Genootschap den lofwaardigsten en onvermoeidsten ijver en eindigde met in 1805 haar *Verflag en bijlagen* uit te geven, dat hierop neêrkomt: Er zijn nog Osfianische gedichten (in den smaak van de op zijn naam gestelde) in geschrift aanwezig, maar schaars en meest van jongeren tijd. Sedert menschen geheugen had men onder de Hooglanders mondelinge overleveringen over een' grooten held, *Fion na Gale* en zijn' zoon *Osfian*. Eenige dier gedichten waren het geliefde tijdverdrijf der Hooglanders, en daaronder zeer uitmuntende stukken; of het dezelve waren als de door Macpherson vertaalde is onzeker, de afschriften waren zeer uiteenloopende, geene kwamen er ten volle mede overeen. Waarschijnlijk had hij dus zijn onderwerp zeer vrij bewerkt, veranderd en verfraaid, in den Fingal nog al met bescheidenheid doch naderhand stouter te werk gaande.

Als men den Osfian aan inwendige kenmerken

toetsen wil doet zich de bedenking voor, die het bijna onbegrijpelijk is dat niet in den eersten oogenblik is gemaakt, hoe de taal van echte overblijffels van de derde eeuw nog kon verstaan worden door de Hooglanders in de achttiende? Er is in de K. Boekerij te Parijs een Erfisch handschrift, het *Leayre Lecan*, uit de twaalfde eeuw, en reeds verschilt die taal zoo veel van het hedendaagsche Erfisch, dat geleerde Ieren het met moeite verstaan. Soortgelijk geval bestaat met de oudste Bergschotfche stukken die nog voorhanden, en uiterlijk uit de vijftiende eeuw, zijn, en reeds vele verouderde uitdrukkingen behelzen.

Nog veel grooter is het verschil tusfchen de teekeningen die wij bij Ossian aantreffen van de personen die hij ten tooneele voert, hunne gewoonten en hunne zeden, en de beschrijvingen die ons, van de ruwe Kelten dier eeuw, uit éénen mond de oude fchrijvers doen, die toch gelegenheid hadden van ze te leeren kennen. Gedurende meer dan 400 jaren waren de Romeinen in gedurigen krijg tegen hen, en maakten er gevangenen die zij voor flaven door geheel Europa verkochten. Hooren wij eenige trekken van die beschrijvingen. De Kelten hadden licht, roodachtig haar (eene omftandigheid waarom Tacitus ze voor Germanen hield), gingen geheel naakt, en waren van de westelijke volken van Europa de eenige die zich tatoeëerden en befchilderden. Bij de Britten in de binnenlanden had veelwijverij en veelmannerij plaats. Zij bezaten de vrouwen fomtijds in gemeenfchap, en dan behoorden

de kinderen niet den man maar den geheelen stam toe; eene gewoonte die in het noorden langer dan in het zuiden des eilands stand hield. Koorn kenden zij niet, maar leefden van basten van boomen, wortelen en wild. Pansier of helm hadden zij niet, maar eene werpspies, een klein schild en een zeer groot zwaard zonder punt, alleen geschikt om mede te houwen. Hunne vaartuigen waren van teenen gevlochten, of van ligt hout, met osenhuiden bekleed, met eene kleine mast en een zeil, en dienden om te roeijen zoowel als te zeilen. Het was op zulke vaartuigen dat Cæsar naar Brittannië overstak. — Niet gelukkiger of getrouwer is Macpherson in het geschied- en aardrijkskundige van zijne gedichten; zijne namen en tooneelen, die bovendien in Ierland en niet in Schotland te huis behooren, zijn niet zelden onnaauwkeurig geplaatst. Naar de overlevering was Fingal's verblijf op den heuvel van *Allen* in Leinster. Selma, het paleis van Fingal, het oude Rijk en de Koningen van Morven, waren nooit bekend in Schotland. Dat van Dalriuda, en de echte outheden van zijn vaderland, toonde hij niet te kennen, toen hij Morven, een kerspel in Argyleshire, tot een rijk verhief dat het noordwestelijke Schotland besloeg, en aan de meeren Ness en Lomond landschappen schilderde, die in het noorden van Ierland in wezenlijkheid bestaan. Men moet, in *Fingal*, zich verplaatsen in Enisch Owen tusschen de Loch's Swilly en Foyle, op de bergstreek die van Bunchranach tot Fathen strekt. Macpherson ontleende zijne namen uit

TOLAND, *History of the Druids*, en de Iersche balladen. — Macpherfon's personen en landschappen, uit zijn brein of naar andere originelen geteekend, brengen ons op zijne vergelijkingen en dichtelijke beelden, waarvan de rijkdom en schoonheid zijn' wezenlijken roem uitmaken. Omtrent deze redeneert LAING aldus: „Zij zijn of oorspronkelijke, of navolging. Zijn de gedichten het eerste, dan moeten ook de beelden en vergelijkingen het zijn, en alleen eene verwijderde en toevallige gelijkheid met die van andere dichters bezitten; zijn zij onecht dan moeten zij ontleend zijn uit de gewijde schriften, uit de *Classici*, uit nieuwere dichters, en, hoezeer gemaskeerd, moeten zij tot hunne bron te herleiden zijn. En, omgekeerd, zijn deze vergelijkingen en beelden oorspronkelijk, dan kan er geen twijfel zijn over de echtheid van deze gedichten; zijn het navolgingen, dan kunnen geene getuigschriften of eeden haar handhaven.” Het klemmende dezer redenering valt niet te ontkennen, en, gevoegd bij de vroeger opgenoemde gronden, kan ook daartegen geen stand houden wat men, zoo het alleen eenige overeenkomsten met de gewijde dichters of Homerus betref, mogt in bedenking geven, dat zij door vroegere verkeering aan de landslieden of onderdanen van den Koning van Tyrus, en aan de westelijke koloniën der Grieken konden zijn bekend geraakt. Deze lange weg is nu afgesneden en het raadsel hoe wij, in Osian, Job, David, Salomo en Homerus ieder zijne eigene taal hooren spreken, is opgelost. De evenge-

melde redenering, namelijk, op den voorgrond stellende, heeft LAING onzen schrijver voet voor voet gevolgd en deszelfs voorgangers aangewezen, telkens ontledende welke veranderingen hij heeft aangebragt en hoe hij somtijds twee of drie plaatfen heeft incengefmolten. Van dezen kant zijn zijne noten niet minder onderhoudend en leerzaam; terwijl hij aan 's dichters talent regt laat wedervaren. Ik besluit dezen uitftap met eenige zijner voornaamfte navolgingen bij te brengen. Onder vele van wie hij *geborgd* heeft behooren, behalve zijne eigene jeugdige dichtftukken en de meergenoemde balladen, zijne landgenooten Shakspeare, Milton, Young, Thomfon, Pope (136) en deszelfs Engelfche overzetting van Homerus, Dryden's Virgilius, enz. — De lof dien hij aan het fchoone geflacht toezwaait is meermalen uit de liefdezingen van den zoon van David genomen; dus in *Fingal*, I. boek,

(136) Ook deze, door LAING niet aangewezen:

Shall we not hear thee in the storm? — When the feeble fons
of the wind come forth, and, fcarcely feen, pass over the de-
fert? *Fingal*, II.

Lo, thè poor Indian, whose untutor'd mind
Sees God in clouds and hears Him in the wind.

Esfai on man.

MACPHERSON, doortrokken van de fchoonfte plaatfen uit allerlei dichters, heeft, zou ik liefst denken, menigen diefftal bedreven, zelf daarvan onbewust, en zijne overbrengingen zijn dikwijls verrukkend fchoon; maar hiervan kon hij niet onbewust zijn, dat hij, door het optigten van OSSIAN's luchtbeeld, tot letterkundige afgoderij verleidde, en, bij ontdekking van het bedrog, zelf in den val zou worden medegesleept.

de aanspraak van Duchomar aan Morna: „ O , gij ,
 „ schoonste onder de vrouwen enz.” — De wagen
 van Cuthullin is zamengesteld uit de koetsen van
 Salomo, *Hoogl.* III: 9, van Juno, *Ilias*, V. boek,
 en van de Zon, OVID. *Gedaanteverwifelingen*. Iets
 later is de beschrijving van de paarden, te vergelij-
 ken met 2 *Samuël* I: 23, *Job* IX: 26 en *Haba-*
kuk V: 8. De vergelijking van het treffen tus-
 schen Lochlin en Innisfail, in het zelfde boek,
 bij het ontmoeten van twee bruischende stroomen,
 is naar de *Ilias*, IV. 516, reeds door *Virgilius*,
 XII. 523, gebezigd, en van welke Pope zegt dat
 deze vinding des eerstgenoemden dichters, — hare
 navolging des anderen, — waardig was. De optel-
 ling der gesneuvelden, *Fingal*, II. boek, is weder-
 om naar de *Ilias*, VI: 15. In het III. boek komt
 de geest van Trenmor in een' dwarlwind op Mor-
 ven, naar ADDISON, in de *Campaign*, een gedicht
 dat hij in 1704 vervaardigde, na dat, 26 Novem-
 ber 1703, een hevige storm had gewoed, ter gele-
 genheid van welke een vast- en bededag werd uit-
 geschreven. Addison ontleende de vergelijking,
 welligt, naar een toen gepredikte tekst, uit *Na-*
hum I: 3. De verschijning van Agandecca, *Fin-*
gal, IV., is die van Margaret bij Williams bed-
 sponde, in MALLETT's keurige romance (137). De

(137) Terwijl ik mij nogmaals vergast op LAING's kritische en
 dichtkundige aanmerkingen, vind ik deze, waar, op het einde van
 het IV. Boek van den *Fingal*, „ de zwaan, als zij langzaam
 „ zwemt op het meer,” geschilderd wordt. „ MILTON en OSSIAN,”

worsteling, in het begin van het V. boek, is die van Ulyses en Ajax, *Ilias*, XXIII. De vergelijking, van het gebroken schild van Orla, dat op den grond glinstert als de maan op de kabbelende golfjes van den stroom, oorspronkelijk zoo ver men weet van APOLLONIUS RHODIUS, *Argonaut*: III., schijnt uit DRYDEN'S VIRGILIUS, VIII. boek, te zijn verder gekomen. De bekoorlijkheid van Carril's gezang, op het einde van dit zelfde boek, is eene gelukkige zamenvoeging van het schoonste uit SHAKSPEARE en MILTON over het verrukkende der welluidendheid, onder anderen des laatsten *Verloren Paradijs*, V. 544. Dus is in het VI. boek het zwijgen der harp uit JESAIA, EZECH. XXVI: 13, *Openb.* XIV: 2 en XVIII: 22. In *de Slag van Lora* is de aanhef eene navolging van THOMSON'S Ode aan de Aeolus'harp, en de Klacht over Erragon, van die over Saul en Jonathan, 2 *Samuël* I. In dit gedicht heeft de Iersche ballade van Erragon den dichter de honderd paarden, de honderd maagden, de honderd gordels geleverd;

zegt hij, „zijn de eenige dichters, van ouden en nieuwen tijd, „die dit woord vrouwelijk maken.” VONDEL en JEREMIAS DE DECKER hadden hem het tegendeel kunnen leeren. Den eersten kennen toch somtijds Uitlanders. „Ah! je connais votre VONDEL,” zeide de letterkundige LE BRUN, als Staatsman *Prins van Plaisance* betiteld, tegen iemand, om te toonen dat hij over onze letterkunde kon oordeelen. DE DECKER, die, zijne Koninklijke Princes eene zoo weemoedige klacht over den dood van haren man, den Prince van Orangien, in den mond leggende, aan *het bitter ongeval van STUART'S flam* gedenkt, zou de belangstelling van den Schotschen geleerde niet onwaardig zijn geweest.

in eene aanteekening verzekerde deze dat zoodanige door de *Druïden gewijde* gordels in vroegere tijden in Schotland gebruikt en nog lang bewaard zijn; de waarheid is, zegt LAING, dat zij *verferd* waren met *reliquien van Iersche Heiligen*. In de *Gezangen van Selma* is de slaap der dooden geschilderd naar GRAY's *Kerkhofzang*. Men verhaalt dat Gray, op het eerste voorlezen, zijne eigene beelden niet herkende, zoo kunstig is de nabootsing en tevens zoo verfraaid door de bijvoeging:

„Wanneer wordt het ochtend.” enz.

De schadelijke mist, aan de oevers van het met boschen omzoomde meer van Lego, waarin de geesten der afgestorvenen toefden tot dat de lijkzang voor hun was gezongen, is de teekening van het verblijf der schimmen aan den Acheron. Vergelijk *Temora*, VII. boek, met *Virgilius*, VI. boek. CURTHONA's droeve lijkpligt is die van Rizpa, 2 *Samuël* XXI. Ik moet echter mijne lezers die Osfian in 't oorspronkelijke, dat is, den Engelschen tekst van Macpherson, niet bij de hand hebben — en daarom maak ik ook een einde aan dit aanwijzen van zijne navolgingen, die in zijne andere Gedichten niet minder, en met herhalingen, voorkomen, waarbij men alle de aangehaalden zou dienen na te slaan: — ik moet dezelve, zeg ik, waarschuwen dat zij dit laatste in BILDERDIJK's navolging (*Affodillen*, II. bl. 85) niet zullen aantreffen. Of de laatstgemelde van Macpherson's Engelsche vertaling of Gaëlfische Over-vertaling is afgeweken, of het zeldzaam geluk gehad heeft een *Oud-Schotsch* Mst. van

dit en eenige andere gedichten van Osfian, die in deszelfs *Mengelpoëzij* te vinden zijn, magtig te worden, is mij uit zijne Aanteekening niet duidelijk. Zoo ver mij bekend is, is alleen het VII. boek van Temora, en de droom van Malvina, in dien tongval in druk verschenen, na dat de echtheid van Macpherson's Engelschen Osfian was aangevalen.

XIII.

KIMBRISCHE OF KELITISCH-GERMAANSCHÉ STAM.

Wij hebben de oudste stammen, die naar ons werelddeel waren afgezakt, door den talrijken eigenlijk Keltischen stam in bergstreken en uitheeken zien wegdringen. Dit lot ondergingen deze op hunne beurt en weken voor magtigere naburen of werden, door vermenging met dezelve, tot één onderscheiden volk. De jongere, minder zuidelijk afgevloeiide stroom der Germaansche volkeren stuitte ten noordoosten tegen de Keltische woonsteden, en een tak derzelve, over den Rhijn zich uitbreidende, besloeg de landen der Kelten of Galliërs tusschen dezen vloed en de Seine tot aan Helvetiën. Hieruit ontstond een volk dat van beiderlei landsaard en taal de trekken vertoonde. Toen Cæsar de Romeinsche legers in Gallië voerde vond hij het als geheel onderscheiden en op zich zelf staande. Verschil van taal en de ruwheid der Germaansche zeden waren nog de duidelijke sporen van zijn afkomst. Hij beschrijft het onder den naam van

Belgen. Zij zelve noemden zich *Kimbren*. Naar Adelung (138) was dit de naam van den ganschen Nederduitschen tak, in onderscheiding van dien der Sueven. Dezelve ging, tot op den huidigen dag, met een deel hunner afstammelingen in Brittannië over, en de vele Germaansche woorden, die in hunne taal voorhanden zijn, bevestigen dezen oorsprong. Intuschen valt dezelve reeds in een' veel vroeger' tijd. Bij het heer van Sigovefus, dat 590 jaren vóór J. C. in het Hercynische woud toog, waren *Kimbren*, want Appianus van de Galliërs sprekende die in 280 Delphi plunderden, en nog van die benden afkomstig waren, noemt hen uitdrukkelijk aldus. Dat zij met de Thracische Kimmeriers een' gemeenen oorsprong zouden gehad hebben, volgens het gevoelen van Gatterer, verwerpt Adelung als geheel ongegrond, het is althans onzeker, en de gelijkkluidende naam kan, als zoo vele, eene algemeene eigenschap aangeduid hebben, buiten welke hun niets met elkander gemeen was.

I. Niet lang vóór Cæsar stak een deel dezer Kimbren of Belgen naar BRITTANNIË over, dreef de Britsche Kelten naar Schotland en Ierland en bezette voornamelijk de kusten. Na vierhonderd jaren onder de Romeinsche heerschappij te zijn geweest, en te zwak om zich te verdedigen tegen de Schotten en Pikten die hen daarna aanvielen, wierpen zij zich in de armen der Saksen en andere

(138) *Älteste Geschichte der Deutschen*, f. 239.

volkeren van den Neder-Duitschen stam, die in de vijfde eeuw overgekomen, al ras op hunne beurt den meester speelden en hunne halve broeders in het zuidwesten van Engeland terug drongen. Hunne overweldigers gaven hun den naam van *Walens* (vreemden), zij behielden voor zich hunnen ouden, *Kimri*. Men wil dat deze zoo veel als Inboorling beteekent. Hier leefden zij, onafhankelijk van de Saksen, en van de Noormannen die op deze volgden, offchoon niet zonder gedurige vijandelijkheden, en onderling in een aantal kleine Staten verdeeld, waaruit, later, drie grootere ontstonden; Noord-Wallis, waaronder Anglesey behoorde, Zuid-Wallis, en Powis, de middelste gedeelten bevattende, tot dat zij in 1273 aan Engeland gehecht werden. Van hunne Barden zijn nog gedichten, die men van de tiende tot de zestiende eeuw rekt, en een belangrijk gedenkstuk hunner wetgeving, in de Verzameling der Wallische wetten, over. Een staaltje van den tijd waarin die wetten gemaakt zijn, is, dat wie aan de Koningin een' klap gaf, buiten de vrede was. In *Cornwall* (het rotzige Wallis) was de tongval verschillende. In 1662 sprak men er de taal nog slechts in de westelijkste streken en eene eeuw later was zij er zoo goed als uitgestorven. Volgens Busching was zij ook in Monmouthshire in gebruik; het behoorde eertijds tot Wallis, dat door de Savern van het gebied der Noormannen, of Deensche woud, was afgescheiden. Men rekt dat omtrent een vierde deel der woorden van deze taal echt Keltisch is. Haar *Oud-*

Britsch te noemen is eene dwaling die aanleiding geeft om haar met het Erfisch en Gaelisch te verwarren, gelijk verscheiden schrijvers daarover, als van dezelfde taal, spreken. Nagenoeg de helft der woorden is van den Germaanschen, en wel van den Nederduitschen tak, het overige vierde is van het Latijn, deels uit den tijd der Romeinsche heerschappij, deels uit dien van de invoering van het Christendom, afkomstig. Het lezen schijnt moeilijk, door het menigvuldige plaatsfen van de *w* bij een' medeklinker; men moet dezelve als een *u* en breed en gerekt uitspreken. *Achrwm*, *akruum* (krom). *Bwch*, *buuk* (bok). *Hwswi*, *huuswi* (huiswif, huisvrouw). De Nederduitsche verkleining *ken* (hedendaagsch *tje*) komt hier mede voor en wordt *cyn*, geschreven zoo als in onze oudere stukken, men zegt in de uitspraak *kin*.

II. Van oude tijden hadden zich ook Belgen, of Kimbren, uitgebreid ten zuiden van de Seine, langs de kusten tot in het tegenwoordige BRETAGNE IN FRANKRIJK. Ten tijde der Romeinen heette deze landstreek, na hare ligging langs de zee, *Armorica*, en was bevolkt door Keltische stammen, als Veneti, Osismii en andere. Toen deze onder Honorius tegen de Romeinen opstonden, en van den anderen kant door de Franken en Alemanen bedreigd werden, gaven zij gaarne eene wijkplaats aan de Brittannische Belgen die, door de Angelfakfen in 't naauw gebragt, in het jaar 449 na J. C. daarheen overkwamen. De H. Maglorius

predikte er bij die gelegenheid het Evangelie, aan volksstammen die dezelfde taal spraken. Hier wiesfen zij zoodanig aan dat hun opperhoofd of koning, Riotim, in 467 den keizer Anthemius met 12000 man kon te hulp komen. Later zijn zij met de andere inwoners tot één volk geworden, en hebben de Kimbrische taal, veel meer verbasterd en vermengd dan aan de overzijde van de zeeftstraat, behouden. Met veel Latijnsch en later met Fransch gemengd is het Bretagnesch naauwelijks meer als eene volkstaal te beschouwen. Er zijn echter nog in de vorige eeuw eenige godsdienstige boekjes in uitgegeven, en taalkundige werken over voorhanden van Fransche schrijvers die er het oude Keltisch uit ophelderen, en het voor een zuiver overblijffel daarvan willen laten gelden. Meestendeels wordt het nog gesproken in de bisdommen Trequier, St. Paul de Leon, Quimper Corentin, dat ook den naam van *Cornouailles* heeft behouden, en Vannes. In deze laatste streek is de tongval het ergst verbasterd (139).

Wij nemen hiermede afscheid van de Kelten tot dat wij hen onder de bewoners van Italië wederom zullen aantreffen.

(139) YPEV gist, dat het overblijffel der Kimbren in Germanie onder den naam is bekend gebleven van *Sikambren*, zoo veel als Zuid-Kimbren. *Geschied. der Ned. Tale*, bl. 40.

XIV.

GERMAANSCHÉ VOLKS- EN TAALSTAM.

Een andere ver uitgebreide volksstam doet zich voor, door eigene zeden, godsdienstbegrippen, aloude dapperheid onderscheiden. Het was in Gallië dat de Romeinen hunnen naam hoorden en deze is welligt, derhalve, van Keltischen, niet van Duitschen, nog minder van Latijnschen oorsprong. Het volk wien hij toekomt woonde, zoo ver de Europefche geschiedenis reikt, noordwaards van den Donau, en van de monden van den Rhijn tot aan de Weisfel. Van de voortbrenghels des lands droeg men vroeger dan van de inwoners zelve kennis. In den tijd van den krijg van Troje, althans in dien van Homerus, was de barnsteen als eene bijzondere kostbaarheid geacht, schoon men in het onzekere was van welk volk hij kwam. De eerste berigten over de Germanen, waarvan men melding vindt, zijn die van Pytheas, die ongeveer 320 jaren vóór J. C., zoo men vermoedt, met een fchip van Marfeille, een reis deed van Kent naar de kust van Noorwegen en de Oostzee. Strabo noemt hem wel een' zeer grooten leugenaar, maar de redenen die hij daarvoor fchijnt gehad te hebben leggen zijne eigene onkunde nopens het Noordwesten van Europa aan den dag. Destijds woonden reeds de Jöten in het fchiereiland ten noorden van de Elve, zij behoorden tot den lageren of westelijken tak; oostwaards de Teutonen, dat de algemeene naam

was voor alle de volkeren van den hooger en taal-tak; en langs de kusten der Oostzee de Estiër en andere Jöten of Gothen. Hij maakt ook gewag van Thule, zoo verschillend geplaatst door de aardrijkskundigen, en bij hem de kusten van Noorwegen aanduidende; doch of zij door Germanen of Finnen bevolkt waren, meldt hij niet.

Naar deze ligging en hoofdverdeeling gaan wij ons met dezen volksstam bezig houden. Wat wij van Skythen en Kelto-Skythen gezegd hebben (140) is ook hier toepasselijk. Een' gemeenen oorsprong uit Azië kan men onmogelijk betwisten, de overeenkomst van de Germaansche taal met de Perzische, en nog meer met de Grieksche, is treffende en aanmerkelijk. Adeling is van meening dat de oorzaken dezer overeenkomst buiten het tijdperk der Geschiedenis liggen. Aan gisfingen deswege overgelaten verspreidt zich echter eenig licht over de wegen langs welke deze gemeenschap kan ontstaan zijn. Er moet een punt zijn van waar deze volkeren zijn uitgegaan en zich in onderscheidene rigtingen verspreid hebben; dat punt schijnt men te moeten zoeken ten noorden en oosten van de Zwarte zee en die van Azof, omstreeks het oude Colchis. In die landstreken woonde een zeer uitgebreide volksstam die bij de oude schrijvers onder meer dan éenen naam voorkomt. De algemeenste maar tevens de onbepaaldste is die van Skythen, dien zij, aan bijna alle hun bekende volkeren van

(140) Zie hier boven, bl. 259.

het noorden van Azië en van het noordoostelijk Europa gaven, in navolging waarvan, onder anderen, Adamus Bremensis, in de elfde eeuw, de Oostzee de Skytische zee noemt. Meer bepaald gaven zij den naam van *Alanen* aan de gene die in de noordoostelijke deelen van den Kaukasus, van *Parthen* die ten zuiden van dit gebergte en oostelijk van de Tigris woonden (141), van *Gothen*, of *Geten*, de gene die Europa van den Tanais af, noordwaards van het Karpatisch gebergte tot langs de Oostzee hadden ingenomen (142), en *Pelagen* die ten zuiden van den Donau langs den Bosphorus in Thracië waren getrokken. Nu herinnere men zich wat wij, van Perzië, van de Circassiers, en van de Krimfche Tartaren handelende (143), hebben aangemerkt. Wanneer deze groote verhuizingen zijn voorgevallen wordt niet gemeld; denkelijk zijn, van tijd tot tijd, nieuwe benden hunne vroegere landslieden gevolgd.

Tot de voornaamste bewijzen van overeenstemming van het Perzisch met de Germaansche talen, terwijl het daarin van den Semitischen taaltak afwijkt, brengt men de buigzaamheid der naamwoorden, de eenvoudigheid der vervoegingen, het za-

(141) Van daar was de weg geopend naar de landen aan den Indus, het moederland van het Sanskrit. Zie hier boven, bl. 148. Vergelijk TEN KATE, I. bl. 22.

(142) Men kan de plaatsfen verzameld vinden door CELSIUS, in OELRICH's *Daniae et Sueciae litter. Opuscula*, I. p. 29 et seqq.

(143) Zie hier boven, bl. 147, 193, 207.

mengestelde der werkwoorden, het op zich zelf staan der voornaamwoorden, en het aanduiden der trappen van vergelijking door verandering van den uitgang des woords (144). Daartegen is aan het Germaansch, zoo ver men tot nu toe weet, bij uitsluiting eigen dat de klemtoon rust op den wortel des woords. Deze eigenschap kan niet bestaan waar verschillende talen vermengd zijn geraakt. Het blijkt dan ook niet dat de Germanen, als een afgescheiden volk beschouwd, gedeeld hebben in de groote volksverhuizingen die oudtijds in het Noorden en Oosten zijn voorgevallen. Hunne verwisselingen en taaltakken schijnen in de hoofdzak te zijn vrijgebleven van vreemden invloed. Verder zijn de voornaamste hoedanigheden die men nopens deze taal heeft op te merken de navolgende:

1°. De Germaansche taal, in haren ganschen omvang, mag als de rijkste taal van Europa beschouwd worden. De moedertaal zijnde van zulke talrijke volkeren, die, sedert zoo vele eeuwen, door allerlei trappen van beschaving gegaan zijn, kon zij niet misfen haren schat van uitdrukkingen voor allerlei denkbeelden doorgaans te vermeerderen, terwijl zij uit denzelven aan andere talen eene menigte van benamingen, tot het zeewezen, de jagt, het berg- en mijnwezen, en vele handwerken en middelen van bestaan, betrekking hebbende, geleerd heeft.

2°. Van enkelvoudige, niet zamengestelde klan-

(144) CELSIUS, *ibid.* p. 21.

ken, bezit zij er 25 of iets meer, naarmate men de onderscheiding der klinkletters verder uitbreidt; het hoogste getal van deze beloopt dan acht of negen. Onder de medeklinkers zijn verscheiden fisfende. Om hare klanken uit te drukken heeft zij de Latijnsche letterteekens overgenomen, elk van welke een eigen en bepaalden klank voorstelt, op weinige uitzonderingen na. Dit is, bij voorbeeld, het geval met de *u* in de Nederlandsche en in sommige andere hedendaagsche talen van dezen stam, en met verscheiden klinkers in de Engelsche taal. Voorts schrijft men de woorden meestal gelijk men ze uitspreekt. In dit opzigt maken de *b*, *k* en *l* in het Engelsch en de *d* in het Deensch en Zweedsch somtijds eene uitzondering, wanneer zij alleen strekken om den klank te verlengen of klem bij te zetten. Deze eigenschap, van in het uitspreken niet van het schrift af te wijken, maakt de talen van den Germaanschen stam geschikter dan hare zuidelijke zusters, om vreemde talen uit te drukken en af te beelden.

3°. De welluidendheid der Germaansche taal laat zich, in vergelijking tot andere, niet naar een' doorgaanden regel afmeten, en hare twee hoofdverdeelingen, van welke wij nader spreken zullen, zijn daarin wezenlijk onderscheiden. Over 't geheel genomen behoort zij tot de hardere talen, omdat zij meer medeklinkers dan klinkers gebruikt, ook de meeste lettergrepen met een of meer medeklinkers eindigen, en het getal der harde medeklinkers de zachte overtreft en er niet zelden twee ja drie van de eerste zamengevoegd worden. Wij heb-

ben meermalen gelegenheid gehad van op te merken dat dit aan oude en weinig verbasterde talen eigen is.

Een ander bewijs van hare oudheid leveren de veelvuldige éénlettergrepige woorden, aan vele van welke, welluidendheidshalve, een klinker tot tweede lettergreep toegevoegd wordt. In dit bijvoegen, en, in andere gevallen, inééntrekken der lettergreep, genieten niet alle de talen van dezen stam eene gelijke vrijheid. De Noordfche zijn daarin het meest gebonden; onze Nederlandfche biedt aan fchrijvers, die de gaaf bezitten, van, naarmate de ftijl het gedooft, of vordert, zulk een' rijkdom aan te wenden, hulpmiddelen aan waarmede zij het wagen mag te wedijveren tegen de gene, aan wie de vooringenomenheid of onkunde zoo gereedelijk den voorrang toekent.

Het meerlettergrepige van de Germaanfche taal ontftaat deels uit de buigingen, deels uit de afleidingen, deels uit de zamenftellingen. Ten aanzien der beide laafte is geene der Europefche talen zoo handelbaar, en zij evenaart daarin de Griekfche. Zij gaat zelfs nog regelmatigiger daarin te werk en wint daardoor in duideljkheid en bepaaldheid van uitdrukking, en kan dagelijks haar' woordenschat vermeerderen. Alle hare takken handelen daarin nogtans niet op gelijke wijze.

De meeste derzelve kennen de drie geflachten der naamwoorden, doch verschillen in de middelen van ze aan te wijzen.

In de verbuigingen doet deze taal onder voor het

Grieksch en het Latijn. Het tweevoud kent zij niet. Zij onderscheidt wel, gewoonlijk, het meervoud, doch niet in alle de naamvallen, en ook niet in alle woorden. In dit stuk zijn vooral de Noordsche talen en de Nederlandsche de gebrekkigste, waar zelden anders dan in den tweeden naamval de verbuiging plaats heeft. Zij verhelpen dit gebrek door de voorzetsels, of door de woorden die het zelfstandige woord bepalen.

In dit laatste opzigt bewijst vooral het lidwoord grooten dienst, hebbende zijne eigene verbuiging en geslacht. De Noordsche talen maken het somwijlen achter aan het naamwoord vast.

In de bijvoegelijke woorden maakt het Germaansch een sijn uitgedacht onderscheid, of dezelve, namelijk, tot het zelfstandig naamwoord of tot het werkwoord betrekking hebben; in het laatste geval wordt het een ongebogen bijwoord, in het andere neemt het, even als het zelfstandige naamwoord, allerlei verbuigingen aan, en vergoedt daardoor zelfs het gebrek van buigzaamheid van het laatstgenoemde.

De trappen van vergelijking worden in het woordzelf aangewezen, en maken het dan eens tot een bijwoord dan weder tot een bijvoegelijk naamwoord. Ook de voornaam- en telwoorden zijn vatbaar voor verbuigingen.

De voornaamwoorden staan doorgaans voor, niet gelijk veeltijds in het Latijn achter het woord; in het gebruik van die van den tweeden en derden persoon heeft eene soort van wellevendheid en be-

toon van achting, of uitdrukking van meerderheid, hier en daar wonderlijke verwisfelingen voortgebragt, waarvan de Zuid-Aziatfche talen alleen het evenbeeld opleveren.

In de vervoegingen is de Germaanfche taal zeer onvolledig, en drukt alleen het handelende in het woord-zelf nit; in de Noordfche takken wordt ook eenigermate het lijdende aangewezen. De vier gewone *wijzen* bestaan er ook, maar behalve de tegenwoordige en verleden *tijd* worden de overige tijden door hulpwoorden omfchreven. In eenige takken heeft eene verbuiging naar de onderscheiding en het getal der perfonen plaats. De onregelmatigheid en ongelijkvloeiendheid der werkwoorden maakt de vervoegingen zeer zwaar.

Uit de gebrekkelijkheid van deze ontftaat het gebrek aan deelwoorden, waarin niet alleen de Griekfche en Latijnsche, maar zelfs de Slavifche talen veel vooruit hebben. Het Hoogduitsch is hierin het minst, het Nederlandsch iets meer begunftigd.

De woordschikking is van de gefteeldheid afhankelijk waarin zich de fprekende bevindt, doch heeft groote vrijheden in de omzettingen; de taaltakken die nader bij de Latijnsche woordschikking komen, hebben dezelve het minst.

Na deze algemeene karaktertrekken te hebben vooruitgezet, die men in het beoefenen van elke taal in de bijzonderheden zal herkennen en kunnen toepafsen, wordt het tijd om tot die takken over te gaan, en ze in derzelve ontftaan, veranderingen en hedendaagschen ftaat te befchouwen, daarin niet

zoo zeer het onderscheid van den hooger en lageren tongval als de aardrijkskundige ligging der volkeren tot leiddraad nemende, dewijl deze sedert lang de hoofdlijnen van verdeeling getrokken heeft. Wij zullen mitsdien den *Duitschen*, den *Skandinavischen* en den *Brittannischen tak* onderscheiden.

I. DUITSCHE HOOFDTAK.

Deut, *Diet*, en in de hardere tongvallen *Teut*, *Theud*, beteekent volk, menschen, en is dus eene even zoo algemeene benaming als vele andere groote volkeren zich gegeven hebben (145). Zij schijnt van den aanvang af van de zuidelijke Germanen alleen te zijn gebruikt. Deze waren reeds, waar hunne geschiedenis begint, in twee takken onderscheiden, de oostelijke *Suevische*, en de westelijke *Kimbrische*. Hiervan treft men sporen bij Cæsar aan, de eerste die ze naar eigen verkregene kennis beschreven heeft. Vele overblijffels van namen en enkele woorden, eenige schemerachtige wenken ook in de Geschiedenis, doen vermoeden dat de hardere uitspraak aan alle de Suevische volkeren, de zachtere, daarentegen, aan de Kimbrische eigen was, en bij voortgang des tijds bevestigd zich deze waarneming hoe langer hoe meer. Uit dit aanmerkelijk onderscheid mag men veilig besluiten dat het niet in Duitschland of zelfs in Europa, maar reeds in de allereerste tijden van dezen stam, in Azië

(145) ADELUNG, *Älteste Geschichte der Deutschen*.

zijn' oorsprong genomen heeft. Het heen- en weder dringen, en ten onder brengen, en eindelijk vermengen van de takken onderling, heeft hierin wel vele veranderingen veroorzaakt, doch de hoofdtrek is in de meeste gevallen blijven doorsteken. Alleenlijk moeten wij in het oog houden dat de Suevische tak zijne woonplaatsen in het oosten en noorden verliet en aan de Slaven inruimde, zich zuidwaards keerende, alwaar zijne overblijfsels nog in het zuidelijke Duitschland en aangrenzende landen bestaan.

Dat deze Duitsche taaltak zich in eene menigte van tongvallen smaldeelt, spreekt, op een' zoo uitgebreiden grond, van de Oostzee tot aan de Alpen, en van den Oder en de Morawa tot bewesten den Rhijn, van zelf. Het reeds gezegde geeft ons aanleiding om ze onder drie afdeelingen te bevatten: het *Opjerduitsche*, het *Neder- of Plat-Duitsche*, uit welke twee reeds vroeg een zeker *Middel-Duitsche*, en daaruit, bij de Hervorming, het hedendaagsche *Hoogduitsche* dialekt ontstond.

1°.

OPPERDUITSCH.

De volkeren van den harderen tongval, die te voren het oostelijk gedeelte van het noorden van Duitschland bewoonden, waren bij hunne westelijke stamgenooten, bij de Galliërs en bij de Romeinen, onder den naam van Sueven bekend, die, naar sommigen, zoo veel als zeekustbewoners beteekent, naar anderen op hunne zwevende, heen- en we-

dierzwervende levenswijze doelt. Hunne noordelijke naburen noemden hen Teutonen, waaronder men naderhand den ganschen stam begreep, denkelijk omdat zij, als de onrustigsten, het meest van zich deden spreken. In het jaar 113 vóór J. C. maakten zij zich, voor den Romeinschen Staat geducht, toen zij onder den naam van Teutonen en Kimbren in Italië vielen. Na veel heen- en wedertrekkens, waarbij aanmerkelijke hoopen van dit volk hun graf vonden of onder andere vermolten, bleven zij ten laatste in de zuidelijke deelen van Duitschland zich ophouden, en hun tongval, onderscheiden door menigvuldige *provincialismen*, draagt nog zijne eigene kenmerken; bestaande in eene bijzondere volheid van den mond, die bij elk woord er honderd tegelijk schijnt te willen uitbrengen, en eene kennelijke geneigdheid tot diep opgehaalde klinkers en breed uitgesproken tweeklanken in plaats van enkele klinkletters. Een van deszelfs geliefde klanken is de *ai*, die door alle de trappen van uitspraak gaat en er in Oostenrijk alleen vijf onderscheidene heeft. Alle de spraakdeelen van den Opperduitscher geven eene bijzondere hardheid aan zijne uitdrukking, ten gevolge waarvan hij altijd de hardste en sterkste medeklinkers bezigt, er daarenboven op allerlei wijzen den klank van tracht te verzwaren en ze dan met geweld uitstoot, terwijl hij zijne uitspraak gedurig met halen, blazen en sifsen vergezelt. De onaangename scherpe keelklank *ch* is hem, van alle de West-Europeërs, het meest eigen, en hij verwisfelt ook het meest van allen de *s* vóór een me-

deklinker, in een fisser. In den mond van het gemeen wordt door dit alles het Opperduitsch een van de hardste en ruwste spraken van Europa, en niettegenstaande het in de hoogere standen veel is afgeslepen, is nog het Hoogduitsch, dat er uit ontstaan is, een ruwe en onaangename taal in de ooren van de westelijke en zuidelijke Europeanen.

Van alle de volkeren die tot dezen tak behoorden en sedert lang van het tooneel der wereld verdwenen zijn, waren de Gothen de oostelijkste en beroemdste (146). Toen zij op de grenzen van Azië woonden zijn er van hun naar het Noorden getogen, en de Geten, van welke wij bij den Thracischen volksstam gewagen zullen, waren oorspronkelijk van dezelfde afkomst (147). Een zeer

(146) Den zamenhang van de Geschiedenis der Gothen vindt men in ADELUNG's aangehaalde *Geschichte der Deutschen*.

(147) Offchoon deze stelling wordt tegengesproken, pleit voor dezelve, dat de oudste schrijvers hen in dezelfde, althans in zeer nabij gelegene, landstreken plaatsen; en de naam, die, zoo als de uitspraak nog overig is in het Noorden, *Jeuten*, inderdaad niet verschilt. Ik verwijze den lezer verder op dit stuk naar de reeds aangehaalde *Aanteekeningen van MEERMAN op H. DE GROOT*, III. Deel, waar dit alles uitvoerig ontwikkeld is. Men legt aan JORNANDES te last dat hij hierin gedwaald hebbe, schoon hij, als zelf een geboren Goth zijnde, beter moest weten. Juist die omstandigheid geeft, dunkt mij, nog al gewigt aan zijn zeggen. Mischien zijn de beide meeningen overeen te brengen, mits men de Geten niet tot onmiddellijke naastbestaanden van de West-Gothen, die 273 jaren na J. C. Dacien bezetteden, maar van den ouderen nog onverdeelden tak der Gothen in het Oosten van Europa, als ik de uitdrukking mag bezigen, tot hunne *oudooms*, maakt; omtrent naar dezen stamboom:

gewigtig overblijffel van dezen taaltak is nog be-
waard in het gedeelte eener vertaling der Evange-

I.

GOTISCHE OF GETISCHE STAM,
een volk in Azië, of onmiddellijk van daar in de
Oostelykfte deelen van Europa gekomen.

2. Gothen of Geten, in het Oosten van Europa zich ophoudende.		3. Gothen (Jöten), naar het Noordwesten voorttrekkende.	
4. Gothen of Geten, ten O. omstreeks den Donau en den Bosphorus, ten tijde van OVIDIUS.		5. Gothen, ten Westen in Duitschland.	
6. Gothen, ten Z. van de Oostzee tot in het Kim- brisch schierei- land. 320 jaren vóór J. C.		7. Gothen, ten N. van de Oostzee, in Skandinavië. Vóór J. C.	
8. Germanen.		9. Gothen, ten N. van de Zwarte zee. 180 jaren na J. C.	
a. Kimbren.	b. Sueven.	10. Oost-Gothen, aan de monden van den Donau, onder Ermenrik. 376 jaren na J. C.	
11. West-Gothen, in Dacien. 273 jaren na J. C.		12. In Thracië en Pannonië.	
13. Tetraxitische Gothen aan den Don. — Van deze waar- schijnlijk de in jonger tijd aan- getroffen over- blyffels.		14. In Sarmatië, onder Atharrik; in het R. Rijk 382; in Italië, onder Alarik, 409; in Gallië en Spanje 412.	
15. In Moeftië, onder Fritigern.			

liën en van den Brief aan de Romeinen, door den Moeso-Gothischen bisfchop Ulphilas, die van de vierde eeuw is, en sterke proeven oplevert van hetgeen wij van de hardheid van deze taal en hare betrekking tot Azië gezegd hebben (148). Van de andere takken van dit uitgebreid geflacht, die in de oudfte Duitfche gefchiedenis onder de namen van Markomannen, Kwaden, Longobarden, Burgundiërs, Wandalen, Herulen, voorkomen, zijn alleenlijk eenige losse woorden overig. Verfcheiden van deze volkshoopen waren vermoedelijk ontftaan uit benden die bij het gedurig verhuizen achtergebleven waren of zich afgezonderd en dan weder met andere vermengd hadden en als één ligchaam onder een' nieuwen naam te voorfchijn kwamen, of naar hunne landsgesteldheid of gebruiken aangeduid werden.

(148) Het handschrift, waarin de Evangelien bewaard zijn, is bekend onder den naam van *Codex argenteus*, naar de gouden en zilveren letters, en wordt geacht van het laatst der vijfde of het begin der zesde eeuw te zijn. B. YULCANIUS, en CRUTERUS in zijn ontzaggelijk werk van oude opschriften, in 1603, vermeldden het het eerst, met bijvoeging dat veel door ouderdom onleesbaar was. Breeder berigt van hetzelfde geven de *Taukundige mengelingen*. onder de zinspreuk: *Linguae patriae excolendae amore*, en MEERMAN, *Berigten over het Noorden van Europa*. II. bl. 95. Behalve het begin van MATTHEUS tot aan Hoofdst. V: 15, ontbreekt er ook aan de andere Evangelisten. Van de 320 bladen, waaruit het handschrift bestaan moet hebben, zijn er maar 188 overig. In 1805 is er nog eene uitgave, naar een door HIRE gemaakt afschrift, van verschenen, met bijlagen, die alles bevatten, wat de taal en lotgevallen van het handschrift, den vertaler en de daarover gevoerde gefchillen betreft, .

Laten wij nu de talen van den hier voor gemelden Suevischen tak, zoo als dezelve in de volgende eeuwen en tot op den tegenwoordigen tijd zich voortgeplant hebben, in hare voornaamste veranderingen gadeslaan, en wel, om ze onder twee verdeelingen te begrijpen, de *Suevisch-Alemannische* aan den Opper-Rhijn, in Zwitserland en in Zwaben, en de *Longobardische* bezuiden den Donau, in Beieren, Oostenrijk en de daartoe behoorende gewesten.

De ALEMANNEN, die zich het vroegst in het zuidoosten van Duitschland uitzetteden, hadden, om zich naar de zeden des tijds van onafhankelijke en eigene woonsteden te verzekeren, de door de Markomannen verlaten streken aan den Boven-Donau ingenomen. Bij deze kwamen zich de Sueven neerzetten, onderwierpen hen en breidden zich vervolgens uit, zuidwaards van den Donau, ten kosten van de Helvetiërs en andere Kelten, hetgeen de rede is dat men hier nog zoo veel Keltisch aantreft. Toen de Longobarden in Italië rukten, kwamen zij ook tusschen den Donau en de oostelijke Alpen, waar de Boji gewoond hadden, waarvan zij den naam van Bojoarii, Beijerschen, ontleenden en zich tot in Pannonië en Istrië uitstrekten. De nakomelingen dezer volkeren verraden nog heden ten dage hunne afkomst in hunne tongvallen, die tot de hardste in Duitschland behooren. Van den voortgang der taal van dezen tak zijn de voornaamste proeven:

De regel van St. Benedictus, door KERO, een'

monnik van St. Gall, in het Alemannische vertaald in 720.

De berijming der Evangelisten door OTTFRIED, een Benedictijner monnik van Weisenburg in den Elzas, omtrent 870, en door hem Frankisch genaamd, mischien omdat zijn land toen onder het Frankische rijk behoorde, of om den invloed die de Frankische tongval daardoor op zijne taal had.

De Psalmbelijming van NOTKER, wederom een kloosterling van de beroemde St. Galsche abtuy, omstreeks het jaar 1000. Hij vervaardigde deze, en eene vertaling van het boek van Job, die echter verloren is, voor de Keizerin Gisila.

Aanmerkelijk nam de taal toe in beschaving in het luisterrijke en zoo vele dichters voortbrengende tijdvak van de regering der Hohenstauffen, van 1136 tot 1254, door de verzamelingen van Manesfen, Casperfon, en Muller bekend geworden. In deze, en wat er van de letterkunde van dat tijdvak meer is uitgegeven, herkent men wel de zachtheid die de latere tijden aanbragten, maar vindt men tevens nog vele diepe klinkletters, onaangename keelklanken en tweeklanken en opeengestapelde medeklinkers, waarbij komt het gebrek aan regelmatigheid zoo ten aanzien van het spraakkunstige als van de versmaat. In de twee volgende eeuwen maakte de taal aanmerkelijker vorderingen, en vooral sedert de veertiende, toen in de Rijkssteden welvaart, kundigheden en smaak begonnen te bloeijen, en een vrije en meer verlichte burgerstand in de maatschappij zich vormde. Van dezen tijd is het merk-

waardigste gedenkstuk de Bijbel, te Straatsburg in 1462 gedrukt (niet te Ments, zoo als men te voren gedacht heeft), en waarin de taal een honderd jaren ouder is dan in de volgende uitgaven, die men, vóór Luther, van Bijbels in den Opperduitschen tongval, tot veertien telt; want eerst in de vierde uitgave, van 1472 tot 1474, werd de tekst en de taal verbeterd; eenigzins overhellende naar den ZWITSERSCHEN tongval.

Deze onderscheidt zich het meeste onder de Opperduitsche dialekten. Wij hebben reeds gezien dat Helvetiën door Keltische volkeren bewoond was en dat sedert de noordelijke en oostelijke gedeelten door Alemannen waren bezet. De taal heeft er van dien tijd af weinig van hare hard- en ruwheid verloren; de vele keelklanken en *aspiratiën* en wat verder van den harden Opperduitschen tongval aangemerkt en volkomen op haar toepasselijk is, maken haar de onaangenaamste van alle. Hare onderverdeelingen wedijveren, als ware het, daarin met elkander, gelijk de bergen van dit land in stoutheid en schrikbarende ruwheid. In het kanton Bern alleen heerschen drie onderscheiden tongvallen; men verzekert dat de Duitche, alleen aan Zwitserland eigen woorden, ver boven de duizend beloop. In de zuidelijke en westelijke gedeelten wordt Romansch (waarvan nader) en ten deele slecht Fransch gesproken. In *Graubunderland* is ten deele het Romansch en Italiaansch, ten deele het Duitsch, in de tien Gerichten dit laatste geheel, de landtaal, en breidt er zich meer en meer uit; een natuurlijk

gevolg van den toenemenden bloei dezer laatste taal boven de Italiaansche.

Het dialekt van den Elfas en andere, voor ons algemeen overzicht minder wigtige, die eigenlijk alleen door eenige *idiotismen*, of plaatselijke uitdrukkingen, onderscheiden zijn, ga ik voorbij, desbegeerigen naar ADELUNG'S *Mithridates*, II. 205 en *volg.* verwijzende, om aan te merken dat de voortgang dien wij de Letterkunde in ZWABEN zagen maken (149) geen' duurzamen invloed aldaar op de taal had; de lotgevallen des lands veranderden te zeer en konden haar geene zelfstandigheid geven. De Zwabische tongval is kennelijk aan de *st* die er *scht* uitgesproken wordt, en het onnaauwkeurig uitbrengen of liever opeten van sommige medeklinkers.

Harder, sterker, de klinkers weglatende of als tweeklanken uitsprekende, staat de BEIJERSCHE tongval in hardheid slechts beneden dien van den Zwitser en van den TYROLER, en wordt onaangenaamer naar mate hij den laatstgenoemden op zijne bergen nadert, die het einde der woorden afkapt. Onder de schrijvers die zich met dezen tongval hebben bezig gehouden heeft zekere J. C. WARE den oorsprong van het Duitsch uit het Chaldecuwsch, en van het Beijersch dialekt uit het Syrisch, willen betoogen. Nabij het Beijersche komt het SALTZBURGSCH en het OOSTENRIJKSCH dat er, gelijk de Oostenrijkers uit Beijeren, uit afstamt. Beide dragen in het land zelf den naam van *Donau-*

(149) Bl. 314.

spraak, en zijn ook kennelijk aan het gebruik der verkleiningswoorden. Aan de overzijde van de Ens, waar de inwoners van Wendische afkomst zijn, is de uitspraak gerekt en zingende. Oude overblijffels van dezen tongval, van de achtste of negende eeuw af, heeft de *Thesaurus Anecd.* van PEZIUS. In STIERMARK en KARINTHIE is de tongval nog meer bedorven, in KARNIOLE is nog een overblijffel van een' ouden stam, dat volgens sommigen tot de Gothen, volgens anderen tot de Franken behoort, zij worden *Gottschewarer* genoemd en als een ondeugenden en verachten hoop beschreven. Een ander oud overblijffel zijn de inwoners van de TREDECI COMMUNI in het Veronesche, en de SETTE-COMMUNI in het Vicentinsche, in de noordelijke gebergten van Italië op de zuidoostelijke grenzen van Tyrol. De armoede drijft hen als herders, kramers en houthakkers veelal buiten hun klein vaderland en doet hun getal afnemen. Van het beroep van eenigen onder hen, die timmerlieden zijn, *Cimberlini* in hunne uitspraak, hebben eenige schrijvers de ongegronde meening ontleend dat zij van de Kimbren afkomstig waren. Er bestaat, wel is waar, iets van zoodanige oude overlevering bij hen, maar zij hebben ook eene andere dat zij uit de omstreken van Keulen hier heen zouden gevlugt of als bergwerkers gekomen zijn. Men gist dat zij kunnen behoord hebben tot de Alemannen die, na geslagen te zijn door Klodowijk, Theodorik in Rhaetien toeliet, of van volkplantingen die Frederik I. aldaar overbragt.

Tot deze Opperduitsche tongvallen behooren eindelijk nog de sedert de twaalfde eeuw vooral door vreemde bijkomelingen zeer vermengde in SILESIE, MORAVIË, HONGARIJE en ZEVENBERGEN. Deze beide landen schijnen hunne Duitsche bewoners gelijktijdig bekomen te hebben in de elfde eeuw, voornamelijk tuschen de jaren 1141 tot 1161, toen Geyza II. het woest geworden land weder trachtte te bevolken. De eerste kolonie, bij Hermanstad, bestond grootendeels uit Vlamingen, volgende kwamen uit het zuiden van Duitschland. Geyza en zijne opvolgers maakten zich de kruistogten ten nutte en zochten door voordeelige voorwaarden de doortrekkende Duitschers in het land te vestigen. In 1211 nam de koning Andreas de Borzellandsche Saksen op. Na den aftogt der Keizerlijke benden onder Castaldi, in 1553, bleef het grootste deel derzelve in Zevenbergen achter, zette zich onder de Duitsche inwoners neder en verkreeg er het burgerregt. Nog in 1664 zijn er vele Saksen, Nederlanders, Moraviërs en Zwaben gekomen. In taal en gewoonten is nog de oude afkomst kenmerklijk, en een schat van oude woorden is hier, vooral in het zoogenaamde *boersche* dialect, nog bewaard. die het gewone Hoogduitsch niet meer kent. Laat ik dit stuk, hetwelk mij gemakkelijker zou vallen te verlengen dan in te korten, besluiten met eene proeve van het Opperduitsch mede te deelen, zijnde de aanhef van een lied aan de Tyrolsche landverdedigers in 1797:

Wax auf, beym schlaggarar!

Auf mit dem stutz'n!

Schoisfts föllä sagggarar

Z'ammarr beym Putz'n.

Machtigar ist jai kain'r,

Sand puröhaitar,

Sand lautar tuad'n Bain'r,

Schummlat si waitar.

bijna letterlijk :

Waak op, voor den brui!

Op met het geweer!

Schiet zulke zaggelaars (150)

Te zamen bij het afrosfen.

Magtig is ja geene,

't Zijn Beerenhuiders (regte lafaards),

't Zijn louter doode beenen,

Schommelt ze wijder (jaagt ze verder).

Van het Opperduitsch is ook het JOODSCH-
DUITSCH ontleend, dat tot eene regelmatige, ge-
schrevene taal, die hare Spraakkunsten (reeds sedert
1689), Woordenboeken en Bijbelvertalingen, Oud-
en Nieuw Testament beide, bezit, geworden is.
In den grond is het een wonderlijk mengfel van

(150) *Zaggelen* is langzaam én onzeker heen- en wedergaan, als iemand die zaagt; althans zou ik het liever daarvan afleiden, dan van het oude *sagen*. Tot mijne verwondering heb ik het woord, dat in den dagelijkschen spreektrant zeer bekend is, in geen onzer Woordenboeken gevonden.

bedorven Duitſche, Hebreewſche, Poolſche en Franſche woorden, waarbij de begin- en eind-lettergrepen van de Hebreewſche vooral miſmaakt zijn; het is afkomſtig van de Poolſche Joden die door de Duitſchers, bij gebrek of uit minachting van inlandſche Geleerden, werden ontboden om tot onderwijzers bij hunne kinderen te dienen. De Joden in Duitschland gewenden er zich aan en vergaaten hunne eigene Rabbijnſche taal.

In het zuiden en oosten van Duitschland kent men onder den naam van *Roth-Welſch*, ook in Zwaben onder dien van *Jeniſch* een zeker mengelmoes dat de dievenbenden aldaar onder elkander ſpreken; het zijn ten deele woorden van eigenmaakfel, deels gewone met eene geheel eigene beteekenis. Men vindt er kleine gedrukte verzamelingen van, waaronder het *Liber Vagatorum*, zonder plaats of jaartal, denkelijk van 1510, in 4to. GESNER in zijn *Mithridates* verwacht het met de taal der Heidens of Zigeuner, waarvan ik hier boven, bl. 138, heb geſproken. Men zie een ſtaal bij hem bl. 73 en bij VULCANIUS, *de Litteris Gothorum*, bl. 107.

2°.

NEDERDUITSCH.

Wij moeten nu tot den tweeden hoofdtak der Duitſche volkeren, den weſtelijken, of *Kimbrifchen* overgaan. Van die genen hunner die onder den naam van Belgen ten zuiden van de Schelde en

Maas woonden, en van die andere welke na hun oversteken in Britannië hun' ouden naam behielden, reeds gesproken hebbende (hier boven, bl. 295), zullen wij nu van hunne stamgenooten handelen, die in het noordwesten van Duitschland gezeten bleven. De taal die hun eigen was is geheel het tegenovergestelde van den voorgaanden tongval, week, wegs meltend en langzaam; zij vervangt gaarne den diepen keelklank *ch* door *k* of *g*, en gebruikt bij of in plaats van de *s* en *z* een *t*, terwijl zij den hardfissenden klank, dien de Hoogduitschers aan de *sch* geven, geheel vermijdt en een zachte *s* hooren laat, veeltijds ook, voor een klinker, *sg*. Desgelijks verwerpt zij, enkele grove dialekten uitgezonderd, de harde tweeklanken en klinkletters en geeft de voorkeur aan de hoogere, zachtere. Naar deze geaardheid laat zij in de uitspraak van vele woorden de tusschen twee klinkers staande *d* wegvallen; waarbij aan den eenen kant de zaakrijke korthed wint, maar de welluidendheid, aan den anderen, somtijds verliest. Men houdt de tongvallen van dezen tak, als later beschaafd zijnde, voor minder rijk dan den Hoogduitschen.

Wij zouden denzelven eigenlijk in drieën moeten splitsen, na aftrek der verhandelde Kimbren, namelijk: de Germaansche Kimbren aan den Beneden-Rhijn en in het schiereiland dat naar hun genoemd is tot aan den Eider; de Skandinaven in Jutland, de Deensche eilanden, Noorwegen en Zweden; en de Duitsehe overblijffels der taal in het hedendaagsche Engelsch; doch wij vatten liever, ten einde niet ge-

durig op dezelfde onderdeelen terug te komen, alles wat tot één land behoort bij elkander, en sparen nog wat wij van de beide laatstgemelde te zeggen hebben; ons alzoo voor het tegenwoordige tusschen den Eider, de Oostzee en den Rhojn bepalende.

Deze tak dan had ten westen en zuiden de Belgen, ten oosten de onrustige Sueven, door welke hij tot in de lage landen aan de monden van den Rhojn was gedrongen. Deze landen vonden Cæsar en Tacitus nog door verscheiden kleine volkeren bewoond, die langzamerhand uit de geschiedenis verdwijnen, en in hunne plaats verschijnen drie voorname volksstammen, waarin de vorigen worden ingelijfd, de *Franken*, *Friezen* en *Saksen*, tusschen welke de *Nederlanders*, vroeger *Batavieren*, moeten geplaatst worden.

De **FRANKEN**, uit onderscheiden volkeren te zamengevloeid, die tusschen den Neder-Rhojn en de Elve te huis behoorden, waaronder de Sikambren een van de voornaamste waren, maakten zich van het grootste gedeelte van het westen van Duitschland meester; na dat zij aanleiding gegeven hadden tot het ontstaan van den Middel-Duitschen of Frankischen taaltak (151), togen zij naar Gallië, op welks lotgevallen zij een' magtigen invloed hadden; van dien tijd af zullen zij niet meer tot de geschiedenis van de Duitsche taal behooren. Van hunne oudere,

(151) Zie hier boven, bl. 314, en de volgende afdeeling.

daar het hier alleen op aankomt, is nog een zuiver overblijffel in de Duitsche Glosfen op de Salifche wetten voorhanden, die, in het Latijn gesteld, ten behoeve der Romeinse Rhijnprovincien, naderhand onder de Merovingische Koningen met Duitsche ophelderingen werden voorzien (152).

De landen die de FRIEZEN bewoonden, aan den zeekant van alle volkeren afgesneden, waren aan de landzijde door diepe moerasfen gedekt. Daar deze landaard geene vreemdelingen onder zich duldde behielden zij, het langst van alle Duitsche volkeren, hunne zeden en taal onvervalscht, en deze laatste verdient daarom eene bijzondere aandacht.

Ten tijde van Plinius, Tacitus en Ptolemæus woonden de *Friezen* van den middelsten Rhijnmond (153) tot aan de Eems; van de Eems tot aan de Elve de *Kauchen*, die van geslacht en taal aan hun verwant waren. Niet lang daarna verbonden zij zich, gedwongen of vrijwillig, met de Saksen, en breidden zich in de zesde en zevende eeuwen tot aan de Maas en de Schelde, en aan den

(152) Over deze wetten, de Saliërs, en hunne woonsteden, zie men VAN DE SPIEGEL, *Oorsprong der Vaderlandsche regten*. YPEY, *Geschiedenis der Ned. Tale*, bl. 213.

(153) Naar deszelfs plaatsing, door de meeste Schrijvers, omstreeks Katwijk; waarover men kan nazien VAN DE SPIEGEL, *Oorsprong der Vaderlandsche regten*, de *Beschrijving van het oude Batavische zeestrand*, en anderen. Door de aanwijzing alhier versta men, dat zij zich zuidwaards uitstreckten tot aan de meeren in het tegenwoordig Rijnland.

anderen kant over de Elve tot aan dien Eider uit. Onder de Frankische heerschappij werden zij weder tusfchen de Maas en den Wezer beper t. Karel de Groote en zijne opvolgers lieten hen door Graven regeren, die naderhand bewesten het Vlie hunne be- diening erfelijk maakten; in dit gedeelte van Fries- land, op enkele streken na, ging de oude taal het vroegste verloren. Het oostelijke gedeelte tusfchen het Vlie en den Wezer, of vrije Friesland, was in de zeven Zeelanden verdeeld, die hunnen gemeen- schappelijken jaarlijkschen landdag onder den Op- stalsboom bij Aurich hielden, waarvan tot in de veertiende eeuw sporen en stukken voorhanden zijn. De oudste, nog aanwezige, Friesche wetten wer- den, vermoedelijk, aldaar ontworpen. Tot in het begin van de vijftiende eeuw hield zich dit vrije Friesland, niettegenstaande binnenlandsche bewegin- gen, staande, en tot dien tijd toe werd het oude Friesch er gesproken. In het midden dier eeuw kwam Oost-Friesland onder de grafelijke regering en vielen er met de overige Zeelanden vele veran- deringen voor. Na deze scheiding gewenden zich de Friezen aan den omgang met vreemden, hielden eigene taal en zeden op, en het Neder-Sakfisch en Nederduitsch werden overal gangbaar in spraak en schrift, en van de oude taal bleef nog slechts in enkele hoeken te platten lande iets overig. In den tijd van haren bloei telde deze taal vele tong- vallen, die men tot de drie volgende hoofdafdec- lingen brengen kan:

1°. De BATAAFSCHE FRIEZEN. Deze woonden in onze tegenwoordige provincien Friesland, Groningen, Drenthe en een gedeelte van Noordholland. Van hun dialect is in oude Wetboeken en Landregten nog veel voorhanden; tijdsverloop heeft in hetzelfde aanmerkelijke verandering te wege gebracht, schoon de tegenwoordige Friese taal nog haar kennelijken oorsprong, gelijk de Fries in het uitspreken van het Nederlandsch, in 't bijzonder door het verwisfelen van de scherpere *f* en *f* voor *z* en *y*, verraaft. Als het oudste der evengemelde gedenkstukken schijnt men te beschouwen de elf eerste hoofdstukken van de oude Friese wetten, waarvan Hiddo van Kamminga, Vicarius te Dokkum, omstreeks 1468 of 1470, *op eene eigene pers*, te Keulen de eerste uitgave bezorgde, die thans zoo zeldzaam is, dat men haar aanwezen heeft in twijfel getrokken; die Schotanus naderhand in zijne Beschrijving van Friesland, in de uitgave van 1664, in haar geheel heeft opgenomen; en waarvan in 1782 eene nieuwe uitgave in twee stukken begonnen is (154). Onder de bijzonderheden die

(154) VON WICHT, *Ost-Friesisch Landrecht*, Vorber. f. 136—145. Voor *eigene pers* zou ik liever, om de plaats, te Keulen, „*eigene rekening*” lezen. De Heer VAN HOLDINGA schreef zijn, nog ongedrukt, werk in het Latijn, en welligt „*proprio sumtu*” of iets dergelijks, dat tweeledig kon opgevat en door GABBEMA in den anderen zin vertaald worden. Zie zijne Opdragt voor GYSBERT JAPIX. Zoo het handschrift van HOLDINGA, dat bij de erfgenamen bewaard werd, nog in wezen is, zou dit mischien zijn op te lossen. Ik hecht daaraan eenig gewigt, omdat het verdere „dat

de oudheid van dit Wetboek kenmerken , brengt men bij dat in de aanhaling der X Geboden (bl. 15 der gemelde nieuwe uitgave) het verbod : „ *Israel, dijn God scheltu neen bijld makin,*” voorkomt, terwijl het in andere oorkonden van dit tijdperk gewoonlijk is weggelaten, uit ontzag, zoo men oordeelt, voor het tweede Concilie van Nicea, in 787, hetwelk de vereering der beelden goedkeurde. Of de ouderdom van het stuk, in de taal waarin wij het nu hebben, kritisch bepaald is, weet ik niet. De inleiding is in rijm, schoon de regels in de uitgaven doorloopen; mogelijk is zij, naar den smaak der Middeleeuwen, er voorgezet, toen men, na het bijbrengen der laatste hoofdstukken, alles te zamen tot een Geheel gemaakt heeft; of dit op de taal van het oudste gedeelte invloed gehad hebbe mogen kenners van dezen tongval beslissen. Van Friesche gedichten of werken van anderen aard, ouder dan de zeventiende eeuw, is mij niets

ZYDS UNIA in 1475 een boek van dezelfde stof, *dat van het voorverhaalde niet verschilde*, met zijne hand schreef, terwijl er van het, zoo kort te voren gedrukte, *nog vele voorhanden waren,*” mij vreemd voorkomt, en mij zou doen denken, of het niet na dat jaar zij uitgegeven. SICCAMA, *ad leges Frisiorum*, Tit. I. § 3. nota f, spreekt van 140 jaren vóór zijne uitgave; dit zou dezelve op 1477 brengen. Van den anderen kant getuigt GABBEMA „dat EMMIUS vóór 1599, van 130 jaren geleden schreef,” en dus uiterlijk op 1469 zien kon. — Wat de taal betreft, de uitgevers van het *Oude Hunfingoer landregt* van 1252 (in de *Verhandelingen van het Genootschap: Pro excolendo jure patrio*, II. D. Voorb. bl. II.), houden dit voor ouder.

voorgekomen. De *Poëmata, Frifce*, die van Franciscus Junius afkomstig, in Engeland bewaard, op den Catalogus van werken de Noordfche letterkunde betreffende, in den *Thefaurus* van HICKESIUS, worden opgenoemd, zijn misfehien wel gedichten van G. Japixs, van wien Junius het Friefch had geleerd, toen hij zich twee jaren lang, met oogmerk om dezen en andere Noordfche taaltakken te leeren kennen, in Friesland ophield. — Voor het overige zal het de Liefhebbers dezer letterkunde niet ontgaan zijn, bij het vergelijken van het *Onze Vader*, dat gewoonlijk tot taalproeve wordt gesteld, zoo als dit in FOKKE SJOERDS *Befchrijving van Friesland* voorkomt als *hedendaagsch Molkwerums*, en het Molkwerums der *zestiende eeuw* in WIARDA, *Gefchichte der Frieffchen Sprache*, tegen den tekst van Matth. VI, in des Hoogl. WASSENBERGH'S *Bijdragen tot den Friefchen tongval*, I. D. bl. 142, hetwelk van het begin der achttiende eeuw moet zijn, — dat dit laatste zoo goed als woordelijk hetzelfde als het tweede is, ook nagenoeg overeenkomende met dat in CHAMBERLAYNE'S Verzameling; zoodat dit nu ruim twee eeuwen onveranderd is gebleven. Het *Hindclopensche* is van dit en van het gemeen Friefch afwijkende. Dat men geene vertaling van den Bijbel of van het N. Testament in den Friefchen tongval ondernomen heeft, fchijnt mij toe het gevolg te zijn van de groote Synodale onderneming van 1619, de eerste waartoe de ontluikende dagen van rust na de Hervorming gelegenheid lieten. Het Neder-

Duitsch, zoo als men het noemde, werd van toen af de taal van den Staat der Vereenigde Nederlanden. Reeds in 1602 hadden de Staten van Friesland er hunne Statuten in doen beschrijven; en niettegenstaande de letterkundige belangstelling die de Friesche tongval nog mag opwekken, ligt het in den aard der omstandigheden, dat dezelve sedert een' geruimen tijd langzaam uitsterft.

20. KAUCHISCHE FRIEZEN. De groote en kleine Kauchen, van onheugelijke tijden verwanten en bondgenooten der Friezen, woonden in de Koggen (155), tusfchen de Eems en de Wezer tot aan den voet van de hoogten die ten zuiden liggen en het land van het Westen naar het Oosten doorsnijden. De taal, die zij met hun gemeen hadden, is sedert lang door het Neder-Saksisch, of zoogenaamde Plat-Duitsch verdrongen, en bestaat nog slechts, zeer verbasterd, in enkele streken, en in overgeblevene woorden en spraakwendingen. Ook

(155) Men neme dit woord niet 'in de beteekenis, waarin alleen onze Woordenboeken het geven, van een zeker vaartuig; maar van eene plek in lage landen, die bij den vloed niet onder het zeewater staat. Mijne aantekeningen en geheugen komen mij op dit oogenblik niet te hulp, maar ik heb ergens gelezen, dat men er den naam der Kauchen, bewoners van zulke *koggen* (bij ons in Noordholland bekend), van afleidt; dit is natuurlijker, dan met SCHILDUS het Hebreuwsch te baat te nemen om er sterke mannen van te maken. *Koog* is in dezen zin in Ditmarsen overig. Zie het *Idiotikon*, achter RICHEY, *Idiot. Hamburg.* p. 416. In Holstein verstaat men er een bezomerkaden polder door, *ibid.* p. 366.

van dezen tongval zijn verscheiden Landregten bewaard, over welke men reeds in 't begin der zestiende eeuw klaagde dat zij, uit hoofde der taal, duister om te verstaan waren. In 1539 predikte men nog in dit Friesch. Men zegt dat het nog gesproken wordt op de eilanden Wangeroog, Spiekeroog, Langeroog, Baltrum en Norderney; dit had ook tot in 1740 plaats in het land Wursten, eigenlijk Woerd-Zaten, eene Friesche kolonie in het Bremensche op eenige hooge gronden langs de Wezer. Zoo ligt er eene streck van vijf uren lang en een paar uren breed, ongeveer 2000 inwoners in drie kerspelen bevattende; door moerassen en heiden bijna ontoegankelijk, in het Kloppenburgsche, tusfchen de Hase en de Solte, niet ver van onze grenzen; ook hier gaat het Friesch te niet, omdat de kinderen op de scholen het Neder-Munstersche leeren moeten. Het distrikt zelf draagt nog den naam van FRIESOYTE.

3°. De NOORD-FRIEZEN, zeer vroeg uit Oost-Friesland dezen kant heen getogen, hebben zich in de westelijke aan zee gelegen deelen van het hertogdom Sleeswijk neêrgezet. In de tiende eeuw ontvingen zij wetten van den Deenschen Koning Harald, doch in zeden, kleeding en taal zijn zij onderscheiden zoowel van de Deenen als van de Duitschers en zien nog op beide met verachting neêr, hoezeer het Neder-Saksisch, en aan de noordelijke zijde het Deensch, veel inbreuk op hunne oude taal heeft gemaakt; men spreekt haar nog in de

ambten Hufum en Tonderen, en op de eilanden Helgoland, Führt, Sylt en Amrom; maar, gelijk het niet misfen kan overal te gaan waar de taal bij afgefcheiden volkshoopen overgebleven aan geene regels of standaard gebonden blijft, van de eene plaats tot de andere verftaat men elkander naauwelijks meer. Daar deze ftammen als vrije volkeren, langen tijd hunne eigene wetgeving hadden, zijn er van de afzonderlijke Regten derzelve vele overblijffels verzameld.

Naast de Friezen had zich, reeds vóór dat de Romeinfche legers deze landen bezochten, een tak van de westelijke Germanen, den Rhojn en Waal afzakkende, in het eiland dat deze vormen, nedergeflagen, en er den naam van BATAVERS van ontleend. Behalve dit berigt van hunne afkomst bevestigen haar de benamingen van plaatfen en van personen die de Romeinfche fchrijvers bewaard hebben; andere overblijffels, tot onze Nafporingen betrekkelijk, kan men niet zoeken van een volk, dat, zoo al eenigen onder hun kennis hadden van letters en fchrijven, door den omgang met de meesters-bondgenooten, die op de geestgronden tuffchen de breede rivierbeddingen zich in burgten tegen onverhoedfche aanvallen dekten, over het geheel genomen op geen' hoogerem trap van befchaving ftond dan de Tongoezen en andere Noord-Aziaten heden ten dage. De tijden waarin de gefchiedfchrijver en het volk zich op zulke verwijderde ftamvaders verhovaardigden zijn voorbij, over

den aardbol rondziende is het in 't oogvallende dat ook Europa deszelfs Wilden had, en de Germanen, de halfnaakte Batavieren in 't bijzonder, die nauwelijks meer dan den dierenhuid voor kleding bezaten, hunne naburen die aan het zeestrand armoedig van de vischvangst leefden, hebben zij in waarheid aanspraak op een' beteren titel? Zouden hunne afgezanten, in den Romeinschen schouwburg tusfchen de Raadsheeren zich plaatsende, wel een beter of zoo goed voorkomen gehad hebben dan de koninklijke familie der Sandwichs-eilanden, een paar jaren geleden, in dien van Londen? Laten wij liever dankbaar zijn voor den zegen der beschaafdheid, die de volgende eeuwen ons hebben voorbereid, en opmerken hoe deze meermalen wordt te wege gebragt door eene naar het Natuurregt aanvankelijk onregtvaardige overheersching, wanneer een meer gevorderd volk er de zaden van strooit, schoon dit heilzaam gevolg tot hunne drijfveren nauwelijks behoorde en ze althans niet wettigde; en nu tot de vorming van ONZEN NEDERLANDSCHEN tongval terugkeeren.

Onder den invloed der naburige Friezen, alle beuzelarijen omtrent het Friesche rijk daargelaten (156), en onder het gebied der Franken, van welke afkomst wij gesproken hebben, gelijk onder de vermenging met de West-Saksen, van welke wij zoo aanstonds spreken zullen, mag men

(156) Zie VAN WIJN, *Hist. Avondsonden*, I. 171—177.

veilig besluiten dat de taal van de inwoners dezer gewesten uit die bestanddeelen tot een' eigen tongval is geworden, naarmate de volkrijkheid en zelfstandigheid toenamen, tot zoo verre dat zij in MAERLANT EN MELIS STOKE, op het einde der dertiende eeuw (157), als eene gevormde en kenmerkend op haar zelve staande taal te beschouwen is, en mitsdien voor, eene eeuw ten minste vroeger, gesproken en beoefend is te houden. De regering der Hollandische Graven moet in dit gewest en in Zeeland daartoe hebben medegewerkt. Wat het Latijn aanbelangt, dat ten deele bij het leeren kennen van de kunsten van het beschaafde leven, ten deele door de *Capitularia* en de Kerkelijke overheid hier kwam, en het Fransch, dat onder de latere Graven de taal van de Regtbanken en van de hoogere standen, vormde en verrijkte en ten lange leste verbeterde; men kan geene van die beide talen, zoo ik wel heb, als eigenlijke bronnen van de Nederlandsche aanmerken; even min kan men deze voor eene onmiddellijke dochter van het Gothisch verklaren, en haar hetzij daaruit, hetzij uit het Persisch, ook niet anders afleiden of ophelderen als voor zoo verre den ouden en gemeenschappelijken wortel kan aangaan.

Hoe zich na de dertiende eeuw tot in de zestiende het Zuid-Nederlandsche dialect, onder den naam van *Brabandsch* en nog gewoonlijker dien van

(157) VAN WIJN, t. a. pl. I. bl. 275.

Vlaamsch vormde, het *Nederduitsch* (158) daarentegen na de onafhankelijkheid der zeven noordelijke gewesten; wat de oorzaken daarvan, en de lotgevallen der *Nederlandsche* taal- en letterkunde waren, verwacht men wel niet van mij te vernemen, na de belangrijke werken die daarover zijn geschreven.

Behalve de beide evengenoemde onderscheidingen, komt het mij voor dat wij van *geschreven* dialekten weinig hebben op te wijzen. De *boersche* uitspraak door BREDERODE, VAN DE VENNE en lateren, niet altijd met even veel geest, overgenomen, is zekerlijk voor onze taalkunde niet te verwaarloozen (159), even min als het verschil der spelling van sommige schrijvers, bij voorbeeld, omtrent de *ai* voor *ei*, en *ae* voor *aa* (160). Voorts

(158) Als ik de taal onzer Noordelijke gewesten *Nederduitsch* noem, dan geschiedt zulks in een' zeer bepaalden zin, in onderscheiding van hare Vlaamsche zuster; eigenlijker, maar niet naar het aangenomen spraakgebruik, zou men ze *Vereenigd-* of *Noord-Nederlandsche* moeten heeten.

(159) Hiertoe behoort eigenlijk niet s. VAN RUSTING's *Barbarologia ofte Boeren-Latijn*, dat hunne verkeerde uitspraak en opvatting van *vreemde* woorden aanwijst.

(160) Grootte mannen, die ik gaarne als mijne meesters eerbiedig, houden het mij, hope ik, ten goede, dat ik de schrijfwijze der *ae* als het gevolg eener gevestigde breede uitspraak der *e* beschouw, omtrent als de Fransche *è*. MARIA VAN REIGERSBERGEN schrijft aan DE GROOT, dat zij LEMAER over het drukken van zeker stuk had gesproken, daarmede den bekenden boekverkooper LE MAIRE bedoelende; in zekeren brief, te vinden in SCHELTEMA's *Mengelwerk*, II. D. 1. St. bl. 99. Immers volgt daaruit, dat men met de *ae* niet den openen klank bedoelde, dien wij thans aan de

leveren de *Geldersche* Landregten, dat van *Overijsfel* en verscheiden *Groningsche* oorkonden, door het Genootschap *Pro excolendo jure patrio* verzameld, bijdragen tot de kennis dezer tongvallen, doch, bedrieg ik mij niet, dan is, grootendeels, het afwijkende, dat daarin voorkomt, meer als Plat-Duitsch (161) dan als *idiotismen* te beschouwen.

De onderscheidende kenmerken onzer provinciaal-uitspraken is het bijna overtollig hier op te geven. Iedereen kent den *Zeeuw* en andere kustbewoners aan het weglaten, en somtijds aan het bijvoegen, der *aspiratie*; de *huzen* der Geldersche en Overijsfelsche *nèven*, en de *graute baunen* in Groningen, waar alleen in de geheele wereld de wind somtijds oost west is.

Het Nederlandsch werd voorheen in de havens aan de Oostzee gesproken, en te Riga en zelfs te Archangel in scholen onderwezen, toen men er zich om de belangen van den handel naar onze taal schikte, en er te Hamburg een troep Hollandische tooneellisten was; van het in onze buitenland-

aa geven, of den nog meer geopenden dien de Brabanders aan de *a* geven wilde temperen, maar den aangewezenen, naar welken de Utrechtschen nog thans Marijten *Merrigien* uitspreken, de eerste lettergreep uittrekkende. Indien ons tuschen de *a* en *e* (*wareld* en *wereld*) geen middenklank blijft, verliezen wij den ouden tweeklank *ae*.

(161) Geheel ontaalkundig heeft men somtijds onzen tongval dus genoemd, bij voorbeeld, de maker der dichtregels voor DE GROOT'S *Hollandf. Regtsgel.*, uitgave van 1652.

fche bezittingen gesprokene, is afkomstig een *Nieuw Testament* en een *Psalmbboek voor de Neger-Gemeenten op de Deensche Westindische eilanden St. Thomas, St. Croix en St. Jan*; de taal is daarin zeer bedorven. Nog minder kenbaar is zij, en behalve het Engelsch, dat den grondslag uitmaakt, ook met Portugeesche woorden doormengd, in eene *Onderwijzinge in het Bastert- of Neger-Engels, zoo als hetzelfde in de Hollandsche Colonien gebruikt wordt, door Pieter van Dijk*. (Amst. bij de Erven van Egmont, zonder jaartal.)

De SAKSEN komen nog niet voor bij Strabo, Plinius en Tacitus, doch een veertig jaren later kent Ptolemæus hen als een klein onbeduidend volk aan de overzijde der Elve en op drie eilanden ten noorden van dien stroom. Waarschijnlijk bestonden zij uit een zamenmengsel van onderscheiden stammen, even als de Franken aan deze zijde. Zij breidden zich daarna ook alhier uit, en kwamen in de vierde eeuw reeds van de Wezer tot aan den Rijn, en verontrustten, stoute zeelieden zijnde, de kusten van Gallië en Britannië. Het zuiden van dit eiland veroverden zij, gezamenlijk met de Angelen en Friezen, in het midden der vijfde eeuw, en maakten hier grooteren voortgang in beschaafdheid dan eenig Duitsch volk van dien tijd elders. Hunne taal was zeer na verwant aan die der zoo even genoemde volkeren (162). Schoon

(162) Van daar nog het bekende: *Bread, Butter en Cheese, is goed Engelsch en ook goed Friesch.*

zich aanvankelijk tot rooftogten vereenigd hebbende met de Franken, vielen de Saksen na verloop van tijd in de landen die de eerste, door zich in België en Gallië uit te breiden, buiten staat waren van te verdedigen, en dit legde den grond tot de bloedige oorlogen die tusfchen beiden ontftonden. De Saksen hadden daarbij de Friezen tot bondgenooten, die zich in dezen tijd mede uitbreidden, doch voornamelijk strekten de Saksen zich oostwaards uit, naarmate dat de Suevifche volkeren aldaar de landen ruimden. Reeds in de zevende eeuw was Engeren, Westphalen en Oost-Saksen onderscheiden. In 720 grensden zij aan de Oost-Franken, Zuid-Thuringers en Hefen, en ten Oosten aan de Slaven in het tegenwoordige Mecklenburg, zoodat, als men er de landftreken aftrekt die destijds door de Slaven in het oosten van Duitschland werden ingehouden, zij ten naastenbij denzelfden bodem bewoonden als nog heden ten dage de volkeren van den Saksifchen ftam. Daar nu alle de volkeren die zij ten onderbragten hunne tongvalen hadden, die in dien der overwinnaars fmolten, of daardoor geheel vervangen werden, naar de evenredigheid waarin het getal der eerften tot dat der laafsten ftond, zoo begrijpt men waarom in het westelijke Saksen de taal meer van het hedendaagsch Plat-Duitsch afwijkt dan in Oost-Saksen, omdat de overwinnaars in dit laafstgenoemde land talrijker waren. De overgang van het oude Saksifch tot dien tongval bragt verfcheiden trapsgewijze veranderingen mede.

De oude vete tusſchen de Franken en Sakſen had, onder Karel de Groote, op nieuw een' fellen krijg ontſtoken, die na drie en dertig jaren bloedvergiemens eindigde met de gedwongen bekeering der Sakſen tot het Chriſtendom en hunne geheele inlijving in het Frankiſche rijk. Karel had gedurende dien tijd hen zeer ſtreng behandeld (163), meer dan eens vele duizenden van hun met vrouwen en kinderen laten vervoeren, en hunne landen door koloniſten uit zijne vroegere Staten laten bezetten. Na de volſlagen onderwerping van het land kwam eene ſchare van Graven, ambtenaren en geestelijken over; al hetwelk niet miſſen kon een' merkelyken invloed op de taal hebben, die allengskens, door het overnemen van woorden uit het eene dialekt in het andere, werd wat men de Nieuw-Sakſiſche zou kunnen — en gewoon is de Neder-Sakſiſche of Plat-Duiſche — te noemen.

Onder de Keizers uit het Sakſiſche Huis was dit volk, van een overwonnen tot een der heerſchende in Duitschland, geworden, en zag eene voorheen onbekende welvaart ontluiken. Het beleid van Henrik I. leide den grond voor de ſteden, en in deze voor een' verlichten en welvarenden burgerſtand. De luister van de regering der Otto's verbeterde den inwendigen zoowel als den uitwendigen toestand. De taal werd wel niet de heerſchende Hof- en geſchrevene taal; men leerde echter de beſchaaft

(163) Zie mijne *Gefchiedkundige Naſporingen omtrent den toestand der Armen*, bl. 32.

dere zeden en de schoone kunsten van de Franschen kennen en op eigen' grond verplanten. Naar buiten zetten de Saksen hunne grenzen uit, oostwaards ten koste van de ingedrongen Slavische volkeren tot in Polen toe, zuidwaards tot aan Boheme, en dewijl een goed deel der ingenomen gewesten met Saksen, somtijds ook met Vlamingen en andere Nederlanders bevolkt werd, leide dit den grond tot nieuwe tongvallen.

Het overgaan der Keizerlijke waardigheid op de Zwabische vorsten, ontnam aan de Saksen met den glans van het Hof vele aanmoediging tot beschaving en smaak; de te voren ontwikkelde kiemen rijpten echter in stilte, en toonden hare weldadige vruchten. Een der belangrijkste was dat men begon de taal in geschrifte te brengen. Tot de gedenkstukken van dit tijdvak behooren eene overzetting van den Bijbel van het begin der dertiende eeuw, een woordenboek, verscheiden gedichten, ee dit werd spoedig door geschriften van allerlei aard gevolgd. In de omstandigheden die voor de beschaving van geheel Duitschland, ja van geheel Europa, zoo gunstig waren in de vijftiende eeuw, had Neder-Saksen dan eens meer dan minder onmiddellijk deel. De Friesche en Kauchische tongvallen moesten al mede voor de meergevormde taal wijken en bleven nog alleen in den mond van de lagere standen in wezen.

Welligt ware het Neder-Saksisch langs dezen weg de beschaafde taal van de noordelijke helft van Duitschland geworden, had niet de Hervorming,

in het zuidelijke deel van Saksen tot stand gekomen, haar daardoor den pas afgesneden en het Hoogduitsch den voorrang doen verwerven. Van de vorderingen die de taal aangebragt had in kundigheden en smaak, getuigt de snelle opgang dien de Hervorming hier het eerste maakte; doch tegen het invoeren van hare zuster op de leerstoelen, in de gerigten, in de scholen en in de gezelschappen, was zij niet bestand, en zonk daarom in de volgende tweehonderd jaren weêr zoo zeer dat zelfs de openlijke formuliergebeden thans niet meer in het Plat-Duitsch uitgesproken worden. Omtrent het midden der zestiende eeuw gebruikte men het bijna niet meer in Regeringsstukken en oorkonden. Mogelijk heeft het langdurig verblijf van Hoogduitche krijgsbenden in den dertigjarigen oorlog medegewerkt om haar nog meer in onbruik te brengen. In het begin der achttiende eeuw predikte men er nog in, hier en daar te platten lande.

Het heeft niet aan voorstellen en pogingen ontbroken om haar verder den laatsten slag toe te brengen, waartegen anderen gepoogd hebben haar de hand boven het hoofd te houden. Van wederzijde getuigt dit van het gewigt en den invloed die men aan het behoud der oude volkstaal toekent.

Toen het NEDER-SAKSISCH of PLAT-DUIJSCH in zijn' grootsten bloei was, bestond er, gelijk het uit den aard der zake moest voortvloeijen, een gezuiverd en versijnd dialekt voor de hoogere zamen-

leving, dat, als zoodanig, geschreven en in verschillende gewesten gangbaar was. Waar dit zijn hoofdzetel had schijnt niet volkomen uitgemaakt, welligt moet men het Brunswijksche Hof, het aanzienlijkste der Noord-Duitsche Hoven van dien tijd, er voor houden (164). Dit is zeker, dat er in de Plat-Duitsche uitgaven van den Bijbel van Luther, die in onderscheiden plaatsen in dien tijd gedrukt zijn, zoo goed als geen verschil is. De volkstongvallen daarentegen loopen uitéén, hellende sommige meer naar eene weke en sijne, anderen naar eene harde en breede uitspraak over, zoodat de eerste *buuk* en *dief*, de laatste *bauk* en *deif*, en eene middelloort *beuk* en *deef* (*buik* en *dief* Nederlandsch, *Bauch*, *Tieb*, Hoogduitsch), laten hooren; deze gemiddelde uitspraak, die ook veeltijds de *f* en *s* door *t*, en de *ch* door *k* vervangt, wordt voor de zuiverste Neder-Sakfische gehouden en in Holstein, bij Kiel, het beste gesproken. Op de westelijke zeekusten hebben zich in de twaalfde eeuw vele Friezen en Hollanders neêrgezet. Ook te Bremen, Hamburg en elders, waar vele Engelsche en Hollandsche schippers verkeerden, is de taal meer gemengd. In de berglanden, en meer west-

(164) Welk aanzien het plat Duitsch genoot in de zestiende eeuw, bewijst onder anderen, dat de Koning van Denemarken de Opdragt aannam eener vertaling, in dit dialekt, van eene Deensche Kronijk, en heb ik andere bijzonderheden van bijgebracht in mijne *Proeve van bijdragen tot de kennis der Noordsche Letteren en Oudheidknnde*.

waards vindt men de groffte dialekten; de Hoogduitsche *sch* laat, zoodra men den Wezer overkomt, meer en meer zich hooren (165).

3°.

MIDDEL-DUITSCH.

Hoe er van tijd tot tijd vermengingen van den lageren en den hoogerem Duitschen taaltak hebben plaats gegrepen, is ons uit het vroeger gezegde gebleken; somtijds was dit het gevolg van het aan elkander grenzen van twee volkeren, meermalen van het te onderbrengen en het bezetten der landen van het eene, en het verplaatsen van volkplantingen van het andere, volk. Op soortgelijke wijze ontstond uit het ineensmelten van een volk van den hoogen taaltak, de Alemannen, met hunne overwinnaars de Franken, die van den lagen taaltak waren, de OOST-FRANKISCHE OF MIDDEL-DUIT-

(165) Aanwijzing van Oorkonden en Geschriften, Woordverzamelingen enz., tot dezen tongval dienende, vindt men uitvoerig in ADELUNG, *Mithridates*, II. bl. 263—266. De *Theutonista* van VAN DER SCHUEREN is het Kleeffsche dialekt. Alle zijn, in meerder' of minder' graad, voor onze taal van belang. Een Westfaalsch volkslied, hoe de Hertogin van Brunswijk haar' Gemaal uit het slot te Falkenburg verlostte, in 1405, staat in WEDDIGEN'S *Westfälischer Jahrbuch*, 1804, f. 219. Het plat Duitsch strekte zich tot in Pruïsen nit. B. RUSSEW heeft in 1578 eene *Chronica der Provintz Lijflandt* in deze taal uitgegeven. Ook heeft ESCHENBURG in de door hem verzamelde *Denkmäler Altdcutscher Dichtkunst* stukken, die aldaar omslreeks 1430 gemaakt zijn.

SCHE tongval. Toen de Franken het land der Alemannen veroverden begaf zich een gedeelte slechts van dat volk onder de bescherming van Theodorik, Koning der Oost-Gothen, en hielp Tyrol bevolken. In Oost-Frankrijk en in het zuiden van Thuringen vermengden zich de beide tongvalen nagenoeg in gelijke verhouding; de gemengde daaruit ontstane Frankische nam toe naarmate de Franken zich in Opper-Duitschland verder uitbreidden; in andere gewesten, waar zij niet zoo sterk waren, was zulks het geval niet; hoezeer men wel eens, niet naauwkeurig genoeg, den naam van Frankisch geeft aan de taal van alle de volkeren die onder het Frankisch gebied behoorden. Eene andere aanleiding tot vermenging, maar minder beduidende, was dat in 568 met de Longobarden 20,000 Sakfen naar Italië togen, doch, nadat hunne verlaten woonsteden door Sueven, Hesfen en Friezen waren ingenomen, terug keerden, en, na een bloedigen oorlog, dezelve met deze deelden. Later bragt Karel de Grootte vele Sakfen in de oudere provincien van zijn Rijk over.

Het hooge en het lage Duitsche dialect herkent men nog zeer onderscheiden in het oudste Oost-Frankisch, met name in het fragment der vertaling van Isidorus Hispalensis en in den roman van *Hildegard en Hadubrant* (166). De wetten van

(166) Vermeld bij VAN WIJN, *Huuszittend Leyen*, 1. Bijvoegsel op bl. 53, en sedert uitgegeven met het Weistenbronner Gebet, Kassel 1812, 410.

Lotharius en Lodewijk van 840, en het formulier van den eed tusfchen Lodewijk en Karel in 842, zijn in deze Oud-Fränkifche taal, die men dus voor de Hoffpraak der Frankifche Koningen moet houden. Even zoo zijn in de Capitularia van Karel de Groote de woorden uit beide tongvallen voorhanden. In de *Harmonia Evangelistarum* van TATIANUS van de tiende eeuw zijn dezelve reeds vermengd. Jonger doet zich de taal voor in WILLERAM'S *uitbreiding van het Hooglied*, van het laatst der elfde eeuw; hetzij men aan de lezing van Schilter, of aan de den Nederlandschen tongval nader komende van Merula, den rang toekenne; (zie VAN WIJN, *Huiszittend Leven*, I. D.) in het Gedicht op den dood van St. Anno, Aartsbifchop van Keulen, van omtrent denzelfden tijd, en nog meer in de Duitfche Wetboeken van de dertiende eeuw. Even als de andere bekwam deze derde hoofdtak van de Duitfche taal zijne onderafdeelingen. Van deze was al vroeg het Meisfenfche opmerkelijk. Hendrik I. had Meisfen en het Oostland aan de Sorben afgenomen en met Duitfchers bezet, welke in de noordelijke gedeelten voornamelijk uit Neder-Sakfen, in de zuidelijke uit Thuringers en Pranken bestonden. Dit leide den grond tot eene nieuwe vermenging van het Neder-Sakfifch met het Oost-Frankifch, waaruit het *Op-per-Sakfifch* zijn' oorsprong kreeg, dat ten tijde van den Markgraaf Hendrik de Prachtige onder de Middel-Duitfche tongvallen uitmuntte en voor bijzonder aangenaam en zuiver gehouden werd, en

waarvan men uit vele oorkonden van de veertiende en vijftiende eeuwen kan oordeelen, welke doen zien dat men omstreeks 1500 aldaar beter Duitsch schreef dan in de eerst volgende helft van de zestiende eeuw. Tot deze stukken behoort de *Saksen Spiegel*, die men oorspronkelijk tot 1225 brengt, namelijk niet de Plat-Duitsche zoogenaamde Quedlinburgsche Handschriften van denzelfden, maar de *Opper-Duitsche*, bij voorbeeld de Leipziger Handschriften van 1326. Aan dezen laatstgemelden tongval sluit het Hoogduitsch aan, zoo als het in de werken van Luther voorkomt. Onder de verscheidenheden van den Thuringischen tongval zijn die der Bergwerkers, velen van welke uit den Opper-Paltz, Beijeren en Bohemen afkomstig zijn, en die van de Thuringer woudlieden, die, zeer afgescheiden van den omgang der steden, zich van het houtvellen en den houthandel generen, door hare ruwheid en hardheid bijzonder kennelijk. Het Hessisch onderscheidt zich door den zingenden toon en de uitspraak van *i* voor *u* (167).

Ik heb zoo even van de verdiensten van Luther ten aanzien van de taal gewag gemaakt. Nooit zou het Opper-Saksisch, welke voorregten het ook in zich zelf mogt bezitten, van namelijk' een' gelukkigen middengang tusschen de beide uitersten der twee oudere Duitsche tongvallen te houden, en uitnemend

(167) Voor de bijzonderheden van dezen tak kan men wederom de bronnen aangewezen vinden in ADELUNG, *Mithridates*, II. p. 275—277.

geschikt te zijn voor schrift en zamenleving, dat overwigt van aanzien en invloed verkregen hebben zonder de Hervorming en daarop gevolgde Bijbelvertaling, die het werk van Luther waren. Wat hij omtrent de taal zelve deed, bestond, naar zijne eigene getuigenis, in het uitkiezen van het beste, geschikste en deugtigste uit de gewone gesproken taal van zijn' tijd en van zijne landstreek, hetzelfde tot eene staande taal te verheffen, en het voort te planten; maar van de moeite die hij daaraan onder zoo vele en gewigtige bezigheden te koste leide, en die in zijn opstel: „over het Vertalen” geschilderd is, en ook uit het vergelijken van zijne vroegere en latere geschriften blijken kan; van den smaak dien hij daarin betoonde, komt hem geheel de eer toe, en zal het buitengewoon gevolg altijd bewonderingswaardig zijn. De opgang dien zijne werken maakten en de aftrek dien zij hadden is ongelooflijk. Echter waren het niet uitsluitend deze-alleen die zoodanige omwenteling in de taal bewerkten. De meeste hervormde leeraars waren uit Opper-Saksen herkomstig, en bijna allen hadden zij te Wittenberg, of, naderhand, aan deze of eene andere Saksische Hoogeschool hunne studien volbragt. De menigte van geschriften over den godsdienst die in dit tijdvak uitkwamen, en die om de zaak waarover gestreden werd niet minder als om den strijd zelf met eene dubbele belangstelling gelezen werden, was in die taal geschreven. Bovendien werden de belangen der protestantsche vorsten van Duitschland behandeld onder de leiding van de

Keurvorsten van Saksen, en hunne verklaringen en stukken voor den Rijksdag bestemd waren in de zich meer en meer vormende taal opgesteld, die nu al ras, als geschreven taal, den voorrang boven de Plat-Duitsche won, aan taalkundige vormen onderworpen werd, en daardoor eene bepaaldheid en vastheid verkreeg die haar niet kon te beurt vallen zoo lang het gehoor-alleen de klanken opvatte en de regelmaat was der uitdrukking, ja zelfs zoo lang zij hoofdzakelijk ten dienst stond van de dichtkunst-alleen.

Den voortgang van deze taal aan te wijzen tot de hoogte waarop zij in onzen tijd gestegen is, valt buiten ons bestek. Nadruk en zaakrijke kortheid zal niemand haar ontzeggen, dat zij voor bevallige zachtheid vatbaar is, meer dan men zich gewoonlijk, naar de taal en uitspraak in het dagelijksche leven oordeelende, daarvan voorstelt, heeft reeds VON LOGAU vóór 200 jaren bewezen:

- „ Kann die Deutsche Sprache schnauben, schnarchen, poltern, don-
nern, krachen,
„ Kann sie auch liebkosen, schmeicheln, tändeln, spielen, lieben,
lachen.”

Wij plaatsen, ter vergelijking, hare Nederland-sche zuster nevens haar, doch vermeten ons niet den appel uit te reiken:

- „ Gelijk men eenen stroom, neerstortend van de rotsen
„ In 't laege, steenig woud, hoort bulderen en klofsen;
„ Zoo klinkt ze in oorlogstijd den vijand te gemoet,
„ Maar, even als dien stroom, meer landwaarts in gespoed,

„ Zagt, lieflijk murmelt in de ſchaduw van jonge loovren,
 „ Zoo kan die taal ook met de zoetſte klanken toovren.” enz.

WILLEMS.

II. SKANDINAVISCH E HOOFDTAK.

Het is te minder noodig hier te herhalen wat wij van de oude inwoners en eerſte bevolkers van het noordweſten van Europa gezegd hebben (168) omdat wij, in de geſchiedenis van hunne taal, in weinig bijzonderheden hoog kunnen opklimmen. — Er zijn vrij wat pennen verſneden, zoowel om de oudheid te betwiften, als om die te bewijzen, van de overblijffels, — volksverhalen, dichtſtukken, de *Edda's* vooral, — van die oude taal. Wat de eerſtgemelde aangaat, de onderſcheiding aannemende tuſſchen de jongſte en geheel verdichte, die niet boven de veertiende eeuw opklimmen, de oudere waarvan de grondſtof echt, de inkleeding verſierd is, en de oudſte, die men in beide deze opzigten voor echt houdt; ook ten aanzien van de *Edda*, de taal zoowel als den vorm van die van SNORRO, aan dezen verzamelaar in het begin der dertiende eeuw toekennende; gelijk SAEMUND op het laatſt der elfde het was van de gene die naar hem genoemd wordt: zoo blijven er, en eenige gedichten in de laatſtgemelde, en, vooral, de *Voluspa*, ten onregte als een deel der *Edda* door Reſenius uitgegeven, overig, welker taal in wen-

(168) Hier boven, bl. 299.

dingen en in eigennamen zoo doorlaande blijken van een' zeer ouden stempel draagt, dat men aan dezelfde met geen schijn van grond eene IJslandsche geboorte kan toeschrijven. Hier hebben wij derhalve, naar 't mij voorkomt, een verkenningpunt van waar men kan uitgaan, namelijk dat zij in 874 met Ingolf en zijne togtgenooten in IJsland moeten zijn overgebracht; maar een punt dat voor 't overige eene ontkennende zekerheid bevat en ons in het duister laat hoe lang vóór dien tijd men hunne vervaardiging of in schriftbrenging mag stellen. Wat daarvan zij, die oudste overblijffels zijn in een' tongval geschreven, die, (er mogen er in het uitgebreide Noordrijk meer bestaan hebben,) als de algemeene *Oud-Noordsche* of, wil men, *Skandinavische* taal, is aan te merken, die later drie takken, den *Deenschen*, *Zweedschen* en *IJslandschen* tak, deed ontspruiten.

1°. In NOORWEGEN bleef de taal, als het meest afgelegen en van den omgang afgescheiden, de naaste gelijkenis met het IJslandsch behouden, waarvan onder anderen de vergelijking van het Noorweegsche staats- en leenregt, *Hirdskraa*, dat aan Olaus de Heilige, die in 1030 bij Stiklestad sneuvelde, wordt toegeschreven, en het latere staatsregt van Hakon Magnuszoon, van 't begin der veertiende eeuw (door Thorkelin in 1777 uitgegeven), tegen IJslandsche stukken, de proef oplevert; tot dat na het hechten van dit rijk aan de Deensche kroon, de staats- en handelsbetrekkingen het Deensch in

algemeen gebruik bragten en het eigenlijke Noorweegsch zoo goed als deden vergeten. De Noorman heeft echter zijne provincialismen, en is bijzonder aan zijnen zingenden toon in de uitspraak kennelijk.

2°. De ÖRK-eilanden die door de oude Noormannen bevolkt werden, en de *Faar-*, *Hebridische*- en *Schetlandsche*-eilanden, alwaar zij mede reeds in de negende en tiende eeuwen verkeerden, hebben lang een verbasterd dialekt van deze taal behouden; dat, sedert de betrekkingen tusfchen de beide laatstgenoemde ketens van eilanden en Groot-Brittannië, van dien kant veranderingen heeft ondergaan.

3°. De DEENEN, die vóór de zesde eeuw onder den naam van *Futen* (Jöten, Gothen) voorkomen, welken nog in het noordelijkste van het fchiereiland is bewaard, hebben den hunnen later over de eilanden ten oosten van hetzelfde verspreid. Met uitzondering van weinige woorden, en van de grovere *Futsche* uitspraak, bestaat er slechts één dialekt; het overtreft in weekheid dat der ZWEDEN, maar wijkt er voor in welluidendheid.

4°. Dit laatste kenmerkt zich door de *a* voor *e* en de *t* voor *d* aan het einde van vele woorden. Beide komen zeer nabij aan elkander, zoodat de twee volkeren zich onderling met geringe moeite verstaan kunnen. Niet in dien graad, maar echter

vrij nabij, komen ook beide aan het Neder-Sakfisch, en wel, uit hoofde der onmiddellijke nabuurschap, de Deensche taal het meest; waarop de verkeerung van vele Holsteiners en Duitschers en het ontvangen der wetenschappelijke bescheving langs dezen kant, onmiskenbaar veel heeft bijgedragen. Het uitgebreidere en hooger gelegen Zweden heeft, in zijne berggewesten, bijzonder in Dalekarlie, en in Göthland, meer verscheidenheid van dialekten. Het Finsch, waaruit deze taal vele namen van de vischerij en huisraad ontleend schijnt te hebben, moeten wij in eene andere afdeeling behandelen. Van den tijd der Zweedsche heerschappij aan de zuidzijde van de Oostzee, zijn in die gewesten de sporen nog niet uitgewischt.

5°. Meer van den Nederduitschen taaltak afwijkende, en op zich zelf gebleven is het IJSLANDSCH, dat in den loop van eenige eeuwen niet veel verandering heeft ondergaan, en het minste in het oosten van het eiland, en waarvan de kennis een bijna onmisbaren sleutel voor de grondige kennis der oude letterkunde van dezen stam is (169). Op de kusten is het meer met Deensch gemengd. Tot de eigenheden van het IJslandsch behooren de veelvuldige uitgangen op *ur*, en de klank van de *t/s*

(169) Waartoe het in de vele, meest in de tweede helft der afgelopen eeuw uitgegeven, IJslandsche stukken van het derde tijdvak, aan gene hulpmiddelen ontbreekt; onder welke het Kerke'lijk Wetboek van 1123 dan het oudste is.

die met de Engelsche uitspraak van deze letter overeenkomt, en een afzonderlijk letterteeken heeft.

Het is, voor 't overige, eene dwaling den Skandinavischen taaltak de *Runische* taal te noemen. De schrijfteekens *Runen* geheeten, over welker oorsprong en naamsbeteekenis men het niet eens is, kunnen aanleiding geven om van Runische opschriften te spreken, maar dan bedoelt men de schrijfwijze alleen. Men heeft Latijnsche opschriften, met die letters, gevonden.

III. BRITTANNISCHE HOOFDTAK.

Een laatste tak van den Germaanschen hoofdstam is het gene daarvan in Engeland en Schotland is aan te treffen. Ten dien einde moeten wij tot den tijd der *Anglen* en met hen vereenigde *Saksen*, die in 450 van benoorden de Elve overstaken, terugkeeren. De eerstgemelde sloegen zich ten noorden, de Saksen ten zuiden van de Theems neder. Na de vereeniging der zeven kleine rijken waarin zij verdeeld waren geweest, kreeg het Saksisch de overhand boven het Angelsch, dat meer met het oude Noordsch overeenkwam. Vervolgens droegen de Roomsch-*Frankische* zendelingen bij om de taal te verrijken en te vermengen. Sedert 787 vestigden er zich nieuwe zwermen van *Deenen*, welker verhuizing mischien met de oorlogen van Karel de Groote in verband stond, en bragten, in

't bijzonder in Northumberland, Oost-Angelen en Mercia, een' anderen tongval mede; zoodat in het begin der elfde eeuw en onder Kanut de Grootte het Deensch de Hoftaal in Engeland geworden was; met de troonsbeklimming van Eduard omtrent de helft dier eeuw hief het Saksisch weder het hoofd op, doch bleef eigenlijk het oude West-Saksisch, met Deensch vermengd, bestaan. De meeste nog overige *Angelsaksische* schriften zijn uit dit tijdvak; de eigenlijke, dat is tusfchen 500 tot 800, zijn de dichtmatige uitbreiding van Genesis, door CAEDMON, de verzameling der Angelsaksische wetten, en de Vertaling der Evangelien. De Hovelingen van Eduard, die uit Normandië kwam, waar hij opgevoed was, bragten het *Fransch*, van dien tijd en zoo als het in Normandië gesproken werd, mede. Met Willem de Veroveraar begint eigenlijk het Noordsch-Saksisch tijdvak van de Engelsche taal; de oudere werden daarin verfmolten, en in de regtspleging en scholen kwam het zoo even vermelde Fransch in gebruik; de Trouvères uit dat gewest, en daaronder verscheiden geboren Engelschen, maakten grooten opgang met hunne Fransche dichtstukken in Engeland (170). Het opvoeden van de kinderen der aanzienlijken in Normandië verbasterde de taal nog meer; het nog ruwe en arme Saksisch, aan de geringe standen overgelaten,

(170) *État de la poésie Française dans les douzième et treizième Siècles*, p. 237 et suiv.

ging zoo zeer te grond dat men in de kloosters middelen beraamde om de kennis er van te bewaren. Doch tegen het einde der dertiende eeuw, toen zich ook in Engeland de Derde-staat begon te vormen, verrees, met den bloei der steden en de burgerijen, de landtaal, zoo gemengd als zij zijn mogt, zoodat, ten minste, het *Engelsch* in openlijke stukken, in den tijd van Eduard III., gebruikt werd. In de zestiende en zeventiende eeuwen vormde zich dit verder, door de Hervorming, en door den strijd tuschen de kroon en het volk; en sedert heeft deze taal niet opgehouden zich alle de voorregten ten nutte te maken die hare rijkdom en hare eenvoudigheid van vormen aanboden; in dit laatste opzigt is zij de eenvoudigste van alle de Europeesche talen. Hare menigvuldige éénlettergrepige woorden (171) en korthed van zamenstelling geven haar een bijzonder eigen karakter.

Het zuidelijke deel van *Schotland* heeft denzelfden invloed van het Fransch als Engeland onderzonden. Cumberland als een leen van dit laatste rijk aan Schotland afgestaan zijnde, gewende men zich aan het Noord-Engelsch dialect. Het Schotsch komt echter, ten gevolge van vroegere verwantschap, meer dan het Engelsch met de Germaansche moedertaal overeen.

(171) Veeltijds worden zij dit door zamentrekking of afskapping, gelijk blijkt uit dezelve woorden, zoo als zij in andere talen voorkomen.

In Ierland bestaat het overblijffel eener Angel-Sakfifche volkplanting in het graaffchap Wexford, afkomstig van cenige hulpbenden die Richard Strongbow, in 1170, tot hulp van den Koning Dermot van Leinster, tegen zijne in opftand zijnde onderdanen, aanvoerde.

DRUKFEILEN.

Bl. 195 reg. 18, in plaats van: van *daar*, lees: van hier.
— 225 in de noot, „ 337 „ 237.

GESCHIED- EN LETTERKUNDIGE
N A S P O R I N G E N

OMTRENT

DE AFKOMST EN VERSPREIDING DER TALEN
VAN DE ONDERSCHIEDENE VOLKEREN,

MET EENE

I N L E I D I N G

TOT DE

ALGEMEENE TAALKUNDE.

BEARBEID VOOR ONGELEERDEN.

DOOR

M^r. J. C. W. L E J E U N E.

TWEEDE STUK.

Te DELFT, bij
de Wed. J. ALLART.

1827.

GESCHIED- EN LETTERKUNDIGE

NASSAUBORINGEN

ONTWIKKELING

DE WERKSTOF VAN VERBODING DER TALEN
VAN DE ONDERSCHEIDDE VOLKEN

DEEL I

INLEIDING

VOOR DE

ALGEMEENE TAALKUNDE

BEWAKEND VOOR ONGELEERDEN

DOOR

H. A. C. W. F. J. J. J. J.

TWEEDE STUK

TE DRIJFT, DE
DE WERKSTOF VAN

1877

ALGEMEEN OVERZICHT

GESCHIED- EN LETTERKUNDIGE
NASPORINGEN

OMTRENT

DE AFKOMST EN VERSPREIDING DER TALEN
VAN DE ONDERSCHIEDENE VOLKEREN.

WASSERLOZEN
OF VERHOUDING VAN DE WATERKUNDE

DE ALPHABET EN VERHOUDING VAN DE
VAN DE OUDEREN EN NIEUWEREN

Gedruckt te's Gravenhage, bij
Gehr. & GIUNTA D'ALDANI.

ALGEMEEN OVERZIGT.

Het vergelijken van dezen geslachtboom der talen tegen de oudere verzamelingen toont welke uitbreiding ook dit vak van wetenschap heeft ondergaan, zelfs na J. C. VOLLBEDING'S *Stammtafel aller Sprachen*, in 1802 uitgekomen, tot in 1817, toen VATER de laatste hand aan den *Mithridates* gelegd had. Ten einde het tegenwoordig overzicht, dat men ook vooraan in het Eerste Stuk kan plaatsen, van meer dienst zou kunnen zijn, vindt men met cursieve letters de namen aangewezen, meest van de kleinere stammen en van tongvallen, die, naar mijn bestek, niet zijn opgenomen in het werk zelf; dezelfde elders aantreffende kan men nu ligtelijk zien in welke afdeeling zij vallen. De ingeslotene () verschillen alleen in naam van degene waarop zij onmiddellijk volgen, en de tusschen twee haakjes [] staande behooren naar hunne afkomst, of woonplaats, niet in de landstreek waar zij vermeld worden.

E E R S T E S T U K.

ALGEMEENE INLEIDING.

- I. De spraak den mensch-alleen eigen. Bl. 9.
- II. Van de spraak- en taalvorming in het algemeen. 11.
- III. De vorming der geluiden. 14.
- IV. De spraakwerktuigen. 16.
- V. De klinkletters. 19.
- VI. De medeklinkers. 20.
- VII. Eerste woordvorming. 26.
- VIII. Éénlettergripige woorden. 27.
- IX. De spraak nabootsing van het gehoorde. 28.
- X. Van de gelijkkluidende woorden. 31.
- XI. Van het gering getal der wortelklanken. 32.
- XII. De spraak uitdrukking der gedachten. 33.
- XIII. Van de verscheidenheid van den toon in de éénlettergripige talen. 36.
- XIV. Uitbreiding der talen. Meerlettergripige talen. 37.
- XV. Van den klemtoon. 40.
- XVI. Soorten en verbuigingen der woorden. 41.

- XVII. De deelen der rede. Bl. 44.
 XVIII. De woordvoeging. 48.
 XIX. Afleiding der woorden. 51.
 XX. Van de overgedragen denkbeelden. 53.
 XXI. Van de wortelwoorden. 57.
 XXII. Invloed der taalbeschaving. 58.
 XXIII. Voordeelen der taalkunde. 60.

AFKOMST EN VERSPREIDING DER TALEN,
 NAAR DE GESCHIEDENIS.

- I. Van de oudste talen ; en van Azië
 in het algemeen. Bl. 70.
- II. ÉÉNLETTERGREPIGE TALEN. 76.
- I. CHINA. Het Mandarijnsch (Kuonhoa). 80.
- II. THIBET. 89.
- III. Het rijk der Birmans (*Barma*, Boman).
 Ava. Arrakan. *Koloun*. *Magah*. *Banga*.
Karuga. 94.
- IV. Pegu. *Moan*. 96.
- V. ANAM. Tonkin. Kochinchina. *Quan-to*. Laos.
 Kambodja. 97.
- VI. Siam. *Tai*. Yan-koma. 99.

III. MEERLETTERGREPIGE TALEN. Bl. 101.

I. INDISCHE TAALSTAM.

1°. Maleische taal. Malakka. 101.

2°. Eigenlijk Indië. 107.

Sanskritsche taal (*Granthamisch*); Prakrit; Apabhransa; Bali. 117.

Hoffpraak, *Orduzaban*. Mongolisch Indostansch (Moorsch), Bombaysch. 122.

Hoog-Indostansch, Dewa-Nagara, 127.

Kabul (*Zabulistan*), Kandahar, Kaschemir. De Sikhs. Panjab, Lahor, *Brybhakka*, Moultan, de Katri, Rajapoeten, Jats, *Bhagulpoer*, Guzuratte (*Gurjara*), de Parzen, *Tatta (Sind)*, *Wutch*, *Debul*, *Singanen*, *Ballotscheu*, *Sumcanen*, *Salconen*. 128.

Bengale (*Gaura*); *Kasfay*, *Garrows*, *Koekoos (Lunctas)*, Nepaul, *Joypoer*, *Oedipoer*, *Mait'hila (Torhutiya)*, *Uriya (Uticala, Odradeja)*, *Karwars*, *Draber*, Asfam. 129.

Dekan, Malabar, Canara, Polygaren, eigenlijk Dekan (*Daknisch*), Berar, Chohans (Gaunds), de Maratten, *Konkan*, *Ballagate*. 130.

Lakedivische en Maldivische eilanden. 134.

Kust van Coromandel, Tamulisch, Telugisch (Warugisch), Talengasch (*Badaga*). 134.

Ceylon; het Candysch (Bali), Cingaleesch. Bl. 135.

II. Zwervende volksstammen.

1°. Heidens (Gyphies, Zigeuners, Zinganen). 138.

2°. Afgans (Patanen, Puktho, Pasti). 140.

IV. MEDISCHE TAALSTAM.

I. Medië; het Zend (*Sind*, *Pa-zend*), de Ghebers. Het Pehlvi (*Asyrisch*), Paddars. 142.

II. Perzië; het Parzisch, Deri. Valaat, *Balaibalan*, *Gilan*, *Ambarlinen*, *Mazenderan*, *Thaberistan*, *Tatta*. 146.

III. Kurdistan; *de Asfidi* (*Douafii*). Marden. 148.

V. Westelijk Azië. 151.

I. SEMITISCHE VOLKS- EN TAALTAK. 151.

1°. Arameïsch. 155.

De Chaldecën. Babylon. 156.

Asfyrië. Het Karkopisch. Nabatheïsch. 160.

Elam. 161. Syrië. Het Palmyreens. Maronitisch. *Mendaïsch*. Sabiërs. 162.

2°. Kananitisch. 164. Philistijnen. Pheniçiërs. 166. Karthago, Punisch (*Karchedonisch*). 167.

Hebreeuwen; Oud-Hebreeuwsch, Joodsch, Syrisch, Chaldecuwsch, Samaritaansch, Galileesch. 168.

3°. Arabisch; Homeritisch, Koresch, Beduïnen, Mooren, Mosarabisch, *Abadi*, *Basciari*. Bl. 177. Aethiopiërs, Abyssiniërs. 181. Mapulen, Kulias. 183. Maltha. 184.

II. ARMENISCHE TAAL; Dsulfa. 186.

III. GEORGISCHE TAAL (*Iberisch*); Karduel, Grufinië, Imirette (*Meletinië*), Mingrelië, de Modschuali, de Suani, de Tuschinski. 188.

IV. Volksstammen van den Kaukasus. *Melintinen*, *Kumuken*. 191.

Abkhasfen. Circasfiërs (*Adige*). Kabarders. *Hattiquahe*. Osfeten. 191.

Kisti (*Mizdscheg*); *Ingoeschi*, Tschetschenzi, *Lamoos*, *Galgai*, *Karabulaken* (*Arschte*), *Gichen*, *Attigeërs*. *Thufchi*, *Schalcha*. 194.

Lesguis, Awaren (*Chunfug*), *Anzug*, *Djchar*; *Dido*, *Unfo*; *Kabotsch* (*Kubeschanen*); *Andi*, *Akuscha*; *Zadoch*; *Kafi - Kumuken*; *Tabasferim*, *Kuralen*. 194.

Alanen. Tartaarsche stammen; Tatt. 194.

VI. Middel - Azië. 196.

I. TURKSCH-TARTAAARSCH VOLKS- EN TAAL-TAK. 200.

1°. Zuidelijke Tartaren, of Turken. Turkomannen (Seldjouks), [Kirgizen, Sonjaren, Karakalpaken.] Begdeleërs, Mutuali, Uruken, Nauwaërs, Asscharen. 201.

Usbeks (Charasmii, Utii, Uzen), Bukharen, *Taschkenters*, *Balkers*, *Chiwaërs*; Karamanië. Bl. 203.

Ottomannen. Turksche taal. 204.

2°. Noordelijke Tartaren. 206.

Krimfche-, Nogaische- en Kubanfche- Tartaren (*Mankat*), *Chondorowsche* Tartaren. *Schugaltai* tongval. *Manfoeren*, Terkische Tartaren, *Bassanen*, (Scheki), *Kumuken*, *Dagestansche-*, *Schirvansche-* en *Scrawansche* Tartaren. [Utiguren. Kumanen]. 207.

Kafanfche-, Orenburgfche-, Ufische- Tartaren. *Mestschirjeken*; Baschkiren; Karakalpaken (*Aralen*); Astrakanfche Tartaren; Kirgizen, Brnritten. 209.

Turanfche- of Siberische- Tartaren; Obyfche-, Tomskische-, Taraïfche-, Tobolskische- Tartaren; Barabinzen; Turalinzen. 210.

Mongolfche Tartaren; Krasnojarschen, *Kusnetzische* Tartaren, Sojeten, Katschinken, Tschulymfche Tartaren. 210.

Teleuten (*Telngoeten*, *Witte Kalmukken*); *Kistinischen*, *Tulibertische* Tartaren, *Albinzen* (*Abadar*); *Werchotomskische* Tartaren; *Boltiren*; Yakoeten. Tschocwasfen. 211.

II. MONGOLSCHER TAK. Bl. 211.

- 1°. Mongolen; Kalkas; *Ortosch*, *Choit*, *Tummut*. 213.
- 2°. Kalmukken (Eleuten); Choscot (Tufans, Sifans), Sonjoren, Torgoten, Derbeten. 214.
- 3°. Buratten (*Bratzki*); *Burga Burat*. 214.

III. MANTSCHOERSCHER TAK. 216.

- 1°. Bodoitzen (Bogdoi, Niu-tfche). 218.
- 2°. Daoeren (*Solonen*). 218.
- 3°. Tongoezen; Lamoeten; Toenaufin. 219.
- 4°. Youpi. Ketsching (Fiatta, Giljaki). Humar. 219.
- 5°. Eiland Tschoka (Okoe). Tschika (Jedfo). 220.

IV. Korea. 220.

VII. Noordelijk Azië.

I. Siberië. 222.

- 1°. Permier (Bjarmier), Sirjanen. 223.
- 2°. Wogulen. 225.
- 3°. Irtische- (Beresoffche) *Kondasche*-Ostia-ken. (*Tube. Mansi*). 226.
- 4°. Tcheremisfen. 226.
- 5°. Wotiaken. 226.

6°. Morduinen; *Mokscha, Ersad, Karatajen.* 226.

7°. Teptjeren. Bobulen. 227.

II. SAMOJEEDSCHE VOLKS- EN TAALTAAL. 227.

1°. Samojeden (*Ninetz, Chosowo*); *Laghe, Wanuta. Mesensche Samojeden, Objondiren, Tihijondiren; Pustoserische-, Petschorische (Jugrische)-, Tawgische-, Mangaseische (Turuchanische)- Samojeden; Guarizi; Juraken.* 228.

2°. Narimskische- en Tomskische- Ostiakken. 228.

3°. Kamaſchen. 229.

4°. Karagasfen. Taiginzen.

5°. Tubinsken.

6°. Koibalen.

7°. Motoren.

8°. Sojeten.

III. Weinig bekende stammen in het noordoosten van Azië. 229.

Jeniseïſche Ostiakken; *Imbatzkische- en Pom-pokolische- Ostiakken; Arinzen. Farinen, Pfoektjinen, Kaidinen, Kotowzen (Kunski); Asfanen.* 229.

Jukagiren. Tſchoektschen, *Schelagen; Korken; Toemochoetoe, Oloetorzen (Elutoren).* 230.

Kamtſchadalen. De Ainou. De Kuriliſche eilanden; Matſai. De Aleutiſche-, Beringskoper-, Andreanoffche- en Vofſen-eilanden. 231.

VIII. Eilanden ten oosten van Azië. 231.

I. JAPAN; Nippon. 213.

II. Eilanden van Lieo-Keo. 235.

III. Formoſa. 236.

IX. Eilanden ten zuiden van Azië. 237.

I. Andaman- en Nikobar-eilanden. 238.

II. Sumatra; Batta's, Lampongs. Eilanden *Neas*, *Enganho*. 239.

III. Naſſau (Poggy)-eilanden. 240.

IV. Java; *Prinſen-eiland*. Sundafche eilanden. Bali. *Sumbaja*. *Bima*. 240.

V. Borneo; Banjarezen, Bijajos (Marat, Eidahan, Darut, Dajakkers). *Tirun*. 241.

VI. Celebes; Bonier (Boegezen), Makasſaren. 242.

VII. Molukſche eilanden; Alfoerezen (Araſſaras). Eiland Savu. 242.

VIII. Solo-eilanden. 243.

IX. Mindanao. De Bantſehilen. *Malaniſch*. *Subaniſch*. *Lutaïſch*. 243.

X. Philippijnsche eilanden; Ygolotes (Hillo-
nas). Eiland Luçon (de Zambalen, Ta-
galen); *Calingas*. Eiland De los Negros
(*Boeglas*). Eiland *Capul*, *Inabacnum*. 243.

x. Europa in het algemeen. Bl. 248.

XI. KANTABRISCHE OF BASKISCHE STAM. 252.

Iberiërs. Kantabriërs. Liguriërs. Basken; in
Spanje in Guipuscoa, Viskaya en Alava; in
Frankrijk in Neder-Navarre en Labour. 254.

XII. KELTISCHE VOLKS- EN TAALSTAM. 259.

I. Oude Kelten. 259.

II. Afstammelingen der Kelten. 263.

1°. Ierland. (Erfisch). 267.

2°. Bergschotsch. (Gaelisch). 274.

Eiland Man. 276.

Over Osfian. 277.

XIII. KIMBRISCHE OF KELTISCH - GERMAANSCH
STAM. 294 (*).

I. In Brittannië. Wallis, Anglesey, Corn-
wall. 295.

II. In Bretagne; in Trequier, St. Paul de
Leon, Quimper-Corentin (Cornouailles),
Vannes. 297.

(*) Het, regel 14 van deze bladzijde, van de aldaar bedoelde
volkeren van den Keltischen stam gezegde, is bij vergissing in het
meer- in plaats van in het enkelvoud gesteld.

XIV. GERMAANSCH VOLKS- EN TAALSTAM. Bl. 299.

I. Duitsche hoofdtak. 307.

1°. Opperduitsch. 308.

Alemannen en Sueven. Tongval in Zwitserland, Grauwbunderland, den Elzas, Zwaben. 313. Longobarden. Tongval in Beijeren, Tyrol, Salzburg, Oostenrijk, Siermark, Karinthie, Karniole, Tredecilen Sette-communi. 316.

Silefië. Moravië. Hongarije. Zevenbergen. 318.

Joodsch - Duitsch. 319.

Roth - Walsch. 320.

2°. Neder - Duitsch. 320.

Franken. 322.

Friezen. 323. 1°. Bataaffche Friezen; Hindelopensch. 325. 2°. Kauchische Friezen. 328. 3°. Noord - Friezen. Eilanden Helgoland, Amröm. 329.

Batavers. Nederlandsch; Brabandsch, Vlaamsch; Nederduitsch, boersche uitspraak, Zeeuwsch, Geldersch, Overijsfelsch, Groningsch; Neger-Engelsch (*Creoolsch*). 330.

Saksen. Plat-Duitsch, Holsteinsch, Hamburgsch, *Wismarsch*, *Brunswijksch*, *op den Hartz*, *Göttingsch*, *Neder-rhijnsch*. 335.

- II. Skandinavische hoofdtak. Oude Noordsche taal (*Syio-Gothisch*). Bl. 347.
- 1°. Noorwegeu. 348.
 - 2°. Ork-eilanden. Faar-, Hebridische- en Schetlandsche-eilanden. 349.
 3. Denemarken; Jutsch. 349.
 - 4°. Zweden; Dalekarlisch. 349.
 - 5°. IJsland. 350. Runifche schrijfteekens. 351.
- III. Brittannifche hoofdtak. Anglen, Saksen; Deenen; Franschen in Engeland; tongvallen der graaffchappen Devon, Berk, Oxford, Norfolk, Lancaster, York, Westmoreland. Schotland. Ierland. 351.

T W E E D E S T U K.

XV. THRACISCHE VOLKS- EN TAALSTAM. I.

I. Thracifche tak. 4.

- 1°. In Klein-Azië. Pamphiliers, Pisidiërs, Phrygiërs, Thyniers, Bithyniers, Hellenen, Mysiërs, Trojanen, Maeoniërs, Lydiërs, Kariërs, Lyciërs. 5.
- 2°. In Europa. Kimmeriers. 7. Tauriers. 9. Thraciers. 10. Geten, Daciërs 11. Moeziërs, Macedoniërs. 12. Epiroten, Chaconiërs, Molosfers, Thesprotiers. 15.

Abanten, Illyriërs. 17. Veneten, Pannoniers. Bl. 18.

II. Pelagische tak. 19.

Lelegen, Kureten, Dryopen, Lapithen, Centauren, Perrhebeërs, Telchinen, Ektenen, Hyanten, Aonen, Kaukonen, Tyrrheners, Arkadiërs, Oenotriërs, Grieken, Cretensers en andere eilanders.

III. Hellenisch-Griekische tak. 24.

1°. Oud-Aeolisch. 42.

In Griekenland. 42.

In Klein-Azië; Phrygisch, Lydisch, Karisch. 44.

Andere volkeren in Klein-Azië. Paphlagoniërs; Galaten; Kappadociërs; Ciliciërs; Lyciërs; Solymi; Pisidiërs; Lycaoniërs; Isauriërs; Pamphiliërs. 45.

2°. Het klassieke Grieksch. 46.

Aeolisch. 47. Dorisch. 48. Ionisch. 49.

Attisch; Atticisten. 49. Alexandrijnsch. 53.

3°. Hedendaagsch Grieksch; Athene, Cyprus, de Mainoten, Korfika. 56.

IV. Latijnsche tak. 62.

A. Oude volkeren in Italië. 64.

1°. Illyriërs, Liburniërs, Sikulers, Heneten. 65.

- 2°. Iberiërs. 3°. Kelten, Ombren. 66.
4°. Pelasgen. 68. 5°. Etrusken, Falis-
ken. 69.

B. Latijnsche taal. Oscisch. Volskisch.
Sabijnsch. Samnitisch. Marfisch. His-
pinisch. 72.

C. Talen hoofdzakelijk uit de Latijnsche
afkomstig. 79.

- 1°. Italiaansche taal. Romana rustica.
Toskaansche taal. 84.
Lombardijfsche tongvallen. 87.
Macaronische verzen. 89.

Savoie, Piemont, de Waldenzen,
Nizza, Monaco, Genuesch, Mi-
laneesch, Bergamisch, Venetiaansch,
Paduaansch, Frioulsch, Boloneesch,
Neder-Lombardijfsch. 90.

Toskaansch, Napolitaansch, Sicili-
aansch, Sardinisch, Korfisch. 93.

- 2°. Spaansche en Portugeesche talen. 96.
Spaansch (Kastiliaausch), Katalo-
nisch, Arragonisch, Gallicisch. 100.
Portugeesch. 102.

- 3°. Fransche taal. Romansch. Langue
d'oc.

Provençaalsch. 103.

Zuidelijke tongvallen: Provençaalsch,
Languedocsch, *Touloufisch* (*Moun-
di*), Auvergneesch, *Bresfesch*, Dau-

phineesch, Gasconsch, *Bearnsch*, *Royerguesch* (*Ruthenisch*), *Limoinsch*, *Perigordsch*, *Poitevinsch*; Noordelijke tongvallen: Normandisch, Picardisch, van *Metz*, *les Vosges*, *Lotharingen*, *Ban de la roche*, *Franche comté*, *Bourgogne*, le pays de Vand. Wallonsch. 109.

4°. Romansche taal. Arumaansch. Ladinisch. 110.

5°. Wallachische taal. Wallachije. Moldavië. 115.

XVI. SLAVISCH VOLKS- EN TAALSTAM. 121.

I. Antische of Oostelijke hoofdtak. 132.

1°. Rusland. 132.

Slavenische kerktaal. 136.

Rusfische taal, Susdaalsch, Malo- (Klein) Rusfisch; Kozakken, Rusniaken, Mazoraken, Goralen. 139. Kriwizen. 140.

2°. Illyrische Slaven. 141.

Servisch (Illyrisch); Herzegowinisch, Sirmisch, Slavonisch, Dalmatisch. 143. Kroatisch. 145. Wendisch. 146.

3°. Gemengde Slaven. Uskoks. Morlaken. Ragusa. Bulgaren. 149.

II. West-Slavische hoofdtak.

1°, Polen. 151. Masuren; Kasubien; Silefië. 151.

2°. Bohemen. Bl. 154. Moravisch, Hanaken, Podluzaken, Walaken, Slowaken, Sotaken. 156.

3°. De Serben (Wenden). Lausnitz. 158.

4°. Noordelijke Wenden (Obotriten, Wiltzen.) Polaben. 161.

**XVII. GERMAANSCH-SLAVISCHE OF LETTISCHE
TAALSTAM. 162.**

I. Oud-Pruisfisch. 165.

II. Pruisfisch-Litthausch; Insterburgsch. 165.

III. Poolsch-Litthausch (Samogitisch). 166.

IV. Eigenlijk Lettisch; Semigallisch, Lijf-landsch. 166.

XVIII. TSCHOEDISCHE STAM. 167.

I. Finnen; Karelisch, Olonetzisch. 172.

II. Laplanders; Torneasch, Pitcasch en Lu-leasch. 173.

III. Esthen; Revalsch, Dorpatsch. 174.

IV. Lieven. 175.

XIX. Gemengde talen in het zuidoosten van Eu-ropa. 176.

I. Hongaren (Madjiaren); Raabsch, De-bretzinsch; Seklers. 180.

II. Albaniërs (Arnauten, Skipatar); Cle-mentiners. 181 (**).

XX. Afrika in het algemeen. Bl. 183.

XXI. Noord-Afrika. 199.

I. BERBERS, en hun TAALTAK. 200.

1°. De Amazirgh (Schilha, *Schoviah*). 206.

2°. De Kabylen (Gebali). 207.

3°. De Tuaryks. 208.

4°. De Tibbo. 209.

II. Guanches. 214.

XXII. Middel-Afrika. 216.

I. Noordoostelijke volkeren van Afrika. 219.

1°. KOPTEN, in Egypte; Memphitisch, Saïdisch, Baschmurisch. 219.

2°. Volkeren in Nubië en Abysinië. 225.

AMHARA; *Cancam*. 231.

Tigre, Havafa, Argubba, Suakem, Masfua. 231.

De Agojvs van Sera, *Tagazze* en Damot. *Arkiko*. *Takue*. *Boja*. *Barrea*. 232.

De Gafat. De Falascha. 233.

Dungola. De Barabras. 234.

II. Landen tusfchen de Zahara en den Niger. 235.

1°. Landen onder het westelijke deel van de woestijn. Gualata. Ginea (Yani). Melli. Tombuktoc. Gago. 238.

- 2°. Landen onder het oostelijke deel van de Woestijn; Soedan (Afnu, Haoesfa, Asna). Bl. 241.
Zanfara. Zegzeg. Agades. Cano. Cafena. Guangara. Begarmi (Begoma). Kanem. Kuku (Fiddri, Lusfi). Wady. Nafi. 242.
- 3°. De Foelahs (Felops. Faelbies.) Torodos, *Banyonien*. *Timaney's*. Sufo. Phelata. 244.
- 4°. Vermengde Negers en Noord-Afrikanen. SUGAY- (Soechday-) taal; en der Gubers. 249.

III. Het eigenlijke Middel - Afrika. 251.

- 1°. De Yalofs; Laaubees, Serreres. 254.
- 2°. De Serawollies (Seracolet's). 255.
- 3°. De MANDINGO's en hun TAALTAAL. Kaap Verdische- en Bisfayos-eilanden. Jallonka's. Sokko's. 256.
- 4°. De Bullam. Soefoc. *Kanga*. *Mangree*. *Gien*. *Quoja*. 258.
- 5°. De Manoe. Isfinezen 258.
- 6°. De AMINA's, en hun TAALTAAL: Fantijnen, *Akripons*. *Denkira*. *Fetoe*. *Vassa*. *Tmba*. Kwaka's. Adampen (*Tambi*). *Ada*. *Fidda*. *Watje*. *Papca*. Ardra. Dahomy. *Calbra*. *Camacons*. Kaap *Lobo Gonsalvos*. 259.

- 7°. De CONGO en hun TAALTAAL: Loango, Kakongo, Angola, Mandongo, *Camba*, Jomba. Bl. 261.
- 8°. De Kalabari. Ibo. Igan. Evo. Bibi. Anfiko (Mokko). *Wawoe. Temboe.* 264.
- 9°. De Krepe. Asfhantijnen. Akwapim. *Kasfenti.* 265.
- 10°. Bornoe. Gaog. Affadch. Mobba. Dar-Szeleh. 266.
- 11°. De Schillocks. Dahera. 268.
- 12°. Dar-Foer. Ronga. Koella. *Sangalla.*
De *Somauli; Hurrur; Sowajil.* 269.
- IV. Weinig bekende binnenlanden van Afrika. 270.
- De Mallays. 271.
- 1°. De Makua (Makuana). 272.
- 2°. De Monjoe. 273.
- 3°. De Shiho; Danakil; Adajel. 273.
- 4°. De Bertuma- en Boren-Gallas. 274.
- 5°. De Agagi (Giachi). Anziges. Aijos. Kumbas-Manez. Gala-Manu. 275.
- 6°. Zangebar. Anjoanc. 278.
- 7°. Madagaskar. Madekasfisch. 279.
- V. Landen der KAFFERS en hun TAALTAAL. 280.
- De Koosfa; *Mathimba; Maduana; Bri-gua; Beetjuana; Maaljaping, Muhru-long, Matsaroqua; Wanketfi, Thamma-cha, Chojoa, Muchuruzi; Makwini.* 284.

XXIII. Zuidelijkste gedeelte van Afrika. Bl. 287.
De Hottentotten; Dammaras, Namikwas,
Gesfikwas, Kakobikwas, Korakwas, Ko-
ranas, Gonakwas (Kamthover); Huswa-
na; Chineesche Hottentotten. Saabs
(Boschjesmans). 288.

XXIV. Amerika in het algemeen. 295.

XXV. Zuid - Amerika. 336.

I. Zuidpunt van Amerika. 336.

1°. Het Vuurland. De Kennekas. 337.

2°. Patagonië en Chili. De Moluchen.
Araukos. *Lecheyel*, *Tekinahue*. Het
CHILISCH. Tehuel-het, *Tacana-Schuan-*
Cutilau-cummy (Callile het, Serranos),
Puelche (Pampa). Pelhuenche, Picun-
he, *Ranquelche*, *Vilimoluche*. Queran-
di. 338.

II. De oostkust van den Rio de Plata tot
aan den Maragnon. 344.

1°. De Charrua. *Taro*. *Bohanc*. Chana.
Minuane. *Guenoa*. Kafigua. 344.

2°. De GUARANY'S en hun TAALTAK. 345.
Zuid - Guarany's; West - Guarany's,
Chiriguana, *Guarayi*, Diaguitae, Ci-
cionos. 348.

Noord - Guarany's (Brazilië); Toepi,
Tupinaba, Tupinaquini, Tapiguae. 349.

III. Landen aan de oostzijde van de rivier Paraguay aan de Parana en den Uruguay. Bl. 350.

1°. Eenenvijftig stammen: De *Goaitaca*, *Aimore* (*Guaymuni*), *Guayanu*, *Goanase* en *Tuguarana*, *Carariu* of *Tacarriu*, *Anace* en *Acangusu*, *Aroa*, *Tremembre*, *Payacu*, *Grens*, *Kiriri*, *Curumare*, *Tapirapez* en *Acroa*, *Bacure* (*Guacure*), *Paraci*, *Barbudo*, *Bororo* (*Xarayes*), *Potentu*, *Maramomi*, *Payaya*, *Curati*, *Curura*, *Barbado*, *Caraya*, *Tacarayba*, *Araya*, *Gayapi*, *Cavaleiro*, *Imare*, *Coronado*, *Machacari*, *Comanacho*, *Patacho*, *Guegere*, *Timbira*, *Acroamirim*, *Paracati*, *Geico*, *Amapuru*, *Guanare*, *Arandi*, *Caiçaize*, *Aturari*, *Menhari*, *Goaregoare*, *Jesfarusu*, *Amanipuque*, *Payayace*, 350.

2°. De *Guafarapa's*, *Guachie*, *Guachaga*, *Echibie*, *Guayana*, (*Ocayes*, *Gualacha*) *Guayaki*. 351.

IV. Landen aan de westzijde van de rivier Paraguay, tot aan de vlakten en de bergen in Chaco. 351.

1°. De *Aquiteguadichaga*. 352.

2°. De *Guato*. 353.

- 3°. De Ninaquigila. Bl. 353.
- 4°. De Guana. Chana. 354.
- 5°. De Mbaya; Guaikuren. Toba. Enakaga's. 356.
- 6°. De Payagua. Tacunbu. Sarigue. 358.
- 7°. De Lenguas. *Enimaga. Guentuse. Yakurure. Machikuy. Matiguaya, Malhalae, Piilaga.* Abipons. Mokoby. *Aguilot, Chumipy.* Vilela. Lule. 358.
- V. De kust van Peru. 360.
- 1°. QUICHUA-TAAL (*Kitschilja*). 361.
- 2°. AYMARA-TAAL. De Pacafes. Canas. Lupacas. Kanchis. Charcas. 364.
- 3°. en 4°. De Puquina en de Yunka-Moshika. 365.
- VI. Landen in het oosten van Peru, opwaarts naar den Ucayale. 365.
- 1°. De Chiquitos. *Zamuca. Satiënos. Cai-potorades. Moratocos.* 367.
- 2°. De Moxos. *Mobimi, Cayubabi, Itonami, Sapiboconi, Herisbocona, Chiriba, Canisiana, Mopeziana, Caisna.* 367.
- 3°. De Mexe. Mure. Cavinac. Collac. 367.
- 4°. De Carapuchos. Cafibos. Panos. (*Chipeërs. Mananagua, Xitipos, Chamicros*). Cuniya-taal: *Manama-bobo, Ma-*

nanhua. Comaba-taal: *Guinua*, *Inuico*, *Ruanabo*, *Zepo*. Campa-taal: *Amejhuaco*, *Curano*, *Manoa*, *Nanerua*, *Nefahuaco*, *Sepaunabo*, *Tasio*. Pira-taal: *Custinayo*, *Manatinayo*, *Upatirinayo*. Pana-taal: *Pelabo*, *Xitipo*. Ginori-taal: *Camacori*, *Acamaori*, *Ikecojenori*, *Pajanori*, *Tremojori*. Mochova-taal. Rema-taal. Bl. 368.

VII. Landen ten oosten van Quito, aan den Maragnon, tot omstreeks den Rio Negro. 369.

1°. Achttien volkeren: *Aguanos*. *Xeberos*. *Cutinanas*, *Paranapuras*, *Chayabitas*. *Muniches*; *Cahuapano*. *Mainas*. *Xibaros*. *Andous*. *Ajacore*. *Parana*. *Encabellada*. *Quixos*, *Quitus*. *Masteles*. *TQUITOS*. *Gaës*. *Pinches*. *Urarinas*. *Tamaeos*. 370.

2°. De *Oinagua*. *Yari*. *Aisuari*. *Tahuas*. *Peyas*. *Ticuna*. 372.

VIII. Landen tusfchen den Rio Negro en den Opper-Orinoko. 374.

1°. De *Maipuren*; *Cabres*, *Guipunavi*, *Pareni*, *Avane*. 375.

2°. De *Salivi*; *Piaroi*. *Quaqui*. 377.

3°. De *Guaivi*; *Ciricoa*, *Masfannau*, *Kaiukusfianu*, *Asfawanu*, *Saliwanu*, *Wajudu*. *Achagua*. 377.

IX. Landen bij den Cazanare en den Neder-Orinoko. Bl. 378.

De Yarura (Sarura, Jirara). Maron-Negers. — Touvingas. — Betoï; Situfa, Airico. *Girari*. Ottomaken. Guama. *Guaneri*. 378.

X. Noordkust van Zuid-Amerika. 380.

1°. De Tamanaken. Guaraunen. 380.

2°. De Arawaken. — Neger-Engelsch. Creoolsch. 380.

3°. De KARAÏBEN; (*Galibis*). Palenco. 381.

XI. Noordwestelijke berglanden tot aan de landengte van Dariën. 385.

1°. De Goahiros. Cocinas. Muysca (Moska). Chiazake. *Agnala Caiyana*. *Chimica*. *Kurumene*. *Gorrane*, *Quaraepoana*. *Gucrica*. *Nataguima*. *Quecca*. 385.

2°. Popayan. Arma. Pancura. 387.

3°. Guaimie. Urabae. Idibae. 388.

XXVI. Middel - Amerika. 388.

I. De eilanden: Cuba, Jamaica, de Lucayfche eilanden. 389.

II. Het vaste land. 390.

1°. Van Dariën tot Guatimala.

Coribici. De Chorotega-, Chontal-, Utlateca-, Kacchi- en Poconchi-talen. Bl. 390.

De Maya-taal. 391.

2°. Bergvlakte van Mexiko. 392.

MIXTECA. Zapoteca; Popoluca. Talen in Chiapa: *Zoque*, *Mame*, *Lacandon*, *Celdala*, *Chiapaneca*. In Oaxaca: Chontal, *Chocona*, *Mazateka*, *Mixe*, *Chinanteca*. 397.

Totonaka: *Tatiquilhati*, *Chacahuaxti*, *Tzapana*, *Tutimolo*. 398.

Mexiko. Tolteken. Cicimechen. Azteken. 399.

Huasteken. Othomi; Matlatzinchen; Macahui. 411.

Mechoacan. Tarasken. Piranda. 412.

3°. Landen tusſchen den Rio Colorado ten westen en den Rio del Norte ten oosten. 413.

De Kora-taal. *Tepchuana*. *Topia*. *Acaxee*. *Xixime*. *Sicuruba*. *Ilna-Ihumi*. *Tubar*. Tarahumara. 414.

De Mayo-taal. *Taqui*. *Zuake*. *Ahome*. *Guayave*. *Pimas*. *Endeve*. *Oyata*.

Tumas. Cocomericoopas, Nichoras. Scres. Het Batuca. Soyaiपुरे. Bl. 415.

XXVII. Noord - Amerika. 416.

I. De Westkust van Amerika, tusfchen 33 en 60 graden noorderbreedte. 417.

1°. De Comanches (Padoecas, *Hittans*), Kiaways. Yuta. Nanahas. 418.

De APACHES: - Tontos-, Gilenos-, Mimbrenos-, Chiricaguis-, Mescaleros-, Faraones-, Llaneros-, Lipanes-, der zeven rivieren-, de Navayo (Nabajoa)- en Vaqueros. 419.

De Pima. Xumana. Lana. Zura. Tigua, Pecuri, Kera. De Moqui. 421.

2°. Kalifornie. De Pericoe (*Utschiti*). Guai-coeren. Cochimi. Laymones. 422.

3°. De kust, van Kalifornie tot Noetka-Sond. *Nieuw Kalifornie (Nieuw Albion), Rumsen en Escelen. (Eslenes. Rumsenes.)* bij Monterey. *Ecclemachs. Achastaliers.* 423.

4°. De kust, tusfchen Noetka-Sond en Prins Williams-Sond. 425.

Dé Ugalja:lmutzi. Atnah. Kolofchen;

S-chit-cha-chon. Tschinkitani. Bij port des Français. Bl. 426.

II. Landen ten westen van den Misfippi, bij de Misfoeri en Arkansas. 428.

1°. De Zwartvoet-, Paegan- en Bloed-Indianen. Waterval-Indianen. Minetares. Slang-Indianen. *Susie* (*Sisfatone?*) 431.

De Mandans. Kraai-Indianen. 432.

2°. De Nadowesfies (Sioux). Asfinipouls (*Steen-Indianen*). 433.

3°. De Sakies. Ottogamies (*Renards*). *Ajoua*. *Menomenes* (*Folle ayoine*). 435.

4°. De Ofages; Winnebagies (*Puants*). *Mahas*, *Misfoeris*, *Otto's* (*Octolactos*). *Arkansas*. *Kanzas*. 435.

De Panis. *Ricaras*. *Tancards*. *To-wiaches*. 436.

5°. De Caddos (Cadodaquioux), *Nandakoes*, *Nubadaches*, *Intes*; *Tattasies*; *Natchitoches*. *Adayes*; *Nacoydoches*, *Keyes*, *Tunicas*, *Bedias*, *Aliche*, *Accocesaws*, *Mayeres*, *Cances*, *Carancomas*, *Attakapa*, *Appeloufa*, *Chaktoes*, *Wasahas*. *Tachias*. *Pacanas*. *Pascagolas*. *Boluxas*. 436.

III. Landen ten oosten van den Misfifippi tot aan den Ohio en de groote meren.

Bl. 437.

1°. De *Timuaca* - taal. Appalachen: *Caoques*, *Han*. *Choriuco*. *Doguenes*. *Mendica*. *Queyenes*. *Mariames*. *Gualfiones*. *Tguaces*. *Acubadaos*. *Quitoles*. *Avayars*. *Muliacones*. *Cutalchiches*. *Sufolas*. *Comos*. *Camoles*. 437. De *Natchez*. 438.

2°. De *Muskoghe* (*Creeks*); *Chikkafah*; *Choktah*; *Cherakie* (*Woccons*. *Kataba*. *Tamafie*. De *Mobile*-taal (*Mowill*). 439.

3°. De *Zes Natien* (*Iroquois*, *Konunzi-Oniga*): *Senekas*; *Mohaws*; *Cochnewagoes*; *Onondagos*; *Oneydas*; *Cajugas*; *Tuskarora*. *Conoys*. *Nauticokas*. *Hurons*. 440.

IV. Landen aan en boven de groote meren, tusfchen de *Hudfons*-baai en de westelijke gebergten. 445.

De *CHIPPEWAYS*; *Crees*, *Nepofongs* (*Algonkins*), *Otteways*, *Mufanongs*.

1°. *Zuidelijke tak*. De *Sawanoes*. *Miamis*. *Illinezen*. *Kikkapoes*. *Pampicough*. *Piankeshaws*. *Pottawattamak*. 445.

2°. Oostelijke tak. De Delaware (Lenni-Lennape); *Wanami*, *Wunalactigo*, *Munscys* (*Minissi*). Nieuw Zweden. Sankikani. Bl. 446.

De Narragansets. Pequods. Naticks. Abenakies (*Loups*, *Mahegans*, *Muhikunni*). Micmaks. Souriquois (*Gaspésiens*), *Penobscot*. *Estecheminos*. 448.

3°. Middeltak. Chippeways. *Mesfisagies*. Algonkins. Knisteno's. *Nehethawa*. Skoffie. 449.

4°. Noordwestelijke tak. Chepewyan: Nagailen; Bever-Indianen. Rots-Indianen. 450.

V. Noordelijke kusten. Eskimo's (*Karaliti*). 452.

1°. Groenland. Baffins-baai. Labrador. 453.

2°. De westelijke volksstammen in Russisch Amerika: Tsjoegasien. Konagen. *Norton-Sond*. *Tsjochtschen*. Aljakfa. Unalaskische taal: Aleutische-, Vossen-, Andreanoffene- eilanden. Atchoe. 456.

XXVIII. Australië. 458.

I. Stammen van het kroesharige Negeras. 461.

- 1°. Nieuw Holland (Ulimaroa). *Bediagal*.
Van Diemensland. Bl. 462.
 - 2°. Nieuw Guinea; Papoa; Louisiada. 467.
 - 3°. Nieuw Brittannie. Nieuw Ierland (Salomons-eilanden); Portlands- en Admiralteits-eilanden. Eiland York. Eiland Sandwich. Freewill-eilanden. 468.
 - 4°. Nieuw Georgie. Koningin Charlotte-eilanden. Egmonds-eiland (Nieuw Guernefey). 468.
 - 5°. De Nieuwe Hebriden; Mallicolo, Tanna. 468.
 - 6°. Fidgi (Blighs) eilanden. 469.
 - 7°. Nieuw Caledonie. 570.
- II. Stammen van het koperkleurige ras met lang haar. 470.
- 1°. De westelijke eilanden. 470.
Pelew (Palaos) eilanden. Marianen (*Ladrones*, Dieven) eilanden; Tinian, Guan. Carolinen-eilanden. Eilanden van Monteverde. Nederlandsch eiland. Mulgraves-eilanden. 471.

2°. De oostelijke eilanden. Bl. 472.

AUSTRALISCHE TAAL. 474.

Vriendelijke- (Schippers-), Gezelschaps- (Society-), Markiezen- (Mendoza's-) en Washington's-, Vlakke- (Lage-) eilanden. Nieuw Zeeland. Het Paascheiland (Waihoe). De Sandwichts-eilanden. 476.

(**) Naar MALTEBRUN, *Précis de la géographie universelle*, T. VI, zijn meer dan een derde van de wortels van het Albanisch, Grieksche, namelijk in den ruimeren zin van (oud-) Aëolisch, dat is Pelagisch.

THRACISCHE VOLKS- EN TAALSTAM.

Later dan de volksstammen die wij reeds in Europa beschouwd hebben, schijnt die der Thraciërs uit het Aziatisch moederland te zijn overgekomen, dewijl wij er denzelfden in de oostelijke deelen, en ook in de westelijke van Klein-Azië, aantreffen. Toen HERODOTUS, omstreeks het midden der vijfde eeuw vóór onze tijdrekening, zijne Geschiedenis voor de vergaderde Grieken onder uitbundige toejuichingen voorlas, beschreef hij de Thraciërs als, na de Indianen, het grootste volk van den aardbodem zijnde, dat onoverwinnelijk zou zijn zoo het onder éenen vorst vereenigd of onderling eensgezind was. Het besloeg het zuidoosten van ons werelddeel, ter wederzijden van den Donau tot aan de gebergten die zich aan de keten der Alpen vasthechten en Noricum, dat door Kelten bezet was, het tegenwoordige Stirië en Karinthië, insluitten, terwijl het zich ten noorden tot aan en over den Borysthènes, Dnieper, uitstreekte. In volgen-

de tijden was wel de naam van Thracië en Thraciërs tot een klein gedeelte van deze landen bepaald, toen het tusschen den Haemus en de Macedonische berggrenzen beperkt was; te voren kenden de Grieksche en Romeinsche schrijvers, van HOMERUS af, alle de daar wonende volkeren onder dien algemeenen naam, vooral vóór dat de Grieken, als een volk op zich zelf, zich van hun hadden afgescheiden. De meesten worden als ruw en ten deele van den roof levende, voorgesteld, eenige stammen echter bezaten reeds vroegtijdig een' zekeren graad van godsdienstige en burgerlijke beschaving, waaruit de Grieken het eerste de hunne ontleenden. Tweeërlei weg kan dit volk hier heen komende uit Azië hebben ingeslagen; hetzij eene der beide zecëngten die Europa ten zuiden afscheiden, overstekende, hetzij benoorden de Zwarte zee omtrekkende (1). Dezen laatste, schoon de andere korter was, heeft het waarschijnlijk genomen, dewijl het in Europa als magtig en talrijk voorkomt, deszelfs in Klein-Azië gevestigde stamgenooten, daarentegen, zwak waren, en ook de tijd van het overkomen van deze bekend is.

Het duldt geen' twijfel of een zoo uitgebreide volksstam moet zijne op zich zelve staande taal ge-

(1) Een ander gevoelen laat de oudste bewoners in Griekenland komen uit Klein-Azië, vóór dat eene overstroming der Zwarte zee de Straat van den Bosphorus en den Archipel vormde; men meent dat deze doorbraak gestaafd wordt door sporen van de vroegere gesteidheid des aardbols.

had hebben. Elke taal aan haren eigen' voortgang overgelaten, zonder den invloed van geweldige bewegingen, bereikt zekere grenzen, voorbij welke zij van lieverlede in eene andere taal overgaat. Het is even zeker dat die taal in vele tongvallen moet gesplitst zijn geweest, bij het aantal van ver verspreide, aan geen vereenigingspunt gehechte en veeltijds in vijandschap levende volkeren, aan wie zij ten dienst stond. Weinig echter weet men hiervan in bijzonderheden. Dat het Thracisch, in deszelfs eerste afkomst, eene gemeenschappelijke bron moet gehad hebben met andere der oudste taaltakken, bewijzen de wortelwoorden die het later daaruit ontstane Grieksch gemeen heeft met het Keltisch, Germaansch, Finsch en Slavisch; want daar de Grieken, nadat zij in den rang der volkeren optraden en hunne taal gevestigd was, in geene onmiddellijke aanraking met die volkeren zijn geweest, kan men deze wortelwoorden niet anders dan voor overblijffels houden van de taal der Thraciërs, die in deze oudste tijden de naburen der evengenoemde volksstammen waren. De Grieken, magtig geworden, en overal hunne volkplantingen uitbreidende, verdrongen de Thraciërs van de kusten en eindelijk uit het grootste gedeelte van Klein-Azië. De Gallische Kelten, die aldaar 278 jaren vóór J. C. het Galatische gebied, naar hunnen naam, stichteden, gaven op hunnen togt een' schok aan de Thracische Staten in Europa. Nog later bragt de Romeinsche heerschappij het Latijn in deze gewesten, waarvan nog sporen zijn in Walla-

chije en Albanië. Overal elders verdrongen de Slavische, Germaansche, Hongaarsche en Turksche volkeren wat voormaals tot den Thracischen taalstam behoord had. Het kan voor ons oogmerk niet belangrijk zijn bij de afwisselingen van alle deze Staten ons optehouden; werpen wij een' vlugtigen blik op dezelve, en wel het eerst op die van Klein-Azië, de tijdsorde in dit geval omkeerende, ten einde ons vervolgens van die van Europa tot den beroemden Griekschen tak te begeven. Wij beschouwen

I. DEN THRACISCHEN TAK.

1°. IN KLEIN-AZIË.

In de vroegste tijden was waarschijnlijk dit schiereiland door volkeren van den Semitischen stam bezet, die zich nog lang in Cilicië en Kappadocië staande hielden, benevens hier en daar kleinere volkjes van verschillende afkomst en taal, gelijk wij zoodanige overblijffels ook op den Kaukasus hebben aangetroffen; maar in het westelijke deel hadden zich de Thraciërs gevestigd, ten koste der vroegere bewoners; reeds vóór den krijg van Troje waren er ook Pelasgen gekomen, en na denzelven maakten Grieksche volkplantingen zich overal van de kusten meester, de oude inwoners in de gebirgten dringende, of hen verpligtende het land te ruimen. Zoo veel wij naar den uitgang der namen van vele plaatsen mogen oordeelen, behoorden tot

de inwoners van Thracifche afkomst de PAMPHILIERS en PISIDIERS. Stelliger weet men dit noemens de PHRYGIERS, die zich wel een' inlandfchen oorfprong, en den rang van het oudfte volk der aarde toefchreven, doch 90 jaren vóór het innemen van Troje uit Europa overkwamen. Zoo waren, ten noorden van hen, de THYNIERS en BITHYNIERS, en naast deze de HENETEN in Paphlagonië, geroemd door HOMERUS om hunne muilezels. Ten westen hadden zich de MYSIERS (Moesiers in Europa geheeten) gevestigd, benevens de TROJANEN, en de MAEONIERS, ftamgenooten van den zanger die ze vereeuwigd heeft, naderhand LYDIERS genaamd, van welke de Tyrreners, in Italië te vermelden, eene volkplanting waren. Ten zuiden woonden de KARIERS; deze hadden de te voren alhier gevestigde Pheniciërs verdreven; zij gaven zich uit voor verwanten van de Lydiërs en Myfiërs; de Griekfche fchrijvers doen hen afstammen van Pelasgen uit de nabijliggende eilanden. In beide de vooronderftellingen behooren zij tot den Thracifchen ftam (2). Zij waren bekend door de bijzondere zorg waarmede zij zich op krijg/zaken toelegden; de oude dichters gewagen van de Karifche lederen riemen en breedhangende helmkammen, hoedanig welligt die was van Hektor, met

(2) AGATHIAS, p. 51, heeft een opfchrift bewaard, dat hij te Tralles, eene Pelasgifche volkplanting, vond (niet ouder, wel is waar, dan Augustus), in den Dorifchen tongval, die aan het oud-Aeolifch, en dus Pelasgifch, na verwant is.

„ Zwarte paardenmanen
 „ Die van den kopren helm hem fladdren om de leën.”

Tevens hadden zij eene harde, onaangename en zware uitpraak, meer dan alle de omliggende volkeren; HOMERUS onderscheidt hen naar deze bijzonderheid, die later den naam van Barbaren aan alle niet-Grieksche volkeren deed geven (3). Door de Iöniërs en Doriërs van Milete, Ephesus en dat gedeelte der kust zuidwaarts gedreven, maakten zij zich later door zeerooverij geducht, en dienden ook als huurbenden in Griekenland. Eindelijk behoorden tot dezen stam de LYCIERS, op de zuidkust, naar welke zij, volgens eenigen, van het eiland Kreta, volgens anderen, van het eiland Rhodus, overgestoken waren, en er de vroegere inwoners te onder gebragt hadden, wier naam, *Solymi*, ons op hunnen Kananitischen oorsprong wijst, en van welke men vindt aangeteekend dat zij drie hunner voornaamste mannen na derzelver dood als Goden vereerden (4). Genoeg, om ons, dit gedeelte des aardbols overziende, te overtuigen dat, twaalf eeuwen reeds vóór onze tijdrekening, deszelfs Aziatische bevolkers de plaats voor een' jeugdiger volkstam hadden moeten inruimen, die er bijna even zoo vele eeuwen later voor den woesten moed van nieuwe Aziaten moest bukken. In den wijden

(3) *Barbarophonous*. STRABO, XIV. boek.

(4) STEPHANUS, *Dict. Hist.* op SOLYMA, en de Schryfvers aldaar bijgebragt.

omkring der algemeene Geschiedenis zijn de volkeren gelijk aan een flauw hemellicht van de minste grootte, en verdwijnen in het verschiet der eeuwen.

2°. IN EUROPA.

De volkeren van den Thracischen stam zal ik hier wederom naar de volgorde der ligging opnoemen, van het noordoosten beginnende. Ten noorden van de Zwarte zee en die van Azof woonden, in den vroegsten tijd der geschiedenis van Europa, de KIMMERIERS, ter wederzijde van den Dnieper en tot aan den noordelijken oever van den Donau, en in het schiereiland zelf dat langen tijd naar hen genoemd werd; hebbende steden aan de oevers van de straat die in de Palus Mæotis voert: Panticapæa aan de Europeische zijde, Kimmeris, in Strabo's tijd niet meer in wezen, aan de Aziatische zijde, waar later Phanagoria is gesticht. Naar de wijze van alle woeste volkeren kwelden zij de rondom liggende stammen door hunne jaarlijksche rooftogten, zelfs had het tegenover gelegen Klein-Azië meermalen van hunnen overmoed te lijden. Onder anderen deden zij aldaar ruim 900 jaren vóór J. C. een' zoodanigen inval, en in 634 vóór J. C. in de landen ten westen van hun gelegen. Van dezen laatsten togt terug komende vonden zij de Skythen, hunne noordoostelijke naburen, in hun land gevallen, en, te zwak om wederstand te bieden, weken zij langs de noordelijke kust tot in

Klein-Azië, daar zij zich van Sardes meester maakten, doch eenentwintig jaren later door den Koning van Lydië, Alyattes, verjaagd werden. Voorts dreven de Skythen hen geheel uit Europa. HERODOTUS, die als een geboren Klein-Aziër zeer goed onderrigt heeft kunnen zijn van de lotgevallen der volkeren in dit gedeelte der wereld, zegt het stellig, en zijne herhaalde getuigenis deswegens, gevoegd bij het verschil tusschen de woorden die wij van deze taal overig hebben en het Kimbrisch, waarvan ik vroeger gesproken heb, bewijzen voldoende dat het eene dwaling is, die alleen op de bijna-gelijkheid van den naam rust, dat men de Kimbren in het westen van Europa van deze Kimmeriërs heeft willen doen afstammen. Deze dan, geen' vasten voet in Azië hebbende kunnen verkrijgen, verdroegen zich met hnnne overwinnaars de Skythen, die hun, tegen eene jaarlijksche schatting, vergunden te wonen aan de zeeftroat, die thans gewoonlijk het kanaal van Kaffa heet, en waar zij den grond legden van het Koningrijk van den Bosphorus, dat onder menigerlei lotsverwisselingen tot aan CONSTANTIJN den Groote toe is in stand gebleven.

Een deel der Kimmeriërs, voor de Skythen wijkende, schijnt in de ontoegankelijkste gebergten, *taur's* (5), in het zuidoosten van het schiereiland,

(5) Het komt mij niet twijfelachtig voor dat dit woord, van een' ouden Oosterfchen wortel, waarvan de Westersche talen haar woord dat *toren* beteekent, ontleend hebben, in het algemeen een hoog gebergte heeft aangeduid; reeds oudtijds heette zoo een zeer

de Krim, terug getrokken, en uit dien hoofde TAURIERS genaamd te zijn. Toen hunne stamge-
nooten aan den Bosphorus, die van hun zijn' bij-
naam ontvangen heeft, terug keerden, kregen zij
meer lucht en breidden zich weder uit, tot dat zij
in het jaar 62 na J. C. door de Alanen werden
uitgeroeid. Zij schijnen dit harde lot wel verdiend
te hebben door hunne wreedheid omtrent de vreem-
delingen die op de kust vervielen, welke zij aan
hunne Godin Orfiloche, dat is Diana volgens
AMMIANUS MARCELLINUS (6), offerden, en de
hoofden aan de muren van den tempel hechtten.

Een aantal kleine stammen, tusfchen den Donau,
ten noorden, de Geten, ten westen, Macedonië
en de zee ten zuiden en oosten, in later' tijd (7)

bekende bergketen in Azië, de bergen die in het zuidelijk gedeelte
van Salzburg eene verlenging zijn der Alpen, worden nog door de
inwoners *taurns* genaamd.

(6) Waarom? Wie was zij? Misschien verwarden zij deze Go-
din, in het Grieksch somtijds Hekaté genoemd, met de beruchte
tooveres Hekaté, die in dat land gebood, en haar verblijf hield in
de hooge geheiligde wouden, volgens OVIDIUS, *Gedaantewisseling*,
VII. boek, en VALERIUS FLACCUS, VI. boek. Mogelijk laat zich
haar Thracische naam wel ontcijferen uit het jongere Grieksch, en
is hij eene zoo goed als woordelijke overzetting van uitvindster,
verwekster van kunstenaarjen, listen en logen. Zoo men, in plaats
der oudere lezing, *Oreiloche* lezen moet, dan zou het de listige
bergbewoonster, de bergtooveres, zijn. Bij denzelfden volksstam
vindt men ook den gelijken mansnaam, in de oudste Geschiedenis.
In de Odinische fabelleer kent men den bedriegelijken *Loke*, en
dit schijnt bij te dragen tot bevestiging van het gevoelen der ge-
nen die deze Mythologie afkomstig achten van de Palus Meotis.

(7) Omstreeks 432 jaren vóór J. C. CARY, *Histoire des Rois
de Thrace*, p. 3.

onder een opperhoofd der *Odrysiërs* vereenigd, maakten het eigenlijk gezegde THRACISCHE rijk uit, het tegenwoordige Romanië bevattende; het werd in dat van Macedonië ingesmolten, onder Lyfimachus, omtrent 320 jaren vóór J. C., doch behield zijne afzonderlijke vorsten tot onder Keizer CLAUDIUS (8). De woorden die vele der oude schrijvers ons als Thracische bewaard hebben, behooren bij dit volk te huis. De voornaamste dezer stammen waren de Besfi, die in 't gebergte Haemus woonden, een rooversvolk, dat zelfs bij den togt van Xerxes zijne onafhankelijkheid wist te verdedigen, de Paeoniërs, van wie de Teukren in Klein-Azië afstamden, de Samothraciërs op het eiland van dien naam en op het vaste land, bekend door den zeer ouden eerdienst dien zij aan de Kabiren bewezen.

Meer ten noordwesten aan de overzijde van den Donau, treffen wij in de oude Geschiedenis de GETEN aan of DACIERS, gelijk de Romeinen hen gewoonlijk noemden. Vroeger was deze naam van eene veel algemeener beteekenis, en omvat bij HERODOTUS ook de reeds vermelde Thraciërs, of *Grieksche Geten*, denkelyk om de vele Grieksche volkplantingen die zich onder hen bevonden, de *Tyri-Geten*, die aan den Tyras (Niester) woonden, en de *Thraco-Geten*, de Kimmeriërs aan den Bosphorus. Zijne Masfageten, echter, behoorden niet tot dezen stam, maar in Azië te huis, en wa-

(8) CARY, p. 30 et 80.

ren een geheel verschillend volk. Alle de eerstgenoemden erkennen de geloofwaardigste schrijvers voor Thraciërs, met bijvoeging dat zij deze taal spraken. Over hunne verwantschap tot de Germaansche Gothen heb ik vroeger mijne gedachten gezegd (9). Oorspronkelijk woonden deze Geten in het tegenwoordig Bulgarië en een klein gedeelte van Servië. Door de uitbreiding der Macedoniërs gedrongen gingen zij den Donau over en leefden, zonder vaste woonsteden te hebben, al rondtrekkende, hetzij met of tegen dank der Skythen, in de steppen die deze, en vroeger de Kimmeriërs, bezaten, tusfchen den Donau en den Niester, en wijders zoo verre naar het westen als tot aan de Teys in Hongarije. De Geten ten zuiden van den Donau bedwong Augustus, makende hun land tot een wingewest des Rijks, onder den naam van Moesië; Trajaan onderwierp die ten noorden van den Donau in Dacië, dat hij met Romeinsche volkplanters aanvulde, door welke er de Latijnsche taal werd ingevoerd. De drang van nieuwe uit Azië afkomende volkeren, onder den algemeenen naam van *Barbaren* in de Geschiedenis van dit tijdvak bekend, noodzaakte in de derde eeuw Aureliaan Dacië prijs te geven en de Romeinsche koloniën naar het westelijkste gedeelte van Moesië te verleggen, op hetwelk de naam van Dacië overging. Niet lang na dezen tijd overstroomden de West-Gothen, en na hen andere Barbaren, alle deze

(9) I. Stuk, bl. 311.

landen, en de vroegere inwoners trokken terug in de bergstreken, waar hunne nakomelingen, de Walachiërs, de Latijnsche taal, schoon niet onverbasterd, behouden hebben.

Het overbrengen van vijftigduizend Geten, uit de landstreken aan de noordzijde naar die aan de zuidzijde van den Donau, door Aelius Catus, onder de regering van Augustus, gaf aanleiding om dit gedeelte van Thracië met den naam van Moesië te onderscheiden, dien een Thracische stam in Klein-Azië, en waarschijnlijk reeds te voren, tusschen den Donau en het Haemusgebergte wonende, voerde. STRABO teekent aan dat de MYSIERS denzelven ontleenden van het Lydische (dat is, gelijk wij gezien hebben, een Thracisch) woord, *mysos*, beukenboom. Men weet dat, zoo bar en vlak als vele streken zijn aan de Zwarte zee, daarentegen zware boschen de berglanden bedekken; het gedeelte van Moldavië, tusschen het Karpatisch gebergte en de Pruth, dat de Turken in 1777 aan Oostenrijk afftonden, draagt den naam van Boukowiëna, het beukenwoud.

Een andere Thracische stam, die ten tijde van HOMERUS nog niet afzonderlijk bekend was, die der MACEDONIERS, heeft later eene groote vermaardheid verworven. Wannecr een ruw en half wild volk een' zekeren trap van beschaving bereikt, dan heeft het den geschikten wasdom verkregen tot het maken van veroveringen. Zulk eene beschaving ontvingen de Macedoniërs van de Grieken, hunne zuidelijke naburen; want, om niet te

gewagen van de vele Griekſche volkplantingen op de kusten, zoo hadden reeds 720 (10) jaren vóór J. C. de Temeniden uit Argos, zich in Neder-Macedonië gevestigd en den grond gelegd voor het Rijk van dien naam. Er verliepen nog meer dan anderhalve eeuw eer zij hunne armoede en kleeding van dierenvellen begonnen te verwisſelen tegen eene meer beſchaafde levenswijze, die hen deed afdalen in de vlakkere deelen des lands en dezelve bebouwen, ſteden aanleggen en verfraaijen. Te voren beſtonden zij, naar den aard der wilde volkeren, uit afzonderlijke kleine ſtammen, waarvan PLINIUS er tot honderd vijftig opnoemt. Dit gedeelte van Thracië was het vaderland der oudſte dichters onder de Grieken, Orpheus en Linus. Uit hoofde der gelijkheid, zoo van gebruiken als van taal, rekende men tot de Thraciërs alles wat westwaards tot aan de Siciliſche of Adriatiſche zee woonde. Dat eenige oude ſchrijvers de Macedoniërs tot de Illyriërs of tot de Pelasgen rekenen, maakt geen wezenlijk verſchil, dewijl ook deze aanverwanten waren van denzelfden hoofdfam. In lateren tijd, toen het Griekſch de hoſtaal was geworden in Macedonië, bleef het volk Thraciſch ſpreken. Wij zien dit uit het geval der overrompeling van Meſſene, eene ſtad in het zuiden van den Peloponneſus, met muren omgeven, welker wederga Pauſanias nergens had aangetroffen (11). Weinige jaren, namelijk,

(10) Volgens BLAIR 814.

(11) Men is het niet eens over de ligging dezer ſtad; de meeste

vóór dat het Macedonische rijk door de Romein-
sche wapenen werd vernietigd, zendt Philippus,
zeer groote behoefte aan geld hebbende, eenige
benden onder zijn' zoon Demetrius af, die, in eene
kleine haven van Argolis geland, den kortsten weg
door aan hem bekende toegangen inslaat, met het
ligstst gewapende volk dat hij bij zich heeft voor-
aan, en vóór het krieken van den dag over de
muren geraakt, die tusschen het kasteel van Itho-
me, aan dien kant op eene steile rots liggende, en
de stad in waren. De Mesfeniërs zich door hunne
naburen en oude vijanden, de Lacedemoniërs, be-
sprongen achtende, stellen zich dapper te weêr,
doch een geweldige schrik bevangt hen toen zij
aan wapenrusting en spraak de aanvallers voor Ma-
cedoniërs herkennen, die door krijgskunde en ge-
luk steeds allerlei vijanden hadden overwonnen.
Dan, uit de grootheid-zelve van het gevaar, en
eene bijzondere beschikking der Goden die zij hier-
in meenen te ontwaren, moed vattende, drijven de
mannen met wapentuig, de vrouwen door het wer-
pen van steenen, de aanvallers, reeds vermoeid
van den togt, in wanorde op de vlugt, vele van
welke van de rotfen neêrstorten, en slechts weini-
ge, de wapens wegwerpente, met lijfsbehoud het
ontkomen (12). Dit zelfde verschil van taal blijkt

schrijvers en D'ANVILLE plaatsen haar eenige mijlen landwaards in,
N. van de golf van Coron, DE L'ISLE daarentegen op de oostkust
van die golf.

(12) PAUSANIAS, IV. boek.

ons, in vroegeren tijd, uit de vraag van Alexander, toen Philotas zich ten aanhooren van het leger zou verdedigen, of hij Macedonisch spreken zou, en deszelfs antwoord dat hij meende gemakkelijker verstaan te zullen worden, zoo hij van dezelfde taal als de Koning gebruik maakte, dewijl er ook anderen (Grieken) in het leger waren (13). Nog heden ten dage zijn de gemeene Macedoniërs geen Grieken, en spreken zij ook geen Grieksch maar Albanisch. In het noordelijke gedeelte van Thesalië tot aan den Pencus toe, woonde mede een Thracisch volk, over wiens tongval ons echter geene bijzonderheden bewaard zijn.

Meer weet men van de EPIROTEN, uit veertien stammen bestaande, onder welke de Chaoniers en de Molosfers de voornaamste waren, die zich beide, de een na den ander, het gezag over allen hebben aangematigd. De laatstgenoemde waren van een' zeer woesten aard en bekend door hunne honden, waarvan het ras nog bestaat en vermaard is. Sommige schrijvers brengen de Epirotische stammen tot de Illyriërs, andere tot de Pelasgen, dat in den grond der zake weinig onderscheid maakt, dewijl ook deze tot den Thracischen stam behooren. Bij de Thesprotiërs te Dodona was de oudste zetel van den Pelasgischen godsdienst. Apollo's vermaarde godspraken werden er door duiven verkondigd, naar het gemeen volksgeloof; eigenlijk door priesters, die, naar de oudste overleveringen, van

(13) Q. CURTIUS, VI. 9.

dezelfde Phenicische afkomst waren als die het orakel van Jupiter Ammon te Thebe in Egypte had doen ontstaan (14). Ieder die lust heeft den gang van den menschelijken geest omtrent godsdienstbegrippen nategaan, zal met belangstelling bij HERODOTUS de navorschingen lezen die hij deswegens deed, en wat hij berigt over den oorsprong der Grieksche goden. Ons onderwerp laat niet toe dit hier in te laschen; alleenlijk zijne meening over het verhaal deze priesteresfen betreffende. Toen zij begonnen hadden de Grieksche taal te spreken en dus van dat volk verstaan te worden, verdween het wonderdadige althans voor de helft, men wist dat zij vrouwen waren, die ingevingen bekwamen. In vroeger' tijd vergeleek men hare, voor de Grieken onverstaanbare, Thesfalische uitspraken bij het gekir eener duive; of, (want HERODOTUS' gezegde schijnt voor meer dan ééne opvatting vatbaar,) er was eene dubbelzinnige gelijkkluidendheid in den naam, die zoowel eene duive als eene priesteres beteekende; mogelijk lag er eene zinspeling in de bruine of donkere loodkleur dezer vogels (15) op die van het gelaat der priesteresfen. Voor het overige is het bekend genoeg dat de duif eene groote vertooning maakte in de bijgeloovigheden der Syriërs en andere West-Aziatische volkeren (16).

(14) HERODOTUS, B. II. Hoofdst. 55 en volg.

(15) Columba-palumbus en-aenas.

(16) Waarover men SELDEN, *de diis Syris*, of uit hem GOEREE, *Voorbereidselen tot de Bijbelsche wijsheid*, II. 1571, kan nazien.

De naast aan de Epiroten sluitende stammen der Akarnaniërs en Leukadiërs waren Hellenen, en behoorden tot dien tongval, waarvan wij nader zullen spreken. In het eiland Euboea, ten zuidoosten van Thesalië, waren de ABANTEN, die het grootste gedeelte der bevolking uitmaakten, en reeds bij HOMERUS voorkomen, mede van den Thracischen stam. Vele van hun gingen in later tijd met de Iöniërs naar Klein-Azië over.

Een uitgebreider tak, tot welken weder verscheiden kleinere volkeren behoorden, onder welke de Dalmatiërs en Albaniërs nog tot op heden hunnen naam hebben achtergelaten, is die der ILLYRIERS, in de landstreken tusschen de Adriatische zee en de bergruggen die dezelve, ten noordoosten, van Pannonië, thans Bosnië, scheiden, en volgens sommigen nog veel westelijker. Dat ook deze Thraciërs waren kan blijken, en uit de gelijkheid van vele namen van plaatsen met die bij andere Thracische volkeren, en hieruit dat dezelfde stammen door den eenen ouden schrijver als Illyriërs, door den anderen als Thraciërs worden opgegeven, en een ander hen allen tot deze laatste rekent. Zij stonden onder eene Koningin *Teuta*, toen de Romeinen, 225 jaren vóór J. C., een gezantschap afvaardigden om herstelling te vorderen van de nadeelen door de Illyrische zeeroovers aan eenige kooplieden toegebracht. Vruchteloos echter, want het vrijbuiten ter zee was als gebruik gewettigd. De oorlog die er uit volgde bragt de Romeinen het eerst voor de oogen van Griekenland.

zelfde eeuw drong een Keltisch volk uit Gallië, de Skordisken, in dit land, vermeersterde en verwoestte het, zoodat de Romeinen het naderhand weder door koloniën trachtten te bevolken, die met de oude overgeblevene inwoners te zamen gesmolten, vermoedelijk in het oostelijke gedeelte den grond gelegd hebben voor de tegenwoordige Albanische taal. Het westelijke gedeelte hebben, later, volkeren van den Slavischen stam met hunne taal overstroomd.

Naast deze woonden de VENETEN aan het bovenste van de kom der Adriatische zee, zonder dat men stellig kan bepalen of zij, behalve dien naam, die kustbewoners in sommige talen beteekende, eenige gemeenschap hebben gehad met de Veneten in Gallië of de Heneten in Klein-Azië. Met de eerstbedoelde is het hoogst onwaarschijnlijk, dewijl deze Kelten waren; wat de laatsten betreft is het, behalve eene overlevering die daarvan bestond, opmerkelijk dat zij in Klein-Azië, na den krijg van Troje, uit de Geschiedenis verdwijnen.

Laatstelijk behoorden tot den Thracischen stam de PANNONIERS, ten noorden van de Illyriërs, tusschen den Donau en de gebergten, van Noricum tot aan Macedonië. ADELUNG verwerpt hunne naamsafleidingen, die men bij DIO CASSIUS, BUSCHING en MANNERT vindt, uit het Latijn of uit het Slavisch, en het gevoelen dat zij van dezen laatsten stam zouden zijn, en houdt, met de oude geschied- en aardrijksbeschrijvers, hen voor aanverwanten van de Illyriërs.

Wij wenden ons ten zuidoosten naar den

II. PELASGISCHEM TAK.

Een groote natuurschok, die mogelijk vele der punten en inhammen en afgebroken stukken rondom den zuidoostelijken uithoek van Europa verspreid, heeft doen ontstaan, had, 1760 jaren vóór onze tijdrekening, de landschappen tuschen de golf van Lepante en de straat van Negropont onder de wateren bedolven, en naauwelijks aan de geringe bevolking de bergtoppen tot wijkplaatsen gelaten. Derdehalve eeuw daarna had een dergelijk lot, bij eene geweldige overstroming van den Peneus, alles getroffen wat tuschen de bergketens van den Pindus en den Olympus, die als verlenging van het Akrokeraunisch gebergte Thesalië ten noorden en ten zuiden omvatten, gelegen was. Vóór en tuschen die gebeurtenissen waren, naar het waarschijnlijkste gevoelen, zwermen van wilde volkeren uit Azië, bezuiden den Donau, van den Haemus, waarvan de oudste dezer benden den naam van Aemoniërs ontleenden, door de Pelasgen gevolgd, door Thracië en Macedonië herwaarts getogen. Voor hen lag het uiterste schiereiland, dat naar Pelops genoemd is (17) en, om zijne puntige kus-

(17) *Nes* is nog in het Deensch, Zweedsch, Russisch en andere talen eene uitstekende punt, een *kaap*, een *neus*. Vergelijk *WEILAND* op dit laatste woord. De beteekenis van voorgebergte of voorland is desgelijks duidelijk in *Cherso-nesus*, en welligt de oorsprong van *Halikar-nesus*, van *Parnasus* de voorst uitte-

ten, van ouds werd vergeleken bij de gedaante van het sierlijke blad van den platanus, die er welig groeit. Hierin verspreidde zich een deel dezer volkeren, door de landengte van Korinthe, die, bij het toenemen der bevolking, den terugtocht moeilijker makende, de aldaar aangekomenen tot meer bestendigheid noodzaakte.

Vóór den tijd, derhalve, waarop de eigenlijk-Grieksche geschiedenis aanvangt, speelden de Pelasgen gedurende verscheiden eeuwen de voornaamste rol op dien grond. Want hoezeer de overleveringen der fabel het eerst gewag van hen maken in den Peloponnesus (18) en hen van daar naar Thesalië geleiden, is er veel, niettemin, dat denken doet dat dit gewest en Epirus hunne eerste woonplaats was; hetgeen ook de rede zijn mag dat zoo vele fabelwezens aldaar te huis behooren. Woest, onrustig en talrijk, waren zij gedurig in beweging op dien voor hun te bekrompen' bodem, en verhuizende en zich uitbreidende, dan in Klein-Azië, dan op de eilanden der omgevende zeeën, dan in Italië, daar zij reeds vroeg den

kende bergtop na den watervloed enz. Omtrent den laatsten stelt MALTEBRUN, *Précis de la Géographie universelle*, eene Indische etymologie voor.

(18) PAUSANIAS, *Eliac.* c. VII en *Arcad.* c. II, handelende van de Olympische spelen, schrijft dezelve en het stichten van den tempel aldaar, aan de oudste bevolkers van Griekenland toe, die er hunnen eerste vorst, Kronos, vereerden; en dit verhaal van de bewoners van Elis, die, zegt hij, de gedachtenis der oudste gebeurtenissen bewaard hadden, schijnt HESIODUS, in derzelver dichterlijke voorstelling, in zijne *Theogonie*, te bevestigen.

naam van Grieken ontvingen. De genen die op het zuidoostelijk eiland bleven drong welhaast de noodzakelijkheid eenige beschaving aantemen en zich, op verscheiden plaatsen, aan de Hellenen te onderwerpen, met welke te zamen zij naderhand den jongeren tak der Grieken uitmaakten, zoodat men ten tijde van HERODOTUS en van THUCYDIDES in Azië en in Europa nog maar enkele zuiver Pelasgische overblijffels aantrof. Met de vele gisfingen omtrent de naaste afkomst en den naam der Pelasgen zullen wij ons niet vermoeijen. De oude schrijvers onderscheiden hen door de algemeene benaming van Barbaren, daarmede bedoelende dat zij geene Grieken waren; bij HOMERUS komen zij voor, hun' naam aan een der oostelijke landschappen van Thesalië, ten zuiden van den Olympus, maar nog niet aan den geheelen tak gevende. Vijfhonderd jaren later (19) bestond er nog een over-

(19) Ten tijde van HERODOTUS. Zie zijn *I. Boek, Hoofdst. 57*, alwaar hij de verhuizingen der Pelasgen, die hij onderscheidt van de Hellenen (Grieken), aanwijst, en waaruit valt optemaken dat zij oudtijds aan de zeekust van Thesalië woonden, daarna binnenwaarts eerst noordelijk en daarna zuidelijk gedreven, en later in den Peloponnesus gekomen zijn, waar men hen als een Dorisch volk en aldus als voorvaders der Lacedemoniërs beschouwde; terwijl die van Attischen of Iönischen oorsprong, sedert hunne vermenging met de Hellenen de kenmerken van hunne Pelasgische afkomst, tot zelfs in het veranderen van de namen der steden, verloren hadden. Vergelijk CHANDLER, *Reize door Griekenland*, bl. 91; men vindt in dezelve het oude en hedendaagsche doorgaans in verband gebracht.— De oorsprong der oude inboorlingen van Attika, weet men, ligt in het duister; er is eene bijzonderheid die aanleiding

blijffel van dit volk te Krestone in Thracië, en te Placia op de noordkust van Klein-Azië, dat eene van die der Grieken verschillende taal had. Er zijn ons echter geene bijzonderheden daarover nagelaten. Dat de Pelasgen een volk van den Thracischen stam was kan men uit hunne woonplaatsen afleiden, die men in de zuidelijke uithoeken van Europa vindt aangewezen, zonder dat eenig spoor aanleiding geeft om te denken dat zij er over zee zouden gekomen zijn. Nu weet men dat ten noorden van hun de Thraciërs het grootste gedeelte van het zuidoostelijk Europa besloegen, van wie men, naar den aard van alle nomadische volkeren, mag onderstellen dat zij zich allengs uitgebreid en die uithoeken niet onbezet zullen gelaten hebben. Bovendien worden verscheiden volkeren, die sommige oude schrijvers tot de Pelasgen rekenen, door anderen Thraciërs genoemd. Van hunne taal kan men weinig, en slechts uit enkele woorden en eiggennamen, oordeelen. Die der goden welke men aan de Pelasgen toeschrijft, schijnen daartoe te behooren. Het langst bleef het Pelagisch in wezen in het bergrijke en door geene andere volkeren overstroomde Arkadië. Hunne stammen waren voor-

geeft om te gissen dat Cecrops niet de eerste vreemde volkplanter was. Op de kaap Sunium stond een tempel van Neptunus, waar later die van Minerva werd gesticht. Neptunus, over wiens ouden dienst ik nog weinig heb aangetroffen dat voldoet, was eene Lybische zee-godheid, waarvan de dienst mogelijk voor dien van Minerva moest wijken; de landbouw verving het vischerleven. Zie daar eenen sleutel voor de fabel van den bekenden twist.

namelijk : de LELEGEN , met hulp van welke er van de KURETEN , die in het bijzonder de Phrygische godin Rhea vereerden , Deukalion in het vroegste tijdvak der Europeſche geſchiedenis , de andere Pelagiſche ſtammen verdreef , die zich niet tot een geregeld gemeenſchappelijk leven wilden vereenigen. Men vindt de eerſtgenoemden ook in andere gedeelten van het voormalig Griekenland en in Klein-Azië ; de DRYOPEN ten zuiden van den berg Oeta , die zich van daar naar Euboea , Cyprus en in den Peloponneſus verſpreidden ; de THESPROTIERS van wier hoofdſtad , Dodona , ik reeds geſproken heb ; de LAPITHEN , een woeste bergſtam aan den mond van den Peneus , beoorloofd door den naburigen ſtam der CENTAUREN , die uit hunne met wolken omgeven woonſteden te paard gezeten afdaakden en zoo veel ſchrik verwekten ; zij grensden aan de PERRHEBEERS , die zij verdrongen tot aan den Olympus ; de TELCHINEN die achtervolgens naar de eilanden Kreta , Cyprus en Rhodus verhuisden ; de EKTENEN , de oudſte bewoners der omſtreken van Thebe , ten tijde van hunnen Koning Ogyges ; zij ſtierven uit aan eene peſtziekte , waarna de HYANTEN en AONEN hunne plaats innamen , waarvan de eerſten door Cadmus naar Phocis werden gedreven , de laaſten zich aan hem onderwierpen en één volk met het zijne uitmaakten ; de KAUKONEN , zoowel in den Peloponneſus als in Klein-Azië , het waren deze die de Trojanen ter hulpe kwamen ; de TYRRHENERS , welken naam zij , zoo 't ſchijnt , niet van de Tyr-

rheners in Italië ontleend, maar reeds zeer vroeg gevoerd hebben, en nog vóór hunne verhuizingen daarheen, na welken tijd zij eerst dien van Pelasgen ontvingen. Volgens THUCYDIDES was het eene algemeene benaming van alle de Pelasgen, op de kusten van Klein-Azië en de eilanden van de Aegeïsche zee, die van slavenhandel en zeerooverij bestonden, en onder anderen het beeld van Juno van Samos wegvoerden. Verder, de ARKADIERS, de eenige in den Peloponnesus die niet in de omwenteling deelden, welke de terugkomst der Herakliden te wege bragt; de OENOTRIERS en de GRIEKEN die uit Thesalië naar Italië togen, een kleine stam, aan wien de eer voorbehouden bleef van zijn naam in het beroemdste van alle volkeren te verewewigen; de CRETENSERS, eindelijk, de bewoners van LEMNOS, IMBROS, LESBOS en meer eilanden.

III. HELLENISCH - GRIEKSCHE TAK.

Wij zijn in den gang onzer nasporingen tot den naasten oorsprong der Grieksche taal gevorderd; van haar verband met die der Thraciërs en der Pelasgen zullen wij in 't vervolg spreken. Het is in de Hellenische Staten dat zij tot de schitterende hoogte gestegen is waarop wij haar bewonderen; uit dit land hebben ondernemende en talrijke volkplantingen, daarna de zegepralende legers van Alexander, haar over het grootste deel der oude bekende wereld verbreid. Grieksche plantsteden zijn gevestigd geworden van de oostelijkste grenzen des

Syro-Macedonifchen rijks tot op de kusten van Spanje. Als de taal der gebieders verdrong zij de landtaal in het oosten van Klein-Azië, ten deele zelfs in Syrië en Egypte. Een tak van deze taal had aanmerkelijken invloed op het ontstaan der Latijnsche taal, en ook zijne latere verfijning dankt het Latijn in vele opzigten aan het Grieksch. Dit laatste bleef, toen reeds de Romeinen de meesters der wereld waren, nog lang de taal der befchaaftheid in het groote Rijk. En wat heerlijke bloemen van de befchaving des menschelijken geestes, zijn er ooit, gelijk uit deze taal, ontloken! Zij was de kweekfter van wetenschap en fmaak, zij heeft die voor het menschedom behouden. Toen de nacht der onwetenheid het Westen, afgemat of ruw, bedekte, lichtte een weërschijn der ftralen, die aan den Euphraat door de fchriften der Grieken waren opgegaan, langs Spanje naar het overige van Europa. Van Constantinopel, waar onder allerlei beroeringen, tot aan dezelfs vermeestering door de Turken, de Griekfche taal haar gebied had fttaande gehouden, bragten hare verdreven kenners de zucht voor de oude fchriften der Grieken mede naar Italië, en wij danken hun het genot der vruchten van de herftelling der wetenfchappen.

Er beftaat, meenen wij, geene andere taal in de wereld waarvan men een zoo belangrijk tafereel kan ophangen. Het zuidelijke halfdeel van Azië moge aan het Sanskrit zijne zedelijk-wijsgeerige en burgerlijke befchaving, zijne godsdienstbegrippen, zijner dichterlijken luister te danken hebben; maar

wat is, na den voortgang van zoo vele eeuwen, de verlichting in Azië, vergeleken tegen Europa? Wat zou, bij alle hare belangrijkheid, de taal van Palestina ons gebaat, wie ze tot ons overgebracht hebben, hadden niet de laatsten van Griekenlands geleerde zonen er den toegang voor geopend en den smaak voor geprikkeld in het westen? En is er, op Arams grond, nog wel ééne loot overig van de cederen van Salomo? Het zal dan wel de moeite beloonen eene poos te blijven staan bij den wortel der Grieksche taal, al kunnen wij dien ook niet tot den diepsten grond nadelven, waar hij met die der Perzische, Germaansche en andere taalstammen is ineen gegrocid. Wij willen hier zoo ver gaan als hij zich, in Klein-Azië, in en tegenover Griekenland, bij de Thracische en Pelasgische volkeren uitsprekt, hetgeen wij tot nu toe moesten besparen, daar wij over het weinig bekende geen licht dan uit het meer bekende kunnen verkrijgen.

Met Deukalion en zijn' zoon Hellen vangt het tijdvak der beschaving van Griekenland aan. Hij was, meent men, het hóofd van een' stam die aan den Parnasus woonde, en de eerste inboorling die op het daarstellen van een' meer geregelden maatschappelijken Staat bedacht was.

Vóór HERODOTUS vinden wij de volkeren die het schiereiland bewoonden onder geen' algemeen naam aangeduid. Deze schrijver, en andere na hem onderscheiden alleenlijk de vroegere takken, als *Pelasgen*, van de lateren de *Hellenen*, eene lijn die men echter niet al te scherp moet doorsnijden,

als of de nakomelingen van Deukalion en zijne togtgenooten de vroegere stammen geheel verdreven en de landen van nieuws bevolkt zouden hebben. Het laat zich veeleer vermoeden dat zij langzamerhand zich hebben uitgebreid en de oude inwoners teruggedrongen, en dat deze hier en daar met hen zijn te zamen gesmolten (20), en de overigen uit Thesfalië verhuisd. Niet overal zal dit ineen smelten, waar de oude inwoners nog het grootste aantal uitmaakten, een' dadelijken invloed op de taal gehad hebben; de verhalen der geschiedschrijvers van de huwelijken en verbindtensfen door de hoofden des nieuwen volks aangegaan, toonen genoegzaam dat men hier veeleer aan een langzaam vestigen van gezag dan aan den geweldigen drang van eenen volksstroom denken moet. Een' zoodanigen invloed eener nieuwe oppermagt leert de geschiedenis dat op meer dan eene wijze kan worden verkregen. Somtjids ontleenen nieuwe volkplanters, hetzij dat zij zich met of tegen den zin der inwoners vestigen, hun overwigt van een' zekeren hooger en graad van beschaafdheid die, op zich zelve mischien niet veel beduidend, hun echter aanzien genoeg verschafft om nadrukkelijk en rustig op die nieuwere inwoners te werken. Dit was het geval bij de verschijning der Europeërs omtrent vele der zachtvaardige Amerikaanse volkstammen, en iets dergelijks kan hebben plaats gegrepen met de Egyptische en Phenici-

(20) Zie mijne voorgaande aanteekening.

sche volkplanters in Griekenland (21). Dien staat van wildheid afgelegd hebbende, waarin de mensch nog alleen op het voldoen van den honger en de dringendste behoeften des dierlijken levens bedacht is, is zijne vatbaarheid ligter te scherpen voor de handwerken, kunsten en begrippen der zamenleving, en zelfs de verhuizende leden van zulk een' half wilden stam verkrijgen door de omstandigheden die hunne vereeniging vergezellen voorregten boven de verstrooid blijvende. Soms tijds gebeurt het ook dat ruwe maar krijgsvangetige hoopen, bij het indringen in reeds beschaafde landstreken, voordeelige indrukfels van die beschaaving aannemen, terwijl zij wederkeerig hunne kracht mededeelen aan het ligchaam waarvan zij een deel wierden. Gebeurt zulks onder het geleide van een' aanvoerder, wiens meesterlijke hand, voor de teugels opgewassen, deze gemengde menigte weet te besturen, dan legt hij den grond voor een' nieuwen trap van voortgang in beschaaving en in de kunsten, somwijlen, der weelde. Dit had cenigermate plaats bij de togten der Aeoliërs, Iöniërs en Doriërs naar de bloeiender kusten van Klein-Azië.

Moeijelijk zou het zijn, te bepalen op welke van deze beide wijzen de oude bewoners van Griekenland den invloed ondervonden van Deuka-

(21) Cecrops, Cadmus (en met hem Arabieren, naar STRABO, X. in 't begin), de eerste ongeveer 50 jaren vóór, de andere kort na den vloed van Deukalion. Zie de tafels van BLAIR, en *De l'Origine des lois*, I. p. 62 et suiv. (Edit. in 4to).

lion en de zijnen; dat die invloed en in de onderlinge betrekkingen der onderscheiden stammen en in den toestand dezès geheelen volks, door de natuur met uitstekende voorregten begiftigd, aanmerkelijk was en eene nieuwe orde van zaken daarstelde, is kennelijk uit alles wat wij met eenige zekerheid vernemen van een' zoo afgelegen tijd. Wij moeten ons hier echter geene plotselijke geheele omkeering van den staat der zaken voorstellen. Bij de eerste nationale onderneming, die tegen Troje, zien wij een verbond van magten, maar nog niet de magt van één volk, tot den grooten strijd aangebond. Deze onderneming had, veel meer, twisten onder de heerschende geslachten en veranderingen in de onderscheiden Staten ten gevolge, het heen- en weertrekken duurde nog voort, en er verliep nog een' geruimen tijd eer de zaken zoo verre tot rust kwamen, dat het gansche volk der Hellenen daardoor in wasdom en bloei toenam.

Verlangt men wat nader den toestand te beschouwen van de volkeren dezer landen bij den aanvang van het tijdperk waarvan wij spreken; THUCYDIDES beschrijft dien ten naastenbij zoo als CÆSAR en TACITUS Germanië teekenen. Al ligt verhuisde een stam bij het aandringen van een' talrijkeren. Zij be- teelden uit dien hoofde niet meer land dan volstrekt noodig was, en waren te ligter bereid om verder te trekken. Steden of plaatsen van verdediging waren er van belang nog niet. Hoe vruchtbaarder landstreek, hoe meer aanleiding voor het indringen van vreemden en het onderling smaldeelen, dat door

de welvaart toenam. Dus ging het in Thesalië, in Boeëtie en in den Peloponnesus, met uitzondering van Arkadië. In dit gewest, even als in het armere Attika, bleven dezelfde inwoners, vestigden en versterkten er zich met anderen die deze staat van zekerheid uitlokte. Een dergelijk klein en arm land was het eigenlijke Doris aan de zuidelijke afhelling van het Pindusgebergte. STRABO vergelijkt het met de zoo even medegedeelde aanmerkingen van THUCYDIDES over Attika en past ze toe op de afzondering in zeden en taal van deszelfs bewoners. Uit Doris zakten, aan het hoofd der ruwe bergbewoners, met welke eenige andere hoopen zich vermengden, de nakomelingen van Herkules, wier voorouders, vóór verscheiden geslachten, uit het vaderlijk erfgoed Mycene en Argos verdreven waren, af naar het zuiden van het eiland aan gene zijde der landengte, en vestigden er eene duurzame heerschappij over de meeste landen, tevens met den Dorischen tongval (22). Derselver inwoners worden gezegd te voren den Aeoïschen gesproken te hebben, waaruit, onder anderen, blijkt dat zij het land niet verlaten hadden, en inderdaad lezen wij van de Achaiërs alleen, dat

(22) Tachtig jaren na den val van Troje. Men verschilt over den tijd en het getal der ondernemingen van de vorsten uit dit stambuis, om zich weder in den Peloponnesus te vestigen; de laatste, in welke zij slaagden, wordt algemeen op dezen tijd gesteld. Van nu af komt er meer licht in de Grieksche geschiedenis. Het bewijst het reeds gezegde over den langzamen gang dezer staatsverandering.

zij, door de Herakliden verdrongen, wegtogen, en op hunne beurt, van de kusten van het later eigenlijk genoemd Achaïe de uit Attika gekomen Iöniſche ſtammen verdreven, die zich aldaar hadden gevestigd. Den Aeoliſchen tongval, en eene Aeoliſche afkomst, van een' zoon van Hellen, kent men toe aan alle de Hellenen; met uitzondering van de reeds genoemde Iöniërs in Attika, een deel van welke zich naderhand ging neërſlaan op de westkust van Klein-Azië, van de voormelde Achaiërs, en van de eerst in hun klein land beſloten en vervolgens door den Peloponneſus verſpreide Doriërs. De uitbreiding der Aeoliſche volksſtammen was dienvolgens de eerſte en voornaamſte tot welke Deukalion aanleiding had gegeven ter beſchaving van Griekenland.

De Griekſche Staten hadden zich gevormd door ondernemingen die wel eenige overeenkomst hebben met den riddertijd der middeleeuwen; deze gedurige bewegingen waren oorzaak dat deze ſtammen en Staten, hoezeer zij voor 't overige op zich zelve ſtonden, door velerlei betrekkingen als één volk verbonden waren en bleven, hetgeen in het tijdvak hetwelk dat van Deukalion vooraf was gegaan, en dat men gewoonlijk het Pelagifche noemt, niet alzoo was. Nadat nu deze Staten meer gevestigd waren en van binnen meer rust genoten, terwijl de Griekſche natie zich zelve als één Geheel begon te beſchouwen, ontſtonden er drie hoofdafdeelingen naar de drie tongvallen die men opmerkte, den Aeoliſchen, Doriſchen en Iöni-

fchen, naar de namen, gelijk wij reeds gezegd hebben, van twee zonen en een' kleinzoon van Hellen. Uit dezen hoofde beschouwden zich alle als nakomelingen of stamgenooten van dezen, schoon het zeker is dat vele steden en maatschappijen gegrondvest waren door Pelasgische, Phenicische, Egyptische, of Klein-Aziatische hoofden en vorsten. De meesten nogtans waren werkelijk Hellenen, en wel, vroeger in Opper-Griekenland, later de Dorisch-Heraklidische in den Peloponnesus. Van nu af was ook de naam van Hellenen aan allen gemeen, en ontwikkelde zich met kracht die verheven volksgeest en dat gevoel van zelfstandigheid die de beschaving vergezelden. Wie in deze voorregten niet verlangde te deelen, maar hardnekkig gehecht bleef aan de voormalige woestheid en taal, merkteekenen van den Pelasgischen tijd, werd beschouwd als niet behoorende tot het ligchaam des Helleenschen volks, maar als Barbaar, wat vooreen de oudere inwoners des ganschen lands geweest waren, als vreemdeling in één woord.

Tot de punten van vereeniging van dit volk behooren voornamelijk de zamenkomst bij de Olympische spelen en het Gerigt der Amphictyons, — inrigtingen, welker oorsprong zich in de oudheid des tijds schier verliest, doch die met wijs overleg en echten nationaal-geest daargesteld, het oogmerk van de éénheid des geheelen volks te bewaren, juist bereikten; — verder, de voorrang in de leiding en behandeling der algemeene zaken, de verbindtenissen tusfchen de Staten onderling en

hun uitgebreide handel, die zich op de vele verspreide volkplantingen uitstreckte, hun wederkeerige naijver, gelijk die van hunne schrijvers en dichters, die zonder eene aan allen gemeene taal niet bestaan kon. De gevolgen van deze vereeniging waren aanmerkelijk, en het was door haar dat dit door de natuur bij uitstek begunstigd volk tot de hoogte steeg waarop de Geschiedenis het ons heeft leeren kennen. Deszels voortreffelijke begaafdheden hadden reeds vroegtijdig de schoone gedaante die de Grieksche taal zoo voordeelig kenmerkt, bevorderd, en van haren kant wekte de taal allerlei begaafdheden op bij dit volk.

Door het onophoudelijk vermengen en kruisen der stammen en der geslachten, van den tijd af der ondernemingen van Deukalion's en Hellen's nakomelingen, was zij tot ééne taal geworden. Uit het reeds gezegde kan men ligtelijk de redenen ontwikkelen waarom deze tongvallen, in plaats van zich in afzonderlijke talen van elkander te verwijderen, de eene van den anderen leende, en daardoor de algemeene taal in buigingen en afleidingen verrijkte. Dit was reeds vroeg eene vrucht van het nieuwe tijdperk, terwijl de stammen, in het vóór-Deukalionische, van elkander vervreemd, vermoedelijk ook door scherpere tongvallen afgescheiden waren. Naderhand niet met de overigen vereenigd, bleven zij ten achteren in taalbeschaving, en aan dat onderscheid kennelijk; wij kunnen hetzelfde in eenige hedendaagsche talen opmerken, en het was onder anderen het geval met de kinderen

die de eilanders van Lemnos bij hunne aan de Athenienfers ontroofde vrouwen hadden, en welke door hunne moeders in het Attisch werden onderwezen, schoon oorspronkelijk van dezelfde, en wel Pelasgische, afkomst (23). Van den invloed der dichters op deze taal, van HOMERUS af, en van derzelver redenaars, en van beiden op het volk zelf, behoef ik wel niet te gewagen. Nopens dien der Egyptische en Phenicische bevolkers, vóór den oorlog van Troje, zijn minder bepaalde berigten voorhanden, schoon men, in 't algemeen, aan zoodanigen invloed niet twijfelen kan. De veelvuldige overeenkomst tusfchen Griekfche en Hebreeuwfche woorden fchijnt of tot dit tijdvak, of tot de ook in later' tijd voortgeduurd hebbende handelsbetrekkingen met de Phenicische Staten, te behooren; in het eerstgemelde geval moet deze invloed zich ook in de taal der Pelasgen geopenbaard hebben, die geene fchrijfteekens bezaten vóór de gene die zij van de Pheniciërs ontvingen, en ook in Italië overbragten, namelijk de A, B, G, D, E, I, K, L, M, N, O, P, R, S, T, U, waar later de *th*, *x*, *ph*, *ch*, *z*, *è*, *ps* en *oo*, zijn bijgevoegd. Men meent dat de zachtere Griekfche taal hare klinkletters, in haar Alphabeth uitgedrukt, uit de voornaamfte Phenicische aspiratiën ontleend heeft (24).

(23) HERODOTUS, B. VI. Hoofdst. 137.

(24) Verg. GOGUET, *de l'Origine des lois, des arts et des sciences*, II. L. 2. p. 230, en PLINIUS, VII. c. 56. Deze was het spoor niet bijster, fchrijvende dat het hem altijd was voorgekomen dat

Zoo men, na het aangevoerde, nog aarzelde om de éénheid van oorsprong van het Pelasgisch, het oud-Thracisch en het Helleensch-Grieksch voor bewezen aantenemen, overwege men nog de navolgende van de oude schrijvers ontleende daadzaken. 1°. Van de Pelasgische volkplantingen in Italië heeft het Latijn een van deszelfs grondbestanddeelen ontleend, en dit bestanddeel is, kenmerklijk en echt, Grieksch, naastbij komende aan het Aeolisch-Dorische dialekt. Deze Pelasgische volkplantingen zetteden er zich reeds neder vóór den krijg tegen Troje. 2°. Wanneer de nauwkeurige geschiedschrijver DIONYSIUS VAN HALIKARNASSUS de Pelasgen voor Hellenen verklaart, dan moet de overeenkomst van taal één, zoo niet te dien tijde het eenig overgeblevene, der bewijzen geweest zijn die hij daarvoor had (25). 3°. Er bestaan geene gronden om de Lelegen, de Kureten en andere stammen die Deukalion en Hellen vergezelden en de Pelasgen verdrongen, tot een' geheel anderen volks- en taalfstam te brengen. De eerstgenoemde toch, hoezcer veeltijds voor een' gemengden hoop gehouden, ontmoet men, deels in Klein-Azië, deels in de noordelijke streken van Griekenland, te midden van andere voor Pelasgische erkende stammen; de Kureten, in hunne oudste Europe-

deze letters van de Asfyriërs afkomstig waren. Vergelijk ons *I. Stuk*, bl. 155, 161, 166, en ΠΕΡΙΤΥ, *Encyclopedie élémentaire*, III. p. 380—386 en 407 *et seq.*

(25) Hij leefde omstreeks het begin onzer tijdrekening.

sche woonplaatsen (26), Aetolië en Akarnanië, staan almede op Pelasgischen bodem. En nog duidelijker is de inmenging van Pelasgische stammen in de Hellenische volkplanting der Iöniërs op de kust van Klein-Azië, uit Abanten bestaande van Euboea, uit Kadmeërs, Dryöpers, Phocëërs, Molosfers, Arkadiërs, Epidauriërs enz., allen steeds tot de Pelasgen, of Doriërs, gerekend. Dat geheel woeste volkeren, gelijk de Kimbren en Teutonen waren, op hunne rooftogten stammen van andere afkomst met zich medegesleept hebben, zou niet vreemd zijn, maar tot meer bezadigde volkplantingen voegen zich geene menschen bijeen die niet in de gemeenschappelijke of nabijkomende taal een' wederzijdschen band of hulp vinden. Dit betet niet dat deze Iönische tongval na verloop van tijd zoo onderscheiden werd van dien der oude bewoners dezer kusten, die, naar men meent, van de eilanden waren gekomen, dat men ze als twee talen kan beschouwen, althans even verschillende als bij voorbeeld het Nederduitsch en het Deensch, in de twaalfde eeuw. 4°. Dat dit onderscheid in vroegere tijden minder aanmerkelijk was, is ook af te nemen uit de omstandigheid dat wij, in de uitvoerige tafereelen van de onderhandelingen en gebruiken, bij de Klein-Aziatische, Grieksche en Thraci-

(26) Ik ben niet onbewust dat men hen van de Indische *Ketri* en de oevers van den Perzischen zeeboezem, wil laten komen, hetgeen mischien een nieuw licht kan verspreiden over de overeenkomst van het Grieksch met het Perzisch. Ik laat deze gissing hier onaangeroerd.

fche stammen geen tolken tusfchen dezelve, of zinspelingen daarop aantreffen, al ware het ook dat de dichters zich van den omslag en het herhalen van een gesprek in den mond van den tusfchenfpreker gelegd, hadden ontslagen. Als HOMERUS Ulyfes op de kust van Afrika bij de Lotophagen brengt, zendt deze een' bode onder geleide van twee mannen uit om het land te verkennen, maar de dichter, het onderscheid van taal niet aanroerende, zorgt voor het behouden der waarfchijnlijkheid, en laat hem niet verhalen wat zij met de inwoners gefproken hebben. Omgekeerd, hebben ÆSCHYLUS en EURIPIDES geen zwaarigheid gemaakt om hunne Trojanerinnen Grieksch te laten fpreken. Zelfs in de omftandigheid dat bij den eerstgenoemden, in zijn treurfpel van *Agamemnon*, de overwinnaar niet verftaat wat Kafandra met fchijnbare opgeruimdheid zegt, ligt geen ftellig bewijs van het tegendeel, althans niet van zoodanig taalverfehil dat met de verwantfchap onbestaanbaar zou zijn. Veelmeer, als Pelops, een Phrygiër of Lydiër, in den Peloponnesus, als Bellerophon van Korinthe in Lycië komt, en zij daar zonder geweld van wapenen hun gebied vestigen, als Paris zich te Lacedemon ophoudt, dan geven deze omftandigheden te zamen genomen ons een wenk om aan overeenkomst van taal te denken. Wat er ook van het heen- en wedertrekken der helden en volkshoopen in de Griekfche fabeleeuw bij het licht der Gefchiedenis verdwijne, die verhalen gronden zich ten minfte op overleveringen of op een van ouds

bestaand denkbeeld wegens die overeenkomst. 5°. Deze wordt niet weinig bevestigd door de eenstemmige berichten der Ouden, die de beginsels der Grieksche dichtkunst, vóór HOMERUS, aan de inboorlingen van Thracië en van het westen van Klein-Azië toeschrijven. Niet slechts noemen zij Thamyris, die zich in een' wedstrijd waagde met de Peloponnesische Muzen, en zijne nederlaag met het gemis van zijne lier en zijn gezigt boette, als een Thraciër, en bepaaldelijk uit de omstreken van den Edon, een berg in of op de grenzen van Macedonië, waar zich ook de priesteresfen ophielden van Bacchus (27), welker geestvervoering zoo verschrikkelijk ontarde; de Muzen zelve waren uit Piëria, eene landstreek van Macedonië; Orpheus was uit Thracië; Olympus, de vader der Grieksche toonkunst, (en aan wien is het onbekend hoe eng toon- en dichtkunst bij de Ouden verbonden waren,) was uit Phrygië; in het algemeen getuigt STRABO, dit onderwerp in zijn Xde boek behandelende, dat de muziek der Grieken van Thracischen of Phrygischen oorsprong was. Bij de invoering van den eerdienst van Apollo in het eiland Delos werden gezangen hem ter eere gezongen, waarvan Olen, de Lyciër, de maker was; andere van hem voor Lucina, bij het strooijen van de asch des brandoffers, aan de grafftede van Argis en Opis, op eene tallooze schare van zieken die het altaar omringde (28), werden het nog ten tijde van PAU-

(27) Bacchanten, Menaden, Edoniden.

(28) HERODOTUS, IV. c. 35.

SANIAS, die ze schijnt gekend te hebben (29); hij noemt hem den oudsten der Grieksche hymnendichters, en schrijft hem de uitvinding van den hexameter toe. 6°. Indien er al eenige twijfel oprees in hoeverre men genoegzaam kan aangaan op de berigten van HERODOTUS, STRABO en anderen, omtrent de talen van enkele volksstammen waarvan gesproken is, de moeilijkheden in aanmerking nemende die van het vergelijken van talen en tongvallen onafscheidelijk zijn: zoo moct die twijfel vervallen als men bedenkt welk nut wij in onzen tijd trekken van zorgvuldige en oordeelkundige opmerkingen, die door reizigers in vreemde landen verzameld zijn. Bovendien, al zijn eens sommige van deze onderzoekers door schijnbare trekken van overeenkomst misleid geworden, om daarin bewijzen te zien van eene in de wezenlijkheid niet bestaande verwantschap, zoo ontbreekt het ons niet aan voorbeelden van zoodanige onmiskkenbare verwantschap, bij de verwijdering en afwijkingen die in latere tijden zijn tusschen beide gekomen. En hierin ligt een nieuwe grond om aan die oude schrijvers geloof te geven, dewijl zij meestal veel meer op de trekken van verscheidenheid, dan op die van verwantschap hebben gelet; waarvan men onder anderen een aanmerkelijk voorbeeld vindt bij HERODOTUS, als hij zegt, dat de tongval van de Ileden van Lydië niets gemeens had met dien van Milete, en, gelijktijdig, dezelve tot den Iönischen brengt.

(29) Olen was ouder dan Orpheus. PAUSANIAS, IX.

EN PAUSANIAS, de oudheden beschrijvende die in de omstreken van Lerna gevonden werden, merkt van eenige opschriften aan, die in den Dorischen tongval gesteld waren, dat zij, mogelijk naar de vroegere vernieuwd, maar niet zoo oud zijn konden als men verhaalde, van vóór de terugkomst namelijk der Herakliden, omdat toen de Argiviërs dezelfde taal spraken als de Atheniensers, en de Doriërs nauwelijks in Griekenland bekend waren. Uit deze en andere voorbeelden blijkt derhalve hoe nauwkeurig deze schrijvers te werk gingen in het onderscheiden der tongvallen, en dat men de woorden van HERODOTUS (30) in veel te ruimen zin opvat als men, uit hetgeen hij van het Pelasgisch in onderscheiding van het Grieksch zegt, wil afleiden dat hij dezelve als twee talen beschouwt die geene de minste verwantschap met elkander hebben.

7°. Het reeds bijgebragte laat niet toe de overeenkomst van het oud-Pelasgisch met het Hellenisch-Grieksch als een gevolg te beschouwen van het overnemen door nabuurschap en gemengde inwooning. De gevallen waarin dit plaats had gegrepen onderscheiden de oude Geschiedschrijvers uitdrukkelijk. Het aannemen van eene andere taal, eene der moeilijkste opofferingen, kost dan alleen minder als beide van éenen stam zijn en nog redelijk veel naar elkander gelijken. Zoo zweemde het Hebreuwsch der Joden veel naar het oud-Arameisch of Chaldeeusche dat ten tijde hunner wegvoering in

(30) B. I. Hoofdst. 57.

Babel gesproken werd. Hetzelfde kan hebben plaats gehad met de Kauniërs en de Kariërs, omtrent welke HERODOTUS niet durft beslissen wie van deze beide volkeren de taal van het andere had overgenomen. Zoo wilden ook de inwoners van Coloniades niet voor Mesfeniërs doorgaan, maar voor eene uit Attika daarheen gebragte volkplanting, die naderhand den Dorischen tongval, dien de Mesfeniërs spraken, had aangeleerd. 8°. Eindelijk hebben wij nog een' aanmerkelijken grond voor de verwantschap van het Grieksch met het Pelagisch, in de taal der Arkadiërs, die, niet door de Herakliden overheerscht, onmiddellijk van de oude Pelasgen afstamden, naar de eenstemmige getuigenis der schrijvers. STRABO (31), de volkeren van den Pe-

(31) In het begin van zijn VIIIste boek, waarin hij zich bijzonder toelegt om de aardrijkskunde van HOMERUS optehelderen en met die van zijn' leeftijd te vergelijken. — Op het einde van dit boek spreekt hij van de Arkadiërs als van het oudste der *Grieksche* volkeren, in welks beschrijving hij zich echter zegt te bekorten, dewijl nu het land geheel en al verwoest was, en deszelfs steden, alom vermaard in de vroegere eeuwen, door de langdurigheid der oorlogen tot in de grondslagen vernield waren. Het is wel niet mogelijk in korter woorden de achtervolgende tijdperken van onbenijde eenvoudigheid en rust, van opkomst, van bloei, en van ondergang van een volk uitdrukken. Zoodanig was dus reeds vóór achttienhonderd jaren het grootste deel der binnenlanden van het tegenwoordig Morea; hoe moeten deszelfs inwoners, niet deelende in den handel die in het tijdvak van de grootheid der Venetianen op de kusten bloeide, zijn achteruit gegaan! vreemde volkeren, er indringende, bragten er hunne woestheid en overheersching. — In 't voorbijgaan zij hier opgemerkt dat dezelfde STRABO aantekent van Mycene, de beroemde koningszetel van Agamemnon, dat

Ioponnesus onder twee hoofdverdeelingen brengende, de Aeolische en de Dorische, zegt dat de bewoners van Elis, als een' aan Jupiter Olympius bijzonder geheiligde stam, en de Arkadiërs, uit hoofde hunner afgezonderde ligging in de gebergten, niet in de gebeurtenissen, die de uitbreiding der Doriërs ten gevolge had, deelden, maar, langen tijd, onderling in vrede, onaangevallen en afgescheiden waren blijven bestaan; dat zij beide, voorts, van Aeolischen oorsprong waren, hebben de, tot terugbrenging der Herakliden, te gelijk met Oxylus de wapenen opgevat. Zij spraken ook Aeolisch, hoewel niet overal even onverbasterd.

1°.

Dit geleidt mij tot het reeds aangevoerde (32) dat het zeker is dat de Pelasgen *Aeolisch* gesproken hebben, onderscheiden zekerlijk van het Aeolisch zoo als het de Lesbische dichters beschaafden, maar overeenkomende met hetgeen men in de grondslagen van de Latijnsche taal herkent, en dat wij duidelijkheidshalve OUD-AEOLISCH noemen zullen. Dit spraken alle de volksstammen die onder en na Deukalion zich langzamerhand van bijna geheel

er in zijn' tijd geen spoor meer van te vinden was, en dat dus noch het kasteel van Karvathi (in sommige kaarten Agios Adrianos geheeten), aan den voet van het gebergte van Tricorpha, ten noorden van Argos, noch een dorp onder den naam van Mycene, overblijfsels van deze aloude stad zijn kunnen.

(32) Hier boven, bl. 35, n°. 1.

Griekenland meester maakten, met uitzondering van de, later zich uitgebreid hebbende, Doriërs, Ioniërs en Achajers; denklijk echter niet zonder afwijkingen en verschil in de uitspraak, gelijk men uit de vergelijking met het Dorisch, dat in den grond dezelfde tongval was, kan opmaken (33). Zulke verscheidenheden moesten blijven bestaan zoo lang deze kleine volkeren op zich zelve en nog niet tot één ligchaam verbonden waren, wanneer zij de kern van den Hellenisch-Griekschcn volks-taalfstam geworden zijn.

Het is geene gewaagde gevolgtrekking, te stellen dat het Pelagisch, in Europa gesproken en met het oud-Aeolisch overeenkomende, in den grond niet verschildte van de taal der Pelagische gewesten in Klein-Azië. Het kan zijn dat deze hunne dialekten hadden, waaruit naderhand bijzondere talen ontfonden, en zulks te ligter omdat zij niet door geschriften tot een' vasten standaard waren gebragt, en tevens het heen- en wedertrekken der volkplantingen, meest over den Hellespont, ten deele ook uit de eilanden, dezelve voor veranderen en verbasteren bloot stelde. Hierbij kunnen Semitische, mischien ook meer noordoostelijke volksstammen invloed op hunne Pelagische naburen hebben gehad. Van de dialekten dezer Aziatische Pelagen

(33) Bij voorbeeld voor *pais* (kind) zelden de Laconiërs *poir*, de Latijnen *puer*. Het veelvuldig gebruik van de *r* in het midden zoowel als op het einde der woorden, waarover STRABO, L. XI, zegt dat de Acolieërs bespot werden door de blijfpeldichters, was, zoo ik meen, van dit oude Aeolisch eiger.

waren vermoedelijk het PHRYGISCHE, dat het naast van den Thracischen hoofdtak uitging, het LYDISCHE en het KARISCHE de drie verstverbreide in het zuiden en westen van Klein-Azië, tot den tijd toe dat de Grieksche volkplantingen op de kusten aan het Grieksch de overhand gaven, dat sedert, en vooral onder en na ALEXANDER de Grootte, de heerschende taal werd. Van het Karisch in het bijzonder weet men dat verscheiden volkeren het spraken die, in den eerdienst der Goden, van de Kariërs verschilden, welke anders een groot punt en bewijs van vereeniging bij de oudste volkeren was, weshalve ook de Mysiërs en de Lydiërs, stamgenooten der Kariërs, gezamenlijk bij Mylasfa een' zeer ouden tempel van Jupiter hadden. Om trent het Phrygisch heeft men bij de Ouden verscheiden voorbeelden van benamingen, tot de eerste noodwendigheden des levens betrekkelijk, waarvan de afleiding niet uit het Grieksch, maar uit de eerstgenoemde taal moet gehaald worden; er waren zelfs schrijvers die dezen tongval tot aan Armenië toe uitstrekten, en de Armeniërs oorspronkelijk voor Phrygiërs hielden.

Laat ik, terwijl wij ons in dit gedeelte der wereld bevinden, de gelegenheid waarnemen om nog een woord te zeggen over de talen van KLEIN-AZIË, ter aanvulling van het reeds vroeger bijgebrachte (34).

Men verdeelt de westelijke derzelve wel eens in

(34) 1ste Stuk, bl. 202, 203, en II. bl. 4-6.

twee hoofdtakken (35): de *Karische*, waarvan dan het Lydisch, Myfisch en eigenlijk Karisch de tongvallen waren, en de daarvan geheel onderscheiden *Phrygische*. Deze verdeling schijnt voldoende genoeg voor een algemeen overzigt, en niets belet ons deze dialekten te beschouwen als de voornaamste der meer of min onderling verwante talen tot aan Kappadocië, doch op stellige daadzaken en bijzonderheden rust zij niet.

De verder noordwaarts en oostwaarts in Klein-Azië wonende volkeren hadden hunne grootendeels met het Syrisch verwante tongvallen.

Het PAPHLAGONISCH noemt STRABO als eene taal op zich zelve, het Kappadocisch had er vele woorden van, waarschijnlijk behoorde het in de hoofdzaak tot den Thracisch-Pelasgischen stam.

De GALATEN hebben wij reeds vroeger gezegd dat tot de Kelten behoorden.

De KAPPADOCIERS waren, naar de eenstemmige berigten der Ouden, van den Syrischen stam; de Perzen hadden hun dezen naam ter onderscheiding van de andere Syriërs gegeven, en zij werden, met een Griekschen naam, blanke Syriërs (36) genoemd. De Kataoniërs, in het zuiden van Klein-Armenië, spraken mede het Kappadocisch.

De CILICIERS waren ook van Syrische en Phenicische afkomst. Eenige Grieksche schrijvers hou-

(35) HEEREN, *de linguis Regni Persici*, in *Comment. Societ. Gotting.* Vol. XIII.

(36) Leuco-Syroi.

den hen voor eene Argivische volkplanting, doch, behalve de oudere getuigenis van HERODOTUS, strijdt hier ook tegen dat er vóór den tijd van ALEXANDER naauwelijks twee Grieksche steden in dit land waren. Waarschijnlijker is het dat de LYCIERS van hun waren uitgegaan. Van de SOLYMI, een deel derzelve, wordt uitdrukkelijk gezegd dat zij Phenicisch spraken (37).

Nopens de PISIDIERS heeft men geene zekerheid; men zou ze eerder tot de westelijke dan tot de oostelijke, en dus tot den Thracischen stam kunnen brengen, daar toch de LYCAONIERS en ISAURIERS, ten oosten van hun, tot dezen behoorden (38), en men in nog overige PAMPHYLISCHE woorden mede de sporen van de Pelagisch-Grieksche afkomst opmerkt.

2°.

Na dezen uitstap keeren wij terug, om van de eigenlijke Grieksche tongvallen eenig nader verslag

(37) JOSEPHUS, *tegen Apion*, I. 22.

(38) Van het *Lycaonisch* wordt *Handel. der Apostelen* XIV. 11 gewag gemaakt. De taalkundigen hebben deswege meer dan één gevoelen. Dat het van het toenmalige Grieksch verschilde blijkt uit de bijvoeging, „zij zeiden in 't Lykaonisch,” zonder dat wij lezen van welke taal Paulus zich tegen de schare bediende. Echter hadden de Lykaoniërs de Grieksche namen der Goden: Dios en Hermes, die onze Westersche overzetters naar het Latijn herdoopt hebben, denkelijk op voorgang der *Vulgata*, althans de Slavische overzetting van METHODIUS en CYRILLUS, van de negende eeuw, heeft die van den oorspronkelijken tekst behouden.

te geven. De oorzaken waarom de uit den gemeenen wortel opgeschoten Thracifche en Pelasgifche takken in andere talen overgingen, terwijl de Griekfche tot een' eigen ftam opwies, hebben wij in het voorgaande aangetoond. Men onderscheidt vier hoofddialekten van deze taal die ieder voor zich, hoezeer niet in alle foorten, door gefchriften tot eene gevestigde taal befchaafd waren, en eene menigte van plaatselijke tongvallen, die zich onder een der vier eerften brengen laten, doch die men niet zoo zeer als uit dezelve ontftaan dan wel als verwaarloosde aanverwanten derzelve moet befchouwen. Terwijl intusfchen deze vier tongvallen, om hunne in fchrift bevestigde vormen, meer dan provincialismen waren, vindt men er bij vele der oude Griekfche fchrijvers de fcherpste onderscheidingen van verzacht en daardoor de taal tot een' zekeren aan allen gemeenen tongval gebragt, die men veeltijds als een' vijfden befchouwt en die in den lateren tijd des Griekfchen volks vooral plaats greep. Dat zoodanig Middel-Grieksch reeds vóór den tijd der Macedonifche Koningen zou hebben bestaan, offchoon niet als gefchrevene taal, en het naast aan het toenmalig Thesfalifche gekomen zijn, fchijnt in geenen deele uitgemaakt.

Uit het Oud-AEOLISCHE, dan, vormde zich een jonger dialekt van denzelfden naam, in het eigenlijke Griekenland en, bezuiden de landengte, in Arkadië en Elis, ook in de Aeolifche volkplantingen op de westkust van Klein-Azië en in de noordelijke eilanden van de Aegeïfche zee. Behalve an-

dere eigenheden was het kennelijk aan den hulpklank der *w* (39), dien de oudere Grieken in plaats eener *h* vóór eene of tusſchen twee vokalen lieten hooren, en die bijzonder bij hunne Lyriſche dichters voorkomt. Het Theſſaliſch was een bijtak van dezen tongval.

Even hard, de gewone kenmerken der bergtalen bezittende, de wijdgapende klinkers *a* en *oo* be-
 minnende, was het DORISCH; in het gewest van dien naam, en waaraan het *Boëotiſch* zeer naauw verwant was, in Megaris waar het het Attiſch had verdrongen, in Meſſenië waar het zich zeer lang ſtaande hield, in Lakonië waar het in 't bijzonder door vele provincialismen onderscheiden was en nog kennelijk geſproken wordt (40), voorts

(39) De *digamma Aeolicum*. Taalkundigen beweren dat de Aeoliſche blaasklank *w*, door de lippen voortgebracht, te onregt dubbelde *g* genoemd is, en geen, van de Pheniciërs ontleende, keelklank zijn kan, als niet behoorende tot hetzelfde ſpraakwerk-
 tuig. Ik geef in bedenking of deze aan het binnenſte einde der *luchtbuis* opgehaalde klank niet wel tot aan en buiten de lippen uitgeblazen kan worden en als eene voortzetting beſchouwd? Den naam der Negers die de Engeliſchen *Serawollies* noemen, ſpreken de Franſchen uit *Seracollets*; men beproeve den zeer onaangename klank *chwol*, diep uit de keel opgehaald, uitteblazen. Zie voorts over de *digamma Naturae et Script. concordia*, p. 63 et 283, en J. FOSTER, *Eſſay on the different nature of accent and quantity, with their application in the English, Latin and Greek languages*, p. 96 and foll., waar men dingen aantreft die bevestig-
 tigen dat het Pelagiſch nog meer dan het klaſſieke Griekſch met het Duitsch overeenkwam.

(40) Volgens DACIER, *Notice ſur la vie de M. de Villoiſon lue dans l'Inſtitut national*, 11 Avril 1806.

op de zuidwestelijke uithoeken van Klein-Azië, op Rhodus en Kreta, ook in de voornaamste volkplantingen in Sicilië en die elders in Italië waren, bij voorbeeld te Tarentum. Bij voortgang van tijd verloor het iets van zijne hardheid, gelijk dit in de gedichten van THEOCRITUS, een Syracusaner, doorstraalt.

In tegenoverstelling van deze twee tongvallen had de Grieksche taal hare twee zachte; het IÖNISCH en het ATTISCH, op de noordkust van den Peloponnesus, beide van Athene uitgegaan en in zeer naauw verband staande. Het eerste, kennelijk aan zijne weekheid en het uiteenzetten der klinkletters, schijnt den invloed der luchtstreek van Klein-Azië te hebben ondervonden, waar men het in de koloniën van de west- en van de noordkust sprak, ook in die van de Middellandsche zee, met name te Marseille. Het had wederom vier onderscheidingen.

Het ATTISCH, tusfchen het weeke Iönisch en het harde Dorisch geplaatst, vereenigde zachtheid en kracht. Tot een minder uitgebreid grondgebied bepaald, onderscheidde het zich niet zoo zeer door onderverdeelingen als door de veranderingen die de verlijning hier vooral aanbragt. Van daar kwam het dat men de wetten van Solon, ten tijde van Lyfias, dat is, 150 jaren later, naauwelijks meer verstond.

Naar ons aangenomen bestek, ten behoeve vooral van lezers die zich in geene nadere kennis met deze taal inlaten, zullen deze bijzonderheden, meenen wij, voldoende zijn, er is er nog eene, ech-

ter, die wij niet stilzwijgend kunnen voorbijgaan, omdat, zoo ik mij niet bedriege, naauwelijks eenige andere taal eene gelijkfoortige oplevert; dat namelijk deze tongvallen, als geschrevene taal, door vermaarde schrijvers die er zich van bediend hebben, tot grondslag geworden zijn van vier soorten van geschriften, waarin men ze, op derzelve voetspoor, naderhand gebruikt heeft. Op de kust van Klein-Azië, bij den bloei der Iönische steden, en waar later ook de Aeolische bloeiden, nam de dichtkunst het eerst hare hooge vlugt. In HOMERUS ontdekt men nog de oudere, minder scherp afgescheidene taal, en hoe zich toen eerst het Iönisch als tongval begon te vormen. Zijne taal is de taal van het *heldendicht* geworden, en met geringe veranderingen tot bij de laatste dichters gebleven, terwijl zij in 't algemeen op de dichtertaal der Grieken een' veelbeduidenden invloed heeft geoefend. Het Aeolisch-Dorisch werd de taal der *liërzangen*; ten deele omdat zij in gebruik was gebleven in de gezangen van den eerdienst, die van Kreta, Delos en Delphi oorspronkelijk schijnt; ten deele door de kracht welke PINDARUS in dezelve heeft aan den dag gelegd. „Hij toch, die vaak „ zijne vrolijke tafelzangen aan de toonkunst ge- „ huwd had, nam de Dorische lier van den wand, „ wanneer de zucht voor Pifa's renperk zijne in- „ gevingen opwekte; en hij bekroonde den over- „ winnaar met het Aeolische lied (41).” Hij ont-

(41) Zie de eerste zijner *Olympische Oden*, ter eere van Hiero

week daarin nogtans het voor vele der andere Grieken vreemde van den Dorischen tongval zonder den nadruk van deszelfs uitspraak te verminderen. Het is uit hoofde van derzelver lyrischen oorsprong, dat de Grieksche *treurspeldichters* dien tongval behouden hebben in hunne koren, voor 't overige den Attischen gebruikende in hunnen ernstigen en door de vaderlandsche oudheden die zij voorfelden verheven' toon. In de blijfspielen daarentegen bediende men zich van de taal des dagelijkschen levens, dan in het eene dan in een ander dialekt. In *ongebonden stijl* hebben zoowel het Dorisch als het Ionisch schrijvers van naam optewijzen, maar nog meer het Attisch, dat in het tijdvak van den sierlijksten bloei der Grieksche beschaving de algemeene taal der wetenschappen werd.

Men kan den invloed van den tongval der Grieksche schrijvers op de soort der voortbrengfels niet wel aan hunne beroemdheid toeschrijven; het is echter niet moeilijk dien te verklaren uit de vormen die zij kneedden voor de taal. Naar mate dat eene taal meer wordt bearbeid, verrijkt zij haren woordenschat met de uitdrukkingen aan het behandelde onderwerp eigen, en latere schrijvers nemen die over. Het is bekend dat iets dergelijks gewoonlijk en zelfs onvermijdelijk, van de eene taal in betrekking tot de andere, plaats grijpt; in

van Syracusa, die in den wedloop te paard, in tegenoverstelling van een wagenspan, den prijs behaald had.

de benamingen van de scheepvaart der Nederlanders ontleend, zal men den tongval van den Duitschen Alpenbewoner niet ontdekken; men herkent gemakkelijk genoeg de zeef door welke de zoogenaamde vreemde woorden eener taal gegaan zijn (42); maar, in dezelfde taal blijvende, gaat dit onderscheid wel niet verder dan enkele provincialismen (43), of een verschil in de uitspraak van een' klank (44). De rede waarom in de Grieksche taal de zaak een' anderen loop nam, is, dunkt mij, daarin gelegen dat de Grieksche volkeren, schoon

(42) Zoo noemt, bij voorbeeld het Engelsch, eene zegening naar het Latijn, *benedictio*, *benediction*, het Schotsch en oud-Engelsch, naar het Fransch, *benir*, *benison*.

(43) Stukken in een bijzonder dialect geschreven, maken hierop geene uitzondering, want zij zijn bepaaldelijk bestemd voor zoodanig gewest, bij voorbeeld de *Poëtes Languedociens*, onder den niet juiststen naam van *Poëtes Gascons*. Amst. 1700, uitgegeven; G. JAPIX, G. ALTHUYSEN enz. in het Friesch. Even min komen hiertegen in aanmerking dialecten, vóór dat de taal van een geheel volk gevormd was, gelijk het Plat-Duitsch, het Provençaalsch, het Picardsch der *trovères*, het Limonsynsch van de Spaansche tooneel-spelschrijvers, die onder den naam van de *Poëtas Valencianos* bekend zijn. Eindelijk ontmoet men, zonder dat zij in het geval zijn der Grieksche tongvallen waarover wij hier spreken, navolgingen in een' ouderen stijl en spreektrant. Het naïve, bij voorbeeld, dat de Franschen in de vertalingen uit de pen van AMYOT, in hunne oudere dichters, als MAROT, BELLEAU en anderen, onder den naam van *stile marotique*, roemden, en dat bijzonder van de verkleiningswoordjes zijne zachtheid ontleent die het voor veld- en liefdezangen schikt, en door de jongeren somtijds gelukkig nagebootst is, onder anderen in BERQUINS *Idylle: l'Órage*.

(44) Gelijk *ai* voor *ei*. Zie SIEGENBEER, *Spelling*, bl. 140 en WEILAND, *Woordenboek*, op *ai*.

door belangen vereenigd, door hunne zucht tot de vrijheid hunne onafhankelijkheid in hunne tongvalten hadden behouden, op den tijd toen elk gewest zijne schrijvers en de kundigheden waarover zij handelen bezat. Men gevoelt welken gunstigen invloed dit op den rijkdom en de buigzaamheid der taal moest uitoefenen, toen onder Philippus en zijn' zoon Alexander de Grieken in het ligchaam der Macedonische Monarchie begrepen werden. De Attische vormen nogtans werden daarbij hoofdzakelijk behouden; maar niet de gestrengte zuiverheid van sommige taalzifters die, later, dezelve weder zochten te doen herleven, en gewoonlijk Atticisten genaamd worden. Alexandrië in Egypte, onder de Ptolemeën de zetel van geleerdheid en geleerde inrigtingen, bood bijzonder een punt van vereeniging en gelegenheid tot opkweeking der nieuwere taal aan.

Tot dezen tijd behoort de bekende vertaling der Zeventigen, van het Oude Testament, maar er bestonden aanmerkelijke omstandigheden die invloed op dezelve hadden. In Egypte woonden vele Joden, het was het eerste hoofdverblijf van het Grieksche Jodendom, hetwelk deze taal bij zijn' eerdienst begon te gebruiken, en hare kennis verspreidde onder de Joodsche, in vele landschappen der Grieksche heerschappij verstrooide, gemeenten. Er is veel voor om te denken dat de Joden het Grieksch met een' kennelijk eigen dialekt gesproken hebben, het schijnt tevens dat hunne overzetteren noch het Grieksch zuiver genoeg kenden, noch in de kunst

van vertalen genoegzaam geoefend waren, misfchlen ook uit godsdienstige fchroomvalligheid te veel aan het taaleigen van den oorspronkelijken tekst hechten; althans hunne overzetting is een Hebreeuwfch-Griekfch geworden, aan de fchrijvers van dit volk eigen, enkelen uitgezonderd welke een zuiverder Griekfch fchrijven, met name PHILLO en JOSEPHUS. Uit dit Alexandrijnfche Joodsch-Griekfch is de taal die wij in het Nieuwe Testament aantreffen ontftaan.

Het zou tegen alles aanloopen wat de Gefchiedenis der talen ons leert, indien men meende dat het Griekfch, van den tijd af dat alle de Staten waar het gefproken werd den Romeinfchen fchepter huldigden, niet in de lotwifelingen zoude hebben gedeeld, die van de nabuurfchap of invallen van vreemde volkeren, den omgang met vreemde krijgslieden en ambtenaren, of van de meerverwijderde en heimelijk ondermijnende oorzaken afhangen, die verandering in de zeden en denkwijze, en achteruitgang in kundigheden en befchaving bewerken. Het overbrengen van den Keizerlijken zetel met de praal en den ftijl van het Hof herftelde Griekenland niet, op den Griekfchen bodem; de mond der Cicero's en der Demosthenesfen was gefloten voor het geftoelte der Alleenheerfchers, en de welfprekendheid vond alleen het oor open voor de lofredenaars. Zij had, het is waar, nog gefproken door GREGORIUS VAN NAZIANZUS en CHRYSOSTOMUS, maar de fpitsvindigheden der wijsbegeerte, de haarkloverijen der verketterende godge.

leerdheid, hadden de aandacht afgewend van de lieflijkheden der welluidende dichters, vervalschte smaak van den eenen en vervalscht gevoel van den anderen kant hadden de onderwerpen der oude zangers waardig, doen vervangen door minder belangrijke in gezwollener stijl voorgedragen. Na de dagen van PLUTARCHUS en TACITUS, na de schandelijke taferelen door SÜETONIUS vruchteloos geteekend, aan wie zou de geschiedschrijver zijne lesfen verspild hebben! Want wij moeten, in het beschouwen van den invloed der letteren op dit tijdvak, de Latijnen niet van de Grieken afzonderen. Twee nieuwe onderwerpen boden zich aan de Grieksche schrijvers en geleerden aan; de uitlegkunde en kerkelijke geschiedenis, uit den nieuwen godsdienst, de regtsgeleerdheid, uit de nieuwe wetgeving, ontstaande; de behandeling van beide moest in de taal gelijk in den stijl verandering te weeg brengen. De mannen van letteren, hoe langer hoe schaarscher geworden, vonden alleen veiligheid in ballingschap van den vaderlandschen grond (45), toen in 1453 Konstantinopel, dat in vroegere eeuwen onder de bescherming had gestaan van Athene, in handen der Turken viel. Zij gingen naar Italië over, waar Leontius Pilato van

(45) Dit was het dat de ziel drukte van Joannes Lascaris, die een afstammeling was der Grieksche Keizers, en dat zoo roerend doorstraalt in het grafchrift dat hij voor zich zelf dichtte; het komt hier op neer: Lascaris rust in eene vreemde aarde. Gastvrij ontvangen, klaagde hij niet over vreemden. Dat Griekenland geen vrije grafstede heeft voor hare kinderen, beweende hij.

Thesfalonika ruim honderd jaren te voren had begonnen het *klasfieke* Grieksch te herstellen, dat men dus ten minste van dien tijd af als eene doode taal moet aanmerken. Het Italiaansch der Genuezen in de veertiende en vijftiende eeuwen, dat der Venetianen in de twee volgende, gevoegd bij de taal, van een' geheel anderen stam, van de Turksche meesters, hadden in de laatste plaats rijkelijk toegebragt om het te verbasteren.

3°.

Het HEDENDAAGSCHE GRIEKSCH is uit deze verbastering gesproten, en in zoo verre hadden de lotgevallen van deze taal gelijkheid met die der Latijnsche, maar met dezen geheel verschillenden uitslag, dat uit een bedorven Latijn nieuwe talen ontstaan, gevormd en bloeiend opgewassen zijn, het Grieksch daarentegen van het standpunt eener vervallene taal meer en meer is teruggegaan. De Grieken noemen haar, sedert, de Romeinsche, gelijk zich zelve Romeinen, naar het voormalig Oosterfche rijk. Tot het verval der volkstaal heeft bijgedragen dat de taal in alle stukken, regeringszaken betreffende, is afgeschafft, en van de andere zijde voor de weinige letterkundige voortbrengfels het klasfieke Grieksch zoo goed als uitsluitend is gebruikt gebleven; weshalve de schrift- en kerktaal, zoo als zij zelfs te Konstantinopel door de beschaafde standen gesproken wordt, en, van de zestiende eeuw af, onder regels gebragt en in

spraakkunsten en woordenboeken voorhanden is, minder van het echt-Grieksche afwijkt dan de onderscheidene volkspraken. In de tweede helft der zestiende eeuw bestonden er meer dan zeventig zoodanige, en daaronder was die van Athene wel de meest bedorvene. Het wordt, zegt men, nog het zuiverst gesproken in de omstreken van den berg Athos, waar nog vele kloosters aanwezig zijn, in eenige deelen van Morea, en op de eilanden Paros en Nicaria. Op Cyprus moet de uitspraak wel bedorven maar anders nog veel oud-Grieksch in de taal overig zijn. Op Kandia hebben de Sfachioten, een overblijfsel der oude Kretensers, hunne onafhankelijkheid in een' tak van het Witte gebergte tot in 1770 verdedigd; hun tongval zou uit dien hoofde een bijzonder onderzoek verdienen. Een zeer afwijkend en bedorven Grieksch is ook dat der Mainoten, omstreeks het oude Sparta; van waar zij echter niet oorspronkelijk zijn, maar van vreemden die zich onder Nabis aldaar verzamelden tot dat, het land weder onder het verbond der Acheërs gekomen zijnde, zij met de andere inwoners vereenigd geraakten. Een kleine hoop van dezelve, omtrent duizend zielen sterk, onder welke de Stefanopoli's de aanzienlijksten waren, nam in 1676, nadat de Turken in 1669 Kandia veroverd en door een' onverhoedschen inval van den zeekant in deze ontoegankelijke bergen van Morea waren ingedrongen, de wijk naar Korfika. Zij breidden er zich aanvankelijk uit in de streck Paomia, in het regtsgebied van Vico, doch werden in het eerste derde

deel der afgeloopen eeuw naar de even schaars bevolkte van Zellao, waarvan Ajaccio de eenige stad is, verplaatst (46). — Omtrent gebeurtenissen en bijzonderheden, die op het opbouwen der nieuw-Grieksche taal konden werken, verdient vermelding dat op aanzoek van den Nederlandschen gezant te Konstantinopel, en aandrang van den geleerden GOLIUS, het Nieuwe Testament (47) daarin ten behoeve der Grieksche Christenen het licht zag, vele van welke echter, in Klein-Azië, hunne voorvaderlijke taal niet meer kennen en Turksch spreken, schoon de liturgiën er nog in werden voorgelezen, in den tijd van CHANDLER (48). Eene vertaling van de *Reis van den jongen ANACHARSIS* in dezelve, is, in het laatst der vorige eeuw te Weenen verboden en verbrand (49).

Ik heb het noodeloos geacht uitteweiden over het karakter der klasieke Grieksche taal, tot het leeren van welke dagelijks gelegenheid is. Laat mij alleen zeggen van hare welluidendheid, dat zij dezelve aan het aantal der klinkletters, lange en korte, en der tweeklanken, aan het vermijden van

(46) Men vindt dit bij BOSWELL en anderen omstandig.

(47) Bij ELZEVIER, in 1638, 2 deelen in 4to. Zie BAUMGARTEN, *Nachrichten*, VIII. f. 1.

(48) *Klein-Azië*, bl. 374 en 390. In zijne *Reize door Griekenland*, bl. 213, vermeldt hij een ander, voorzeker zeldzaam, letterkundig voortbrengsel.

(49) Zie *Vaderlandsche Letteroefeningen*, 1803. *Mengelwerk*, bl. 721 en het verder aldaar verhaalde.

harde en stootende zamenvoegingen (50), aan de zorgvuldige en sierlijke woordschikking, verſchuldigd is; van hare rijkheid, dat levendigheid, geeſtigheid, ſmaak, wijsgeerige ſcherpzinnigheid, daar-

(50) Een groot kunstregter in het vak van ſmaak, WINKELMANN, *Von der Nachahmung der Griechiſchen Werke*, ſ. 107-109, draagt eenige gedachten voor, betreffende den invloed van de lands- en luchtgeſteldheid op de taal der Grieken, die dit karakter der taal ontwikkelen en tevens uitnemend bevestigten wat wij op dat onderwerp in het algemeen in onze Inleiding hebben ter neder geſteld. „Mij dunkt,” zegt hij, na op het ſpoor van HIPPOCRATES en den abt DU BOS te hebben aangemerkt hoe eene gematigde luchtſtrek, heldere hemel, zuiver water, gelijk de bron van Arethufa, toebrenge om een ſchooner ras van menſchen te vormen, gelijk zij dieren beter doen gedijen en aan de vruchten de volkomenſte rijpheid ſchenken, — „mij dunkt dat men uit de taal „der Grieken van hunne ligchaamsgeſtalte kan oordeelen. De natuur vormt bij elk volk de werktuigen der ſpraak naar den invloed der landſtrek. Zoo verhaalt PLINIUS van de Troglodyten „(die in Ethiopië in ſpelonken woonden) dat zij meer krijschten „dan ſprakten; anderen bewegen naauwelijks de lippen; anderen „brengen een' doffen of heeſchen klank voort. Onder een' ruwen „hemel zijn de toonen grof en de deelen des ligchaams die daar- „toe medewerken, kunnen niet van de fijnſte zijn.”

„De voorrang dien het Griekſch boven alle andere talen in wel- „luidendheid heeft is onbetwiftbaar. Alle de Noordſche talen zijn „met medeklinkers overluden, in de Griekſche daarentegen zijn „zij zoo afgewiſfeld, dat elke medeklinker van eenen klinker ver- „gezeld is; niet ligt ſtaan er twee van deze bij elkander, zonder „in één te ſmelten. De zachtheid der taal duldt niet dat eene letter- „greep met de harde klanken *th*, *ph*, *ch* eindige, en de verwis- „ſeling van letters van hetzelfde werktuig grijpt plaats als zij de „hardheid van een' toon kan wegnemen. Waaromtrent eenige wei- „nige woorden die ons hard voorkomen, geen tegenwerping kun- „nen maken omdat wij de echte uitspraak van het Griekſch zoo „weinig weten als van het Latijn. Deze dingen bſeengenenom

toe om strijd hebben bijgedragen, in het, met doorgaande regelmatigheid, vormen, aanknoopen, uitstrekken en schakeren tot in de fijnste onderscheidingen der begrippen, van eene menigte aflei-

„ deden de taal zacht vloeijen, gaven verscheidenheid aan de
 „ klanken en eene gemakkelijkerheid om dezelve te zamen te voe-
 „ gen, die onnavolgbaar is in elke andere. De gisfing schijnt daar-
 „ om niet ongegrond, dat HOMERUS, onder de taal der Goden, het
 „ Grieksch, onder de taal der menschen, het Phrygisch bedoeld
 „ hebbe.”

„ In het bijzonder stelde de overvloed der klinkers het Grieksch
 „ in staat om door den klank en de rangschikking der woorden de
 „ zaak zelve te doen hooren, of ze te schilderen”— (een onderwerp
 met smaak behandeld door WEBB, *On the beauties of poetry*). —
 „ HOMERUS teekent in twee verzen het drukken, de snelheid, de
 „ verminderde kracht in het indringen, de langzaamheid in het
 „ doorgaan en het stremmen der beweging van den pijl die Pando-
 „ rus affchiet op Menelaus (*Ilias*, IV. vs. 135 en 136). Desgelijks
 „ ziet' men bij hem (*aldaar*, XVI. vs. 215) de incingedrongen
 „ bende der Myrmidonen schild aan schild, helm aan helm, man aan
 „ man, staan.”

„ Bij dit alles moet men zich geen verkeerd denkbeeld van deze
 „ taal maken door ze zich voortestellen als eene beek zonder eenig
 „ geruisch, gelijk LONGINUS den stijl van PLATO beschrijft; zij ver-
 „ heft zich bij wijlen als een geweldige wegslepemde stroom, als
 „ de winden die de zeilen van Ulysses losfcheuren (*Odysf.* IX. vs.
 „ 71). Te onpas echter aangebragt, hield men zulke zamenzet-
 „ tingen of harde uitdrukkingen voor onaangenaam.”

„ Eene zoodanige taal vorderde fijne en rasfche werktuigen, voor
 „ welke de talen van andere volkeren minder gefchikt waren. Een
 „ der Griekfche Kerkvaders klaagt dat de Romeinfche wetten in
 „ eene taal gefchreven waren die zoo vreesfelijk hard was.”

„ Zoo men dan van de gefteeldheid der fpraakdeelen tot die des
 „ geheelen ligchaams befluiten mag, waren de Grieken van eene
 „ fijne ftof bewerkt; zenuwen en fpiereu waren op de gevoeligfte
 „ wijze veerkragtigh en bevorderden de buigzaamfte bewegingen,

dingen uit het wortelwoord van een eerste denkbeeld. Hieruit is eene verscheidenheid van verbuigingen, van tijden, van wijzen, voortgevloeid, die vele andere talen misfen (51). Trouwens men zal zich des niet verwonderen als men het oog slaat op de reeks van eeuwen (52), die aan deze taal vergunde, van den onnavolgbaren HOMERUS af, schrijvers over allerlei onderwerpen, een' PLATO, een' ARISTOTELES, te vormen. Toen de echt-Griekfche geest was uitgedoofd, en hare zeggenskracht door eene spitsvindige, beschouwende geleerdheid en eene overlading van woordrijkheid was verdrongen, stond de taal zoo gevestigd, dat zij

„ die van bevalligheid vergezeld gingen. Men houde echter, naar „ deze beschrijving, de Grieken niet voor een week volk. Men „ hoore hoe PERIKLES de Athenienfers op dit stuk tegen de Sparta- „ nen verdedigt, enz.” — Laat ik ter bevestiging van het natuurlijke ware der fchoone Griekfche gedaante, den oud-Griekfchen fchedel bijbrengen, in de verzameling van BLUMENBACH, welke de bedenking omverwerpt als of die gedaante niet meer ware dan een aangenomen teekenftijl, zonder oorfpronkelijk beeld. Zie de *Letterbode* 1818. II. 162.

(51) Het tweevoud in de verbuigingen; de werkwoorden die geene lijdelijkheid maar eene lijdelijke daad, ook wel eene die op den dader zelven werkt, uitdrukken; bij voorbeeld als een woord beteekent, in den werkenden zin, de wet geven, verhuren, te pand geven, wachthouden, dan drukt het, door eene verandering in den uitgang, in den lijdendwerkenden, het denkbeeld uit van de wet aannemen, huren, te pand ontvangen, zich voor iets wachten. Voorts drieërlei toekomstende tijden; verfchillende aanduidingen van het verledene, enz.

(52) Tweeduizend vierhonderd jaren ten minfte, van vóór HOMERUS tot den val van het Oosterfche Rijk.

niet zoodanig zonk in het algemeen verval of zij kon nog luisterrijke voorbeelden opwijzen; onder andere de prinses ANNA COMNENA, die in het begin der twaalfde eeuw het leven van haar' vader, de Keizer Alexis, beschreven heeft (53).

Wat het hedendaagsch Grieksch aangaat, deszelfs verschil van het klasieke is ten deele gelegen in de uitspraak, het verwisfelen en het tusschenschuiven van sommige letters, of in het begin der woorden afbijten van eene klinkletter, ten deele in het onveranderd gebruiken van een woord in meer dan eenen naamval of tijd, ten deele in het misfen van tijden en wijzen, en in het aanbrengen van hulpwoorden.

In de nieuw-Griekfche dichtkunst is het rijm ingevoerd, zonder achtgeven op de oude toontekens.

IV. LATIJSCH E TAK.

Wij hadden, in het volgen der taalverspreiding naar Europa, gezien welke volkeren het westen van dat deel der wereld reeds zeer vroeg hadden ingenomen, Iberiërs, Kelten, Germanen. Wij moesten, van dezelve voor eene poos aftappende, ons toen bezig houden met de Thraciërs, niet slechts omdat ook zij in zeer ouden tijd een deel van Europa bevolkten, maar om den invloed dien hunne afstammelingen, de Grieken, op die van de genoemde stammen hadden. Wij gaan denzelfen thans

(53) *Essay on accent and quantity*, p. 237 and foll.

overwegen. De Grieken hebben Europa wel niet als overwinnaars overftroomd, zij namen, als men het tweehonderd zestigjarig tijdvak uitzondert waarin zij zeer ernstig in de zaken van Sicilië, oudtijds door hen bevolkt, betrokken waren (54), geen deel in de oorlogen die de oudste stammen verdrongen, verdelgden of herfschiepen. Men kan wel van een zoo levendig volk niet verwachten dat zij minder onrustig zouden zijn geweest, maar hunne binnenlandfche onlusten en de oorlogen met hunne oostelijke Aziatfche naburen gaven hun de handen vol, deze oorlogen wendden welligt daarheen de aandacht der Macedonifche vorften en den ftroom van het Westen af, dat door denzelfden onder wie weet welke betrekkingen zou geraakt zijn, geheel verfchillende van die nu hebben plaats gegrepen. De Grieken zijn op eene andere en duurzamer wijze daarmede in aanraking gekomen, door hunne volkplantingen, namelijk, en koophandel en door de lesfen die wetgevers, wijsgeeren, letteroefenaars en kunstenaars bij hen gingen halen. De Griekfche, en in vele opzigten de Thracifche taal in 't algemeen, was de moeder der Latijnsche, tot welke wij ons nu begeven.

Het lange fchiereiland van Italië is, gelijk ieder een weet, ten noorden door de Alpen halvemaansgewijze omgeven. Tusschen dit uitgestrekt gebergte en den Donau namen de Iberiërs, Kelten en Illyriërs den weg naar het Westen en het Zuiden,

(54) Tusschen 479—215 vóór J. C.

waarheen vele hunner stammen ter zijden afweken door drie tusschenruimten, die aan de beide einden en in het tegenwoordig Tyrol daartoe opening lieten. Wanneer dit geschiedde is onbekend. HOMERUS en zijne Helleensche tijdgenooten spraken van Italië even gelijk de Europeërs langen tijd deden van het onbekende Zuiden, het was voor hun het land der verdichtfelen. Deszelfs geschiedenis neemt eerst tweehonderd jaren later een' aanvang. Het is niet onwaarschijnlijk dat de drang van deze en van de andere horden uit Azië achtervolgens en in het zelfde tijdperk voorviel, zoo lang tot dat het aangroeijend menschengeslacht genoegzaam evenredig verdeeld was in de opvoedingsgewesten die deszelfs alwijze Vader daarvoor bestemde. Naar den gang dien wij reeds meermalen hebben opgemerkt, zijn de verst vooruitgedrongenen, die Calabrië en van daar Sicilië ingenomen hebben, de oudsten geweest.

A.

Op den tijd waarin het eerst enig licht in de geschiedkunde opgaat over Italië ontmoet men er grootere en kleinere volkstammen, verschillende in taal, tongvallen en trap van beschaving, alle om buit en oppergezag met elkander in strijd. Er bestaat nog veel onzekers nopens dezelve, onaangezien de nasporingen van geleerde mannen (55),

(55) FRERET, in de *Mémoires de l'Acad. des Inscriptions*, T. 18. HEYNE, *ad Virgil. Aeneid. VII et VIII*. BARDETTI, *Dei*

waarvan wij het aannemelijkste, zoo ver ons onderwerp het vordert, gaan voordragen, onderscheidende deze vijf stammen :

1°. De ILLYRIERS, Thraciërs van afkomst, gelijk (hier boven bl. 1 en 17) gezegd is, namen hun' weg naar Italië door het tegenwoordige Karniole en Frioul, 1500 jaren vóór J. C. Zij bestonden uit drie hoofdvolkereu; ten deele, zuidwaarts over den Po voortgeperst, hielden zij stand in Apulië, waar zij de keten der Apennijnen ter rechterzijde en een' zijtak daarvan voor zich hadden. Een van deze stammen was die der LIBURNIERS, die in Kroatie hadden gewoond, en, later, in JAPYGIERS, PEUCETIERS en KALABRIERS onderscheiden werden. Bij het aannemen van de Latijnsche taal verloren zij de hunne niet geheel; HORATIUS noemt daarom nog die van Canusium tweesprakig (56). Dezen volgden de SIKULERS, van de grenzen gekomen van Dalmatië; zij besloegen eerst alle de landen die de Liburniers ten oosten van den Tiber hadden opengelaten, maar werden tachtig jaren vóór het innemen van Troje genoodzaakt naar Sicilië over te steken; zij zijn de eenigen wier naam niet is uitgestorven. Nog brengt men tot hun de HENETEN of VENETEN, die langen tijd onvermengd bleven ten noorden van den Po, en die sommigen onderscheiden van de EUGANEËRS, anderen voor dezelfde houden.

primi abitatori dell' Italia. ADELUNG heeft hoofdzakelijk den eerstgenoemden gevolgd.

(56) *Satyr.* I. x. 30.

2°. De **IBERIERS** (56). Van de kust der Middellandsche zee van de Pyreneeën af, schijnen zij omstreeks denzelfden tijd door het zuiden van Provence in Liguria, naderhand het Genueesche, te zijn getogen; vervolgens in Toskane, Latium en Kampanië; onder den naam van Sikani, ontleend van de rivier Sikanus in Katalonië, hun oudste woonplaats, gingen zij eindelijk zuidwaarts tot bij Regium en van daar over naar het westen van Sicilië, terwijl een ander gedeelte van hun uit Toskane naar Korsika overstak. Bij de bewoners der binnenlanden van dit eiland vindt men nog, naar men zegt, sporen van deze afkomst.

3°. De **KELTEN** of Galliërs (57). Van hunne eerste komst in Europa af, gevestigd tusschen den Donau en de Alpen in het noorden van Italië, trokken zij, naar het schijnt, door de valei van de Etsch naar het Zuiden, waar zij de Illyriërs en Iberiërs aantroffen en voor zich het land deden ruimen. De Romeinsche schrijvers geven hun den naam van **OMBREN**, die eene algemeene benaming was van alle de Kelten zoowel ten oosten als ten westen der Alpen, en van den Rhijn tot aan de Zee, weshalve er ook de Helvetiërs onder verstaan

(56) Vergelijk ons *Eerste Stuk*, bl. 252. — **SCYLAX**, die ten tijde van Philippus van Macedonië leefde, is de oudste schrijver die eenigzins uitvoerig berigt over de *Liguriërs* geeft; hij onderscheidt langs de kusten van de Middellandsche zee, bij de Pyreneeën beginnende, de Ibero-lygi, Kelto-lygi en Ita-lygi.

(57) Zie *Eerste Stuk*, bl. 260.

werden. Zij moeten zeer talrijk zijn geweest, dewijl zij het geheele land ter wederzijde van den Po en van den Tiber inhadden. Deels werden zij door de Etruriërs, deels, ongeveer 600 jaren vóór J. C., door Galliërs onder Bellovesus, verdreven. Ten noorden van den Po hielden zij zich langer staande. Men onderscheidde ze in Insubrier, beter Isombri, en Ombri, wier hoofdplaats Milaan was. Ook van hun gingen er naderhand in Korfika over. Er bestaat een zeer kostbaar overblijffel van de taal der zuidelijke Umbriërs in de Eugubijnische tafels, die van brons en zeven in getal, ten deele in Etruskisch, ten deele in oud Latijnsch schrift, in 1444 te Gubio in het Urbinesche zijn ontdekt. Die vermenging echter met Etruskisch en Latijn toont dat zij niet zoo oud zijn als men ze voor had gehouden, gaande zij niet boven 400 jaren vóór J. C. (58).

(58) Deze vermaarde tafels, die in een klein gewelf van den ouden schouwburg gevonden werden, hebben meer dan twee eeuwen tot een kruis verstrekt voor de geleerden. SCALIGER, SALMASIUS en anderen gaven het ten langen lesten op. De moeijelijkheid lag niet zoo zeer in de letters, die niet veel verschillen van de Grieksche, en op de oude wijze geschreven, of liever gegraveerd, zijn, die de Grieken ploegens- of vorens-wijze (boustrophedon) noemden, dat is, waar de regels van de regter- naar de linker-, en dan van de linker- naar de regterhand, doorloopen; maar men kon uit de woorden geen' zin opdelven, van dezelve naauwelijks eenige, en dan nog in half kenbaar Grieksch of Latijn, verstaande. Aanvankelijk, met het denkbeeld ingenomen dat het Etruskisch onmiddellijk van het Arameesch of Syrisch afstamde, wilde men ze daaruit opheldren en geraakte nog verder van

4°. De oude Grieken of PELASGEN. Lang vóór dat de eigenlijke Grieken zich in de benedendeelen van Italië neerzetterden, waren talrijke benden van hunne voorouders in de middelste deelen aangekomen, daar zij zich onder de vroegste inwoners vermengden. Dit blijkt uit de taal, zeden, godsdienst en kunsten. DIONYSIUS VAN HALIKARNASSUS laat (in zijne *Romeinsche oudheden*, I. Boek) de oudste bevolkers van Latium, onder Oenotrus en Peucetius zeventien geslachten, dat is ruim 500 jaren vóór het innemen van Troje, te schepe overkomen uit Arkadië, en later door Pelasgen uit Thesfalië volgen. Beide zetterden zich bij de Ombriërs neder, verjoegen de Sikulers en werden de voorvaders der Latijnen. Dit berigt is allerwaarschijnlijkst; Arkadië, weet men, lag in het binnenste van den Peloponnesus, en HOMERUS, zoo veel later, spreekt niets van eenige scheepvaart van daar; ook was deze, 1700 jaren vóór J. C., zeker nog niet zoo gevorderd bij de Pelasgen, waar Cecrops eerst 250 jaren daarna aanlandde, en nog 80 jaren later Danaus met het eerste schip dat op de kusten van Griekenland gezien werd, waar men te voren slechts vlotten

den weg. Men kan over dezelve nalezen PETITTY, *Encyclopedie élément.* III. p. 421—426 en de letterteekens zien in de plaat bij p. 406, vergeleken met die bij p. 380; LANZI, *Saggio della lingua Etrusca*, III. 657; WACHTER, *Naturae et scripturae concordia*, p. 300, tab. 3. De laatstgenoemde herkent ook in dezelve het Oud-Pelasgisch en de overeenkomst die deze taalstam met den Duitschen heeft.

kende (59). Veeleer is het te denken dat de oudste Pelasgen uit Thesfalië en het noorden van Griekenland door Illyrië zijn getogen, en de Illyriërs daardoor voor zich heen gedreven hebben. Uit hunne vermenging met de Keltische Ombren, mogelijk ook met achtergeblevene Sikulers, ontstonden de kleine Staten van de Ombriërs, Sabijnen, Latijnen, Samniten, Aufoniërs, Osken, Oenotriërs, Lukaniërs, Brutiërs en anderen, die meer of minder trekken van overeenkomst met de Grieken hadden naar mate het getal der Pelasgen grooter of kleiner was in hun midden. Hunne onderlinge verdeeldheden en verbindtenissen zijn uit de Romeinsche geschiedenis bekend.

5°. De ETRUSKEN. Een volk aan hetwelk Italië de eerste zaden van beschaafdheid, wetenschappen en kunsten te danken had, nopens hetwelk men nog gedenkstukken, nog veel meer overdevene gisfingen, en weinig geschiedkundige zekerheid, bezit. Rome verrijkte zich met de voortbrengfelen dier oudheid, maar liet derzelve oorsprong in vergetelheid zinken. Hun' naam, Etrusken, en dien van het land, Etrurië, hadden zij van de Romeinen; de Grieken noemden hen Tyrhenen, ook Pelasgen. Zij zelve gaven zich den naam van Rasena, en waren oorspronkelijk Kelten uit Rhetië of Tyrol, van waar zij omstreeks het jaar 1000 vóór J. C. door het hedendaagsch Trent-

(59) PLINIUS, VII. c. 56.

sche in Italië vielen, de Ombri onderwierpen en ten deele zuidwaarts jaagden, zich zelve ter wederzijde van den Po in het westen van Italië uitbreidende. Het bewijs daarvan is de gelijkheid van de namen der plaatsen en dat de meeste Etruskische oudheden in Tyrol gevonden zijn, van waar de geleerde Maffei ze naar Verona bragt. Dat de Etrusken weder hunne kundigheden van de Pelasgen verkregen hadden, toonen hunne taal, schrift, godsdienst en hunne kunstwerken zelve; wat er niet-Grieksch in hunne taal is blijkt tot het Keltisch te behooren. Tot hun sijnak in de beeldende kunsten bragt welligt niet weinig toe de overkomst van Demarates, die om de heerschappij van Kypselus te ontwijken, 660 jaren vóór J. C. met eene talrijke volkplanting, waarbij vele kunstenaars waren, van het toen bloeiende Korinthe naar Etrurië toog, en wiens zoon Lucumon in 't jaar 615 vóór J. C. koning werd te Rome onder den naam van Tarquinius. Bij den, vroeger vermelden, inval der Galliërs onder Bellovesus, verloren zij hunne woonsteden ten noorden van den Po tot aan Mantua en trachtten zich daarop naar het Zuiden uittebreiden, makende toen nog een' bloeienden Staat uit, die het Mantuaansche, Etrurië en Picenum bevattede; hunne zwakke staatsgesteldheid echter, daar zij uit onderling vereenigde maar onafhankelijke gemeenebesten waren zamengevoegd, dwong hen in 't jaar 280 vóór J. C. voor de magt der Romeinen te bukken. De taal van Rome was aanvankelijk slechts die der steden en voornaamste in-

gezetenen; zelfs werd het Etruskisch nog gesproken ten tijde van Augustus, doch het ging eindelijk verloren, en het raadselachtige der overblijffels is nog niet geheel opgehelderd (60).

Tot de Etrusken behoorden mede de FALISKEN, die een' bijzonderen tongval hadden (61); zij woon- den ten noordwesten van den Tiber en hadden aan den voet van den berg Soractes, waar de weg van het tegenwoordige Civita Castellana naar Rome heen loopt, eene stad, Feronia geheeten, met een' tempel, aan eene Godin van dien naam gewijd, en jaarlijks door eenen verbazenden toevloed van nieuwsgierigen en geloovigen bezocht om deszelfs roem van bijzondere heiligheid, daarin bestaande dat de gene die er de ingeving van den geest ontvingen blootvoets en zonder letfel over gloeiende kolen en asfche wandelden (62).

Na deze schets van de stammen die Italië bevolkt hebben, kunnen wij ons geleidelijk met deszelfs algemeene oude taal, en daarna met de daaruit afgestamde dochters, die in het zuidwesten van Europa leven, bezig houden.

(60) Zie hier boven, bl. 67, *noet* (58) en over de Etruskische oudheden, behalve het kostbare *Recueil* van den Graaf DE CAYLUS, WINKELMANN, *Hist. de l'art chez les anciens*. MICALI, *l'Italie avant la domination des Romains*.

(61) FESTUS, op *Falac*.

(62) STRABO, V. Bock en PLINIUS, VII. 2.

B.

LATIJNSCHE TAAL.

De bewoners van het kleine grondgebied van Latium, wier naams-oorsprong onzeker is, en die somtijds Aufoniërs genoemd worden, waren vermoedelijk een gemengde hoop van Kelten en van Pelasgen. De talen van deze stammen zijn, kennelijk, de bestanddeelen van die der Latijnen. Aan de laatstgenoemde van beide, de Oud-Grieksche naar den Aeolisch-Dorischen tongval, twijfelt niemand, van die der eerste zijn de voorbeelden in menigte voorhanden. Met regt schreef daarom SALLUSTIUS dat de eerste inwoners van Rome van onderscheiden geslacht en verschillende in taal waren, en DIONYSIUS VAN HALIKARNASSUS dat hunne taal noch geheel Grieksch noch geheel Barbaarsch (on-Grieksch) was. Van deze tongvallen, en van de omliggende stammen uit welke de Romeinsche Staat een' aanvang nam, vermelden de oude taalkundigen: het OPISCH of OSCISCH, dat, toen die stam reeds had opgehouden als zoodanig te bestaan, nog in gebruik bleef in zekere gezangen en tooneelvertooningen die de Romeinen met vermaak bijwoonden en die van een' zeer onkuifchen aard moeten geweest zijn (63); het VOLSKISCH, dat la-

(63) Het bekende woord *obscene*, ontuchtig, is daarvan afkomstig. PITTISCUS, *Lex. antiq. v. OSCI en OPICI*. In naam meer be-

ter in de taal gemengd zal zijn, daar de Volsken meer dan 200 jaren in vijandschap volhardden tegen de Romeinen; het **SABIJNSCH**, een Keltisch dialekt van een' uitgebreiden stam, tot welken de vrouwen behoorden die Rome bevolkten, en van welken onderdeelen waren de krijgshaftige **SAMNITEN**, bij wie het gebruik bestond dat aan den braafften van hunne jongelingen de keuze stond van eene vrouw uit alle de dochters van zijn volk, en vervolgens aan den genen telkens die op hem volgde in verdiensten (64); de **MARSEN** die geneesmiddelen en bezweringen tegen den slangenbeet kenden, en de **HIRPINEN** die hun' naam van de wolven ontleenden en uit welke mischien wel de zoogster van Romulus en Remus was (65). Van

kend en van hetzelfde slag waren de *Fescennijnsche* gedichten, naar eene Etruskische stad *Fescennia*.

(64) *l'Esprit des lois*, L. VII. ch. 16. Als men hun een' Lacedemonischen oorsprong toeschrijft, schijnt dit zoo te moeten verstaan worden dat een deel der Samniten even als de Spartanen van Pelasgische afkomst waren.

(65) Mogelijk kleedden zij zich met wolfsvelen, of waren zij bijzonder afgerigt op de wolvenjagt. *Irpus* was, naar **FESTUS**, de Samnitische naam van den wolf, en *irpices* zekere ijzeren eggen met verscheidene tanden. De roofzieke verscheurende aard van dit dier gaf daartoe, meen ik, aanleiding. De wortel van het woord is *rp*, kennelijk in het Latijnsche *rap-io*, Hoogduitsch *rauben*, dat het Nederduitsch in rooven verzacht, maar in *rapen*, in eene tweede beteekenis, van opvatten, behouden heeft. Vergelijk **WEILAND** op *rooven*, en **COURT DE GEBELIN**, *Dictionn. étym. des racines latines*, op *rap*; een werk dat, in vele opzigten, eene uitmuntende handleiding is om zich te bereiden voor etymologische studien. Van den gapenden bek en het inslokken had dit dier, dunkt mij,

de hardere uitspraak der Sabijnen getuigt de hier onder aangehaalde *FESTUS*, voor rede' gevende dat zij zich nog niet naar het Grieksch geschikt hadden; voor *Ganymedes* zeiden zij *Katamitous* (66).

Van deze tongvallen, die bij zoo weinig beschaafde volksstammen niet vele overblijffels kunnen opleveren, is, behalve verspreide woorden in de oude Romeinsche woordverzamelingen (67), waarschijnlijk een der oudste gedenkstukken, het gebed dat de *Fratres Arvales*, een raad van twaalf priesters, door Romulus voor de zaken der akkerfcheidingen ingesteld (68), bij hun jaarlijksch offerfeest zongen: Huisgoden, helpt ons; Krijgs-god, laat geen pest onze velden, geen misgewas onze halmen, vernielen; U, tuingoden alle, roepen we om hulp aan! Dit stuk, zoo als het met het verhandelde door deze Priesters in het jaar 218

zijn' anderen, algemeener' naam *loup, ulv, wolf*; waaromtrent, echter, de evengenoemde schrijvers anders denken.

(66) *FESTUS* op *album, alcedo, alumento*.

(67) In 't bijzonder bij s. POMPEJUS *FESTUS*. Een zijner voorgangers was M. VERRIUS *FLACCUS* die hij, met weglating van vele oude woorden, verkortte. *PAULUS DIACONUS* behandelde wederom *FESTUS* zoo, en bragt zijne XX zware boekdeelen in een Kortbegrip, ten gebruike van Karel de Groote, een dienst en arbeid daar de liefhebbers der zuivere Latiniteit hoog mede liepen, maar een ontwijfelbaar verlies voor de Keltische taalkunde. Van een handschrift van den geheelen *Festus*, dat aan de verwoesting der middeleeuwen is ontsnapt, is alleen een zeer beschadigd stuk, van *M* tot *T* loopende, later ontdekt.

(68) Over derzelver kleeding, plegtigheden en de achting waarin zij stonden, zie *PLINIUS*, XVIII. hoofdst. 2.

na J. C. in steen werd gehouwen, heeft men in het jaar 1777, bij gelegenheid van eene vertimmering aan de St. Pieters-Kerk te Rome, ontdekt. Niet veel jonger, mischien nog ouder, is de taal van de wetten van Numa. Van den tijd van dezen vorst, of omtrent anderhalve eeuw daarna, waren de Salische gezangen (69) bij de feesten van Mars en andere goden, die in den tijd van Cicero en Quintilianus noch het volk noch naauwelijks het priesterkoor meer verftond, hoezeer men in hunne tot een spreekwoord geworden verouderde taal geene verandering durfde maken, omdat zij bij een voorschrift van Staat waren aangenomen en de jonge lieden ze als formulieren leerden. Later zijn zeer bekend de wetten der XII tafelen, van 450 jaren vóór J. C., doch minder algemeen de graffchriften der Scipio's, van de derde eeuw vóór J. C., die in 1780 gevonden zijn. Op deze volgt in ouderdom de Columna rostrata; men herkent er nog de Keltische uitgangen van sommige woorden in, die naar mate de taal beschaafd werd zich naar het Grieksch vormden. Vervolgens maken LIVIUS ANDRONICUS, FABIUS PICTOR, ENNIUS, PLAUTUS, TERENCEUS den overgang naar het *klasieke* Latijn, dat men dus noemde omdat het de taal was der voorname klasfe des volks te Rome, in tegenoverstelling van wat het overige en de bevolking van het platte land sprak. Aan beroemde schrijvers zelfs,

(69) TURNEBIUS *Advers.* en PITISCUS, *Lexicon Antiq.* op AXAMENTA.

van dit tijdvak, verweet men hunne provincialismen, bij voorbeeld aan LIVIUS zijn Paduaansch.

Het Latijn bereikte snel zijne voortreffelijkheid. Daartoe werkte mede, dat het uit zeer gemengde bestanddeelen gevormd was, en derhalve niet zoo vele lang gevestigde vormen en eigenheden te bestrijden liet, zoodat het ligter elke met het Romeinsche karakter bestaanbare gedaante kon aannemen die de smaak der schrijvers daaraan wist te geven. Deze spoedige bloci, vooral na dat Griekenland door de Romeinen was te ondergebracht, veroorzaakte tevens dat de taalverbetering zich niet zoo algemeen verspreidde als men, onder gunstige omstandigheden, van een' langzamer' gang had kunnen verwachten. Immers treft men in elk land de taal het zuiverste en meest gevormd aan in de hogere standen, bij wie de noodige kundigheden en smaak daartoe bestaan, en waarop dan slechts eene uitzondering valt als men in die standen, uit vooringenomenheid met de buitenlandsche letterkunde of gebruiken, uit zucht om zich te onderscheiden, om de gemakkelijkheid van den ouden fleur, die moeder der onkunde, de vaderlandsche taal mis kent en minacht. Naar mate wetenschappen en kundigheden toenemen rijst de achting voor de taal die zich verrijkt en zuiverder gesproken en geschreven wordt, en het getal van hare beoefenaars klimt in die verhouding. In den Romeinschen Staat, waar eene menigte van vreemdelingen uit Griekenland en Azië toevloeden, en ten gevolge der staatsgebeurtenissen niet zelden lieden

zonder genoegzame opvoeding in de hoogte stegen, schijnt dat getal kleiner te zijn geweest dan elders. CICERO kende in zijn' tijd maar vijf of zes Romeinsche vrouwen die zuiver Latijn spraken, zijne schoonmoeder Laelia sprak het als of zij nog in den tijd van PLAUTUS, honderd vijftig jaren vroeger, geleefd had (70). De blijspeldichters zondigden elk oogenblik tegen de zuiverheid der taal. Dit mag met opzet geweest zijn, om beter verstaan te worden of om aan hunne zetten meer val te geven, het bewijst toch hoe het met de volkstaal gelegen was. Uit dien hoofde klaagt QUINTILIANUS dat het voor zijne scholieren midden in Rome moeilijk viel Latijn te leeren, en CICERO zelf getuigt dat hij somtijds dagen lang werk had om het zuivere woord dat hij hebben wilde te vinden.

Van het karakter der Latijnsche taal zal het genoeg zijn te zeggen, dat zij voor de helft ten minste uit Grieksche woorden bestaande, hare taalkundige vormen zoo goed als geheel naar deze aangenomen of veranderd heeft. Zij bleef echter daaraan minder rijk, hetzij omdat het Grieksch, in Italië doordringende, zelf nog minder gevormd was, hetzij omdat het Latijn zeer laat toenam in beschaving. Vooral mist dit de rijkheid der samenstellingen. ENNIUS en PACUVIUS beproefden

(70) CICERO, *De Oratore*, III. 12, waar hij aanmerkt dat vrouwen, minder menschen hoorende spreken, de taal, zoo als zij die van jongs af geleerd hebben, eerder behouden.

het de Grieken hierin natevolgen, maar slaagden er niet in. In de verbuigingen behoort het tot de begunstigde talen, het heeft zelfs den zesden naamval meer dan het Grieksch. Het tweevoud mist het; desgelijks het lidwoord, hetgeen, voor ons, wel eens duisterheid geeft in het verstaan van deze taal, want ik kan mij naauwelijks voorstellen dat, voor de Romeinen, die zwaarigheid niet geheel zou zijn weggenomen geweest door het gebruik van de aanwijzende voornaamwoorden en de woordvoeging, en hetgeen men gewoon is den zin te noemen, waaruit in elke taal de meening van den spreker niet raadfelachtig is, schoon zij het voor den altijd minder ingewijden vreemdeling schijnt. Voorts is deze taal meer dan de Grieksche gebonden in de vervoegingen en in het vormen der deelwoorden. Van de schikking der rededeelen, zoo als zij zich daarin, van de Nederlandsche bij voorbeeld, onderscheidt, heeft men in de Inleiding tot deze Verhandeling eene proeve gevonden (71).

Over de echte uitspraak zijn verschillende meeningen; de Nederlanders schijnen, althans in de *u*, te zondigen; de Engelschen nog meer aftewijken (72).

(71) *Eerste Stuk*, bl. 50.

(72) Over de regte uitspraak zie LIPSIUS, *Oper. T. I.* en GUTMUTHS *Neue Bibliothek*, Junius 1810, f. 105.

C.

TALLEN HOOFDZAKELIJK UIT DE LATIJSCHEN
AFKOMSTIG.

De Romeinsche wereld gevormd, naburige en overzeefche Staten onder het juk gebragt, terwijl het Ongelijk, met de onbeschaamde taal der magt en de redenvloed der vleijerij, op rekening werd gezet der zwakkeren tot wier verdelging' men had besloten, de stuiptrekkingen der volksregering gestild in den doodslaap van het willekeurig gezag en door den arm der legerbenden: zoo kent elk uit de Geschiedenis die voorbeeldelooze heerschappij waarvan de grondslag op den Palatijnschen heuvel gelegd was. Geen wonder dat Rome zijne taal aan volkeren opdrong van anderen landaard, dat het de Grieksche in Griekenland zelf trachtte en in deszelfs volkplantingen, met name te Marseille, wist buiten gebruik te brengen. De openbare ambtenaren, al kende ook een of ander van hun de landtaal, vorderden tot in de afgelegenste wingewesten dat de inwoners zich naar hen daarin voegden en den last en het misverstand van tolken voor niets achtten. De eerste Keizers te Konstantinopel tot aan JUSTINIAAN toe bleven daarbij. Het was, voorzeker, eene listige staatkunde, want niets zoo zeer dan de taal bindt, op den duur, of verbreekt den band der natiën. Met het aanleeren der taal verspreidden zich de Romeinsche zeden, beschaafd-

heid, denkwijze, deugden en ondeugden. Maar die Romeinsche wereld neigde door hare eigene uitzetting ten val; toen zij stootte, stortte zij in; de beide halfdeelen des Rijks lieten los. In het oosten van Europa had de Grieksche moedertaal hare regten hernomen, in het Westen bleef alleen wat goed was den Romeinschen stempel behouden. De zeden en gebruiken der nieuwe overwinnaars gingen in de taal der wetten over, zelve weinig wetenschappelijke kennis bezittende, bleef de taal der oude meesters die van het beperkt getal der geleerden, zij alleen stond hier de Kerkvaders ten dienst. Met den grooten gebiedder der Franken ontstond een nieuw tijdvak; wij hebben het reeds vroeger beschouwd (73). De Latijnsche taal, dan, was van hare gulden eeuw even ras tot hare zilveren, van deze tot hare koperen eeuw, gedaald, en 400 jaren na het begin onzer tijdrekening aanmerkelijk bedorven, te meer daar zij, als gesproken taal, meest door krijgslieden, slaven, kooplieden, heffers der belastingen en dergelijken was verbreid, en dus meer het volks dan het klasiek Latijn was. Naar mate nu deze Romeinsche inwoners meer of minder talrijk waren in evenredigheid der bevolking, verschilde en veranderde de vermenging en de verbastering. Bij deze oorzaken voegde zich het verschil in de gesteldheid des lands en de aard des volks in Italië, in de Galliën, en in het schiereiland over de Pyreneën.

(73) *Eerste Stuk*, bl. 342.

Niet alleen onderscheiden zich de van het Latijn afstammende talen, door de uitspraak, onderling, en bij de oude taal vergeleken, zoodat men de woorden nog moeilijker dan op het papier herkent, maar tevens door hare hoedanigheden. De voornaamste van deze zijn: dat zij alle het lidwoord hebben, de naamvallen door voorzetsels in plaats van door den uitgang aanduiden, en de personen in de werkwoorden door de persoonlijke voornaamwoorden voor dezelve te plaatsen, terwijl de vervoegingen dan eens sterker dan eens flauwer, regelmatig of onregelmatiger, onderscheiden zijn; de tijden worden veelal door die van het hulpwoord *hebben* (74) aangewezen. Bovendien bezitten deze talen het voorregt, dat naast het somtijds veel veranderde hoofdwoord eene rei van afgeleide woorden staat, welke de oude gedaante, met verandering slechts in den uitgang, kennelijk vertoonen. Deze zijn veelal, nadat de talen voor het dagelijksche leven, als ik het zoo mag uitdrukken, waren dooreengeschud, bij het herleven der wetenschappelijke beschaafdheid onmiddellijk uit den voorraad der Latijnsche moeder weder opgeraapt, en hebben, daarom, niet in die verandering van gedaante gedeeld.

Het is inderdaad, om het in onze Inleiding beredencerde wat nader in een voorbeeld te toonen, wel der moeite waard een oogenblik te blijven staan bij de oorzaak van die veranderingen in de

(74) Vergelijk WEILAND op *hebben*; en BILDERDIJK, *Geslachten der naamwoorden*: 2de druk, bl. 160.

uitgangen en uitspraak. Men gevoelt dezelve uit het reeds gezegde. De vreemde volkeren die onder het Romeinsche gebied kwamen, schikten zoo goed als zij konden hunne taal naar die hunner meesters, zoo bedorven als die reeds was; de volkeren die op hunne beurt meesters werden, bevonden zich niet in die noodzakelijkheid. Onbeschaafde menschen hechten niet zoo naauw op het onderscheid van gelijkfoortige klinkers of tweeklanken; het gemak van het spraakwerktuig is, zonder dat zij het weten, hunne wet. Eene verouderde taal gaat het hierin als eene die in derzelve kindscheit is, en men laat zich nog minder aan haar gelegen liggen. Uit Oud-Grieksche en Westersche half-beschaafde talen was een mengsel ontstaan, en daaruit het zuivere Latijn; en uit een mengsel van dit en anderen, ontstonden de sierlijke en regelmatige nieuwere talen. Wanneer nu de uitgangen der woorden zonder vasten regel zijn veranderd of afgesneden en de klanken verwisfeld, dient de wortel der woorden, die veeltijds in die verwisfeling deelt, tot grondslag in de nieuwe taal. Waarom deze of gene uitgang, zoo en niet anders, aan die overgeblevene wortels vastgehecht wordt, is niet altijd zoo gereedelijk te verklaren, noch in hoeverre de sprekenden willekeurig dezen of dien naamval in het nieuwe stamwoord hebben vastgehouden (75). Dergelijk onderscheid is er in het vormen van de wij-

(75) *Honor*: honneur, honore, honrra. *Cognitio*: connoissance, cognitione, conoscencia.

zen en tijden der werkwoorden. Hoe meer gebruik men maakte van hulpwoorden, hoe minder zorgvuldig men was omtrent de vervoegingen. Ten deele mag men die verschillen aan neiging tot deze of gene uitspraak, ten deele aan den aard der woorden die in de eeuwen der verbastering van het Latijn in gebruik waren (76), ten deele aan de *analogiën* die in de vreemde, ingemengde, talen bestaan mogen hebben, toeschrijven; zoo vervoegen bij voorbeeld kinderen een werkwoord gelijkvloeiend dat naar de taalregels ongelijkvloeiend gebruikt wordt: *ik schrijfsde, ik heb geschrijfd*. In de elfde en twaalfde eeuwen, toen die talen zich begonnen te vormen, schreef men weinig, en dit vermeerderde de willekeurigheid. Het minste wijken, over 't geheel genomen, de Spaansche, meer de Italiaansche, het meest de Portugeesche en Fransche talen van de Latijnsche moeder af.

Ten aanzien van de zamengestelde woorden en van de deelwoorden hebben zij veel verloren, ook daardoor in de woordschikking die veel meer gebonden en daardoor stijf is, echter in duidelijkheid gewonnen heeft; het is bekend dat dit voor- en nadeel aan het Fransch vooral eigen is. Men kan zeggen dat de oudere talen meer de schilderende

(76) *Pater*: padre, pere. *Petra*: pierres, pedras. *Turtur*: tourterelle, tortorilla, tortolilla. De Fransche verkleinings-uitgangen door *el*, de Spaansche door *illo*, de Italiaansche meer door *ino* gekenmerkt, zijn hun' oorsprong aan de latere Latiniteit verschuldigd. Soms is de verkleinings-vorm zonder het denkbeeld overgegaan; bij voorbeeld *femelle*.

kracht des gevoels en der verbeelding uitdrukken, de nieuwere den gang der redenering van het be- daard verstand aanwijzen. Dat, voor 't overige, deze talen doorgaans anders worden uitgesproken als geschreven, ontstaat hieruit dat de gene die zich met het in geschrifte brengen het meeste be- zig hielden, nog eenige kennis van het Latijn en dus van de afkomst der woorden, schoon in het spraakgebruik verloren, behouden hadden.

Uit het Latijn, dan, ontstonden:

1°.

DE ITALIAANSCH E TAAL.

Geheel Italië had het Romeinsch aangenomen (77). Van daar de naam van *lingua Romana rustica*, toen het in de middeleeuwen nog op het land werd gesproken. Toen Duitsche volkeren in het noor- den en midden van Italië, Arabieren, Noormannen en Spanjaarden in het Zuiden veel van hunne talen hadden overgebracht, verkreeg die van dit geheele deel van Europa den naam van *Italiaansch*. Bij al de verscheidenheid daaruit ontstaande, bleef er bij de hoogere standen en in de beschaafde gewesten een zekere kern behouden, die vooral in TOSKANE de oude zetel der Etruskische kundigheden, be-

(77) Dat het Grieksch voortdurend, ja nog in de zestiende eeuw, in Italië hier en daar op het land, gesproken zou zijn, ontkent ADELUNG stellig.

paaldelijk te Florence, werd aangekweekt. Dit land leed niet zoo veel als de andere van de vreemde invallen, en was door zijne ligging een punt voor vereeniging en gemeenschappelijke taalvorming. Rome zelfs, welks tongval meer naar die van Napels en Apulië geheld had, nam van lieverlede dien van Toskane aan. In dezen vindt men den invloed van zuidelijke meer dan van noordelijke tongvallen. Toen eene gemeenschappelijke taal op nieuw eene behoefte werd voor Italië bragten DANTE (78), in het begin, — PETRARCA en BOCCACCIO (79) in de tweede helft — der veertiende eeuw, alle Florentijners, het overwigt van hunnen tongval in de taal die zij opbouwden over. Zonder deze omstandigheid had misfchien Rome eene eeuw later nogmaals den toon gegeven, waar toen de geleerdste lieden verzameld waren. Nu was het geene onverschillige bijzaak dat de drie Pauzen, die na de scheuring der westerfche en oosterfche Kerk mannen van letteren en voorstanders van wetenschappen en kunsten zijn geweest, uit Toskane geboortig waren, NIKOLAUS V., namelijk, verkoren in 1447, PIUS II. (de vermaarde Aeneas Sylvius Piccolomini) in 1458, en LEO X., in 1513, uit dat geslacht der Medicis wiens zucht voor den bloei van smaak en letteren de fchaal der vermaardheid in evenwigt houdt tegen de zedelooze bedrijven der staatkunde.

(78) Geboren 1265, gestorven 1321.

(79) De eerste geboren 1304, gestorven 1374. De laatstgenoemde geboren 1313, gestorven 1375.

De gemeenschappelijke taal had zich reeds begonnen te vormen vóór DANTE. Hij onderscheidt ze in een van zijne schriften onder den naam van de aanzienlijke landstaal (*la volgare illustre*), van het Latijn als taal der geleerden en der Kerk, en van de volks-dialekten. Wat, en hoe zij ontstaan was, toont hij niet duidelijk aan, en schijnt eer te gevoelen dan duidelijk te bevatten dat zij de vrucht was van eene stilzwijgende overeenkomst van de meer beschaafde standen (80). Zijne eigene onzekerheid nopens de oorzaken van de onderscheiden-eigenheden van dit volgare illustre maakten het hem niet doenlijk zich aan vaste regels te binden. Niet alleen vindt men provincialismen maar ook Latijnsche en andere vreemde woorden in zijne gedichten. Zijn voorbeeld strekte vervolgens tot regel, en na hem vestigden PETRARCA en BOCCACCIO de taal; de laatstgenoemde vooral voor den prozastijl, door zijn *Decameron*, waarvan men bij de honderd Italiaansche uitgaven kent. Sedert hem droeg deze geschrevene taal bepaaldelijk den naam van Florentijnsch en Toskaansch. Florence was zoo trotsch op deze eer, dat in 1717 zekere GIGLI die in een geschrift dezelve aan zijne vaderstad Siena had toegekend, zijn boek ten vure ge-doemd en zich zelve uit de Academia della Crus-

(80) „Onze *illustre* taal zou ik hoffpraak noemen, zoo wij „een Hof hadden; trouwens ons Hof is, naar het ligchaam, ver- „spreid.” *De vulgari eloquio*, p. 29 et 31. Bij nadenken had hij in Griekenland het voorbeeld tot opheldering kunnen vinden.

ca uitgesloten, en verbannen zag. De onaangename keeluitspraak der Toskaners heeft de geschrevene taal niet benadeeld, die tot na de zestiende eeuw, het beste tijdvak van de Italiaansche letterkunde, tot voorbeeld gediend heeft. Thans vindt dit laatste geen plaats meer; smaak en zeden zijn veranderd en de schrijfwijze der latere schrijvers heeft zich meer en meer naar die der Franschen gevormd, en dit, begrijpt men ligtelijk, is niet zonder invloed gebleven op de taal.

Het Romeensch had de talen der oude volkeren van Italië onder ééne gedaante gebragt, de latere volkeren bragten weder menigen trek van verscheidenheid in het Italiaansch; deszelfs tongvallen zijn menigvuldig (81). In Opper-Italië, daar de veranderingen veelvuldiger en langduriger waren, is de hardheid en gemengdheid het ergst, gelijk in het Genueesch, Milaneesch, Frioulsch enz. blijken kan. In de steden nogtans wordt het Toskaansch vrij zuiver gesproken. Deze noordelijke of *Lombardijfche* tongvallen zijn kennelijk zoowel aan het meer stootende der uitpraak als aan het afkorten van de woorden en het veeltijds eindigen derzelve met een' medeklinker; de zuidelijke, waarvan het Napolitaansch zoo goed als de sleutel is, klinken zachter, voller, opener, breeder, meer gerekt, en hebben de meeste woorden op een' klinker uit-

(81) Zie FERNOW, *Etudes Romaines*, T. III van wien men eene voortreffelijke *Raccolta d'autori classici Italiani* in 10 deelen heeft.

gaande. Men houdt het er voor dat het op zich zelf staande Sardinische dialekt de naaste overeenkomst met de moedertaal bewaard heeft. Reeds in zijn' tijd had DANTE de aandacht op dit onderscheid der tongvallen gevestigd; in zijn zoo even aangehaald boek brengt hij ze tot veertien, die hij regs en links langs den scheidsmuur der Apennijnen, naar het zuiden toe gerekend, aanwijst. Staatkundige gebeurtenissen hebben daarin, na zijn' tijd, veel veranderd; sommige tongvallen zijn elkander nader bij gekomen, andere hebben hunne hardheid afgelegd. Elk derzelve heeft zijne woorden en vervoegingen der werkwoorden die er aan eigen zijn. Deze verscheidenheden, in de geschrevene taal overgegaan, in 't bijzonder bij de dichters, hebben zeer veel tot de rijkheid der taal bijgedragen. De smaak van den Italiaan voor het lage-boertige heeft al vroeg aanleiding gegeven om de tongvallen of volkstaal in geschriften optenemen, want daar deze over voorwerpen uit het dagelijksche leven spreekt, bezit zij een' aanzienlijken woordenchat voor den gewonen maar weinig voorraad voor een' deftiger stijl. Op het tooneel zijn deze dialekten in het bezit geraakt van eene daaraan veelal eigen rol, even als wanneer men bij ons aan een' vischer altijd het Scheveningsch, aan eene kantenverkoopster het Vlaamsch, een turffchipper het Friesch, zou in den mond ieggen. Of de Italiaansche schrijvers die op deze wijze voor het tooneel hebben gearbeid, altijd de dialekten genoegzaam in hunne magt hadden, blijft eene andere vraag. Stukken van de-

zen aard zagen reeds in 1565 het licht. Eene niet onaardige vergelijking van alle de Italiaansche tongvallen zou een gedicht van EMANUEL CAMPOLONGO, getiteld *Proteus*, op het huwelijk van een' der Koningen van Napels, hebben opgeleverd, maar het werd onderdrukt omdat men het voor beleedigend hield dat de koninklijke waardigheid in de volksdialekten werd bezongen. Een andere inval, die bij de groote overeenkomst tusschen het Latijn en Italiaansch de aandacht verdient der genen die de beide talen verstaan, zijn de *Maccaronische* verzen, gewoonlijk van hekelenden aard, en waarin Italiaansche en Latijnsche woorden door elkander zijn gemengd. Men stelt derzelve oorsprong omtrent het jaar 1520 (82).

(82) Een verslag deswege bevat de *Encyclopédie* op *Macaronique*. In 1769 zagen nog te Guastalla het licht: *Sonetti pedanteschi di Don POLIPODIO CALABRO*, in de XIXde van welke, onder anderen, hij afscheid neemt van zijnen ouden rok, in de volgende uitdrukkingen:

Ti lascio al fine o veste olim venusta,
 Già per due lustri foela inseparabile
 Del nostro Microcosmo venerabile
 Ne la fredda stagione, e ne l'adusta.
 Heu come l'ha ridotta prima in frusta,
 Poscia in atomo il tempo irrevocabile!
 Contra la cui posanza è frale e labile
 Menfitico obelisco, o mole augusta.
 Tu che un abito lungo fosti prima,
 Adesso nihil ài de l'attuale,
 Né termin v'è, che il tuo quid sis esprima.
 Di te può dirsi in senso litterale
 Ciò che si ascrive a la materia prima
 Neque quid, neque quantum, neque quale.

Laten wij nu, de voornaamste tongvallen kortelijc aanwijzende, Italië rondgaan, en van het noordwesten beginnen.

Savoije kan men niet meer in het stuk der taal tot Italië rekenen. Sedert lang wordt er algemeen het Fransch gesproken, zelfs zijn de meeste namen van steden en dorpen Fransch. Op de grenzen van Dauphiné spreken de inwoners een Romansch dialekt, niet veel verschillende van dat in Grauwbunderland. In *Piemont*, waar het Fransch nog bij Novalesc aan den voet van den berg Cenis heerscht, is de mengeling der twee talen kenbaarder, de meeste woorden zijn Italiaansche, maar reeds veel in uitspraak en vooral in schrift veranderd. Bij de bewoners der valeijen, of Waldenzen, door de hun aangedane vervolgingen zoo bekend, moet reeds in de twaalfde eeuw een bijzondere tongval bestaan hebben, die thans, even als de bevolking, veel weggesmolten is. In *Nizza* en *Monaco* heeft het aangrenzend Provençaalsch zich in de taal gemengd en het Genueesch; in de laatste plaats, die lang onder Spaansche bescherming stond, zijn er ook woorden van deze taal ingeslopen. De tongval van *Genoa*, dat de volkstaal *Sena* en het *Seneïsch* uitspreekt, is een van de afwijkendste en onaangenaamste, en strekt tot bewijs dat de welluidendheid eener taal niet enkel van eene opeenstapeling van klinkletters afhangt. Aan de westelijke bogt van de zee kust komt het Genueesch nader bij de Fransche, aan de oostelijke bogt nader bij de Italiaansche dialekten; door zijne veelvuldige verkortingen

is het voor vreemden en zelfs voor andere Italianen zwaar om te verstaan, vooral de uitspraak der Genuesche schippers. De inlanders zijn er nogtans zeer op gesteld, zelfs in de beschaafdere standen kennen vele geen ander Italiaansch. Of hier nog iets bestaat van de taal der oude Liguriërs, het Kantabrisch (83), schijnt nog onzeker. Genuesche kolonisten hebben in Provence drie dorpen bevolkt en er hun' tongval overgebracht die de ingezetenen niet verstaan. Een der Provençaalsche dichters, RAMBAUT DE VAQUEIRAS, die in 1226 overleed, heeft in den Genueschen tongval geschreven. Die van *Milaan* wordt ook wel, in een' engeren zin genomen, de Lombardische genoemd, en draagt het kenteeken onder anderen van den invloed van de Germaansche volkeren in het veeltijds uitgaan van de woorden op een' medeklinker. Zij toont ook eenige gemeenschap met het Piemontesche en Genuesche. In de omstreken der meren naar den kant der Alpen is het een nog onregelmatiger mengsel, en nog onverstaanbarer dan dit is het *Bergamisch* of Bergamaskisch, dat in 't bederven van de woorden en in ruwheid van uitspraak alle de anderen te boven gaat. Wat moet men denken van eene overzetting van het Oude Testament in verzen in dezen Lombardischen tongval, die in 1264 werd ondernomen, of van die van TASSO's *Jeruzalem* in het Plat-Bergamaskisch, in

(83) Hier boven, bl. 66.

de zeventiende en in het Milaneesch in de afgeloopene eeuw?

Het tegenovergestelde van de eerstgenoemde, geeft de *Venetiaansche* tongval, in de eilanden afgezonderd en gevormd, en daarna, met de magt van dien Staat, op het vaste land tot aan de Etsch uitgebreid, aan geen' anderen iets toe in rijkdom en bevalligheid, schoon zijne groote zachtheid hem bijna te week, slepend en lispelend maakt, verwisselende de *sch*, *dsch*, *c*, *sc*, en *t*, in *s*, *ds*, *g*, *fs*, en *d* enz. Ook vermijdt hij dikwijls de verdubbeling des medeklinkers. Er is zeer veel voor het tooneel geschreven in dezen tongval. Van denzelfden verschillen, schoon zij naar de voormalige staatsverdeeling onder het gebied van Venetië behoorden, het ruwere *Paduaansche*, en het met Fransche en eenige Slavische woorden vermengde *Frioulsche*. Dit laatste moet men mischien wel tot het Romansche brengen, waar, in de veertiende eeuw, twee patriarchen van Aquileja door het met zich brengen van vele geestelijken uit Provence, Cahors en Gascogne, de eerstgenoemde taal hebben doen invloeyen. Het is onderscheiden van het Istrische. In het korte, afgebetene, der tongvalen van het noorden van Italië deelt bijzonder het *Boloneefche*; dat het in den tijd van DANTE een der beschaafdsten was kan alleen in den toenmaligen bloei der hoogeschool van Bolonië gelegen hebben. Minder afstekend dan de voorgaande is hetgeen ten zuiden van de Etsch en langs den Po in Cremona, Brescia, Mantua, Piacenza, Parma, Modena

en Ferrare, met onderscheiden wijzigingen gesproken wordt, en doorgaans het *Neder-Lombardijfche* heet. Het *Toskaanfche*, als dialekt aangemerkt, heeft wederom zijne onderafdeelingen, waarvan men het Florentijnsche niet met de klassieke taal van Italië moet verwarren. Te Rome wordt het goed Italiaansch in de hoogere standen het beste en zelfs onder het volk vrij zuiver gesproken; kennelijk echter aan eigenheden die de *montigiani* aan de hooge zijde der stad, de *popolanti* bij de porta del popolo, en de *trasteverini* aan den overkant der rivier, onderscheiden. Op het land daarentegen is de uitspraak hoogst bedorven. Van de zuivere taal veel afwijkende, doch niet onaangenaam is het *Napelsche* dat in Apulië, in Kalabrië, op het eiland Capri enz., weder verschillend wordt gesproken; ook in de hoofdstad zelve heeft dit plaats, zoo als zulks in alle groote steden, meer of minder opmerkelijk, het geval is. Het Napelsch is sterk geaccenteerd en zingende. Het Kalabrisch bezit vele eigene uit het Grieksch ontleende woorden; het maakt den overgang tot het *Siciliaansch*. In dit door de natuur rijk begiftigde eiland, dat van zijne opvolgende beheerschers, Grieken, Karthagers, Romeinen, Byzantijners, Arabieren, Noormannen, Duitschers, Franschen, Spanjaarden, weinig aanmoediging tot beschaving genoot, bestaat hoofdzakelijk maar één tongval, in welken zich toch de sporen van die der genoemde volkeren vertoonen, voornamelijk mismaakte Griekfche en Provençaalsche en, tegenover de kust van Afrika, Arabische woorden. De

uitspraak van den gemeenen Sicilianer is hard, zingend of eerder huilend. Het beschaafdst is zij te Palermo, en dit volks-dialekt hebben de Siciliaansche dichters en schrijvers gebruikt. Van alle de Italiaansche dialekten is het het eerst in schrift gebragt en in zoo verre kan men Palermo als de wieg der nieuwe Italiaansche dichtkunst aanmerken. Keizer FREDERIK II. legde er in de dertiende eeuw den grond voor door in die stad eene school voor de landstaal, de *Academia di volgar favella*, oprigten. De stanza is de lievelingsvorm van de Sicilianen, gelijk het klinkdicht die van de andere Italianen, en de schilderijen van het landleven, waarin zich THEOCRITUS, en VIRGILIUS die hem navolgde, verlustigden, bereiken, met de teederste voorstellingen der liefde, onder hunne pen eene bevalligheid die de schoone landouw alleen hun ingeeft. Niet minder geraakte *Sardinië* onder vreemde meesters. Oudtijds bevolkten het Iberiërs, Lybiërs, Tyrrheners, daarna de oude volkeren die ook op Sicilië landden, later Oost-Gothen, Longobarden, Franken, Arabieren, Pisaners en Arragoniërs. Ten tijde der Romeinen waren er Afrikaansche roovers, Barbaricini, die zij in de gebergten dreven en die in DANTE'S tijd nog bestonden. In de negende eeuw ontsloegen de inwoners zich van de Arabieren, die in het jaar 1000 weder meesters van het eiland werden, dat zestien jaren daarna door die van Pisa en Genua en in 1323 door de Arragoniërs veroverd en vervolgens aan de Kroon van Spanje gehecht werd, welke laatste het

tot in 1713 bezeten heeft. Behalve het eigenlijk Sardisch, dat uit het Latijn ontstaan is, maar met vele Griekſche, Franſche, Duitſche en Spaanſche woorden doormengd is, en te Cagliari en in het grootſte deel van het eiland geſproken wordt, ook in het Zuiden met eenig Siciliaanſch er door; wordt in Alguer, eene volkplanting van Barcelona, het Kataloniſch, het Toſcaanſch te Saſſari en andere voorheen aan Piſa behoorende plaatſen, gevonden. In *Korſika*, waarvan de kusten almede door verſcheiden der opgenoemde volkeren, ook door Etrusken, bewoond werden, komt het dialekt inader aan het Toſkaanſch dan aan die der andere eilanden. Korſika ſtond in betrekkingen met Piſa en had dus dien tongval aangenomen vóór dat de Genuezen er voet kregen. De oude inwoners, in het binnenſte van het eiland, zijn door reizigers zelden bezocht. Van de allervroegſten had reeds in *SENECA*'s tijd de oudheid de meeste ſporen uitgewiſcht; de Grieken uit Phocis, toen te Marſeille gevestigd, hadden Korſika ontruimd, wel niet, om de onhandelbaarheid der inwoners, want woester en ongedaner dan de Galliërs konden zij niet zijn, maar hetzij dan omdat het ongunſtige luchtegeſtel, de nabijheid van het overmagtig Italië, of de ongelegenheid der havenlooze kusten, hen daartoe genoopt had; bewoners van Ligurië en Spanje waren er vervolgens heen geſcheept en nog kenmerklijk aan hun Kantabriſch hoofdbekleedsel, ſchoeiſel en eenige woorden uit hunne taal, want het Griekſch en Liguriſch had de plaats dezer laaſte

ingenomen. In dien staat vindt eene Romeinsche volkplanting door Marius, en eene tweede door Sylla daarheen gevoerd, deze dorre en met wouden bedekte rots (84).

2°.

DE SPAANSCH EN PORTUGEESCHE TALEN.

Wij steken over naar het westelijke schiereiland, dat van ouds door zeer verschillende volkstammen is bewoond. Behalve de Iberiërs (85), Keltiberiërs, Kantabriërs, waarvan wij in ons eerste Stuk gesproken hebben, sloegen zich al vroeg Pheniciërs op de kusten neder, naderhand veroverden de Karthagers een groot deel des lands, dat, na hun, onder het gebied der Romeinen overging (86) en

(84) *Consol. ad Helviam*, c. 8. CORONELLI noemt het „un labirinto d'horrori.” Hij wil dat Perzianen uit de omstreken der Kaspische zee er het eerst eene schuilplaats gezocht hebben.

(85) Oorspronkelijk Pelasgen, die van de kust van Italië, tusschen Pisa en Napels, reeds vóór den Trojaanschen oorlog, naar het noorden van Spanje overstaken, volgens PETIT RADEL. Zie *Mag. encycl.*, Juillet 1810, p. 94 et suiv.

(86) Vele belangrijke Romeinsche oudheden in Spanje kent men uit de *Voyage pittoresque d'Espagne* van den Graaf DE LA BORDE, die ook uit een te Italica, thans Santiponce bij Seville, gevonden mosaïk de renspeelen der Romeinen in een afzonderlijk werk heeft opgehelderd. In het eersteaangehaalde merkt hij op, bij gelegenheid van overblijfsels van muren te Tarragona, waarvan de grondslagen verbazende en onregelmatig gestapelde rotsblokken zijn, op welke een Romeinsch werk van ineengevoegde gehouwen stee-

eene rust van bijna 400 jaren genoot. Nergens buiten Italië vestigde zich en bloeide hunne taal zoo zeer als hier. De overstroming der Wandalen en Alanen was kort van duur, langer het gebied der Sueven op de noordwestelijke kusten, en nog langer dat der West-Gothen, die met de oude inwoners tot één volk werden. In het begin der achtste eeuw onderwierpen de Saracenen het grootste deel en hielden zich tot op het einde der vijftiende eeuw in het Zuiden staande. Men ziet dat de taal zeer onderscheiden bestanddeelen moet bezitten; het voornaamste, echter, daarin is de *Romana rustica* (87), en geene van hare dochters heeft zoo vele gelijkenis met hare moeder behouden als de Spaansche. Van het Arabische heeft zij het voorzetsel *al* voor vele namen, en de keelklanken, overgenomen; deze laatste taal kreeg er zoo zeer de overhand, zelfs onder de vele Christen inwoners, die er geduld werden, dat deze zich van het Arabisch bedienden bij hun eerdienst, die er de Mozarabische naar genoemd is, als ingevoerd onder Muza, die voor Walid onderkoning van Afrika was en de onderwerping van Spanje vol-

nen rust, dat de letters waarmede die gehouwen blokken werden gemerkt om ze in orde te plaatsen, en die in dergelijke werken in Klein-Azië Grieksche zijn, hier dezelfde onbekende schrijftreken zijn die de alleroudste opschriften en munten in Spanje vertoonen. Zie pl. 49, en CHANDLER, *Reize door Klein-Azië*, bl. 102. De Arabische oudheden in de rijken van Granada en Cordoua heeft de Academie der beeldende kunsten te Madrid in 1805 uitgegeven.

(87) Hier boven, bl. 84.

tooide. Ook nadat de Christen rijken in het noorden van Spanje, en de gene die uit de veroveringen der Franken tot aan de Ebro ontstonden, het eene gewest voor, het andere na, aan de Arabieren ontnamen, hielden deze Mozaraben zich des te standvastiger van hunne overwinnende geloofsgenooten afgezonderd, omdat deze de liturgie, door Isidorus, bisschop van Sevilië, ingevoerd, die zij, bij het terugkeeren van het Gothische rijk van de Ariaansche tot de Oud-geloovige leer, omtrent 660, hadden aangenomen, wilden afschaffen voor de Gregoriaansche, in 1121. Men heeft van Christenvorsten munten met Arabische opschriften, ook Arabische oorkonden, en nog meer zulke waarin het Latijn of Spaansch naast het Arabisch voorkomt; in 't bijzonder handteekeningen van koningen van Arragon in het Arabisch. Niet vóór het geheel verdrijven der Mooren heeft deze taal in het zuiden van Spanje opgehouden, zelfs spraken haar nog op het einde der zestiende eeuw in de gebergten van Granada, op vele plaatsen in Andalusië, Valencia en Arragon. In de Christen rijken had de *Romana rustica* tusschen de achtste en twaalfde eeuwen het karakter aangenomen dat de grondslag geworden is van het hedendaagsche SPAANSCH. Dit heeft begonnen beschaafd te worden in de twaalfde en de eerste helft der dertiende eeuw. GONZALO DE BERCEO, monnik in het klooster van San Millan, omstreeks 1211, is de oudste Spaansche dichter van wien men berigten

heeft (88). Onder Ferdinand de Heilige en Alphonfus de Wijze (89) nam de bloei van het rijk van Leon en Kastilië toe; onder Ferdinand werd het Spaansch in alle openbare stukken gebruikt, de wetboeken *Fuero juzgo*, *Fuero real*, en de *Leyes de las siete partidas* van Alphonfus, zijn er in geschreven; deze vorst zelf schreef en dichtte in de landtaal en liet er veel in vertalen, en door dezen ijver van de zijde van het Hof verspreidde er zich levendigheid, zachtheid en waardigheid over dezelve. Aan dat van Arragon had hetzelfde plaats, met dit onderscheid dat de taal aldaar onder den invloed was geweest van de tongvallen van het zuidelijke Frankrijk. De rijksdag te Huesca in 1247 gaf aanleiding tot eene verzameling van de landswetten. De verheffing van den Kastiliaanschen prins Ferdinand op den troon van Arragon was eerder voordan nadeelig voor deze taalbeschaving. Omstreeks het einde van de veertiende en in het midden van de vijftiende eeuw maakte zij bijzondere voortgangen in Kastilië, en toen Spanje, na de ontdekking van Amerika, onder één vorst vereenigd, en in magt en aanzien het eerste rijk van de wereld geworden was, werkten kracht, smaak, naauwkeurigheid, verhevenheid, uitgebreidheid, welluidendheid, die dubbele en stootende medeklinkers en harde woorden deed verdwijnen, te zamen tot hare beroemdheid. Het drukken van Spaansche

(88) *Parnasfo Español*, I. *Prologo*.

(89) Gemcenlijk de X., volgens BLAIR de XI. van dien naam.

boeken in de Nederlanden (90), woorden en spreekwijzen in onze taal uit het Spaansch ontleend, toonen genoegzaam hoe zij ook hier te lande algemeen bekend was; geene letterkunde was, trouwens, destijds zoo beschaafd, indien men de Italiaansche uitzondert (91). Het zuiver Kastiliaansch, sedert Karel V. (92) aldus de heerschende taal in schrift en bij de beschaafde standen door gansch Spanje geworden, werd verwaarloosd en nam af sedert de helft der zestiende en in de zeventiende eeuw; onder Philips V., en door het slichten van de Akademie der Wetenschappen te Madrid in 1714, heeft het nieuwe Spaansch weder begonnen het hoofd op te beuren.

Van de talen die uit de Latijnsche ontstaan zijn, wijkt het Spaansch niet slechts het minst er van af in de gedaante der woorden, maar de uitspraak verschilt ook het minst van het schrift; de *x*, uitgesproken als een harde *j*, de *ll* als *lj*, en de *ñ* als *gn*, zijn de eenige, benevens de *d* die men in sommige uitgangen weinig of niet hooren laat. De

(90) Onder deze verdient melding de Heidelbergfche Katechismus in het Spaansch, gedrukt bij Jores van Henghel, 1628, een' geruimen tijd dus na het ophouden van het Bestand.

(91) Ik weet niet of het opzettelijk onderzocht en in bijzonderheden aangetoond is, wat onze letterkunde bij het ophouden onzer betrekkingen met Spanje verloren, en wat gewonnen, heeft? Het laatste roert DE VRIES in zijne keurige *Proeve eener Geschiedenis der Ned. Di. ltkunde* van ter zijde aan.

(92) Tot dien tijd, althans, droeg het Spaansch ook wel den naam van *lengua Romance*, en de daarin vertaalde schriften werden gezegd te zijn *romançada*.

tongvallen die in deze taal in aanmerking komen zijn: het *Katalonisch*, dat in het tijdvak der Provençaalsche dichters in bloei was en aan hunne taal grenst, doch na het vereenigen van het graaffschap van Barcelona met de kroon van Arragon, en het buiten alle gemeenschap geraken met Frankrijk, meer eigenheden verkreeg; het heeft veel overeenkomst met de dialekten van het zuiden van Frankrijk, bijzonder met het Bearnsch, behouden en wordt in Spanje ook wel Limofynsch genaamd. AUSIAS MARCH, die den smaak volgde van Petrarcha, was de eerste die er in dichtte. Bij verloop van tijd is het tot het Spaansch genaderd, zoo als onder anderen uit de dichters van 't begin der zeventiende eeuw die men Valenciaansche noemt, blijken kan, vergeleken tegen de wetten die Pedro IV. van Arragon in 1344 op zijne hofhouding maakte, in navolging, en met bijvoeging van vele feestdagen van Heiligen, van die van Jacobus II. koning van Majorka in 1337 (93). Men spreekt het te Valencia zeer zacht; ook op Majorka, maar met een' sterker' klank en wijder openen van den mond. Het *Arragonisch* vormde zich afzonderlijk door de vele Fransche ridders die zich in de middeleeuwen onder de vanen der koningen

(93) Door D. PAPEBROCHIUS met afbeeldfels en aantekeningen uitgegeven, waar men de Inleiding der eerstgemelde in de *lingua Catalana* aantreft. Een ander overblijffel komt voor in het bekende *Consulaat van de zee*, Leiden 1704. De oorspronkelijke druk is van Barcelona 1494.

van dit rijk tegen de Saracenen aangordden en er tot belooning bezittingen in verwierven. Het *Gallicisch* komt het naaste aan het Portugeesch, welke verbindtenis van den tijd van het rijk der Sueven, waartoe deze gewesten behoorden, dagteekent. In de twaalfde eeuw stond Gallicië op zich zelf en afgecheiden van de kroon van Kastilië, onder de regering van Urraka, en behoorde aan den zoon dien Raymond, graaf van Bourgondië, bij haar verwekte, later Alphonfus VII. Het Gallicisch was reeds vroeg beschaafd, ook daarin dichtte de reeds vermelde Alphonfus de Wijze; de laatste Gallicische *troyador* JUAN SUAREZ leefde omstreeks het begin van de veertiende eeuw. Het schijnt echter dat sommigen te onregte Gallicië voor de wieg der Spaansche dichtkunst houden. Op de Portugeesche grenzen bespeurt men merkelyk den invloed van deze laatste taal.

In 1109 werd PORTUGAL, van eene op de Arabieren herwonnen provincie van Spanje, tot een afzonderlijken Staat, dien Alphonfus VI. bij zijn dood aan den tijd- en roemgenoot van den vermaarden Cid, Hendriks zoon, volgens anderen dochters zoon, van Raymond, graaf van Bourgondië, gemaal van zijne natuurlijke dochter Theresia, en die dit gewest als zijn stadhouder bestuurd had, naliet. Deze en voornamelyk zijn zoon Alphonfus I., die den titel aannam van Koning van Portugal, breidden hun gebied naar het Zuiden uit; men meent dat het overbrengen van vele landslieden van den eerstgenoemden eene wending aan de

taal hebbe gegeven, zeer onderscheiden niettemin van die welke het Spaansch uit het zuidelijke Frankrijk ontving. Het Portugeesch heeft vele woorden uit het Latijn behouden die de andere er van afkomstige talen misfen, maar tevens zeer onkennelijk gemaakt. Van de volkspraak in de gewesten is die van Beira het meest afwijkende.

Dat, overigens, de Portugezen hunne taal verre door Oostindië hebben verbreid, is ons aldaar gebleken; wij zullen hetzelfde zien van die der Spanjaarden in Amerika.

3°.

DE FRANSCH E TAAL.

Van de oude inwoners van Gallië hebben wij reeds gewag gemaakt (94). De taal der Aquitaniers, een volk van Spaansche afkomst, in de zuidelijke en westelijke deelen, is onbekend; naar den gang der bevolking te gissen moet zij niet van die der Iberiërs verschild hebben. In de middelge-
deelten woonden de Galliërs, echte Kelten. In de noordelijke en oostelijke de Belgen, die tot de Kimbren behoorden, en aan den Germaanschen stam verwant waren. De invloed van de Grieksche volkplanting te Marfeille is niet bepaald nategaan; vermoedelijk ondervond zij zelve dien van de taal des lands. Sedert de onderwerping aan de Romeinen

(94) *Eerste Stuk*, bl. 262.

vormde zich, uit de taal van deze en de vorige, mettertijd ook hier een gemengd Romeinsch, het eerst door het Concilie van Tours in 812 *Romanarustica* genaamd, ook daarna *Romansch*, een' naam dien het lang behouden heeft. De Franken in de vijfde eeuw het noordwesten van Gallië bezettende, zelfs in de zevende en achtste door het geheele land zich uitbreidende, bragten er hunne taal, van den Neder-Duitschen tak (95), mede, doch in aantal de zwaksten zijnde, ging de taal, gelijk volk en zeden, in die der overwonnenen over, naar mate de beide volkeren zich vermaagschaptten. Het tegenwoordige Fransch bestaat voor ruim een vijfde uit woorden van dezen kant afkomstig. Uit het Romeinsch, dat, door gedurigen omgang met de zuidelijke zee kust van Frankrijk, en als de taal van een meer beschaafd volk, zeer veel aan de andere leende, met name in Gallia Narbonensis, als het vroegst onderworpen der gewesten, ontstonden twee tongvallen; aan deze zijde en aan gene zijde van de Loire. Ten noorden van dezelve zeiden men, om *ja* te beteekenen, *oui*, ten zuiden *oc*, dat nog in de volkstaal van het voormalig Agénois is overgebleven, gelijk de naam van deze *langue d'oc* zich naderhand tot een dezer gewesten heeft bepaalt, en tot een ander die van Provence. Onder dezen laatsten was een groot deel des rijks te voren begrepen (96), hetwelk in aanzien toene-

(95) *Eerste Stuk*, bl. 322.

(96) Van daar, dat de Alligenzen Provençaalsche Ketteren wor-

mende, de taal den naam verkreeg van *Provençaalsche*; zij werd in de negende en tiende eeuw de taal van verscheiden hoven van Europa, en was overal gangbaar in het zuiden van Frankrijk, gelijk het Katalaansch het was aan gene zijde van de Pyreneën, waarmede wij reeds zagen dat het overeenkomst had. Meer dan ééne oorzaak begunstigde den bloei van dezen tongval. Het zuiden van Frankrijk had minder van de invallen van woeste vreemden geleden; de West-Gothen hadden reeds lang met Romeinsche landen in betrekking gestaan; de Frankische heerschappij was er niet duurzaam genoeg om veel invloed op de taal uitte oefenen, en deze van den zetel van het koninklijke hof verwijderde gewesten werden er, onder de magtige leenheeren, onafhankelijk van, en nog meer van afgescheiden door de oorlogen met Engeland over eenige derzelve; het Latijn werd tevens niet meer algemeen verstaan. Dit alles werkte op de taal, de schoonheid des lands bezielde de dichters, de vorsten moedigden hen aan door gunsten en voorbeeld (97), en de *Troubadours*, slechts een klein

den genoemd, en dat de Provençaalsche taal der Malthezerridders ontstond.

(97) Reeds omstreeks het jaar 1100 beschreef WILLEM Hertog van Aquitanië zijne reis naar Jeruzalem op rijm, en vervaardigde eenige liefdedichten. CRESCIMBENI, *della volgar Poësa*, I. p. 6. Over de Provençaalsche dichters zie men MILLIN's, *Essai sur la littérature Provençale* in het *Magasin Encyclopédique*, Mars 1808, en de aldaar aangehaalde schrijvers; en hetzelfde tijdschrift *Avril* 1808 over die van Arles in het bijzonder.

getal van welke uit het eigenlijk gezegd Provence, de meesten uit Languedoc, uit Katalonië, enz. geboortig waren, zonder dat dit, bij de oudsten, uit hun' tongval kennelijk is, verwierven zich, van de elfde tot de dertiende eeuw, eene vermaardheid in het vak der dichtkunst, op welke hunne noordelijke kunstgenooten, de *Troveres*, zich nimmer hebben kunnen beroemen. Onder beider invloed, echter, vormde zich de Fransche taal, toen bij het toenemend gezag van de Koningen, er meer éénheid kwam in den Staat en het volk en de taal een meer eigen karakter aannamen. Gelijk in het algemeen de beschaving van Europa is gehecht aan het tijdvak van Karel de Groote, zoo is die der Fransche taal- en letterkunde, van het begin der elfde tot over de helft der veertiende eeuw, het meer bijzonder aan de vijfendertigjarige regering van Robert, zoon van Hugo Capet, aan die van Philippus Augustus van 43, die van Lodewijk IX. van 44 jaren, van Karel V. enz. Bij de zachte wel-luidendheid van den zuidelijken tongval, die, bij het gedurig terugkomen van dezelfde klanken, niet geheel is vrij te spreken van eentoonigheid, voegde zich de nadruk en de verscheidenheid die aan de noordelijker talen eigen is. De inval der Saracenen, in de achtste eeuw, schijnt geen invloed op de taal gehad te hebben, schoon de overlevering wil dat de inwoners van eenige gemeenten aan de Saône van dat volk afstammen (98). Vlaanderen,

(98) *Magasin Encycl.*, Février 1808.

Artois, en vooral Normandië, waren de wieg van de Fransche taal (99) in de twaalfde en dertiende eeuwen. In het laatstgenoemde gewest bloeiden scholen, die de geestvermogens algemeener opwekten, en zamenliepen, om op het geheele volk te werken, met de geestdrift die kruis- en riddertogten ook in het noorden van Frankrijk aanvuurden, waarbij men de betrekkingen voegen moet tusschen de Noormannen en Engeland en de aldaar in smaak zijnde lettervruchten (100), die dezen onderneemzicken landaard hadden opgewekt en voorbereid. De oorlog tegen de Albigenzen, die met de Engelschen in Guyenne, verstoorden in dit tijdvak de rust in het zuiden van Frankrijk; het hof van Barcelona werd in 1137 naar Arragon verplaatst, dat van Toulouse stierf uit, dat van Provence ging in 1265 naar Napels over, en de zuidelijke letterkunde hield op te bloeijen en invloed op de taal der hoogere standen te oefenen. Niet meer tot band van vereeniging der belangen in de onderscheidene gewesten dienende, zonk het Provençaalsch meer en meer en scheidde zich in volkstongvallen, waarin niemand die verlangde algemeen gelezen te worden het meer waagde te schrijven. De zich vormende Fransche taal vond luisterrijke beschermers, bij voorbeeld den koning Thibaut van Navarre,

(99) DE ROQUEFORT-FLAMÉRICOURT, *de l'état de la poésie Française dans les douzième et treizième siècles*, p. 25, 38 et suivantes.

(100) Zie *Eerste Stuk*, bl. 293 en 352.

die er in dichte en uit Champagne was ; ook muntte het hof van Vlaanderen uit in smaak en beschaafdheid. Het algemeen herleven der letteren in de vijftiende eeuw deed de taal nieuwe voortgangen maken , in 1539 voerde François I. haar bij de geregshoven in stede van het Latijn in , Richelieu stichtte in 1637 de *Academie Française*, en zoo bereikte de taal onder Lodewijk XIV. het standpunt dat algemeen voor dat van hare klasieke hoogte erkend wordt. Geene der dochters van het Latijn heeft zoo zeer eene geheel eigene gedaante aangenomen , kennelijk onder anderen in den neusklink *ng* en in het plaatsfen der *e* vóór vele woorden die in de Duitfche en in andere talen met *f* beginnen ; de meeste Latijnsche woorden hebben aanmerkelijke zamentrekking , in de hedendaagsche spelling nog meer dan in de oudere , verkorting , en verwiseling van klanken ondergaan. Voor het overige mogen wij , bij hare algemeene bekendheid , ons ontslagen rekenen van meer bijzonderheden aan te voeren.

Bij de plotselijke veranderingen die men in de Fransche omwenteling waande of zich geliet te kunnen daarstellen , was de invloed der taal niet onopgemerkt gebleven. De Nationale Conventie gelastte in 1792 het Committé van openbaar onderwijs om een ontwerp voor eene nieuwe spraakkunst en een nieuw woordenboek van de Fransche taal voor te dragen , „geschikt om aan deze het karakter te doen verkrijgen dat met de taal der vrijheid overeen-

kwam (101).” Maar over taal en meeningen heerscht de willekeur der magt niet gelijk over het leven en de bezittingen der menschen.

Van de volksdialekten of hedendaagsche tongval-
len, die in het *patois* of uitspraak der geringe
klassen weder eene menigte onderscheidingen ople-
veren, zijn de voornaamste: het *Provençaalsch*, dat
als levendig en kort, het *Languedocsch*, zacht en
aangenaam, *Auvergneesch*, onaangenaam centoonig,
Lyonneesch en *Dauphineesch*, gerekt, *Gasconsch*,
gerekt en schreeuwend, wordt onderscheiden (102),
het *Normandiesch*, waarvan wij vroeger iets ge-
zegd hebben, en het grove *Picardiesch*. Een nog
meer gemengde tongval is het *Wallonsch*, dat wij
gewoonlijk Luiker-Waalsch noemen, en dat wel
niet regtstreeks tot de Fransche taal behoort, ge-
voegelijk echter hier eene plaats vindt; het wordt
in Artois, Henegouwen, Namen, een gedeelte van
Luik en van Luxemburg gesproken. In deze zelfde
streken woonden oudtijds oorlogszuchtige Belgische
volkeren, die zich in het Arduennisch woud ver-
dedigden, dat zich veel verder dan dat der tegen-

(101) *Rapports sur la nécessité et les moyens d'andantir les patois, et d'universaliser l'usage de la langue Française*, par GREGOIRE. — Met betrekking tot ons onderwerp mag ik niet on-
aangewezen laten het *Manuel des étrangers amateurs de la lan-
gue Française* van URBAIN DOMERGUE, Paris 1805, waar hij drie
verschillende a's, drie o's, negen e's in de uitspraak onderscheidt.
Men vergelijk daarmede de *Remarques* van DUCLOS, *sur la gram-
maire générale de Portroyal*, 3e edit. p. 6 et suiv. en het *Sup-
plément*, p. 89, en zie ons *Eerste Stuk*, bl. 19.

(102) DE ROQUEFORT-ELAMÉRICOURT, t. a. pl. p. 24.

woordige Ardennes uitstreckte (103). Vervolgens woonden er de Franken vóór dat zij in het eigenlijke Gallië indrongen. Toen met de tiende eeuw deze landen onder hunne inlandsche graven stonden, en naderhand ten deele onder het huis van Henegouwen kwamen, vormde zich de landstaal eenigermate, zoo als zij nog in oorkonden (104) voorhanden is. Hunne betrekkingen tot het huis van Bourgondië sedert de eerste helft van de vijftiende eeuw moet de taal nog nader aan het Fransch hebben gebragt. Mij dunkt dat deze Wallonsche tongval meer aandacht verdient dan men er tot nu toe op gevestigd heeft, en verscheiden oude woorden bevat, of ophelderen kan, die in andere dialekten niet levend zijn gebleven (105).

Aan de oostzijde van Frankrijk eindigt het gebied der Fransche taal in den tongval van het Pays de Vaud, of Suisse Romande.

4°.

DE ROMANSCH E TAAL.

Graubunderland, een gedeelte van het eigenlijk of eerste Rhaetie der Romeinen, aan de zuidelijke

(103) STRABO, IV. Boek. TACITUS, *Jaarb.* III. 42.

(104) *Corps diplomatique*, T. X.

(105) Men kan daartoe inzien CAMBRESIER, *Dictionn. Walon-Français*, Liège 1787, dat, echter, met een ander oogmerk geschreven is. Laat ik, tot een voorbeeld, mogen wijzen op *hiedde*, kudde, waaruit het verband tuschen dit woord en ons Nederl.

helling der Alpen, in tegenstelling van het tweede Rhaetie dus geheeten, dat aan de noordelijke helling lag en anders ook Vindeliciën genaamd werd, deelde in het lot van alle deze berglanden sedert dat zij, ten tijde van Augustus, onder de Romeinen kwamen. Van de Etrusken, die hier in vroege tijden woonden, is hierboven (bl. 69) gewag gemaakt. Later verbreidde er zich de *Romanarustica*, welke taal er, bij den invloed van Duitfche naburen, meesters en bijkomende inwoners minder dan elders veranderd is. Sedert dat de Franken onder Klodowijk de Alemannen, en de Oost-Gothen onder Theodoryk Opper-Italië hadden bedwongen, en Theodebert, Koning van Austrasië, in 539 het grootste deel van Graubunderland oververde en aan Alemannië trok, liepen de grenzen tusschen het Frankische en Oost-Gothische, kort daarna Longobardische, rijk door Graubunderland, gelijk, na de verdeeling der Monarchie van Karel de Groote, tusschen het Duitfche en Italiaansche rijk. Onder de Keizers, die zich veel met de belangen van Italië, de Pausen, den koophandel, en Lombardije bemoeiden, verkregen het bisdom van Chur en de graven van Rhaetiën, alsmede de steden, groote voorregten, zoodat deze graven onmiddellbaar onder den Keizer stonden, en vele nog onbewoonde dalen, ten tijde en door de zorg van

hoeden, en het Latijn *haedus*, den bok als hoeder, geleider der kudde, boven bedenking gesteld wordt. Vergelijk WEILAND op *hoed* en *kudde* en VOSSIUS, *Etymol.*, op *haedus*.

Frederik I., uit Walliserland en uit Zwaben bevolkt werden. In 1396, 1400 en 1436 kwamen de verbonden van Godshuis, het Graauwe, en dat der Tien Gerichten, en in 1471 derzelve algemeene verbond van vereeniging, tot stand. Sedert de nieuwste staatsverdeeling van Zwitserland maken zij het zevende kanton van dit Gemeenebest uit. Van de inwoners dezer landen wordt door omtrent één derde, ten gevolge van den reeds vermelden invloed, Duitsch (106), door één zevende, in de zuidelijkste gedeelten, een bedorven-Italiaansch, en door de groote helft het eigenlijk ROMANSCH gesproken, voornamelijk in Opper- en Neder-Engaddin en verder in de meeste plaatsen van het Godshuis-verbond en van het Opper- of Graauwe-verbond, in dat der Tien Gerichten slechts voor een klein gedeelte. Behalve bijzondere afwijkingen heeft het twee voorname tongvallen, het *Arumaunsche* en het *Ladinische*; het eerstgemelde bij de oorsprongen van den Rhijn, zoowel bij de bewoners der vlakten als bij de *Surselver*, of hooge woudebewoners, deze spreken naauwkeurig zoo als het geschreven wordt en men houdt hun dialect voor het zuiverste en echtste Romansch; het laatstgemelde bij de oorsprongen van de Inn, komt, ofschoon in Neder- en Opper-Engaddin verschillende, nader aan het Italiaansch, is iets meer beschaafd en heeft zijne dichters opgeleverd. Het Arumaunsche is sedert eeuwen weinig veranderd, de kinde-

(106) Zie *Eerste Stuk*, bl. 315.

ren lezen er met gemak handschriften en akten van vóór den tijd van Karel de Grootte (107), en inderdaad is deze taal, trotsch op de benaming van de aloude taal van het hooge Rhaetie (*antiquisim langaig da Paulta Rhactia*), een eerwaardig overblijffel van de groote vereeniging der Romeinsche afstammelingen in de *Romana* van het begin der middeleeuwen; nog op den trap van onzuiverheid staande, waarop het Latijn, duizend jaren geleden, zich vertoonde vóór dat allerlei verdere vreemde invloed daaruit de andere, vroeger door ons gedachte takken, voortbragt. Tusschen rotsen en ijs, aan den wetenschappelijken voortgang der andere landen langzaam en schaars deelachtig, bleef deze taal van Rhaetie in beschaving ten achteren en heeft daardoor voor den taalvorscher veel belang behouden, gelijk dit met andere bergdialekten, in Piemont, in Auvergne, aan den voet van de Pyreneën en van de Frioulsche Alpen, het geval is, vooral naar mate zij minder met buitenlandische regeringen en inwoners in aanraking waren. In de valei van Greden of Gardena, aan de Eifach in Tyrol, bestaat een bijzonder afwijkende tongval, die zich onderscheidt door korte en levendige toonsuitdrukking, en in het uitspreken van de *u*, van de *f* voor een klinkletter, van den neusklank *en* (*ang*), met de gemeene uitspraak van het Fransch overeenkomt, en den zachten klank der *l* meerma-

(107) ADELUNG zegt het stellig, op getuigenis van VON HORMAYR's *Geschichte der Graff. Tyrol*, I. 139.

len verruilt voor *r*, bij voorbeeld *arma* voor *anima*, waarvoor de Troubadours *alma* zeiden. Dat deze bijzonderheden zouden ontstaan, gelijk men gezegd heeft, uit den omgang met Portugal, waarheen zelfs de inwoners de beeldjes, die zij uit eene soort van dennenhout snijden, gingen verkoopen, schijnt ongegrond, daar zij zich even zeer elders heen begeven.

Van het Arumaansch zijn te Disentis, waar sedert de zevende eeuw eene vermaarde Benedictijner abdij was, de oudste gedenkstukken van deze taal langen tijd bewaard gebleven, doch werden in den oorlog tusfchen Frankrijk en Oostenrijk, op den 6 Mei 1799, een prooi der vlammen. Zij bestonden, onder anderen, uit het testament van den bisschop Tello van Chur, die in 720 stierf, eene oude overzetting der Evangeliën, en levensbeschrijvingen, die men hield dat de H. Siegbert omstreeks het jaar 600 naar Rhaetie had gebragt, eene niet veel jongere overzetting van den regel van St. Benedictus (108) en van het Roomfche Martyrologium. Van gedrukte boeken zijn de oudste, beide zeer zeldzaam, de vertaling van den Katechismus, in 1552, en van het N. Testament, in 1560, door JACOB BIFRONS vervaardigd, die zich, naar de getuigenis van GESNER (109), het eerst had

(108) Het belang van welk stuk, tegen vergelijking van hetgeen bij SCHILTER, *Thef.* I., voorkomt, niet gering moest zijn.

(109) C. GESNER, *Mithrid.* p. 65, edit. 1555: „*hanc linguam scriptis illustrare et publicare incoepit.*”

toegelegd op het in geschrift brengen en verbreiden van deze taal. GESNER verhaalt tevens dat binnen de, toen, laatstverloopen honderdvijftig jaren, het Rhaetisch zeer had afgenomen, en dagelijks door het Hoogduitsch werd verdrongen, zoodat men dit te Chur en nog verder zuidelijk had begonnen te spreken, daar men te voren een, hoewel slecht, Italiaansch sprak. De taal in de latere uitgaven van den Bijbel komt wederom nader aan deze laatste.

5°.

DE WALLACHISCHE TAAL.

Wij zijn reeds eenmaal (110) de landen doorgetrogen die ter wederzijden van den Beneden-Donau zich naar Sarmatië en naar de Zwarte- en Middellandsche zeeën uitstrekken, en zagen er de sporen van meer dan ééne landaard en het opkomen en verval der Romeinsche wingewesten. In later tijd werden derzelve inwoners, naar hun meest gewoon beroep, het herderleven, Wallachen genoemd door hunne naburen de Albaniërs en de Slaven, uit de taal van welke laatste die naam afkomstig is, dien men, uit dien hoofde, ook in Dalmatië aantreft. Het volk waarvan wij nu spreken noemt zich zelf *Romunje* of *Romukje*, Romeinen, als afstammende van de volkplantingen die, onder de Keizers hier aangelegd, met alle de vrije onderda-

(110) Hiervoren, bl. 11 en volg.

nen des Rijks, bij eene wet van Karakalla (111) in 212 het Romeinsche burgerregt verkregen; zoodat zij zich niet geheel ten onrechte dien naam toe-eigenen. Dat zij, onvermengd met andere volkstammen, alleen van die koloniën, zouden zijn overgebleven (112), is niet waarschijnlijk. Nadat, in den tijd van Aurelianus, de Donau de grens des Keizerrijks was geworden, en het tegenwoordige Wallachije en Zevenbergen voor de gedurige invallen van vreemde volkeren openstonden, trokken de vroegere bewoners meer en meer in de afgelegener streken van den Haenus. Het zijn deze bezuiden den Donau gevestigden die wij in het nagaan van dezen gemengden taaltak *Thracische* Wallachijers zullen noemen, ter onderscheiding van de *Dacische*, benoorden dien stroom. Wat de eersten betreft, onder Turksche heerschappij, nevens en tusschen de Grieken wonende, die hen den schimpnaam van linkende Wallachijers geven; in hunne taal hebben zij ten minste de helft Latijnsche woorden behouden, voorts eenige van Gothische, Slavische en Turksche herkomst, een goed deel Grieksche, en omtrent evenveel uit eene taal die met het Albanisch veel overeenkomst moet gehad hebben, schoon men nopens dezelve nog onzeker is.

(111) L. 17, D. *De statu hominum*. SCHULTING, *Jurisprud. ante Just.* p. 617.

(112) Gelijk P. MAJOR in zijne, in het Wallachisch in 1812 uitgekomen, *Geschiedenis van den oorsprong der Romeinen in Dacië*, wil.

Men kan zich over deze vermenging niet verwonderen, als men opmerkt dat reeds in 279 na J. C. vele Bastarnen, Gepiden, Gothen en Wandalen, in 334 Jazygen, en na den dood van Attila vele Hunnen en Alanen er woonplaatsen verkregen. Onder Heraklius lieten zeven Slavische stammen er zich mede tusfchen den Donau en den Haemus aanwijzen.

Aan nog meer afwisseling van lotgevallen was het Dacische Wallachije blootgesteld. Gedurende verscheiden eeuwen gingen door hetzelfde de togten van de Oost- en West-Gothen, van Hunnen, Anten, Bulgaren, Avaren, waardoor welligt dit land even zoo woest en ontvolkt zal zijn geworden als de Geschiedschrijvers uitdrukkelijk vermelden dat, na het midden van de twaalfde eeuw, bij den krijgstogt van Leo Vatages, Moldavië geheel ledig van menschen was. Op het einde van de zevende eeuw sloegen zich in Wallachije Bulgaren neder, van welke men leest dat zij, in het begin der negende, op hunne rooftogten naar Thracië een groot aantal Rumunen, of Wallachen, van daar wegvoerden, en in het tegenwoordig Wallachije en Bulgarije deden wonen. Op het laatst van de negende eeuw zetteden zich Ogurs of Hongaren aan de Pruth in Moldavië neder; de Petscheneken dreven deze verder voort; op hen volgde in het midden van de elfde eeuw een ander Tartaarsch volk, de Uzen, Polovzen of Kumaners, die de Koningen van Hongarije van tijd tot tijd weder oostwaarts terug drongen; enkele van hunne horden bleven gevestigd,

en sloten zich, met aanneming van het Christelijk geloof der Oosterfche kerk, aan de Hongaren aan, na dat hunne Aziatfche wapenbroeders, in den slag aan de Kalka in 1223 tegen Gengiskan, de nederlaag hadden geleden; in Moldavië vindt men nog enkele horden van Kumaners. Omtrent 30 jaren later overheerden de Mongolen alle deze landftreken en ftroopten wijd en zijd. In 1284 kwamen er weder Wallachen uit Thracië, aan welke Ladislaus IV. in verſcheiden ftreken van Zevenbergen een verblijf aanwees. Na den moord in 1290 aan Ladislaus gepleegd, rigtten de Wallachen een' onafhankelijken Staat op onder hunne eigen vorften, van welke Radul de Zwarte de eerfte was, doch bleven daarna, bij afwifeling, dan eens aan de Hongaarfche, dan aan de Turkfche heerſchappij onderworpen.

Nadat Moldavië in de veertiende eeuw door de Hongaren en Polen van de Tartaren bevrijd was, togen ſommige Wallachen derwaarts, onder hun opperhoofd Dragosch; hun onafhankelijk gebied aldaar deelde in het lot van Wallachije, en de slag bij Mohacz, in 1526, onderwierp beide aan het Turkfche gebied. De latere gebeurteniften zijn bekend en voor ons onderwerp van geen belang.

Ik heb deze ſchets niet onvoegzaam geoordeeld, omdat men zich door dezelve gemakkelijk kan voorſtellen, welke taalverbastering hieruit moet zijn ontſtaan, en deze zou voorzeker nog erger zijn geweest zoo deze naneven der Romeinen met minder ruwe volksſtammen in aanraking waren ge-

komen. Nu bleef de Latijnsche kern behouden; maar zoodanig als het Latijn de gemeene taal van de volkplantelingen en inwoners was, toen zij van het Rijk afgescheiden geraakten, en van toen af nam het Wallachisch zijn' afzonderlijken gang. Wij moeten hierbij nog opmerken dat, voor zoo ver de rust, in Thracisch Wallachije, onder het Grieksche rijk, minder gestoord werd, althans tot aan de overmeesteringen der Turken toe, de Latijnsche schrijvers hier niet geheel verwaarloosd werden, bedienende zich de Wallachen nog langen tijd van de Romeinsche letterteekens (113), die zij naderhand voor Slavische of zoogenaamde Cyrillische verwisseld hebben. Het vroeger afscheiden van deze taal van hare Latijnsche moeder, dan derzelve overige dochters, heldert op waarom vele Latijnsche woorden alleen bij haar zijn overgebleven, die de overige voor andere benamingen hebben geruild. Zelfs zijn de veranderingen die zij ondergaan heeft, regelmatig genoeg; bij voorbeeld de Latijnsche uitgangen der naamwoorden op *us*, *um*, *ut*, werpt zij weg, dien op *tor* verlengt zij *toriu*; zij heeft het lidwoord aangenomen, en plaatst dit, wanneer een bijvoegelijk woord bij een zelfstandig komt, tusschen beide, en mitsdien achter het zelfstandige als

(113) In 1809 is te Ofen in Hongarije in het Wallachisch en Hedendaagsch-Grieksch in het licht gekomen, G. C. ROSHA's *Kunst om het Wallachisch met Latijnsche letters te lezen, die de oude letters der Wallachen zijn, dienende tot veredeling van de geheele Wallachische nat e.*

dit vooraan staat; eene eigenschap die ook aan sommige takken van den Germaanschen taalstam niet vreemd is. Van de letters die zij, in de Latijnsche woorden, verwisfelt is bijzonder het gebruik der *p* in plaats der *qu* of *c* optemerken; ook de medeklinkers, die men gewoon is *stomme* te noemen (114), verdubbelt zij niet, even gelijk het oudere Latijn geen medeklinker verdubbelde (115). Intuschen bestaat er in den vorm van vele woorden eene gelijkheid met het Italiaansch, die op eene nadere gemeenschap met dit laatstgemelde schijnt te wijzen en waarvan de rede nog niet tot volkomene duidelijkheid schijnt gebragt te zijn. Deze gelijkheid is zoo sterk dat men geheele regels en gedichten uit het Italiaansch in het Wallachisch kan overbrengen met behoud van dezelfde woorden, de uitgangen veranderd. Ook ontging deze nadere betrekking, in de vijftiende eeuw, aan L. CHALCONDYLAS niet, die in zijne *Geschiedenis der Turken*, op het jaar 1383 van de Wallachen gewag makende, wier afkomst hij evenwel niet kent, hunne taal als verwant aan de Italiaansche beschrijft, maar bedorven en voor een' Italiaan onverstaanbaar. Indien het bezetten van een deel van Wallachije en Zevenbergen, ter beveiliging der grenzen, door de Johanniter-ridders in 1249, had stand gehouden, zou men aan den invloed van deze, op de latere taal, kunnen denken, daar zij met hunne broeders

(114) *Eerste Stuk*, bl. 22.

(115) FESTUS in v. *Aulas et Folium*.

in Dalmatië, Italië, enz. langs den weg van Scardona, gemeenschap hielden. Het kan ook van de Minoriten zijn, die, onder begunstiging der Pauzen, omstreeks het einde der veertiende eeuw en vervolgens, op het overhalen der Wallachijërs en hunne vorsten, van de Grieksche tot de Roomsche kerk, toeleghden; en zeker waren geene zendelingen geschikter dan Italiaansche, om de taal te leeren, die denzelfden oorsprong had als de hunne. Toen BUSSCHING, in het midden der vorige eeuw, zijne berigten verzamelde, was het Italiaansch bij de voorname Wallachijërs zeer bemind (116), thans spreken zij Grieksch of Turksch (117).

XVI.

SLAVISCH E VOLKS- EN TAALSTAM.

Een uitgebreide stam, dien wij onder den naam van Germanen hebben leeren kennen, had, vóór onze tijdrekening, de noordelijke helft van Europa begonnen te bevolken. Een andere, die later in de Geschiedenis te voorschijn treedt, was in de oostelijke deelen uit Azië afgezakt. De Grieken en Romeinen kenden dezen schier alleen bij naam: *Sarmaten*.

(116) Zie *Aardrijksbeschrijving*, I. bl. 1181, en zijn *Voorbericht*, over zijne hulpmiddelen.

(117) *Mithridates*, II, 729, naar de nieuwste schriften over dit land en deszelfs taal.

Te voren ten oosten en ten zuiden van den Tanaïs wonende, waren zij naderhand over die rivier gegaan, verdreven er de Skythen en breidden zich uit in het tegenwoordige Besfarabië tot aan den Donau, over welken zij des winters strooptogten deden op het Romeinsche grondgebied, onafstreeks het begin onzer jaartelling. Later strekten zij zich al meer en meer uit naar het Westen, Dacië dat onder één, nog magtig vorst, stond en onder Trajan een Romeinsch wingewest werd, alleen onaangetroefd latende, doch te meer indringende tusschen den Nieper en het Karpatisch gebergte tot aan den Weisfel. De Skythische, Finsche en Lettische stammen weken van daar voor hun terug, de eerstgenoemde verdwenen van lieverlede, de Finnen verspreidden zich noordoostwaarts waar dezelve ten deele voorheen gewoond hadden, vermengden zich ook met de Wenden, en bezetteden ook ten deele Finland, vroeger door een volk bewoond dat aan de Noordsche, Skano-Gothische, stammen verwant was. Eenige Sarmaten togen over de evengenoemde bergketen in Pannonië, de afzonderlijke naam van deze was *Jazygen*. In de zesde eeuw kwam het Oostersche keizerrijk onmiddellijker in aanraking met deze volkeren, die, van omtrent dien tijd af, westelijk tot aan — en zelfs over — de Elve schijnen te hebben gewoond (118).

(118) SUHM, Verhandel. over den oorsprong der Slaven. *Skrifter*, X. f. 272.

PROCOPIUS (119), die als geheimschrijver van Belisarius de meeste gelegenheid had van berigten over hen te verkrijgen, vermeldt hen het eerst onder den naam van *Slaven* en *Anten*, onder dezen de oostelijk — onder dien van Slaven de westelijk — wonende, bevattende, en tevens aanduidende dat beide tot één hoofdvolk behoorden en te voren *Sporen* heetten, eene benaming die wij nergens elders aantreffen en die hij, bij gissing, uit het Grieksch wil afleiden: omdat zij ver verspreid woonden (120). Het was derhalve geen volksstam

(119) *Hist. Goth.* ed. GROTH, p. 339.

(120) Mogelijk dezelfde die JORNANDES, *de reb. Geticis*, p. 613, *spali* noemt, van *dispalati*, verspreid wonende. — *sp* schijnt de gemeene wortel te zijn in *spreiden*, *springen*; *spargo*, *sperno*; *spei-roo*; enz. — Men verwijt aan PROCOPIUS dat hij zelf dien naam van *spori* zou gefineed hebben; ik geloof het ook; hij of de tolken die hem dienden; maar, door eene naauwkeurige overbrenging in het Grieksch, van den naam dien dit volk zich in zijne eigene taal gaf: *Sar-mat*, en waarvan PROCOPIUS de beteekenis niet verkeerd opvatte: het gebied dat uitgebreid is, het aanzienlijke, het magtige, uitgebreide volk. Het mogt zich dien wel geven. Mijne gronden voor die beteekenis moet ik hier zeer kort zamentrekken. De beide wortels zijn uit Azië, waar de fakkel voor onze taalkennis licht. 1°. MAD: verdeling, uitbreiding (vergelijk WEILAND, *Woor-denboek*, op *Maat*); *Madai*, Medië, *Midian*, en *Mathana*, de woestijn ten oosten van laatstgenoemde landstreek. Bij PLINIUS, VI. c. 7, lees ik dat men de Sarmaten voor afstammelingen hield van de Meden. Hij onderscheidt ze in vele stammen; die welke naneven waren van de Amazonen woonden het dichtst bij den Tanaïs. Het ontstaan van deze Sarmaten van de Skythen en Amazonen, ten oosten van die rivier, 1200 jaren vóór J. C. komt voor bij HERODOTUS, IV. c. 110—117, vergeleken met PAUSANIAS, I. Aan den mond van den Tanaïs vindt men de *Jazo* — *Ixo* of *Exo-matae*. Zie de aanteekeningen op VALERIUS FLACCUS, VI. vs. 569,

welke nieuwelings die landstreken bezet had, en geen naam dien zij zich zelve gaven. Men verschilt over de beteekenis van dien van Slaven; dat hij van *Slava*, beroemdheid, aanzien, ontleend is (121), komt niet onaannemelijk voor (122); vele volkeren hebben zich zelve met een' of ande-

die ze er reeds plaatst in den tijd der Argonauten, en die van GRONOVIUS op MELA, I. c. 19, en de aldaar aangehaalden. — 2°. SAR, de koningstitel in het oude Chaldeeusch, gebied (zie ons *Eerste Stuk*, bl. 153 en 159), TSAK in het Slavisch, van waar *Tsargrad*, Constantinopel. Een aantal plaatsen waren voorheen in het noordoosten van Europa aanwezig, waarvan de naam met *Sar* begint; *Saron*, bij PROTOLEMEUS, aan den Borysthenes, boven de *Metropolis* der Bastarnen, omstreeks de ligging van Kiew; zoo plaatst hij anderen, de Konings Sarmaten, zeer hoog! aan deze zijde van het Hyperboreisch (het Ural?) gebergte; ook *Sar-gaten* ten noordwesten van de Palus-Meotis. SUHM, *Skrifter*, X. f. 273, zegt dat *Sar* een Sarmatisch woord was, en rood beteekende, en daarvan *mischien* roode-mannen. Rood, licht, glans, *Sar* kan dus beide beteekenen. — THUNMANN, *Untersuch. ein. Nörd. Völker*, ontrent de betrekking van de Slaven en Sarmaten en houdt alleen de Jazygen en Rosfolani voor nakomelingen van de laatsten, maar SUHM, t. a. pl. f. 272, merkt aan dat de naam van Sarmaten ophoudt gebruikt te worden, gelijktijdig dat in hetzelfde land, namelijk in Hongarije bij den Donau, die van Slaven begint, en dat de oude schrijvers vele woorden als Sarmatische vermelden die kennelijk Slavische zijn. X. BOHUSZ, in eene Verhandeling over den oorsprong van de Lithauers, houdt mede de Slaven voor Sarmaten. MALTEBRUN, *Tableau de la Pologne ancienne et moderne*, onderscheidt de oude en jongere Sarmaten.

‡ (121) Schoon het woord, in andere talen overgaande, regstreeks eene omgekeerde beteekenis verkreeg. Zie WEILAND, *Ned. Woordenboek*, op *Slaaf*.

(122) Volgens anderen van *Slowo*, spraak; volk van eenerlei taal.

ren vereerenden naam onderscheiden (123). Het is thans nog die waarmede meest alle volkeren van dien stam, welken naam zij afzonderlijk dragen mogen, hunne gemeene afkomst beteekenen. De Slaven waren een rank en sterk ras van menschen, roodachtig van haar, doch anders niet zeer blank; eenvoudig en eerlijk van zeden en armoedig in leefwijze. Zij aanbaden één oppersten God, en offerden aan de stroomen, nymphen en andere geesten.

Even gelijk wij omtrent andere talen hebben gedaan, willen wij, de vroegere betrekking tot eene algemeene Skytische of Aziatische moeder daarlatende (124), deze taal in overweging nemen waar wij haar in Europa aantreffen.

(123) Zie bij voorbeeld WEILAND, op *Duitsch*.

(124) Wanneer BELL, *Reizen*, I. 316, zegt „de Illyrische of „Slavonische is oorspronkelijk de *Kalmucksche*, men kan er mee „komen van de golf van Venetië af tot Kamtschatka; want het „Rusfisch is een tak van het Illyrisch,” dan kan dit, daargelaten welke staat op zijne taalkennis te maken is, alleen beteekenen, dat men in het noorden van Azië te gemakkelijker met het Rusfisch voort kan, omdat het in zijne wortels aan eene der hoofdtalen van dat werelddeel verwant is. Over het verband van het *Rusfisch* en *Sanskrit* zijn, voor weinige jaren, verhandelingen uitgekomen. Men beschouwt de laatstgemelde taal, wanneer men zoo hoog wil opklimmen, als de moeder van de meeste Westersche talen, en spreekt ook, in dien zin, van *Germano-Indisch*. Dat BELL en vele hedendaagschen het Slavisch *Illyrisch* noemen, is het gevolg der benaming van *Illyricum*, die de Romeinen aan de gewesten tusschen de Adriatische golf, den Donau, en Griekenland, gaven; men moet dit niet verwarren met de taal der oude Illyriërs, hierboven bl. 17 vermeld.

De Slavifche taalftam, offchoon even zoo afgefcheiden en op zich zelf fttaande als de vroeger behandelde, heeft in zijne wortels kennelijke overeenkomsten met den Germaanfchen en Thracifchen. In het bijzonder heeft die van fommige takken, vooral van het Ruffifch, met het Latijn, de aandacht getrokken. ADELUNG noemt dit „etymologifche uitwasfen, die tot niets geleiden;” en zoo L'EVESQUE's vooringenomene ftelling (125), dat de Slavifche taal de moeder zou geweest zijn der laatstgenoemde, hem die uitdrukkingen heeft doen gebruiken, kan men niet anders dan dezelve toefstemmen, indien er geen middelweg tufchen deze uiterften lag. Wagen wij ons een oogenblik op denzelfden, eenige merkteekens langs het fpoor plaatsende dat wij te houden hebben. De naauwe betrekking van de Latijnsche taal tot de Germaanfche is bekend genoeg, en zulks niet door — maar nevens — de Griekfche, dewijl zij beide dochters zijn van het Pelagifch. Indien wij nu de Pelagien oudtijds naast de Sarmaten vinden, zal deze verwantschap ons niet raadfelachtig voorkomen, of vreemder dan die der Thracifche taal met de Germaanfche. Uit dit naast elkander ftaan der Germaanfche, Thracifche en Sarmatifche ftammen, fchijnt het mij toe dat de overeenkomsten voortvloeijen die men reeds voorlang tufchen het Latijn, en het Poolsch, Oud-Pruiffifch en Littauwifch heeft opgemerkt; de woorden die men bijbrengt

(125) *Histoire de Russie*, T. I.

toonen het, behalve eenige die later van de Christenpredikers afkomstig zijn (126). Een blik op de woonsteden der Sarmaten en der Thraciërs is daartoe genoeg. ADELUNG hen eigenlijk eerst in de vierde eeuw in zijn overzicht opnemende, schijnt op die betrekking tot hunne naburen, die vele eeuwen vroeger reeds waren afgescheiden, niet te hebben gehecht. Zij is aan L'EVESQUE niet ontgaan, schoon hij, naar zijne voorschreven stelling, haar verkeerd aanduidt. „De Trojanen en Heneten,” zegt hij, „waren Slaven.” Wij hebben vroeger vernomen dat zij Thraciërs waren. Men behoeft daarom de Sarmaten niet aan te nemen tot hunne voorvaders; hierdoor zouden wij tot de onbepaalde, niets ophelderende, algemeenheid van uitdrukking terugvallen die alle deze stammen onder den naam van Skythen bevatte. Ik meen het dan daarvoor te mogen houden dat de Sarmaten, later Slaven geheeten, nog in Europa, ten oosten van de Germanen en ten noorden van de Pelasgen, wonende, minder vreemd van deze waren dan van de vroeger in het westen van Europa getogen Iberen en Kelten. Wanneer wij daarbij voegen dat niet uit Griekenland maar noordelijker afgekomen Pelasgen, of wil men Oud-Illyriërs, zeer aanmerkelijke grondstoffen tot het Latijn hebben bijgedragen, en derhalve de eene hand ter verbroedering hebben gereikt aan de volkeren in Italië, de andere aan hunne oudste naburen bij en ten noorden van den

(126) HARTKNOCH, *Antiq. Prusf. Disf.* III. p. 91—93.

Neder-Donau, dan zal menige Slavische uitdrukking, zoo wij er Latijn in hooren willen, niet moeilijk te verstaan vallen. De slotsommen der bewijzen voor dit gevoelen zijn deze :

1°. De overeenkomst vertoont zich in wortelwoorden, in woorden van algemeen gebruik en noodzakelijkheid: licht, zon, sneeuw, aarde, en vele andere.

2°. In de telwoorden 2, 3, 6, 7 en 10 alleduidelijkst; ook laten 1 en 4 er zich toe brengen.

3°. Met het vooruitgaan der beschaving verminderen deze overeenkomsten. De uitdrukkingen van wetenschappen en kunsten zijn dikwijls van elders, en kennelijk waaruit en omstreeks welken tijd, overgenomen.

4°. Beide de talen misfen het lidwoord en verbuigen het zelfstandig en bijvoegelijk naamwoord in denzelfden smaak, schoon het Slavisch met meer rijkheid van naamvallen.

5°. Het persoonlijk voornaamwoord is in beide talen hetzelfde, gelijk het in de Latijnsche en Germaansche hetzelfde is; met meer kennis van de laatste zou L'EVESQUE den eersten persoon niet hebben uitgezonderd.

6°. Het hulpwerkwoord: *zijn*, is hetzelfde.

7°. Vele werkwoorden komen overeen, met eene regelmatige verandering in de uitgangen van de onbepaalde wijze.

Men kan hier nog bijvoegen dat verscheiden woorden, in het goede Latijn niet voorhanden, in het

oudere, of in afgeleide woorden, kennelijk, ook somtijds in het Italiaansch, worden aangetroffen. Bij voorbeeld: *oog*, *oko*, *occhio*, *ocu-lus*.

Wat de eigenschappen van deze taal in het algemeen betreft, gebruikt zij meer medeklinkers dan de Germaansche en Latijnsche talen, vooral sissende, en voegt er verscheiden te zamen vóór den klinker in de lettergreep. De harde *sch* wordt zorgvuldig van de zachte *sh* (de Fransche *j*) onderscheiden; den haalklank, aspiratie, dien wij met *h* schrijven, noch de *f*, heeft zij niet.

In de meeste der takken wordt de klemtoon afwisselend geplaatst, in den Boheemschen altijd op den eersten lettergreep (127), in den Poolschen, met zeer weinig uitzonderingen, op den voorlaatste.

De zelfstandige woorden hebben de drie gewoone geslachten.

Deze taal bezit geen lidwoord; uit dien hoofde zou men de verbuiging vollediger verwachten dan zij is.

Sommige takken bezitten het tweevoud, maar slechts met drie naamvallen; het enkel- en meervoud hebben er zeven; de *werktuigelijke*, die het getal tot zeven brengt, en naar de Slavische rangschikking den zesden uitmaakt, is aan deze taal bijzonder eigen, en teekent dat iets door eene wer-

(127) Hoe tegenovergesteld handelt hierin het eene volk van het andere; bij voorbeeld de Franschen op den laatste, ten zij dat de *e muet* het woord rekt.

king gefchiedt, den invloed van een werktuig op het voorwerp, of dat het door een ander voorwerp vergezeld is (128). In het meervoud heeft, althans het Dalmatisch, een' achtften, die het zijn in iets, aanduidt. Ook maken het Rusfifch, Boheemsch en Poolsch onderscheid, in de verbuiging van de mannelijke naamwoorden, tusfchen levende en levenlooze dingen. Voorts wijst eene verbuigbare uitgang den vergelijkenden trap aan, en, behalve dien, nog eene voorgezette lettergreep den hoogften.

De vervoegingen der werkwoorden zijn gemakke-lijk; de laafte lettergreep of uitgang duidt den perfoon aan; de aanvoegende wijze wordt door een bijzetfel en niet door vervoeging gevormd. Het terftond voorbijgaan van eene handeling, haar

(128) De 6de heet gewoonlijk in deze spraakkunften *casus instrumentalis*, de 7de *narrativus* of *localis*. — Zie hier een voorbeeld:

Naamval.

1	Noemende:	Het paard loopt.
2	Telende:	Het gebriesch van het paard.
3	Gevende:	Voeder voor het paard.
4	Treffende:	Het tuig drukt het paard.
5	Roepende:	O ongelukkig paard.
6	Werkende:	{ Eene fchuit door een paard voortgetrokken.
		{ De zwaarte van het rijtuig deed het paard uitglijden.
		{ Een ruiter met zijn paard.
7	Nemende:	Het tuig van het paard afnemen.

Meervoud.

- 8 Bevattende: Staan tusfchen paarden.

langere duur, haar herhaald terugkomen, worden onderscheidenlijk aangewezen. Het gebruik der deelwoorden is ten naastebij als in het Grieksch.

De ontkenning *ne* staat onmiddellijk vóór het werkwoord.

In de woordvoeging is veel vrijheid, gelijk in de Latijnsche, echter niet zonder aan regels gebonden te zijn.

Naar de vermelde splitsing van PROCOPIUS, laatstelijk ook door DOMBROWSKY tot grondslag gelegd, moeten wij de oostelijke en de westelijke Slaven afzonderlijk behandelen. Een hoofdkenmerk ter onderscheiding is in de voorzetsels *ont* en *uit* en in den naam *vogel*; dat de Oostelijke doorgaans met *raz*, *iz*, en *pitza*, de Westelijke met *od*, *wi*, en *ptak* uitdrukken. De beoefening van eenige takken ontmoet, behalve het schaarscher voorhanden zijn van hulpmiddelen hier te lande, eenige moeilijkheid in het verschil der letterteekens, waarvan het *Slavenisch*, of de oude kerktaal, het *Rusfisch*, het *Servisch* en sommige volkeren van *Illyrië*, hun afzonderlijk A. B. bezitten (129). Het eerstgemelde gebruikt bovendien verkortingteekens.

(129) PETITV, III. 528; doch niet volkomen naauwkeurig.

I. ANTISCHE OF OOSTELIJKE HOOFDTAK.

1°.

RUSLAND.

Oudtijds woonden in het oosten van Europa, van de monden van den Dohau tot aan den Finschen zeeboezem, onafhankelijke stammen van dezen uitgebreiden landaard, tusschen Tschoeden, Tartaren en Mongolen, waarvan zij eenige verder naar het noorden drongen, andere aan zich onderwierpen, dan weder door hen overheerscht werden. Tot eene meer gezeten levenswijze gekomen, vormden zij zich, omtrent het midden der vijfde eeuw, voornamelijk in twee Staten, waarvan die aan het meer Ilmen de volkrijkste en magtigste was en Novgorod (130) — de andere Kiew aan den Nieper — tot hoofdplaats had. De eersten zijn, in later tijd de *Groote-*, de laatsten, die naar hunne vlakten de *Polianen* heetten, de *Kleinc-Rusfen* genaamd. Omstreeks het jaar 862 onderwierpen zich, ten gevolge van inlandsche onlusten, de Slaven van Novgorod, de Tschoeden, en de Kriwitzen die bij Smolensk, en bij Polotsk aan de Duna, woonden, aan een volk wien de Finnen den naam gaven van

(130) *Nov-gorod*, de nieuwe stad, rees eigenlijk later, naast het overblijffel van den ouderen zetel, tot vermaardheid. — P. APIANUS, in 1550, rekent haar nog onder Azië.

Warjaga - Rusfi, van waar die van *RUSSEN*, en in de vroegere Geschiedenis die van *Waregers*, is gekomen. Gedurende verscheiden eeuwen, namelijk, waren de kusten van de Oostzee door lieden van onderscheiden landaard bezet, die voornamelijk van de zeerooverij leefden, en, door hunne stoute ondernemingen en scheepstogten wijd en zijd berucht, onder eene algemeene benaming van Waregers bekend stonden. Harald de Dappere, die tot bij Sicilië stroomde, behoorde tot die gelukzoekers. In dien tijd, toen het zwaard de rijken vestigde, hield men het plegen van geweldenaarij ter zee niet voor schandelijker dan te land, en het is eerst in de twaalfde eeuw dat dit afnam. Het verontrusten der Belten door de zeeroovers was vermoedelijk eene der redenen waarom de handel met de Oostzee zoo lang over land werd gedreven (131). Er waren Noormannen, Anglen, Zweden, Rusfen, onder de Waregers (132), van welke voornamelijk de Zweedsche, in de negende eeuw, een aanmerkelijk gebied hadden opgericht. omtrent en bezuiden het meer Ladoga, dat de Noordsche schrijvers het

(131) SUHM, *Skrifter*, VIII. 149.

(132) Hun naam (verwant aan het Nederd. *wrak*, en het *droit de varech* van de Normandsche zeeregten; zie PURETIÈRE op dat woord) was Gothisch. De aaneenschakeling der beteekenissen in de daarvan afgestamde dialekten, toont de aaneenschakeling der denkbeelden, en tevens hunne lotgevallen: wreken, vervolgen, bannen. Zwerven, heen en weder stooten (ook van schepen op klippen). Banneling, vreemdeling, ellendeling. Zie SERENIUS, *Engl. and Swedish dict.*, 2de edit. op *wrack*.

Holmgaardsche rijk noemen (133). Of de Rusfische tot denzelfden ftam, dan wel tot de Hunnen behoorden, is in twijfel getrokken (134). Genoeg, Rurik, hun aanvoerder, gaf zijne nieuwe onderdanen wetten en de befchaving waarvoor zij vatbaar waren. De taal die hij en zijne landslieden fpraken deed onder voor die der talrijker Slaven, daarentegen ging de naam van Rusfen ook op die van Kiew over, nadat Oleg, Rurik's opvolger, in 884 die ftad had ingenomen en de beide Staten onder zijn gebied vereenigde.

Het is omtrent twintig jaren later dat wij de Rusfen in oorlog, en vervolgens in betrekkingen van koophandel en vriendschap, zien met het Hof van Konftantinopel; betrekkingen die, later, door meer dan ééne huwelijksverbindtenis verfterkt werden. Om in de Zwarte zee te komen zakten zij den Nieper af tot aan deszelfs watervallen (135). Daar ontladden zij de vaartuigen, en lieten ze, met kracht van menfchen en door lange ftokken

(133) SUHM, X. 288.

(134) L'EVESQUE, *Hist. de Rusfie*, I. 80—86. Het algemeener gevoelen, dat de Rusfen tot den Zweedschen tak behoorden, omhelzen SUHM en ADELUNG, en fchijnt in verband te ftaan met hetgeen wij van de verwantschap der *Bo-Rusfi* (Pruifen) met den Germaanfchen ftam zullen vernemen. Verg. HARTKNOCH, *Antiq. Pruf. Difert.* III. p. 63 en 97. — Zij zijn de *Roxolani*, *Roxani*, en *Roxi* der oude fchrijvers; bij de latere, *Rosfi*.

(135) CONSTANTINUS PORPHYROGENITUS, die zelf veel wetenswaardigs over zijne regering heeft te boek gefield, heeft de namen, in het Rusfifch en in het Slavifch van de tiende eeuw, aangeeteekend.

voortgeduwd, langs de rotfen glijden, dragende, omtrent halfwege gekomen, de lading over land zesduizend schreden ver, gedurig door vijanden verontrust; aan den mond van de rivier bragten zij hunne vaartuigen weder in stand en wachtten dan op een' gunstigen wind; aan den Niester gekomen moesten zij ze nog eens kalefateren.

Omftrecks het begin der tiende eeuw had de Christelijke leer begonnen bekend te worden in Rusland; Olga, moeder van Sviatoslaw, begaf zich, in een' zeventigjarigen ouderdom, in 955, naar den zetel der Grieksche Keizers, waar zij met veel plegtigheid door de Keizerin ontvangen en door den Keizer ter doopvont geleid werd, die haar den naam van Helena gaf en rijk begiftigde, onder anderen met kostbare bekers en prachtige Oostersche stoffen. Zij beloofde pelterijen, was en manschappen tot tegengeschenken. In deze eeuw hadden de Grieksche keizers gewoonlijk Rusfen in hunne legers en vooral op hunne vloot. Olga, vruchteloos pogende haar' Zoon tot het Christendom overtehalen, had getracht Vladimir, haar' kleinzoon, er in te doen opvoeden, maar ook met geen ander gevolg dan dat zijn ijver voor den dienst van Peroen blakender bleef; doch later, door vreemde vorsten en van verschillende zijden, ook door Joden die onder de Kozaren woonden, aangezocht, zond hij tien door hunne wijsheid beroemde mannen buiten 's lands om kundigheden daarover te vergaderen, welke den dienst van Mahomet bij de Bulgaren, den Latijnschen eerdienst in de nog arme

kerken van Duitschland, en den luister van den Grieksch en in die van St. Sophia hebbende gezien, hunne overtuiging terug bragten dat zoo veel voortreffelijkheid alleen aan het waar geloof kon verbonden zijn. Van dien tijd af (136) kwamen, met de kloosters, kerkelijke geleerdheid en wetenschappelijke beschaving, en in 't bijzonder het Cyrillisch letterschrift, in Rusland; bij het verleggen van den zetel des gebieds naar Susdal en Wolodimir, bleef Kiew het middelpunt der kundigheden, tot dat in 1236 de Mongolische Tartaren het zuiden des Rijks overmeesterden, gelijk zij en de Polen ruim eene eeuw daarna het gansche Rijk bemagtigden, dat, door Iwan III. bevrijd, die, in den ouderdom van 23 jaren, in 1462 den troon beklom, onder dezen vorst den grondslag van zijne volgende grootheid zag leggen.

SLAVENISCHE KERKTAAL.

Er had in het noordoosten van Europa, vroeger dan deszelfs Geschiedenis opklimt, meer beschaaftheid bestaan dan men zich gewoonlijk voorstelt, maar in de taal zijn er geene bewijzen van vóór de invoering van het Christendom. Cyrillus en na zijn' dood zijn broeder Methodius, en andere Grieksch-Slavische priesters hadden het in de achtfte eeuw aan zuidelijker wonende Slaven, voornamelijk aan de Serviërs, verkondigd; de eerstgemelde

had het Griekſche alphabeth naar den eisch der Slavifche taal ingerigt. Het was dus natuurlijk dat de Rusfen het van hunne naburen overnamen. Vervolgens ontbood men van tijd tot tijd handschriften uit Servië, en van den berg Athos. Zoowel de Rusfen als de Serviërs bragten nu en dan eenige verandering in hunne kerktaal, haar daardoor nader houdende bij de gefprokene, hetgeen ten aanzien van de Rusfifche met name in de veertiende eeuw plaats greep. Na het aanwenden der drukkunst voor de kerkboeken werd zij meer gevestigd en van dien tijd af de Rusfifche en Servifche kerktaal geheel dezelfde. Als wij haar, ter onderscheiding, *Slavenifch* noemen moet men dit niet met de, nader te vermelden, taal der Slavoniërs verwarren. De gemeene Rusfen noemen haar Oud-Rusfifch, *Staro-Ruski*, en verstaan er het grootste deel van; verouderde woorden en spreekwijzen, en zulke die bijzonder aan de Serviërs eigen waren, uitgezonderd. In de weinige ſchriften van wereldlijken inhoud bediende men zich van dezelfde taal, onder welke men aan de Chronijk van NESTOR (137), om hare oudheid en geloofwaardigheid, den voorrang boven alle andere Slavifche ſchrijvers toekent. De jongere affchrijvers van deze en andere gefchiedboeken hebben zich hier en daar vrijheden veroorloofd en gewoon Rusfifch in plaats van Oud-Servifche woorden ingelascht.

(137) Geboren in 1056. Zijn werk houdt op met 1115.

RUSSISCHE TAAL.

De taal, in het uitgestrekter en volkrijker noordelijke deel van Rusland, was wel ruwer dan die in het zuidelijke vroeger beschaafde, maar nam eindelijk de overhand, omdat dit gedeelte meer verwijderd was van het oude middelpunt, en het eerst de elektrifche mededeeling van de West-Europefche vorderingen van de hand des grooten PETER'S ontving. De verandering in den fmaak en de gewoonten der hoogere ftanden in de nieuwe hoofdstad werkte hier, als in dergelijke gevallen, op de taal van het gewone leven, en deze, verfijnd en fierlijker geworden, ging eerst in het burgerlijke en in de pen der gefchiedfchrijvers, en daarna in de godsdienstige gefchriften, over, zelfs is zij thans in den Katechismus en dergelijke aangemen, blijvende alleen in de geloofsbelijdenis en in het gebed des Heeren de oude taal behouden. De Russifche letterkunde heeft, gelijk het Rijk, reuzenfchreden gedaan. Het leven van den patriarch Nikon, op het laatst van de zeventiende eeuw gefchreven, en andere zijn nog geheel het oude Slavifch, en reeds in de eerste jaren der regering van Elizabeth fchreef MICHAËL LOMONOSSOW zijne Oden, en ALEXANDER SUMARAKOW zijne Fabelen in de eerste jaren van Katharina II. (138).

(138) Men heeft van hem ook Treur- en Blijfpelen, en van beide nog andere gedichten; de hier boven genoemde worden voor hunne beste voortbrengfels gehouden. LOMONOSSOW'S zeer geachte *Spraakkunst* is in het Hoogduitsch en in het Fransch vertaald.

Van tongvallen zijn er, volgens PALLAS, slechts twee te onderscheiden, buiten welke, overal, met geringe afwijkingen in de uitspraak, de taal dezelfde is. Zoo dit inderdaad naauwkeurig genoeg is waargenomen, kan men, naar mijn inzien, tot opheldering van dit in een zoo groot rijk anderszins vreemd verschijnsel, bijbrengen, dat het Rusfisch, als gevormde taal, nieuw is en de plooi van elk gewest nog naauwelijks kan aangenomen hebben; dat wij hier alleen spreken van het eigenlijk Rusfisch gedeelte des Rijks, na aftrek van de vreemde bestanddeelen; dit gedeelte doortrekkende, houden geene bergruggen ons tegen, die de inwoners afzonderen; ook zijn tusfchen die inwoners niet zoo vele van anderen landaard gezeten gebleven, als bij voorbeeld in Italië het geval was met de Romeinſche taal; de Aziaten die Rusland meer dan eens overstroonden werden teruggedreven of kwamen om. Voor zoo verre men de oudere Rusfische taal, als onderscheiden van de Slaveniſche, moet beschouwen, zou zij gevoegelijk, naar de vroegere ſtaatsverdeeling, de Groot-Rusfische kunnen heeten. Een onderdeel van deze is de *Susdaalſche* tongval; bijzonder onzuiver en met vreemde woorden gemengd. Hier was Moskou een geruimen tijd de hoofdstad des Rijks (139). De tweede bijzondere tongval is de *Malo- of Klein-Rusfische*, in de

(139) MEERMAN noemt haar eigenaardig, naar de inwoners en geheel het uiterlijke, de Aziatiſche hoofdstad. *Noorden van Europa*, IV. bl. 1.

Ukraine, die nader komt aan de oude Slavenische. In den ruimsten zin genomen strekte Klein-Rusland zich uit tot aan de grenzen van Silesië, en bevatte een stuk van Polen, Galicië, en Lodimirië, of Rood-Rusland, benevens de Ukraine, in welk laatstgenoemd land voorheen onderscheiden volkeren leefden, waaruit het reeds te vermoeden zou zijn dat hier een gemengde tongval moet bestaan. Van 1471—1654 was het onderhoorig aan Polen, hetwelk vooral in het westelijk gedeelte zeer kennelijk is in de taal. De *Klein-Russische* en de *Saporogische Kozakken* behooren in het oosten van de Ukraine te huis, maar de *Donsche Kozakken* stammen af van de Groot-Rusfen en zijn met Tartaren gemengd. In Galicië bestaat het grootste gedeelte der bevolking uit Rusfen of *Rusniaken*, naast hen de *Mazoraken* in de lage streken langs den Weisfel en de *Goralen* in de bergstreken. Men vindt ook Rusniaken in de Bukowina, en in Hongarije in de bergen ter wederzijden van de Teiss; de Hongaren noemen hen Orosz. De *Kriwitzzen*, die ik reeds vroeger genoemd heb, en die al in de tiende eeuw bij CONSTANTINUS PORPHYROGENITUS voorkomen, schijnen een geheel afzonderlijk volk te zijn geweest, dat tusschen de Pripet en de Dwina woonde en zich naderhand tot aan de Wolga, Oka en Dnieper uitbreidde, Later, onder Lithauen getrokken, heetten zij *Litthausche Rusfen*; bij de verdeelingen in 1773 en 1779 kwamen zij weder aan Rusland; hun tongval is weinig bekend, en wordt gezegd met Poolsch gemengd te zijn.

ILLYRISCHE SLAVEN.

De oude inwoners van Illyrië waren, gelijk gezegd is, van een' anderen dan de Slavische stam; maar zeer vroeg mengden zich Kelten, Romeinen, Duitschers, Hunnen, Bulgaren en Awaren daartusfchen. Ten tijde van Heraklius, omstreeks 640 na J. C., bezetteden Slavische volkeren de verwoeste en verlaten landen, die zij nog in bezit hebben, tusfchen de Adriatische zee, den Donau en de bergketens die hen van Griekenland afscheiden, en drongen zelfs verder door (140). Deze Slaven bestonden uit twee stammen, en kwamen van de grenzen van Hongarije en het Frankische rijk, en van het Karpatisch gebergte, naar hetwelk de eene den naam van Kroaten, berglieden, had, de andere droeg dien van Serben. Geen van beide had nog den Christelijken doop aangenomen, en, in zeden en tongval onderscheiden; waren beide

(140) Men vindt onder anderen in de negende eeuw, bij CONSTANTINUS PORPHYROGENITUS, in *libro de Adm. Imp.*, in het zuiden van den Peloponnesus *Milengi Slavi* en *Ezeritae Slavi*. Ezerum was eene bischoppelijke plaats die onder den Metropoliet van Larissa behoorde. ORTELIUS, in *Thefauro*. — Het lang verblijf der Slaven in het zuidoosten van Europa heeft NESTOR, CHALCONDYLAS en nieuwere schrijvers doen denken dat zij oorspronkelijk waren uit Illyrië, hergeen echter tegen oudere geschiedschrijvers niet alleen, maar tegen hergeen nog van de oude Illyrische taal is nategaan, aanloopt, volgens SUHM, X. 273.

volkeren voor het overige de wildste en ruwste van alle de Slaven, zoo als hunne nakomelingen nog zijn. Toen het Christendom in dit gedeelte van Europa was gevestigd, en de eerdienst door Methodius was begonnen verrigt te worden in de landtaal, bragten, bij vervolg van tijd, de veranderingen die in deze laatste van lieverlede inslopen, ook verandering in de kerktaal te wege. Voor de Slaven die de Grieksche kerk volgden gaf dit geen' aanstoot, maar bij de Katholijke Christenen, en bij de Kroaten en Dalmatiërs in het bijzonder, begonnen de prelaten, naar mate dat de haat tegen de Grieken aanwies, daartegen te ijveren. Het Synode van Spalatro veroordeelde, in 1068, Methodius als een' ketter, en de kerken der Slavische priesters werden gesloten. Daar het echter zoo geschapen stond dat welligt het volk, aan dezen eerdienst gehecht, tot het Grieksche geloof mogt overgaan, vond men, omtrent het einde der twaalfde eeuw, er dit op uit, dat men in het Cyrillische kerkchrift eenige verandering maakte en het alzoo veranderde voor eene uitvinding van den H. Hieronimus uitgaf, dien men voor een' geboren' Slavisch-Dalmatiër hield, en die, naar men voorgaf, deze Latijnsch-Slavische liturgie voor zijne landslieden had vervaardigd. Hierdoor werden deze mis- en gebedenboeken voor eene Slavische overzetting van dezen Kerkvader aangezien, en hopen de langs dezen weg ook andere tot de Grieksche kerk behorende Slaven te zullen winnen,

verkreeg deze liturgie in 1248 de goedkeuring van Innocentius IV. Dit voorgewende letterschrift van Hieronymus heette nu, ter onderscheiding van dat van Cyrillus, het *Glagolitische*, van het Slavisch, *glagol*, eene letter. In de eerste helft der afge-loopene eeuw maakte de Propaganda te Rome be-denkingen ter zake van gemeen-Kroatische woorden en spreekwijzen waarvan de kerkboeken op den duur niet waren vrijgebleven, en besloot dezelve naar de Vulgata te doen herzien, en tevens tegen het oude Slavenische, bij de Grieksche Christenen in Polen en Hongarije in gebruik, te doen verge-lijken. Met dit oogmerk werd er iemand naar Mos-kou gezonden om zich in die taal kundig te ma-ken, en, naar men meent, om bij die gelegenheid over de hereeniging der beide Kerken, in het ge-heim, te onderhandelen. Het gevolg van deze zending was eene vernieuwing van het Misale en de oprigting van twee Seminariën om de kerk-taal naar regels te leeren, te Zara en te Almisfa in Dalmatië.

Wij mogten dit, met betrekking tot het instand-houden van het Slavenisch, niet onaangeroerd la-ten, en om te doen zien dat men zeer ten onregte van eene Cyrillische en Glagolitische taal spreekt.

De *SERVISCHE* tongval houdt het midden tus-schen den *Malo-Rusfischen* en den *Kroatischen*, en wordt beschouwd als, met den *Bosnischen*, de be-schaafde en zuiverste; het is in dezen dat de meeste *Illyrische* boeken, want zoo wordt hij ook

in een' bepaalden zin genaamd (141), zijn gefchreven. Intusfchen is, bij de lange heerschappij der Turken, de taal niet vrijgebleven. Toen deze in 1463 geheel Servië overmeesterden vloten vele inwoners naar Hongarije, Slavonië en Zevenbergen, waar zij heden ten dage nog wonen. Ook werden in 1690 vele Serviërs in Slavonië opgenomen. In 1754 verplaatste de Rusfische regering eene aanmerkelijke volkplanting van Serviërs in eene onbewoonde woestijn aan den Nieper, aan welke streek de naam van *Nieuw-Servië* gegeven is. Tegenwoordig beginnen de Serviërs zich in het fchrijven veel naar de Rusfische taal te regelen. Het is natuurlijk dat deze laatste een groot overwigt bekomt in het oosten van Europa; de grenzen van het beschaaftde Europa zijn sedert eene eeuw aanmerkelijk uitgezet, de taal die er, voorheen, in wetenschappen en staatszaken een uitsluitend gebied oefende, heeft sedert lang een gedeelte daarvan afgeftaan, en eene magtige oostelijke nabuur maakt nu, op hare beurt, op een gedeelte aanspraak.

Men onderscheidt voorts in de uitspraak van het Servisch, het *Herzegowinisch*, hetwelk, behalve in de Herzegowina, ook in het verdere deel van Bosnië, en aldaar zoowel van de Mahometanen als

(141) Men begrijpt er dan ook het *Dalmatisch* onder, met uitsluiting van het *Kroatisch*, hoezeer de Kroaten zich gaarne *Illyriërs* noemen, om te toonen dat zij tot de Slaven behooren. In het kerkelijke heeten de leden der Latijnsche kerk in deze landen *Illyriërs*, die der Grickfche, *Raitzen*.

van de Christen-inwoners, gesproken wordt, alsmede in Montenegro, Dalmatië, en het zuidelijke gedeelte van Servië; het *Sirmisch* in het noordwestelijke deel van Servië aan de Sau en den Donau, in Sirmië en in het Bannaat; en het *Slavonisch* bij de R. K. Serviërs in Slavonië, in Kroatië en in Dalmatië. Onder alle de landen, door volkeren van den Slavischen stam bewoond, heeft Slavonië alleen er den naam van bewaard; vóór dat de Turken het bezaten werd de taal daar en in Servië het zuiverst gesproken. Thans nog behoorren het *Slavonisch* en het *Dalmatisch*, schoon zeer vermengd, meer tot den Servischen dan tot den Kroatischen tongval; onderscheidende zich bijzonder door het weglaten van de *h* in het midden — en het zacht uitspreken van dezelve in het begin — van de woorden, terwijl de Kroaten, gelijk de andere noordelijke Slaven, de *h* hard en diep als *ch* laten hooren.

De KROATISCHE tongval, gelijk de genoemde bijzonderheid reeds toont, is harder dan de voorgaande. De Chorbaten kwamen omstreeks het jaar 640 uit het tegenwoordig Gallicië; zij maken met de Winden, den overgang van den oostelijken tot den westelijken hoofdtak. Tegen het midden der zestiende eeuw was er aanleiding tot beschaving van deze taal door geschriften; bij het doorbreken der Hervorming alhier, gelijk in Dalmatië en Karniole, vertaalden PRIMUS TRUBER, ANTON DALMATA en STEPHANUS uit Istrië, vele bijbelboeken en andere godsdienstige geschriften in de Dalmati-

sche. Kroatische en Karnioolsche dialekten en lieten dezelve met de verschillende voor elk benooidigde letterteekens, op eene drukkerij die zij te Urach bij Tübingen hadden opgerigt, drukken (142). Langs de westelijke zee-kust, van Istrië af tot in het voormalig Venetiaansch-Dalmatië, die te voren Zee-Kroatië genoemd werd, wordt deels deze tongval, deels, en hoe westelijker men komt, slecht Italiaansch gesproken. Behalve deze Kroaten zijn er in Karniole en in Hongarije niet alleen in de Kroatische Comitaten, maar ook aan gene zijde, dat is ten oosten, van den Donau.

Westelijker dan de Serviërs en de Kroaten, wonen Slaven die men doorgaans onder den naam van WENDEN, of, zoo als men hier gewoonlijk spreekt, WINDEN, begrijpt. Hij schijnt niet van Slavischen oorsprong te zijn, en kustbewoner te beteekenen; in meer dan eene taal is *wand*, *wend*, *watn*, *water*, *zee* (143). Van daar komen in de Geschiedenis *Veneten* voor, of naar het Grieksche taaleigen *Heneten*, in Gallië, aan de Adriatische zee, aan

(142) C. F. SCHNURRER, *Slavischer Bücherdruck in Württemberg*, Tübingen 1799, 8vo.

(143) Het verband der denkbelden van *wad*, *waden*, *water*, met diepte (Grieksch *bathos*), en tevens met het *nederwaarts zetten* van den voet, gaan, (vergelijk WEILAND op *waden en pool*) is, dunkt mij, duidelijk. *Woda*, Slavisch, water. *Vaad*, Deensch, nat. In dezelfde taal *vod* en in 't Hoogduitsch *wate*, vischnet. Zie ook VOSSIUS, *Etymol.*, op *yada*. Van daar dat het Latijnsche *eo*, alleen ik ga, *yad-δ*, ik ga door het water, beteekent; en dat doet men in een ondiepte. Een bijna gelijk denkbeeld is in *baden*.

de Zwarte zee, *Veneden* in Germanië, *Wandalen* en *Wenden* aan de Oostzee; zonder dat men uit deze overeenkomst van naam, ontstaande uit de gelijkfoortigheid der woonplaatsen, tot eene stamverwantschap behoeft te besluiten. Maar de naam ging, na het verhuizen der Wandalen en andere Duitsche volkeren, van de Oostzee, en het te onderbrengen der Keltische en Illyrische Veneten, op de Slavische stammen over, die in dezelfde streken te voorschijn kwamen en aan de Duitschers niet bij name bekend waren. ALFRED noemt Meklenburg en Pommeren *Wienedun-land*, en HELMOLD, de Slavische volken optellende die in zijn' tijd *Winithi* of *Winuli* genaamd werden, plaatst ze alle ver oostelijk op de zuidkust van de Oostzee. Vervolgens strekte men dezen naam al verder tot andere Slavische stammen uit; dikwijls komen de Serben onder dien naam voor, ook wel de Zechen of Bohemers; den talrijken stam der Wenden plaatst JORNANDES over de Dacische Alpen tot aan den Weisfel. Men ziet hieruit dat er geen genoegzame rede is om de *Wenden* in het zuidwesten van Europa van de kust der Oostzee te laten komen. Dat zij ook niet van daar zijn is uit hunne taal kennelijk, die tot den Antischen of Oostelijk-Slavischen hoofdtak behoort en naast bij het Kroatisch komt, schoon de doodelijke haat die thans nog tusschen de Kroaten en hen bestaat, genoegzaam toont dat zij van een' onderscheiden' stam zijn. Waarschijnlijk werden zij uit hun moederland (Klein-Polen) aan den Opper-Weisfel zuidwaarts gedron-

gen door de Awaren. In het jaar 630 worden zij voor het eerst, onder hun' vorst Samo, vermeld, tien jaren vóór dat de Kroaten en Serviërs in Illyrië rukten. Door hunne nabuurschap en toenemende betrekkingen met de Duitsche volkeren is er veel van de taal van deze in de hunne overgegaan, onder anderen hebben zij er het gebruik van het lidwoord van genomen. In Opper-Oostenrijk in het Stoderdal hebben zij niets als hunne oude wijze van bouwen en zich te kleeden behouden. Wat er van dezen versmeltenden stam der Winden nog overig is, is in *Karniole*, *Karinthië* en *Neder-Stiermarken*, onder de Duitsche inwoners gemengd, en spreekt een' Slavischen tongval, die niet bij alle dezelfde is. Gewoonlijk noemen zij zich zelve *Slovensi*. De oorspronkelijke Karinthiërs, Carni, waren Kelten, en droegen in de middeleeuwen den naam van *Carentini*, die de H. Virgilius tot omhelzing bragt van het Christelijk geloof. In een' hoek van Hongarije, langs de grenzen van Stiermarken en Opper-Oostenrijk, woont een klein Slavisch volk, dat Protestantsch is en zich, ter onderscheiding, *Slowen* noemt, of *Sloweners*. Men houdt het voor afkomstig uit Karinthië.

3°.

GEMENGDE SLAVEN.

Wat de **USKORS** en de **MORLAKEN** betreft, zij zijn geen volk op zich zelf maar vlugtelingen of

overloopers, gelijk de eerste van deze namen be-
teekent; men houdt ze voor afkomstig van Bulgaren
of Wolochen die, in 1019, zich aan de Griek-
sche heerschappij niet willende onderwerpen, naar
het westen van Dalmatië vlugten, en daarom *Mor-
rowlachen*, Zee-Wallachers genaamd werden, die
men met de reeds verhandelde Wallachijërs niet
moet verwarren. In de valei van Siofella, in het
graafschap Sebenico in Dalmatië, leeft een over-
blijffel der Uskoks vooral ellendig en diep verbas-
terd, taankleurig, scliier zwart van gebrek. Dege-
nen die zich geheelenal op het rooven toelegden
en in holen woonden, verkregen van daar den
naam van *Hajduks* (rooverhoofd); dien men ook
aan de roovende Albaniërs of Arnauten geeft. Een-
igen van hun werden in het Poseganer gespanschap
verplaatst, dat naar hen het Kleine-Wallachije heet-
te. Het is nog een halfwild ras, zonder wetenschap-
pen of kunsten, dansen en eenige dichtkunst uit-
gezonderd. Hun tongval is een ruw, met Turksch
en Italiaansch gemengd, Slavisch.

De kleine Staat van RAGUSA die, door een ver-
standig bestuur en rijkdom, duizend jaren lang tus-
schen zulke woeste volkeren is onafhankelijk ge-
bleven, was oorspronkelijk door Grieken en Ita-
lianen bevolkt; naderhand lokte de welvaart vele
Servische geslachten, met name dat der Tribuni,
daarheen; het Grieksch en Romansch is uit dien
hoofde meest door het Slavisch verdrongen, doch
zijn daarin vele Latijnsche en Italiaansche woorden
en spreekwijzen overgegaan, ook veel van de Ita-

liaanfche spelling, naar welke men dit dialect, dat met Latijnsche letters wordt geschreven, lezen moet.

De BULGAREN zijn geen Slavisch maar een Tartaarsch volk, dat oudtijds aan de *Bolga*, of *Wolga*, woonde, en er zijn naam van heeft. Van de overblijffels van hunne voormalige hoofdstad *Bolgari*, in het *Kafansche*, en van hunne verhuizingen, vindt men bij *BUSSCHING* en elders berigt. Hun tongval is daardoor zeer onzuiver, met Tartaarsch vermengd en voor de andere Slaven niet gemakkelijk te verstaan.

II. WEST-SLAVISCHE HOOFDTAK.

Van de algemeene eigenschappen dezer taal hebben wij in de voorgaande afdeling gesproken. Alle de volkeren die tot dezen tak behooren gebruiken het Latijnsche letterschrift, want het Duitsche, dat de *Bohemers* hebben aangenomen, verschilde oorspronkelijk niet van het Latijnsche. Niet alle de Slavische klanken er mede kunnende uitdrukken hebben zij daarin op eene andere wijze voorzien, waarvan ik, gaande weg, iets zal zeggen, zoo veel het dient tot het gemakkelijk lezen van woorden waarvan wij anders de uitspraak niet vatten. Wij behandelen dan

POLEN.

Van geen der Slavifche volkeren is de oudere Gefchiedenis zoo duister en met verdichtfels doormengd als die der Polen; geen van hun heeft zoo laat gefchiedfchrijvers gevonden. Men kent niet veel meer dan de namen van verfcheiden onafhankelijke ftammen, die, waarfchijnlijk, te gelijker tijd als de Rusfifche, van den Beneden-Donau hier heen togen, en, na dat de Gothen en andere Duitfche volkeren het oosten van Europa ontruimd hadden, de landen in bezit namen die naderhand Groot- en Klein-Polen, Pommeren, Pruisfen en Silefiën zijn genoemd. In Pruisfen en in Litthauen maakten zij met de overig gebleven Duitfchers, en denkelijk ook met nog een' ftam waarvan men den oorfprong nog niet wel kent, een gemengd volk uit, de *Letten*. Het geheele volk te zamen heette eerst *Lechen*, en naderhand naar een' der hoofdfammen, de Polonen, *Polen*, van de vlakte des lands genomen. De taal van dit volk is bijzonder onderscheiden door het bijeenvoegen van verfcheiden harde medeklinkers, waarin zij de Boheemsche overtreft; in de uitspraak evenwel verzacht zij dezelve; zij heeft bovendien drie fisklanken, die haar bijzonder eigen zijn: *cz*, *tsch*; *rz*, *rzgi*; *sz*, *esch*; ook de *szcz*, de *fchtsch* der Rusfen. Men bemerkt ligtelijk dat zij met afzonderlijke teekens behoorden gefchreven te worden, gelijk omtrent de klinkletters eenigermate gefchiedt door het plaat-

fen van een schrapje boven, en bij de *a* en *e* ook onder dezelve, om den meer of min open' klank uitdrukken, of aantewijzen dat men een *n* of *m* achter die letter moet laten hooren. De Polen namen de Latijnsche letters aan, met het Christendom in de Latijnsche kerk overgaande. Bij die gelegenheid, in 965, begon zoowel in den kerkdienst als in wereldlijke zaken, en zelfs in den gewonen omgang, een slecht Latijn de plaats van de landtaal te vervangen. Onder de regering echter van de Sigismundusfen, in de zestiende eeuw, stak deze het hoofd boven, en in den tongval der hoofdstad de geschrevene taal gevormd hebbende, gaf zij aanleiding tot eene bloeiende letterkunde, zoo als nog geene andere taal van dezen rak bereikt heeft, en die tot aan de verdeeling des Rijks toe heeft stand gehouden. In 1801 is er te Warschau eene maatschappij opgericht om onder anderen de zuiverheid van het Poolsch te bewaren, dat thans beter uitzigt heeft op het behouden van zijne zelfstandigheid dan in de laatste jaren van de vorige eeuw.

Tot de tongvallen van de *Poolsche* taal, behooren die der MASUREN, in het voormalig Moravië en Podlachië; en der KASSUBEN in Pommeren, het Lauenburgsche en West-Pruissen. Bij het prediken wordt het Poolsch als kerktaal gebruikt, maar met toenadering tot elks onderscheiden taaleigen. SILESIE was, tot in het midden der twaalfde eeuw, een deel van Polen, en schijnt eerst na 1163, toen het onder eigene hertogen kwam, zijn' naam te hebben ontvangen, die het achterliggende land, in

tegenstelling van dat der Tſchechen, of het voorliggende, beteekent. De meeste dezer hertogen hadden Duitſche moeders, genoten eene Duitſche opvoeding, en moesten door Duitſchers beſchermd worden, weshalve zij volkplantingen en alles wat van dezen landaard was begunſtigden. De Slaven ſchijnen zich alleen verſtaan te hebben op het bebouwen van het vlakke land, en hielden zich niet op in de bergſtreken; de namen der plaatſen, van de grenzen van de Lausnitz tot aan Troppau, zijn daarom op het gebergte Duitſche, die aan den voet van het gebergte en in de vlakten Slavifche. In het bijzonder maakte zich de H. Hedwig, gemalin van Hendrik I., verdienſtelijk door het aanmoedigen der Duitſche landbouwers; de oorkonden maken van Frankiſche en van Vlaamiſche hoeven gewag. Het Poolſch geraakte daardoor zoo zeer buiten gebruik dat men het reeds omtrent het jaar 1300 te Breslau niet meer kende. Niet ver echter van die ſtad is eene ſtreek, midden tuſſchen Duitſche dorpen in, waar de inwoners Poolſch ſpreken en naauwelijks Duitſch verſtaan. In Opper-Sileſië zetteden zich veel minder Duitſchers neder, men treft er echter ook Vlaamiſche hoeven aan. In de tweede helft van de vijftiende eeuw, toen de Huſſiten er zich uitbreidden, nam het Boheemiſch de plaats in van het Duitſch en van het Latijn in de oorkonden en regtzaken, vooral in de vorſtendommen Oppeln en Ratibor. Deze beide werden meermalen verpand, en onder anderen in de zestiende eeuw een tijdlang aan Polen, waardoor het Poolſch

er weder boven kwam, maar zeer bedorven is; elders spreekt men het met Moravisch gemengd, ook vindt men dikwijls Duitſche woorden met Poolſche uitgangen; waaruit men zich een denkbeeld kan maken van het afwijkende en gemengde van dezen tongval, dien ſommigen Plat-Poolſch noemen, en waarin men ook woorden onderscheidt die in het gewone Poolſch verouderd en in onbruik zijn.

2°.

BOHEMEN.

De *Boji*, een Keltiſch volk (144), naar wie het land Bojenheim heet, werden gevolgd door een Germaanſch volk, de Markomannen, en na deze door een Slaviſch, de Tſchechen. Immers is het waarſchijnlijk dat, deze laaſte volksſtam zich altijd meer weſtwaarts uitbreidende, de Serben en Tſchechen de voorſten waren. Met hunne aanverwanten de Moraviërs en Slowaken, bezetteden zij, na de vernietiging van het Thuringſche rijk, de landen waar wij hen nog heden aantreffen. Er wonen vele Duitſchers onder hen, die men echter voor latere volkplantingen houdt. Het Duitsch dat zij ſpreken is zeer ruw en verbasterd; in het Ellenbogenſche gebied, dat geheel door Duitſchers bewoond wordt, en waarin het bekende Karelsbad ligt, is het bijna onverſtaanbaar. Bij de invoering

(144) Zie *Eerſte Stuk*, bl. 260.

van het Christendom, in de tweede helft der negende eeuw, mengde zich, behalve het Duitsch, ook het Latijn in de taal. Voor het schrift nam of behield men de hoekige Duitfche letter. Het oudfte gedenkftuk van het Boheemfch is een kerklied van den biffchop ADELBERT, van omftreeks 990, dat nog, miffchien iets verjongd, in eenige kerken wordt gezongen; anders is de oudfte Boheemfche fchrijver DALEMIL, die in 1310 eene rijmkronijk vervaardigde. Tot deze eeuw behoort ook de eerfte overzetting van den Bijbel in deze taal, en in het algemeen het begin der letterkunde naar Duitfchen voorgang. Onder en na Karel I. (Keizer Karel IV.) die in 1347 de Hoogefchool te Praag ftichtte, maakte Bohemen zeer grooten voortgang in befchaving van allerlei aard, en overtrof daarin alle andere Slavifche landen. Des vorften vader, Koning Johannes, had daarvoor reeds de zaden uitgefirooid, zijne onderdanen nader met andere landen bekend makende. De Boheemfche adel die hem op zijne herhaalde reizen naar de Nederlanden, Frankrijk en Italië vergezelde, leerde aldaar fmaak en pracht kennen, andere talen fpreken en enge kleederen dragen, en legde met de oude Slavifche dragt vele vooroordeelen en ruwheid van zeden af. Niet flechts moedigde Johannes deze beginfels aan door de pracht die zijn eigen hof vertoondé, hij lokte er ook vreemde kunstenaars. Karel overtrof hem nog in fmaak en neiging voor de fchoone kunften, gelijk in kundigheden. Men houdt het er voor dat het fchilderen in olieverw. in

Boheme onder is dan in Italië, althans dat de oudste schilderijen in olieverf die thans bekend zijn, in Boheme bewaard worden, en men wil dat dezelve uit den tijd der regering van dezen Keizer, die in 1378 overleed, herkomstig zijn (145). Het beste tijdperk der Boheemsche schrijvers is de tweede helft van de zestiende eeuw, vooral van 1577 tot 1611, onder Keizer Rudolphus, die te Praag zijn hof hield; de hedendaagschen die met smaak willen schrijven, rigten zich nog naar derzelver voorbeelden. Het verlies van den slag bij den Witten berg, in 1620, en het verleggen van den zetel des Koninkrijks naar Weenen, was een groot verlies voor de taal even als voor de welvaart in het algemeen. Waar deze te niet gaat moeten moedeloosheid, traagheid, en beperktheid van begrippen toenemen. In jonger tijd heeft het bestuur van Joseph II. vele hinderpalen van den bloei en de beschaving van dit land weggeruimd.

Het MORAVISCH is slechts als tongval van het Boheemsch onderscheiden. Men verdeelt de Slavische inwoners van Moravië in *Hanaken*, de eigenlijke landlieden, die de vlakke en vruchtbaarste gedeelten bewonen, en *Hannaken*, *Blatniaken* en *Sabetschaken*, naar hunne woonplaatsen, heeten; het zijn, meent men, de oudste bewoners des lands, bij wie, uit dien hoofde, nog veel opmerkelijks in den tongval bestaat; in *Podluzaken*, die afstam-

(145) ADELUNG, *Voorrede voor THAM's Deutsch Böhmisches Lexicon.*

melingen van de Kroaten zijn, in den zuidelijksten uithoek des lands; in *Walaken*, die van de veehoederij leven, in de bergen tusfchen Moravië en Hongarije, en wier dialekt nader komt aan dat van de *Slowaken* die op de oostelijke grenzen van Moravië, en hier en daar in Opper-Hongarije te huis behooren. Zij zijn vermoedelijk met de Tſchechen hier heen getogen of een overblijffel van het oud-Moraviſche rijk, na welks verval zij door de Hongaren overheerd en tot lijfeigenen gemaakt zijn. In zeden en taal zijn zij minder beſchaafd dan de voorgaande. Hun dialekt komt het naaſt aan het eigenlijk Boheemiſche, dat zoo veel als hunne kerktaal is. In 1790 is er eene in den ruweren Slowakiſchen tongval opgeſtelde ſpraakkunſt te Presburg uitgekomen, naar welke de R. K. geestelijken hunne taal inrigten; de Protestanten hebben in dezelfde ſtad een' leerſtoel opgerigt voor den zuiveren Boheemiſchen. Voor het overige is dit Slowakiſch dialekt minder hard dan de noordelijke, en komt, zoo in dit opzigt als omdat het minder beſchaafd is, nader aan de oude Slavifche taal. Men kan zeggen dat, door middel der Slowaken, aan deze zijde, en der Slowenen, die wij in Hongarije ontmoet hebben, aan de andere, de twee hoofdtakken van den Slavifchen ſtam elkander, tusfchen Presburg en Komorn, de hand bieden.

Men vermoedt dat de *Sotaken*, die in Hongarije, van de ſtad Kaſſoma tot aan Hongwar, tusfchen Hongaren, Ruſfen enz. vermengd, wonen, uit Bohemen zijn. Zij belijden den Hervormden

godsdiens en bezitten in Kemenzey eene Hervormde kerk, doch waar de dienst in het Hongaarsch verrigt wordt.

3°.

DE SERBEN.

Deze, wier naam men somtijds, minder naauwkeurig, *Sorben* schrijft, waren weleer een talrijke West-Slavische tak, tusschen de Saale en den Oder wonende, waarvan de tegenwoordige Slavische inwoners in de beide Lausnitzen het geringe overblijffel zijn. Met de Ilyrische Serben hebben zij niets gemeens, zoo ver men weet, en behooren ook niet tot den Oostelijk-Slavischen tak, gelijk de laatstgenoemde. Of deze, dan wel de eersten, van de Serviërs zijn die PTOLEMEUS aan de Wolga, en PLINIUS bij de Krim vermeldt, valt moeijelijk te bepalen. Het gedeelte van Europa dat onze Serben naderhand bezaten, bewoonden in oude tijden de Hermunduren, in het vervolg Thuringers genaamd. Nadat het Thuringische rijk door de Franken en Saksers in 528 was vernietigd, drongen de Serben hierin, en maakten de overgebleven Duitische inwoners tot lijfeigenen. Naauwelijks waren zij nog bekend geworden, of zij hadden reeds veldheeren, vorsten, koningen zelfs; zij besloegen in Saksen het Oosterland, Meissen, den Keurkreits, voorts het Anhaltische, de Lausnitzen, en het zuidelijke gedeelte van Brandenburg. Bij de

Duitsche fchrijvers komen zij van ouds voor onder den naam van *Wenden*, hetzij omdat zij uit het land der oude Wenden aan de Oostzee en den Beneden - Weisfel gekomen waren, of omdat die fchrijvers hun' regten naam niet wisten (146). Nadat zij bedwongen waren, en hun land, in de tiende eeuw, in marken was afgedceeld, geraakten zij veel vermengd met Duitsche kolonisten, vooral in de moeilijker te bearbeiten woud- en bergftreken, die de Slaven ongebruikt hadden laten liggen. De fteden werden door Duitschers - alleen bevolkt. Het Serbifch, of *Wendifch*, hield zich fttaande tot in de veertiende eeuw, toen het gebruik er van, in regtzaken, verboden werd; van toen af ftierf het langzamerhand uit, op enkele woorden na, die hier en daar te platten lande in het Duitsch zijn overgegaan. Alleen in de beide Lausnitzen zijn, door betrekkingen met het taalverwante Bohemen, meer overblijffels er van behouden; in 't bijzonder zijn er in Meifen, op de grenzen van de Opper-Lausnitz, nog verfcheiden dorpen door Wenden bewoond; ook bij deze neemt de taal meer en

(146) De namen van Wandalen, Winilen, Wenden, komen deels in dezelfde landen, deels op zeer verwijderde plaatsen en tijden, in de Gefchiedenis voor. Men moet de oude Wandalen van PLINIUS en TACITUS niet verwarren met degene die in de derde, vierde en vijfde eeuwen berucht waren. De Wenden van welke wij hier en onder het volgende n°. handelen, zijn een van beide verfchillend volk, aan hetwelk men bepaaldelijk een Slavifche afkomst toekent, wat ook die der eerstgenoemden moge geweest zijn.

meer af, waartegen het gebruik derzelve in godsdienstige geschriften, geen genoegzaam hulpmiddel is bij het groot overwigt dat het Hoogduitsch heeft verkregen. In het begin der tegenwoordige eeuw werd het aantal der Wenden nog geschat op 60,000 zielen, tot twee en zeventig kerken behorende, waaronder ongeveer één zesde R. Katholijken. Toen het, na den dertigjarigen oorlog, zeer moeilijk was geworden Wendische predikers te vinden, legde men het er op toe de taal geheel uitte-roeijen en werden er overal Duitschers toe aange-steld, waardoor 16 kerspelen geheel Duitsch werden. Met het begin van de achttiende eeuw was nogtans de regering toegeeflijker, er werden te Leipzig, in 1716, en in 1749 te Wittenberg, in-richtingen gemaakt om weder leeraars in die taal te vormen, en het volk in te onderwijzen, en zij is daardoor zoo veel beschaafd geworden dat een predikant te Neschwitz, G. MÖHN, het heeft kunnen wagen er eene vertaling van den *Messias* van KLOP-STOCK in te ondernemen, waarvan eenige kleine proeven in druk zijn uitgegeven. In de Opper-Lausnitz, vooral bij Budisfin, is de taal het zuiverste en wordt doorgaande in het schrijven gebruikt; hebbende, voor het overige, verscheiden dialekten. Van het Duitsch heeft zij het gebruik van het lidwoord overgenomen. In de Neder-Lausnitz gaat zij grootendeels te niet. In de heerlijkheden Beeskow en Storkow in de Keurmark, die voorheen tot de Neder-Lausnitz behoorden, had de Inspector TREUER in 1610 nog veertig Wendische

kerken onder zich; in de eerste helft van de vorige eeuw bestond er geen eene meer, en men verstaat er de taal niet meer. Daarentegen is zij nog volkomen gangbaar in den Kreits van Kottbus in de Nieuwe-mark, en wordt aldaar zuiver gesproken.

4°.

DE NOORDELIJKE WENDEN.

Voorheen woonden in het noorden van Duitschland, van Holstein tot aan den Weisfel, twee Slavische volkeren, tot den tak der Wenden behorende, waarvan het westelijke den naam van *Oobriten*, het oostelijke dien van *Wiltzen* droeg, en die weder in kleine stammen verdeeld waren. Zowel de eene als de andere zijn sedert lang uitgestorven. In Pommeren had dit reeds plaats in het begin der vijftiende eeuw. In eenige Luneburgsche ambten behielden zij, onder den naam van *Polaben* (schoon ten onregte, want de eigenlijke, reeds vroeger te niet gegane, Polaben, woonden bij Ratzeburg aan de Elbe), hun aanwezen tot in de laatste helft van de achttiende eeuw. Thans spreken hunne afftammelingen even zoo bedorven Duitsch als zij te voren verbasterd Slavisch spraken. Naar de woorden te oordeelen die men van deze taal verzameld vindt, kwam zij, even als die van de Lausnitz, het naast aan de Poolsehe.

XVII.

GERMAANSCH-SLAVISCHE OF LETTISCHE TAALSTAM.

Toen, in den tijd der groote volksverhuizingen aan de kusten van de Baltische zee, Duitschers en Slaven tegen elkander stootten, konden twee zulke woeste en krijgsvolke volkeren niet misfen elkander te onderte brengen en zich te vermengen. Nadat de Gothen zuidoostelijker waren weggetogen (147) bleef de aanverwante stam der Aestiërs alleen er nog eenige eeuwen over, doch in de zesde schijnen deze hunne zelfstandigheid verloren te hebben en met de Slaven in een te zijn gesmolten. Hieruit ontstond een nieuw volk dat onder den naam van *Letten* of *Letwa* bekend is. Het is nog onzeker wanneer deze naam en die van *Lithauen* is opgekomen; men meent dat deze laatste een geïrooid land beteekent, dat door het omhakken en uitroeijen der bosschen bewoonbaar wordt gemaakt. Dit heeft aldaar nog heden plaats, en deze landstrecken waren voorheen met wouden overdekt. Aanvankelijk noemden hunne naburen hen *Gudas*, *Gothen*, daarna *Witen*. In de reis van WULFSTAN, van het laatst der negende eeuw, komt de naam van *Witland* het eerst in deze streken voor, zijnde bij hem een gedeelte van Esthland. De Letten, eerst aan gene zijde van den Memel, strekten zich

(147) *Eerste Stuk*, bl. 309.

naderhand tot aan den Weisfel uit. Behalve de Slaven, van wier taal wel twee derde der woorden in het Lettisch zijn, en die men daaruit besluiten kan dat in deze volksvermenging de talrijksten waren, meent THUNMANN (148) dat de Finnen een deel in dezelve uitmaakten. Anderen twijfelen daaraan omdat het Oud-Pruisische en het Litthausche niets van het Finsch hebben, en wat daarvan in het eigenlijk Lettisch gevonden wordt, geen hoofdbestanddeel maar kennelijk een later innengsel is. Des te meer sporen, daarentegen, vindt men er in van het Gothisch; bij voorbeeld eenige verklei-

(148) *Untersuchungen über die Nördl. Völker*. Ook GEORGI, *Beschreibung aller Nationen des Russischen Reichs*, f. 22, meent dat zij, door het uitbreiden van hun' landbouw, de Finnen, die alleen van de veehoederij leefden, noodzaakten te wijken.

De schrijver eener verhandeling, te Warschau in 1808 uitgekomen, stelt dat de *Aestii* van TACITUS Litthausch spraken; dat de Litthauers, de oude Pruisen, de Koerlanders en Lijflanders volk van éénen stam waren; dat de oude *Herulen* tot de Litthauers behoorden en dat een groot getal Latijnsche en Grieksche woorden in het Litthausch is gekomen door de Herulen die dezelve in Thracië en Italië opdeden. Gegronder schijnt echter de meening dat de *Aestii* tot den Germaanschen stam behoord hebben, maar dat die landstreken naderhand door een volk van een' anderen landaard zijn bezet, gelijk Slavische Wenden in de plaats der Gothische Wandalen kwamen. HERMELINUS, *de orig. Lyon.*, houdt dit, naauwkeurig gesproken, voor niet gegrond en slaat geen geloof aan TACITUS wanneer deze, *De morib. Germanorum*, c. 45, van deze oude Aestiërs zegt dat zij in spraak dichtst bij de *Britanniërs* kwamen; doch ik meen dat men dit zeggen niet van het Keltisch, maar van het Kimbrisch moet opvatten. Vergel. *Eerste Stuk*, bl. 295. In de middeleeuwen heette het land *Austur-weg*, gelijk men het Noordrijk begon *Noord-weg* te noemen. *Hervora Saga*, c. 13.

ningswoorden, de eindlettergreep *laus* (*loos*), de telwoorden, de verbnigingen en vervoegingen der naam- en werkwoorden, die van de Slavifche vormen afwijken, voorts een deel Gothifche woorden. In de uitdrukkingen van afgetrokken begrippen en wetenschappen, herkent men den Nederfakfifchen ftempel van de Christen-leeraars.

Wat, in het algemeen, de klanken betreft, mist deze taal de *h*, *f*, *v*, *ph*, die zij door de *b*, *p*, en *w* vervangt; ook de *ch*, *q* en *x*. De toon rust doorgaans op de eerfte lettergreep.

Onder de volken die voormaals in deze landen woonden, waren de *Fazygen* berucht, (door latere fchrijvers *Fatwingen* genoemd), die eerst op de grenzen tufchen de Ruffen en Hongaren, nevens de Sueven, Kwaden en Markomannen, woonden, en vervolgens nader bij de Polen, die zij door onophoudelijke ftrooptogten kwelden, tot dat in de dertiende eeuw Boleslaus V. hen uitroeide en de overblijvende in Polen en Litthauen overbragt. Van hunne taal zijn flechts, bij de fchrijvers, enkele eigennamen bewaard, waaruit men moeijelijk kan opmaken tot welken ftam zij behoorden. De Ouden kenden hen reeds en zij waren dus van een vroeger tijdvak dan waarin wij zoo even gezien hebben dat de Letten begonnen een volk uittemaken.

Daarentegen behooren zeker tot dezen taalftam de navolgende takken.

I. OUD-PRUISSISCH.

Vóór de aankomst der ridders van de Duitsche orde werd het Lettisch, met onderscheiden tongval, gesproken in alle de landen die later Oost- en West-Pruisen geheeten zijn. Reeds in 1228 vervaardigde de Paufelijke Legaat in Pruisen, G. DE SABAUDIA, eene spraakkunst van deze taal. Het gelukte de Orde niet dezelve te doen ophouden, maar er mengde zich op nieuw eenig Duitsch in. In den tijd der Hervorming was zij nog overal gangbaar, en bij het onderwijs in den godsdienst opzettelijk gebruikt, doch op het einde der zestiende eeuw had zij de plaats geheel moeten inruimen aan het Duitsch, en er waren nog maar enkele bejaarde lieden die ze verstonden. Het was vooral in dezen tongval van het Lettisch dat het Duitsch doorkam.

II. PRUISSISCH-LITTHAUSCH.

Het komt het naast aan den zoo even verhandel- den tongval, en heeft almede zijne onderverdeelin- gen, waarvan het *Insterburgsche* het voornaamste is, zuidoostelijker zweemt het het meest naar de oude taal, schoon meer met het Poolsch gemengd. De taalproeven in BRAND'S *Reisbeschrijving*, bl. 134—150, schijnen voornamelijk van dezen tak te zijn.

III. POOLSCH-LITTHAUSCH OF SAMOGITISCH.

Terwijl het Poolsch de taal is geworden van geheel Litthauen is alleen in dit gedeelte deze tak van het Lettisch levende gebleven; hij onderscheidt zich voornamelijk van den voorgaanden door het overnemen van meer Poolfche woorden en de Poolfche fisletters, zoodat hij vijf verschillende *s*, drie *z* en twee *c* bezit.

IV. EIGENLIJK LETTISCH.

Deze taal is nog de heerschende in Letland, Koerland en Semigallië, op de Koersche landtong, of zoogenaamde Nering, en in den uithoek van Lijfland ten oosten van de Duna, thans onder Nieuw-Rusland begrepen. De zuiverste tongvallen zijn de *Semigallische* zoo als hij bij Mittau, en de *Lijflandsche*, bij Riga en Wolmar, gesproken wordt. Het is dit eigenlijk Lettisch dat voorkomt in den Bijbel van 1639, en latere uitgaven (149), en in hetwelk-alleen iets van de Finsche taal is bijgekomen, nadat de Letten de onde Koeren, een' Tſchoedischen ſtam, hadden te ondergebracht. Aanmerkelijker is het om de wortels van het Gothisch die men er in opmerkt en waarvan sommige in het Duitsch verloren zijn (150).

(149) Vergelijk MEERMAN, *Noorden van Europa*, IV. bl. 183. De *Samogitiſche* Bijbel, te Londen in 1660 gedrukt, is ten uiterſte zeldzaam.

(150) Het Nederduitsch ſchijnt meer van dezelve te hebben be-

XVIII.

TSCHOEDISCHE STAM.

NESTOR, de geachte Kronijkschrijver der Russen, en de hedendaagsche schrijvers geven den naam TSCHOEDEN aan alle volkeren die in taal en zeden naauwe overeenkomst hebben met de *Finnen*; en het is voegelijk dien algemeenen naam te behouden, schoon men niet weet wat hij beteekent, omdat die van Finnen maar aan een gedeelte van dien stam toekomt. Waarschijnlijk was deze voorheen veel uitgebreider, zich ver zuidwaarts uitstrekken- de, maar in deze onmetelijke vlakten, sedert, door andere wilde stammen overheerd en daaraan ingelijfd (151). Dit lost het verschijnsel op dat er in de talen van vele andere volkeren sporen van het Tschloedisch zijn. Doch daaruit volgt niet dat daarom alle die volkeren tot den stam der Finnen of Tschloedien behooren; weshalve wij er de Tschere- misfen, Tschowasfen en anderen niet onder betrokken hebben (152) en er ook de Hongaren niet

houden. Zie *Eerste Stuk*, bl. 341. — Men bespeurt hoe de oude taal hier overal naar de kusten geweken is.

(151) Een raadslachtig gedenkteeken van vroegere inwoners is de steen dien in 1737 OUTHIER en de andere Academisten op een berg bezigtigden bij het meer Kimi, noordoost van Tornea, en waarvan CELSIUS, anders in het Noordsche Runenschrift en de oudheden zeer ervaren, het opschrift niet verstond. Ik meen dat er letterteekens in zijn, naar de oudste Grieksche, of Sigeïsche, gelijkende.

(152) *Eerste Stuk*, bl. 222. — Men ziet ze wel onder die :f

toe brengen. Eenige derzelve verschillen onderling zoo zeer in ligchaamsgedaante, in gebruiken en in taal, als volkeren bij mogelijkheid kunnen verschillen. Voor den echten stam der Tschoeden blijven mitsdien die genen over die nog heden ten dage aan den oostelijksten inham wonen van de golf van Bothnië, en in de uiterste noordelijke deelen van Europa, de Finnen, namelijk, Lappen, Esthen en Lieven, en die door luchtsgesteldheid en verwaarloozing een naar ziel en ligchaam miswasfen volksras uitmaken. Daar het de weinige beschaving die het bezit uit Skandinavië bekomen heeft, is het niet vreemd dat het vele vreemde woorden langs dien weg in zijne taal bezit; doch behalve deze toont de overeenkomst tusschen echt Tschoedische en Germaansche wortelwoorden, dat deze beide stammen in vroege tijden nader verwant moeten zijn geweest dan men zich thans voorstelt. Om deze rede heeft men zich veel moeite gegeven om, bij het misfen van den leidraad der Geschiedenis, dien der taalkunde in bijzonderheden te volgen, en zich daardoor overtuigd zoowel van de onderlinge verwantschap van deze talen als van die met de

deeling gebragt in GEORGI'S *Beschreibung*, f. 1—84, maar de platen, hoezeer zij naauwkeurig de kleederdrigten, naar de kleedren die in het Museum te Petersburg bewaard worden en naar gekleurde teekeningen van voornamelijk reizigers, en ook het eigendommelijke der gelaatsrekken, moeten uitdrukken, komen mij in dit laatste opzigt voor, niet veel afdoen en niet karakteristiek genoeg te zijn om met grond over de al- of niet-verwantschap te laten oordeelen.

Hongaarsche. Zoodanige kenmerken van verwantschap zijn somwijlen gemakkelijker optemaken als men het geraante eener taal alleen voor zich heeft, dan wanneer men, in het bezit van haar' geheelen woordschat, te veel aan de klanken hecht, en de oorspronkelijke overeenkomsten, door het verschil in de klanken, niet opmerkt.

Het is waar dat Zweedsche schrijvers, aan wie men, als zoo nabij wonende, veel gezag in dezen moet toekennen (153), de Finnen geheelenal van de Lappen onderscheiden; zoodat, hunne eerste stamverwantschap daargelaten, de Laplandsche taal nader komt aan die van eenige andere in Rusland wonende stammen, dan aan die der Finnen, die voor een veel jonger volk gehouden worden en die zonder tolk niet spreken kunnen met de Lappen. Wat deze laatste bedenking betreft, er bestaan gevallen genoeg van gelijken aard, van het Engelsch of het Deensch, bij voorbeeld, met het Nederlandsch, offchoon er aan de verwantschap niet valt te twijfelen, en ten anderen zoo schijnt het verschil grooter bij weinig beschaafde talen, door de onregelmatigheid der spelling, en de afzondering die de levenswijze van de inwoners medebrengt. In Esthland zelf heeft men eene menigte verscheidenheden, geen wonder dus dat men er in een land

(153) PORTHAM, Hoogleeraar te Abo, en LINDHEIM, in de Verhandelingen van geleerde maatschappijen in Zweden. Daarentegen neemt HIRE in zijne Voorrede voor het *Lexicon Lapponicum* aan dat het Laplandsch en Finsch de landtaal was in Zweden toen het door Odin bezet werd.

vindt dat zich van den 64sten tot den 71sten graad Noorderbreedte en van de Witte zee tot aan de gebroken kust van Noorwegen uitstrekt. Het onderscheid, dat uit de spraakkunsten die men van deze talen bezit, blijkt, schijnt te ontstaan uit eene hoofdverdeeling tusschen de Noorweegsche en de Zweedsche Laplanden; en de eigenlijke Finnen staan dan tusschen de Lappen aan den eenen, en de Esthen aan den anderen kant. De verschillende meeningen laten zich overeenbrengen wanneer men die van SUHM (154) aanneemt, dat een tak der Hunnen, langs de stroomen afdalende die zich in de Witte zee en in de Ijszee ontlasten, vervolgens, voor een gedeelte, bij de Bothnische golf zij heen getrokken, terwijl een ander gedeelte derzelve zich ten zuiden van de Oostzee, en een derde tak zich nog zuidelijker, naar Hongarije, gewend heeft.

Onder de trekken van overeenkomst van deze talen is bijzonder het groot getal der naamvallen opmerkelijk in het Finsch zoowel als in het Lap-

(154) In zijne Verhandeling, in 1787, *Om Finnerne; Skrifter*, XI. f. 292. Hij oordeelt dat de beschrijving die AMMIANUS MARCELLINUS van de Hunnen doet, het voorkomen der Lappen en der Samojeden teekent, en meent dat deze Hunnen eigenlijk de *Masfageten* waren. SCHÖNING, *Forsög til de nordiske landes gamle Geographie*, was op dezelfde gedachte gevallen. Hij dringt de verwantschap der *Samojeden*, Finnen en Lappen aan door de gelijkheid van den naam dien deze laatste zich zelve geven, *Sami*, en dien van *Samiaedna* waarmede de Finnen hun land aanduiden. Aan hunne, vergezochte, afkomst van de Israëlitén, met name van den stam *Simcon*, behoeft ik hier wel geene plaats interuimen.

landsch; zij duiden wijzigingen aan, niet slechts van den nemer of zesden naamval, zoo als wij van de Slavische talen opmerkten, maar ook van andere naamvallen. Het is voor ons, wier Westersche levende talen zoo arm zijn in verbuigingen, wel der moeite waard een oogenblik hieraan te besteden, om een denkbeeld te verkrijgen hoe de veelvuldige betrekkingen van zelfstandige wezens, zonder het gebruik van voorzetsels, in den naam van het voorwerp zelf kunnen worden aangewezen, door kleine veranderingen in de uitgangen; ons echter van het vermelden dier uitgangen onthoudende, waarvan wij het nagaan, gelijk wij tot nu toe deden, ook in dit geval aan den beoefenaar der bijzondere taalkunde overlaten. Voor het overige schijnt het ons toe dat het volk, hetwelk zoo vele onderscheidingen had leeren maken in de bijbegrippen, op een' hooger' trap van beschaving, dan tegenwoordig, moet hebben gestaan. Zij drukken dan door eene verbuiging, die men de aanwijzende zou kunnen noemen, uit, wat *als* man bij voorbeeld, *als* vorst, plaats heeft, of *waarvoor* iets gehouden wordt; eene andere toont *waartoe* iets wordt of gemaakt wordt; eene andere wat door een werktuig of eigenschap, ook *over*, of op zekeren tijd, geschiedt; verder, de wijze waarop: met blijdschap, met handen; de gevende naamval wijst, behalve dengenen die ontvangt of geniet, ook de plaats aan *waarop* iets geschiedt; voor de beweging of verandering van plaats, dient eene andere verbuiging; en eene andere voor verblijf of

tijdsbepemning; de ontnemende naamval, van den teler onderscheiden, wijst den persoon van wien, ook de plaats en den tijd van waar, of wanneer, iets gevraagd of verkregen is, ook de werkende oorzaak in de lijdende werkwoorden. De ontken-nende naamval beteekent *zonder* het voorwerp.

In het Noorweegsch - Laplandsch vereenigen ver-scheiden van deze begrippen zich in denzelfden naamval.

In het Estisch zijn er, in plaats van 14 of 15, half zoo veel, maar zijn daardoor ook onbepaalder in beteekenis, en er bestaat nog eene soort van achterzetsels, die bijna hetzelfde als de Finsche naamvallen uitmaken. Deze veranderen, even als uitgangen, naar de dialekten.

Wijders onderscheiden geene van deze talen het geslacht in de naamwoorden.

De vervoeging der werkwoorden kent alleen een' tegenwoordigen en een' onvolmaakt-verleden' tijd, de overige tijden drukt het hulpwoord *zijn*, of eene omschrijving, uit.

Eindelijk zijn de telwoorden elkander in deze ta-len zeer gelijk, *tien* uitgezonderd dat de Lappen geheel anders noemen, en waaruit men opmaakt dat zij dit getal ten tijde van hunne afscheiding nog niet wisten uittedrukken.

I. FINNEN.

Wij moeten deze als de nog overgebleven kern van het gheele volk aanmerken; tusschen de in-

hammen wonende die het noordelijkst en oostelijkst gedeelte van de Oostzee en de Witte zee maken. In de twaalfde en dertiende eeuwen onderwierpen Erik de Heilige en Erik de Stamelaar de Finnen aan de kroon van Zweden en voerden het Christendom bij hen in. Men kan nagaan op welken trap van beschaafdheid zij destijds stonden, als men bevindt dat de woorden die koning, vorst, stad, markt, straat, beteekenen, uit het Zweedsch ontleend zijn. De meest afwijkende tongvallen van het Finsch zijn het *Karelisch* en het *Olonetzisch*; ook ontmoet men het in Ingermanland naar den kant van Nerva. De reeds genoemde Hoogleeraar PORTHAM heeft in 1778 Verhandelingen uitgegeven over de Finsche dichtkunst, die men zegt dat een' haar eigen' nadruk bezit.

II. LAPLANDERS.

Deze, in beschaving niet gevorderd, maar vermoedelijk terug gegaan, hebben, ver in het Noorden gedrongen, hunne oude levenswijze behouden, daar zij nog meest van visfcherij, jagt en hunne rendieren leven, aan Noorwegen, Zweden en Rusland onderworpen. De afzondering die het gevolg is van dit onzeker bestaan verdeelt hunne taal in eene menigte van dialekten, zoodat elke gemeente hare eigene kerkboeken heeft. Men onderscheidt voornamelijk de oostelijke tongvallen, of dien van *Tornea*, die het meest met Finsch gemengd is, en de westelijke, of van *Pitea* en *Lulca*. Dit

laatste, volgens SCHEFFER het ruwste en onaange-
naamste, houdt HÖGSTRÖM, die in de vorige eeuw
leeraar en zendeling was te Gelliware, juist onder
den poolkring, in dit gedeelte van Lapmarken,
voor het zuiverste, terwijl men zuidwestelijker er
meer Zweedsch in vindt.

Het is voorts in Lapland dat men de toovenaars
plaatfen moet die in het geheele Noorden voorheen
zoo berucht waren, waar, nevens Jumala, ook
het kwaad beginfel Perkel erkend was, en van waar
onze dichter HOOFT de *Finlandsche* Penta aan den
vorst der Katten tot gemalin en aan Bato tot stief-
moeder heeft gelieven te geven.

III. ESTHEN.

Minder misgedeeld, offchoon in vergelijking van
hunne naburen, de Letten, ten achteren (155),
zijn de Esthen, op wie de naam van den ouden
tak der Aestii, het oostelijkste van de Germaansche
volkeren, is overgegaan. Oostland, dat te voren
de geheele zuidkust van de Oostzee beteekende, is
in later' tijd, naar mate men meer kennis verkreeg
van de volkeren die dezelve bewoonden, alleen
overgebleven in het noordoostelijke deel van Lijf-

(155) MEERMAN, *Noorden van Europa*, IV. bl. 170 en 181.
Het aldaar, bl. 183, bijgebragte *Onze Vader* is de Dorpatsche
tongval; in den Revalschen zijn het N. Testam., in 1729, en de
geheelé Bijbel in 1739 in die stad gedrukt. BAUMGARTEN, *Nach-
richten von merkwp. Büch.*, IX. 381—383.

land. De taal der Esthen, in welke eenige godsdienstige en letterkundige geschriften voorhanden zijn, heeft voornamelijk twee tongvallen, den *Revalschen* en den *Dörpatschen*; de eerste is de algemeenste en wordt, met veel weekheid, op het eiland Oefel gesproken. De *Krewinen* in Koerland maken er, onder zich, ook gebruik van.

IV. LIEVEN.

Deze beslaan nog omtrent een derde gedeelte van Lijfland, dat naar hun is genoemd, doch dat zij met de Esthen en Letten deelen, wonende voornamelijk in de omstreken van Salis, waar de taal nog leeft, doch in openbare zaken noch bij den godsdienst niet meer gebruikt wordt, en dus nabij haar ondergang is; zijnde bovendien zoo zeer met vreemde woorden vermengd, dat men haar naauwelijks tot den Tschoedischen taalstam kan rekenen.

In het Lijflandsch, even als in het Poolsch, Oud-Pruisisch en Rusfisch ontmoet men Latijnsche betrekkingen (156).

(156) Aanmerkingen van allerlei gehalte deswege hebben HERMELINUS, *De origine Lijonorum*, en de schrijvers bij hem aangehaald.

XIX.

GEMENGDEN TALEN IN HET ZUIDOOSTEN VAN EUROPA.

In deze afdeeling moeten wij, alvorens Europa te verlaten, nog een oogenblik stillaan bij twee volkeren, waarvan de oorsprong onzeker en de verwantschap met andere talen twijfelachtig is; namelijk:

I. DE HONGAREN.

De Hongaren, voorheen Jagoeren, Onogoeren, noemen zich zelve naar een' hunner voormalige hoofdstammen *Madjiaren*. Onder den naam van Hongaren, die men meent dat van Mongolschen oorsprong is, en vreemdeling beteekent, treft men hen het eerst in de vierde eeuw in Azië tusfchen den Tobol, de Wolga en de Jaïk aan. In de zesde eeuw werden zij door Turksche stammen overheerd; in de drie volgende woonden zij in de nabijheid van de Chatsfaren, een Tartaarsch volk, ten oosten van de Wolga, en later aan de westkust van de Kaspische zee, stonden in verbond met hetzelfde, en leefden van de veefokkerij en den roof. In het midden van de negende eeuw riep Ratislaf, hertog van Moravië, hunne hulp in tegen keizer Lodewijk, en, op het einde van dezelfde eeuw, werden zij door Arnulphus tegen die zelfde Moraviërs gebruikt. Intusfchen waren zij, gedrongen door de Petschencken, nader bij het Karpatisch gebergte getogen. Uit Moravië terugkeerende von-

den zij hunne woonsteden verwoest en ingenomen door de Bulgaren, waarop zij zich in Gallicië wilden nederflaan, maar zich lieten bewegen om het gebergte, naar de zijde van Munkatz, overtetrekken, zoodat zij nog vóór het jaar 1000 het Bulgarische rijk aan de Teiss, en Pannonië, dat tot Duitschland behoorde, bezetteden, en van daar hunne westelijke naburen lastig vielen. Deze naar Europa verhuisde Hongaren bestonden uit zeven stammen, de achtergeblevene leefden nog een' geruimen tijd in hunne vroegste woonplaats (157) onder de Baschkiren, alwaar DE PIANO CARPINI in 1246 en RUBRUQUIS in 1251 hen nog vonden. Beide deze reizigers zeggen dat de Hongaren tot de Baschkiren behoorden en dezelfde taal spraken; na dien tijd schijnen zij onder de Tartarische volkeren te zijn weggeraakt, althans vindt men aldaar geen spoor van dezelve sedert dien tijd. De Rusfische hofraad Von Orlay, een geboren Hongaar, heeft evenwel, niet vele jaren geleden, verzekerd op zijne reizen bij den Kaukasus een' stam te hebben aangetroffen die door de Rusfen Oegritschi, dat is Hongaren, genoemd wordt, en die eene aan het Hongaarsch verwante taal spreekt. Offchoon nu, in zoo verre, de zamenhang hunner geschiedenis genoeg bekend is, heeft men aangemerkt dat de Hongaren alleen als een tak van een' anderen stam en niet als een hoofdvolk op zich

(157) De Tscherkassen noemen nog heden de overblijffels van eene stad in de Astrakanfche steppe *Madjar*.

zelf verschijnen, en gevraagd tot welken zij behooren? Voorheen leidden zij hunne afkomst liefst van de Hunnen af, waarin verscheiden schrijvers met hun instemmen; doch waarvoor voltrekt geen grond als de gelijkheid der beide namen schijnt te zijn. Noch van de taal noch van de zoo kennelijke Mongolische trekken is er iets bij de Hongaren te vinden; want dat de Mongolen hun een' naam mogen gegeven hebben die hun in Europa is bijgebleven, gevoelt men dat niets tot de zaak doet. Eene andere gissing doet hen van de Egyptenaars afstammen (158). Meer opgang heeft het gevoelen gemaakt dat zij tot den stam der Tschoeden behooren, en schoon het zeer overdreven is met eenigen de Finsche en Hongaarsche talen voor in den grond dezelfde uittegeven, is de verwantschap, hoofdzakelijk met dezen stam, met vele waarschijnlijkheden aangedrongen (159). De gronden, uit de taalkunde ontleend, komen echter aan ADELUNG niet voldingende voor, vermeenende hij dat men de welgemaakte, moedige en geestige Hongaren niet van denzelfden stam kan afleiden als de achterlijke Tschoedische volkeren; in welk opzigt de woonsteden en lotgevallen der beide takken, sedert eeuwen, bijzondere opmerkzaamheid, zou ik denken, verdienen. Overwinning, uitbreiding onder eene

(158) (F. THOMAS) *Conjecturae de origine, prima sede et lingua Hungarorum*, Budaë 1806, 3 voll.

(159) Bijzonder door s. GYARMATHI, *Affinitas linguae Hungaricae cum linguis Finnicae originis grammaticè demonstrata*, Götting. 1799.

zachtere luchtstreek , toenadering aan beschaafde volken, zelfstandigheid, aan den eenen kant; schier in allen deele het omgekeerde, teruggang, drang der nooddrift aan den anderen: dit onderscheid moet in een tijdsverloop van zoo vele eeuwen krachtig gewerkt hebben en de broederlijke trekken moeten niet twijfelachtig bestaan hebben om er niet door te zijn uitgewischt. Zonder de taalverwantschap te ontkennen meent ADELUNG dat men nader aan de waarheid komt, op grond van de Geschiedenis en de taalkunde beide, wanneer men de Hongaren voor een' oorspronkelijk Turksch-Tartaarschen stam houdt, die Finnen, Slaven, Wogulen, Wotiaken en andere thans onbekende volkeren heeft te ondergebracht en ingelijfd, en er eene verandering in zijne eigene taal door ondergaan heeft. Reeds zeer vroeg zien wij hen verschijnen op dat groote tooneel van verwarring en verwoesting tuschen de Zwarte en de Kaspische zeeën, waar zoo vele woeste stammen, als door storm geweepte wolken, elkander verjagen. Men ontmoet de Hongaren allerwege met de Baschkiren, Chatfaren, Petscheneken en anderen van het Tartaarsche bloed. P. MELA plaatst reeds Turken in de nabijheid van de Finnen en van de Werchoturische bergen. Het is bewezen dat de Kumanen, erkende Turken, van denzelfden stam als de Hongaren zijn. De Byzantijnsche schrijvers noemen meestentijds de Hongaren Turken. Voor het overige heeft men, bij eene naauwkeurige ontleding van de Hongaarsche taal, er, behalve die der genoemde volkeren,

Germaansche, Perzische, Arabische, Armenische, woorden en spraakvormen in gevonden, alsmede van de Siberische, door ons in het noorden van Azië beschouwde stammen.

Eenige hoofdbijzonderheden van deze taal zijn: dat zij zelden twee medeklinkers in het begin van een woord toelaat (de *ts*, *tz*, *sc*, *ds*, *dz*, *zs*, naar de uitspraak voor ééne letter gerekend), maar een' klinker vóór of tusfchen beide plaatst; dat in de naamwoorden geen geslacht wordt onderscheiden; dat alleen de zelfstandige naamwoorden en de bijvoegelijke zelfstandig gebruikt, en het aanwijzend voornaamwoord, verbogen worden; de bezittelijke voornaamwoorden worden afgekort en achter het zelfstandige woord aangehecht; wat in andere talen de voorzetsels zijn, worden hier altijd achter geplaatst; de naamwoorden ondergaan, wijders, weinig verbuiging, van twee zelfstandige wordt het door het andere geregeerde, in den derden naamval, niet, gelijk in het Duitsch en in het Latijn, in den tweeden, geplaatst. Voor schrijfteekens gebruikt men het Latijnsche A. B., met weglating van de *c*, *q* en *x*, ten zij in de vreemde woorden, en met aanwijzing van de onderscheiden uitspraak der klinkletters door teekens boven dezelve.

Men heeft ten onregte gezegd dat het Hongaarsch geene tongvallen heeft; er bestaan er twee voorname, het *Raabsche* en het *Debretzinsche*. De *Seklers* in Zevenbergen spreken ook een' groven Hongaarschen tongval; sommigen meenen dat deze geen echte Hongaren zijn maar Petscheneken, die

nog veel oud Tartaarsch hebben behouden, en dat zij hun naam, die wachter of hoeder beteekent, ontleenen van het aan hun overgelaten bezetten van de bergpassen aan de bronnen van de Marosch en van de Aluta; volgens een' der jongste geschiedschrijvers van Hongarije behooren zij tot den gemeenen stam, maar werden, terwijl hunne landslieden op den togt naar Moravië waren, door de Bulgaren en Uzen aangegrepen en in dit gebergte gedreven.

II. DE ALBANIERS.

De Turken noemen de inwoners van Albanië, het oude Epirus en oostelijk Illyrië, Arnauten, zij zelve noemen zich Skipatar of Skipitar; men weet niet wat deze naam beteekent. De genen die bij de Bocche de Cattaro wonen beroemen zich het Romeinsche bloed onvermengd bewaard te hebben; in de kleeding der mans, niet in die der vrouwen, is gelijkheid met die welke men bij Romeinsche standbeelden en basreliefs aantreft. Maar de Albaniërs, die kennelijk een ander volk zijn dan de Grieken, en kloeker dan deze, zijn niet tot deze landstreken bepaald, men vindt er in alle de omliggende gewesten en hunne taal met hun. Als men het Slavische, Romeinsche, Grieksche en Turksche dat er in voorkomt uit dezelve schift, blijft er eene aanmerkelijke grondstof over die, zoo ver men tot nu toe weet, met geene andere taal gemeenschap heeft. THUNMANN houdt dit gedeelte voor een

overblijffel van het oud Illyrisch (160), hetgeen niet afwijkt van het gevoelen van MASCİ (161) die het voor het oude Epirotisch verklaart; het vermoeden dat deze volksftam verwant is met de Albaniërs ten oosten van de Zwarte zee, tusfchen den Kaukasus en de Kur, wordt des te waarschijnlijker, naardien deze, later, ten tijde van AMMIANUS MARCELLINUS, Alanen genoemd werden, en zij dus vermaagfchapt fchijnen met de Alanen in Europa, in het zuiden van het tegenwoordige Rusland. Behalve andere ftrooptogten der Alanen, bij gelegenheid waarvan een hoop derzelve zich in het gebergte kan genesteld hebben, zijn nog in 1308 Alanen uit Klein-Azië in Thracië gevallen, hebben er verwoestingen aangerigt en zich vervolgens in Bulgarije nedergeslagen.

In de uitspraak van de Albanifche taal laat zich een doffe klank van *m* en *n* vóór de *p*, *b*, *t*, *d*, *k*, hooren; zij wordt, naar de verfchillende plaatfen, zeer verfchillend gefproken en nergens gefchreven (162). Men zegt dat de Albaniërs eene kerktal bezitten die zuiverder is dan de gewone.

(160) Zie hier voren, bl. 17.

(161) In de *Annales des voyages*, VIII. p. 145.

(162) SABLIER, *Esfai sur les langues*, p. 44, zegt dat zij de Romeinfche fchrijfteekens gebruiken, met bijvoeging van drie elders geheel onbekende. Ik weet niet op welken grond. ADELUNG had zijn bericht uit den mond van Albanifche kooplieden die te Zwickau in Saksen woonden. DU LOIR, die er in 1641 leerde kennen, verhaalt dat zij niets van den Christelijken godsdienst wisten als een kruis te maken. Onder de nieuweren befchrijven hen CHANDLER en POUQUEVILLE.

Eene echt Albanifche kolonie zijn de Clementiners in Sirmie, die in 1737, toen de Oostenrijkers tot aan Ufehiza doordrongen, met dezelve onder den Metropolitaan ARSENIAS JOANNOWITZ wegtogen, de Turken achterhaalden echter een groot deel derzelven dat neêrgehouden werd.

Reeds vroeger, toen de Turken de kusten van Albanië veroverden, waren er, in 1461, vele Albaniërs naar Napels en Sicilië gevlugt; dit had wederom in 1532 en 1744 plaats. Zij wonen, onvermengd met de Italianen, bij Celso en Reggio in Kalabrië, en in Mesfina en vier omliggende dorpen. Zij hebben er hunne afzonderlijke kerken, voor zoo verre zij niet tot de Latijnsche zijn overgegaan.

XX.

A F R I K A.

Het is bekend dat Afrika, driemalen grooter dan Europa, als een fchiereiland aan Azië vast hangt alleen door de landengte van Suez, die men op eene breedte van twaalf mijlen rekent. Het tijdperk valt nog binnen het bereik der overlevering, waarin het geheele noordelijke deel van Egypte langzamerhand uit de wateren der Middellandsche

zee is opgerezen, en men mag daaruit afleiden dat die landengte in den beginne slechts eene keten was van rotsen en klippen, die ten voormuur strekte tegen het indringen van de golf van Arabië, de Riet- of Schelfzee, gewoonlijker de Roode zee, genaamd; de weg hier langs zou inderdaad verbazend smal zijn geweest voor geheele volkstammen, om uit Azië naar Afrika te trekken.

De beide werelddeelen komen, op een tweede punt, nabij elkander, aan den ingang der evenge-noemde zee, bij den zuidelijken uithoek van Arabië. Wij behoeven niet te onderzoeken, of, in een zeer vroeg tijdvak, deze beide deelen hier hebben te zamen gehangen, of de opgestuwde Indische zee hier zij doorgebroken (163), en of dit vóór de verspreiding des menschedoms hebbe plaats gegrepen? Het zij genoeg te doen opmerken dat hier eene tweede, welligt betere gelegenheid tot volksverhuizing, zelfs bij eene zeer onvolmaakte scheepvaart, mogelijk is geweest.

Er bestaat een derde, niet ver doorgebroken weg, waar de Oudheid de zuilen van Herkules heeft geplaatst.

Langs welke van deze heeft Afrika zijne bevolking bekomen? Voor den laatstgemelden is gene

(163) De mond van de Arabische golf, van kust tot kust, is nog geen zeven mijlen wijd; in deze tuschenruimte liggen één groot en zes kleine maar hooge eilanden, de ruimste doortogt is twee uren wijd. D'ANVILLE, *l'Egypte etc.*, p. 256 en zijne kaart, die de diepten aanwijst.

waarschijnlijkheid, al kon men aan latere overtogten geloof hechten. Het uiterste westen van Europa had wel zoo vroegtijdig geene bewoners om daar heen te zenden, de ongemetene zandwoestijn was niet geschikt om er te ontvangen, en het ras dat er woont is zeer verschillend van het Europeesche. In Arabië heeft de Geschiedenis geen spoor gelaten van de volksverhuizingen, die gewoonlijk het gevolg zijn van eene overmaat van bevolking, veel minder van zoodanige die aanmerkelijk genoeg zouden geweest zijn om van daar een geheel werelddeel te bevolken. Het is waar dat men in Afrika een aanmerkelijk getal Arabische inwoners aantreft. Er is een tijd geweest dat de Arabieren in allerlei rigtingen krijgstogten hebben ondernomen. Een groot gedeelte van de beide werelddeelen gehoorzaamt nog aan de nakomelingen der Saracenen, althans aan de wet van derzelve Profeet; tot in het binnenste van Afrika vindt men de bewijzen van de daardoor te weeg gebragte omwenteling en als een vuur voortverterende dweeperij; en de Arabische taal is daar nevens niet alleen als godsdiensttaal, maar ook, tot op de noord- en oostkusten, als landtaal, doorgedrongen. Doch kan men zulk eene volksmenigte, meer dan eenmaal, uit Arabië verwachten? En waarom vindt men dan geen spoor van zoodanige uitbreiding in Azie? want het bevolken van eenige eilanden in de Indische zee, in jongere tijden, neemt deze tegenwering niet voldoende weg. Noch zulke volkplantingen, noch zulke veroveringen, kunnen vergcle-

ken worden bij de stroomen van geslachten die achtervolgende vereischt worden om leven te verspreiden over een geheel werelddeel.

Laat mij beproeven deze bedenking optelosfen. Wij kunnen de moeilijkheid, die wij nu overwegen, verschuiven, door aantemerkten dat een groot deel van de volken van Zuid-Afrika en van de middelgedeelten, zoo ver men ze kent, nog in den staat zijn van Wilden, bij welke men geene bewijzen van voormalige hoogere beschaafdheid aantreft, en daaruit afleiden dat deze bevolking nog jong moet zijn en geene lange reeks van geslachten tellen kan. Hiermede echter is de moeilijkheid alleen verschoven, naar een' zeer vroegen tijd, op welken reeds het aloude Egypte door eene bevolking van zeventwintig millioenen zielen was bewoond; en ik twijfel derhalve of wij ons over het verdere Afrika, in de oplossing van dit vraagstuk, wel behoeven te bekommeren. Laten wij hier het beginsel der volksvermenigvuldiging toepassen (164).

(164) Het is niet noodig in die berekening de stelling tot grondslag te nemen dat de bevolking, in den doorgaanden regel, in 25 jaren verdubbelt. (Zie mijne *Geschiedkundige nasporingen omtrent den toestand der armen en de bedelarij*, bl. 152.) Het geval van de Vereenigde Staten van Noord-Amerika kan hier niet toepasselijk zijn, al ware het ook bewezen dat die verdubbeling uit de vermenigvuldiging der geboorten is ontstaan, omdat de zwervende leefwijze, de zorgeloosheid, het gebrek, de onderlinge vernielingen, van wilde stammen, het toenemen der bevolking tegenwerken. Indien men, een ruimen invloed aan de sterfte toekennende, de verdubbeling in een tienmaal langer tijdvak, dat is in 250 jaren,

Wij hebben in de Geschiedenis een naauwkeurig berigt wegens eene volkplanting die zich ging vestigen, van het getal zielen waaruit zij bestond, van het land en van de omstandigheden waarin zij toenam, en van de sterkte waartoe de bevolking, vierhonderd dertig jaren later, was aangewasfen (165). Het gezin van den stamvader der Israëlitien telde, Joseph en zijne zonen en de vrouwen van zijne broeders medegerekend, 80 zielen, toen het het herdersleven voortzette in eene voor hetzelfde zeer voordeelige landstreek, in het genot van onafhankelijkheid en van rust, en, na deze voordeelen tegen eene ontmoedigende en harde slavernij verwisfeld te hebben, telde het Israëlitische volk, bij zijn' vermaarden uittocht, 600,000 mannen, zonder de kleine kinderen, voor welke wij één zesde mogen bijvoegen. Wij bereiken dit volle getal door dertien verdubbelingen van dat der eerste planters, en bekomen voor elke verdubbeling, over de 430 jaren verdeeld, een tijdverloop van 33 jaren. De

neemt, dan zal men de bevolking van Afrika, die naar de hoogst opgevende schrijvers thans 150,000,000 zielen belooft, telkens halverende, 40 eeuwen rugwaarts, zoo gering bevinden, dat men gedrongen wordt om in die vermenigvuldiging een' nog veel trager gang te onderstellen, waarin het toepassen der berekening op Europa ons bevestigt. Iets dat wederom aanleiding geeft om de bevolking van de afgelegener kusten en van de zuidelijke deelen, voor zeer jong (wij spreken hier van eeuwen), en nog niet lang aldaar gezeten, te houden.

(165) *Genesis*, XLVI. vs. 26 en 27 en *Exodus*, XII. vs. 37 en 40.

luchtfreek van Egypte en de rijke graanteelt die het opleverde, mogen ons, dunkt mij, veilig doen aannemen, dat deszelfs bevolking, in het algemeen, nog spoediger zal zijn aangegroeid dan in het landschap Gosen. En er zijn derhalve niet vele duizende jaren noodig om eene bevolking van ettelijke millioenen uit een' niet zeer talrijken stam te doen ontstaan, die dus ook gemakkelijker zijn' weg naar dit werelddeel kan gebaad hebben.

Behalve den weg dien zij hebben moeten afleggen, heeft de gedaante van een deel der inwoners van Afrika stof tot bedenkingen opgeleverd. Men heeft verschillende stellingen opgeworpen omtrent de kleur der Negers, die de heetste middeldeelen bewonen, en gevraagd of zij het gevolg der luchtfreek is (166)? Waarom in Amerika, op dezelfde breedte, die luchtfreek niet hetzelfde verschijnsel uitwerkt? En nogmaals, zoo het aan die luchtfreek bij uitsluiting eigen is, of men dan een ander moederland aan dit menschenras kan toekennen dan de grond op welken wij het aantreffen? Men heeft dezelfde vragen gedaan omtrent het wollige en kroese hoofdhaar der Negers, en omtrent het geheel eigenaardige van de gedaante des schedels. Men heeft zelfs waargenomen dat er bij hun een

(166) De ontleedkunde heeft den zetel dezer kleur gevonden in het bekleedfel dat onmiddellijk onder de opperhuid is, maar dit is de verwijderde oorzaak nog niet, die het vraagstuk moet oplossen. — Bij DE MARRÉE vindt men eene waarneming omtrent de kleur en het haar van pas geboren kinderen. *Reize naar de Goudkust*, II. 114.

grooter verschil bestaat in den loop der zenuwen, met alle de andere bewoners der aarde, dan bij eenigen volksstam. Tegen deze door mannen van naam uitvoerig aangedrongen kenmerken van de geheele afscheiding van dit menschenras, staat over, de werking der luchtstreek niet slechts en de hitte der landen bij de evennachtslijn, maar daarbij de invloed van de zandwoestijnen, en van de vochtigheid van den uitwasemenden bodem na den regentijd en het overstroomen van de rivieren; een zamenloop van oorzaken die men nergens elders zoo aantreft, en waarvan de uitwerking althans op de weekere deelen des ligchaams bij de Negers, even zoo blijkbaar is als bij de zwarte Joden op de westkust, bij welke laatste alle vermenging met andere volksstammen wegvalt. Het is, al verder, onloochenbaar dat de gelaatstrek en gedaante van den schedel der Mongolen even zoo onderscheidend en blijvend zijn in hunne soort, en dat hetzelfde plaats heeft ten aanzien van het onderkaakbeen der Joden, een stam welker geslachtsbetrekking tot andere volkeren toch boven alle tegenspraak is. Indien derhalve geene der aangevoerde bijzonderheden op zich zelve die volstrekte afscheiding van het Negerras bewijst, dan kan derzelve zamenloop die evenmin zoo voldingen dat wij alle mogelijkheid van verwantschap mogen ontkennen, ofschoon den weg langs welken, niet gereedelijk vindende. Hoo- ren wij BLUMENBACH op dit stuk spreken: „ er is „ niet een eenige der ligchaamsverscheidenheden „ bij eenen der onderscheiden menschenstammen,

„die niet, door oneindige schakeringen, van het
 „hare in andere overgiet, zoodat de natuurkenner
 „nog geboren moet worden die met grond van
 „waarheid het zoude durven wagen een bepaalde
 „grenslijn te trekken tusfchen deze schakeringen,
 „en zelfs tusfchen de uiterften. Ik ken geen merk-
 „teeken dat zoo uitfluitend aan den Neger eigen
 „is dat men het niet hier of daar zou wedervin-
 „den, en geen dat allen van hun in een' gelijken
 „graad bezitten, zonder trapsgewijze overtegaan
 „in andere volksftammen (167).” Intusfchen ge-
 voelt men dat de Mongol, de Jood, de Neger,
 op eenig tijdpunt op zich zelf geftaan, en van daar
 af afgefcheiden geleefd moeten hebben om die ui-
 terlijkheden, waaraan men ze herkent, als volk te
 verkrijgen en voortteplanten; hoe grooter het onder-
 fcheid is, des te langer zijn zij van dat tijdperk ver-
 wijderd, of hebben de oorzaken krachtiger gewerkt.

Als wij het gezegde op Afrika toepafsen, dan
 zullen wij, in ons ontwerp, de Negers als een'
 ftam geheel op zich zelf moeten behandelen, zon-
 der te willen bepalen of zij in Afrika hunne eigen-
 dommelijke kenmerken verkregen hebben, of dat
 zij die, reeds vroeger afgezonderd, hier heen heb-
 ben overgebracht, langs een' weg en in een tijdvak
 waarover wij te vergeefs befcheiden zoeken in de
 overleveringen der oudfte tijden. Onverwachte,
 nog niet gedane ontdekkingen in het binnenfte van

(167) *Beyträge zur Naturgeschichte*, I. 1. 52 und 74. Verg:
 deszelfs *Decades Craniorum*; onder andere nos. 28, 29, 30.

het land der Negers, geven, misschien, eens een draad van taalverwantschap, onafhankelijk van nabuurschap of lateren omgang; of wordt de zaak beslist door nadere natuurkundige waarnemingen op zoo veel mogelijk verschillende Negers te doen; en blijkt het dan, of, toen de Natuur in hare groote werkplaats pas of nog niet had opgehouden nieuwe schepselen voortbrengen, die gedaante bestond of wel, door eene krachtigere werking van luchts- en landsgesteldheid, onuitwischbarer werd ingedrukt dan ooit kon geschieden nadat zij rustte? Wij zullen andere Afrikanen zien, van welke men met zekerheid, of althans met waarschijnlijkheid, weet dat zij van elders zijn overgekomen, ten deele naar de Mulatten gelijkende, ten deele, als hunne levenswijze zich meer rigtte naar die der Negers, een negeraardig voorkomen vertoonende, naar mate zij nader gezeten zijn aan beide zijden van de echte Negers.

Waar, in Afrika, het stamverblijf der Negers geweest zij, kan naauwelijks bij gissing gezegd worden; daar het hun zelf geheel en al aan geschiedberigten ontbreekt, en onze beperkte kennis zoo nopens het binnenste van dit werelddeel als de aldaar gesproken talen, het zeer gewaagd zou maken iets deswege te bepalen. De noordkust van Afrika, beoosten het Atlas-gebergte, is op de zee overwonnen vlak land; de bewoonbare streken zijn, als uit eene zandzee oprijzende of langs dezelve uitgebreid, binnenwaarts strekkende; ten zuiden van den Gulbi beginnen de berglanden, waar groote

rivieren ontspringen; deze gebergten omringen het bed van den Opper-Nijl; aan deze hooger en vaster gronden mogen wij eenen hooger en ouderdom toefchrijven en meer geschiktheid tot vroegere bewoning, en wij weten dat aldaar, ten zuiden van den Gulbi en de Senegal en verder naar de oostkust, heden ten dage Negers wonen, en waarschijnlijk zich zuidwaarts, en oostwaarts naar de Maanbergen, uitstrekken.

Wat de Afrikanen betreft die niet tot het ras der Negers behooren, voor zoo veel die van het Noorden aangaat is er meer waarschijnlijkheid, dat zij ten oosten van het dal van den Nijl dan op den Atlas gewoond hebben, en dat allen zich uit het eerstgenoemde land hebben uitgebreid, dan dat de bevolking van twee afgelegen punten en twee geheel verschillende volksstammen zou zijn uitgegaan. Terwijl aan de overigen eene gelijke verspreiding, het zij dan uit Arabië of Indië, door het oosten van Afrika, deels met zekerheid, deels op zeer aannemelijke gronden, is toeteschrijven.

Bij zoo veel onzekers is het rangschikken der volkeren van dit werelddeel naar stammen en verwantschap moeilijk. De oude schrijvers bieden ons daartoe weinig hulp. De grenslijn door HERODOTUS (168), getrokken tusfchen Libyërs in het noorden, en de kroesharige Aethiopiërs in het

(168) IV. 197 en VII. 70. Beide waren, volgens hem, inboorlingen. Hij kent echter ook oostelijke Aethiopiërs die veel van de Indifche volkeren hadden.

zuiden, is zeer onbepaald. SALLUSTIUS (169) onderscheidt de oorspronkelijke inwoners, Libyërs naar de zijde van de Middellandsche zee, en Getuliërs meer ten zuiden, van de vreemden, Meden, Perzen (170) en Armeniërs, die hij, als overgeblevenen van het leger van Herkules, te scheep uit Spanje doet overkomen; de Mooren van de eerstgenoemde, de Numidiërs van de Perzen doende afstammen, en de Libyërs door hen te onderbrengen en te niet gaan. Hij geeft dit op als voor hem vertaald uit Punische boeken die men zeide van den koning Hiempfal afkomstig te zijn, en heeft daaruit wetenswaardige bijzonderheden aange teekend. Bij de onzekerheid hoe veel honderd jaren deze boeken jonger waren dan de verhaalde gebeurtenis, kan men ten minste uit deze overlevering der oudheid den hooger en ouderdom der Getuliërs met eenigen grond aannemen. Wijders was de kennis die men van de zuidelijker deelen van Afrika bezat zeer beperkt en reikte niet verder dan den 10den graad zuider breedte, tot omstreeks hetgeen men voor de bronnen van den Nijl hield. De Alexandrijnsche geleerden hielden Afrika voor een onregelmatig vierkant of voor een' regthoekigen driehoek, waarvan de loodregte zijde de oostkust, tot aan het punt waar men uit de Roode zee in den Oceaan komt, en de lange zijde de westkust, ge-

(169) In *Jugurtha*, XIII.

(170) In het binnenland ten oosten van Darfour krult een stam van Arabieren het haar op de wijze van een dikke pruik, gelijkende naar de beelden van Persepolis. BROWNE, *Voyage*, I. 364.

rekend van de zuilen van Herkules tot aan dat zelfde punt uitmaakte, (171), een denkbeeld dat, waarschijnlijk, op eenige dadelijke bevinding van de strekking dier kust rustte. HIPPARCHUS, in de tweede eeuw, rekte de oostkust van Afrika zoo ver oostelijk als tot aan den Ganges, en deze meening behielden vele lateren, zelfs EDRISI in de twaalfde eeuw. Niet beter voldoet hetgeen omstreeks 1320 bij MARIN SANUDO voorkomt, wiens beschrijving van de Oosterfche landen voor het volledigste wordt gehouden van hetgeen in dien tijd nopens den koophandel en de fcheepvaart bekend was; en hetgeen de kaart van ANDREAS BIANCHI ons toont van zijne kennis van Afrika in 1436. De wetenschappen waren in der daad fchrikkelijk verminderd (172). Daarentegen verzamelde op het laatst der vijftiende eeuw alles wat fchier mogelijk was over Afrika te weten, een Moor van aanzien, die te Granada in Spanje geboren, na het innemen van die ftad door Ferdinand, naar Fez week, alwaar hij zich op de Arabifche letterkunde bijzonder toeleide, verfcheiden reizen in Azië en in Afrika, ter bevrediging van zijne eigene weetlust en als gezant, deed, en uit zijne waarnemingen, uit Arabifche gefchiedfchrijvers en uit de geloofwaardigfte berigten die hij bekomen kon, zijne zeer belang-

(171) STRABO, XVII. Boek.

(172) Men leze ook wat ROBERTSON, *Kennis die de Ouden hadden van Indië*, 2de Hoofdf., van de wonderlijke begrippen van Cosmas bijbrengt.

rijke *Beschrijving van Afrika* opstelde. Hij onderscheidt echter ook slechts in het algemeen, behalve de van elders gekomen Arabieren, de bruine Afrikanen, in stammen verdeeld, en Negerkoningrijken. De zuidelijke grens van zijne kennis is het rijk van Gaoga, en Tombuctoe. Na door zeeroovers te zijn genomen werd hij aan Leo X. ten geschenk aangeboden. Hij kon in geen gelukkiger handen vallen dan van dezen beroemden voorstander der wetenschappen, die hem tot het Christengeloof overhaalde, hem bij den doop den naam van JOANNES LEO gaf en hem een aanzienlijk jaargeld toeleide. Onder deze bescherming bragt hij, het Italiaansch geleerd hebbende, zijne oorspronkelijk in het Arabisch opgestelde beschrijving in die taal over, en zij werd in de eerste helft der zestiende eeuw uitgegeven. Men staat getroffen over het licht dat door het omzeilen van de Kaap de Goede Hoop aangebragt werd, als men Leo's kundigheden vergelijkt met hetgeen in ruim honderd jaren na hem reeds van Afrika was bekend geworden. Het komt mij wel zoo goed als bewezen voor, dat ook de Ouden dit werelddeel hadden rondgezeild; maar het afgelegene der voornaamste koopsteden van den Oceaan, hunne wijze van schepen te bouwen, en hunne geringe zeemanskundigheden, beletteden hen zich op ontdekkingsreizen toeteleggen of er voordeel van te oogsten (173).

(173) ROBERTSON, t. a. pl., Hoofdst. IV. en *Noot* 53. De zeer naauwkeurige schrijver vergist zich als hij den togt van Hanno de

Laat ik, om niets achter te laten dat tot de wegen van bevolking van dit werelddeel zou kunnen betrekkelijk schijnen, een woord over deze scheepstogten hier bijvoegen (174).

Van de tot ons gekomen berigten wegens een' zoo belangrijken stap in de aardrijkskunde, is er geen geloofwaardiger dan dat van HERODOTUS (175) van den togt der Pheniciërs, in de zevende eeuw vóór J. C. op last van Necho, koning van Egypte, gedaan, nadat deze het graven eener doorvaart van den Nijl tot de Roode zee gestaakt had. Het blijkt dat hij zoowel dezen togt, als een' later ondernomen' maar niet volvoerden door zekeren Sattaspes, ten tijde van Xerxes, voor zeker hield, en de eerste ontleent bovendien een groot vermoeden van echtheid uit eene omstandigheid die HERODOTUS voor zich verklaart niet te gelooven, schoon aan anderen vrijlatende wat er van te denken; namelijk, dat deze zeelieden, van de Roode zee uit-

eenigste ontdekkingsreis noemt; PLINIUS, B. V. Hoofdst. I, vermeldt dat Scipio Aemilianus, in Afrika het bevel voerende over de Romeinen, Polybius met eene vloot uitzond, omdat werelddeel te verkennen.

(174) Men kan daarover nazien ROBERTSON, *Geschiedenis van Amerika*, I. Boek, en *over de kennis die de Ouden droegen van Indië*, S. IV. n°. 1, noten 53 en 54. MONTESQUIEU, *de l'Esprit des Loix*, XXI. chap. 10 et 11. COURT DE GEBELIN, *Monde primitif*, VI. p. 298. Deze stelt dat destijds een gedeelte van Afrika, in 't bijzonder de zuidelijke uithoek, nog onder de wateren was; en wordt wederlegd door DE GRANDPRÉ, *Joyage en Afrique*. II. p. 235.

(175) Boek IV. Hoofdst, 42.

gezeild, op hunne te huisreis de zon aan hunne regterhand zagen opkomen; offchoon deze waarneming niet volstrekt het voorbijzeilen van den evennachtslijn, en wel aan de westzijde van Afrika, bewijst.

Minder staat is er te maken op het zamengeraapt reisverhaal van Eudoxus, die, ruim eene eeuw vóór J. C., een' togt rondom Afrika deed, volgens MELA (176), of een ontwerp daartoe aan de hand gaf, volgens STRABO (177), nadat hij aan de Roode zee, ten zuidoosten van de Egyptische havens, het wrak van een klein schip had gevonden, waarvan de voorsteven, dien hij naar Alexandrië bragt, aan het daarop gebeeldhouwd paard, voor een Gaditanisch maakfel werd herkend. Hij schreef eenige woorden op van de taal der aldaar wonende Aethiopiërs, en vondt dezelve overeenkomstig met die van westelijke Aethiopiërs, onderdanen van Bochus, koning van Mauritanie, naar wiens Hof hij zich naderhand te land begaf; eene omstandigheid die, zoo men er op kon aangaan, eene gelijkheid of verwantschap, destijds, tusschen

(176) III. c. 9. En PLINIUS, II. c. 67. Deze laat het scheepswrak door anderen, en later, vinden, en spreekt ook nog van een Spaanschen koopman, die naar Aethiopië was gevaren en die Coelius Antipater vóór den tijd van Eudoxus gezien had. Dat deze beide schrijvers een' ouden over Afrika zoo goed als woordelijk hebben gevolgd, blijkt terstond bij vergelijking, ook met den laatstgenoemden, VI. c. 30.

(177) II. Boek, waar hij van dezen ondernemenden man en deszels reizen berigt geeft.

de taal der beide kusten zou aanduiden. Ook verdient in het voorbijgaan onze opmerking, dat, volgens hem, de Pharufii die naast de nomadische Nigritiërs en Getuliërs woonden, en met de eerstgenoemden, naar STRABO, de zuidelijkste volkplantingen der Karthagers verwoestten, voormaals een rijk volk waren, maar te zijnen tijde woest en zeer armelijk.

Uit het aangevoerde is het althans buiten tegenspraak dat de Ouden het rondvaren van Afrika voor mogelijk hielden, waartoe de mindere uitgestrektheid die dit werelddeel in hunne meening had, kan hebben toegebracht. Hunne onkunde, daarentegen, van de stroomen en moesfons, van de daartoe noodige berekeningen en van die der hoogte waarop zij zich bevonden, kunnen over het werkelijk volvoeren van zoodanige togten anders dan bij toeval, nog steeds twijfel overlaten. Invloed op de scheepvaart en op de kundigheden der Ouden omtrent Afrika, hadden zij, gelijk reeds gezegd is, niet; en wij hebben daarvan een ander merkwaardig-voorbeeld in de onzekerheid waarin Polybius, die, even na den val van Karthago, van daar de noordwestkust van Afrika langs zeilde om de Karthaagsche volkplantingen, van welke de Romeinen zich groote denkbeelden maakten, opte zoeken (178), verkeerde ten aanzien van de zuidelijke strekking van Afrika, en in de moeite die hij zich gaf om op natuurkundige gronden te bewijzen

(178) *Hist.* III. c. 18.

dat de landen nabij de evennachtslijn bewoonbaar waren, waaraan men te Alexandrië bleef twijfelen tot dat stellige berigten van olifantsjagers die tot ongeveer den 12den graad noorderbreedte doordrongen, er de overtuiging van aanbragten. Het denkbeeld van de onbewoonbaarheid der verzengde luchtstreek was zoo ingeworteld dat zelfs de schrandere STRABO, na de Aethiopiërs en het Kanceland 4000 stadien ten zuiden van Syene vermeld te hebben (179), er nog aan hechten blijft.

Wij mogen hier uit besluiten dat er oudtijds geene geregelde scheepvaart rondom Afrika bestaan heeft, of zoodanige die aanleiding tot het bevolken van deszelfs afgelegener deelen zou hebben gegeven. Waren de Pheniciërs gewoon geweest dezen weg in te slaan, en hadden zij dit met de onderdanen van Salomo en van Josaphat ondernomen, zou men te Karthago, de dochter van Tyrus, daarvan eenige kennis hebben gedragen, en Polybius op zijn' zoo even aangehaalden togt, voor welken hem geene bekende berigten konden ontgaan, daarvan niet onkundig zijn gebleven.

XXI.

NOORD-AFRIKA, TOT AAN HET ZUIDEN VAN DE GROOTE WOESTIJN.

Er ontbreekt nog te veel aan onze volkskunde van Afrika om meer dan losse stukken over dit

(179) H. Bock, *Vergelijk l'Origine des loix, etc.* III p. 130—142.

deel der wereld te geven. Wij zullen in de eerste plaats die *volkeren* beschouwen *die in ligchaamsge-daante niet veel van de Arabieren onderscheiden zijn.*

Reeds HERODOTUS handelt over het noorden van Afrika in drie groote verdeelingen: de landen aan de zee, de strecken der wilde dieren, en de zandwoestijnen van Thebe in Egypte tot aan den ingang van de Middellandsche zee. Uit de eerste en, zoo veel zij bewoond was, uit de tweede dezer afdeelingen hebben de Arabieren de oude inwoners verdrongen, en wonen er nog onder dezen naam en dien van Mooren. Wij hebben van deze in het Eerste Stuk gehandeld (180) en nemen ze in onze beschouwing der Afrikaansche volkeren niet op. Daarentegen moeten wij ons nu het eerst met de echt oude Afrikanen in de Zahara-woestijn bezighouden, die den naam dragen van

I. BERBERS.

Van den voet van het Atlas-gebergte tot aan de grenzen van Egypte strekken zich de Berbers uit. Een talrijk volk dat ééne taal spreekt en in de oasen, of bewoonbare plekken, die ten getale van ruim dertig in deze Zandzee verspreid zijn, alsmede in eenige aangrenzende landstreken ten noordwesten en ten zuiden woont.

De ontdekkingen van SHAW lieten deze oostelijke strekking vermoeden, maar de kennis dat alle de Berbers een volk van dezelfde taal zijn, hebben wij aan HORNEMANN te danken; want offchoon LEO, de Afrikaan, dit volk en deszelfs stammen duidelijk had aangewezen, en zelfs na HOEST, die deze oude bewoners van den Atlas zeer naauwkeurig naar hunne aard en taal beschreven heeft, verwarde men nog gewoonlijk de Berbers op vele plaatsen met de Mooren; en dit is te minder te verwonderen naardien zij, even als de in de noordelijke deelen van Afrika rondzwervende Arabieren, van ouds af, nomaden zijn; even als deze, ijverige Mahometanen, en door dezen godsdienst aan het gebruik van de Arabische taal en van Arabische namen van personen, gewoon; bovendien door gelijkheid van luchts- en landgesteldheid in uitwendige gedaante met deze overeenkomende. Door zoodanigen zamenloop van oorzaken zijn zij natuurlijkerwijze, waar hun afkomst en taal niet bekend was, voor Mooren gehouden, en worden het welligt bij gebrek aan naauwkeurige berigten op vele plaatsen nog. Zoo is, bij voorbeeld, onder de nieuwere reizigers, de verdeeling van POIRET onnaauwkeurig, van Mooren op de kusten, Arabieren in het binnenland, en Beduïnen of *Berbers*, zijnde omzwervende roovers. Niet juister is het als MUNGO PARK het gansche gedeelte van Afrika tusfchen den Senegal en Egypte met Mooren bevolkt, en als GOLBERRY, naar berigten van de stammen die den gomhandel drijven, deze Mooren

tot aan Borneo uitstrekt, over de öafen en in door hun gestichte rijken aan den Senegal en den Niger. Beide deze schrijvers spreken van markt-plaatsen voor den Moorschen handel ten zuiden van de Zahara, en Mungo Park stelt Jenneh en andere steden tot aan Tombuctoe in het bezit der Mooren. Dat niet deze volksstam maar de Berbers de bewoners zijn althans van de oostelijker öafen, van de geheele landstreek aan deze zijde van Egypte, dat zij in het hoofdbezit zijn van den handel in het zuidoosten van de groote woestijn, en taalverwanten zijn van de oude inwoners aan den Atlas, is zekerlijk eene der belangrijkste ontdekkingen van onzen tijd.

De geschiedenis van dit uitgebreid volk, van zijn vereenigd volksbestaan en van zijne verstrooiing in stammen, is nog volkomen duister; de taalkunde ontsteekt nu haar' fakkel en zet den band en de bewijzen dier vereeniging in het licht, door aantoonen dat in het geheele noorden van Afrika tusschen de Arabisch-Moorsche taal en de Neger-talen maar ééne andere bestaat, die, namelijk, welke de Berbers aan elkander verbindt. Wat, van alle de volkeren die vóór en na en onder elkander op de kusten der Middellandsche zee zijn ingedrongen en gewoond hebben, Grieken, Karthagers, Romeinen, Wandalen; wat, van alle deze, niet reeds onder de heerschende derzelve, verloren ging, moet of onder de Arabieren of onder de Berbers zijn ingesmolten, en wij mogen rekenen van onder de laatstgenoemde de overblijffels weder-

te vinden van vele oude volkeren die de Griekſche en Romeinſche ſchrijvers ons in het noorden van Afrika en van daar binnenwaarts, opnoemen; onder welke de Numidiërs, Mauritaniërs, Getuliërs, en Garamanten de voornaamſten waren. De eerstgenoemde beſtonden uit vele kleine volkeren die hunne afzonderlijke koningen hadden, op dezelfde wijze als thans nog de Mandingo's, Jalofs en anderen, beſtaan; de namen van Scylax en Mafiniſa kennen wij uit de Geſchiedenis; het rijk van den laatſten ſtrekte zich uit tot aan Cyrenaïca, en dit kan, onder den invloed der Romeinen, aanleiding hebben gegeven om vooral ook de oostelijkſte ſtammen onder één bewind te brengen. De Getuliërs, volgens STRABO het magtigſte van de volkeren van Libye, waren met andere zuidelijke ſtammen in de landen der Mauritaniërs en Maſſefylen, door de oorlogen tot op weinige huisgezinnen verſmolten, ingedrongen. Van Garama, de hoofdſtad der Garamanten, zijn nog de puinhoopen onder dien naam in aandenken bij het volk van Fezzan, de Phazanii van PLINIUS. Schoon zelf een ſchuw volk, ongewapend en zonder moed, maakten de Garamanten jagt op de nog ellendiger Troglodyten, die in holen woonden en van ſlangen, hagediſſen en dergelyk gedierte leefden, en wier beſchrijving ons de Bosjesmans te binnen brengt (181). De zegepraal van C. Balbus, ten tijde van Veſpaſianus, op de Garamanten en naburige

(181) Zie BARROW, *Reize naar Zuid-Afrika*, II. D.

stammen, was meer behaald op de natuurlijke hinderpalen der landstreek, waar, in vroeger tijd, de geheele stam der Pfylli door den wind der woestijn verstikt was, en op de moeilijkheden van een' oorlog tegen Wilden, die de waterputten, aan hun alleen bekend, voor het oog met zand overdekten, dan op derzelver krijgshaftigen tegenstand.

Na de Romeinsche tijden en de Afrikaansche kerkvaders is de kennis der lotgevallen van deze volkeren meer en meer te niet gegaan; de reeds gemelde aardrijksbeschrijver Leo is de eerste van wien wij eenige ons dienstige ophelderingen kunnen bekomen. Hij onderscheidt niet slechts uitdrukkelijk van de Arabieren, maar vermeldt ook bepaaldelijk en bij herhaling als tot éenen stam behoorende, vijf volken van donker gele kleur, ten deele in steden wonende, ten deele als herders rondtrekkende, allen dezelfde taal sprekende; en hij plaatst hen nevens elkander van de noordwestelijke punt van Afrika tot aan Bornoe; namelijk de Sanhagi, Masmudae, Zeneti, Haoari, Gumeri. Zij waren tot in zeshonderd stammen verdeeld naar hunne geslachtlijsten die Ibn Rachu verzameld en Leo in dezen schrijver gelezen had. De koningen van Tombuctoe, Melli en Agudesfa waren uit de Zanhagi afkomstig. De Gumeri en de Masmuden hadden reeds vroegtijdig hunne vaste woonplaatsen, deze laatste in de westelijke gedeelten van het Atlas-gebergte, de eersten in dat van Mauritanie, van de zeeëngte oostwaarts af van de rivier die zij Rifa noemen; de drie anderen zijn door ge-

heel Afrika verspreid geweest, en de Zeneti hebben er voorheen een zeer uitgebreid gebied bezeten. Na hun' overgang tot het Mahometismus hebben de Gumeri en de Haoari hun land verloren. Soms in vrede, meestentijds met elkander in krijg om de onverzoenelijke vete van vorige nederlagen, hebben zij alle beurtelings elkanders verwoesting bevorderd. De Luntunen, uit den stam der Sanari, die Marokko stichtten, overvielen de Zeneten in Fez, en werden door een' vorst van de Itargi, uit den stam der Masmuden, verdreven, van welken het gebied aan een' vorst uit den stam der Sanhagi kwam, in wiens geslacht het 120 jaren bleef en zich ver over het noorden van Afrika uitstreckte. Na deze kwam het rijk aan de Benimarini uit den stam der Zeneti, die gedurende 170 jaren het bewind behielden. Leo komt, later, op deze stammen terug, en schildert hunne leefwijze, waarin wij de hedendaagsche bewoners van deze landen wedervinden, maar hier geeft hij gedeeltelijk andere namen en doet eene andere aanwijzing van hunne woonplaatsen; de Sanhagi-alleen blijven onder denzelfden voorkomen, een bewijs dat zij bij voortduring den aanzienlijksten stam uitmaakten. Het is waarschijnlijk dat Leo ter eerst aangehaalde plaats de oorspronkelijke vijf volken opgeeft uit welke alle de stammen gesproten waren. De echtheid van zijne berigten wordt gestaafd door de nieuwste ontdekkingsreizen, en door de bijzonderheid dat hij aan de taal die zij alle spreken den

zelfden naam geeft dien zij werkelijk nog aan den Atlas draagt: *Aquel-Amarig*.

Zoo als de Berbers ons heden ten dage bekend zijn moeten wij *vier* hoofdstammen derzelve, naar hunne woonplaatsen en nadere verwantschap, in aanmerking nemen.

1°.

DE AMAZIRG. SCHILHA.

Men weet door de Berbers die in het gebied van den Keizer van Marokko wonen, dat deze geheele stam zich den eersten naam geeft, en de aanmerking van Leo, dat dit woord *edel* beteekent, staaft het vermoeden dat hij dien voert om zich te onderscheiden. De Mooren noemen hem *Schilha*, in 't meervoud *Schoeloch*, of wel Berbers of Berbers; en het is naar den laatsten dat wij gewoon zijn het gansche volk, en hun geheele land Barbarije te noemen; den zelfden naam onder welken de Ouden hen vermelden; hetzij dan dat hij ontleend zij van een klanknabootsend woord (182) dat *gebrom* in hunne taal, gelijk *murmur* in het Latijn, beteekende, omdat hunne, den buitenlanders onver-

(182) Mogelijk verwant aan ons verouderd *baeren*, bij KILIAAN te vinden, dat in *misbaar* overig is. Volgens ISIDORUS, *Orig.* XII. c. 2, was de Indische naam van den olifant *barro*, van waar zijn geluid in het Latijn *barritus* genoemd werd. Vergelijk VOSSIUS, *Etym.* en PITISCUS, *Lex. Antiq.* op dit woord.

staanbare taal, aan dezen niet anders dan een dierlijk geluid toefcheen; of eene verdubbeling zij van het Arabische *bar* woestijn, en ontstaan zij uit den raad aan den koning Iphricus gegeven, toen hij door de Asfyriërs of de Aethiopiërs uit zijn rijk verdreven, in Egypte gevlugt, en zoodanig in de engte gebragt was, dat hem geen andere uitkomst overbleef, dan, over den Nijl, in de woestijn van Afrika zijne veiligheid te zoeken. Deze Amazirg wonen in vlekken, dorpen, en op zich zelfstaande versterkte huizen, ook, in de hoogere bergstreeken, in holen. Voor zoo verre zij onder het Marokkaansch gezag staan, houdt de keizer de kinderen van de voornaamste geslachten als gijzelaars voor derzelver getrouwheid bij zich. De overigen leven onder hunne kleine erfelijke koningen, of onder de Scheiks die zij voor hunne verspreide dorpen verkiezen.

2°.

DE KABYLEN. GEBALI.

Eenige van deze leven in de bergachtige deelen van Algiers en Tunis meer van akkerbouw dan van veeteelt, anderen geheel onafhankelijk in de hoogste bergketens, en de overigen, die het grootste getal uitmaken, schatplichtig aan den Dey, in slecht gebouwde dorpen onder hunne hoofden van stammen en het geleide van hunne Maraboet's of priesters. SHAW noemt hun' tongval *Showiah*.

DE TUARYCKS.

Deze, en de zoo even te vermeldene Tibbo, zijn door HORNEMANN bekend gemaakt. Volgens hem bezitten zij het gansche land tusschen Fezzan, Marokko, Tombuktoe, Sudan, Bornoe, tot aan de Tibbo ten oosten. In vele stammen onderscheiden, spreken zij wel alle dezelfde taal, maar schijnen, naar hunne kleur en gebruiken te oordeelen, van verschillenden oorsprong. De voornaamste van hen, de *Kollowy*, die zuidelijk wonen, zijn zwart, doch zonder de negertrekken, de *Hhadjara*, ten oosten bij Fezzan, en de *Matkara* zijn geelzwart gelijk de Arabieren, de *Tagama*, in de nabijheid van Tombuktoe en Sudan, en de westelijkste stammen over het algemeen, zijn zoo blank als men bij deze luchtstreek en levenswijze maar eenigzins verwachten kan. De Tuaryks wonen ook in de Oäsen Audjelah en Syuah; in welke laatste de tempel van Jupiter Ammon gevonden wordt, door de reis van MINUTOLI in 1820 en 1821, te Berlijn in 1824 met gekleurde teekeningen uitgegeven, nader bekend gemaakt. De Tagama zijn heidens, de overige, gelijk doorgaans de Berbers, heethoofdige Mahometanen; zij bezitten veelal bekwaamheden, verstand en vrijheidsliefde. De dorpen van de Hhadjara bestaan uit een vijfentwintig of dertigtal steenen huizen, bij gelegenheid der markten wonen honderden daarneven in hunne lederen tenten. Het

is eene gegronde aanmerking van HEEREN dat lieden die aan het onbestendige karavanen-leven gewoon zijn, zich niet voegen kunnen naar het wonen in steden; het herder-leven maakt hen tot zoodanig beroep het meest geschikt en stelt hen door hunne kameelen en andere lastdieren daartoe best in staat.

4°.

DE TIBBO.

Hunne woonplaatsen zijn ten zuidoosten van Fezzan en strekken zich uit, ten zuiden van Harudje en de woestijn Audjelah, ten oosten tot aan de groote zandwoestijn die aan Egypte grenst. Hunne voornaamste stammen zijn die der *Rechadeh*, of Tibbo van de rotsbergen, waar zij in holen en des zomers in hutten wonen, ook enkele steden hebben, die van *Febabo*, *Borgoe* en *Bilma* (183).

Uit de vergelijking van de beste reisberigten valt op te maken dat de *Amazirg*- of *Tarmazeght*-taal, bij de opgenoemde volkeren in eene dwarsche breedte tusfchen de Mooren en de Negers door Noord-Afrika strekkende, vóór de veroveringen der Saracenen de algemeene taal van deze afdeeling van dit werelddeel geweest is. Of zij, na aftrek van het door het Mahometismus daarin gekomen Arabisch, en van de woorden die Grieksche, Romeinsche en

(183) Vergel. de *Charte der Nordküste Afrika's* van REINEKE.

Wandaalsche kolonien hebben aangebragt, eene opmerkelijke overeenkomst met den Semitischen taalstam heeft bewaard, zoo niet mischien voor een bedorven overblijffel van het Punisch te houden is, is een vraagstuk dat MARSDEN en LANGLES toestemmend beantwoorden, doch waaraan VÄTER twijfelt. De volkeren bij welke de Karthagers hunnen staat oprigten moeten toch reeds hunne eigene taal gehad hebben, en welke de invloed van deze Phenicische volkplanting geweest moge zijn, zoo was toch het getal der inwoners van dien landaard zeer gering, vergeleken tegen de omliggende volkeren waaruit zij hare hulp- en huurbenden trok. Dat het Numidisch van het Punisch onderscheiden was leeren wij uit SALLUSTIUS (184), en VALERIUS MAXIMUS (185) verhaalt dat Mafinisa eenige, door zijnen vlootvoogd uit den tempel van Juno op Malta ontvoerde, buitengemeen groote olifants-tanden zorgvuldig terug zond en er een opschrift in *Numidische letters* bij plaatfen liet. Eene daad, meer met de ziel van Mafinisa dan met den Punischen aard overeenkomende, laat hij er met Romeinsche schamperheid op volgen.

Dit Numidisch schijnt dus ten minste voor een der bestanddeelen van de taal der Berbers te moeten gehouden worden; doch naar mate de invloed van eene meer beschaafde taal grooter is op eene onbeschaafde, heeft het Punisch waarschijnlijk meer

(184) In *Jugurtha*, c. 78.

(185) I. c. I. *Externa* n°. 2:

tot dezelve bijgedragen; in de vormen en bepaaldelijk in de werkwoorden is zulks kennelijk, ten zij men wilde zeggen dat deze Punische kenmerken door tusschenkomst van het Arabisch in het Berbersch zijn gekomen. Men weet dat het Punisch tot na den tijd van den kerkvader Augustinus, dat is tot in de vijfde eeuw, de gewone taal op de noordkust van Afrika was, en in dien zin zal men het gezegde van PROCOPÍUS (186) moeten opvatten dat nog ten zijnen tijde de inboorlingen van Afrika (Mauritaniers en Numidiërs), Phenisch spraken. JACKSON (187) die, op niet genoeg afdoende gronden, de *Berbers* met eene bevolking van drie millioenen zielen, op den noordelijken Atlas en in de vlakten, de *Shilloehs* op den zuidelijken kant van dit gebergte met anderhalf millioen plaatst, vermoedt dat de taal der eerstgenoemde uit het Karthaagsch zij ontstaan, maar zegt dat, naar overleveringen, de laatste van de Portugezen zouden afstammen.

Aan de Arabische zee, ten zuiden van de straat, vindt men eene plaats Berbera geheeten; tot nu toe heeft men geene overeenkomst tusschen derzelver inwoners en onze Berbers ontdekt, maar eene zoodanige ontdekking zou de keten dezer volksbetrekking niet slechts aanmerkelijk verlengen maar de overeenkomsten ophelderen die in het Amharisch, nader door ons te behandelen, met het Berbersch

(186) *De bello Vandalico*, II. c. 10. En dus in de zesde eeuw.

(187) *Account of Marocco*, f. 219.

bestaan. Dat, in dit laatste, niet alleen Punische maar ook Arabische woorden voorkomen heb ik reeds aangeduid (188). LEO AFRICANUS getuigt dat, daarom, sommigen de voorgemelde vijf stammen van de Sabëers in Gelukkig Arabië willen doen afstammen, doch, niettegenstaande dit aantal van overgenomen woorden, verklaart hij de beide talen voor verschillende, hoewel hij bij gebrek van schrijvers bij dit onbeschaafde volk geene getuigenissen deswegens vond. Wijders verschilden zij niet slechts in de uitspraak maar in de beteekenis. Mogelijk dagteekent dit, gelijk Ebul Hasfan in zijne Geschiedenis der Koningen van Mauritanie verhaalt, van den opstand, in de tiende eeuw, van de voornamesten der Sanhaga's tegen hunnen Koning, dien zij ombragten, waarna de stammen zich afscheidden, aan niemand meer onderwierpen, en daardoor in taal begonnen te verschillen. De naast bij de Arabieren wonende kwamen het meest met deze overeen, zoodat bijna alle de Gumeren en het grootste deel van de Haoaren een bedorven Arabisch spraken. Dat in 't bijzonder de woorden die

(188) Te dezer plaats, bij éene landstreek, door BOWEN en D'ANVILLE in hunne kaarten van Afrika *Barragian* genoemd, kent PLINIUS, VI. c. 30, de *Mega-bari*, door anderen *Adiabari* geheeten; ook de *Symbari* tusschen de bergen en den Nijl; en op een eiland de *Semberriten*. Deze voorgezette namen schijnen op den algemeenen stamnaam der *Bari* te wijzen; de alhier bedoelden zouden dan de *grootte Bari* zijn. *Adia* is een Chaldeeuwse naam, dien men onder anderen in den landschapsnaam *Adiab-cne* wedervindt. Zie STEPHANUS, *De urbibus*, in V. n°. 37.

tot den Godsdienst betrekking hebben Arabisch zijn, begrijpt men ligtelijk. In de telwoorden verdient het mede onze opmerking dat zij in de hoogere reeksen naar die van den Semitischen taalstam gelijken, in de lage getallen daarvan verschillen. De namen der plaats en in het noorden van Afrika, bij de oude aardbeschrijvers, die met *rus* beginnen schijnen tot het Punisch, vele andere, die bij LEO voorkomen, die ze als steden van de Berbers opgeeft, tot deze laatste taal te behooren, en daaruit hunne verklaring te moeten ontvangen; die wederkeerig hunne geschiedenis zal ophelderen. Het beste woordenboek eener verouderde taal, zegt met rede de geleerde DES BROSSES, zijn de namen van plaats en menschen bij het volk dat haar sprak.

Er is dus geene genoegzame rede om de meening bijtevalen dat, na aftrek van het Arabisch dat door beschaving en godsdienst er is bijgekomen, de overblijvende grondslag dezer taal alleenlijk de arme eerste taalproeven van een wild volk zou opleveren, zoo als men die bij nog geheel afgescheiden levende huisgezinnen, die van hunne bergen op elkander gedurig aanvallen, zou mogen verwachten. Dat zij geene uitdrukkingen voor afgetrokken denkbeelden bezitten, bewijst zulks niet en het meerlettergrepige der taal spreekt voor het tegendeel.

In de uitspraak heeft het Berbersch ook de klanken voor welke het Perzisch nog eenige schrijfttekens voegt bij de Arabische.

II. GUANCHES.

Van het vaste land moeten wij een' uitstap doen naar de eilanden die ten noorden van den keerkring voor de westkust van Afrika liggen en die de Ouden gewoonlijk bedoelden (189) wanneer zij van dezelve onder den gezamenlijken naam van de *Ge-lukkige-eilanden* spraken; het zuidelijkste van welke naar de vele aldaar gevonden honden den naam van *Canaria* ontvangen en aan de nevensliggende medegedeeld heeft. FOGLEIUS vermeldt in zijne Geschiedenis van Genua, dat in 1291 Doria en Vivaldi twee galeien uitrustten en de Straat van Gibraltar doorzeilden om een' weg te zoeken naar Indië. Men meent dat zij bij die gelegenheid deze eilanden vonden (190), zij werden althans, toen in de veertiende en vijftiende eeuwen de scheepvaart der Europeërs zich naar dezen kant uitbreid-

(189) Want somtijds geven zij dien naam ook aan verschillende eilanden in den Griekschen Archipel, op de kust van Spanje, ja voorbij de Örk-eilanden. De door zijne gelcerdheid somtijds van den koers gebragte POSTEL wil dat zij Cuba en Iispaniola onder dien naam kenden. In derzelver afzonderlijke benamingen had de Grieksche en Romeinsche fabelleer de hand geleend. Volgens de berigten die PLINIUS had kunnen inwinnen schijnt het dat slechts twee derzelve te zijnen tijde bewoond waren, en dat men, naar de gebrekkige wijze van zeevaren, er van andere eilanden, waarvan hij den afstand berekent, naar toe zeilde. Men leze B. VI, hoofdst. 31 en 32 wat hij van de scheepvaart in deze zee berigt, die door Karthaagsche zeelieden gedreven werd.

(190) Over welken togt het *Magasin Encycl.*, *Juin 1810*, p. 408 bijzonderheden heeft.

de, omstreeks 1330 door een Fransch schip, dat door storm daarheen was vervallen, weder bekend; vervolgens troffen de Spanjaarden, die, niet te vrede met het genieten van voordeelen, heerschen wilden, en Teneriffa eerst in 1495 na den moedigsten tegenstand veroverden, er een volk aan dat zich Guanches noemde, *mannen* of *zonen* beteekenende. Zij schilderen dezelve af, als dapper, groot en welgemaakt, verstandig, in een' staat van burgerlijke beschaafdheid, van eene huisfelijke levenswijze en reine zeden, onder koningen, in aanzienlijken en landbewoners onderscheiden, die van hunne kudden leefden, hebbende ordelijke en zedelijke wetten. Dat deze eilanders van hetzelfde volk waren als de in vroegere eeuwen aangetroffene is allerwaarschijnlijkst; de Guanches hadden nog eene overlevering dat zij van een oud, groot en magtig volk afstamden. Zeer opmerkelijk is het dat zij de gewoonte hadden van de lijken te balsamen, waardoor zij aanspraak hebben om door ons onmiddellijk vóór de Egyptenaars behandeld te worden, schoon wij hen niet van dezelve afkomstig rekenen. Meer betrekking bewijst hunne taal dat zij tot de Berbers hadden, al weten wij nog niet in hoe verre dit aan afkomst of aan omgang is toetschrijven (191). Zekerlijk zal het hier, in een

(191) Overeenkomsten in gebruiken en taal met de Shelloehs, vindt men nader in JACKSON'S hier boven aangehaald *Account of Marocco*, f. 230. Ook is er over hen en hunne taal eene verhandeling in het IV. D. der *Mémoires de l'Académie Celtique*.

onderzoek dat aan latere nasporers voorbehouden blijft, veel moeten aankomen op de gelijkheid die deze taal met de Punische of met de niet Punische bestanddeelen van het Berbersch taal, want slechts in het laatste geval zou men het bevolken dezer eilanden onmiddellijk van de westkust moeten afleiden (192).

XXII.

MIDDEL - AFRIKA.

In deze afdeling bevatten wij alle de *volkeren die eenige of alle uiterlijke kenmerken van het Negerras bezitten.*

Er is niemand die, in het vooruitstekend bene-dendeel van het aangezicht, den breeden platgedrukten neus, de dikke lippen, het kroes en wollig hoofdhaar, de zwarte kleur der huid, alle deze trekken te zamen genomen, het beeld van den

(192) Een der kleinere Kanarische eilanden heet *Gomera*, en er is in Fez eene stad van denzelfden naam, die zeer nabij komt aan dien der *Gumari* van LEO. Het is zoo, dat bij s. MUNSTER en in eene oude uitgave van de reis van Aloysius Cadamustus *Gienera* gelezen wordt, maar ik vind dit eiland *Gemera* geheeten, omtrent dien tijd, door een' ongenoemden die tot het gevolg behoord had van den Graaf van Nassau, en deze eilanden in December 1534 ging bezoeken, nadat zijn „genadiger heere oorlof had genomen „ van Key. Ma. om nae Vlaenderen te trekken, en van Valentia „ getogen was den 17. Augusti.” *Nieuwe werelt der Landtschap-pen* (Antwerpen 1563) bl. 504.

Neger niet terftond zal herkennen; maar, waar zich flechts eenige van deze trekken voordoen, valt het niet zelden moeijelijk den fchijnbaren of echten, verderen of digteren, graad van verwantschap te onderkennen, en deze door de geheele rei der volkeren aantewijzen die daardoor aan de eigenlijke Negers aanfluiten. Want, in onzen tijd althans, bepaalt zich het land der Negers tot Guinea en dezelfs oostelijkfte naburen, en de zuidwaarts ftrekkende westkust. Evenwel vereenigen niet alle de Guineefche Negers deze kenteekens, en nog minder doen dit de volken die ten noordoosten, oosten en zuiden aan hunne landen grenzen.

Hier treft men er aan die wel het aanzigt maar niet de kleur der Negers, anderen die beide maar niet den platgedrukten neus hebben, met minder dikke lippen, met fluik of ftijf en lang hoofdhaar, en dit alles wederom in meer of minder fterk fprekende verfehidenheden. Vooral toonen deze zich in de kleur en fchijnt dit een der echtfte volksmerken te zijn. Het gebrek aan naauwkeurige berigten nopens de omftandigheden, maakt het zeer moeijelijk over dit kenmerk te oordeelen, en, daardoor, over deze volkeren met eenige zekerheid te fpreken. Het zien van enkele lieden van een' ftam door een paar reizigers, doet hier niet genoeg af om tot het voorkomen van het gansche volk te befluiten. Hoe veel aanmerkingen zou men niet kunnen maken over de naauwkeurigheid of onvolledigheid, over de zorgvuldigheid in het aanwijzen en het onderfcheiden, van elkander foms, uit dien

hoofde, tegenfprekende reizigers. Over het geheel genomen zijn deze afwijkingen zeldzaam en heeft men rede van zich te verheugen over de aanwinst van de berigten der zulken die in onzen tijd op onderscheiden punten in Afrika zijn ingedrongen. Zij zijn nogtans niet toereikende om den zamenhang dezer volkeren volledig te beschouwen of de oorzaken der trapswijze verschillen aantewijzen, of om te bepalen wat aan den invloed der volksvermenging, wat aan dien der lands- en luchtsgefteldheid en der levenswijze, is toetefchrijven. Dit is eene rede te meer die ons dwingt alle deze volkeren onder ééne afdeeling te begrijpen en geene afscheidingen te wagen.

- Dienvolgens zullen wij, aan beide zijden van de eigenlijke Negers in het midden van Afrika, twee hoofdverscheidenheden of trappen ten noordoosten, en even zoo vele ten zuiden, van dezelve stellen, onder welke laatste wij de minder bekende Negers tusfchen Kongo, de Maanbergen en de oostelijke zeekust beneden Abyfynië, en de Kaffers, brengen zullen; onder de eerste zullen wij de nog onvollediger bekende Negers beschouwen aan den Niger en tusfchen dezen, de Zahara, en de gebergten die het dal van den Nijl deeszijds influiten, en de kustbewoners van de Arabifche golf. Wij zullen deze trappen van het noordoosten af langs gaan, daar toch, zoo Afrika zijne inwoners van elders ontvangen heeft, zij langs dezen weg moeten getogen zijn.

I. NOORDOOSTELIJKE VOLKEN VAN AFRIKA,
TEN WESTEN VAN DE ARABISCHE GOLF,
EN TER WEDERZIJDE VAN DEN NIJL.

I°.

KOPTEN, IN EGYPTE.

De Kopten, die ongeveer een honderdste uitmaken van de tegenwoordige bevolking van Egypte, zijn ongetwijfeld het overblijffel van deszelfs oudste inwoners.

Dit aloude volk, zoo hoog geroemd wegens zijne wijsheid, en dat zekerlijk eene destijds uitstekende beschaafdheid, vooral ten aanzien van zijne staatsinrigtingen, bezat, had waarschijnlijk de zaden derzelve uit het zuidelijker Aethiopië verkregen, en zij waren op zijnen rijken bodem gelukkig ontwikkeld.

Men heeft veel moeite besteed aan de duistere geschiedenis der Rijken die hier nevens elkander bestaan, en zich allengs ook over Neder-Egypte, dat door de zee verlaten was, uitgebreid hebben. In de Geschiedenis heeft Egypte maar eenige punten van aanraking met de magten die naar de wereldheerschappij streefden; meer zien wij het als een prooi van zijne naburen en van verder afgelegene volkeren, en sedert drie en twintig eeuwen kwijnt het onder een zoodanig juk. De woede der vreemden heeft zich uitgestrekt tegen den godsdienst, tegen de kunstwerken, tegen de taal van

Egypte, maar geene van deze oorzaken, geene vermenging met vreemden landaard is in staat geweest het kenmerkend Eigene van den ouden Egyptenaar uitteroeijen, dat nog in de Kopten voortduurt en met hen is teruggedrongen in het binnensfe van Opper-Egypte, waar de meeste Kopten wonen.

Van in- en uitwendige oorzaken had, wel is waar, dit volkseigen geleden, reeds vóór de verovering van Egypte door de Perzen. Deze leiden het in 't bijzonder toe op het vernietigen van den alouden eerdienst. Onder de Grieksche meesters week de volkstaal naar de binnenlanden, onder de Byzantijnsche, en sedert het einde van de eerste eeuw der Mahometaansche tijdrekening, en vervolgens onder het gebied der Arabische vorsten, werd haar gebruik in openlijke stukken verboden.

In zeer ouden tijd hadden de Hyksos, na deze de Perzen, de Grieken onder Psammetikus en onder de Ptolemeën, en later ook onder de oostersche Keizers, tusschen beide de Romeinen, van hun bloed met het Egyptische gemengd, schoon het volk zoo veel mogelijk afgezonderd bleef leven van zijne beheerschers; weshalve men hier wel het meest van de lange verkeerung met de Grieken verwachten moet. Dit meer of minder gemengd ras, dan, dat de Saracenen bij hunne verovering vonden, oorspronkelijke inwoners en overblijffels der afgewisfelde meesters, heetten zij *Kopten*, misschien bij verkorting van ΑΙΓΥΠΤΟΣ. Scharen van Arabieren overstroomden toen Egypte en bragten

verder tot deze vermenging toe. In dezelve is niettemin het oude volkskarakter, in gedaante en in taal het heerschende gebleven, zoo als de gelaats-trekken en de Koptische taal dit uitwijzen (193).

In mumien en in afbeeldingen der inwoners op oude gedenkteekens, herkent men de negertrekken; het vinden van andere mumiën die dezelve niet vertoonen, en den Indischen gelaatstrek hebben, schijnt te bevestigen dat deze laatste van het uit-, de eerstgenoemde van het in-landsche echte volks-ras zijn. De overeenkomst tusschen den gelaats-trek der Negers en der hedendaagsche Kopten be-wijst de verwantschap van deze en de oude Egyptenaars, en van hen beide met de Negers.

De overeenkomst van de Oud-Egyptische taal, door sommigen de Pharaonische genaamd, met de Koptische, is blijkbaar uit een aantal Egyptische woorden die bij oude Grieksche en Latijnsche schrij-vers voorkomen, en door kenners van het Kop-tisch in dit laatste wedergevonden en zeer gelukkig daaruit opgehelderd zijn, weshalve men ze als ech-te woorden van die taal mag aanmerken. Het aan-wijzen van sporen van taalverwantschap met Indië, in 't bijzonder met de oudste van deszelfs talen, het Sanskrit, is niet onbeproefd gebleven (194),

(193) Over den oorsprong der Egyptenaars vindt men veel bij-eengebragt in BROWNE, *Voyage en Egypte, traduit par CASTERA*, I. 236 et suiv. Zie ook BLUMENBACH, *Decas* I. n°. 1, II. n°. 11, IV. n°. 31, VI. n°. 52 et 53. PLUCHE, *Concorde de la Géogr.*, p. 235, leidt den naam af van *Ai-Koptos*, het eiland der *Kopten*, en dezen van *Kapthor*, *Genesis* X.

(194) Over de betwiste stelling dat de Egyptenaars afkomstig

een ander heeft die in het Armenisch, naar het oordeel van voorname kenners zeer herfenschimmig, gezocht. Het zijn niet zulke verwijderde betrekkingen die ons moeten geleiden. Veiliger kunnen wij aangaan in het ontleden van het Egyptisch op den invloed van de Grieken, vooral van het hof der Ptolemeën en de geleerden van Alexandrië. Men herkent dien in het Koptisch in eene menigte van Grieksche woorden en van Græcismen (195). In dit Koptisch is de Bijbel vertaald en heeft men andere godsdienstige boeken, de eerstgenoemde zeker van den vroegsten tijd der prediking des Christendoms aldaar; het is van daar dat de tot den godsdienst betrekkelijke uitdrukkingen in het Koptisch haar Grieksch aanzien ontleenen. Wil men tot vroegere betrekkingen met Azië opklimmen, zou men met meer vrucht aan die met de Pheniçiërs (196), aan de betrekking van deze tot de

zouden zijn van de Chinezen, heeft, onder de nieuwere schrijvers, TURNER, *Reis naar Thibet*, bijdragen geleverd uit de natuurkunde ontleend. Eene lotus-soort (*Nymphaea nelumbo*, LINN.), die veel onder de hieroglyphen voorkomt, wordt thans niet in Egypte, maar wel in Indië gevonden. *Observations par A. F. DELILE*, in de *Mémoires d'Hist. Nat. du Muséum*. Zie ook BARROW, *China*, II. 232. Hij omhelst de andere meening met DES BROSSES, *Form. Méch.*, II. 444.

(195) KIRCHER was op de gedachte gevallen dat de Koptische taal de moeder van de Grieksche was, maar heeft later die meening herroepen.

(196) Verg. *Eerste Stuk*, bl. 166. Meer dan deze betrekking kan men niet afleiden uit het schrijven van S. HIERONYMUS, op *Jes.* XIX. vs. 18, dat hij zich in Egypte met het Kananiësch be-

Hebreën, en van deze zelf met Egypte mogen denken, zonder uit de overeenkomst tusfchen vele woorden en ook taalvormen van de beide taalftammen, tot derzelver verwantschap te mogen befluiten. Wat de vormen aanbelangt, zijn, over het algemeen, de Koptifche van de Semitifche zeer onderscheiden, en nog grooter is het verfchil in de gedaante der wortelwoorden. Van overeenkomst met het Berbersch of andere Afrikaanfche talen heeft men tot nu toe geene of zeer weinige en onzekere fporen gevonden.

Het Koptifch, zoo als wij het nu befchreven hebben, was ten tijde van Leo Afrikanus niet meer de heerfchende taal in Opper-Egypte; de Jakobitifche patriarchen van Alexandrië hadden reeds op het Synode, tusfchen de jaren 1130 en 1140 gehouden, verordend dat de Geloofsbelijdenis en het Onze Vader in de landtaal aan het volk zou uitgelegd worden, en de laafte der Kopten die het oude gefchreven Koptifch nog als eene levende taal kende was in 1673 een tachtigjarig man, feldert wien de reizigers er geene hebben aangetroffen die haar fpraken; zoodat men haar als uitgefcorven moet befchouwen (197).

helpen moest als eene middeltaal tusfchen het Egyptifch en het Hebreuwsch. Behalve dat men aan zijne taalkennis twijfelt. Wij mogen echter niet alle aandacht weigeren aan het fchrijven van LEO: „In Nubië beftaat eene taal die veel met het Arabifch, „Chaldeeuwsch en Egyptifch overeenkomt.”

(197) SONNINI, *Voyage en Egypte*, II. 189.

Men onderscheidt van dezelve twee tongvallen: den Neder-Egyptischen of *Memphitischen*, waarin de tot ons gekomen godsdienstige boeken zijn geschreven, en die doorgaans voor den rijksten gehouden wordt, zoo als men dit van den naderbij zijnde invloed van Alexandrië kan verwachten. Over de hoogere oudheid der Memphitische bijbelvertaling boven de *Saïdische* is men het niet eens. Deze is de naam van den tongval van Opper-Egypte, van Kairo tot Asfoan, door de Arabieren *el Saïd* genaamd; het schijnt, naar het te voren gezegde, dat hij voor armer maar zuiverder te houden is. Uit het gebruik van zachtere medeklinkers en het weglaten van de aspiratie oordeelt men dat de uitspraak zachter was. Sedert de tweede helft der afgelopen eeuw heeft men begonnen te spreken van een' derden tongval, die men den *Baschmurischen* of *Ammonischen* genoemd heeft, zich grondende op handschriften van het Museum van den kardinaal Borghia, waarin men afwijkingen van de beide voorgaande opmerkt, en op het gewag dat Athanasius, bisschop van Koes, in zijne Koptisch-Arabische spraakkunst maakt van een derde dialect onder dien naam; maar verder weet men van dit Baschmurische niets, als dat men een eiland van dien naam, tusschen twee armen van den Nijl in Neder-Egypte, in de aardrijksbeschrijving van ABULFEDA aantreft. Den anderen naam heeft men van het berigt van HERODOTUS ontleend, dat de Ammoniërs, een gemengd volk van Egyptenaars

en Abysfniërs, eene vermengde taal spraken; daaruit volgt niet dat het deze tongval was (198).

Van de vormen dezer taal zal het hier genoeg zijn te zeggen dat in de naamwoorden het getal en het geslacht niet door verbuiging maar door veranderingen aan het lidwoord, aan de voornaam- en de werkwoorden, aangeduid wordt, dat de laatstgenoemde vele onderscheidingen van tijden, doch maar ééne vervoeging bezitten, dat het vóorzetten eener lettergreep de afgeleide woorden vormt, en dat er vele zamengestelde werkwoorden zijn.

2°.

VOLKEREN IN NUBIE EN ABYSSINIE.

Wij treden op een' grond dien men, meer nog misschien dan Egypte, den klasfiekten grond van Afrika zou mogen noemen, in het overblijffel van aloude Rijken die eens een' aanmerkelijken invloed fchijnen gehad te hebben op de bevolking van dit werelddeel. De Atbar en de Bahr al Abiad vormen een eiland in het tegenwoordige Sennaar, waarop Meröe lag, van waar, naat hetgeen ons HERODOTUS zegt, het Egyptifche Thebe, de tempel

(198) PIERRE D'AVITY heeft goedgevonden in zijne *Description du monde* een Onze Vader als oud Egyptifch medetedeelen, dat, federt, een mengelmoes uit allerlei talen, zoo niet verzonnen woorden, bevonden is. — Men heeft, voorts, opgemerkt dat in alle de Koptifche lezingen van dit Gebed de doxologie: *want Uw enz.* ontbreekt.

van Jupiter Ammon in de woestijn, en de Grieksche orakelstad Dodona, hunnen eerdienst verkregen. Eenmaal de hoofdzetel van den karavanenhandel tusſchen het zuiden van Arabië, Egypte en het noorden van Afrika, zond het geene veroveraars uit, maar ſtond des te zekerder gegrondvest op rijkdom en op het aanzien van aloude heiligheid. Zoo duurde het voort tot omtrent het begin onzer jaartelling. Daarentegen verdwenen, als in het ligte zand der woestijn, de onzekere ſporen van rijken, door nomadiſche volkeren, of alleen op plaatselijke betrekkingen, voor een' tijd als vereenigingspunt, geſicht. Van dit oud en magtig gebied, dat tot Egypte reikte, zeven eeuwen vóór J. C., vinden wij hier en daar gewag in de geſchiedboeken der Hebreëſen, ſchoon zij deſzelfs grenzen en duur niet vermelden. Welke betrekking het had tot het rijk van de Makrobiſche Aethiopiërs, kan men niet zeker bepalen. Uit hoofde van deſzelfs rijkdom aan goud plaatſen latere onderzoekers het meer zuidwaarts. Zeker is het dat de Abyſſiniſche provincie Enarea en het land der Gaſats veel goud opleveren, welligt is de naam van Nubië aan het Koptiſch *nob*, goud, verwant. In latere tijden ontſtond hier het rijk van Axum, ſtrekkende van de Moſchophagen bij Suakem tot aan de Barberinen, hetwelk voorbijgaande veroveringen in Arabië maakte, en vermoedelijk de eerſte plantſtede van het Chriſtendom in deze oorden was. Artemidorus, bij STRABO, en Juba de jongere, bij PLINIUS, ſchijnen het nog niet gekend

te hebben. Mogelijk nam het een begin uit den ondergang van dat van Meroë, of uit Adule, eene handelstad die door weggelopen Egyptische slaven gesticht werd, waarvan Juba spreekt. Over dit alles, over de oudheden die dit gedeelte der aarde nog bewaart, vindt men meer gisfingen dan bevrediging van den weetlust.

Het is van belang de volkeren die hier tusfchen elkander leven niet te verwarren (199) en onderscheid te maken tusfchen de Abysfinesiërs, die zich Aethiopiërs noemen, en de Negervolken die een groot deel van dit land en van Nubië bemagtigd hebben, en bij de Ouden zoowel als bij de Aardrijksbeschrijvers der zeventiende en het begin der achttiende eeuw doorgaans onder den algemeenen naam van Aethiopiërs worden aangewezen. De eigenlijke Abysfinesiërs zijn geene Negers, hebben noch de dikke lippen noch het kroes haar van deze, ook niet den neus, die bij hun wel klein en platgedrukt maar beter gevormd is; zij zijn eer donkerbruin, naar het gele trekkende, dan zwart; fchoon NIEBUHR hen tot de zwarte volkeren rekent; de *Schankala's* of zwervende Aethiopiërs, ten westen, zijn het, en nog meer de *Barabras*, in Nubië.

HERODOTUS beschrijft het eerst en fchilderachtig de inwoners van deze landen; en men vindt ze er nog heden ten dage niet zeldzaam zoo als hij ze beschrijft, wanneer niet hun herdersleven hen

(199) Zie *Eerste Stuk*, bl. 181.

rondvoert, wonende in holen, in de steden zelfs in hutten die naar holen gelijken, en als aan de steilten der bergen hangende; men hervindt ze in hunne zeden, wilde huwelijken, gebruik van dierlijk voedsel en van drank dien zij uit honig bereiden; nog leeft een gedeelte van hun, gelijk toen Agatharchides hen beschreef, van het vleesch der olifanten, dat het hoofdoel was waarom zij er jagt op maakten, en van welke de Ptolemeën vergeefs de vernieling trachtten te verhoeden. In de aardbeschrijving van PTOLEMEUS zijn de toenmalige volken van het land der Troglodyten in regelmatige orde aangewezen, eenige van dezelve ontmoet men in BRUCE'S reizen; maar of zij hier gedurende zoo vele honderden jaren onveranderd zijn gebleven, of anderen, in hunne plaats gekomen, door dezelfde omstandigheden dezelfde levenswijze aangenomen hebben, of er daarentegen van de eerstvermelde naar de afgelegener zuidelijke deelen van Afrika verspreid zijn geraakt, zijn vragen waarop de Geschiedenis en de taalkunde zwijgen. Zoo veel weten wij, dat gedurende verscheiden eeuwen het magtige Rijk van Abysinië de inwoners van vele dezer landstreken vereenigde, tot dat het door inwendige oorlogen en de invallen der Gallas is te onder gegaan; dat deze nog steeds meer en meer hunne naburen aangripen en zich uitbreiden, terwijl de Turken en westelijke Negers de Nubische gewesten er van hebben afgescheurd. Intuschen bragt die vereeniging onder den Abysfinischen sceptor geene ineenmelting van deze volksstam-

men te wege, noch eene vermenging van hunne talen, hoezeer zij eenigen invloed op elkander mogen hebben gehad.

Wat hier door vreemde talen kan zijn bijgedragen, is voor een gedeelte optemaken uit het vroeger wegens de Arabieren gezegde, schoon de juiste tijd wanneer zij zich aan deze zijde van Afrika hebben neergezet niet bekend is. De veroveringen door de koningen van Axuma in Arabië gemaakt vallen in een later tijdvak en waren te kortstondig, om ze hier als eene hoofdzaak bij te brengen; de vroege wederzijdsche verkeering van de bewoners der beide kusten van de Arabische golf, is van elders genoeg bekend, en nog heden vindt men in Nubië rondtrekkende stammen van Arabieren. De betrekkingen tusschen de Aethiopiërs en Egyptenaars zagen wij uit HERODOTUS, en kunnen er hier het berigt van DIODORUS SICULUS nog bijvoegen (200) dat de Egyptische beeldschrift- en letterteekens van de Aethiopiërs ontleend waren, dat in Egypte het gewone schrift aan iedereen, maar het heilige (201), of *hiëratische*, alleen aan den pries-

(200) III. c. 3.

(201) Misschien was dit het verouderde *lettergreep*-schrift. COGNET, *de l'Origine des loix*, I. 167. Zoo wijken, bij voorb., de Slavische letterteekens in de kerkboeken van de Russische af.— Over deze schriftsoorten, en de tijdperken der hieroglyphen, die tot aan den tijd der verovering door de Arabieren in gebruik, en nog onder Theodosius de Groote verstaanbaar waren, geeft de *Leipziger Litteratur Zeitung* 1806, f. I. ff. verslag, uit *ЗОГА*, *de Obeliscis*. In de papyrus-rollen in de mumiën treft men somwijlen beeld- en letterschrift aan.

terstand bekend was, terwijl men zich in Aethiopië algemeen van dit laatste bediende. Men kan zich niet wel eene zoodanige betrekking van het eene volk op het andere voorstellen, zonder daarbij aan den invloed op de taal te denken, en men ontwaart tevens uit vergelijking van deze verhalen in welk deel van Aethiopië men dien naderen omgang schijnt te moeten stellen. Men kan hier bijvoegen dat onder Pfammetichus, de Egyptische kaste der krijgslieden in de nabijheid van Meroë werd gevestigd, in het tegenwoordig Gojan, of beter, Gocham. Men herkent echter thans, bij vergelijking met het Koptisch, geen' zoodanigen invloed van de taal van Egypte op die in Nubië en Abysfnië. Men bespeurt er ook geen' van de Egyptische volkplantingen onder de Ptolemeën langs de kust der Roode zee gevestigd. Van de Ictyophagen, die ten zuiden van de Aethiopiërs aan de kust woonden, vindt men dat zij de taal der Makrobische Aethiopiërs verstonden en dat Kambyfes zich van hun bediende als verspieders.

Na deze algemeene aanmerkingen over de mogelijke bestanddeelen dezer talen zullen wij een woord over elke derzelve zeggen.

Wij beginnen met het land AMHARA. Het gewest dat thans dien naam voert ligt in en aan de bergketen welke langs de geheele kust van de Arabische golf voortloopt, en, Abysfnië ten zuiden omvattende, zich landwaarts in buigt; waarschijnlijk was hier het vaderland van het volk dat eenmaal deze landen bemagtigde. AGATHARCHIDES maakt

van de taal van dit land als zijnde die van de kust der Troglodyten gewag, en zegt ze gesproken te hebben (202), en zij wordt het nog, ook in Gondar, en men verstaat haar in alle gewesten van Abysfinië. Men moet haar niet voor eene dochter houden van het Arabisch dialekt dat de Aethiopiërs van Geez spreken. Uit dit dialekt, nogtans, de voormalige hof- en godsdiensttaal, heeft het Amharisch veel ontleend, in welken tijd is onzeker, en heeft daarbij zijne zuivere oorspronkelijke gedaante verloren. De echt Amharische woorden zijn ten deele kennelijk aan de bijzondere schriftteekens, zeven in getal, die zij meer dan de bedoelde Aethiopische vorderen; de uit deze taal overgenomene vertoonen geen geregelde afleiding, maar veeleer een' overgang door onnaauwkeurige of onduidelijke opneming van het gehoor. Omtrent de verschillende tongvallen van het Amharisch, door LUDOLPH in zijne *Geschiedenis van Abysfinië*, BRUCE en anderen opgegeven, geldt de algemeene aanmerking, dat de nakomelingen van onderscheiden volkeren, door gelijkheid van leefwijze in dezelfde landstreek vereenigd, er echter onvermengd en hunne eigene taal getrouw gebleven zijnde, zulks de naaste aanleiding tot uiteenlopende dialekten is. Behalve deze oorzaak moet men hier aan het indringen der Gallas denken.

Tusfchen de rivieren Mareb en Atbar of Tecaze ligt het uitgebreid en bergachtig gewest TIGRE,

(202) Inter *Geogr. minores*, ed. Hudson, I. 46.

nog heden van belang, omdat alles wat uit Arabië verder in Abysinië wordt gevoerd, er door komt; voorheen was er de zetel des Rijks, in de hoofdstad Axum, en er is nog het verblijf van den bewindvoerende Ras; het dialekt dat aldaar gesproken werd had de meeste overeenkomst met de taal der Geez die daarom de Tigrische bij sommige schrijvers heet. De dialekten van Havasa en Argubba zijn aanverwant, afwijkende van deze zijn die van Suakem, waarlangs de oertogt geschiedt der karavanen van Sudan naar Mekka, en van Masfua, eene kale rots doch waar eene belangrijke koophandel gevestigd is. In het gemeenschappelijke dat deze tongvallen bezitten schijnt het overblijffel voorhanden te zijn van de oude Kamara-taal der Troglodytische kust.

Westelijker wonen de *acows*. *Sera* is de hoofdstad van een' dezer stammen die in de nabijheid van Lasta en Begender aan den oorsprong van de Tecaze, in eene rotsige en ruwe, maar niet onvruchtbare landstreek, woont, talrijk, krijgsvanstig, en onder vijf opperhoofden verdeeld is. Andere stammen van dit volk wonen in het noorden van *Damot*, in een vlak en vruchtbaar land aan beide zijden des Nijls, niet ver van zijn' oorsprong; zij drijven een' karavanenhandel met levensmiddelen met de binnendeelen van Abysinië en met de Schankala's, hunne oostelijke naburen. De zendelingen der Jezuïten hadden er, toen de Portugeesche handel op de Roode zee bloeide, ingang gevonden.

Nevens deze is, aan de zuidwestelijke oevers van den Nijl, het land van de GAFAT, die, gelijk hunne evengenoemde naburen, aan deze rivier hulde doen. Zij leven ook door alle de gewesten van Abysinië verspreid en zijn een woeste en onrustige landaard.

Onder den naam van FALASCHA, die, naar men zegt, ballingen beteekent, treft men een volk aan van den Joodschen godsdienst, deels verspreid in de onderscheiden rijken en gewesten van Abysinië, in het bijzonder in Dembea als wevers en smeden, deels te zamen wonende en zeer talrijk in het bergachtige land Samen, hetwelk door de Tecaze van Tigre en Sine wordt gescheiden. In de rotsen van dit gewest hebben zij een' in de geschiedenis van Abysinië vermaarden krijg met de koningen van dit land gevoerd, toen zij in het grootste gedeelte dezer provincie een gevestigden Staat, die zich ook in andere schijnt uitgestrekt te hebben, bezaten, onder een koning Gideon en koningin Judith. Deels wonen de Falascha ook westelijker buiten de landen die tot Abysinië gerekend worden. Men weet voorts dat er in Arabië tot in de zesde eeuw een Joodsche Staat bestaan heeft, die door invallen uit Abysinië te niet is gegaan. LUDOLPH en BRUCE verschillen in hunne berigten nopens derzelve godsdienstige boeken. De laatstgemelde heeft de negen eerste verzen van het eerste hoofdstuk van het Hooglied in de talen van de Sora- en van de Damot-Agows, van de Gafat, en van de Fa-

lafcha, medegeedeeld, doch zonder eenige verklaring (203).

In Sennaar is, sedert het begin der zestiende eeuw, een deel van een Negervolk, de Schilluks, over welke wij in het vervolg spreken moeten, heerschende, en heeft waarschijnlijk zijne taal medegebragt. Van den vorst derzelve, en voorheen van den Keizer van Abysinië, is de Mek of Koning van DUNGOLA afhankelijk; de inwoners van dit land zijn rijk door den handel met Kairo, doch wonen armoedig in aarden- en stroohutten of in holen. Aan dezen Mek zijn ook de BARABRAS onderworpen, wonende omstreeks waar de Atbar of Tecaze in den Nijl valt. Deze zijn een zwart volk, dat het Mahometismus belijdt en onder een Scheik van hun' landaard staat die hunne geschillen beslecht. Hunne levenswijze is eenvoudig, zij gaan troepsgewijze naar Kairo, waar zij als knechten, doorgaans trouw, dienen, en keeren met wat zij overgewonnen hebben naar huis. DENON (204) beschrijft hunne gedaante uitvoerig, die ten uiterste schraal is, de sprekendste bewijzen toont van

(203) Prof. VATER heeft dezelve als taalproeven overgenomen in het III. D. van den *Mithridates*, in Latijnsche letters, en getracht, met behulp van de Grieksche Bijbelvertaling en eener andere in de Geez-taal, de beteekenis van elk woord uittevorschen, waarin hij het met meer of minder gewisheid tot een twintigtal derzelve gebragt heeft. Over de Joden in Abysinië zie VALENTIA, *Reize*, IV. 174, en de *Aanteek. van den Vertaler*.

(204) In zijne *Descr. de l'Egypte, état moderne*, XI. p. 399.

den invloed der luchtstreek waaronder zij wonen, en van die der westelijke Negers geheel onderscheiden is. De tongvallen der beide opgenoemde wijzen verwantschap aan; die der Barabras heeft iets zachts en niets van de keelgeluiden van het Arabisch, zelfs spreken zij deze taal minder ruw uit. Met de vroeger verhandelde Berbers schijnt er geene betrekking te bestaan (205). Welke bedoeld worden als onderdanen van den Keizer van Borneo in den titel dien men hem geeft is onzeker.

II. LANDEN TUSSCHEN DE ZAHARA EN DE RIVIER DIALLI-BA OF NIGER.

De inwoners derzelve hebben niet alle de kenmerken der Negers, maar komen hun zeer nabij.

Hoe verder wij van de zeekusten in de binnen-deelen van Afrika trachten doortedringen, vergezellen ons de reizigers minder met hunne berigten, en wordt het moeilijker eenige punten nopens de verwantschap van de volkeren die er wonen en

(205) De Barbarijfche zeeboezem, bij PTOLEMEUS, ten zuiden van de evenachtslijn, kan hier moeilijk in aanmerking komen, nog minder Berbera in den *Periplus* van ARRIANUS. Het schijnt dat de Ouden, naar welke aanleiding het zijn moge, den naam als een algemeen woord gebruikt en op plaatsen in allerlei landen toegepast hebben; als *vreemdeling*, of *van elders gekomen*, beteekenende. Bos, *de etymologia Graeca*, p. 20 *in fine*. — Men vergelijkte echter hier boven, bl. 206.

hunne talen vaststellen; langs vermoedens en waarschijnlijkheden voortgaande, mogen wij te vrede zijn, zoo wij hier of daar een' zekerder reisweg voor na ons komende onderzoekers openen.

In dit gedeelte bevinden zich drie aanmerkelijke stroomen: de Senegal en de Gambia die zich in den Oceaan ontlasten, en de Niger over wien zoo veel getwist is. Langen tijd heeft men dezen laatsten naam aan den Senegal gegeven, misleid door de overeenkomst met dien van Zwarte rivier, *Bafing* en *Ba-leo*, onder welken sommige Negers den Senegal kennen. Van hier de verwarring in de opgaven nopens het oostelijk of westelijk loopen van den Niger der Ouden, door de inboorlingen *Dialliba* genoemd, dien MUNGO PARK het eerst duidelijk heeft aangewezen (206). MOLLIEU plaatst deszelfs oorsprong, in de bergketen die Guinea van de binnenlanden scheidt, op 9 graden 45 minuten noorderbreedte en 8 graden 20 minuten oosterlengte van Ferro, en acht dagreizen zuid van de stad Timbo. De bronnen der eerstgenoemde rivieren, van den Rio Grande, en van nog anderen die in in deze grootere vallen, vond hij ten noordwesten van die stad, niet ver van elkander, iets zuidelijker dan den 10den graad.

De stelling dat er tusschen de groote woestijn,

(206) Want D'ANVILLE had alleen aangetoond dat het niet dezelfde rivier was als de Senegal. *Mémoires de l'Acad. des Belles lettres*, Vol. XXVI. Men vindt den naam ook geschreven: Joliba, Gulbi.

ten zuiden van den 20sten en 25sten graad noorderbreedte, en de aangewezen rivieren, die in dit werelddeel mogelijk in latere eeuwen koophandel en verlichting zullen uitbreiden, volkeren wonen die een middelras uitmaken en hunne gemengde afkomst ontleenen van de noord- en zuidwaarts gelegene, berust, bij de wenken ons door de kennis van ondernemende reizigers aangebragt, met name wegens de landstreken van Afnoe of Kaska, op de vergelijking der oudere berigten wegens deze landen, over welke wij mitsdien het een en ander zeggen moeten.

PTOLEMEUS is te dezen aanzien, onder de Ouden, de uitvoerigste, maar zijne opgaven van volkeren, bergen, stroomen, noch die van zijne tijdgenooten, hebben nog niet genoeg kunnen getoetst worden om er voor ons onderwerp gebruik van te maken (207). Verscheiden volkeren komen bij hem voor met den bijnaam Aethiopiërs, die aan hunne Negerkleur moet doen denken. Van de rijken door LEO (208) opgenoemd en in persoon

(207) Over het geheel is er eene fout in zijne rigting, en daardoor komt de ligging der plaatsen niet naauwkeurig overeen. Zijne rivier Bagrades loopt, van eene binnenlandsche bergketen onder den 20sten graad, in de Middellandsche zee uit. De krijgsgoetien van de Romeinen tegen de Garamanten moeten hen tot voorbij deze bergen en diep in het tegenwoordige Soedan gevoerd hebben.

(208) HASIUS heeft hem gebruikt voor zijne landkaart van Afrika, bij Homann uitgegeven, die men hierbij met nut zal inzien. Van den voortgang der kennis aan de binnenlanden van Afrika verhaalt LEO, in het begin van zijn VII. Boek, dat de oudste (hem bekende) schrijvers over dit werelddeel, BEKER en MASOUDI, niets verder kenden dan Guago en Cano, maar dat in het jaar 380

bezocht, hebben de nieuwere reizigers er verscheiden wedergevonden. Eene naauwkeurige vergelijking is hier te noodzakelijker omdat de berigten van sommigen hunner alleen op ondervragingen en niet op eigene bevinding steunen. Van daar dat meermalen de namen van landen of volken als namen van steden worden opgegeven, en daardoor hangen ook de verzekeringen omtrent derzelver aanzijn en belang veel af van den graad van kunde der genen die ze gaven.

1°.

LANDEN ONDER HET WESTELIJKE DEEL VAN
DE WOESTIJN.

Beneden, dat is zuidwaarts, van zijne vijf donkergele volkeren, plaatst LEO de navolgende die hij als van éénen stam en eenerlei taal beschrijft:

GUALATA, in eene groote oase in de woestijn, honderd mijlen boven den Senegal, was in zijn' tijd de zetel van den later naar Tombuctoe verlegden handel met de binnenlanden. GOLBERRY verhaalt dat in 1787 een voortvlugtig Prins van het huis van Marokko zich aldaar gevestigd had.

GINEA (209), ongetwijfeld het Yani van MUN-

der Hegira (1002 na J. C.), zeker Mahometaan die in Barbarije reisde het overige van Nigritië ontdekte, en dat de Nigritiërs eerst onder een' koning Joseph die Marokko stichtte, en daarna onder de vijf Lybische volkeren, de Berbers, stonden.

(209) Dit is geenszins de hedendaagsche kust van Guinea, tot

GO PARK, die ongeveer twee kleine dagreizen van deze aanzienlijke stad kwam; twee dagreizen verder vormt de Niger een groot binnenmeer, Dibbi of het Zwarte meer, waaruit verscheiden rivieren ontstaan.

MELLI, ten zuiden van het voorgaande en van den Niger, langs welken het zich omtrent vijftwintig Duitsche mijlen uitstrekt tot aan den mond van eene rivier. Ten westen reikt het aan zeer groote boschen die tot aan de Atlantische zee zich uitstrekken; ten zuiden aan woestijnen en dorre gebergten, ten oosten aan het gebied van Gago. De inwoners zijn de geschiktste, beschaafdste en vlijtigste van alle deze volkeren, en hebben het eerst de leer van Mahomet aangenomen. In deze beschrijving herkent men de Mandingo's, van welke men weet dat zij zich van verscheiden rijken in deze streken hebben meester gemaakt, en de boschen door welke PARK zijne terugreis nam, en die men meent dat tot bij de bronnen van de Gambia en den Senegal voortduren.

TOMBUCTOE, door Mense Suleiman gesticht in het jaar 610 der Hegira, 1232 na J. C., dat Cabra tot haven of ladingsplaats heeft, gelijk LEO getuigt en almede door PARK en anderen bevestigd wordt. Men kent het als de groote stapelplaats van den handel voor de binnendeelen van Afrika, en bevolkt met eene menigte van kooplieden en

welke men, door eene te ruime opvatting van Leo's berigten, den naam schijnt te hebben uitgestrekt.

kunstenaars; het heeft een rijk en magtig Koning, wiens voorzaat, niet lang vóór den tijd van LEO, vele naburige rijken door geweld of trouwloosheid had overwonnen of van zich afhankelijk gemaakt. Joden werden er, toen hij schreef, volstrekt niet geduld, zelfs niet de handel met hen, op verbeurte van goetereu.

Nog meer ten zuidoosten beschrijft hij eene zeer groote en rijke stad, GAGO, de hoofdplaats van een' staat van dien naam, en de markt van een' uitgebreiden handel, in het bijzonder in slaven en Europefche lakens; van een' aankomend' jongen was de gewone prijs zes goudstukken (210), van eene el laken van het geringste foort vier, van het beste rood Venetiaansch of Turksch tot dertig; paarden, over het geheel in deze streken schaars, in Europa aangekocht voor tien werden er tot veertig ja vijftig goudstukken verkocht; duurder dan dit alles was het zout. Deze handel werd door middel van de Mooren gedreven. Niet alleen bevestigen deze bijzonderheden ons de onderlinge verkeering met de Staten ten noorden van de woestijn, maar LEO vermeldt ook de staatkundige betrekkingen met dezelve, die genoegzaam aantoonen dat de beiderzijdsche volkeren van verwante afkomst zijn. Dat wij bij de eene en de andere Arabifche namen van vorften aantreffen moet ons

(210) De *Aureus* van de zestiende eeuw is, mogelijk, bij LEO de Rosenobel, of de veel zwaardere Portugeefche gouden munt; het is hier genoeg, de vergelijkende waarde optegeven.

evenwel niet tot eene dadelijke taalverwantschap doen besluiten, daar dezelve met het Mahometismus bij beide denkelyk zijn aangenomen. Het zijn deze volkeren die MELA, onder den naam van *Nigritae*, en ook de hedendaagfche fchryvers, van de Aethiopiërs onderscheiden.

2°.

LANDEN ONDER HET OOSTELIJKÉ DEEL
VAN DE WOESTIJN.

De Arabifche naam *Soedan*, die het zelfde als Nigritie, land der Zwarten, beteekent, omvat de landen die zuidoostwaarts van de groote woestijn liggen. Bij de inlanders heeten zij *Afnu*, volgens HORNEMANN *Haoesfa* en in de taal van Bornoe *Asfna* (211). De gewone handel op deze wordt van Tripoli en Fezzan, gelijk die op de westelyke van Marokko, gedreven. Laten wij nogmaals LEO met de nieuweren vergelijken.

Het is bekend dat de groote rivier die dit gedeelte van Afrika bewatert, veeltijds Niger, de Zwarte rivier, ook wel de Nijl der Zwarten wordt geheeten om hare jaarlyksche regelmatige overstroomingen. Niet slechts het voornaamste handelsoord van Gine wordt, naar LEO, in onze Hooi-, Oogst-

(211) Nadere kennis van deze talen zal misfchien ontwikkelen welke algemeene naam onder dezen en dien der *Azanagi*, of *Sanhagi*, hier voren vermeld, te verftaan zij?

en Herfstmaanden , in een eiland herſchappen ; het oostelijker , door bergen omgeven GUBER wordt er door onder water gezet. De inwoners generen zich ten deele van de veehoederij , ten deele van handwerken. Het stond destijds onder Tombuctoe , en is volgens HORNEMANN in handen van een Sultan die zich van Zanfara heeft meester gemaakt , echter zelf aan dien van Asben te Agades ſchatplichtig is. Omtrent de juiste ligging is bij beide eenig verſchil , dat ons noch verwonderen noch bezig houden of voor ons onderwerp , zoo als wij het behandelen , van belang zijn kan , waar het op de groote omtrekken aankomt om te geraken tot het vastſtellen van groote punten.

Aan ZANFARA geeft LEO ruwe en zeer zwarte inwoners , met zeer breede aangezigten.

Ten westen van dit plaatst hij ZEGZEG , deels vlak , deels bergachtig ; noordelijker AGADES , thans door de Kollowy beheerscht , van wie bij gelegenheid van de Tuarycks geſproken is ; volgens LEO zijn de inwoners van Agades de blankſte onder de Nigriten.

CANO , verder ten noorden van den Niger verwijderd , is een groot land vol woestijnen en boschrijke gebergten , vruchtbaar echter , en veel citroenen voortbrengende , door vee- en akkerlieden en over 't algemeen door eene zeer beſchaafde bevolking bewoond. Naar deze landgeſteldheid , moet het er op vele plaatſen niet aan water ontbreken , dat werkelijk , naar LEO's beſchrijving , uit talrijke bronnen in de bergzijden ontspringt.

CASENA, zuidoostelijker naar de rivier, is ruw en bergachtig, schoon niet onvruchtbaar. De zeer zwarte inwoners hebben groote neuzen en vooruitstekende lippen. Het is de groote markt voor den handel tusfchen Fezzan en de landen van Nigritië, liggende, volgens NIEBUHR, op den weg van Zanfara.

Nog meer ten zuidoosten vinden wij GUANGARA, met een klein verschil in de uitspraak, bij den laatstgenoemden reiziger *Kankara*, bij EDRISI *Vankara* gefchreven; rijk aan goud, dat na het afloopen van den Niger verzameld wordt.

De berigten omtrent deze landen door HORNE-MANN van verscheiden welonderrigte lieden uit Borneo en Haoesfa verkregen, verdienen te meer opmerking omdat de verschillende namen waaronder zij bij de omliggende volken bekend zijn, eene naauwere bekendheid met dezelve fchijnen aantewijzen. Over het algemeen moet men zich van derzelyer omvang geen zoo groot denkbeeld maken als men gewoonlijk doet. Naar deze berigten zijn de inwoners van Haoesfa wel Negers maar niet geheel zwart; de neus klein maar niet platgedrukt, en ook niet de onaangename Negergestalte.

Al verder naar het Oosten wordt van nog andere landen gewag gemaakt, wier inwoners niet alle de Negermerken fchijnen te hebben; die van BEGARI of BEGOMA hebben er de kleur van. Volgens SEETZEN treft men er blanken aan, die echter geene inboorlingen, maar denkelijk uit Barbarië of van de Tuarycks waren. Hij zag een' jongen man uit

Begarmi die dikker was dan gewoonlijk de Negers; deze was Mahometaansch, en zoo beschrijft EDRISIHEN ook, aan NIEBUHR werden zij beschreven als Christenen, en van het rijk van Bornoe afhankelijk. Bij den laatsten komt een naburig volk, de KENDIL, voor, lang haar hebbende, even als de inwoners van Sennaar.

Van KANEM, van KUKU, door de inlanders *Fid-dri*, door de westelijker volken *Lusfi* geheeten, waar eene binnensee is die naar mate van het zwellen door de regens van vier tot acht dagreizen in den omtrek heeft, van WADY dat ten oosten aan Darfoer grenst, waar, als voorheen uit kleine Staten bestaan hebbende, tot tien tongvallen gesproken worden, en nu door omzwervende Arabieren vermeersterd en onder één gebied gebragt, van NAFI of NYFFE, eindelijk, zij het genoeg de namen alhier opgegeven te hebben, om ze in de jongste reisberigten te kunnen wedervinden, die over hunne ligging en of zij onder deze of eene volgende afdeeling behooren, ons nog in het onzekere laten.

3°.

DE FOELAH'S.

Stelliger kundigheden heeft men, met name door MUNGO PARK, van dezen uitgebreiden volksstam verkregen, die aan den Senegal, over de Gambia en tot aan de Sierra Leone of Leeuwenbergen, en aan den noordoostelijken kant tot aan de reeds be-

schreven volkeren, en bij Fezzan reikt; en een middelras tusschen de eigenlijke Negers en de Blanken van Afrika is. Zij zelve achten zich beter dan alle de Negers en rekenen zich altijd tot de blanke volkeren. Dit onderscheid bevond ook OLDENDORP (212) bij een' Foelah, zijne zwarte haren waren gelijk die der Europeërs, zijne kleur niet zoo donker, de neus niet zoo stomp, en de lippen niet rood als die der Negers, maar zwart. JOHNSON, in het begin der zestiende eeuw, beschrijft ook hun lang en niet kroes zwart haar; hij noemt ze *Faelbies*. Naar PARK hebben althans de genen die aan de Gambia wonen wit zijchtig haar, meereendeels eene geelbruine kleur en sijne gelaatstreken; terwijl de kleur noordelijker meer naar het gele zweemt. GOLBERRY noemt hunne kleur, in hunne eigenlijkste woonplaatsen, *rood-zwart* (213) geeft hun regelmatigere trekken en lang, minder wollig haar; eene van hunne volkplantingen, de Peuls aan den Senegal, zijn koperrood-zwart. Anderen onderscheiden de zwarte en de roode Foelah's, waarvan de eersten, naar andere Negers gelijkende, sterk en dapper, maar de laatsten van eene zwakkere ligchaamsgesteldheid zijn. Volgens MOLIEN (214) zijn deze laatsten het oorspronkelijk

(212) De nauwkeurige waarnemer der Negers op de Karaïbische eilanden, in zijne *Geschiede der Missien der Eyang. Brüd.*, f. 274.

(213) *Noir rouge*; zoodat, naar het Fransche taaleigen, zwart de grondkleur, rood de *nuance* is.

(214) *Voyagé en Afrique etc.*, I. p. 273.

stamvolk dat, na het intrekken der uit Europa verdreven Saracenen, zuidwaarts vlugtte, op de Sereres indrong, en met deze en de Jalofs zich vermengende, geboorte gaf aan den halfkleurigen stam der *Torodos*, die hen naderhand voor een groot deel uitroeiden. Beide spreken ééne taal, welke van die der zwarte Foelah's verschilt. Een andere onderscheiding vindt men gemaakt tusschen de onafhankelijke Foelah's of zoo even gemelde Peuls, en de genen die onder hun opperhoofd of Siratik staan, oostelijk aan de beide oevers van den Senegal (215).

Het eigenlijke volk der Foelah's bestaat een uitgebreid grondgebied bij de bronnen van den Rio Grande, onder den 10den graad noorderbreedte en tusschen den 15den en 12den graad oosterlengte van Ferro. Timbo, eene zeer volkrijke stad, 80 mijlen van Sierra Leone, is de hoofdstad van dezen ganschen stam, die een groot deel der landen tusschen den 14den en 11den graad noorderbreedte aan zich onderworpen heeft.

Den omvang der kolonien van dit moedig, verstandig en gevreesd volk, bepaalt GOLBERRY van den 4den graad noorderbreedte tot aan den zuidelijken oever van den Senegal, en hij plaatst op dit zuidelijke punt de *Foelah's-Suso*, onder welken

(215) Men vindt deze in de *Carte particuliere du cours des rivières de Sénégale et de Gambie* van D'ANVILLE uitvoerig. Zie ook MOLLIER, *Voyage aux Sources du Sénégale et de la Gambie*, in 1818, en zijne kaart.

naam zij op de noordelijke oevers van de Mesurada, op de Sierra Leone, aan de Scherbroo, en Rio Sestos, alsmede aan de kapen de Monte en de Palmas, bekend zijn. Ten noorden heeft de reeds gemelde volkplanting der Peuls tusschen Podhor en Galam een Negerrijk gesticht, dat zich 130 mijlen langs de rivier uitstrekt. Nopens deze uitbreiding der Foelah's over dezelve geeft PARK ophelderingen. Het koninkrijk Bondoe, in het midden tusschen den Senegal en de Gambia, het middelpunt van den binnenlandschen handel, vergroot door afgedwongen gedeelten van het rijk van Bembock, dat er ten oosten aan grenst, desgelijks het koninkrijk Masfina aan den noordelijken oever van den Dialli-ba, niet ver van Silla, de verste plaats door PARK op zijne eerste reize gezien, en van Yani, worden door Foelah's bewoond, die zich overal aan de reizigers in deze gewesten als zorgvuldige landbouwers en veehoeders voordoen. PARK beschrijft hunnen regeringsvorm als naar den Koran ingerigt, en de genen welke dezen godsdienst zijn toegedaan als ijverig in het oprigten van scholen, waar ook de kinderen van de in hun midden wonende Heidenfche Foelah's onderrigt zoeken en meestal wat Arabisch leeren. De taal der Foelah's zelve is zeer zacht, met vele klinkletters en daarin uitgaande woorden. Nog veel noordoostelijker als Masfina woont een gedeelte van dit volk, onder den naam van *Phalatya*- of *Phellata*-Arabieren, tot nevens en tusschen de Tuarycks en de Negers in Haocsfa en de naburige woestijn van Zahara. Een man van

dit volk afkomstig, van wien SEETZEN eenige woorden vernam, was geboren te Ader, eene stad vijf dagreizen van Fezzan gelegen; zijne kleur was zwartachtig bruin, iets donkerder dan gewoonlijk die der Abysiniërs; hij had groote, zwarte, blinkende oogen, een' grooten gebogen neus, wijden mond, dunne lippen, en ongemeen fraaije witte tanden; het deel van het aangezicht van beneden den neus tot aan de kin stak iets meer vooruit dan men het bij de meeste Europeërs ziet, doch zelfs onder deze zou het hem niet leelijk gemaakt hebben. De Phellata tot welke hij behoorde, hielden zich op in een groot deel van het noorden van Afrika, dat onze aardbeschrijvers Belad el Gerid (Biledulgerid) en Zahara noemen. Ader, volgens zijn zeggen, behoort aan een' Sultan die van dien van Agades afhankelijk is, welken hij het hoofd van alle de Tuarycks noemde. Van Ader naar Zanfara waren vier of acht dagreizen door streken door Phellata's en Negers bewoond. De toenmalige regeerder van Zanfara Osman Ibn Phoduah geheeten, was Scheik-el-din, zoo veel als patriarch over alle de Mahometaansche Negerlanden, en men deed bedevaarten naar hem. Hij was van den stam der Phellata's, maar zwart. Ik mag uit deze berigten van Dr. SEETZEN (216), die veel licht over de aardrijkskunde van Afrika verspreiden, hier niet meer overnemen, dan alleen het verhaal van denzelfden Phellata, dat pelgrims van Yani en

(216) Geschieden verzamelingen, door VATER gebezigd.

Tombuctoe over Ader naar Mekka waren gegaan, en dat de Tuarycks tot op drie dagreizen van Egypte stroopen, en de karavanen van Fezzan naar de zuidelijke landen geleiden. MOLLIEEN sprak mede een' Foelah die de reis naar Mekka had gedaan, en hem verzekerde dat de Dially-ba in den Nijl valt. Uit dit alles is blijkbaar hoe zich de Foelah's ver uitstrekken, en de taalproeven die men op zeer verwijderde punten heeft kunnen opzamelen bevestigen het. De Phellata's voeren den bijnaam van Arabieren, denkelyk ter onderscheiding van de Tuarycks, van den eenen, en van de Negers, van den anderen kant, en het is, daar zij den Koran hebben aangenomen en er veel Arabisch in hunnen tongval is, niet vreemd. In Egypte geeft men gewoonlijk den naam van Fellah aan alle landbouwende Arabieren, in tegenoverstelling der Beduïnen. Men gist dat dit woord, dat in het Arabisch is overgegaan, de beteekenis bevat van den naam der Foelah's; zelfs wil men dat de Fellah's in Egypte geene nakomelingen van de Arabieren zijn.

4°.

VERMENGDE NEGERS EN NOORD-AFRIKANEN.

Wij zagen dat de Romeinen ten zuiden van Fezzan tot naar den Niger toe krijg, en eenigen tijd zelfs gebied, hebben gevoerd. Het is niet onwaarschijnlijk dat dit aanleiding zal hebben gegeven aan stammen van Garamanten, Numiliërs, Getuliërs, die

grootendeels aan eene onbestendige leefwijze gewoon, maar nogtans niet afkeerig van den landbouw waren, om zich den druk der Romeinsche magt te onttrekken, zich aan de zuidelijkere, zwarte volkeren aantefluiten en er zich, zoo zij het niet reeds vroeger gedaan hadden, meê te verbinden. De bijnamen aan sommige der Getuliërs en Aethiopiërs (217), naar de kleur, door PTOLEMEUS gegeven, bewijzen vrij duidelijk zulke vermengingen, te meer daar hij volken, die hij bepaaldelijk als Negers of als Aethiopiërs opgeeft, tusschen andere plaatst zonder er die onderscheidende benamingen bijtevoegen. Men houde daarbij in het oog dat het kenmerk van onderscheiding, de scheidsmuur tusschen den Heiden en den vereerer van den Propheet, eerst eeuwen daarna werd daargesteld.

Een middel tot nader herkennen van den Romeinschen invloed kan, bij nauweren omgang met deze volkeren, zich voordoen in den graad van volkomenheid en wijze van behandeling van hunne handwerken, die men wil dat in deze landstreken werkelijk een' hooger' trap hebben bereikt. Wat daarvan zijn mag, men kan zich naauwelijks voorstellen dat een levendige en rijke koophandel eeuwen lang tusschen deze naburige landen zou zijn gedreven, zonder dat zich lieden van dezen en dien landaard over en weder zouden hebben neêrgezet, huwelijksbetrekkingen aangegaan, en wat dies meer zij. Men vindt van geheel zwarte

(217) Melano-Getuli, Leuc-Aethiopes.

Tuarycks gewag gemaakt. Hoe vorsten ult het noorden van Afrika over volkeren bezuiden de woestijn geregeerd hebben, en de handel zich aldaar in handen van de Berbers bevindt, is reeds hierboven aangemerkt.

Van alle deze volkeren, door LEO begrepen onder de Nigriten, verdeelt hij de talen ten zuiden van de Zahara in twee hoofdtakken: die der *Gubers*, van de oostelijke rijken Guber, Cano, Cafena, Zegzeg en Gangara, en de *Sungay*-taal in de westelijke rijken Gualata, Tombuctoe, Gine, Meli en Gago. Van den tweeden tak is Gualata de hoofdzetel, liggende in het midden der landstreken die hij als de woonplaats van den Berberstam Zanhaga beschouwt. Deze laatste schijnt nog ver zuidelijk in de Negerdialekten te zijn overgegaan; de taal van Yani was, volgens PARK, geheel verschillende van die hij tot daartoe gehoord had, de Negers noemden dezelve *Tani-Koemma* en de Mooren *Kalam-Socchday*, welk laatste VATER voor de algemeene benaming van de gezamenlijke tongvallen en met *Sungay* overeenkomende houdt.

III. HET EIGENLIJKE MIDDEL - AFRIKA.

Zwarte, of zwart-bruine Negers, met ingedrukten neus, vooruitslekende onderkaak, dikke lippen, en kroes hoofdhaar..

Wij stellen de algemeene grenzen van deze afdeling, ten westen, van den Senegal en den mond

van de Gambia tot aan kaap Negro, van den 12den graad noorderbreedte tot den 16den graad zuiderbreedte en door 30 graden oosterlengte, een 'boog der kust volgende van niet minder dan elfhonderd uren uitgestrektheid; van dit zuidelijke punt oostelijk opwaarts tot aan de Maanbergen en de bergten aan den Opper-Nijl; en van hier langs den loop van den Niger dezen driehoek sluitende.

Het is niet mogelijk, en, al ware het, zal men het hier niet verlangen, de afscheiding van het gebied van elk volk aantewijzen. Wij hebben ons geene aardrijksbeschrijving, maar de kennis van hunne talen, voorgesteld, en alleen zoo veel van hunne lotgevallen te zeggen als ter zake van deze wetenswaardig is. Het opnoemen van meer dan zestig Negervolkeren die onder deze afdeeling behooren, zou onze kundigheden weinig uitbreiden, hoezeer, in meer dan één opzigt, de verhalen van verdienstelijke schrijvers over hen de weetgierigheid gaande houden, naar welke wij dus liever verwijzen; vertrouwend dat de beknoptere wijze van behandeling, ten aanzien van de noordelijke stammen in Azië aangenomen, ook hier bijval vinden zal. Even als daar staat er eene, hier gewis talrijke, bevolking voor onze oogen, halfbeschaafd, weinig verlicht, ten deele slechts duistere begrippen van godsdienst bezittende, en mindere wezens, den luster der opgaande zon, den zuiverenden invloed des vuurs (218) vereerende, of, met de leer van den

(218) LEO AFRIC., VII. c. 1, waarin, mogelijk, een wenk ligt over hunne afkomst.

Propheet, hogere begrippen, bijgeloof van een' anderen aard, en onverdraagzamen ijver of vreemden-haat ingezogen hebbende, en in onmiddellijke aanraking met Europa komende na eene lange tuschenreeks van tijden. Van de volkeren van Afrika is het te vermoeden dat eenige in beschaving zijn terug gegaan, want zij weken al verder af van grenslanden waar wetenschappen bloeiden, de wolken die bij de naburen oprezen breidden zich over hen uit, en zij misten het groote werktuig voor de Europefche vorming, de drukpers. Geslachten na geslachten trokken er rugwaarts in de binnenlanden, maar vonden er op de uiterste zijden geene gevestigde monarchijen, van waar zij, veroverende of veroverd, kundigheden konden aanwinnen; het noorden van Afrika zelf was het land niet van waar de ruilhandel enig voordeel voor de zedelijkheid of vorderingen kon aanbrengen, terwijl de haat tegen de magtigere en Mahometaanfche stammen, die hen vervolgden, veeleer den omgang afsneed. Voor eigene ontwikkeling wogen de warmte van het luchtgestel, de vruchtbaarheid van den bodem, die in vele dier landen zoo geheel en al het omgekeerde is van de dorheid der zandwoestijnen, de geringe behoeften voor het leven, volkomen op tegen de meerdere levendigheid van het Afrikaanfche boven het Aziatfche ras. Zouden wij, dit alles bedenkende, en in onze verbeelding de volkeren van die beide werelddeelen tot de Europefche maatschappelijkheid gebragt ons voorstellende, onzen blik over Afrika niet eenige eeuwen

verder voortwaarts dan over Azië moeten uitstrekken? Hoe nietig, hoe vernietigend, zou ik schier zeggen, de kusthandel der Europeërs, sedert driehonderd jaren, voor zulk een oogmerk geweest is, weet ieder die, tusschen wijsgeerachtige droomen en winstbelang onpartijdig doorgaande, aan den hoofdtak van dien handel denkt.

Het, zoo even, in algemeene trekken nopens deze Negervolkeren ter neder gestelde zullen wij be-
 waarheid vinden in de bijzonderheden die ik over eenige derzelve nu kortelijk ga aanvoeren. Dadelijk bewijs van verwantschap, of proeven van de afkomst van de talen van allen, van denzelfden stam, mogen zij wel niet opleveren, maar zekerlijk geene gronden om de mogelijkheid of waarschijnlijkheid daarvan te loochenen, en wij zullen er tevens eenige stalen van den meer of minder gevorderden staat van deze volkeren, met betrekking daartoe, in aantreffen.

1°.

Ten zuiden van den Senegal, en het westelijkst bij den Oceaan, is hét magtig, krijgsvol en werkzaam volk der *YALOFs*, niet zoo talrijk echter als dat der *Foelah's*. Zij behooren tot de schoonste Negers, wel gemaakt, met regelmatige trekken, een eenigzins ronden neus, niet zeer dikke lippen, wollig haar, eene glanzige zwarte huid. Daar zij de zwartsten zijn van alle de Negers, zoodat zij niet ten onregte den naam van *Yalofs*, *Zwarten*,

voeren, ligt daarin een bewijs dat deze kleur niet onmiddellijk het gevolg is van de brandende hitte der zon, aangezien zij het verfte van de evennachtslijn zijn verwijderd. Naar mate zelfs men deze nadert neemt het donkere af. Zij fchrijven zich eene zeer oude afkomst toe, op welke zij trotsch zijn. Voorheen waren zij tot één staatsligchaam vereenigd onder een vorst die zich Boerbi-Yalof noemde. Thans regeert deze nog een binnenlandsch gedeelte en ontvangt de hulde van de hoofden der ftammen die, fchoon zijn opperbewind nog erkennende, onder hunne eigene vorften ftaan. Hunne taal is welluidend, rijk in klinkletters en gemakkelijk om aanteleeren. Enkele van hunne woorden komen met de taal der Foelah's overeen. Men vindt nog onder de Yalofs een zwervende ftam, *Laaubees* genaamd, wier levenswijze en beftaan met dat der Heidens overeenkomt. Meer gelijken naar de Yalofs in taal, fchoon met hen in gedurigen oorlog, hunne naburen, de *Serreres*, die, in eene foort van gemeenebest-regering afgezonderd, zeer eenvoudig, naakt, van de veehoederij, leven. Zij wonen meest bij de kaap Verd, en worden gehouden voor de oudfte inwoners van dit gedeelte der kust.

2°.

De SERAWOLLIES, *Seracolei's* der Fransche reizigers, maken een verbond van gemeenebesten uit, waarvan Galam, in het gebied van dezen naam, de

hoofdplaats is. Deze stad is het middelpunt van een' aanzienlijken handel en de voornaamste markt voor de slaven die uit de binnenlanden worden aangevoerd. De taal, onaangenamer dan die van de Foelah's, heeft vele keelklanken en is verbreid door de rijken Casfan, Kaarta, Ladamar en Bambarra, waar de Serawollies handelen.

3°.

De MANDINGO's, een der aanzienlijkste en uitgebreidste volkeren in dit gedeelte van Afrika, wier vaderland dieper in ligt, zijn zeer kennelijke Negers, met diepe kleine oogen, sterk van ledematen, niet heel zwart. Zij dragen baarden en veilen hunne tanden spits. Zij zijn verstandig, arbeidzaam, en hebben den koophandel van deze landstreken voornamelijk in hunne handen. Uit hoofde van dezen en van het aanzien dat zij genieten reizen hunne priesters, Maraboet's geheeten, door een groot deel van Afrika, zoodat, ook door hunne vele kolonien, hunne taal zeer verbreid is. Zelfs stammen de inwoners van de *Kaapverdische eilanden*, die tijdens de ontdekking onbewoond waren, van de Mandingo's af, vermoedelijk van daar heen gevoerde slaven; de taal dezer eilanders is zeer met Portugeesch gemengd (219). Omstreeks het jaar 1100 had, naar eene bij dit

(219) De inwoners der *Bisfayos*-eilanden en andere zijn mede Negers.

volk bewaarde overlevering, een Mandingo'sch legerhoofd, tevens ijverig voorstander van het Mahometismus, Bemboek, de rijke goudmijnen van Natakon en Semayka, en andere omliggende landen vermeersterd, en in de zestiende eeuw werden de Portugezen, die er hun gebied gevestigd hadden, op ééne nacht, door eene zamenzwering vermoord. Overal langs de Gambia spreken de Mandingo's dezelfde taal; in Bemboek, en in Bambarra, de inwoners van welk land buskruid bereiden, wijken de tongvallen er eenigermate van af. Uit PARK en anderen (220) kan men taalproeven opmaken. Men zegt dat bij sommige gelegenheden de mannen er eene taal spreken die de vrouwen niet verstaan kunnen.

Taalverwantschap voegt de JALLONKA's en de SOKKO's aan de Mandingo's. De eersten, enigzins roodachtig, met leelijke en grove trekken, zijn voor de Foelah's in de bergen geweken, hebben een' harden tongval, en zijn nog Heidenen; de laatsten wonen zes tot zeven weken reizens van hun verwijderd aan de kust, schoon binnenlands misschien digter bij; zij zijn, naar 't schijnt, meer beschaafd dan de anderen, en hun godsdienst is een mengsel van Mahometismus en Christendom, met eenige denkbeelden aan hun land en gebruiken eigen vermengd.

Woestere, schoon wakkere Negerstammen volgen op deze ten zuiden, naar de Sierra Leone, waar de zendelingen der Engelsche volkplanting aan het onderwijs arbeiden van de naast bij hun liggende BULLAM, wier Koning over de rivier en verscheiden eilanden bij dezelve gebiedt, en van de soe-soe, die, naar hunne woonplaatsen, in wel dertig stammen verdeeld zijn. Men heeft over de taal van deze beide laatste, die niet verwant schijnen, meer waarnemingen kunnen verzamelen; in de eerste ontdekt men een' zeer sterken neusklink; in de tweede onder anderen een' zeer diep opgehaalden keelklink, dien de Engelschen met de uitspraak der *r*, naar den Northumberlandschen volkstoon, vergelijken, verder, zelfstandige, ook van andere afgeleide, en bijvoegelijke naamwoorden, voornaamwoorden, vervoegingen van werkwoorden, en meer bijzonderheden, die een' gevorderden graad van kunde aanduiden, en de voor hun sedert het begin dezer eeuw te Edinburg gedrukte leerboeken, gereeder' ingang kunnen bereiden; een derzelve is een Katechismus ten dienste der kinderen om den Christelijken godsdienst tegen dien van Mahomet te vergelijken.

Voorbij deze komen wij aan een meer binnenwaarts liggend rijk, waarvan aanverwanten op de Greinkust gezeten zijn, dat het rijk heet van MA-

NOE, zoo veel als het heerenvolk beteekenende. Bij hun bestaat, even als bij de Soefoe, de instelling van een geheim verbond of strafgerigt. De Negers langs deze kust leven veelal van de vischvangst langs de rivieren; de eenige taalproef wegens hen voorhanden, is een morgengebed der IS-SINESEN, nadat zij zich in de rivier hebben gewasfchen: „mijn God geef mij rijst en yams en goud, geef flaven en rijkdom, geef gezondheid en vlugheid.” Wijders heeft men van deze — noch van de ivoor- of tand-kust weinig berigten, alwaar geene Europeërs kantoren gevestigd of ontdekkingen binnenwaarts gedaan hebben.

6°.

Meer is bekend (221) van de Goudkust (222) en de aldaar wonende of handelende FANTIJNEN en AMINA's; deze laatsten zijn een uitgebreid volk dat onder een' koning en onderkoningen staat; de KWA-KA's, een ftam derzelve, zijn olifantjagers, gelijk wij die nog in Nubië, zoo als oudtijds in de beschrijving van PTOLEMEUS, aantreffen, die het geboorteland der olifanten in het hart van Afrika onder de evennachtslijn stelt. Naar eene Deenfche

(221) Vooral door BOSMAN's *Beschrijving*; onder de nieuweren vergoeden de berigten van DE MARRÉE rijkelijk zijne mindere zorgvuldigheid omtrent den stijl van zijne *Reizen op de Goudkust*.

(222) Men heeft aangewezen dat de namen van vele Negers op de Goudkust Hebreuwsch zijn, en leidt dit af van betrekkingen met de Karthagers.

Inleiding tot de *Fantijnsche* en *Akraïsche* talen (223) is de eerstgenoemde dezelfde als die van *Amina*, en zoo ver verspreid dat men zeggen kan dat zij van allen op de geheele Goudkust van *Aim* (224) tot Rio Volta verstaan wordt, zoo men eenige bergnegers uitzondert.

Met name kent men van deze de ADAMPEN, voormaals lijfeigenen van die van Akkra, die hen deels aan de kust woningen gaven voor de vischvangst, deels hooger landwaarts om beplantingen aanteleggen.

FIDDA en ARDRA waren tot in het begin der achttiende eeuw rijken die zich van den Rio Volta tot aan dien van Benin uitstrekten, doch, waarschijnlijk door verkeer met de Europeërs verzwakt, overheerd zijn door den Koning van DAHOMY, wiens voorvaders, honderd jaren vroeger, nog slechts over één dorp geboden. In de beschrijving van deze beide rijken merkt men een' buitengemeenen invloed van de priesters en hun opperhoofd. Aldaar bestond ook, gelijk in Dahomy, en in meer noordoostelijke landen van Afrika, het gebruik dat de eerste staatsdienaer den opvolger van den vorst verkiest uit alle de zonen die dezelve staande

(223) Van c. PROTEN, Kjöbenh. 1764. Hij was onderwijzer der jonge Mulatten te Christiaansburg, en aldaar geboren.

(224) OLDENDORP, die zijne berigten bij de overgevoerde Negers op de plantaadjes inwon, plaatst *Akkim's* nabij de kust, anderen in een Inlandsch rijk, dat 160 tot 200 mijlen inwaarts aanvangt. Mag men daarbij aan betrekking denken tot de *Axumiten* in Abysinië?

zijne regering verwekt heeft. De taal van Ardra is ook die van Dahomy en schijnt zoo na althans aan die der Fidda's te komen dat zij zonder tolk met deze onderhandelen.

7°.

Een uitgebreide taaltak is die der CONGO, ten minste veertien graden ver langs de kust, en onzeker hoe ver in de binnenlanden. *Lo-ango*, *Kakongo*, *Ango-la*, *Mand-ongo* (225), *Jomba*, blijken daarmede verwant te zijn, en schijnen, met nog andere, eenigzins van het eerstgenoemde gebied aftehangen. Hetzelve strekt, zuidwaarts van de Zaïre (226), de Barbela van D'ANVILLE, tot aan de hooge

(225) Het voorzetsel *ma* duidt den koning of bestuurder van het land of gewest aan, voor welks naam zij het plaatsen. Mandongo doet denken aan de *Mandingo's*. Aan het verblijf der Portugezen heeft men eenige boeken om de taal te leeren te danken.

(226) Volgens de Inleiding van TUCKEY's *Ontdekkingsreize* daaraan, I. D. bl. 18, geven de inboorlingen dien naam aan alle groote rivieren, maar is de eigenlijke *Moianzi enzaddi*, dat is, die alle de overige rivieren verzwelgt, waarvan ik nogtans in de *voordenlijst* geen spoor vind, noch bijna eenigen uitgang die naar dezen gelijkt. Deze reiziger zegt van de Congo dat zij den naam van *Zaïre* niet kennen, I. D. bl. 300, hetgeen een verschil van taal aanduidt. In de Instructien aan hem gegeven wordt gezegd, bl. 56, en II. bl. 323 nader getoond, dat de taal van Mozambique overeenkomt met die aan de Zaïre, doch deze opwaarts nog niet onderzocht zijnde, schijnt dit weinig zeker, even min als de betrekkingen tusschen de zuidwestelijke die wij onder dit n°. brengen, en de noordwestelijke, onder de voorgaande nummers aangewezen.

bergen en zandwoestijnen van Angola en de rivier Denda, en oostwaarts tegen Matamba en andere nog onbekende landen. Reeds op het laatst der vijftiende eeuw vestigden er zich de Portugezen, waar Loanda San Paolo hunne hoofdplaats is, en voerden er het Christendom in, men herkent er nog de uitwerkfels van die bezitneming.

Van sporen van binnenlandsche betrekkingen vermeldt TUCKEY dat men te Malemba overvloed van bewerkt koper vindt. Hij zag aldaar een met beeldwerk gesneden Fetiche, die om den hals werd gedragen, twee mannen voorstellende, die geen Negergelaat maar volkomen het Egyptische hadden. De gewoonte der Congo, van de lijken te omzwachtelen, wijst op eene voormalige bekendheid met het oosten van dit werelddeel (227). Men heeft ook opgemerkt dat eene soort van vijeboom, zeer nabijkomende aan de *ficus religiosa* van Indië, ook aan de boorden van de Zaire als een heilige boom vereerd wordt (228).

(227) *Reize*, I. D. bl. 226, 227, 295 en II. D. bl. 136. Over dezelfde Fetiche zie ook DE GRANDPRÉ, *Voyage en Afrique*, I. 48, en over deze behandeling der lijken, I. 145.

(228) TUCKEY, III. 117. De kruidkundige die deze ontdekkingsreize vergezeld merkt aan dat de ananas en de banaanboom, die in Indië te huis behooren, hooger landwaarts-in worden gevonden dan de Europeërs zijn doorgedrongen, en door de inboorlingen daarheen moeten zijn gebragt. Er is alle rede om te denken dat zij die door de Portugezen in de zestiende eeuw hebben bekomen, even als de rijst, die zij thans niet meer telen, en andere gewassen. Zie D. II. bl. 272 en III. 151, 153, 155, 157, en MOLLIN, *Voyage en Afrique*, II. 84.

Ook elders op de kusten van Afrika hebben de togten der Portugezen hunne taal overgebracht, die er, echter als zeer bedorven dialekten, door de Europeërs gebruikt wordt.

Schoon tot ééne hoofdtal behoorende, worden de tongvallen onderscheiden aangewezen. In dien van *Loango* en *Kakongo* ontbreken de *h*, *r*, *x*; voor den medeklinker in het begin van een woord wordt een *m* of *n* even aangeslagen, *a* en *o* zijn de gewoonlijkste klinkers en vele woorden gaan er op uit. Behalve de vele vormen, een bewijs van beschaafdheid, toont zich ook deze in den rijken voorraad van afgeleide werkwoorden. Nogtans zijn de kleinere reededeelen, gelijk als bijwoorden en zamenvoegfels schaars.

Den tongval van *Kongo* beschrijft men als buitengemeen zacht, vloeiend, buigzaam, niet zeer welluidend, maar aangenaam, met kortopvolgende tweeklanken. De lidwoorden, bij de zelfstandige naamwoorden gevoegd, maken de taal zwaar om te leeren, men onderscheidt acht klasfen daarvan, naar dat het lidwoord verschilt, en naar dat dit de letter waarmede het naamwoord aanvangt doet veranderen. Ook zijn hier de afleidingen veelvuldig; en niet minder zoo de vervoegingen der werkwoorden naar de tijden en wijzen. Eene zeer opmerkelijke wijze van afleiden in de werkwoorden, en die nergens met die zorgvuldigheid wordt wedergevonden, tenzij in de Amerikaansche talen, is de bijvoeging die de algemeene werking op eene bijzondere aan eenige plaats of omstandigheid verbondene overdraagt; en

de betrekking tot een ander voorwerp duidelijk maken moet; bij voorbeeld: bouwen (*cutunga*), een huis op zekere bepaalde plaats bouwen (*cutanguilla*); desgelijks als men aankomen, van het ergens aankomen, onderscheidt (229).

In het *Angola'sch* ontbreekt de *r* niet, wordt nogtans niet verdubbeld; de *n* wordt er aangeflagen voor alle woorden die met *b*, *d*, *g*, *v*, *z*, beginnen; vele woorden zijn er alleen door het accent onderscheiden.

8°.

Tot dus verre zuidelijk afgedaald zijnde, en lager hebben wij over niets dat in deze afdeeling kan vallen ons dienende berigten, verlaten wij de kust en trekken noordwaarts naar de binnenlanden, waar wij de KALABARI (230) bij eene rivier van dien

(229) Deze en andere versijningen mogen bij volkeren die tegenwoordig zoo weinig beschaafd zijn, „gedroomd” voorkomen, zoo als het de uitgever der Reize van TUCKEY, II. 327, noemt. Men zal van mij geene verdediging vergen van het hier of elders op gezag van geachte taalkenners ter nedergestelde, maar ik meen te mogen aanvoeren: dat zulke ontledende waarnemingen op bijzonderheden steunen, door VATER, HERVAS en anderen ontwikkeld, maar voor ons bestek niet geschikt; en dat het niet aantreffen derzelve bij eene oppervlakkige beschouwing, of bij het inzien van eene woordenlijst van een paar tongvallen, hoedanig men in de gemelde Reize, II. D. bl. 328—355, mededeelt, niet omverwerpt hetgeen op een naauwkeurig onderzoek rust. — Overigens ziet een ieder dat dergelijke Lijsten niets meer zijn dan de eerste, en onmisbare, grondslagen voor etymologische ontledingen.

(230) Kunnen zij ook betrekking hebben tot den grooten *Barstam*, hier boven, bl. 212?

naam, en naburen, vrienden en taalgenooten van een talrijk volk, de IBO's, aantreffen. Deze laatste drijven handel tot in Egypte, van waar zij wapentuig en kleedingen halen, en voeren gedurig krijg met de *Igan* en *Evo*; desgelijks zijn de eerstgenoemde steeds in oorlog met de *Bibi* die zij als menscheneters beschrijven. Zoo men de oudere reisberigten gelooven moet, schijnt het dat er in dit gedeelte nog volkeren in dien staat van barbaarschheid leven; de ANSIKO, ook Makokko, of Mokko, als dappere krijgslieden en bekwame boogschutters beschreven, bieden, volgens hen, het menschenvleesch even als dat van dieren openlijk te koop. Men meent dat zij aan Nubië grenzen. Hunne taal is ruw en hard, de Kongo kunnen dezelve moeijelijk leeren, zij daarentegen leeren gemakkelijk die van de laatstgenoemde.

9°.

Achter de vroeger aangewezen volksstammen langs de kust, waar de slavenhandel wordt gedreven, dragen de landen zuidoost van den Rio Volta, en de zuidelijke oever van deze rivier, den naam van KREPE, en het is van daar dat in vreedestijd bijna alle de slaven door kooplieden uit Fante, uit Akra, en uit Europa werden opgekocht. De genoemde rivier scheidt de Krepeërs van de Akimers en de ASSHANTIENEN. Deze laatsten zijn donkerder, zwarter, vlugger dan de strandnegers, en doorgaans van eene aangename gestalte. De AKWAPIM;

naast hen, zijn bergnegers die geheel in den staat der natuur leven.

Eene verbazende tuschenruimte, naauwelijks en schemerachtig door den enkelen trek dien wij noemens de Ibo's en Ansiko's hebben kunnen vasthouden, aan de oostelijke deelen van Afrika aangehecht, ligt er onbekend voor ons, tot dat wij bij de Negervolkeren bij den Opper-Nijl komen; en wij spoeden ons nu daarheen door de berglanden en woestijnen die er zijn mogen boven de bronnen van den Senegal en de Gambia of bij de oostelijke oevers van den Gulbi.

10°.

Hier ligt dan een rijk van aanmerkelijke uitgestrektheid, BORNŌE, of Barnoe, in de landtaal Birni. Het was zoodanig nog niet toen LEO er zijne beschrijving van vervaardigde, grenzende destijds ten westen aan Gangara, en ten noorden aan de woestijn Barka. Sedert heeft het eene menigte der naburigen van zich afhankelijk gemaakt, en is een groot deel van dat van Soedan cijnbaar aan den Sultan van Bornoe. In hetzelfde worden verscheiden talen gesproken; een Sherif Imhammed, die ver in Afrika had gereisd en van wien Europeische reizigers onderrigtingen hebben bekomen, sprak van ten minste dertig; ook noemde een Neger van Affadeh, eene plaats nabij het oostelijke deel van het eigenlijke Bornoe, er aan Dr. SEETZEN verscheidene op; slechts van de twee laatstgemelde

weet men iets nader; die van Affadch heeft eenige klanken die de gezegde reiziger voor voltrekt onuitsprekelijk voor een' Duitscher verklaart. LEO vindt het Bornoesch zeer overeenkomende met de taal van Gaog, dat aan Dungala en Egypte grenst, en hij zelf bezocht en van nabij leerde kennen. De reeds genoemde Sherif zeide dat het veel van de taal der naburige Negers had. Of intuschen de inwoners van het eigenlijke Bornoë volkomen Negers zijn is niet uitgemaakt. Naar sommige opgaven hebben zij de kleur alleen; naar anderen zijn zij het stellig, en zwarter dan de Negers van Haoesfa. De Sultan die er ten tijde van LEO regeerde was uit het Libysche volk Berdoa, en dus een Berber van afkomst.

Een der aan Bornoë onderworpen rijken is MOBBA, ook Dar-Szeleh en Bar-goe geheeten, en niet lang geleden bekend geworden; liggende in eene zuidwestelijke rigting van Dar-Foer; Vara is de hoofdplaats en zetel van den Sultan, die het onderbewind voert. Het rijk van Bagirma is er mede vereenigd, en door deze uitbreiding zijn er een aantal dialekten in gebruik, waarvan wij evenwel geene nadere bijzonderheden hebben. Deze Negers wonen in hutten van riet met een kegelvormig dak, gelijk de Negers van de westkust ze bouwen, slechts de Sultan en de kooplieden uit Darfoer hebben woningen met leemwanden.

De Bahr el Ada, een arm van den Nijl, scheidt de SCHILLOEKS af van Darfoer. De inwoners van Abyssinië zijn hunne naburen ten oosten, met wie zij gedurig in onrust zijn. De merkwaardige hoofdtak van den Nijl, de Bahr el Abiad, stroomt door dit land. Tombélé, de hofplaats van den Boeëb-Kudjé, of Sultan, is eene groote stad. Buiten de steden zijn deze Negers niet in dorpen vereenigd, maar wonen in verspreide huizen van leem, met riet gedekt. De Schilloeks bezitten goede booten voor het overzetten over de rivieren, zij gaan naakt en zijn de eenige met wie de Darfoersche kooplieden, zuidwaarts, een' vriendschappelijken handel onderhouden. Zij hebben geen' anderen eerdienst dan dien der Fetiches, opgerigte ruwe stenen, of boomen, zijn voorwerpen hunner aanbidding; zij hebben geene beelden.

Een tak van deze Schilloeks heeft in het begin van de zestiende eeuw Sennaar bezet, en er de stad van dien naam, tegenwoordige hoofdstad van dat rijk, gesticht. Zij hebben er den Mahometaan-schen godsdienst aangenomen, en zich den Arabischen naam *Funge*, dat is, overwinnaars, gegeven. Waarschijnlijk heeft het een en ander invloed op hunne taal gehad.

Hieromstreeks leeft een Heidensch volk DAHERA, dat de maan aanbidt. Het bestaat uit wolharige Negers met platte neuzen, en spreekt eene welluidende onderscheidene taal. De Schilloeks in

Sennaar bedienen zich er van als een leger om de onrustige Arabieren in toom te houden. Hunne woonplaats is in de groote vlakke tuschen den Nijl en Dender, maar eigenlijk worden zij aangekocht of geroofd uit Fezuelo en de zuidelijke provincien Dyre en Tegla.

12°.

Ik besluit dit overzicht met DARFOER, het land Foer, waarb ook de landen RONGA en KOELLA gelegen zijn en nog andere toe behooren. Toen BROWNE er ongeveer 30 jaren geleden reisde, vond hij het magtig en zijne oostelijke naburen overwinnende. Volgens hem zijn de inwoners van de Guinefche Negers onderscheiden; schoon gelijk deze kort en wollig haar hebbende, enkele slechts hebben lang haar, dat voor iets schoons gehouden wordt; de slaven daarentegen die uit zeker land *Fertit*, dat is, der afgodendienaars, naar Dar-Foer gebragt worden hebben al het uiterlijke van de Negers van Guinea. Het schijnt dat de Foeriërs, vóór het aannemen van het Mahometismus en het vestigen van het koningschap onder hun voor ruim anderhalve eeuw, even als andere volken uit rondtrekkende stammen bestonden. BROWNE herinnerde zich in eene geschrevene Arabische geschiedenis te hebben aange troffen, hoe de eerste verbreiders van die godsdienstleer, uit Egypte naar het Zúiden gaande, op een' volksstam stuitten die den naam van Foer droeg. Hij meent ook dat de Dageoe, die vóór de Foe-

riërs in deze oorden magtig waren, oorspronkelijk uit het noorden kwamen, verdreven uit landen die nu onder Tunis staan. De taal van Darfoer heeft weinig overeenkomsten met die van omliggende gewesten, daarentegen is er zoo veel Arabisch in, vooral zelfstandige woorden, dat dit wel een vijfde uitmaakt op eene verzameling van omtrent 700 daarvan bekende woorden, en dit schijnt niet enkel, gelijk men het in andere landen tusfchen Borneo en den Nijl aantreft, uit het zamenwonen met Arabifche horden, ook niet uit den gemeenfchappelijken godsdienst, maar uit een' ouderen en vroegeren, nog niet bekenden zamenloop te zijn ontstaan. In Dar-koella, waarheen lieden uit Darfoer en Borgoe reizen om voor zout dat zij hebben ingekocht flaven te ruilen, zijn de inwoners ten deele Negers, ten deele rood- of koperkleurig. Zoo dit berigt gegrond is, moet men aan een gemengd ras denken, hetgeen in dit gedeelte van Afrika dikwijls zoo voorkomt.

IV. WEINIG BEKENDE BINNENLANDEN VAN AFRIKA.

Volkeren die aan de Negers naderen maar niet alle de trekken hebben.

Tusfchen de Maanbergen, en die van Lupata welke zich tot niet ver van den zuider keerkkring uitftrekken, de zuidoostelijke grenzen van Congo, en de oostkust van Afrika van Abyfminië tot aan

de landen der Kaffers, wonen, zoo veel vroegere en latere reizen of op de kust ingezamelde berigten toelaten met zekerheid of waarschijnlijkheid aante-nemen, vele volkeren die door eenige trekken van het Negerras den overgang van hetzelfde maken aan deze zijde van het werelddeel. Veel zouden deswege de Portugezen eene anderhalve eeuw geleden hebben kunnen mededeelen, van hunne handelsbetrekkingen gebruik makende en van die welke zij tusschen hunne bezittingen op de beide kusten onderhielden door het binnenland. Geregelde karavannen trokken het door, tusschen Loanda en Mozambique; en de omgang schijnt nog te bestaan onder de inboorlingen (231). DES MARSCHAIS vond in Fidda en Angra, en NORRIS in Dahomy, kooplieden uit de *Maillys* of *Mallays* (232), die sedert het begin van de achttiende eeuw aldaar handel dreven, doch welker juiste woonplaatsen ten zuiden niet bekend zijn. Van anderen is eens deze of gene bijzonderheid gemeld; van een magtig volk, de *Machidas*, dat hun Koning een afstammeling is van de oude Koningen van Abysinië, van de *Mossegucios* dat zij, van het herdersleven, en tegen

(231) DE GRANDPRÉ, *Voyage en Afrique*, I. 223, brengt een aanmerkelijk voorbeeld bij van eene Negerin die hij op de westkust kocht. Zie ook hier boven, bl. 261, 262, 265.

(232) Zoo wij hen aan de oostkust moeten zoeken, zou men dan aan een' Indischen naamsoorsprong en afkomst mogen denken? Men vergeefke het gezegde omtrent de eilanden *Male-Diu* (gelijk *Jaba-Diu*) geheeten, *I. Stuk*, bl. 103 en 134. Zoo aanstonds zal ik nog iets hiertoe dienende bijbrengen.

hunne meesters opstaande, tot een afzonderlijk volk zich vereenigden. Voorts wonen, na den tijd van Mahomet, langs de geheele kust ten zuiden van Abyssinië tot aan Zanguebar, Arabieren; in Adel, Melinda, Quiloa wordt hunne taal gesproken en hun invloed heeft zich nog verder af uitgestrekt, waarvan op de eilanden St. Joanna (233) en Madagaskar sporen zijn. Veel oudere betrekkingen van Arabië tot deze kust kennen wij door de berichten van de Grieksche schrijvers; deze gaan tot aan een voorgebergte, Raptum, eene rivier en hoofdstad (234) van dien naam, waar men de kleine schepen van de inlanders vond, daar de zijplancken aan het dek vastgenaaid waren, even gelijk de Portugezen er zulke te Mozambique en Quiloa hebben gevonden. De beide liggingen komen vrij wel overeen; PTOLEMEUS kent nog eenige graden zuidelijker eene kaap Prasum; doch uit die vroegere betrekkingen, zelfs uit de Arabische aardrijksbeschrijvers, van welke EDRISI tot benoorden Zofala komt, trekken wij geen verder licht.

Hier komen derhalve in aanmerking de navolgende :

1°. DE MAKUA OF MAKUANA.

Zijnde een volk van vele stammen achter Mozambique, noordwaarts tot aan Melinda, en zuid-

(233) Eigenlijk *Hinzuan*, een der Comoro-eilanden.

(234) *Metropolis*, in onderscheiding van koopstad of marktplaats, *emporion*.

waarts tot aan den mond van den Zambese, en gevaarlijke naburen der Portugesche bezittingen. Er komen van hunne horden, in eene zuidwestelijke rigting, tot bij de grenzen der Kaffers, die naast bij de Kaap de Goede Hoop zijn. Het zijn echter geen Kaffers maar Negers, van eene zeer sterke en forsche gedaante.

2°.

Afzigtiger zijn de MONJOE-NEGERS, met uitstekende kaakbeenen, dikke lippen, verward wollig haar, en een donkere en glanzig zwarte huid. SALT (235) zag er te Mozambique in het slavenhuis brengen die eene reis van twee maanden hadden, hij meende uit een land ten noordwesten, waar zij blanke menschen hadden gezien en paarden, voor welke laatste zij zeer bevreesd waren. Hunne wijze van vuur te maken is dezelfde die BROCE in Senaar zag. Er is aanleiding om in de taal van deze, van de Makua, en nog anderen, aan één uitgebreiden volks- en taaltak te denken, hetwelk een nieuw licht over dit gedeelte doet opgaan.

3°.

Op de kust, bij de Ouden die der Troglodyten geheeten, bevatten de Abysfyniërs de onderscheiden volkeren die aan hun en Nubië en westwaarts aan

(235) *Voyage to Abyssynia.*

de zuidwestelijke volkeren grenzen, onder den naam van SHIHO, tot aan Arkiko en Masfoea, waar de DANAKIL, en buiten de straat Bab-el Mandeb de ADAÏEL hunne stamgenooten zijn. Vóór den grooten inval der Gallas, die tot aan de baai Afab zijn voortgedrongen, grensden de beide evengenoemde rijken aan elkander en waren dikwijls in oorlogen tegen Abysfinië vereenigd, gelijk zij het zijn door taal en zeden. Thans leiden de Danakil, onder vele kleine onafhankelijke hoofden, een rondzwerwend leven, aan de kust, tot den 13den graad noorderbreedte, zich met vischen, in het binnenland van de veeveelt generende. In naam zijn zij Mahometanen.

4°. DE GALLAS.

Een wild, magtig volk, door wiens invallen Abysfinië vooral veel heeft geleden, en een deel van zijne zuidelijke gewesten verloren heeft. Omstreeks het midden der zestiende eeuw begonnen die invallen en hebben sedert steeds toegenomen. De Gallas zijn bruin, de genen die in de dalen wonen, zwart, hun haar is zwart en lang. Men meent dat zij uit zuidelijker landstreken oostwaarts naar Abysfinië genaderd zijn, en vindt ze in sommige landkaarten tot onder den 3den graad noorderbreedte aangewezen, in zuidelijke, *Bertuma-* of oostelijke, en *Boren-* of westelijke, *Gallas* onderscheiden; de laatste van welke de landen Gojam en Damot omringen. Of zij met Negervolken van den

naam van Gala, bij kaap Mesurada en op de Greinkust, verwant zijn weet men niet (236). Volgens SALT zijn hunne tegenwoordige bezittingen tusschen den 8sten en 14den graad noorderbreedte en 35 tot 43 graden oosterlengte.

5°. DE AGAGI.

Onder dezen naam vindt men van een' anderen volksstam een verschrikkelijk tafereel opgehangen. De *Agagi*, *Gagas*, *Giachi*, *Jaggas*, of *Schaggae*, zoo als zij, naar de onderscheidene schrijfwijze of uitspraak, heeten, worden voorgesteld als een wild, oorlogszuchtig volk, dat, zonder eigene vaste woonplaatsen te bezitten, sedert het begin van de zestiende eeuw door invallen en rooftogten, schrik en overheering door geheel Neder-Guinea, door Benguela, ja door geheel het binnendeel van Afrika, verbreid heeft, tot aan een rijk dat onder den naam van Monomotapa bekend is, zelfs tot aan Mozambique en Melinde. Van dit laatste zijn zij teruggeslagen, en er zoo veel bekend is, niet weder verschenen. Onmenschelijk en gruwzaam, gretig naar menschenbloed en menschenvleesch, hunne eigene kinderen niet opvoedende, maar el-

(236) In etymologische gissingen uitteweiden, wanneer noch de Geschiedenis noch de taalkunde de hand reiken, brengt zelden nut aan; weshalve ik hier de opmerking, dat de uitgang *gala* of *kala* meermalen voorkomt in de namen die men vindt opgegeven van Afrikaansche volkeren, voor niets meer geef dan men ze waard wil achten.

ders jongens en meisjes roovende, die door woestheid en ondernemendheid zich eene plaats in hunne maatschappij moeten verwerven, vullen zij deze daaruit aan en houden ze er door in stand; zoodat zij inderdaad naauwelijks den naam van een volk verdienen, en men, naar zulke trekken, geene eigene plaats aan zulke horden durft aantewijzen. Maar, zoo afschuwelijk deze schilderij is, door de reizigers uit de zestiende eeuw, BATTEL, LOPEZ, MEROLLA en anderen opgehangen, zoo overdreven is zij, door de vrees, of door het ondervinden van de wraak van getergde ruwe menschen, zoo strijdende met het doorgaande karakter van den Neger en met jongere berigten; deze toch leeren ons telkens dat de Wilde, bij het opwekken van zijne driften, slechter wordt door de verleidingen of het voorbeeld daar de eerste beschaafde bezoekers hem mede ontmoeten, en laterkomende schaars het te-gengift voor bieden. Sometijds ook mag men onderstellen dat staatkundige of andere inzigten van eigenbelang de kleuren verdonkeren bij het voorstellen van nog niet algemeen bekende stammen; en hoe dikwijls is een oog- nog geen voldoende oordeel-getuige. BATTEL had eenigen tijd onder de Gagas doorgebracht; hun opperhoofd, dat hij leerde kennen, had lang haar. Hij vond ze niet geheel zonder beschaving; hunne krijgsvereeniging berustte op wetten, die hij *Quixilles* noemt (237),

(237) Naar welken naam men deze binnendeelen van Afrika *Quixillesien* of *Afrikaansch-verbondland* genocmd vindt.

en die door eene ontmenschte aanvoerster gegeven waren, wier gruwzaamheid jegens haar' eigen zoon den stempel gezet had op haar karakter en wetgeving. Vóór die gebeurtenis hadden hoopen van Gagas, onder afzonderlijke hoofden, zich elders in maatschappijen neêrgezet. Men weet met geene zekerheid of de *Anziges* ten oosten van Loango, en de *Ayos* ten oosten van Dahomy, met hun samenhangen? **BATTEL** hoorde hen voorgeven dat zij ongeveer vijftig jaren vroeger van Sierra Leone waren gekomen; dit berigt, daar zij zeker dezen naam niet kenden, berust op de denkbeelden die hij zich naar hetzelfde kan gevormd hebben. Bij dit gebergte beschrijven de Portugezen de *Kumbas-Manes*, een stoutmoedig en gruwzaam volk van menscheneters, dat in de eerste jaren van de zestiende eeuw uit de binnenlanden van Afrika gekomen, en de vreedzame inwoners aan de rivier van dien naam overvallen had, en door de Portugezen in Congo en Angola voor verwant werd gehouden met de Gagas en de *Gala-Manu* bij de kaap Mefurade. In hetgeen **DAPPER** van deze laatste zegt is niets dat naar eenen zoo woesten en wreeden aard zweemt, schoon men ook bij hun, gelijk bij andere volkeren in die oorden, geheime verbindtenissen van plegtig ingewijde mannen, en ook van vrouwen vermeld vindt. Opmerkelijk is tevens de gewoonte van de Abysfinische Gallas, van hunne kinderen in de boschen weg te brengen, terwijl zij zelf op togten uitzgaan, zoodat gedurende dien tijd niemand in het leger zich dezelve mag

aantrekken. Het vermoeden van verwantschap tus-
schen deze onderscheiden volkeren, ontleent einde-
lijk eenig gewigt uit het overeenstemmen van den
tijd waarop van verscheiden kanten, zonder dat
men daarbij aan eenig opzet denken kan, de inval-
len van de Gallas in Abyssinië, van de Gagas
in Congo en van de Kumbas - Manez, worden ge-
steld, en waardoor men aan stamverwantschap van
de opperhoofden, zoo niet aan eenige ons onbe-
kende omwenteling in het binnenste van Afrika,
die deze volkeren kan hebben uiteengedreven, ge-
noopt wordt te denken; waarbij men niettemin de
gelijkheid van natuurgesteldheid, die op niet ver-
wante stammen op gelijke wijze werkt, en waaruit
de gelijkheid van zeden en gebruiken geboren
wordt, niet moet uit het oog verliezen.

6°. ZANGEBAR. ANJOANE.

Van dit gedeelte der oostkust en van een der
daar tegenover liggende Comoro - eilanden, dat ook
Joanna genaamd wordt, vindt men bepaaldelijk aan-
geteekend dat het Arabisch een bestanddeel van de
taal der inwoners uitmaakt. Die van *Zangebar*
worden beschreven als zwart, welgemaakt, en
krullend haar hebbende, en vermengd met Arabie-
ren wier dialekt van het moeder - Arabisch afwijkt.
De inwoners van *Anjoane* zijn een sterk ras, van
kleur tuschen het zwarte en olijfkleurige, met
lang zwart haar en eenigzins dikke lippen.

7°. MADAGASKAR.

Ook hier waren Arabieren sedert verscheiden eeuwen op een gedeelte der kusten gezeten, toen de Europeërs dit groote eiland in het laatst der vijftiende en begin der zestiende eeuw bezochten. Het bevat twee of drie onderscheiden foorten van menschen, die, behalve het aangebragte Arabisch (238), dat in 't bijzonder in het noordwestelijke gedeelte en met een verschil van tongval, voornamelijk in het langer of korter uitspreken van de woorden bestaande, voorkomt, ééne en dezelfde taal spreken. Men merkt er eenige Maleische, Kaffersche en Hottentotsche woorden in op. Zoowel de oorspronkelijke als de van Arabieren afstammende inwoners zijn verdeeld in kasten, die der laatsten zijn de aanzienlijkste, twee derzelve bezitten uitsluitend het regt van dieren te slagten, waarvoor de andere hunne hulp moeten inroepen. Alle bestaan zij uit vrije lieden, de allerlaagste der echte inboorlingen uitgezonderd, die de kaste der slaafgeborenen is. De evengemelde echte of oude inboorlingen zijn voor een gedeelte donkerzwart, of zwartachtig met zulk kort kroes haar als de Negers van de westkust; een gedeelte zwart, met lang haar gelijk de Maleiërs; de andere inwoners, koper- of olijfkleurig, hebben geen' zoo platten neus, noch vooruitstekende lippen, een breed voor-

(238) COURT DE GEBELIN wil daaruit betrekking met de Pheniërs afleiden, waarin VATER hem niet bijvalt.

hoofd en open gelaat. Van de menigvuldige landschappen van dit eiland, bezitten in 't bijzonder *Matatan* en *Karkanosi* eenige soort van geleerdheid. Hunne Ombiasfen, of toovenaars en geneesmeesters geven onderrigt, in openlijke scholen, in de meet- en sterrekunde, en bereiden eene soort van schrijfpapier; zij hebben boeken in hunne taal die zij *Madekasfisch* noemen, maar schrijven met Arabische letterteekens. Reeds in 1603 zijn er hier te lande woordverzamelingen van in 't licht gekomen. In de zamenvoeging met andere woorden verandert de medeklinker waarmede een woord begint. De naam- en werkwoorden laten zich niet buigen.

V. LANDEN DER KAFFERS, VAN QUILOA TOT
AAN DE HOTTENTOTTEN.

*Volkeren van eene bruine kleur, die naar de even-
nachtslijn zwarter wordt, en van eene niet
volkomen Negergedaante.*

Men heeft het aan den grondigen en naauwkeurigen waarnemer LICHTENSTEIN te danken, dat men thans met genoegzame zekerheid weet dat het geheele zuiden van Afrika, van Benguela en Quiloa tot aan de zuidpunt waar de Hottentotten wonen, door volkeren is ingenomen van éénen hoofdstam, zoowel in het binnenland als op de kusten. Een gevoel van waarvan men, op waarschijnlijkheden, reeds in het begin der zestiende eeuw niet

vreemd was, doch dat men naderhand uit het oog verloor (239). De algemeene naam van KAFFERS, waaronder die menigte van stammen bekend zijn, en die Ongeloovigen beteekent, hun denkelijk door hunne Mahometaansche naburen gegeven, is, hoe onvoegelijk hij zijn moge, voldoende om dezen geheel en al te onderscheiden, wiens kenmerken, van die van andere volkeren van Afrika verschillende, de genoemde reiziger aldus opgeeft: zij zijn zeer lang, kloek en sterk, en hunne leden hebben eene schoone evenredigheid. Hunne kleur is bruin, hun haar zwart, kort en wolachtig. Met de Europeërs hebben zij het hooge voorhoofd en het verheven neusbeen, met de Negers de opgeworpene lip, en met de Hottentotten de uitstekende kaakbeenderen gemeen. Hun baard is niet zwaar, doch zwaarder dan bij de Hottentotten. Zij zijn halve nomaden, die ongaarne, door omstandigheden gedrongen, van woonplaats veranderen, en leven van de rundveeteelt en een weinig landbouw, hebbende geen ander koren dan eene soort van gierst.

Deze trekken, en andere van overeenkomst in levenswijze, vindt men van de grenzen der Hottentotten af tot aan de aangewezen noordelijke punten weder; hier en daar is de aaneenschakeling, bij gebrek van berigten, minder duidelijk, vooral aan de westzijde van Afrika, tusfchen de zuidelijkste deelen der landen die met Congo zamenhangen en de Beetjuana - Kaffers. Hier verliezen wij de keten

(239) Vergelijk LICHTENSTEIN's *Reize*, II. D. in 't begin.

geheel en moeten ons vergenoegen met enkele aanwijzingen, uit den ouden tijd der Portugezen, en van DE GRANDPRÉ, die in het laatst der vorige eeuw aldaar was. Des te meer zekerheid heeft men daarentegen nopens de oostkust. Hetgeen BARROW en BARETE zeggen van de inwoners van Quiloa, die zij als Negers opgeven, komt zoo met de zeden en gewoonten van de Kaffers overeen, dat men de verwantschap niet loochenen kan. Bovendien toont, naar mijne gedachten, de omstandigheid, dat de Arabische bijnaam, aan deze volkeren gezamenlijk gegeven, zoo ver zuidelijk als tot nabij de uiterste spits is doorgedrongen, een onmiskenbaar verband met de hoogerop liggende oostkust, al mist men somtijds een' schakel. Te Mozambique en aan de Lagoa-baai wordt deze zamenhang al duidelijker. Het aantal slaven van Mozambique die men aan de Kaap de Goede Hoop ziet, zijn alle van een sterker gestel, en bruiner niet zoo sluweelachtig glanzend van kleur, als de Negers van Guinea en van den Senegal. De onderkaak steekt bij deze Mozambikers veel minder vooruit, de rug van den neus is kennelijk, en, dikwijls zelfs, aanmerkelijk verheven, en het oog heeft eene geheel eigene uitdrukking, die men in het oog van den Kaffer eveneens ontdekt. De Mozambieksche slaven (240), die LICHTENSTEIN op zijne reis naar de Beetjuana's bij zich had, bevonden zich bij deze

(240) Van welk volk er MARSDEN ook een kocht, waarvan hij hetzelfde opmerkte. Zie TUCKEY, *Reize*, II. 322.

als onder landgenooten, kwamen er in de meeste ligchaamshoedanigheden mede overeen, en verston- den ook eenige van hunne woorden. De klank van de talen van beide zweemt zeer veel naar elkander. Deze geheele samenhang blijkt duidelijk in de woor- den die men thans van de onderscheiden Kaffer- tongvallen kent, en men weet dat de noordoostelij- ker wonende stammen in den omgang de zuidelijker genoegzaam verstaan. Het verschil tusschen den tongval der Beetjuana's en der oostelijke Kaffers is juist zoodanig als men tusschen twee verwijderde stammen kan verwachten. Uit dit alles vloeit de overtuiging voort dat alle deze wilde volkeren ten zuiden van Quiloa en ten oosten van de volkplan- ting aan de Kaap de Goede Hoop één grooten volksstam uitmaken, duidelijk verschillende van de Negers en Mahometanen, aan den eenen, en van de Hottentotten, aan den anderen kant, zoo als van de laatsten nader zal blijken. Volgens den meergenoemden reiziger reiken de grenzen der Kaf- fers ten westen tot aan de middaglijn van kaap Agulhas tusschen 37 en 38 graden oosterlengte en ten noorden tot onder den 25ten graad zuider- breedte (241).

Dezelfde schrijver teekent met veel waarschijnlijk- heid de betrekkingen der Kaffers tot de hooger ge- legen deelen van Afrika, en den weg langs welken

(241) De landkaarten van het laatst der zeventiende eeuw laten de westkust door Kaffers bewonen tot aan de St. Maria-rivier, op 15 graden zuiderbreedte.

zij naar het Zuiden zijn afgedaald, schoon het gebrek van overleveringen hierover niets stelligs toelaat te zeggen. Zijne denkbelden over de afkomst der Kaffers van de Abysiniërs en daardoor uit Azië, verdienen te worden nagelezen (242). Langs de bergachtige oostkust, dieper landwaarts in, be woonbarer dan de westkust, laat hij de voorvaders van de Kaffers als herdervolken afzakken, en zich als een sterker ras zuidwaarts uitbreiden tot in hunne tegenwoordige zuidoostelijke woonsteden, van waar zij de Hottentotsche stammen verdrongen, en meer van de vroegere beschaafdheid verloren dan hunne stamgenooten die in de meer begunstigde binnenlanden achter bleven. Nog heden dragen rivieren en bergen in de zuidelijke Kafferlanden Hottentotsche namen. Aan de andere zijde toont de overeenkomst in gestalte, zeden en levenswijze, tusfchen de Kaffers en de inwoners van Mozambique, Madagaskar, Zangebar en Abysinië, de sporen van die betrekking. BARROW legt een dergelijk gevoelen aan den dag, en houdt de Kaffers voor afkomstig van Arabische Beduïnen. De *Koosfa-Kaffers* kennen een in de binnenlanden ver noordwestelijk wonend volk de *Makwina*, hetwelk de overige Kaffervolken van door hun gegraven en verarbeid koper en ijzer voorziet. Deze *Makwini*,

(242) *Reize*, II. D. bl. 12 en volg. Volgens SALT, *Voyage to Abyssinia*, p. 37, note, behooren de Kaffers tot de Aethiopische stammen, welker bijna onafgebroken keten van de grenzen van Egypte af is aantewijzen.

zoo als zij in andere berigten heeten, grenzen denklijk ten oosten aan de Portugeefche bezittingen en staan er mede in betrekking, en men heeft hun naam met het Arabisch *makini*, ijzerfmid, vergeleken. Welligt zijn het de vroeger vermelde *Makuana* (243). Zoo zijn ook de *Briguas*, aan de rivier Kroman, twaalf dagreizens van de Oranjerivier, op 25 graden zuiderbreedte, zeer beschaafd en zedelijk. Zij erkennen een Opperwezen, eeren geene beelden, doen hunne kinderen befijden, bebouwen hunne landen en vervaardigen daartoe zelve de benooidigde gereedschappen. Zij worden door een' koning geregeerd (244). Bij dit alles heeft de Kaffer wat hem reeds op het eerste gezigt kenlijk eigen is, en van den Europeër vooral onderscheidt, schoon hij in de omtrekken en het beengestel van het aangezigt, en in den schedelvorm eenige gelijkheid hebbe. De invloed van de lucht op de kleur der huid, die als zij van alle besmeersels ontdaan is nog eerder licht- dan donkerbruin uitkomt, en op het meer gekrulde haar, is in een zoo lang verloop van tijd geenszins vreemd. De beschrijving van de volkeren die bij de overblijffels van Butua in Monomotapa (245) wonen, en de

(243) Hier boven, bl. 272.

(244) Naar berigten van de Maatschappij der Protestantfche Zendingen te Londen, 1804.

(245) De oude Portugeefche fchrijvers spellen het doorgaans *Benomotapa*. *Benoe-motapa* in het Arabifch beteekent: huurvolken. Mogelijk huurden de Mooren van hier hunne benden. LICHTENSTEIN, in het *ethnographifch linguiftifch Archiv.*, I. 295.

karavanentogten van de Aethiopiërs uit Meroe, doen denken aan de Kaffers. Hier voegen zich sommige van hunne woorden bij, die tot den Arabischen tak behooren.

De spraak der Kaffers is rond en vol, zacht en welluidend, zonder te klappen of te smakken. De wortelwoorden van hunne taal zijn van één en twee lettergrepen, de klinkers éénvoudig, zonder tweeklanken. Hunne uitspraak is langzaam en nadrukkelijk, en de klemtoon rust op de voorlaatste lettergreep.

Zoodanig althans doet zij zich voor in de dialecten die men het meeste kent, met weinig neusen zeer weinige keelklanken. Onder de fisklanken zijn er die aan de Europeesche talen geheel vreemd zijn. De *Beetjuana's* en *Koosfa's* maken door eene ligte drukking van de punt der tong tegen het gehemelte een' klank die met *sch*, *sj*, *tj*, *ß*, uitgesproken een gefis veroorzaakt. De eerste van deze stammen gebruiken veeltijds eene *r* waar de anderen *s* uitspreken. Deze waarneming verdient te meer aandacht omdat *Morimo* bij hen het denkbeeld uitdrukt van een Opperwezen, waarvoor de inwoners van Sofala *Mozimo* bezigen. Bij de *Koosfa's* komt veeltijds eene doffe *m* vóór de zelfstandige naamwoorden die met een' medeklinker beginnen, somtijds eene *n*, maar meest nog een klinker vóór deze doffe *m*, *am*, *om*, hetgeen men bij de *Beetjuana's* niet hoort. Deze taal toont, overigens, in hare vormen een' tamelijken graad van vorderingen. De telwoorden gaan tot 100 toe. De

tongvallen wijken op menigerlei wijze van elkander af, maar de verst verwijderde stammen kunnen zich onderling verstaan.

XXIII.

HET ZUIDELIJKSTE GEDEELTE VAN AFRIKA.

De aangewezen of vermoedelijke betrekkingen der behandelde volkeren, hebben ons ongevoelig uit het midden van Afrika tot aan de zuidpunt doen voortgaan, welke wedervinden, nu 330 jaren geleden, een nieuw tijdvak opent en eene gebeurtenis van onschatbare waarde is in de geschiedenis van het menschedom. Hoe geheel anders zal, in den loop der tijden, eene volkplanting — de Nederlanders stichtten dezelve in 1653 — aan dezen uithoek van het werelddeel, door banden van maatschappelijken omgang zich met toekomstige volkplantingen aan de oost- en westkusten, met den westelijken Archipel van den Aziatischen Oceaan, en van daar met den Arabischen zeeboezem, verbindende, en in allerlei rigtingen wegen openende, nu nog raadfelchtig, naar de binnendeelen, — hoe geheel anders zal zulk eene volkplanting van in wetenschappen steeds vorderende Europeërs, door uitgebreide volkerenkennis, door taalkunde en boeken van onderwijs, bijgestaan, en met wat heilzamer gevolgen, dit in vele opzigten nog jonge werelddeel aantasten, maatschappelijk leven en zedelijken welstand tot in zijne binnenste aderen aankweeken, —

dan ooit Pheniciërs , Romeinen , Grieken , Arabieren , konden te weeg brengen ! Of zou men dit eene speling achten en een' droom , in deze bladzijden althans niet te vermelden ? zoo beschouwen men Amerika , nu en in de zestiende eeuw .

Over den reeds gemelden uithoek valt nog slechts een woord bijtebrengen . Er bestaat in denzelven één daarin te zamen gedrongen , onder den naam van HOTTENTOTTEN zeer bekend volksras , doch welks afkomst men alleen gissen kan . Door kroes haar en dikke lippen eenigzins naar de Negers gelijkende , is het door de bijzondere gedaante van den schedel , ligchaamsgestalte en geelbruine kleur , duidelijk van dezelve onderscheiden . Sommige van de oudere aardbeschrijvingen wijzen het niet afzonderlijk aan , andere vertoonen hen als zwervende Kaffers of daar tusfchen in levende , latere zetten hunne grenzen en stammen verderuit , terwijl zij in onzen tijd , meer en meer ingefchrenkt , van lieverlede beginnen te verdwijnen . Toen de Europeërs zich het eerst aan de Kaap nedersloegen trof hun het eigendommelijke van dit volk in gedaante en vooral in taal ; zij vergelijken hunne spraak bij stamelen , of bij de moeilijke uitspraak van berglieden met kropgezwollen , bij het keelgeluid van kalkoenen of het gefchreeuw der nachtuilen . Zij leerden vervolgens vele stammen van dit volk kennen ; de Kochokwa's , Sonkwa's , Hesfokwa's , Attakwa's , Hoetenikwa's , en hoe zij meer heeten mogten . Men herkent in den uitgang van alle deze namen den gemeenen ftam , en in de bijvoeging

de onderscheidingen. Toen men met dit volk het eerst bekend werd, was *Kwaikwa* (de verdubbeling der lettergreep) hunne algemeene naam; die van Hottentotten is hun door de Nederlanders gegeven, ik meen, naar hunne vreemd klinkende spraak. Thans bestaan alleen in het geheugen der volkplanters de plaatsen waaraan zij hunne namen gaven. Eenigen van hun wonen nog, weder noordwaarts getogen, ten westen van de Koosfa- en Mathimba-Kaffers, zuidelijker dan de Beetjuana's.

De veelal vlakke, zandige gesteldheid der landen in het westen van Afrika bezuiden de evennachtslijn, maakt het niet onwaarschijnlijk dat hunne bevolking, meer tot het jagers- dan tot het herdersleven genoopt, daardoor meer van beschaving verstoken, door luchtgesteldheid, door de onbestendigheid eener leefwijze die aan geen eigendom hecht, in een korter tijdverloop gedrongen is geworden naar de zuidelijkste deelen, waar, om tegenovergestelde redenen, de Kafferstammen, van de oostzijde, na hen aankwamen. Zoo bleven de *Saabs* of Boschjesmans in de woeste, dorre, leem-aardige vlakten achter, en daalden tot den alleraagsten trap van een bijna dierlijk leven; andere stammen daarentegen, de *Gonakwa's* bij voorbeeld, aan de vruchtbare oevers van den Chamtoo, gingen tot den verbeterden staat van een herdersvolk over, en verbreidden zich voorwaarts naar het oosten, tot dat zij voor indringende Kaffers moesten wijken.

Men ziet uit het gezegde dat de meening van LE VAILLANT ongegrond is, als waren de Boschjesmans een gemengd volk van gevlugte slaven, zonder onderlinge betrekking dan die der gemeene behoeften van het oogenblik, en ontleenden zij hun' naam van hun onthouden in de bosfchen, hetgeen geenszins het geval is, fchoon zij veelal tusfchen ftruiken nestelen (246).

Men moet zich (247) de fpraak der Hottentotten voorstellen als eene menigte, rasch, met eene ruwe en levendige ftem, uit de holle borst voortgeftooten, reeds diep in de keel door fcherpe blazing vergezeld en op de tong met geklak ontvangen geluiden, met doorflaande, lang uitgehouden, wijd uitgesproken tweeklanken, aan het einde van den zin dikwijls door een lang zingend *ing* befloten. Het geklak met de tong, het bijzondere kenmerk van deze taal, is door THUNBERG en LE VAILLANT redelijk naauwkeurig omfchreven. Het laat zich op meer dan ééne wijze hooren, en heeft drie fijnere onderscheidingen, die voortgebracht worden door het trekken van de punt der tong van de bovenfijntanden, of van de bovenkiezen, of van den rug der tong van het gehemelte; de tweede van deze bewegingen veroorzaakt fterker klak dan de eerste, en de derde fterker dan de tweede. SPARR-

(246) Over hun' gemeenen oorfprong met de Hottentotten zie men VOORTS BARROW, *Reize naar Zuid-Afrika*, II. D. en LICHTENSTEIN, I. 226.

(247) Naar LICHTENSTEIN, in het aangeh. *Archiv.*, f. 270.

MANN duidt dezen klank door een *t'* aan, waar LICHTENSTEIN de graden van onderscheiding, met *t'1*, *t'2*, *t'3* bijvoegt. De grootste moeilijkheid ligt hierin, dat onmiddellijk op dezen voorklak de medeklinker *k*, *g*, *ch*, somtijds *n* of *s*, of, na den ligteren tongslag, *d*, *t*, *z* moet volgen, eene uitspraak die voor elken anderen landaard zoo goed als onuitvoerlijk is, ten zij mischien een' in de volkplanting geboren en van jongs af daaraan gewonden kolonist. Inderdaad hebben de spraakwerktuigen der Hottentotten eene hun eigene gedaante; het beenachtig gehemelte is veel kleiner en korter, en vergeleken tegen dat der Aziaten en Europeërs, naar achteren slaauw gewelfd. De tong, vooral die der Boschjesmans, is veel ronder, dikker en korter als bij andere volkeren, behalve nog fijnere verschillen die men in grootte en plaatsing der stemwerktuigen heeft waargenomen, waaraan men het verschil in de toonladder der Hottentotten, door LICHTENSTEIN opgemerkt (248), mag toeschrijven. Aan deze taal ontbreken de gewone fisklanken, ook de *l*, *f*, *v*, *w*, rijk daarentegen is, zoo als men zich nu wel voorstelt, de verscheidenheid der keelklanken; de *b* en *p*, *t* en *s*, *b* en *d*, *d* en *g*, verwisfelen dikwijls; *o* en *u* zijn de gewoonste, *e* de zeldzaamste der klinkletters. Dit verwisfelende en onbepaalde geeft aanleiding tot zeer veel gelijk-luidende in beteekenis verschillende uitdrukkingen, die door het gebrek van geregelde wortelafleidingen

(248) *Reizen*, I. 134 en IV. 362.

en onderscheiding van denkbeelden, nog worden vergroot. Overeenkomst met woorden van andere talen bespeurt men maar zeer enkel: *Koa* beteekent mensch, in de taal van Darfoer; Kouh, hetzelfde bij de Korana - Hottentotten, en *Koang* een jong mensch. Men heeft ook gemeend er in het Abyssinisch iets van aantetreffen.

Ik zal nu de stammen der Hottentotten, naar LICHTENSTEIN (249) volgens hunne ligging opgeven, en daarmede van hun en van Afrika afscheid nemen:

De minst bekende zijn de *Dammaras*, ver ten noorden, aan gene zijde van de Koperbergen, en westwaarts van de Matsarokwa-Kassers, aan de zandige westkust, tot aan den 20sten graad zuiderbreedte. BARROW houdt hen voor Kassers.

Zuidelijker aan de westkust waren de *grootte* en nog iets lager de *kleine-Namaakwas*, of *Nami-kwas*, die federt noordoostwaarts getogen, eenige dagreizen over de Oranje-rivier, onder de aartsvaderlijke leiding van een' eerwaardigen Zending, eene volkplanting hebben gesticht. Volgens LE VAILLANT fluiten eenige kleinere stammen aan deze aan, waaronder de *Geisfkwas*, die hij meent dat uit Kassers en Namaakwas vermengd waren; de *Kakobikwas* en de *Korakwas*.

Onder de middagslijn van de Plettenberg's-baai, tusschen den 25sten en 29sten graad zuiderbreedte, bewonen de *Koranas* eene uitgebreide streck lands.

(249) Aangch. Archiv., f. 286.

Zij zijn in het bijzonder het voorwerp geweest van LICHTENSTEIN's waarnemingen.

Ten oosten van de Kaap-kolonie zijn de *Gonaakwas*, eertijds *Khamtoyer* genaamd; hun dialekt, behalve andere bijzonderheden, onderscheidt zich door vele van hunne naburen de Kaffers overgenomen woorden. Sommige reizigers hebben hen uit dien hoofde voor een mengfel van beide gehouden. Zij schijnen door die nabuurschap een vlugger volk te zijn geworden dan de Hottentotten doorgaans zijn.

Dezelfde volgorde doet zich voor in hetgeen LE VAILLANT verhaalt, dat zijne Kakobikwas eerst hunne woorden aan de Korakwas, deze aan de Namaakwas en wederom deze dezelve aan de Hottentotten die bij de Kaap woonden, overzeiden. De onregelmatigheid der klanken bij zulke verstrooide stammen, en het gemis van dagelijkschen omgang die de klanken ligter doet verstaan, maken dit zeer begrijpelijk.

De laatstgenoemde reiziger (250) plaatst nog noordelijker dan de Kakobikwas, in een uitgestrekt land tusfchen de groote Namaakwas en de Kaffers, van het westen naar het oosten, een talrijk en krijgszuchtig volk, de *Huswana*, in de gebergten en bergkloven wonende, het gelaat hebbende der

(250) En, tot nu toe, hij alleen; maar dit is geene genoegzame rede om zijne getuigenis te verwerpen. De ondervinding schijnt het oordeel te bevestigen dat over hem geveld is: dat hij nauwkeurig en waar is in zijne berigten, schoon hij in het schilderen van zijne reisgevallen den teugel moge hebben losgelaten.

Hottentotten, en nog sterker klakkende in het spreken. Geen van de hier boven genoemde stammen verstond iets van hunne geheel afzonderlijke taal. Hij beschouwde het als den oorspronkelijken stam van alle de volkeren die thans in den zuidelijken hoek van Afrika wonen, en meende dat het voorheen tusschen de Sneeuwbergen en de Kaffers als vreedzame naburen met de kolonisten had geleefd, doch, door deze beroofd en gedrongen, in de bergpassen was terug geweken. Hij zegt daarbij zeer stellig dat zij om hunne halfblanke kleur *Chineesche Hottentotten* genaamd worden. Doch daarover bestaat bij anderen eene verschillende meening (251). Als eene gissing is bijgebracht of mogelijk in deze Huswanas de echte naam en het volk der Boschmans zich voordoet; zoodat zij als een minder bekend gedeelte van hetzelfde, in een' iets beteren staat en onderling beter verbonden, leven zouden dan diegene welke in de Kaaplenden en bij de Kafferstammen, om hunnen moordzicken aard, zoo gevreesd en gehaat zijn.

Niets kan meer tegen het gelaat van den goed-aardigen echten Hottentot affteken dan de wilde, schuwe, onzekere blik, en de wellustig zwakke maar listige wezenstrekken van den *Boschjesman*.

(251) Volgens SPARRMANN was hunne kleur geelachtig en hun dialekt verschillende. BARROW meent dat de Hambonas aan de oostkust de *Chineesche Hottentotten* van SPARRMANN zijn. — Over de afkomst der Hottentotten van de Chinezen zie BARROW, *Voyage en Chine*, I. p. 68, en pl. 4 van den Atlas.

Ook is zijn schedel kleiner en in gedaante eenigzins verschillende.

De Hottentotten verstaan de taal van de Boschjesmans niet, hoezeer hetgeen daarvan thans bekend is bewijst, dat zij een tongval is van die der andere Hottentotten, met zoodanige veranderingen als de verwisfeling van omftandigheden en lotgevallen, de uitbreiding van magt, en het vervallen of veranderen van woordbeteekenissen, tufchen tongvallen moet doen ontftaan. In den klank is deze van die der Koranas onderscheiden door een veel fterker geklak, fchellere neusklinken, en een bijzonder zingend geluid, waarmede zij veeltijds hun zeggen befluiten, en dat vooral aan de Boschjesmans over de Oranje-rivier eigen is. Van verre klinkt het als een luid gejuich, een hoogere toon wordt vijf of zes feconden uitgehouden en verflaauwt dan allengs in een' zachteren en diepen, tot hij verdwijnt.

XXIV.

A M E R I K A.

Van den zuidelijkften uithoek van het nog even aan Azia vasthangende en van Europa naauwelijks afgefneeden Afrika, fteken wij over naar dien van een 1800 mijlen daarvan afgelegen werelddeel. On-

derstellingen nopens de gedaante van den aardbol en zijn vermeend evenwigt hadden deze tusfchenruimte door *onbekende*, en bij de ervaring niet bestaande *Zuiderlanden*, aangevuld. Wij zetten nu den voet op het andere halfdeel der wereld, welks aanweezen een vrome Kerkvader zich als onmogelijk voorftelde toen hij het bestaan ontkende van tegenvoeters; zijne vereerers aldaar voor zijn beeld geknield, getuigen tegen hem, zegt de Ruffifche dichter LOMONOSSOW. Veel meer nog dan Afrika, wekte, vijf jaren vóór den togt van Gama, de ontdekking van Amerika verwondering op, deed vragen ontstaan over dezelfs eerste bewoners, en opende uitwegen voor de zamendringende bevolking van Europa.

Slechts aan éénen uithoek nabij Azië zijnde, fchijnt de oorfprong der inwoners nog moeilijker optehelderen. Het zou weinig afdoen, de vraag: of Apostelen er gepredikt hebben? toefteftemmend te beantwoorden, op geen' anderen grond dan de onoverdachte opvatting van hunnen last om heentegaan door de geheele wereld (252); want dit zou alleen het tijdpunt waarop dit land bevolkt *was* een honderd jaren of vier vervroegen. Met affnijding van alle gewaagde en onbestaanbare verklaringen, zal het dienftiger zijn eenige daadzaken voortedragen.

(252) Zoo als dit de ftofom is van eene verhandeling van G. MOEBIUS over dat onderwerp. Leipz. 1660.

De nauwkeurigste opmerkers hebben in Amerika, het noordelijkste gedeelte, dat is boven den 60sten graad, uitgezonderd, één, van de andere onderscheiden, menschenras opgemerkt, schoon ondergedeeft in duizend takken en twijgen; de koperroode huidkleur, het gladde neêrhangende haar, zijn slechts gedeeltelijk deszelfs kenmerken, de baardeloosheid nog minder, want het zorgvuldig uitplukken van het haar van dit en andere deelen des ligchaams, is alhier niet zonder uitzondering, en is ook elders in gebruik gevonden; het is de schedel vooral en zijne doorgaande gedaante die alle de *inboorlingen* van Amerika vereenigt, en onderscheidt. Ik zal dezen naam gebruiken van de oude oorspronkelijke inwoners sprekende; Negers, lieden van de kleur, Europeanen, Spanjaarden, of anderen landaard, zal ik, met hun' bijzonderen naam, waar het noodig is, *inwoners* of *volkplanters* noemen.

De Amerikaansche schedel is, met betrekking tot het uitsteken van het wangbeen, de rigting van de aangezigtlijn, de bijna hondvormige verhevenheid van het sterk ingedrongen voorhoofdsbeen, en het minder gewelfde van het achterhoofdsbeen, wezenlijk onderscheiden van den Aziatischen, schoon nader daarbij komende dan bij dien der Negers. De beide verhevenheden waaraan GALL zoo veel hecht, zijn weinig opmerkbaar (253). De inboorlingen van Nieuw Spanje gelijken over het algemeen naar

(253) De leer van GALL, uitg. door STUART, pl. 2, n°. 5, en bladz. 36.

die van Kanada, Florida, Peru en Brazilië; kleur, hoofdhaar, gestalte, opwaartsche stand der oogen, waarvan de hoek naar de slapen uitloopt, uitsteken van het kaakbeen, iets ronder en minder scherphoekig dan dat der Mongolen, breedheid van lippen, in den mond, bij een' diepen en ernstigen blik, eene uitdrukking van zachtheid, zijn hunne gelijke kenmerken. Op eene oppervlakte van 750,000 vierkante mijlen gronds, van de eilanden bij het zuidelijke Vuurland tot aan de St. Laurensrivier en de Beringsstraat, wordt men overal verrast door het overeenkomende in de trekken der inboorlingen, en men vindt zich gedrongen hen voor afkomelingen van éénen stam te erkennen. Vroegere waarnemers, die nog op geene zoo bepaalde eigenheden acht gaven, waren desgelijks door deze gelijkheid in het voorkomen, in andere opzigten, getroffen; eene zekere droefgeestigheid en neêrgeflagenheid van geest en in het oog, eene onaandoenlijkheid, die geene hevige drift maar alleen ernst en somtijds woestheid teekent, vonden zij bij de Noord-Amerikaansche wilden, gelijk bij de verspreide stammen aan den Paraguay.

Niet zoo, ten aanzien van de kleur. Velen hielden in het eerst deze voor het uitwerksel van eene beschildering, van de luchtfreek, en van andere uitwendige op de huid werkende middelen. VOLNEY (254), op de getuigenis van een Noord-Amerikaansch opperhoofd, bevestigt dit door de waar-

(254) *Tableau du climat etc. des États Unis*, II. 442.

neming dat de kinderen bij deze stammen blank geboren worden, en hetzelfde schrijft men van die in Kalifornië; HUMBOLDT (255) daarentegen verzekert het tegendeel van die in Peru, Quito, aan den Orinoko, in Caracas, en Mexiko. Wat dit punt betreft, is het genoeg uitgemaakt dat de donkerheid der kleur geen algemeen merk is, en zoo min in dit werelddeel als in Afrika in betrekking staat tot de nabijheid van de evenachtslijn. Voor lang heeft men in het zuiden en in het noorden van Amerika volkeren aangetroffen welke huidkleur, ten deele ook het hoofdhaar, naar die der Europeërs zweemden; bij voorbeeld de inboorlingen van Noetka-sond, van verscheiden deelen van Louisiana, de Miges in Zapoteja, eene provincie van Mexiko, de oude inwoners van Antiochië en Santa Fé de Bogota, vele woud-, rivier- of bergbewoners in onderscheiden landen van Zuid-Amerika, terwijl de Wilden in de vlakten bij den Orinoko zwartbruin zijn. In Mexiko, aan de Moskitokust, in Florida, op de Westindische eilanden had-

(255) *Essai politique de la nouvelle Espagne*, p. 85. — Uit den mond van lieden wier naauwkeurigheid en goede trouw ik geen reden heb van in twijfel te trekken, herinner ik mij te hebben gehoord dat zij Negerkinderen op hunne plantaadjen in Suriname hadden gezien blank geboren worden, doch al ras van kleur veranderende, en met den derden dag in dien der Negers overgaande. Daarentegen weet men, dat zelfs de Afrikaansche Negerfoetus de trekken en de kleur van dit ras bezit. Na onderzoek, meen ik te kunnen aannemen dat die blankheid niet eigenlijk maar van eene lichtere tint der kleur te verstaan is, zijnde bij de Westindische Negers donker-roodachtig.

den de inboorlingen de geelachtige Oostindische tint. In Brazilië waren zij bijna zwartkleurig. De kleur en gedaante van vele Indianen bij Poste Vincennes en Fort Détroit in Noord - Amerika , bragten aan VOLNEY de Egyptische Fellah's en de Beduïnen te binnen.

Zoo bevestigen over de geheele lengte van Amerika verspreide verscheidenheden , aan den eenen kant , de éénflchtigheid der inboorlingen , en noppen , aan den anderen kant , om hen als een van dat der andere werelddeelen onderscheiden ras te erkennen. Men behoort zich evenwel die gelijkheid niet te overdreven voortstellen. In deze verbaasende uitgestrektheid , bestaan even zoo kennelijke onderscheidingen als men bij voorbeeld in het Kaukasisch ras tusschen de Circassiers , Mooren en Perzianen waarneemt. De zes voet lange gestalte van de Patagons , door de eerste ontdekkers in reuzen herschapsen , is ook die van de Karaïben in de vlakten tusschen den Orinoko en de bronnen van den Rio Blanco. Hoezeer verschillen niet deze Karaïben , die tot de sterkstgewasfen volkeren van de geheele aarde behooren , van de verbasterde Karaïben , of Zambas , op het eiland St. Vincent , en van de Chaymas in Kumana? Hoe niet de Tlaska-lezen en de Lipans en Chichimecken in het noordelijke gedeelte van Mexiko? Welk verschil tusschen den zwarten Guyaner of Braziliaan , den grooten welgemaakten inboorling van Chili , den zachten en ranken Peruaan , den zwaarlijvigen Mexikaner , den stevigen Irokees , den kleinen , gedron-

gen inwoner van Noetka-sond; en welke tallooze tusschensoorten men meer zou kunnen opnoemen? Zeer onderscheiden doen zich de Paraguayers, en de Magellaners voor, en de Abiponen, met hunne haviksneuzen, die als een kenteekende trek in de afbeeldingen door Amerikanen vervaardigd, voorkomen, terwijl echter noch de inboorlingen van Noord-Amerika, noch die aan den Orinoko denzelve bezitten. Zoo verschilden de Chanci, in de zestiende en zeventiende eeuw, in de provincie de Los-Pastos, door hun langwerpig open gelaat, van de Panches die destijds in de meer inlandsche en heetere streken bij Bogota woonden. Men heeft den naam van den zeer uitgebreiden stam der Homagua van het Peruaansche woord *uma*, hoofd, afgeleid, om de gewoonte, die nog bij hun bestaat, van het hoofd langer te maken door het voorhoofd tusschen twee plankjes te drukken, gelijk zij *Cambeyas*, dat in het Braziliaansch hetzelfde beteekent, genoemd worden door de Portugezen van Para. Wij willen toegeven, dat zulke verscheidenheden als de laatstvermelde is, niet uit den natuurlijken vorm maar uit de grillige denkbeelden omtrent schoonheid of andere volks gebruiken haren oorsprong ontleenen. Het kenmerk, uit den schedelvorm ontleend, blijft niettemin zeker bestaan, en zal ongetwijfeld door toekomstige ontleedkundige nasporingen meer en meer bevestigd worden.

Zoo gewis als het, te dezen aanzien, is dat de vermenging van volksstammen, die reeds in de klasieke tijden der beeldhouwkunst in Griekenland niet meer

toeliet deszelfs verschillende bevolkers te onderscheiden, en die in het hedendaagsch Europa dit merk van onderscheid tuschen Germanen, Kelten, Saracenen, lang heeft uitgewischt, niet bewijst dat het te voren niet bestaan hebbe; zoo leert van den anderen kant hetgeen men, van de Finnen en Esthen bij voorbeeld, en van de Laplanders, weet, dat het verplaatst onder een' andere hemelstreek, verandering in de been- en schedelvormen aanbrengt. In het werelddeel zelf, waarover wij nu spreken, heeft men dien invloed in de kinderen van de Engelschen, aldaar geboren wordende, waargenomen. Hooger kaakbeenen, dieper staande oogen, hangender oogleden die tegen het terugkaatsend zonlicht beschermen, nadering tot de echt Amerikaansche kleur, zoodat zij in de binnenlanden van Carolina en Georgië slechts weinig lichter is dan die der Irokezen, bespeurt men bij voortgang in de jongere geslachten; en zulks duidelijker in de middel- en zuidelijke deelen, dan in de noordelijke, van de Vereenigde Staten, in de vlakke landen en aan de zee dan in de nabijheid van de Apalafchische gebergten, in de lagere en handwerks- dan in de hoogere steden. Desgelijks neemt de stugheid van het hoofdhaar toe.

Deze aanmerkingen zijn, meen ik, voldoende om de twee volgende grondregels te staven en, over de bevolking van Amerika handelende, op deze toe-
tepasfen.

1°. Gelijkheid in schedelgedaante, bewijst ééner-

lei oorsprong, schoon luchtsgestel, zeden, en dergelijke, verscheidenheden aanbrengeu.

2°. Het gedeeltelijk misseu van die gelijkheid bewijst geen' vershillenden oorsprong, wanneer de verscheidenheid uit plaatselijke veranderingen ten aanzien van lucht- en landstreek of gebruiken, is optehelderen.

De Eskimo's, de inboorlingen van Noetka-sond met hunne graauwe oogen, daargelaten, getuigen reizigers die de Noord-Amerikanen en de inwoners van Tartarije zagen, dat zij niet weinig naar elkander gelijken. Amerikanen, Mongolen, Mantsohoe, Malciërs, deze schijnen de naast aan elkander verwante takken te zijn van het geheele menschengeslacht. De Amerikanen staan minder op zich zelf dan de Negers; en het schijnt nogtans moeilijker, bij volslagen gemis aan oude berigten, iets gegronde over hunne afkomst te zeggen. Genen kende de Oudheid ten minste reeds in hunne zelfde woonplaatsen, maar omtrent deze reiken geen overleveringen lager dan de vijfde en zesde eeuwen onzer jaarrekening.

Men houde al de Atlantis van Plato voor meer dan een wijsgeerig tafereel, en voor mischien het een of ander groot eiland werwaarts een storm Phenicische scheepvaarders van de kust van Afrika dreef; het is geene geschiedkundige bijdrage; de beeldspraak-teekeningen die men meent dat de togten der Tolteken met tijdsbepaling aanwijzen, zijn het niet.

Voor ons, indien al latere tijden ze mogten bevestigen of ophelderen, zijn de wenken niet veel beduidend van eenige andere met dit werelddeel bestaan hebbende betrekkingen. De jaarboeken der Chinezen maken gewag van een' togt door deze gedaan omstreeks 458 na J. C. naar eene streek van de noordwestkust van Amerika, die zij Fou-Sang noemen, niet ver ten zuiden van het punt waar de Russische ontdekkers in 1741 ontscheepten (256). Ook vond KAEMPFER sporen van een' togt der Japanners, op welken zij ver ten noordoosten tusschen 40 en 50 graden breedte aan een groot vast land kwamen. In de tiende eeuw bezielde de Noorman Leif, zoon van Erik de Roode, die het eerst Groenland had gevonden, door nadere ontdekkingen en zucht tot nog verdere gedreven, een oostelijk gedeelte van Noord-Amerika, dat hij onder den naam van Wijnland bekend maakte naar de druiven die hij er vond, en die er, gelijk ook tarwe, in het wild groeiden, van welke beide en andere voortbrengfels hij eene lading naar Groenland mede terug bragt; eene ontdekking die later door eene

(256) BUACHE wijst in eene *Carte des terres nouvellement connues au nord de la mer du Sud*, deze route des Chinois en Amérique, tracté sur les connoissances géographiques que Mr. DE GUIGNES à tirées des annales Chinoises; zijnde de zesde kaart bij het *Exposé des découvertes au nord de la grande mer, présenté au Roy avec les considérations géographiques et physiques sur ces découvertes*, le 2 Septembre 1753. Over Japan zie men het werk van den aangehaalden schrijver, I. Hoofdst. 4, en de *Histoire générale des voyages*, XXI. p. 480; en dit laatste, XVII. P. 2. p. 76, over den ouden Smaragdenhandel der Peruanen met de Phillipijnsche eilanden.

zending van Christenpredikers gevolgd werd, doch waarvan na de twaalfde eeuw het spoor even als dat van oud Groenland verwaarloosd en verloren, en de waarheid schier ontkend is (257). In 1170, zegt men, begaf zich Madoc, zoon van Owen Guyneth, den Koning van Noord-Wallis, zette zich met meer landgenooten naar Amerika en aan den Misfoeri neder. Volgens verscheiden reizigers zou aan den Ohio eene Europefche volkplanting bestaan, welker taal met het Wallisch overeenkomt, hetgeen zekere Morrice Griffith, een Wallifer van geboorte, bevestigt. Nog vóór het einde der veertiende eeuw bezochten twee Venetianen, de gebroeders Zeno, eenige kusten van Noord-Amerika (258). Ik noem zoodanige verhalen nietveelbeduidend, omdat eene volkplanting van zulken oorsprong alleen een bijvoegfel zijn kon bij de echte inboorlingen. Nog minder waarde heeft de voorgewende ontdekking van Amerika door Martinus Behem van Neuremberg (259).

(257) Te ligtvaardig echter, naar mijn gevoelen. Nieuwe ontdekkingen bevestigen gedurig ontdekkingen en waarnemingen door de Ouden gedaan, en later geloochend. De doorziende geschiedkenner SUMM, in eene *Verhandeling over den handel en fcheepvaart der Deenen en Noormannen in den Heidenschen tijd*, stelt de zaak door menige bijzonderheid schier boven allen redelijken twijfel. *Skrifter*, VIII. f. 107 en v. Men vindt er ook veel van bij MALLET, *Introd. à l'Hist. du Danemarck*, I. 244 et suiv. en kan vergelijken ROBERTSON, *Amerika*, I. 176.

(258) Uit VON ZACH's *Monatliche Correspondenz*, in *l'Esprit des journaux*, Juin 1807.

(259) In het *Mengelwerk* van het *Letterkundig Magazijn van*

Waar, derhalve, moeten wij de oorspronkelijke inwoners van Amerika opzoeken, zoodanige volkeren althans die, vergelijkender wijze, de oudsten zijn onder de voorvaders van de tegenwoordige in-

Wetenschap, Kunst en Smaak voor 1816, bl. 586 en volg., vindt men die ontdekking betoogd, en in het *Mengelwerk* van 1817, bl. 362 en volg., deels terecht gewezen, deels aangedrongen door eene aanhaling uit het *Liber Chronicorum*, Norimb. 1493. Het is duidelijk uit ROBERTSON'S *Geschiedenis van Amerika*, I. 172, dat dit gevoelen geenszins nieuw is. En ofschoon de bedoelde plaats in het *Liber Chronicorum* in meer omstandigheden treedt dan men zou opmaken uit ROBERTSON'S afkeurende getuigenis, zoo komt het mij toch voor dat die plaats niets gemeens heeft met de ontdekking van Amerika. De uitdrukkingen „ zij zijn in eene andere „ wereld aangeland,” — „ zij hebben eene andere tot nu toe on- „ bekende wereld geopend,” schijnen daartoe te hebben aanleiding gegeven; dit toont het overige van het verhaal: „ voorbij de ko- „ lommen van Herkules zijn zij zuidwaarts naar Aethiopië gese- „ vend; voorbij de evennachtslijn zijn zij in eene andere wereld „ aangeland en was de zonnenschaduw over hen, wanneer zij (met „ hunne aangezichten) oostwaarts gekeerd stonden, zuidwaarts en „ op hunne rechterzijde.” In het een en ander ligt dat zij ver zuidwaarts op de kust van *Afrika* landden, die voor hun, vóór GAMA, even zoo goed „ eene vreemde en nieuwe wereld” mogt geheeten worden, „ vele jaren lang vergeefs gezocht;” dit althans kon de schrijver niet van Amerika zeggen, even min als dat zij er kwamen „ niet ver van het strand zich verwijderende.” De stand der zon te hunnen aanzien is even goed op *Afrika* van toepassing, en in de voortbrengfels van het land ligt geen bewijs voor het andere gevoelen. — Over dezen, en andere vroege togten naar Amerika kan men wijders zich bevredigen in de *Hist. génér. des Voyages*, T. XVIII. *Ayant-propos* pp. III. et XIV. et p. 102. T. XIX. p. 20. Dat men omstreeks den tijd der eerste Spaansche scheepstogten reeds gewoon was uit de noordelijke deelen van Europa daar heen te zeilen, blijkt uit de vestiging eener volkplanting

boorlingen? Van waar zijn deze inboorlingen afkomstig? Hoe zijn zij datgene geworden wat zij waren ten tijde van de Ontdekking, en wat zij nog zijn?

Het is hier noodig een' blik te werpen op de toenmalige vorderingen en staat van beschaafdheid, waaruit men, tot degene die zij vroeger verkregen, besluiten kan. De staatsinrigtingen van Mexiko en van Peru geven geene aanleiding om het tijdsverloop te bepalen sedert dat deze rijken hadden bestaan. Wie toch zou zich vermeten het aantewijzen, hoe lang het gebiedend genie van eenen vorst, onder gelukkige omstandigheden, werken moet om een' Staat te vestigen, en daarop deszelfs duur te berekenen! Wij kunnen ons eenig nader denkbeeld omtrent dat tijdsverloop vormen uit de staatsstukken die in het rijk van Mexiko vervaardigd werden, waartoe jaarlijks eene hoeveelheid van 16,000 pakken papier, uit de Agave Americana bereid, door vijf steden als schatting geleverd werden aan Montezuma. Deze stukken bevatteden in beeldschrift (260) de regtsgedingen, de verbonden,

van Noren, wier naam overgebleven is tot in de zeventiende eeuw in *Norumbega*, en welligt thans nog in *Bergen* in Nieuw Jersey, en die zeker reeds bestond toen François I. in 1540 La Roque Seigneur de Roberval tot heer van *Norimbegue* en zijn' Onderkoning, over de te verkrijgen landen, in Kanada, Terre-Neuve, Labrador enz. benoemde. *Hist. des Voyages*, XIX. p. 34 en XXI. p. 288. De stad en de kust komen onderscheiden voor in de kaart van ORTELIUS van het jaar 1587.

(260) Proeven daarvan geeft ROBERTSON, *Geschied. van Amerika*, IV. bl. 48. Uitvoerig vindt men het in eene reeks van 32

en de geschiedberigten ten dienste van volgende tijden. Instellingen, voorzeker, die, zoo de gruwzame tallooze menschenoffers hadden opgehouden, al ras tot een' staat van beschaafdheid en versijnde staatkunde konden leiden, gelijk als China en Japan ons vertoonen; zonder dat men daaruit zoodanige oudheid kan opmaken als het eerstgenoemde Rijk althans zich toeschrijft. Het is zoo, dat in dit beeldschrift een mingevoerde schriftkunst doorstraalt, en dat het meer schilderwerk was dan een doorgaand en uitgebreid gebruik van vereenvoudigde trekken, hoedanige de Mexikanen er eenige bezaten. Het algemeen gebruik zelfs van deze beeldteekens in openbare zaken, de daaruit ontstaande gebondenheid aan dezelfde teekens, kan een hinderpaal zijn geweest tegen het overgaan tot eene gemakkelijker of ook fierlijker wijze van uitdrukking. Bij dit alles blijft deze zoo algemeen in zwang zijnde wijze van beeldspraakschilderen eene merkwaardigheid zonder voorbeeld in de oude of tegenwoordige wereld.

Soortgelijk geschilderd beeldschrift was in zwang door geheel Amerika; LA FITEAU vond het bij de Hurons en bij de Irokezen. De inboorlingen van Virginia stelden in zoodanige schilderijen, die zij Sagkokok noemden, gebeurtenissen uit hunne geschiedenis voor. Andere zulke teekeningen zag PIKE, op zijne reizen, tusschen de jaren 1805 en

platen voorgesteld in LORENZANA, *Historia de Nueva España*, por CORTES. Mexico 1770, in folio.

1807, op boomen niet ver van den Rio del Norte en elders in het zuidelijkste gedeelte van Louisiana. Aan de oevers van den Ucayale, in het oosten van Peru, bij de onafhankelijke Panos, vond nog een Zendeling, omstreeks het midden van de afgeloo- pene eeuw, boeken met beeldschrift en op zich zelve staande karakters, die zij zeiden van hunne voorvaders als overleveringen van hunne vroegere lotgevallen te hebben verkregen.

Nog duurzamer gedenkteekens bieden de graniet- rotfen aan, tusfchen den Casfiquiare en den Cono- richite, tot eene ontzettende hoogte befne- den met beeldwerk; gelijkfoortige, naar het fchijnt zinne- beeldige, teekeningen, zijn gevonden ten noorden en westen van den Orinoko, bij Encaramada en Caicara, aan de oevers van den Cauca, bij Timba, tusfchen Cali en Jelima, op de bergvlakte der An- des (261) zelfs, in Parama de Guanacas; altemaal bij volkeren die het gebruik van metalen werktui- gen niet kennen, en deze teekeningen aan een tijd- vak toefchrijven dat de aankomst hunner voorva- ders voorafging.

Het beeldhouwen in fteen had aanmerklijke vor-

(261) *Andes* is de naam van de geheele zeer uitgeftekte berg- keten, de *Cordilleras* zijn de hoogfte toppen daarvan, het hooge bewoonbare gedeelte aan derzelve voet heet *Sierra* en zakt weste- lijk naar de *Valle*, het vlakke land aan de kust; de lage landen die oostelijk naar Brazilië ftrekken en grootendeels uit ondoordring- bare bosfchen bestaan, worden aldaar *montagnas* genoemd. De província van Quito, de hoogfte bekende bergvlakte, is fchier één ontzaggelijke vuurberg, die van 1797 tot 1802 aanhoudend fchudde. — Een overzigt der ganfche Andes geeft de *Encyclopédie moderne*, 2. éd. 1. p. 399 et 400.

deringen gemaakt in Mexiko. Men bewondert nog het borstbeeld van de Mexikaansche priesteres in het hardste bazalt zeer kunstig uitgehouwen, met geheel ontoereikende werktuigen. En niet minder bewonderenswaardig zijn de basreliefs op de piramide van Xochichalco (262).

Met gelijke bekwaamheid gebruikten de Peruanen hunne zeer onvolkomen werktuigen (263) tot het bewerken van steenen gedenktekens en gebouwen. In Peru en in Mexiko waren uitgestrekte werken der bouwkunst voorhanden, reeds vóór den tijd der Inca's; deze vonden de vlakten in de gebergten van Tiahuanaca als bedekt met zeer groote bouwvallen, en, bij het veroveren van Tabasco, ingestorte gebouwen met kenmerken van eene zeer hooge oudheid. In de overblijffels van vele andere uit de tijden der Inca's is eenvoudigheid, hechtheid en evenmaat vereenigd. In werken van versterking met uitgestrekte muren en omgravingen, gelijk aan die in het oosten van Azië en in Kanada, herkent men volken die zwarigheden wisten te overkomen. Een aanmerkelijk voorbeeld van gevorderde bouwkunst was het paleis van Mitla in Oaxaca, de hoofdplaats van Zapoteca, alwaar, even als in het schiereiland Yucatan, de beschaving een' hooger' trap had bestegen dan elders. Nabij de noordelijkste

(262) HUMBOLDT, *Vues des Cordillères*, tab. I. II. et X.

(263) Het gebruik van het ijzer niet kennende, schoon het in Mexiko en Peru genoeg voorhanden is. *Origine des lois etc.* I. 147.

grenzen van de Spaansche bezittingen staan de Cafas grandes, een overblijffel, volgens VAN HUMBOLDT, van het paleis van Astek, aan den zuidelijken oever van den Gila, elf dagreizen van het Presidio de Horcasitas, en de Cafas grandes in Nieuw - Biskaye tusschen het Presidio de Ganos en dat van San Buenaventura; de Moqui, een tamenlijk beschaafd volk aan den Yaguefila, wonen in steden en steenen huizen, op bijna dezelfde wijze gebouwd als die der eerstgemelde Cafas grandes.

Dergelijke voortbrengfels getuigen niet slechts van burgerlijke maar van eenige wetenschappelijke beschaafdheid; doch er spreekt inderdaad grootheid in de piramiden in Nieuw-Spanje, in het bijzonder in die van Cholula, van dewelke elke der vier zijden aan den grondslag 439 meters lang, en de platvormig verfmallende hoogte 54 meters is. Door deze verhouding van de grondoppervlakte tot de hoogte, gelijk door deze wijze van bouwen, zijn zij onderscheiden van de Egyptische, en gelijken, in het laatste opzigt, meer naar de beschrijvingen die HERODOTUS en DIODORUS SICULUS van den tempel van Belus te Babylon geven, met dit onderscheid nogtans dat van dezen de hoogte van den ondersten grondslag aan de lengte van elke zijde gelijk was, en er op dien teerling zeven telkens kleinere boven elkander oprezen (264); terwijl men ziet dat in de piramide van Cholula de grondslag tot

(264) Elke zijde van den ondersten teerling hielt eene stadic, of 600 voeten, zoodat het gebouw veel hooger was dan breed.

de geheele hoogte nagenoeg staat als 8 tot 1, namelijk ongeveer 1400 tot 170 voet. Eene hoogte ongelijk minder, maar de omvang van de oppervlakte veel aanmerkelijker, namelijk 1,960,000 en 560,000 vierkante voeten (265); doch zij zijn even merkwaardig als de eerstgenoemde uit hoofde van hare naauwkeurige rigting naar de vier hemelstreken. Zoowel deze plaatsing als het tropisch jaar der Mexicanen, dat volkomen overeenkomende is bevonden met dat der sterrekundigen van den Kalif Almamon, leggen onverwachte kundigheden aan den dag. Het is, alles, het puin van vroegere wetenschap, over den bodem van Amerika verspreid; gelijk het kunstig aardewerk, dat hier en daar bij de *Cafas grandes* aan den Gila, en aan de rivier der Amazonen, gevonden, van den kunstvljijt van vergeten tijden getuigt.

De volkeren van Amerika daalden van de bereikte hoogte, ongetwijfeld door menigerlei lotverwisseling, tot den lageren stand in welken de Spanjaarden ze leerden kennen en ten deele nederdrukten; Egypte en Indostan leveren ons voorbeelden van denzelfden aard. Zij zijn echter niet beneden alle beschaafdheid gezonken; smaak en bekwaamheid voor schilderwerk, gelijk wij beschouwd hebben, bestaat nog bij de Peruanen en bij de Mexicanen.

(265) Vergel. HERODOTUS, I. c. 183, met GOGUET, *de l'Origine des lois etc.* III. L. 2. en de *Algem. Geschiedenis door een gez. gel. mannen*, I. 452, en zie ook LEWIS en GLARKE, *Reis in Noord-Amerika*, I. bl. 77, en den vertaler op bl. 98.

Andere stammen zijn, het schijnt zoo, door Wilden vervangen, maar dit kan niet bevreemden als men nadenkt wat er, bij voorbeeld, van de oude Grieken geworden is, en zich voorstelt wat er noodzakelijk worden moet van elk volk dat, van den eenen trap van ontbering tot den anderen ruwer en onvatbarer, meer verspreid geraakt.

Te midden van deze verwildering behielden de volkeren van Amerika sporen van vroegere beschaaftheid, onmiddellijk tot ons onderwerp betrekkelijk, in hunne taal, gelijk de teruggedrongen Laplander die in zijne veertien naamvallen behield. In Groenland gelijk in Peru, aan de Hudson's-rivier en in Mexiko gelijk aan den Orinoko, worden talen gesproken, waarvan de vormen zoo kunstig en zoo veelvuldig zijn als slechts weinig talen in de wereld er kunnen aanwijzen; vormen die aan alle deze onderling gemeen en tevens geheel eigen zijn, en welke door geen invloed van Europeesche aankomelingen kunnen zijn ontstaan; die bovendien, zonder hooger trap van beschaving, zich nooit aldus ontwikkelen, wanneer het verstand niet doordringt tot onderscheidingen, waaruit zij worden geboren, en naar het opmerken van welke zij regelmatig worden toegepast. De algemeen gelijkvormige en tevens geheel eigendommelijke gedaante die zij op zoo veel honderden mijlen van elkaar verwijderde punten aangenomen hebben, doet natuurlijk denken aan een gemeenschappelijk middelpunt, waaruit deze Amerikaansche taalbeschaving kan zijn

uingegaan; een vermoeden hetwelk grond wint door het gezegde over het beeldschrift.

Niet dat er nu nog een Rijk bestaan zou waar men zou mogen hopen de wieg van Amerika's oorspronkelijke beschaafdheid weder te vinden; Tolteken die, naar de overlevering, uit het noordwesten van dit werelddeel dat beeldschrift tot aan de landengte toe hebben verbreid, of een verdichte Staat van Quivira. De zendelingen F. GARCÈS en FONT, de reizigers LEWIS en CLARKE, en MACKENZIE, hebben alle deze westelijke deelen in zoo verschillende rigtingen tot aan de Stille zee toe doorsneden, dat niets aanleiding geeft om het aanwezig van zulk een' Staat nog voor mogelijk te houden. Doch al ware ook zoodanig middelpunt van taalbeschaving ontdekt, het zou daarom nog niet het punt behoeven te zijn waaruit de bevolking zich verspreidde. Deze beschaving kon in meer dan ééne rigting straalswijze zijn voortgegaan, en in menigvuldige wijzigingen, onder zeer verschillende en zeer verwijderde volkeren, hebben toegenomen, en, omgekeerd, konden dezelfde natuurlijke omstandigheden, hier en ginds gelijkvormige wijzen van uitdrukking hebben voortgebracht zonder eene onderlinge aanraking tusfchen die volkeren. Indien die beschaving niet op den bodem van Noord- of Zuid-Amerika zelf is ontstaan, dan zijn welligt de eerste zaden derzelve alleen van elders gestrooid geworden; is zij eene uitheemfche vrucht van dit werelddeel, dan heeft zij mogelijk van tijd

tot tijd voedsel van buiten ontvangen. In beide onderstellingen blijft het eene belangrijke vraag: Van waar is Amerika beschaafd? Van waar uit de oude wereld?

Hier heeft men allerlei gisfingen te baat genomen. Geen hoek der andere werelddeelen of men heeft er aan gedacht; geen trek van overeenkomst dien men niet heeft toegepast; niet altijd indachtig dat het menschedom in zijne kindschheid sommige ge-laattrekken bezit die overal naar elkander gelijken. Het beeldschrift, de zuilen, de tijdsverdeeling, de volksgebruiken, van Egypte, heeft men willen weder vinden in Mexiko en in Peru; in het laatstgenoemde Rijk de feesten der Chinezen, de knopen of *quippos* van verschillende kleuren waarvan zich ook deze, in zeer ouden tijd, in plaats van schrift bedienden, zoo als dit mede de inwoners van Kanada deden; verhuizingen van stammen van dien landaard naar het Noorden, in hunne jaarboeken aange teekend en federt uit de gedachtenis verloren, of ondernemingen van hunne Mongolsche opperhoofden, door storm verstrooid. Want, hoe ongunstig men de winden vooronderstellen moge voor eene geregelde vaart van onervarene menschen, van Japan en China op Amerika, maakten zij dit voor hun zoo min onmogelijk als voor de Maleiërs om tot Owchi te komen. Men heeft de godenleer der Indoes en der Peruanen vergeleken; het onthouden van alle andere spijze dan uit het plantenrijk, bij de Pastos in gebruik en bij de vrouwen van vele stammen in de binnenlanden van Zuid-Amerika; de

leer der zielsverhuizing, van de Tlascalanen; de gruwzame gewoonte van vele moeders onder de Zuid-Amerikanen even als onder sommige Indoes, van de meisjes terstond na hare geboorte om te brengen. In het bijzonder heeft men vele scherpzinnigheid aangewend om aan de overeenkomst licht bijtezetten tusschen de Amerikanen en de oude Israëlitzen, en het overgaan van een deel der tien naar Asfyrië gevoerde stammen, door Azië naar Amerika, waarschijnlijk te maken. In deze vergelijking heeft men als hoofdpunten aangevoerd: dat bij de Surikois in Acadië, bij de Cherokkie's, Chikkafah en Chokta's in West-Karolina, *Allelujah*, de slotregel was van een gezang (266), en dat bij eenige volkeren aan den Orinoko de besnijdenis in gebruik is; maar deze, die zich ook tot het andere geslacht uitstrekt, schijnt daarom veeleer uit Afrika overgenomen. Van hunne godsdienstgebruiken is er geen spoor, dat men toch eerder zou verwachten dan dat het aandenken aan gebouwen in Babel gezien hen in het oprigten der hunne in Amerika zou bestuurd hebben. Anderen, al weder, hebben gemeend trekken te herkennen van den Kananitischen of Phenicischen beeldendienst, of hebben van de scheepvaarten der laatsten, en van de op zekere hoogten westwaardsche winden, gebruik gemaakt om lieden van dien landaard naar deze kust te doen drijven. Op deze wijze belandde eene bark die van Teneriffe naar een ander der Kanarische

(266) En beteekende — wat?

eilanden wilde zeilen, aan het eiland Trinidad, aan den mond van den Orinoko. De Brazilianen en Guyaners heeft men, om hunne zwarte kleur, met de zuidelijke Afrikanen vergeleken. Ook aan ons werelddeel, aan Karthagers uit Spanje door de Romeinen verjaagd, aan Ierland, aan Noorwegers denkt men. Ik heb er reeds eenig verslag van gedaan, en mijn gevoelen gezegd.

In hetgeen er van de talen der Amerikaansche volksstammen verzameld is, zijn, zorgvuldig ziftende, hier en daar eenige woorden te vinden die met woorden uit talen van andere werelddeelen in klank en beteekenis overeenkomen, men treft er zelfs bij de Lesguis en andere stammen van den Kaukasus aan, maar geregeld kan men nog niets daaruit opmaken.

Meer dan dit alles is de gelijkheid treffende tusschen de ligchaamsgestalte der volkeren in Noord-Amerika en in het noordoosten van Azië, en de overstap van daar naar de westkust van het eerstgenoemde werelddeel langs eene onafgebroken reeks van eilanden is op meer dan ééne wijze begrijpelijk en ligt, voor volkeren zelfs die zeer geringe middelen om de zee te bouwen bezitten, en er bestaan voorbeelden genoeg van ver bezwaarlijker en schier ongeloofelijke togten in ellendige vaartuigen.

Als eene stellige, door de nieuwste ontdekkingen tot zekerheid gebrachte daadzaak, weet men thans: dat in het oostelijkste noordergedeelte van Amerika, in Groenland en op de kust van Labrador,

en op de westkust nabij die van Azië, één volksstam woont, en dat deze ééne volksstam dezelfde is als die op de noordkust van Azië en de tusschen beide liggende eilanden.

Onder de weinig bekende stammen van dat werelddeel heb ik te voren (267) de *Tfchoektschen* opgenoemd. Het gedeelte van dezen stam dat als nomaden leeft, heeft BILLING in zijne reis nader doen kennen als verwant aan de *Koreken*, maar de gezeten *Tfchoektschen* en, naar hetgeen uit LESSEPS is optemaken (268), ook sommige *Koreken*, behooren tot den stam der Eskimo's, en zij zijn het die, een' tak uitmakende van den grooten zelfden stam, tot bewijs verstrekken van den zamenhang dezer volkeren in de beide werelddeelen. Het zijn niet slechts jaarlijksche krijgstogten welke sommigen dezer *Tfchoektschen* op de overzeesche kust brengen, maar de overeenkomst van taal staft de daadzaak in stellige bijzonderheden, die reeds vroeger op bekende waarschijnlijkheden en vermoedens ondersteld werd.

De lezer die zich een denkbeeld van deze volkeren van Noord-Amerika maakte, bijéenvattende wat hij in verscheiden beschrijvingen van de Eskimo's en Kanadasche wilden las, zal ze zich, meenen wij, aldus hebben voorgesteld: zwart, regthangend haar, dunne baard, bij velen geene; over het verdere ligchaam zoo weinig ruig dat de uit-

(267) *Eerste Stuk*, bl. 230.

(268) *Reize*, II. 34 en 73.

zonderingen voor eene werking van den boozén geest worden gehouden. De zintuigen van gezigt en gehoor ongelooflijk sterk. Het tatoeëren, op wangen, voorhoofd en kin, op verschillende wijze, gebruikelijk. De vrouwen zelden vruchtbaar, weinig moeders die vier kinderen hebben; doch daarbij gemakkelijk in de verlossing; tot vier weken na dezelve voor onrein gehouden; hare kleine kinderen dragende in bekleedfels van vermolmd hout met een paar lappen bont bedekt. De jagt in den winter, de visfcherij in den zomer, hunne bezigheid en hun middel van bestaan. Hun voedsel gerookt verterende of in de lucht gedroogd; om het zich te verschaffen bestendig rondzwerfende door de wouden en uitgestrekte wildernissen en vertoevende naauwelijks een paar dagen op ééne plaats. Meestentijds bij enkele gezinnen rondtrekkende, fomwijlen met andere ftamgenooten een tijdlang in gezelfchap, daarna weder elkander verlatende, en komende met even zoo weinig afspraak ook weder bijeen.

Deze omtrekken, waarmede de lezer zal instemmen, zijn geteekend naar de Bosch-Tongoezen, in Azië, naburen van de Koreken, gelijk deze aanverwanten van de Kotschoejoester - Tschoektschen zijn (269). Sprekender bewijzen van de groote gelijkheid tusfchen deze noordelijke Aziaten en noor-

(269) *Eerste Stuk*, bl. 219. De beschrijving is bijna woordelijk, met verkorting, overgenomen uit GEORGI'S *Beschreibung der Nationen des Russischen Reichs*, f. 309—323.

delijke Amerikanen kan men wel niet verlangen, en het is niet moeilijk om optelosen hoe de Wilden heden ten dage in Noord - Amerika zoo kunnen verspreid, zoo verwilderd gebleven of geworden zijn? Menschen, zoo als wij ze beschreven, nog niet omringd noch bekend met meer beschaafde naburen, gelijk de Chinezen en Russen in latere tijden, zulke menschen in Amerika overgaande, werden, door die verspreiding, door gemis van bijna alle soorten van huisdieren, van alle veehoederij, zoodanig als men hen heeft gevonden; en zelfs de krijgsvolke Tschoektsche verloor zich in den zwakken, vreesachtigen Eskimo. Wij mogen dit op de volkeren van Noord - Azië in het algemeen toepassen, te meer daar wij alleen de tegenwoordige kennen en niet die er vroeger kunnen geleefd hebben. Dat gemis van tamme dieren en van vee fokkerij is geen rede van twijfeling, even min als de verscheidenheden in de talen die nu in Noord - Amerika bestaan. Wie berekent alle de omstandigheden onder welke deze volksstammen zijn overgegaan uit het eene werelddeel in het andere? Dezulke die dit langs de aaneengeschakelde eilanden deden, waar de vischvangst hun onderhoud verschaft, konden ligtelijk den hond verwaarloozen; de schaarschheid van tamme dieren, ten deele misschien het gevolg der landsgesteldheid, kan het ook zijn van den nog zeer ruwen toestand waarin die volksverhuizingen geschieden, vóór dat het herdersleven, dat gewoonlijk op het jagersleven volgt, in dat deel van Azië was aangenomen; zoo niet,

mischien, deze volkeren, in wildernissen teruggedrongen, door gewelddadige veranderingen van die levenswijze afgerukt, bij hunnen overgang dien tak van bestaan niet meer bezaten, en bij hunne nieuwe levenswijze op zeekusten en eilanden, alle gedachte aan denzelfen of genegenheid daarvoor verloren. De Zuid-Amerikanen hebben zelfs een' stelligen afkeer van melk. En hoe vele andere omstandigheden verbergt voor ons niet mischien onze onkunde nopens vroeger tijden en plaatselijke gesteldheid. Waarom vindt men, zelfs bij de noordelijkste Amerikanen, het rendier niet? terwijl de Tschoktschen, hunne naaste stamverwanten, meer dan enig ander volk, het aankokken, zoo als het in IJsland, in 1772, door den Stifts-Amtman Thodal met goed gevolg is overgebracht, en zelfs, onder den 55sten graad noorderbreedte, in Northumberland voortwil.

Omdat de Tschoktschen zoo klaarblijkelijk dezelfde taal als de inboorlingen van Noord-Amerika behouden hebben, kan men niet vorderen dat afgezonderde verspreide volkshoopen, door wie weet welke omwegen hier gekomen, de sporen van hunne afkomst en taal even zoo getrouw en ondubbelzinnig zouden hebben bewaard; verschil in voorwerpen, het aantreffen van andere stammen, hebben verandering, verlies en aanwinst van uitdrukkingen moeten veroorzaken. Bovendien zijn de talen en stammen in het noorden van Amerika nog niet bekend genoeg om te durven beslissen welke groote keten

van samenhang ook tusſchen ſchijnbaar onderſcheiden volkeren zou kunnen ontdekt worden.

Ik kom tot eene andere bedenking die men gemaakt, die men op gronden uit de veelheid der Amerikaanſche tongvallen ontleend, ſtaande gehouden heeft. „Misſchien zijn er Amerikanen, een oorspronkelijk volk, naar Azië, niet bewoners van dit werelddeel naar Amerika, verhuist. Tegen twintig talen in dit laaſte, telt men er ééne in het andere, geheel verſchillende namelijk, zonder blijken van verwantschap. Nu leert wel de ondervinding dat na eenige eeuwen de tongvallen zich ſplitsen, maar er is een verbazend lange tijd noodig om de ſporen van een' gemeenen oorsprong te vernietigen. Zulk een lang tijdvak moet dus bij de Amerikaanſche talen vooronderſteld worden; veel langer dan bij de Aziatiſche; derhalve zijn deze jonger; derhalve is Amerika vroeger bevolkt.” Deze laaſte ſtelling heeft men ook uit de groote armoede en eenvoudigheid van eenige Amerikaanſche talen willen betoogen. Die gronden zouden te veel bewijzen. De lage landen aan den Orinoko dragen blijken van hunne jonge oprijzing uit het water, en juist deze zijn bewoond door ſtammen die een aantal geheel verſchillende talen ſpreken. Het is veeleer het ſpoedig uiteengaan van woeste horden dat het onderling afwijken van nog ongeregelde tongvallen, naar de eerſte behoeften der natuur bevordert en wijzigt. Dit zou door genoeg voorbeelden van volkeren, op meer dan

ééne hoogte van beschaafdheid, van Samojuden, van Esthen, van inwoners van woudstreken in Duitschland, zijn te bewijzen; hoe uitspraak, hoe betekenis, hoe veranderde benamingen reeds in een kort tijdverloop het dialekt veranderen en allengs eene andere taal vormen. Nog meer verbasteren zij bij Wilden en worden onkennelijk; de oorzaken daartoe, zoo even aangewezen, zijn in Amerika voorhanden.

Dwingen taalkundige gronden ons niet den oorsprong van het zamenhangen dezer volkeren uit Amerika afteleiden, zoo zien wij veeleer, in het bewegen en voortfroomen der volkeren van Azië, gronden voor het tegenovergestelde gevoelen. De Geschiedenis leert dat oorlogen en het opeenhoopen van volksmenigten de oorzaken zijn van volksverhuizingen. Dat de Amerikaansche horden met elkander dikwijls krijg gevoerd hebben is hoogst waarschijnlijk, maar niets teekent het te eenigen tijde opbreken van vele volkeren van dit werelddeel, door zoodanige oorzaak. Uit Azië, van ouds af vol van menschen, niet uit het ledige Amerika, gingen zij verder. Alleen op de groote bergvlakte van Mexiko en in vele gedeelten van Zuid-Amerika is eene talrijke bevolking aangetroffen. Dit laatste laten wij voor een oogenblik daar. De onmetelijke ruimten van Nieuw-Mexiko en Nieuw-Biskaye waren in de zestiende eeuw nog minder bewoond dan thans, nu er, door elkander, naauwelijks negen zielen op de vierkante mijl zijn. Niets, zelfs niet de, bij vergelijking toch zeer jonge, Staten van

Peru en van Mexiko, doet het menschengeslacht in Amerika als ouder kennen dan dat in Azië. Ware het dit, zou het er dan zoo veel minder talrijk zijn?

Het is ook veel ligter te verklaren dat de hier boven verhuisde Aziaten trekken van hunne lichaamsgedaante in dit werelddeel hebben voortgeplant, dan hoe het zou kunnen zijn dat naar Azië verhuisde Amerikanen aldaar geen van hunne eigendommelijke trekken zouden hebben behouden?

De rigting van de stroomden der volkeren van Noord-Amerika is uit Azië. De westkust van Noord-Amerika is meer bevolkt dan de oostkust het was. Dit is langen tijd de eenige grond geweest waarop men die Aziatische afkomst ondersfelde; schoon het niet belet dat bij deze verhuizingen sommige stammen oostwaarts tot aan de andere kunnen zijn getogen, en, na het bezetten door de Europeërs, weder westelijk af, zich aan den Opper-Mississippi en den Missoeri hebben te zamen gehoopt. Alle de Noord-Amerikaansche wilde volkeren waren van een' zwervenden aard; hunne overleveringen stemmen op eene zeldzame wijze er in overeen dat zij uit het noordwesten, deels ten zuiden, deels zuidoost, en noordoostwaarts getogen zijn. De Muskoge, de Chikkasah, de Mahikanen, de zes Natiën, verhaalden dat zij van over den Mississippi uit het westen of zuidwesten waren gekomen; de inboorlingen van Nieuw-Engeland beschouwden het Zuidwesten als hun oorspronkelijk vaderland, waarheen zij na hun' dood hoopten te-

rig te keeren. De Poncars en Chayennes, voorheen aanzienlijk, zijn nu uit het noorden, van de Roode rivier bij het Winnipie-meer, zuidwaarts naar den Misfoeri gedrongen. De stammen in Cinaloa aan den Kalifornifchen zeeboezem, verzekerden eenstemmig dat hunne voorouders uit het noorden gekomen waren in de landen die zij te voren bezeten en door oorlogen met andere volkeren weder verloren hadden. Van schier alle de Mexikaanfche volkeren getuigen de vroegere fchrijvers, de overleveringen en het gefchiedkundig beeldfchrift, dat zij voorheen noordelijker woonden, en wijzen de togten aan van de Tolteken, die in de zevende tot de elfde eeuwen na J. C. in Mexiko gevestigd waren, en van de Azteken of Mexicanen, na hen, tot aan de Gila-rivier, ongeveer op 34 graden noorderbreedte en waar de reeds vermelde overblijfsels der Casas grandes hun verblijf waren.

Indien de westkust het moederland van het grootste deel althans der bevolking van Noord-Amerika geweest was, zouden waarschijnlijk eenige stammen tot een' hooger' trap van befchaafdheid gekomen zijn; naar de tegenoverftaande fteiling is het duidelijk waarom die kust, en Noord-Amerika doorgaans, in andere omftandigheden is gevonden. Eene keten van bergen, aan de westzijde doorlopende, fcheidde de doortrekkende stammen van elkander; de westelijk blijvende legden zich toe op de vifchvangst, de oostelijke zochten hun onderhoud in de jagt; nader bij de oostkust gekomen fchijnen zij wat meer befchaafd te zijn geworden, dan zij

nu, na hun terugtrekken, zijn. Meer zuidwaarts getogen stammen hebben zich oostelijk tusfchen den Rio del Norte en den Misfissippi uitgebreid en nedergeflagen, andere zuidelijk; doch van deze bleven flechts hier en daar zwervende hoopen in Kalifornië over, om voor de hen volgende vijandelijke horden veilig te zijn; en evenmin vonden zij in Nieuw-Mexiko en Nieuw-Biskaye vruchtbare ftreken noch aanleiding genoeg om er zich neërtezetten; de groote bergvlakte van Mexiko, Anahuak, bood hun eerst een bekwaam rustpunt aan, waar zij achtervolgens zich verzamelden. Op deze wijze lost het verschijnsel zich op, dat men aldaar meer dan dertig gansch verschillende talen vond, bij de verovering van het Mexikaansche rijk, waaronder sommige langs zuidelijke omwegen er kunnen zijn aangekomen. Hier greep iets foortgelijks plaats als wij in Klein-Azië nopens de volkeren uit Thracië, Armenië en Syrië opmerkten.

Mogelijk volgden hierop togten zuidwaarts af. De taal en het beeldfchrift van Mexiko, althans, was tot den ioden graad noorderbreedte doorgedrongen. Wie zegt ons of niet het middelpunt der oudere beschaving in landftréken te zoeken zij, van waar de ftralen zoowel zuidwaarts als noordwaarts, naar Peru en den Orinoko als naar Groenland en de Hudson's-rivier, konden uitgaan?

Wij voegen hier nog ééne opmerking bij. Van vijfentwintig Kamtschatkafche landdieren, vindt men er zeventien in Noord-Amerika weder, en vele Noord-Amerikaansche zijn kennelijk en in eene ken-

nelijke opvolging, zoodat men nog de sporen van hunnen weg schijnt te kunnen aanwijzen, in Zuid-Amerika overgegaan.

Wat Zuid-Amerika, wijders, betreft. Het bevat nog uitgestrekter wildernissen, nog grooter moerasfen langs de oevers van zijne vloedten, nog dorrer vlakten. Er is ook meer taalverscheidenheid; de sporen van oudere beschaving zijn alleen voorhanden in het hoogere deel van de veelal smalle westkust en op de ruggen van de daaraan grenzende bergketens. Over den oorsprong van deszelfs bevolking onthouden wij ons van gissingen; hare verwantschap met die van de noordelijke helft is door sommigen ontkend, op grond van niet genoegzame blijken van gelijkheid, en van te groot verschil in de talen; door velen aangenomen; dit weinige echter zal het niet onvoegzaam zijn hier bij te brengen:

Op zeer hooge bergruggen zijn de oudste gedenkteekens van vroegere beschaving voorhanden, en plaatsen de oudste overleveringen hare tooneelen; op bijna ongenaakbare toppen van hoogten in moeraslanden gelegen vindt men beeldwerk, in de rotsen gesneden gedaanten van krokodillen, tijgers, van huisraad, zon, maan, dat er niet wel kan gekomen zijn als bij een' anderen stand van de helling der vlakten. Zoodanige verandering, derhalve, viel voor toen een deel van Amerika reeds bewoond was. Men heeft, inderdaad, om de meerdere hoogte der bergen, koude van de luchtstreek en zwakheid van menschen en dieren, aan dit gedeelte van

den aardbodem èene jongere geboorte uit de waten toegeschreven. Althans schijnt dit van de lage vlakten, uit voormalige meren opgerezen, onloochenbaar. Met deze stelling vereenigt zich de toestand van de tallooze stammen in de binnenlanden, sommige van welke zelve weten te zeggen dat zij niet altijd aldaar hebben gewoond; zijnde zij eerst door de Inca's en door de Karaïben, en daarna door de Europeërs in de wildernissen gedrongen. De Zendelingen in Popayan vonden er de Quaquas, Paos en Timanaes, en wij vinden nog Quaquas, Paos, en Tamanacas aan den Orinoko; ook schijnen de Avanes en Salivas westelijker te hebben gewoond. De verschillende talen van die veelvuldige stammen leggen hetzelfde kenmerk van verspreiding aan den dag waarvan wij zoo straks in Noord-Amerika gewaagden.

Daarentegen vertoonen zich de Guarany's, over de groote helft van het midden van Zuid-Amerika verspreid, nog overal als na-verwante stammen; hoezeer verstrooid, geeft hunne taal het bewijs van die voormalige vereeniging, in den geheelen omvang der uitdrukkingen en vormen, en dit geeft aanleiding om te denken dat zij lang en gerust in hunne oude woonsteden zijn gezeten geweest. Het is niet onwaarschijnlijk dat van dit groot en voorheen gevreesde stamvolk, wiens verhuizingen aan geene vreemde oorlogen of invallen kunnen worden toegeschreven, van de magtige Homagua, en nevens hen van nog enkele gezeten volkeren, de voornaamste bevolking van Zuid-Amerika oorspron-

kelijk is, terwijl andere bijgekome ne stammen, of overgebleven takken van te niet gegane volkeren, of vroeg afgescheiden, schijnen te zijn.

De meeste van deze volkeren staan thans in hunne burgerlijke inrigtingen op een' zeer lagen trap, eenige zonder-begrip van eigendom, en doorgaans nog lager dan die wij in het zuiden van Afrika hebben waargenomen, waarvan de meerderheid tot maatschappelijke vereenigingen is overgegaan. Men zou nogtans ten onregte daaruit het gevolg trekken dat zij jonger van oorsprong waren. Hoe verkeerd zou dit zijn, bij voorbeeld, ten aanzien van de inwoners van het Vuurland, die men zeker houden moet voor reeds zoo vroeg daarheen verstrooiden, dat zij in hun vorig verblijf nog niet tot dien trap van vorderingen gekomen waren die de Groenlander in zijne nog koudere landstreek heeft medegebragt. In Afrika vonden wij nog deze en gene blijken van den invloed van vroegere betrekkingen; in Zuid-Amerika is niets van dien aard voorhanden; ook niets dat kan dienen om te bepalen omstreeks welken tijd de verspreiding der volksstammen of hun tegenwoordige toestand heeft aangevangen, en hoe dit gebeurd is? Nergens geeft ons de Geschiedenis een punt van vergelijking aan de hand. In het oude Griekenland zetteden zich vele kleine stammen neêr, maar niet zoo verschillende naar hunne taalbetrekkingen, en onder geheel andere omstandigheden, als zich in de wildernissen van Amerika voordoen. De westelijke volkeren van Afrika zijn niet als jager — maar als landbouwen-

de — volkeren bijeen geschoold, en offchoon nog niet overal vast gezeten, omdat de vruchtbare bodem overal ligtelijk het voedsel aanbiedt, echter door eenige banden van gemeenschappelijke taal en omgang verbonden. Van de verspreide, omtrekende stammen in Zuid-Afrika kan men ten minste het spoor nog overzien. De jagervolkeren in het noordoosten van Azië zelfs staan niet meer zoo verlaten daar, en zijn meer bekend met de onderscheidingen van gezag en van behoeften. Naauwelijks kunnen wij ons de verspreide van de jagt levende horden die *ARRIANUS* in het oude Indië beschrijft, de stammen die zich door den Kaukasus verspreidden, of de groote volksmenigten die, in de oude tijden van Europa, Germanië en Sarmatië overstroomden, zoo voorstellen.

Na de ontdekking van Amerika hebben meer en meer de bezitneming en de invloed der Europeërs, het verder trekken en rondzwerfen der Amerikaansche stammen beperkt, en aanleiding gegeven tot hun opeendringen in de binnenlanden, in de woestste, maar door de heerlijkste groeikracht tot bebouwing uitlokkende, oorden; zij leven daar meestendeels in een' treurigen toestand; in Noord-Amerika gedrukt door omstandigheden van buiten; ruwer aan de vochtige rivieroeveren in het Zuiden; schier alle in droefgeestigheid verzonken, en in eene moedelooze ledigheid; veeltijds aan de eerste noodwendigheden gebrek lijdende; zonder een talrijk kroost, niet zelden het gevolg van kindermoord dien de moeders plegen; verzwakt door ziekten; krachte-

loos door gedurige oorlogen, het gevolg niet slechts van haat tegen vreemden, van onderlingen onverzoenbaren volkshaat, niet om onderdanen of grondgebied voor een ondernemend opperhoofd te winnen, maar, en dit in Zuid-Amerika vooral, van zucht alleen tot ombrengen en rooven; gedwongen daarbij, ter zake van de jagt, tot het eeuwig doorkruisen van onmetelijke woestijnen, of, bij meer beperktheid, tot eindelooze twisten; eene levenswijze waartoe de ruilhandel in pelterijen met de Europeërs, in het Noordwesten, aanzet; onbestendig, wild, verstrooid, aan eigen krachten overgelaten, met levensgevaar ze inspannende, onafhankelijk en onverdraagzaam, soms in hoopen, niet in maatschappijen, verzameld; onverschillig omtrent het leven, niet gehecht aan eenigen grond, en tevens te onmagtig om naar welgevallen een verblijf te kiezen. In zulken toestand duldden hen, somtijds, hunne naburen uit Europa; of, niet overmeesterd, in hunne gebergten en wouden, behielden zij dien oorspronkelijken toestand; zoo zijn, bij voorbeeld, de vijf Natiën, de Apaches, de Patagons; maar door verdeeld belang, door het ontbreken aan eenig punt van vereeniging, onvermogen tot eenige onderneming, schoon bij enkelen onder hen het besef wat hunne vaders waren, en het gevoel van eigen dapperheid, somtijds spreekt.

Na het tot inleiding en algemeen overzicht gezegde, ga ik nu over tot de nadere behandeling van ons onderwerp.

Bij volkeren door geene maatschappelijke bescha-
ving verbonden, welke hun gemeene oorsprong zijn
moge, doet zich het onderscheid van elke taal en
tongval het aanmerkelijkst voor. Zoo was het reeds
oudtijds op den Kaukasus; zoo in Afrika, waar
tuschen den Niger, Abysinië en Kongo, naauwe-
lijks een vijfde gedeelte van dat werelddeel, meer
dan zestig talen of dialekten konden worden aange-
wezen; waarin wij echter, even als in het oosten
van Azië, ons bekortten, alleen opnemende wat
nopens den gemeenen stamboom, en in dezen of
genen tak, naar ons bestek, wetenswaardig scheen;
wij stellen ons voor denzelfden gang te houden
door Amerika.

Men zal het dus niet vreemd achten dat de eer-
ste waarnemers het getal der Amerikaansche talen
zoo verbazend groot hebben opgegeven; er zijn
Zendelingen die dit getal op 1500 of 2000 hebben
begroot, waarvan aan den Maragnon alleen tot 150;
waarschijnlijk, nochtans, eer bij raming en daarin de
tongvallen bevattende, dan naar eenige gegronde
rekening. Gematigder en met meer kennis der
zaak, brengen de nieuwste en beste opmerkers het
getal, alles bijeengenomen, op ongeveer vier- of,
met alle de dialekten, vijfhonderd. In het eigenlij-
ke Mexiko, waar de oorzaken der verspreiding
meer hadden opgehouden en de uitwerksels er van
waren verdwenen, heeft men er tot vijfendertig
geheel onderscheidene aangewezen.

Meermalen vindt men eenige talen in duidelijken
zamenhang en als groepsgewijze bijeen. In het

noordelijkste deel van Amerika zijn die van het noordwesten en het noordoosten verwant; van deze tot aan de stammen aan en beneden de groote meren, waartoe de Knisteno's, Chippeways, Mahikans enz. behooren, zijn zij het insgelijks; ook elders, ten westen van de zuidelijkste der Vereenigde Staten, ten westen van den Orinoko, in Peru en Chili; vooral zijn, in het zuiden, de tak der Karäben en die der Guarany's, zoo uitgebreid als de Slavische bij voorbeeld in Europa is. Hier en daar, met name aan den Orinoko, heeft men sommige verouderde woorden, in gezangen en verhalen overig, opgemerkt, die aan een' tijd vóór de verspreiding dier takken doen denken; en zoodanige overeenkomst zal latere kennis aan deze volkeren waarschijnlijk meer doen aantreffen; zoo ontmoet men er thans tuschen de Kora-taal in Nieuw-Mexiko en het Mexikaansch, en een punt van vergelijking tuschen dit en het Tarahumarisch dat aan het eerstgenoemde grenst.

Men stelt zich gemakkelijk voor dat niet alle deze talen dezelfde klanken bezitten, noch alle die wij met onze gewone letterteekens uitdrukken, noch geene andere dan waartoe deze toereikend zijn. De spelling door reisbeschrijvers en zendingen elk naar zijnen landaard voor het opvatten der klanken gebruikt, en waarin, gelijk men weet, de Engelschen en Franschen veel van de uitspraak afwijken, overtuigt ons van de moeijelijkheid om hierover iets algemeens te zeggen en van de voorzigtigheid waarmede men daarover oordeelen moet.

Grootelijks verschillen zij ook naar taalregelen, dit voornamelijk kenmerk, dat meer dan het verschil van woorden geldt. Sommige zijn daarin veel, andere weinig gevorderd, vele nog niet genoeg bekend om naauwkeurig te kunnen zijn nagegaan. In bijzonderheden kent men er ten minste een dertigtal van. Over het algemeen ontdekt men veel kunst in derzelve beschaving en een' overvloed van vormen. Van deze bevatten die van de groote bergvlakte van Mexiko den rijksten voorraad. Het Mexikaansch, het Tamanakisch aan den Orinoko, het Quichua, de taal van de Natiks, hebben vele verwoegingen der werkwoorden, die der Timucwana munt weder uit in vormen van anderen aard; het Groenlandsch is er bijna zoo rijk in als eene taal ter wereld. Uit dergelijk onderscheid moet men echter niet altijd een wezenlijk verschil van afkomst afleiden, daar het uit den afzonderlijken gang der beschaving, na de verspreiding, kan zijn ontstaan. Om nog iets naders van dezen rijkdom te zeggen: de voornamelijk strekking daarvan is, de betrekking tusschen de handeling en haar voorwerp op het naauwst en uitdrukkelijkst aantewijzen en de gevallen scherpelijk te onderscheiden waarin geene zulke betrekking bestaat; dit doet, bij voorbeeld, het Mexikaansch, door in het persoonlijke voornaamwoord eene verandering te brengen, in het geval dat het voorwerp er nog nevens staat; heeft de handeling geen bepaald voorwerp, dan is de verandering niet dezelfde, en verschilt nog naar mate het personen of zaken geldt. Zoo, ten aanzien

der werkwoorden, veranderen de uitgangen, als zij tot een voorwerp betrekkelijk zijn, of als de overgang der werking nog sterker moet worden uitgedrukt. Zulke zorgvuldige onderscheidingen vindt men, gelijk wij gezegd hebben, diep in het zuiden van Chili, hoog in het noorden in Groenland, en zij bestond desgelijks bij de Natiks die in het tegenwoordige Massachusetts woonden. Dat uit zoodanige veranderingen een zeer ingewikkeld stelsel van vervoegingen ontstaat, spreekt van zelve; ons oogmerk brengt niet mede er dieper intedringen, of den taalbeoefenaar te volgen in deze moeilijkheden, die geduld en volharding alleen hem klaar kunnen doen doorzien en overwinnen, en onder welke men de schijnbare en ongerijmde lengte rekenen moet van woorden van welke men de voorzetsels of aanhangsels niet wist afte scheiden; wij voegen er nog slechts bij dat men nergens elders, dan in de taal van Kongo, eene gelijke wijze van de betrekkingen aantetoonen, en zoodanige menigte van vormen om de betrekkingen te onderscheiden, dan in het aloude Biskaaysche, heeft opgemerkt. Uit dezen hoofde hield LARRAMENDI deze laatstgenoemde voor het oorspronkelijk beeld der Amerikaansche talen; volgens de verzekering echter van een' Spaanschen zendeling, een geboren Biskayer, en anderen, is er naauwelijks eenige flauwe gelijkheid tuschen enkele woorden van deze en het Baskisch te vinden. Kan dan niet even goed het menschelijk verstand in onderscheiden deelen der wereld tot dezelf-

de wijze van beschouwen en van taalvormen wie weet welke aanleiding hebben gevonden?

Laten wij nu in ons overzicht met het zuiden beginnen. Zijn toch de eerste bewoners van Amerika uit het noorden afkomstig, dan mag men het er voor houden dat hunne overblijffels het verst naar het zuiden zijn voortgedreven. En zoo er eenige grond is voor het gevoelen dat Afrika tot deszelfs bevolking hebbe bijgedragen, zou dit eene rede te meer zijn om van daar den overgang te maken. Dienvolgens zullen wij op deze drie hoofd-deelen, Zuid-, Middel- en Noord-Amerika, onze aandacht vestigen.

XXV.

ZUID - AMERIKA.

Landen zoo groot als een ander geheel wereld-deel, merkwaardig door de menigte van daarin wone-nde volksstammen, door de meestal voortreffelij-ke groeikracht van het plantenrijk of door de schat-ten beneden den bodem bewaard, en wier sterke en dappere inwoners, ten grootsten deele weinig be-schaafd noch door gebied uitstekende, deels omzwer-ven deels in vaste woonsteden gevestigd zijn, ver-dienen onze oplettende overweging.

I. Aan de ZUIDPUNT VAN AMERIKA, TEN WES-TEN TOT AAN CHILI, TEN OOSTEN TOT AAN DEN RIO DE PLATA, vinden wij, de Straat van Magel-

laan inzeilende, ten zuiden een aanmerkelijk eiland, van kleinere omgeven, dat van zijn' verschrikkelijken vuurberg zijn' naam verkreeg.

1°.

Op dit VUURLAND hebben de reizigers een' volksstam gevonden zoo ellendig als naauwelijks een volk op den aardbol. Te midden van stormen en van eene koude die, in het midden van den zomer, twee Engelsche zeelieden deed omkomen, naauwelijks half bedekt levende, in half opene hutten van dorre takken vervaardigd, met slechts weinige stinkende levensmiddelen om den honger te stillen. Mogelijk waren het vlugtelingen uit een minder akelig gedeelte; het eiland althans heeft zich aan de andere zijde bij Success-baai beter voorgedaan. De oude Nederlandsche scheepvaarders schilderen hen als zeer ruw af, doch in het bezit van tamelijk wel bewerkte kanoos en wapens, met kleedren van kunstig zamengenaaide vogelvellen, en in grootte (270), en kleur der huid, niet veel ver-

(270) De uiteenloopende verhalen over de reuzengefalte van de zuidelijkste inwoners van dit werelddeel hebben lang stof tot twisten gegeven; men kan ze gewogen vinden in het XVIde deel van de *Histoire générale des voyages*, p. 161 et suiv., zoo ver destijds de reisberigten strekten; de zulke die de verbazende lengte van 12 en 13 voet bevestigden, hebben zelfs niet door metingen de zaak tot zekerheid gebragt; daar toch het verschil der voetmaten hier al aanstonds van belang is; nog minder bewijst de lengte van een graf of aardhoop de lengte van het ligchaam; wij zullen dit in

schillende van de Europeërs, maar het lijf roodgeverwd. Zij schijnen niet alleen met hunne inwaarts wonende landgenooten maar ook met hunne naburen op het vaste land oorlog te voeren, althans heeft men bij hun begraafplaatsen van gelijken aard gevonden als bij de oostelijke Patagons. Op de onderscheidene punten waar de Engelschen met hun omgang hadden, merkten zij dezelfde taal met veel medeklinkers en keelletters op. Volgens de zendelingen der Jezuïten zijn er van denzelfden landaard op de westkust van Patagonië. Een der stammen onderscheidde zich, volgens DE LAET, met den naam van *Kennekas*, mogelijk dezelfde als *Kunny*, die in het laatstgenoemde land gewoon is en volk beteekent.

2°.

PATAGONIE EN CHILI.

Van eene even zoo algemeene foort zijn de namen van *Puelche*, oostlanders, *Huelche*, westlanders, *Tehuelbet*, en elders *Huilliche*, zuidlanders, die wij hier aantreffen. Men ziet dat zij naar de betrekkelijke ligging dezer volkeren gegeven zijn,

Nieuw Zuid-Wallis zien. Niettemin kan, bij het zoo goed als te niet gaan van vele stammen, zeer wel een zoodanige uitgestorven, zoo niet nog in de ontoegankelijkste binnendeelen zeldzaam en verdwenen zijn. Hetgeen hierna gezegd zal worden van stammen die, uit het Zuiden, schijnen te zijn in edrongen tusfchen de *Guarani's*, maakt dit niet geheel onwaarschijnlijk.

en men kan ze moeilijk naar de dezelve onderkennen. Weshalve wij het verschil of de verwantschap van taal raadplegende ze tot de drie navolgende brengen, onder welke zij gesplitst of gerangschikt worden.

De MOLUCHEN, van *che*, mensch, en *molun*, krijgvoeren, krijgslieden; ook ARAUKO's, mogelijk naar het Peruanisch *aucaes*, opstandelingen, wilden. Zij bewonen de oost- en de westzijde van de Cordilleras, bijna van de zuidelijke grenzen van Peru tot aan de Zeestraat, want alhier zijn zij met een' anderen stam gemengd, en aan den noordkant zijn zij grootendeels tot achter St. Jago voor de Spanjaarden geweken. Men weet dat zij het zijn die ALONZO DE ERCILLA te gelijker tijd onderwierp en bezong, toen hij, het leven eens hovelingen voor togten en gevaren vaarwel zeggende, „ geen vrouwen, liefde en ridderlijke spelen, maar „ den moed en de heldendaden verkoos te vermelden, van zijne wapenbroeders wier zwaard het „ harde juk drukte op den hals van den nooit „ overheerden Arauko (271).” Het is voor ons van geen belang de vroegere en latere woonplaatsen en de namen hunner stammen, van vele van welke nauwelijks overblijffels bestaan, opte zoeken en te onderscheiden, zoo als zij, bij voorbeeld, *Picun-che*, noordelijk volk, naar hunne woonplaats

(271) *La Araucana*, canto I.

in de gebergten van *Coquimbo*, *Pehuen-che* (272), volk der dennenboomen, tusfchen den 35ften en 40ften graad zuiderbreedte, naar dit voorname voortbrengfel van hun land, genoemd zijn. Deze ftammen fpreken allen het Araukanifch of, met een' algemeenen naam, het CHILISCH; met uitzondering van drie der vier ftammen van de *Huilliche*, op de eilanden in den Archipel van Chiloe, en zuidwaarts tusfchen den 42ften en 52ften graad zuiderbreedte, bij welke een mengeling van het Moluchifch en Tehuelifch heerscht. De zendeling JOS. GARCIA, die met eenige inboorlingen van Chili de westkust tot aan den 48ften graad zuiderbreedte in kleine barken bevoer, doch genoodzaakt was zijn oogmerk van tot aan de ftraat van Magellaan te komen optegeven, en terug te keeren, om de vrees van zijne geleiders voor de woeste kustbewoners, vond er ook twee ftammen wier taal, vol keelklanken, niets van het Araukanifch had. De inboorlingen die, naar DE LAET, op het eiland Mocha gevlugt waren en er hunne onafhankelijkheid tegen de Spanjaarden verdedigden, behoorden tot de Pehuenche. De Spanjaarden hebben in vroeger' tijd gevaar geloo- pen van door hen en door de niet minder dappere Picunche uit Chili te worden verjaagd, doch in de tweede helft der vorige eeuw waren zij door in-

(272) Onwillekeurig wekken foortgelijke namen de gedachte van eenige overeenkomst op met de Chineefche éénlettergripige woorden *cheu*, *tfe*, *pe*, die in *pe-king*, *pe-che-li* met andere zijn zamengefteld.

wendige twisten, door het onmatig gebruik van sterke dranken en door de kinderziekte zoo gesmolten dat zij te zamen geen vierduizend man konden te veld brengen. In het Araukanisch op de kust is veel Spaansch ingeslopen, doch het heeft zich naar de eigenschappen van die taal gevoegd. Daartoe behoort het aanduiden van het geslacht door bijvoeging van *alca*, man, of *domo*, vrouw; het bezit van het tweevoud bij de namen en de werkwoorden, ééne vervoeging dezer laatste, enz. De Pehuenche en de Huilliche gebruiken de *s* in plaats van *d* en *r*, waartegen de Picunche, die de *s* misfen, deze letters, en veeltijds voor *ch* de *t*, gebruiken.

De TEHUEL-HET of TEHUEL-CUNNY zijn mede in verscheiden stammen verdeeld; de *Tacana-cunny*, voetvolk, zijn de zuidelijkste, en steken de Straat niet zelden over; zij leven hoofdzakelijk van visch en worden door de andere Tehuel-het of door andere naburen dikwijls als slaven weggevoerd; ten noorden van hun zijn de *Sehuau-cunny*, konijnvolk, en naast deze de *Culilau-cunny*; in den tongval dezer beide laatste schijnt eenige afwijking te zijn veroorzaakt door hun' omgang met de noordelijker Poy-Yus en Key-Yus. Zij zijn de laatste stammen, zuidwaarts, die op paarden rijden. De eigenlijke *Tehuel-het*, vijanden der aangrenzende Moluchen, die zij, indien zij even goed opgezeten waren, reeds zouden hebben te onder gebracht, zijn de talrijkste en roofziekste van alle. Men noemt

hen ook *Callile-het* of, in het Spaansch, *Serranos*, bergvolk, omdat hun land bergachtig is, met diepe dalen doorsneden. Ten westen strekken hunne grenzen tot omtreeks 44 graden zuiderbreedte. Ten oosten van hun is de groote woestijn van omtrent de Zwarte rivier tot aan de Zeestraat, in welke men bijna niets aantreft als de grafplaatsen van de Tehuel-het en de Cheche-het. Deze, zoowel als de Moluchen en andere Puelche, bewaren de geraamten van hunne dooden; de beide eerstgenoemde echter op eene onderscheiden wijze, plaatsende dezelve geheel ineengezet onder hutten en tenten; de beide laatste bewaren ze in gewelven, onder het toezigt van bejaarde vrouwen die voor het vernieuwen van de bekleeding en opschik zorgen, tusschen de geraamten van hunne paarden (273). Het erfelijk opperhoofd of Cazique van de *Leuyuche*, een gemengde stam, is een soort van kleine koning, die zich van regtsweze altijd aan het hoofd stelt van de ondernemingen van deze en andere aangrenzende stammen.

(273) Dit gebruik zweemt naar hetgeen FLINDERS, *Reize*, III. bl. 9, op de noordkust van Nieuw-Holland vond, en komt eenigzins overeen met het bewaren van de hoofden der koningen bij sommige Negers, *Hist. génér. des voyages*, V. 239, en schijnt den overgang te maken van het ophangen der lijken aan boomen (O. MAGNUS, *Hist. Septentr.* L. XVI., BELL, *Reizen*) tot het gebalsemd en overcind staande bewaren, bij de Guanches, *aldaar*, III. p. 40, gelijk van deze tot de mumiën.

Van de PUELCHÉ, die eene andere taal spreken, en oostwaarts wonen, zijn de zoo even genoemde *Cheche-het* de voornaamste stam. Zij zwerven rond tusſchen den Hueyque, den Rio Colorado, en van daar tot aan de Zwarte rivier, maar hebben zeer afgenomen; de *Divi-het* wonen naast hun van 25 tot 28 graden zuiderbreedte, langs de eerstgenoemde rivieren en den Sanquel; meer westwaarts de *Taluhet* tot aan de meren van Guanacache. De beide laatste ſtammen kennen de Spanjaarden onder den naam van PAMPA; en de taal der Pampa, welke men beſchouwde als met de Zendelingen die voorheen aldaar waren, te niet gegaan, is geen andere dan het Puelchisch. De eerste Spaansche veroveraars maken van dit volk gewag onder den naam van *Querandi*. Destijds zwierven zij op den zuidelijken oever van de Plata-rivier, tegenover de Charua, zonder echter omgang met deze te hebben, dien ſtroom niet be varende. Zij grensden ten westen aan de Guarany's van Monte grande en de vallei van St. Jago, en ſtelden zich hardnekkig te weer tegen het bouwen van Buenos-Ayres, en togen, het vestigen der Spanjaarden niet kunnende verhinderen, zuidwaarts. Het voorttellen der paarden en runderen, door de Spanjaarden in deze ſtreken aangebragt en vervolgens verwilderd, lokte vele van de westelijke, en met name van de Araukaansche, ſtammen, en van de Patagons uit het zuiden; waaruit de tegenwoordige geſteldheid van deze volkeren ontſtond. Deze Pampa ſloten, vol-

gens AZARA (274), dertien jaren vóór dat hij zijne berigten opstelde, vrede met de Spanjaarden. Hij zegt dat hunne taal verschilt van die van alle andere volkeren die hij gelegenheid had waartenemen, zonder neus- of keelklanken die het Spaansch A. B. niet kan uitdrukken, en dat hunne spraak welluidender is dan die der naburige. In het Peruaansch beteekent *pampa* veld, grasvlakte, en de naam van dezen volksstam schijnt ontleend van hun rondtrekken door de uitgestrekte vlakten tusschen den 36sten en 39sten graad zuiderbreedte.

II. DE OOSTKUST, VAN DEN RIO DE PLATA
EN DEN URUGUAY TOT AAN DEN MOND VAN
DEN MARAGNON OF RIVIER DER AMAZO-
NEN, EN PARA, bevat:

1º.

Enkele, zeer gesmolten, stammen, die ten tijde der verovering zwervende waren, zonder landbouw, en zich van dierlijk voedsel generende; naderhand noordelijker getogen hebben de krijgshaftigsten onder hen, de CHARRUA, andere mindere verdelgd, van welke alleen een gering overblijffel der CHANA in de Spaansche volkplanting van Santo Domingo Soriano opgenomen en onder de Spanjaarden vermengd zijn. De MINUANE hebben zich met de

(274) *Reize in Zuid - Amerika tusschen de jaren 1781—1801.*

Charrua vereenigd, en komen, schoon in taal verschillende, in levenswijze en gebruiken met hen overeen. Hiertoe behooren onder anderen de wijze van de haren te binden of aftefnijden, en het bestendig dragen van een dun stukje hout, ruim een vinger lang, Barbot geheeten, door eene opening in de onderlip, die de moeders te dien einde kort na de geboorte de jongens door het tandvleesch maken. Zij leven, verder, zonder opperhoofden in de volmaakte gelijkheid; tegen den nacht komen de hoofden der huisgezinnen bijeen om wachten uittezetten of de ondernemingen te beramen, die zij dan nog vóór het aanbreken van den dag uitvoeren. Naar hetgeen men van hunne taal kan oordeelen zijn deze kleine volkeren meest van éenen stam. De KASIGUA zijn van hun onderscheiden; volgens de Zendelingen heeft hunne taal eene zeer moeilijke uitspraak. Kasigua is een woord uit het Guaranisch, dat: in het woud, beteekent, en men heeft ze daarom somtijds met de wilde boschbewoners verward, die tot den volgenden stam behooren.

2°.

DE GUARANY'S.

Van dezen zeer uitgebreiden stam weet men dat hij in de zestiende eeuw, in het reeds aangewezen oostelijke gedeelte van Zuid-Amerika woonde, mogelijk wel zoo ver noordwaarts als tot Guyana, althans van den 16den graad zuiderbreedte zuid-

waarts tot den 32sten graad en op eenige punten over de Parana-rivier, waarvan zij de eilanden bezaten, en zelfs de landen die tot het gebied van St. Ysidro behooren tot bij de stad Buenos-Ayres. Westelijk strekten zij over den Opper-Paraguay tot in het tegenwoordige Chiquitos en Chaco, tot aan de voorste takken en in de dalen van de groote keten der Andes, onder den naam van Chiriguana en Guarayi, en wonen er nog heden. Van gemeenschappelijke afkomst en taal zijnde, leefde dit volk in een aantal van kleine horden, elke onder haar' Kazique zonder verder' band van staatsvereeniging, en dreef in deze uitgebreide vlakke landen eenigen landbouw, voorts van den verzamelden voorraad van wilde vruchten, somtijds van de jagt en den vischvangst zich voedende. Bij deze meer gezetene levenswijze en niet krijgsvanig van inborst, vermijden zij met vreesachtig overleg allen twist met andere Indianen. Hieraan, en niet aan onrustige ondernemingen, is hunne uitbreiding over zulke uitgestrekte landstreken toeteschrijven, en tevens dat zij, terwijl andere woestere stammen naauwelijks door eenig middel tot een rustiger en beschaafder levenswijze hebben kunnen worden gebragt, in zeer korten tijd door de Spanjaarden in volkplantingen zijn vereenigd, en door de Portugezen tot slaven gemaakt.

Tusschen de westelijkste en oostelijkste Guarany's zijn sedert andere volkeren ingekomen, die van hun in gestalte onderscheiden zijn; de Guarany's zijn doorgaans veel kleiner, niet geheel zonder baard,

en hebben ook aan het overige van het ligchaam eenig haar. AZARA houdt hen voor een' zeer verschillenden volksstam, en deelt eene opmerkelijke waarneming mede van een' man die lang onder de Christen-geworden Guarany's geleefd had en dikwijls hunne begraafplaatsen gezien: dat, namelijk, hunne beenderen veel spoediger vergaan dan die der Spanjaarden. De wilde Guarany's dragen een Barbot, doch niet van hout maar van eene soort van doorschijnende hars.

Door de veroveringen der Europeërs zijn de omstandigheden van dit volk nog meer veranderd. Ten deele hebben de Jezuïten, deze taal zoo algemeen verbreid vindende, ook andere stammen die oorspronkelijk andere spraken, onder hunne zendelingschappen bij de Guarany's getrokken en daarbij deze gebruikt in het oefenen en onderwijzen van den godsdienst; ten deele hebben de Portugezen vele horden van dit volk in landen die de Spanjaarden te voren eenigermate in bezit hadden genomen, overvallen en zeer hard behandeld; vele van dezelve hebben zich uit dien hoofde naar de Spaansche provincien Tape, Guaira, en Itatin begeven, tusschen den Paraguay en den Parana. Zelfs hebben de Portugezen in de provincie St. Pablo hunne Europeesche moedertaal vergeten, en het Guaranisch wordt er algemeen gesproken.

Deze taal bezit vele keel- en neusklanken, voor welke aanduiding afzonderlijke teekens zijn uitgedacht; daarentegen ontbreken haar de *f*, *l*,

II (275), *rr*, *s* en *z*. Dikwijls onderscheidt alleen het accent den klank. De meeste woorden zijn éénlettergrepig, en de meerlettergrepige zamengefeld. De beteekenissen van het zelfde woord zijn menigvuldig, en daardoor is deze taal de rijkste van alle de talen der Amerikaansche wilden; dat zij vele uitdrukkingen voor onze beschaafdere denkbeelden mist gevoelt men van zelf. Men begrijpt tevens dat zij onderscheiden tongvallen moet hebben, over welke alle nogtans eene algemeene spraakkunst in de eerste helft der zeventiende eeuw vervaardigd is; nog in de zestiende verscheen er eene over den Braziliaanschen; hoofdzakelijk onderscheidt men: die van

De ZUID-GUARANY's tusschen den 27sten en 30sten graad zuiderbreedte en 30sten en 325sten graad westerlengte, die meest alle tot het Christendom zijn gebragt. Men merkt er in op, dat ook de werkwoorden een' vergelijkenden trap kunnen uitdrukken en dat de onbepaalde wijze het wortelwoord bevat.

De WEST-GUARANY's, voorheen oostelijker wonende leven zij thans onder den naam van *Chiriguana* tusschen den 18den en 22sten graad zuiderbreedte en 314—316den graad westerlengte, bij den

(275) Die bij de Spanjaarden en Portugezen eene eigene uitspraak heeft.

Pilco-mayo en tot aan St. Cruz de la Sierra. De bekeerde *Guarany* hebben de Portugezen onder de zendelingschappen der Moxos gebragt, de nog Heidsche wonen zuidelijker in de bosfchen. Nog meer ten zuiden waren voorheen door hunne be daardheid en werkzaamheid de *Diaguitae* in Tucuman onderscheiden. Heden ten dage zwerven ten noorden van St. Cruz de *Cicionos*; een enkel woord toont nog het verband van alle deze stam men tot het voormalige hoofdvolk.

De NOORD-GUARANY's, of oorspronkelijke inwo ners van de kust van Brazilië, die tot diep in de binnenlanden wonen of gewoond hebben, en met den algemeenen naam van *Toepi* voorkomen. De *Tupinaba* aan den Rio Real, de *Tupi naquini* van de provincie Los Ilheos tot in die van Espiritu Santo, de *Tapiguac* van St. Vincent tot aan Fer nambuc, en een twintigtal anderen behooren hier toe; misfchien ook de *Toepi* die AZARA aan den oostelijken oever van den Uruguay, tusfchen het zendelingschap van St. Xavier en den 29sten graad zuiderbreedte als een' oorlogzuchtigen stam beschrijft. Van den arbeid der Jezuïten in Brazilië is weinig bekend, en hunne zendelingschappen fchijnen met de vernietiging der Orde in de vorige eeuw grootendeels te grond te zijn gegaan. Onder de eigen schappen van dezen tongval is dat het meervoud in de naamwoorden niet onderscheiden wordt uitgedrukt.

III. LANDEN AAN DE OOSTZIJDE VAN DE
RIVIER PARAGUAY, AAN DEN PARANA
EN DEN URUGUAY.

Bij het onbelangrijke van talen die tot geene letterkunde of wetenschappen betrekking hebben, zal het meer dan voldoende zijn optemerken :

1°.

De *eenenvijftig stammen*, die hier met hunne namen bekend zijn, en talen, van de zoo even behandelde Braziliaansche taal verschillende, spreken; eenige daarvan zijn aan elkander vermaagschapt, doch bijzonderheden wegens die betrekkingen kent men weinig. Als men bij dit getal degene rekent die met de Toepi's verwant zijn, blijft men niet ver van het getal van 70 verscheiden talen of dialekten door DE LAET in Brazilië geplaatst; en, de nog omtrent 60 daarbij nemende die, volgens berigten der Zendelingen (276), bovendien aldaar aan-

(276) De verdienste van veel te hebben bijgedragen tot de beschaving des menschedoms in dit gedeelte der wereld zal aan de geleerde Orde der Jezuïten niet kunnen ongaan. Men begroot de bevolking van het gemeenebest dat zij er stichtten op bijna 100,000 zielen. HERVAS heeft van hun de bijzonderheden ontleend die hij in zijn *Catalogo delle lingue conosciute* mededeelt. Zijne opgave van deze stammen is voor de aardrijkskunde des te belangrijker omdat deze landen, bij de verandering der staatsbetrekkingen, meer toegankelijk worden, en gelegenheden tot ontdekkingen en vergelijkingen in het gebied der taalkunde zullen geven. Behalve de gedrukte werken van Acunha en andere zijn zijne beste bronnen geschreven

wezig zijn, worden de oude opgaven van 150 talen, die aan den Maragnon heerschten, bevestigd.

2°.

Enkele zuidelijker wonende, weder in kleinere hoopen verdeelde stammen, wier talen van elkander afwijken. De stam dien de eerste veroveraars *Guafarapa's*, en de tegenwoordige inwoners van Paraguay, *Guachie* noemen, heeft zijne woonsteden in de binnenlanden, in de moerasfen aan de oostzijde van den Paraguay, in welke eene uit denzelfen ontspringende rivier op 19 graden 46 minuten zuidbreedte zich ontlast, nog nooit verlaten, en is slechts somwijlen gezien door de Mbaya, hunne vrienden en bondgenooten. Zij leven van wilde rijst en visch. Andere, de *Guayana*, of *Gualacha* van de oude landkaarten, bestaan van wilde vruchten, honig, en eenigen landbouw.

IV. LANDEN AAN DE WESTZIJDE VAN DE RIVIER PARAGUAY TOT AAN DE MOERAS- SIGE VLAKTEN EN DE BERGEN IN HET NOORDELIJKE CHACO.

Wij volgen den westelijken oever van den Para-

stukken geweest: aantekeningen der P. P. Camagna, Gomez, en Fonseca, eene geschiedenis van Brazilië, eene andere door Vasconcellos, eene beschrijving van de Missie van Ibiapaba, en eene uitmuntende geteekende kaart. Maar ik moet mij vergenoegen met de liefhebbers der aardrijkskunde te verwijzen naar het IIIden deels tweede stuk van den *Mithridates*, bl. 461—464.

guay. Tot vijf graden westelijker dan den loop van deze rivier (277) strekken zich gebergten uit tusschen den 17den en 20sten graad zuiderbreedte, aan derzelve voet nemen de vlakten een' aanvang die te gelijk met de moerasen de Los Xareyes overstroomd worden, en dan afhellen tot aan de groote wildernis die onder den 19den graad zuiderbreedte op eenige uren afstand van den Paraguay begint, zich ver in de provincie Chaco uitbreidt en die van Chiquitos afscheidt van de landen die de Guana en Mbaya bewonen. Er schijnt hier eene natuurlijke grens te zijn tusschen de evenge-noemde en de noordelijker volkeren. De inwoners van de nu omschreven landstreken zijn tusschen de Guarany's ingedrongen, zoo als wij vroeger hebben gezegd.

Hier zijn eenige stammen welke tegenover de in de voorgaande afdeeling opgenoemde wonen, en zelfs aan de overzijde der rivier zijn gevestigd geweest. Van deze gaan wij zuidwaarts in de afgelegener streken aan den Pilco-mayo, en van daar naar de rivieren Grande of Vermejo en Salado, en opwaarts noordwestelijk tusschen dezelve.

In deze rigting ontmoeten ons :

1°.

De AQUITEGUEDICHAGA onder den 19den graad zuiderbreedte op een' kleinen berg in de nabijheid

(277) Volgens de kaart van AZARA; naar D'ANVILLE tot twee.

van de Paraguay-rivier, een vreedzame niet verhuizende stam, in hutten wonende gelijk die van de Pampas zijn, en meestal van den landbouw bestaande. Zij zijn niet meer dan een vijftig weerbare mannen sterk, die zich onderscheiden door het dragen van gekleurde steentjes in de ooren en aan den neus; de ooren der vrouwen zijn aanmerkelijk lang uitgerekt; men houdt hen voor een overschot van de Cacocy die de eerste ontdekkers Orejones, dat is, langooren noemden.

2°.

De nog kleinere stam der GUATO, die, zoo lang men weet, geleeft hebben in eene moerasige streek door de Zendelingen Laguna de la Cruz genaamd. Zij bedienen er zich van kleine booten, en vlieden en verbergen zich in het lange riet zoodra zij een' vreemdeling zien.

3°.

De NINAQUIGUILA; talrijk, in verscheiden horden verdeeld; in de groote boschen waarvan gesproken is tuschen Chaco en Chiquitos; in vriendschapsbetrekkingen met de zuidelijk wonende Mbayá, doch met de noordelijker volkeren in gedurigen krijg. Zij dragen kroonen van vederen op het kort gefneden haar, en de vrouwen halskettingen van gekleurde boonen.

De GUANA. Veel aanmerkelijker dan de voorgaande stammen. Bij de aankomst der Spanjaarden in Chaco woonde er dit volk tusfchen den 20ften en 22ften graad zuiderbreedte. In het jaar 1673 is een groot deel over den Paraguay gegaan, en het heeft zich langs den oostelijken oever uitgebreid, waar zij thans, van den 21ften tot den 26ften graad zuiderbreedte, leven, in zes horden verdeeld, waarvan er tot 2000 zielen fterk zijn. AZARA brengt hun geheel getal op 8000, andere fchrijvers hooger, waarfchijnlijk de ten westen achtergeblevenen daarbij rekenende. Na de Guarany's zijn zij zeker de talrijkften; ook zijn zij minder wild, zindelijker, onder zich vrolijker, en gastvrijer dan anderen. Hunne horden, die door bijzondere namen onderscheiden zijn, ftaan elke onder eenige Kazikes, een van welke nogtans als opperhoofd wordt erkend, en deze waardigheid gaat erfelijk van den vader op den zoon en zelfs op de dochter over, doch brengt, voor 't overige, geen onderscheidingen of voordeelen mede, daar de Kazike even als alle anderen voor zijn eigen onderhoud moet zorgen en over niets te bevelen heeft; zij genieten alleenlijk eene zekere achting en hebben bij hunne nachtvergaderingen over algemeene aangelegenheden eenigen meerderen invloed. Soms tijds wordt een Guana om zijne verdienften door zijne naburen tot Kazike verheven en de andere afgezet; de kinderen die gelijktijdig met den zoon

van een' Kazike worden geboren, beschouwen zij als van hem en niet van zijn' vader aftehangen. Hunne woonplaatsen hebben zij in regelmatig en gelijkvormig op eenige roeden afstands geplaatste hutten van boomtakken met stroo gedekt; verscheiden huisgezinnen, somtijds tot twaalf toe, bewonen er ééne te zamen, zonder de minste afscheiding. Hunne slaapplaatsen zijn op in den grond gestoken palen, met dwarspalen en vervolgens takken, stroo en huiden overdekt. Het aantal der vrouwen is veel geringer dan dat der mannen, aangezien de moeders de meeste meisjes terstond na de geboorte het leven benemen. Eens 's jaars viert de gansche horde een groot feest; familiescesten houden zij meermalen. Zij leven van den landbouw, voeren nooit een' aanvallenden oorlog, maar verdedigen zich met veel dapperheid. Zij zijn nog, gelijk in den eersten tijd der Spanjaarden, gewoon zich in dienst te begeven van de Mbaya om derzelve landen te bebouwen, zonder in het minste als slaven te worden behandeld, waartegen zij ook geen verder loon genieten. Op denzelfden voet betelen zij, bij hoopen van vijftig tot honderd, de akkers der Spanjaarden. Sommigen dienen hun als matrozen en komen dan tot Buenos - Ayres toe, waarna zij weder huiswaarts keeren, of zich in de Spaansche plaatsen nederzetten en het Christendom omhelzen. De zuidelijkste van hunne stammen, de *Chana*, is misschien dezelfde die onder dien naam als een afzonderlijk en leerzaam volk voorkomt in de oudere berigten.

Zoowel als elk der voorgaande volkeren heeft dit laatstgenoemde zijne afzonderlijke taal, die door de neus- en keelklanken bijzonder moeijelijk is; men kent haar zeer weinig.

5°.

De MBAYA. Dit is het magtigste van alle deze volkeren. AZARA onderscheidt het van de *Guaikuren*, die voormaals een der dapperste en talrijkste waren en omtrent over de stad Asfomtion in Chaco woonden, alleen van de jagt, zonder landbouw, levende, en in zijn' tijd tot op één man uitgestorven, die zich toen bij de *Toba* voegde. De geschreven berigten en boeken van onderwijs, uit de Misien, noemen echter de taal Guaikuru of Mbaya, zoodat zij, althans in dat opzigt, verwant schijnen te zijn geweest; en welligt waren het twee tongvallen, van eenen van welke, naar den zendeling LABRADOR, de wilde Guaikuren of *Enakagas* zich bedienen. Sedert 1661 zijn de *Mbaya*, van den westelijken oever van den Paraguay, tusschen 20 en 22 graden zuiderbreedte, op den oostelijken, omstreeks den 22sten graad 5 minuten, voor een gedeelte overgekomen, en hebben zich tot in 1673 al verder in het bezit gesteld van de geheele provincie Ytati, die bij de rivier Jesuy, op 24 graden 7 minuten, begon en van daar, noordwaarts, ten oosten van den Paraguay tot aan het meer Xarayes strekte. Verder zijn zij tot aan den 25sten graad steeds doorgedrongen, alles verwoes-

tende, tot dat in 1746 de vrede tusſchen hen en de Spanjaarden is geſloten, die ſedert niet dan in 1796, voor een' korten tijd, is verbroken door invallen die de Mbaya in de provincie Chiquitos hebben gedaan. In dien tijd hebben zij hunne wapens tegen andere wilde ſtammen gewend, en ſommige derzelve bijna uitgeroeid door de mannen te dooden en de vrouwen en kinderen onder de hunne optenemen. Door deze tot ſlaven gemaakte, en door de Guana, met wie zij in vriendschap leven en in gebruiken overeenſtemmen, laten zij hunne landen bebouwen, en leven voor het overige van viſchvangst en jagt. Bij het overkomen over den Paraguay hebben zij paarden buitgemaakt, waarvan zij zich bij hunne krijgſtogten bedienen, die zij zonder aanvoerer of opperhoofd ondernemen. Zij geven alleen, gelijk de Guana, aan den raad van hunne Kazikes of van hunne grijsaards gehoor. hunne taal wordt opgegeven als gemakkelijk, en de letters *x*, (de Spaanſche uitspraak der *j*), *k*, *ll*, *gn*, *r*, *f*, *v*, *z* te miſſen. Meisjes en ongehuwde mansperſonen gebruiken andere uitgangen van woorden, ook dikwijls andere uitdrukkingen als de getrouwden, zoodat men meenen zou eene andere taal te hooren. Onder de eigenheden behoort dat de zelfſtandige naamwoorden nooit alleen, maar met een voornaamwoord of met een' vooraangehechten klank, ſtaan.

De PAVAGUA. Bij de aankomst der Spanjaarden bestonden zij uit twee groote en magtige horden die het bezit deelden van de Paraguay-rivier, welke haar' naam van hun ontleende. Het waren de verbitterdste vijanden van de Spanjaarden, van de Portugezen in Kuyaba, en van de omliggende Wilden, tot dat de zuidelijkste horde, de *Tacumbu*, zich in 1740 bij Asfuntion heeft neêrgezet, waar zich in 1790 de *Sarigue* heeft bijgevoegd. Sedert leven zij als getrouwe landgenooten der Spanjaarden, doch zonder van hunne levenswijze of tot het Christendom overgebracht te kunnen worden; zij bestaan van de visfcherij, zonder landbouw. Hunne taal is, door de sterke keelklanken, zoo zwaar dat geene Europefche letterteekens ze kunnen uitdrukken, of een Spanjaard ze heeft kunnen leeren; zij zelve kunnen zich door het Guaranifch doen verftaan.

Laten wij een aantal andere, meer of minder woeste, zwervende, gevreesde, zich onderling uitroeiende, door taal en gebruiken fomtijds verwant fchijnende ftammen, waarvan enkele eenigen landbouw drijven en hunne kinderen in het leven fparen, voorbijgaan, anderen met een woord vermelden omdat de berigten fchaarsch, en daarom welkom, zijn: de LENGUAS; de YAKURURE, die geleden hebben door de oorlogen tuffchen de trotsche en mag-

tige ABIPONS en de MOKOBY die cenig vee fokken en het verdere van de Spanjaarden stelen; een groot deel der *Abipons* begaf zich onder de Spaansche bescherming reeds in 't begin van de zeventiende eeuw, en ging in 1770 over den Parana, waar zij de volkplanting de Las Garzas aanlegden. Hunne taal is zingende en vol lange woorden. De MACHIKUY in het binnenste van Chaco, eene horde van welke in holen woont, het overige in tenten, en die een Barbot dragen gelijk aan dien van de Charrua; de TOBA onder wie een zendeling-schap was gesticht, 600 zielen sterk, op 23 graden 11 minuten zuiderbreedte en 313 graden 11 minuten lengte, gelijk onder de VILELA in Tucuman aan den Salado; van dezen stam is ook een klein dorp bij Cordoua. De meest gezeten van dergelijke door de Zendelingen bezochte stammen zijn Christenen. Vier stammen der LULE leefden niet ver van Talavera de Madrit, doch na de verwoesting die eene aardbeving aanrigtte, vloten zij in de wouden. Zij kenden de *Quichua*-taal der Incas van Peru, hunne heeren, die der *Tonokote*, met wie zij te zamen geleefd hadden, en hunne eigene, de *Kakana*, dat in het *Quichua*'sch bergkruin beteekent. Sedert het midden van de achttiende eeuw hebben zij zich, benevens andere, weder verzameld bij Miraflore of St. Stefano, dat weder opgebouwd werd en bij Valbona en St. Juan Battista.

V. DE KUST VAN PERU.

Het rijk van Peru was een der belangrijkste plekken van Amerika; het was een van die twee landen in de Nieuwe Wereld, waar, te midden van volkeren die, zonder naauwer verband van vereeniging, onder hoofden van hunne eigene keuze leefden, magtige heerschers een gebied hadden gevestigd, niet ongelijk aan dat hetwelk voormaals in de vlakten van Middel-Azië andere heerschers over de ruwe horden hadden verkregen; zij hadden, door het aaneensluiten der enkele verspreide stammen, den grondslag gelegd voor eene beschaving welke de uitbreiding van den Staat voorbereidde en met het aangroeijen van deszelfs krachten toenam. De welvaart en het gezag der vorsten bragten inrigtingen mede waarbij de toestand der ruwe naburen merkelyk aflak, en een' voortgang in de kunsten althans tot eene zekere hoogte; zoo als wij dit in Afrika en Azië hebben gezien, in rijken die oudtijds tusfchen zwervende horden waren ontstaan, of, op zich zelf en afgecheiden van andere beschaafde volkeren, bij eenzijdige vorderingen in het burgerlijke staan bleven. Het is uit dit oogpunt dat men de rijken van China en Japan met dat van Peru vergeleken heeft, en op de overeenkomst in bijzonderheden van dezen aard het vermoeden grond hetwelk, in verband met Peruaansche overleveringen, die uitheemsche gebieders van daar afkomstig maakt, en hun het navolgen der voorvaderlijke instellingen toeschrijft. Volstrekt beslissend is zoo-

danige vergelijking niet, daar het te verwachten is dat het menschelijk verstand in gelijke omstandigheden een' gelijken weg zal inslaan. Verhieven zich niet desgelijks in Boeötië en in den Peloponnesus vreemde gebieders? Hoe dit zij, het rijk van Peru blijft een merkwaardig verschijnsel in de Geschiedenis; zoo als het daar in zijne uitgestrektheid voor ons oog ligt, van den 1sten graad 14 minuten noorderbreedte tot aan den 35sten graad zuiderbreedte, van Pastos of St. Juan tot aan den Rio Maule in Chili, en van 60 tot 150 uren breedte, een groot deel der Andes en der Cordilleras insluitende; zoo als de staatkunde zijner Monarchen er, onder anderen, aandacht verdient door de wijze waarop zij hunne afgelegene veroveringen wisten te verzekeren, waarheen zij, als oudtijds in Azië gebruikelijk was, overwonnen volkeren verplaatsten. Onze taak laat niet toe in bijzonderheden te treden, even weinig, den raadselachtigen oorsprong der Incas met zon- en sterrendienst, natevorschen. Dat deze godsdienstige instellingen niet uitsluitend in dit gedeelte van Zuid-Amerika bestonden, zal ons in het vervolg blijken.

Dit uitgestrekte land levert drie of vier talen op:

1°.

DE QUICHUA.

Werd zij door de Inca's uitgevonden, of alleenlijk beschaafd? Waren dit enkele vreemden of een geheel volk? Dit laatste was het gevoelen van een'

Spaansch' schrijver (278), die van een krijgshaftig volk der Inca's spreekt, dat zich *Ringrim*, oor, noemt, zijn vorst *Capalla Inga*, alleenheer. Met meer gewisheid mag men zeggen dat de taal althans moet gewijzigd zijn door de burgerlijke beschaving welke zij in dat tijdvak verkreeg, en die haar een' grooten invloed deed oefenen op de omliggende landen en volkeren, bij welke zij, in Quito, in een groot deel van Tucuman, en een gedeelte van Chili, gesproken werd, of alwaar vele uitdrukkingen door den omgang in gebruik kwamen, van die foort vooral welke voorwerpen van gemeenschappelijken handel of algemeen gebruik aanduiden; gelijk bij voorbeeld: was, honig, bijen. Tot die verbreiding der Quichua-taal had, door het uit alle oorden des rijks in zijne hoofdstad ontbinden van de zonen en bloedverwanten der aan hem onderworpen vorsten, opdat zij er de taal zouden leeren, en hem tevens tot gijzelaars verstrekken, de vader dier twee rampzalige broeders den grond gelegd, die door tweespalt en de overmagt van Spanje de laatste waren van het regerend Huis. Die algemeenheid van de taal van Kusko werkte de Spanjaarden, na de verovering, in de hand, deed hen ligter verstaan tot in de afgelegene gedeelten, en het was de zelfde beschaafdheid die hun veel gemakkelijker den weg baande dan zij dien immer onder wilde horden hadden gevonden.

(278) Van de *Historia del Peru* in BARCIA *Historiadores primitivos* (Madrid 1749), III. D.

De namen van deze en eenige andere talen zijn, naar de landsgeteldheid, uit het *Quichua'sch* ontleend. Onder dezen laatsten verstaat men het vlakke en lage land aan de Zuidzee, met eene gematigde luchtfreek; onder *Tunko*: vlakten; *Anti*: heete en regenachtige bergstreken; *Orko*: berglanden; *Kaka*: gebergten met zeer hooge kruinen, Alpen.

Het Quichua'sch bezit niet veel woorden, die alleen door het accent onderscheiden zijn; het is aangenaam en welluidend, door het plaatsfen van den toon en de veelvuldige klinkers, en daardoor rijk en vatbaar voor allerlei redekunstige en dichtelijke schoonheden en kan in het uitdrukken van teederheid en gevoeligheid nauwelijks door eenige geëvenaard worden. Het had zijne tongvallen, waarvan dat van Kusko het meest beoefende was. Volgens GARCILASSO DE LA VEGA, die, gelijk bekend is, in deze stad geboren en van moeders zijde uit het bloed der oude Inca's was, en derzelve oorsprong en geschiedenis heeft beschreven (279), werden aldaar, lang vóór den tijd der Spanjaarden, blij- en treurspelen in de landtaal vertoond, de groote daden der vroegere koningen waren het onderwerp van de laatstgenoemde; ook hadden zij minnezangen in den smaak der Spaansche Redondillas, maar rijmeloos, en alleen met in acht nemen van de voetmaat. Hij noemt den dichter Haravec: uitvinder. Haravi beteekent een

(279) In het Spaansch uitgegeven, Lisboa 1609.

·lied, haravini een lied zingen over een geliefd onderwerp; men kan uit den naam opmaken dat de dichtkunst eerst in den laatsten tijd had begonnen regelmatig beoefend te worden; van alle hare voortbrengfels is niets overig als een klein gezang (280).

2°.

DE AYMARA.

In het oosten van het zuidelijkste gedeelte van de eigenlijke kust van Peru, die eerst omstreeks Kusko breeder wordt, tot daartoe, en dus nog oostelijker naar Potosi en den oorsprong van den Pilco-mayo, omstreeks La Paz en in een deel van Chuquisaca, bestaat de zeer uitgebreide Aymara-taal, waarvan verscheiden volkeren, *Pacas*, *Kanas*, *Lupacas*, *Kanchis*, *Charcas* en andere, gebruik maken. De beide eerstgenoemde tongvallen worden voor de sierlijkste gehouden, en hebben hunne beschaafdheid en verbreiding aan hunne plaats in het midden van de anderen te danken, en aan de grooter volkrijkheid van deze stammen. Het Aymara'sch heeft vele overeenkomsten met het Quichua'sch. Als een voorbeeld van deszelfs rijkdom haalt men aan dat het niet minder dan twaalf woorden bezit om *dragen* aanteduiden, naar mate van de dragende persoon en van het gedragen voorwerp, mensch, dier of levenloos.

(280) Uit Garcilasfo de la Vega, vertaald, te vinden in WIELAND'S *Neuen Teutschen Merkur.*, Januar 1799.

3°. en 4°.

DE PUQUINA EN DE YUNKA MOCHIKA.

Zij zijn nog eenigermate in leven; de eerstgenoemde in de nabijheid der Pucarani en in eenige dorpen op de eilandjes in het meer van Chuquito en hier en daar bij Lima; schoon de Puquini zoo ijverzuchtig omtrent hunne taal waren dat zij ze aan geen vreemden leeren wilden; de laatstgenoemde spreken de Yunka in de valei van Cincha en andere daarbij gelegene.

VI. LANDEN IN HET OOSTEN VAN PERU,
OPWAARTS NAAR DEN UCAYALE.

Aan de noordelijkste van de in het IVde onderdeel behandelde volksstammen grenzen de provincien *Los Chiquitos* en *Los Moxos*; in welke de Zendingen der jezuiten vele andere stammen onder hunne Mis sien getrokken hebben. Het eerste dezer gewesten ten zuiden door Chaco en ten oosten door den Paraguay ingesloten, wordt door dezen stroom van het westelijk deel van Brazilië gescheiden; de grenslijn loopt dan bijna vlak westwaarts tot dat zij weder eene noordelijke rigting neemt, waar *Los Moxos* begint. Dit groot gewest strekt van den 20sten tot den 15den graad zuiderbreedte, en daar troffen het eerst de Zendingen den stam der Moxa verspreid aan. De Momore vloeit er door en vereenigt zich, noordelij-

ker, met den Itene, die vooraf den Baure ontvangt en meer ten oosten de westgrens uitmaakt van Brazilië; verder noordoostwaarts stroomende, en zich vereenigende met de in gelijke rigting gebogene Bene of Beni-rivier, vormen deze en de Momore te zamen den Madera. Het is ten onregte dat sommige opgaven den Beni met den Ucayale laten ineenvloeijen op omtrent 12 graden zuiderbreedte, en ook LA CONDAMINE's berigt is niet nauwkeurig, volgens wien de Beni, zonder verbinding met den Momore, Madeira bij de Portugezen, op een' afstand van 40 tot 50 mijlen van denzelven blijft voortloopen, waarna beide afzonderlijk in den Maragnon of rivier der Amazonen zouden vallen, en de Beni dan dezelfde zoude zijn als de Purus, de Cuchivana in de kaart van den Pater FRIZ (281). Dit zal genoeg zijn voor een algemeen overzicht der ligging tusfchen den Momore en den Ucayale, waar nog verscheiden volksstammen aanwezig zijn of waren, behalve degene naar wie deze twee provinciën genoemd zijn. Men weet nopens hen en hunne talen, en derzelve onderverdeelingen, meer of minder bijzonderheden uit de verhalen der Zendelingen en de leerboeken die in de zestiende en zeventiende eeuwen vervaardigd zijn. De voornaamste volken waren:

(281) De voordragt der zaak door Prof. VATER naar de nieuwste hulpmiddelen, zoo als ik die hier boven heb overgenomen, komt grootendeels overeen met de nieuwste kaart van LAPIE.

1°.

De *CHUQUITOS*; eenige van hunne stammen zijn uitgestorven of ingesmolten. Hunne spraak is zacht en helder, behalve eenige geluiden die iets gemengds van neus- en keelklanken hebben; verder is de taal rijk en naauwkeurig, en die der vrouwen in vele dingen verschillende van die der mannen. Zij miste de telwoorden, die zij uit het Spaansch heeft overgenomen, ook een woord voor *hemel*; dit denkbeeld drukken verscheiden van deze volkeren met het woord *hoogte* uit, in het Onze Vader, waarvan men taalproeven vindt bijgebragt.

2°.

De *MOXOS*, uitgebreider en talrijker. Opmerkelijk is de overeenkomst van hunne taal met die der *Maipuren* tusſchen den *Maragnon* en den *Orinoko*.

3°.

Aan dezen ſtam grenzen onder anderen de *MEXE* en *MURE* die nog in hunne wildheid zijn gebleven, daarentegen woonden op den weg van Kusko naar *La Paz de CAVINAE*, in huizen van ſteen, en de *COLLAE* welke wisten wegen aanteleggen en in andere opzigten gevorderd waren in beſchaving.

4°.

Noordelijker dan deze, aan de *Pachitea*-rivier, eene der acht uit welke de *Ucayale* ontſtaaf, zou-

der dat men nog stellig weet welke de eigenlijke oorsprong is, houden zich de CARAPUCHOS op, wier spraak, vol keelgeluiden, naar het blaffen der honden gelijkt. Zij, zoowel als de CASIBOS, aan dezelfde rivier en onverzoenlijke vijanden van de inwoners van Pampa del Sacramento, zijn menscheneters. In 1695 onttrokken deze en verscheiden andere stammen aan den Opper-Ucayale, door een' algemeenen opstand, zich aan het gezag der Spanjaarden en aan allen invloed van de Zendelingen der Jezuiten, die 152 zendelingsdorpen in die landstreken hadden aangelegd; negen van dezelve waren door de volharding van één' man, den Pater H. RICHTER, tot stand gekomen. In 1740 trof door een' nieuwen opstand hetzelfde lot andere Misfien, en niet voor het laatste van die eeuw hebben eenige Franciscaners uit Peru wederom ingang begonnen te vinden (282). Van de talen van deze ten deele verwante stammen valt hier niets te zeggen. Niet ver van de plaats waar de Sarayasu in den Ucayale valt, dien hij 400 uren ver opvoer, vond de Pater NARCISO GIRVAL DE BARCELEY, bij de PANOS, die in den gemelden opstand deelden, een' grijsaard onder een' palmboom gezeten, bezig om aan jongere stamgenooten den inhoud te verklaren van hunne voorvaderlijke overleveringen, in oude teekeningen vervat, beeldschrift met gedaanten van menschen en dieren, en andere schriftteekens bui-

(282) Men vindt veel over deze stammen in VON MURR, *Reisen einiger Missionarien in Amerika*, Nürnberg, 1785.

tengemeen net in regels afgedeeld; deze bladen te zamengelegd hadden volmaakt de gedaante van onze kwartijnen; met veel moeite verkreeg de voornoemde Pater dezelve van de MANOA, de eenige flam die de taal der Panos verstaat, want de Panos zelve beschouwen den inhoud als een voor de Blanken te verbergen geheim.

VII. LANDEN TEN OOSTEN VAN QUITO AAN
DEN MARAGNON TOT OMSTREEKS DEN
RIO NEGRO.

Het onrustig gedrag der volksstammen aan den Ucayale en het geringe getal der Zendingen aan den Maragnon, gaf aan het bestuur van de zendingschappen der Jezuïten aanleiding om de tot het Christendom bekeerden, welke aan die rivier woonden, digter bijeen te trekken aan de Guallaga-rivier. Van dien tijd af kan men deze landen, welke meer dan honderd mijlen breed zijn en wel dertig dagreizen van den mond der rivier opwaarts, zoo goed als ledig van menschen rekenen; zoo ver men op eenige half zekere berigten kan aangaan houden er zich tusfchen de Guallaga en Casfavarai nog eenige *Chiclunas*, *Musfimos* en *Maparinas* op, en tusfchen de Tapisfi en Yahuari en het oppergedeelte van de Cusfiquina en Ytimui, *Univos*, *Casfivaris*, *Schirobas* en *Mayurunas*, waarvan de laatstgenoemde, zonder vaste woonsteden, diep binnenwaarts bij den Yahuari omzwerfen en eene eigene taal spreken. Zij steken stukjes zwart hout

van twee duim lang door gaatjes die in eene rei rondom de beide lippen geboord zijn, om zich daardoor een vreesfelijk uitzigt te geven, op de wijze als de zuidelijke volkeren de Barbots dragen. Deze ontvolkte landstreken doorgaande, komen wij terstond bij den Opper-Maragnon, waar, tot bij den zamenloop van den Napo in het zendelingschap van *Mainas*, de aanzienlijke stam van dien naam het eerst het Christendom aannam ten gevolge der prediking door de Jezuïten uit Quito, welke voetstappen wij hier van het westen naar het oosten zullen volgen en daarbij de noordelijk aangrenzende volkeren aanroeren, ons nogtans in geen optelling van allen, bij name, inlatende.

1°.

Onder *achttien volkeren*, die weder in stammen verdeeld zijn, zijn de *AGUANOS*-alleen een overblijffel van alle degene die te voren aan de oostzijde van den Guallaga woonden, en, thans tusschen deze rivier en den zuidelijken oever van den Maragnon, hunne eigene taal behielden. Verder in de vlakte die ten zuiden door den Parapura, ten westen door het groote gebergte, beperkt wordt, ten noorden tot aan den Maragnon strekt, en door de Aipena en andere kleine stroomen doorneden is, zijn de *XEBEROS*, de eerste die na de *Mainas* Christenen werden, en steeds aan de Zendingen en aan de Spanjaarden zijn getrouw gebleven. Hunne taal is minder onaangenaam dan die

der Mainas, doch niet vrij van stootende medeklin-
 kers, bijzonder *gl* en *tl*. Die der MUNICHES en
 der CAHUAPANO worden als afzonderlijke talen,
 met de reeds genoemde echter verwant, opgege-
 ven. Aan den noordelijken oever van den Mara-
 gnon zijn de reeds genoemde MAINAS, wier taal
 zeer ruw is en op haar zelf staat, de westelijkste,
 na de oorlogzuchtige XIBAROS die in moeijelijke
 gebergten en dalen bij de opper St. Jago-rivier zich
 ophouden en nog niet tot het Christendom be-
 keerd zijn, schoon het in de zestiende eeuw, toen
 dit volk uitgebreider was, er ingang had gevon-
 den. De talrijke ANDOAS behooren te huis aan den
 voet van een gebergte ten noorden tusfchen de
 Morona en Pastaza, en verzetteden zich langen
 tijd tegen de Zendelingen; voorbij hen aan de beide
 oevers van den Opper-Curarai, die ten oosten
 stroomt en in den Napo valt, zijn de nog onaf-
 hankelijke AYACORE en PARANA; meer ten noor-
 den bij den Opper-Napo zijn verscheiden stammen
 die zich voor afzonderlijke volkeren houden, wier
 taal echter verwant is, en die bij de Spanjaarden
 onder den gemeenen naam van ENCABELLADA be-
 kend zijn. Uit het van de woonplaatsen van vele
 dezer volkeren gezegde zal men reeds de algemeene
 opmerking hebben afgeleid, dat zij zich veelal zoo
 hoog mogelijk bij de oorsprongen der rivieren, dat
 is, berg- en binnenwaarts ophouden; hetzij dan
 dat zij daarheen zijn geweken voor hunne voorma-
 lige algemeene vijanden of om er veiliger te zijn
 tegen onderlinge aanvallen dan in de vlakker landen

bij de monden van de rivieren, hetzij dat de bevolking in Zuid-Amerika van de westzijde begonnen, en langzamerhand, over de gebergten heen, langs de rivieren die oostwaarts stroomen is afgezakt. Althans de QUIXOS en QUITUS, nog meer ten noorden, waren de eigenlijke inwoners van het rijk van Quito, en door de Peruanen te onder gebracht, wier taal zij, met een' afwijkenden tongval, hoofdzakelijk aannamen.

2°.

De OMAGUA waren voorheen een groot, magtig, merkwaardig volk, hetwelk men de Pheniciërs der Nieuwe wereld heeft genoemd, om hunne ondernemingen en hunne bekwaamheid in het bevaren van den Maragnon en andere stroomen. Tot in het midden der zeventiende eeuw bezaten zij alleen de eilanden en de oevers van die rivier in eene uitgestrektheid van 200 mijlen beneden den Napo. GIRVAL plaatst hen aan den Yapura, en thans zijn er tusfchen Pevas, de laatste Spaansche, en St. Paulo, de eerste Portugeesche zendelingsplaats, geene woningen aan den Maragnon. Waarschijnlijk waren de Omagua oorspronkelijk geen inwoners van deze streken; DE LA CONDAMINE (283) meent dat zij, voor de Spanjaarden vluchtende,

(283) Van wiens kaart over den loop van de Maragnon- of Amazonen-rivier, en de daarin vallende waters, men zich bij dit gedeelte met vrucht bedienen zal.

langs een' der stroomen die in Nieuw-Grenada ontspringen, hierheen zijn geweken, omdat men aldaar een' stam van denzelfden naam kent, die, even als de Omagua aan den Maragnon, van alle de omliggenden onderscheiden is door zich meer te kleeden. De vrouwen der Omagua verstaan zich op het vervaardigen van aardewerk, met levendige kleuren, figuren en teekens beschilderd; en men vindt soortgelijke bij fommige volkeren aan den Orinoko, hetgeen voor hunnen gemeenen oorsprong schijnt te pleiten, ten minste toont dat zij dit niet eerst van de Europeërs geleerd hebben. Daarentegen zeiden de Omagua in Quito aan de Zendingen dat hunne hoofd- en talrijkste stammen aan den Maragnon waren, en dat zij, op het zien der barken door PIZARRO afgezonden, dien stroom opwaarts, naar de Rio Negro en Tocantin, den Orinoko en elders in Nieuw-Grenada waren gevloeden. VEIGL houdt het voor waarschijnlijker dat zij met de Cocama, die men het eerst aan den Ucayale vond, uit het zuiden naar den Maragnon zijn getogen, om de groote gelijkheid tuschen hunne taal en het Braziliaansch. Zeker blijft het dat het een zeer uitgebreid volk is, van vele stammen, uit wier namen ook de verwantschap is optemaken, die men omtrent den 9den graad noorderbreedte in Nieuw-Grenada, den 10den graad noorderbreedte in Venezuëla, den 4den graad zuiderbreedte in Peru, vindt, en waarvan het wortelwoord *Agua* is, over welks beteekenis men evenwel verschilt, weshalve men daarin alleen geene

genoegzame aanleiding heeft om, zoo lang geenè nadere taalbetrekkingen het bevestigen, de Payagua en anderen mede daartoe te brengen. *Achua* is de naam van eene palmsoort, van de zeer dunne buitenste schil van welks takken een doek geweven wordt Cachivango genaamd. Bij DE LAET komen ook de OMAGUACA voor, die rijk waren in wollen kleederen en in overvloed voorzien van Peruaansche schapen, zuidwaarts nabij de provincie Tucuman. Andere volkeren, van verschillende namen, zijn, naar bewijzen uit hunne tongvallen ontleend, van denzelfden oorsprong. Een nog belangrijker leiddraad is in de verwantschap gelegen tusschen het Omagua'sch, Guarany'sch en Toepi'sch, waardoor van de bronnen van den Orinoko tot aan den mond van La Plata één overzigt wordt geopend.

Van andere stammen, omstreeks de rivieren die in den Maragnon vallen, welke zich ten deele aan de Portugezen hebben onderworpen, weet men nog weinig; GIRVAL noemt onder dezelve de YURI aan den Putumajo, die een zeer bijzonder plantvergif weten te bereiden.

VIII. LANDEN TUSSCHEN DEN RIO NEGRO EN DEN OPPER-ORINOKO.

Het is thans bekend dat de Orinoko aanvankelijk van het westen naar het oosten loopt aan den zuidelijken voet van het Parime-gebergte. Het ontvangen van de Guaviare en Atabapo dwingt den stroom zich plotseling naar het noorden te wenden, waar

hij, de bergen doorbrekende, groote watervallen vormt; na zich vereenigd te hebben met den Apure verlaat hij de granietketen en scheidt, zijne rigting oostwaarts nemende naar den Oceaan, de ondoordringlijke wouden van Guyana van de vlakke graslanden. Deze aanmerkelijke rivier draagt den naam van Orinoko bij de Tamanaken en de Karaïben; de Otomaken noemen haar *jogo aparura*, grooten vloed, de bewoners van haar oppergedeelte *Parrava*; deze laatste naam is schier dezelfde als die waarmede de Brazilianen en Omagua groote rivieren aanduiden: *Parana*. De inboorlingen aan den Rio Negro noemen dezen *Guainia*.

In het zuidwesten van Guyana, beneden den waterval van Ature tusschen de bronnen van den Orinoko en den Maragnon, wonen de meeste Heidensche Amerikanen, zonder de Europeesche bezittingen te ontrusten, en te vreden van hunne woonsteden te behouden. Hier vindt men:

1°.

DE MAIPUREN.

Van 5 graden 5 minuten tot 5 graden 50 minuten noorderbreedte, ook somwijlen op en neêrtrekken. Hunne taal verbindt vele stammen omstreeks de aangewezen rivieren, onder welke de CABRES zich hebben doen kennen door het verdrijven van de Karaïben en het bemagtigen van derzelver uitgestrekt grondgebied. Maipurische stammen reikten

dus over Zuid-Amerika tot aan de kusten van den Atlantischen Oceaan, van den Opper-Orinoko af, waar GUMILLA de Cabres plaatst en als zeer talrijk affchildert. Volgens lateren zijn hier de GUIPUNAVI even zulke veroveraars als de Karaïben aan het benedendeel van den stroom, zij bezitten meer regel en orde in hunne openlijke aangelegenheden, wijze van krijgvoeren, en het versterken van hunne woonplaatsen. Zij, de Cabres, de PARENI, somtijds ook de AVANE, en Maipuren, hadden even als de Karaïben, het eten van menschevleesch, in de vorige eeuw althans, nog niet geheel nagelaten. Voor het overige behooren de Guipunavi tot de geachtste volkeren en die zich in allen opzichte niet minder wel weten te gedragen dan de Europeërs. het Maipurisch is eene welluidende taal die kenmerken draagt van oorspronkelijke zuiverheid. Men kan er zich door doen verstaan langs den geheelen Opper-Orinoko, ook hier en daar benedenwaarts. Wij hebben er reeds vroeger de overeenkomst van opgemerkt met het Moxosch, waarvan wij zuidelijker gesproken hebben; het heeft er mede met het Tamanakisch; het is minder kunstig dan deze, nader te vermelden, taal, maar net en vol uitdrukking. Tot de eigenschappen behooren dat de uitgang der naamwoorden het geslacht aanwijst, en dat de telwoorden naar gelang der onderscheiden voorwerpen niet altijd dezelfde zijn.

DE SALIVI.

Een landbouwende en in vergelijking tot anderen vrij befchaafde volksftam; zij wonen, ten deele in een zendelingschap, omtrent den 5den graad 12 minuten noorderbreedte op 309 graden 50 minuten lengte, en waren in het eerfte derdedeel der vorige eeuw zeer talrijk; eenige van hun togen met er woon naar den Macuco, andere, in goede verftandhouding en ruilhandel drijvende met de Karaïben, trokken naar den Orinoko; naderhand, zeer gefmolten, werden zij te Caricciana vereenigd, daar zij nog wonen. De Salivi fpreken een weinig door den neus; een hunner ftammen, de *Piaroi*, is nog woest, en zoo moeilijk van taal dat GILY, een zending van wien men een werk over Amerika heeft, en onder wien zij ftonden, verklaart geen van hunne klanken regt te hebben kunnen opvatten. Zijn voorganger, GONZALEZ, vergeleek haar bij het blaten der fchape. Die der *Quaqui*, even woest, en in de bofchen levende, vond hij dat veel had van het mompelen van eene vrouw die knort.

DE GUAIVI.

Denkelijk de Cuibä van DE LAET, ten zuiden van Venuzucla en aan de linker zijde van den Ori-

noko, noch door de wapens der Spanjaarden noch door de pogingen der Zendelingen bedwongen, zijn veeleer geducht voor dezelve, en komen in gebruiken, behendigheid en sterkte met de Yarura overeen. Hunne taal, die door hunne zeer schielijke uitspraak zeer moeilijk te verstaan is, schijnt in de hoofdzaak ook die van vier of vijf andere hier wonende stammen te zijn; de gelijkheid in den uitgang van eenige dezer volksnamen is daarvan echter geen toereikend bewijs. Desgelijks is men het niet eens of de ACHAGUA, die veel overeenkomst met de Salivi doch eene zachte en aangename taal hebben, tot de Maipuren behooren? Pater PADILLA die onder hen woonde is van deze meening; Pater GUMILLA, die zich bepaaldelijk hier het onderzoek der talen tot eene hoofdzaak gemaakt had, schrijft de overeenkomst alleen aan onderlingen omgang toe.

IX. LANDEN BIJ DEN CAZANARE EN DEN NEDER - ORINOKO.

De eerstgenoemde van deze rivieren is niet zoo aanmerkelijk dat zij ons tot eene scheidingslijn zou dienen, ware het niet dat in de vlakten tusschen de Meta, waar deze in den Orinoko, en den Cazanare, waar deze in den Meta valt, verscheiden aanmerkelijke stammen wonen, sommige door de Zendelingen daarheen geplaatst, terwijl een deel der oostelijker vlakten in den regentijd overstroomd en minder bewoonbaar zijn. Hier wonen de YARU-

RA of Sarura (284), en eene volkplanting er van is aan den Orinoko gebragt. Een handelbaar, leerzaam volk, dat zich niet in den drank te buiten gaat of menschenvleesch eet, bij hetwelk ook geene veelwifverij of echtscheiding plaats heeft, maar onbegrijpelijk traag zelfs in het verzamelen van levensmiddelen, hetzij van wilde vruchten of door vischvangst en jagt; het kostte om die rede moeite hun den landbouw en de noodigste kunsten te leeren; hierdoor verkregen zij toch al spoedig meer dan zij zelve verbruikten en konden van hun' overvloed verkoopen; zij verrigttten den veldarbeid gezamenlijk, heden het eene morgen het andere gezin. Onder de taalkundige bijzonderheden hen betreffende, is het onderscheiden van sommige voor-naamwoorden in mannelijke of vrouwelijke, door er, in het tweede geval, eene lettergreep aantehechten. Eene foortgelijke bijzonderheid levert de taal op van de BETOI, welke met die van de SITURFA en de AIRICO overeenkomt; zij bezit namelijk, eene onderscheiding, voor de drie geslachten, in de bijvoegelijke naamwoorden; voor de zelfstandige duidt zij het aan, gelijk wij ook bij andere opmerkten, door het bijvoegen van: man, of vrouw. Digter bij den Orinoko wonen de magtige en vrolijke OTTOMAKEN, die mieren, gom en aarde eten,

(283) Bij HARTSINCK, *Beschrijving van Guiana*, I. bl. 39, *Jirara*. Vergelijk verder denzelfden bij deze en de volgende afdeling, in welke de *Maron-Negers*, en onder deze de zeldzame *Touvingas*, behooren, *aldaar*, II. 811.

en de GUAMA, van den Opper - Apure afgezakt, die zich door hunne schuitjes en andere dingen onderscheiden. Wij zouden van nog een twintigtal anderen de namen, maar niets meer, kunnen zeggen.

X. NOORDKUST VAN ZUID-AMERIKA.

Hier fluiten aan de laatstvoorgaande:

1°.

De TAMANAKEN, lager aan den Orinoko; op de eilanden in deszelfs monden wonen de GUARAUNEN, mischien aan de Guarany's verwant, 8000 man sterk, onafhankelijk en nog nooit tot het Christendom bekeerd, na de Ottomaken het vrolijkste van de volkeren die men in deze landstrecken aantreft.

2°.

Oostelijker, bij Suriname, zijn de ARAWAKEN, aan de rivieren Suriname en Berbice, bij welke laatste zij aan Karaïben grenzen die zij als landgenooten beschouwen, doch de zuidelijker naar den Orinoko en den Maragnon als vreemden. Eertijds hielden de Karaïben hen, als van elders gekomen, voor vijanden, tot dat door de tuschenkomst der Nederlanders zij en de *Waranen* vrede sloten. Vele Arawaken zijn Christenen geworden, leven van

landbouw en jacht en staan als een schooner ras dan de meeste volkeren aldaar te boek (385).

3°.

DE KARAÏBEN.

Een bekende zeer uitgebreide volksstam op de oostelijke en noordelijke kusten, naast de reeds beschrevene in de binnenlanden, aan wien ook eertijds een groot deel van de kleine Antilles, de Karibische eilanden geheeten, behoorde; in de zestiende eeuw vond men denzelfden verspreid van de evenachtslijn of van den mond van de rivier der Amazonen tot aan Portorico. Op het vaste land waren van den Ujapi, die niet ver van den Cucivero ter regterhand in den Orinoko valt, omstreeks één graad hooger als ter linkerhand de Apure, tot aan de zee, altemaal Karaïben, die de landen tusschen deze lijnen besloegen. Paruai was hun koninklijke zetel. Niet slechts trachtten zij de kleine stammen aan zich te onderwerpen, maar de magtige Cabres en Guipunavi, tegen wie hunne krachten zich verbrijzelden. Ruw, wild en wreed waren de Kannibalen zoo op de eilanden als op

(285) C. QUANDT (Zendeling van de Broeder-Gemeente onder de Arawaken), *Nachricht von Suriname*; Görlitz 1807. Het *Nezer-Engelsch* dat in Demerary en de Berbice gesproken wordt is nog onzuiverder en ongeregelder dan dat in Suriname; het Creoolsch op Curaçao is verschillend van beide.

het vaste land , en zij zijn nog heden dezelfde aan den Orinoko , roovers , die alle niet tegen hun opgewasfen hoopen onophoudelijk overvallen , als hunne flaven beschouwen en behandelen , en rooven wat andere vergaard hebben , getrouw aan hunne leuze : wij , Carinas , zijn een volk , alle anderen zijn onze flaven . De Spanjaarden aan den Orinoko hebben hen vogelvrij verklaard , volgens QUANDT , en hij berigt verder dat er thans tusschen die rivier en de Berbice geene meer worden aangetroffen . Niet alle hunne stammen echter zijn in gelijken graad de geefel hunner naburen ; GILY geeft eene menigte van hunne stammen , en tot twintig tongvallen , op . De Karaïben van het vaste land gelooven dat zij van de eilanden afkomstig zijn , daarentegen hadden de eilanders eene overlevering dat hunne vaders van het vaste land waren gekomen en de inboorlingen der eilanden uitgeroeid hadden , met uitzondering der vrouwen onder welke nog iets van de oorspronkelijke taal zou zijn bewaard gebleven ; doch mischien heeft dit geene betrekking tot die in het zuiden , maar tot uit het noorden gekomene , waarvan zoo aanstonds nader . Dat deze eilanders met die van Guyana verwant zijn bewijst , behalve meer trekken van gelijkheid , de naam van *Callinago-oubaobanum* (van oubao , eiland) , dien zich die der Antilles , en *Carina-balouebanum* (van baloue , groot , vast land) , dien zich de kustbewoners geven ; men ziet dat er alleen eene verwisseling van de *l* met de *r* plaats grijpt . De Ottomaken noemen hen *Caripina* , de

Maipuren *Caripuna*. Volgens mondelinge verhalen, van de Karaïben en van de Apalaches in Noord-Amerika ontleend, zouden de voorouders van alle de Karaïben oorspronkelijk hebben gewoond boven Florida, doch vruchtbarer woonplaatsen dan zij te voren bezaten bekomen hebben van de Apalaches. Na velerhande twisten met deze, nam een groot deel der nieuw gekomenen, die tot dus verre den naam van Kofachiten hadden gedragen, hunne godsdienst en levenswijze aan, en het vereenigde volk droeg van toen af dien van Karaïben: dapper, vreemd volk, beteekenende. Het verdient hierbij opmerking dat een der oudste schrijvers over Amerika, PETRUS MARTYR AB ANGLERIA, van een' reiziger Alfonso Fogheda gewaagt, die in de provincie Uraba aan eene plaats kwam die Caribana heette, en dat bij de onderneming van Hernand a Soto meermalen van de Cofachi in het noorden van Florida gesproken wordt. Het kleinere deel, daarentegen, van dat volk, dat vrijheid en onafhankelijkheid bleef verkiezen, verdreven zijnde, kwam aan de oostkust, van daar naar de Bahama- of Lucayfche-eilanden, en, door derzelve inwoners ondersteund, naar het nog onbevolkte eiland Ste. Croix; vervolgens breidde zich deze stam uit over de verdere Karibifche eilanden, op Trinidad en op het noordoostelijke vasteland van Zuid-Amerika. Hun oorsprong moge zijn zoo hij wil, de Karaïben boden den dappersten tegenstand aan de Europeërs en maakten zich zelfs door invallen in de grootere Antilles geducht; eenige van deze eilanden

vonden de Europeërs niet — andere zeer zwak — bevolkt, die de inboorlingen, op het in bezit nemen, verlieten. In 1760 maakten de Karaïben der eilanden vrede met de Europeërs; sedert dien van Parijs in 1763, bezitten zij geen derzelve meer bij uitsluiting. Een deel, onder den naam van *roode Karaïben*, op Dominika zwervende, is bijna te niet gegaan.

De taal der Karaïben is als hoofdtongval aante-merken, welke in naauwer of verwijderder betrekking staat met die der hierboven genoemde Tamakaken en Arawaken en andere mindere stammen, een van welke zich zuster van den beer, een andere zonen van den palmboom, noemt, andere door de Karaïben bijna verdelgd zijn. Het *Tamanakisch* dialekt is ver langs den Orinoko verstaanbaar en behoort tot de vergevorderde talen. In de gezangen van deze Wilden, bij hunne dansen, waar eerst de *Peiaci*, dat is hunne artsen, voorzingen, dan de vrouwen en daarna allen antwoorden, gebruiken zij oude spreekwijzen die het grootste deel van hun zelf niet verstaat. Aan de zelfstandige naamwoorden voegen zij somwijlen een bijvoegfel waardoor het onderlinge schimpnamen tusschen de familiën worden. Tot de onderdeelen van het eigenlijk *Karaïbisch* behoort vooral dat der *Palenco* die als een groote stam voorkomen. Ook op andere punten heeft men deze taal nagegaan, en de onderlinge overeenkomst der dialekten blijkt daaruit ten vollen; zoo, bij voorbeeld, bij Cap Nord in Cayenne, aan den Ourabique die in de

golf van Paria valt, bij de Yaoi aan den Cajana. Het is waar dat DE LAET de Yaoi onderscheidt van de Karaïben, en hen als na de veroveringen der Spanjaarden op de eilanden en later op de kust gekomen beschrijft; maar dit neemt de verwantschap der taal niet weg.

XI. NOORDWESTELIJKE BERGLANDEN TOT
AAN DE LANDENGTJE VAN DARIEN.

1°.

Westwaarts van den Orinoko voortgaande vinden wij tusschen Maracaïbo en Rio de la Hache de GOAHIROS en COCINAS; deze zijn eenigzins afhankelijk van de eerstgenoemde, die zeer ruw, wild en oorlogzuchtig zijn, en nog van ouds onverzoenlijke vijanden van de Spanjaarden, vooral van de Zendelingen ter zake teener van eenen derzelve ondervonden belediging. Sedert eenigen tijd hebben zij zich in handelsbetrekkingen met Jamaïka ingelaten. Van hunne taal draagt men nog weinig kennis. Het is te vermoeden dat er van hier tot aan de hoogere streken bij de Magdalena-rivier vele stammen met hunne talen zijn te niet gegaan: in Nieuw-Grenada weet men er van tien. Van de *Chiaizake* woonde het opperhoofd, Zake geheeten, in Tunja, hooger noordwaarts dan *Sta Fé* de Bogota, het verblijf van den tweeden der voorname vorsten die de Spanjaarden in deze landen

vonden. Eene overlevering (286) plaatst op de bergvlakte aldaar de aankomst van een' man van een ander menschenras, met een' grooten baard; hij was bekend onder drieërlei naam: Bochica, Nemquetheba of Zuhe; na eene overstroming vereenigde hij de zich aldaar bevindende volksstammen, onderwees hen in den landbouw, en was voor hun wat Mancocapac voor Peru was. Het is niet twijfelachtig dat de inwoners van deze landen in vroeger' tijd door een' zekeren trap van beschaafdheid boven hunne naburen hebben uitgemunt. Men leze slechts DE LAET's beschrijving van de inwoners van deze berglanden en gematigde luchtstreek, in vergelijking van de woeste *Panches*, die de landen der voorschreven volkeren omgeven. Ook van andere bij denzelfden en bij GUMILLA vermelde stammen zijn naauwelijks de namen meer over in eenige dorpen die zij bewoonden. Het is te vreezen dat de boeken die in de zeventiende eeuw over eenige dezer talen zijn opgesteld met het ophouden van derzelver bedoeling verloren gaan, en dat het gemis van deze slaauwe hulpmiddelen zelfs, om in de oude geschiedenis van Amerika door taalonderzoek licht te ontsteken, vruchteloos zal beklagd worden. Die der Mosca of MUYSCA is onder deze talen een der voornaamste; zij mist de *d* en *l*, en bezit daarentegen eenige keelklanken waarvoor onze talen geene teekens hebben.

(286) Opgetekend bij HUMBOLDT, *Vues des Cordillères*, p. 20. — Zie ook p. 13.

Naar den naam van een' kleinen koning , bij het eerste bezoek aangetroffen , ontving POPAYAN deszelfs naam. Wij nemen het hier , naar de oudere uitgestrektheid , van de westelijke grens van Nieuw Grenada en vatten de volkeren te zamen die aan den oostelijken oever van de Martha - rivier wonen. De inboorlingen van Cartama spraken dezelfde taal als die ten westen van den Martha in de provincie Caramanta , waar een kleine vorst gebood dewelke Cauroma heette , en die bij Antiochië en Auzerma. Bij de bezitneming togen vele inwoners verder af , dat is oostwaarts. In *Arma* en *Pancura* werden andere talen gesproken. De inwoners van Copia die men , gelijk die in de nabijheid van Popayan , beschaafder vond dan anderen , gaven hunne booze geesten den naam van Xixaramas ; de Spanjaarden noemden zij Taramacas. De Jezuïten uit Quito hadden in Popayan 52 zendelingschappen , de zuidelijksten waren door de wereldlijke wapenen onderworpen , ook sommige in het noorden en oosten , de overige door die des geloofs. Opmerkelijk is de overeenkomst tusschen eenige namen van deze en van stammen die men thans aan den Orinoko aantreft. De dialekten van sommige stammen waren buitengemeen zwaar en met keelgeluiden : van de noordelijkste zijn de meeste uitgestorven.

De landengte van Dariën en het bergachtig Veragua is altijd onder Terra-firma gerekend; wij maken er daarom hier, deze afdeeling besluitende, gewag van. Men vermoedt dat de oorspronkelijke inwoners, waarvan vele eerst in later' tijd onder de Spaansche heerschappij gekomen zijn, nader tot die van Zuid- dan van Middel-Amerika betrekking hebben. In hoe verre de taal der GUAIMIE in Veragua, en der URABAE of IDIBAE in Dariën, en nog andere zuidelijkere, tongvallen van het Karäibisch zijn zouden dat op de Antilles gesproken wordt, is nog niet te bepalen (287).

XXVI.

MIDDEL-AMERIKA.

Wij zijn tot het punt genaderd waar, tusschen den Atlantischen- en Grooten-Oceaan, een hooge landrug, zich uit de wateren verheffende, de beide halfdeelen der Nieuwe Wereld te zamen houdt, en

(287) Hetgeen in de *Histoire générale des Voyages* van Carthage, Panama en Portobello gezegd wordt, over de menigte der dialekten enz. is van die van het SPAANSCH en niet van de oorspronkelijke talen te verstaan. Hetzelfde moet het geval worden in de *Vereenigde Staten van Noord-Amerika*, waar het ENGELSCH, gelijk men weet, de hoofdtal der *Europeërs* is.

met den tegenoverliggenden kring der eilanden den waterkom vormt wiens noordelijke inham de golf heet van Mexiko. Langs dezen dubbelen weg zijn de volksstammen van het noorden van Amerika naar het zuiden afgezakt. Toen de Spanjaarden het leerden kennen vonden zij die bevolking op de bergvlakte van Mexiko gevestigd, terwijl noordwaarts, tot tuschen den Rio Colorado ten westen en den Rio del Norte ten oosten, andere stammen rondzwierven, stuitende tegen de vroeger zuidwaarts getogenen, die nu, op den inval der Europeische bezoekers, terugkeerden en andere rigtingen en woonplaatsen kregen. Ten zuiden van Mexiko, tot aan het smalste der landengte, vonden zij volkeren, die waarschijnlijk vroeger uit die bergvlakte gedrongen, aan de reeds door ons verhandelde aansluiten. Hieruit ontstaan drie afdeelingen. Op den anderen weg, over de eilanden, hebben wij de Karaïben reeds vergezeld. Nog een woord over deze keten.

I. Het is bekend dat de Spanjaarden eerst deze EILANDEN aandeden. Uit de taal die zij er vonden bragten zij vele der woorden van eerste noodzakelijkheid verder: *Câzique*, opperhoofd, *savana*, laage vlakte, *amaca*, hangbed, *casabi*, brood, *canoa*, schuitje, enz. enz. B. DE LAS CASAS tekent aan dat *magua* de naam van een der rijken, tijdens de verovering op Haïti bestaande, vlakte beteekent, gelijk het inderdaad in eene zeer lange

vlakke tusfchen hooge bergen bestond (288). Schoon de oude inwoners van dit eiland zijn uitgestorven hebben de eerste beschrijvingen gewigtige bijdragen bewaard in de eigennamen van plaatsen, rivieren en personen. De inboorlingen van Cuba en Jamaïka en die van Yucatan verstonden elkander door middel der taal; er had echter verscheidenheid zoowel hier als op de andere eilanden plaats: op de Lucaysche was de beschaafdheid het meest gevorderd.

II. Op HET VASTE LAND werpen wij een' blik

1°.

VAN DARIEN TOT GUATIMALA.

Behalve het Mexikaansch, hierna te vermelden, komen hier meest in aanmerking het CHOROTEGA, de oude taal der inboorlingen van Nicaragua, en het CHONTAL, de taal der bergbewoners, uitgestrekt tot aan Oaxaca, en zelfs de gewoonlijke in Houduras en tot aan Tabasco; noordwaarts naar Quauhtemallan (gewoonlijk naar de Spaansche spelling, die men in de uitspraak doorgaans moet in het oog houden in de door hun geschreven namen, Guatimala), het UTLATECA, naar den naam der

(288) Zie BELLIN's *Carte de l'île d'Hayti suivant la découverte de 1492*. Na een tijdsverloop van bijna drie en eene halve eeuw behoort men de oude en hedendaagsche aardrijkskunde van Amerika te gaan onderscheiden.

hoofdstad van dit gewest; de *ll* schijnt op een' Mexikaanschen oorsprong te wijzen; het *KACCHI* tot voorbij Verapaz, in een aantal van distrikten die onder de Dominikaner- en de Francikaner-zendelingen verdeeld zijn, en het *POCONCHI*, de gemakkelijkste en sierlijkste taal van alle. De zamenhang van dit alles is nog niet tot genoegzame zekerheid gebragt. Van Chiapa en van de Zoqueno, die in de bergen van Tabasco woonden, daardoor van Chiapa gescheiden, en wier hoofdstad Tecpantla was, tot aan St. Salvador werden, volgens *GAGE*, ten minste achttien onderscheiden talen, welligt tongvallen, gesproken. Meer dan alle de opgenoemde verdient onze aandacht de *MAYA*, in het voormalig Yucatan, naderhand Intendance van Merida, en in een deel van Tabasco. Het was deze welke de kennis der Spanjaarden omtrent het vaste land en de middelen ter verovering in de hand werkte; de reeds genoemde cilanders verstonden dezelve, van de Spaansche zijde bediende men zich van hun als tolken en bij hen leefde eene slavin, de bekende Donna Marina, die in Mexiko geboren en opgevoed, op de grenzen van Tabasco verkocht, aldaar de Maya-taal geleerd had en de middelperfoon was bij alle de onderhandelingen. Men weet de verwondering van B. Diaz en zijne medegenooten over de beschaafdheid die zij in Yukatan ontmoeten; huizen van steen en kalk, piramidale gebouwen, Teocalli geheeten, gekleede, beschaafde inwoners, alles anders als op Cuba. Men vindt er nog overblijffels van grafteekens. In de zuidelijke

bergstreken hebben eenige stammen der inboorlingen nog hunne onafhankelijkheid bewaard. Het Maya is met het vroeger genoemde Poconchi en met de oude talen van Mexico verwant; het wordt zeer uit de keel gesproken, en heeft vijf eigene medeklinkers. Er bestaan volledige woordenboeken van, en eene spraakkunst.

2°.

DE BERGVLAKTE VAN MEXIKO.

Onder de zoo even vermelde volkeren kan een tak zijn geweest uit het zuiden afkomstig, de nu te verhandelen zijn uit het noorden te zamen gevloeid, zonder dat een band van gemeenschappelijken omgang en taal hen vereenigde, of zij daarvoor hadden opgehouden verschillende volkeren, met verschillende talen, te zijn. Beschouwen wij hunne toenmalige gesteldheid in deze door de natuur gezegende landstreken.

De vlakte van Mexiko, 2000 tot 2500 meters boven de zeeën aan den voet harer beide zijden, is een voortgezet deel der Andes, die, in Dariën lager, in Guatimala weder tot eene aanzienlijke hoogte rijzen, zijnde de hoogste toppen dan eens nader bij den Stillen Oceaan, gelijk van het meer van Nicaragua tot aan de baai van Tehuantepec, dan, gelijk in Guaxaca, in het midden van het land, elders naar de golf van Mexiko uitstekende, gelijk in Guasteca. In Zuid-Amerika staan de Cordilleras

op zichzelve, en de bergvlakten van Quito en in Los Pastos halen ten opzichte van den omvang niet bij die van Mexiko, die geheel op éenen doorgaanden bergrug rust, op welke enkele toppen, niet zoo hoog als de hoogste in Peru, echter tot 4900 en tot 5400 meters zich opheffen. In het noorden van Mexiko neemt de bergrug den naam aan van Sierra Madrez, keert dan van de oostkust noordwestwaarts en is het breedst boven Guanaxuato, verdeelt zich daarop in drie takken, waarvan de oostelijkste strekt naar Chagnas en La Real de Catorie en in Leon te niet loopt; de westelijke bestaat een deel van Guadalajara achter den Neder-Tololotlan, de eenige aanmerkelijke rivier in deze gewesten, daalt schiekelijk achter Bolannos, en loopt door tot bij Culiacan en Arispe tot aan de oevers van den Gila, en rijst op 30 graden noorderbreedte weder tot eene aanmerkelijke hoogte, namelijk in Tarahumara bij de golf van Kalifornië, onder den naam van het gebergte van Pimeria alta; de derde, middelste tak gaat door Zacatecas, Durango en La Parral in Nieuw-Biskaye, tot aan de Sierra de los Mimbres ten westen van den Rio Grande del Norte, en verbindt zich dan door Nieuw-Mexiko met de gebergten de La Grue en de Sierra Verde. Het hoogste van dezen middelsten rug verdeelt de wateren die naar den Stillen Oceaen en die naar de golf van Mexiko aftroomen, en bevat de bronnen van den Gila, die met weinig verandering van loop tusschen den 34sten en 33sten graad noorderbreedte westwaarts kort voor het invallen van den Rio Co-

lorado zich in de zee de Cortes uitstort, zijnde in het opperste van zijnen loop van het noorden naar het zuiden niet ver van dien van den Rio del Norte verwijderd. De verdere aaneenschakeling van deze bergketens is onder den 40sten graad noorderbreedte door P. P. Escalante en Font, onder den 50sten en 53sten graad door P. Fidler en door Mackenzie, en in deze tuschenruimte door Lewis en Clarke en door Pike nagegaan.

Uit en door deze berggangen kwamen ongetwijfeld de volkeren die uit het dal van Mexiko en de omstreken van deszelfs meren, west-, oost- en zuidwaarts rustpunten zochten in *Anahuac*.

Deze naam, die *aan het water* beteekent, en in den engsten zin het gemelde dal, met Mechoacan en Acolhuacan insluit, wordt ook van het gansche rijk van Montezuma gebruikt, hetwelk, van een klein gebied uitgegaan, snelle vorderingen rondom zich gemaakt had en bij langeren duur de reeds onderworpen volkeren onder een gemeenschappelijk juk van drukkende afhankelijkheid en krijgsdienst zou hebben verbreed. Het was, onder Montezuma II, nauwelijks zoo groot als één achtste van Nieuw-Spanje, doch groot en vermogend genoeg om een' allerbelangrijksten invloed op duurzame instellingen in het geheele Middel-Amerika te oefenen. De ontdekking en verovering maakte daaraan een einde; de volkeren die er toen bestonden zijn verminderd of te niet gegaan.

Hier lag aan de noordwestelijke helling van de Cordilleras het onafhankelijke rijk van Mechoacan,

in het noordwesten van het dal van Mexiko woonden de Othomiten, noordelijker zwierven de Cicimechen en andere wilde stammen rond. In het dal van Mexiko lagen, aan een der twee grootste zich daarin bevindende meren, ten oosten de stad Tezcuco, niet ver van dat van denzelfden naam, nabij het middelpunt des grooten rijks, en de hoofdzetel Mexiko in deszelfs westelijke gedeelte gebouwd; zuidelijker was het meer van Chalco, van zoetwater voorzien, het andere was ziltig. Eigenlijk was Tezcuco de hoofdstad van het afhankelijk-verbonden rijk van Acolhuacan. Hieraan grensden de Huasteken, wier taal met de Poconchi en Maya in betrekking staat; meer oostelijk was het beroemd gemeenebest van Tlascala, de bondgenoot der Spanjaarden, waaruit de inwoners langen tijd aanspraak op zekeren voorrang hebben afgeleid. Ten zuiden van deze, aan de oostelijke grenzen van het rijk van Mexiko, woonden de Popolochen en naast deze aan de zee golf de Totonaken, in wier gebied het tegenwoordige Veracruz was gelegen. In de bergen ten zuidwesten begint het vruchtbare dal van Toloacan, in welks noordelijk gedeelte de Othomiten en in het zuidelijke de Matlazinchen woonden. Ten zuiden van deze was het land der Cohuixchen, waar Acapulco gesicht is. Het gebied der Tlahuichen begon aan de bergen ten zuiden van het dal van Mexiko. Zuidoostelijk waren de Mixteken, hun land grensde ten noorden aan de Popolochen, ten oosten aan Zapoteca.

De bevolking van dit middelgedeelte van Amerika was talrijk, tegenwoordig belooft het getal der inboorlingen nauwelijks een tiende gedeelte er van. Men vond dezelve voornamelijk binnenwaarts, terwijl zij in Noord-Amerika meer aan de kusten was. Het dal van Mexiko-alleen bevatte bijna vijftig steden en vele vlekken en dorpen. De geringe volksklasse was destijds even zoo onderdrukt en vernederd onder de Grooten als zij het naderhand onder de Spanjaarden bleef.

Men berekent het getal der talen die in deze landen toen in gebruik waren op vijfendertig; tuschen degene die er nog van bekend zijn ontwaart men geen spoor van overeenkomst of van wederkeerigen invloed, en hierin ligt een groot bewijs dat deze volkeren, die de Geschiedenis ons voorstelt als zonder toenadering ja in gedurige vijandschap met elkander levende, zoo al niet van verschillende afkomst waren, althans gedurende een zoo lang tijdsverloop gescheiden en op hunnen togt zuidwaarts in de wildernissen der gebergten zoo verdeeld werden, dat bij hun toevallig tot één komen er niets was dat aan hunne vorige maagschap herinnerde. Bij het voortduren der onderwerping aan den Mexikaanschen sceptor zouden die taalbetrekkingen zijn aangegroeid; die van het heerschende volk breidde zich thans uit, en steden en bergen ontvingen Mexikaansche namen, onder welke zij meer algemeen bij de Spanjaarden bekend werden. Van oudere toen reeds vergeten dialekten waren ook nog enkele blijken. Bij danfen, om de

piramide van Cholula, bediende men zich nog van gezangen, die men te dien tijde slechts nog gedeeltelijk verstond.

De inwoners van Chiapa, het zuidelijkste der gewesten die in deze afdeeling vallen, hielden zich voor derzelve eerste bevolkers, en dat zij met de aanverwante bevolkers van Nicaragua te gelijk uit het noorden waren gekomen. Zij hadden overleveringen wegens hunne oudste tijden, en werden geregeerd door twee door de priesters verkoren krijgshoofden, vóór dat de laatste koningen van Mexiko hen onderwierpen. Hier wordt van vijf talen gewag gemaakt, maar hare bijzonderheden en bepaalde plaatsing ontbreken of zijn niet duidelijk genoeg; hetzelfde is bij sommige naburige volkeren het geval. Eene der aanmerkelijkste en uitgebreidste was de taal van MIXTECA. Dit land, met Zapoteca, maakt de intendance van Oaxaca uit, en het oude Mixtecapan wordt in Opper en Neder onderscheiden. De oude inwoners of zoogenoemde Indianen zijn in Oaxaca het talrijkst, ook vindt men aldaar de meeste sporen van den voortgang der beschaving en nijverheid. Wel geene zoo groote werken als de Teocalli, echter overblijffels van gebouwen, in welker versiering orde en smaak heerscht. Op de muren van het paleis van Mitla zijn Grecques en Labyrinthen in mozaïk van kleine steenen, in de manier der Etruskische vazen, met eene regelmatige herhaling der figuren, zoo als de menschen in allerlei landen en tijden het beproefd hebben. Volgens de overlevering der in-

boorlingen was dit paleis een huis voor koningen boven de begraafplaatsen van hun geslacht, waar zij zich een tijdlang afzonderden na den dood van eene gemalin, van een' zoon of dergelijke. Men ziet in hetzelfde zes porfieren zuilen, in een' ruwen kunststijl, zonder voetstukken of kapiteelen, die mischien de eenige oude zuilen zijn in dit werelddeel. Tot aan de verovering door de Mexikanen waren Zapoteca en Mixteca in kleine Staten onder koningen verdeeld. Men kende er tijdrekening en geschiedkundige schilderijen, gelijk in Mexiko en er bestond zijdenteelt, en handel onder anderen met cochenille.

Deze taal van Mixteca was heerschende door dit geheele land, doch had hare tongvallen; de aan het oude Mixtekisch naastbij komende is die van Tepezcolula, ook is zij de geschiktste om door onze letters uitgedrukken, en de onderscheidingen zijn voornamelijk in het verwisfelen van eenige klanken.

Noordoostelijker is TOTONAKA, bij de rivier Antigua aanvangende, tot welke Cempoallan behoorde, de eerste stad van het rijk van Mexiko waar Cortes en zijne mannen aanlandden, en de haven waar naderhand Veracruz is gebouwd. De Totonaken, wier hoofdstad Mizquihuacan was, hielden zich voor oudere inwoners van Anahuac dan de Cicimechen, en verhaalden dat zij te voren aan het meer van Tezcuco gewoond hadden en vervolgens in de bergstreken getogen waren die naar hun Totonacapan genoemd werden, en dat zij deze, vóór

den intogt der Cicimechen en hunne onderwerping aan dezelve, onder tien koningen bezaten. Zij hadden de godenleer en menschenoffers der Mexicanen aangenomen, doch onderscheidten vooral de goedaardige goden, die zij met het brengen van bloemen, gewasfen en daarvan levende vogels vereerden; zij stelden dat deze eenmaal de overhand zouden behouden over de gestrengte godheden.

Van deze taal worden vier tongvallen onderscheiden.

Het volk van MEXIKO, veel aanmerkenswaardiger dan de voorgaande, was het bijna meer dan eenig ander volk in de Nieuwe Wereld; door staatkundige en wetenschappelijke beschaving, door rasche en groote veroveringen, door de magt en het beleid waarmede het, offchoon zelf het zwakste en laatst aangekomene, zich schier eensklaps verhieft boven de vele hier heen gestroomde en stal houdende. Omtrent zoo had het oude Rome zich verheven boven de volkeren van Latium. Maar won Mexiko het, in spoedigen aanwas, boven Rome en de maatschappijen van Griekenland, het stond achter, in uitwendige beschaafdheid, in de kunsten zelfs, vooral in de zedelijke orde. Tegen de bewondering die Mexiko ons in andere opzigten afdwingt staan die gruwzame menschenoffers over, waarin men de horden herkent, aan wie bij het doortrekken der wildernissen en het gedurig worstelen met even woeste vijanden, het ombrengen derzelve behoefte en natuurtrek was geworden;

wat, in dien ruwen staat, de wraakzucht van enkelen tegen enkelen voedde, en een valsch geleid punt van eer was om folteringen te trotfen, werd onder de zich verzamelende stammen tegen scharen van gevangenen ter eere eener gruwzame godheid volgehouden. De overlevering, het is waar, schrijft het eigenlijk offeren van menschen aan eene bijzondere aanleiding toe niet lang vóór de grondlegging van den Mexikaanschen Staat, de talrijke offers, niettemin, die bij elke plegtige kroning bloedden, verwekten bij de overwonnenen de begeerte om, op hunne beurt onafhankelijk, wederkeerig slagtoffers te eischen.

Het oudste volk dat Mexiko bewoonde, was, zoo ver de overlevering reikt, de *Tolteken*. Ongeveer 600 jaren na J. C., kort vóór den tijd waarin Mahomet de gedaante van het zuidelijk Azië deed veranderen, kwamen zij uit een land ten noordwesten van Nieuw-Mexiko naar Anahuac, heerschten er 400 jaren, bouwden er de piramide van Cholula en mischien nog andere, en werden door een' algemeenen hongersnood zuidelijker gedreven en verstrooid. Honderd jaren later kwamen de *Cicimechen*, een aan hun verwant volk, dat te voren geen landbouw kende maar van de jagt leefde en zich met dierenvelen kleepte, ook uit het noorden, uit landen die de Overlevering noemt maar niet duidelijk aanwijst, naar Anahuac, en verbonden zich, deels, met achtergebleven Tolteken, Staten vormende gelijk Acolhuacan was, ten oosten van het meer van Mexiko, en dat tot op den tijd

der Spanjaarden bestond; zworven, deels, rond, zonder burgerlijke vereeniging, ten noordwesten van het dal van Mexiko, gemengd maar niet vereenigd met de Othomi. Niet lang, meent men, na de Cicimechen togen al weder uit die noordelijke streken andere stammen herwaarts, en verzamelden en vestigden zich aan de oevers en op de eilanden van het evengenoemde meer. *Nahuatlachi* was waarschijnlijk hun algemeene naam; in 't bijzonder zetteden zich hier neêr de *Sosmilchi* ten zuiden, de *Chalchetsi* ten oosten, van het meer van Chalco, waar zij Xichimilco en Chalco bouwden; de *Tepanechi*, uit Tepan, vóór dat zij Azcapozalco bouwden, een' tijdlang, onmiddellijk vóór de opkomst van de Mexicanen, de magtigsten in Anahuac; de *Colhui*, wier gebied, Colhuacan, men niet moet verwarren met het reeds genoemde, oudere, oostelijker gelegen Acolhuacan; de *Tlahuichen*, in de bergen ten zuiden van het dal van Mexiko; de *Tlascalenzen*, die zich tegen de oudere oostelijker stammen, de Olmechen en andere, met hulp van Acolhuacan staande hielden, en later tegen Mexico verdedigden; de voorvaders, eindelijk, der Mexicanen, de *Azteken*. Deze laatste leefden, langen tijd, in de drukkendste afhankelijkheid van Colhuacan, en verkregen vervolgens eene soort van zelfstandigheid onder eigene koningen, doch onder den dwang van hunne naburen, en zonder magt of aanzien. Hunne nieuwe stad, Tenochtitlan, naderhand het middelpunt van het magtige rijk en, naar hun' krijgsgod Mexitli, Mexiko genaamd,

werd in 1325 gesticht; de tot dien tijd vereenigd gebleven stam, deelde zich in tweeën, in onderlinge mededinging; de Tenochchi bleven op het eiland en tot in 1425 in eene verachtelijke afhankelijkheid van de Tepanechi, tot dat zij, onder ondernemende en bekwame vorsten, binnen den tijd van nog geen honderd jaren, het toppunt van magt en aanzien bereikten, waarop de geschiedenis van hunne ontdekking en hunnen val hen beschrijft. Gunstige omstandigheden hadden daartoe medegewerkt; naburige, bondgenootschappelijke Staten, tot deelnemen in de oorlogen en tot bijdragen en schattingen gehouden, zonder gelijke regten, of gelijke voordeelen uit de overwinning, waren, zelve onderdanig en onvereenigd, de werktuigen die de magt van Mexiko grondde en bevestigde. Zes volgende vorsten, in bekwaamheden aan elkander, de laatste slechts in krijgsgeluk niet, gelijk, hadden met éénheid van middelen éénheid van oogmerken bevorderd, waartoe de vroegere, tot in 1352 voortdurende, aristocratie der Grooten medewerkte, die telkens de keuze van een opperhoofd tot het vorstelijke geslacht bepaald hadden.

De gronden voor de stamverwantschap van de Tolteken en de andere hierboven opgenoemde stammen, heeft CLAVIGERO (289) ontwikkeld; het onderwerp is nieuw genoeg om belangstelling in eene kleine uitweiding te mogen verwachten.

Vooreerst. Alle namen van personen en plaatsen

(289) *Storia antic. di Messico*, T. I.

van de Tolteken en de Cicimechen zijn blijkbaar uit het Mexikaansch te verklaren. Het is wel zoo dat van andere omliggende landen, daar eene andere taal bestond, ook alleen de plaatselijke Mexikaansche namen tot ons zijn gekomen, en dat zulke plaatselijke namen somwijlen ook de overzetting van algemeene benamingen zijn, tot welke het beeldschrift aanleiding gaf. Het zinnebeeld van de stad *Machmalojan* was een arm waarvan de hand een' visch houdt, en *michin* beteekent visch, *ma-itzl* hand; dezelfde beteekenis kon, dus, eene andere taal door een' anderen naam uitdrukken. Zoo werd *Motezuma Ilcaicamina* aangeduid door het zinnebeeld van den hemel, *ilhuicate*, waarin van onderen een pijl steekt, met de veder buitenwaarts, *ilhuitl*. Doch niet alle persoonlijke namen zijn zoo kennelijk beduidende; in de evengenoemde is alleen de bijnaam, niet Motezuma, opgehelderd. Nog meer doet hier af, dat de ware eigenlijke namen van de laatste koningen van Acolhuacan, dat door Tolteken en Cicimechen gesticht werd, en tot welk rijk de Spanjaarden in naauwe betrekking stonden, Mexikaansche zijn. Dit is in 't oogvallend in den naam van *Ixtlilxochitl*, welke vorst, vijand der Mexicanen, geen naam uit hunne taal zou ontleend hebben; de koning van Acolhuacan droeg denzelfden, honderd jaren vroeger, toen de Mexicanen nog veel te onbeduidend waren dan dat hunne taal een' foortgelijken invloed bij vreemden zou hebben verworven. In dit en andere voorbeelden die nem kan aanvoeren, is het niet een door den uitgang

Mexikaansch luidende naam, gelijk vele Perzische namen vergriecht werden, maar een naam werkelijk aan die taal eigen. Hare verwantschap met die der Tolteken en verder opgenoemde, blijkt, ten tweede, uit het niet gebruik maken van tolken bij onderlingen omgang; eene daadzaak waarvan het onderzoek en de gewisheid volkomen onder het bereik der Spanjaarden viel. Ten derde. De uitbreiding van het Mexikaansch tot aan Nicaragua is niet te verklaren als door de reeds gemelde verspreiding der Tolteken, en wordt nog duidelijker als men nagaat hoe op onderscheiden plaatsen tusfchen deze punten meer of min verftrooide aanverwanten van deze taal zijn aangetroffen; en zij is, tevens, van een' te algenteenen aard om haar aan de tusfchenkomst van Spaanfche ambtenaren of zendelingen, als middeloorzaak, te kunnen toefchrijven. Bij deze gronden kan men al verder aanmerken, dat de overlevering wegens die verwantschap en afkomst, niet flechts op mondelinge verhalen maar op aanteekeningen in beeldfchrift rust, dat nog langen tijd na de aankomst der Spanjaarden verftaanbaar was; en dat dit gefchiedkundig beeldfchrift niet alleen bij de Mexicanen, maar, naar de overlevering, ook bij de Tolteken, vóór dat zij uit het noorden togen, in gebruik was. De Tlascallezen, wier taal ontegenzeggelijk Mexikaansch was, en die dezelve zeker niet hadden aangenomen federt dat zij een' haat tegen dat volk hadden opgevat, komen zeer dikwijls voor met den naam van Teo-Cicimechen, die hen als een' tak van de Cicimechen kennelijk

maakt. Er valt meer dan naamsgelijkheid en overleveringen bijtebrengen. Nezahuapilli, koning van Acolhuacan, zoon van Nezahualcojotl (290) (beide uitstekend wijze en eerbiedwaardige vorsten, de helden van het oude Amerika), en vader van den straks genoemden Ixtlilxochitl, begaf zich in het huwelijk, ten tijde der regering van Montezuma I., de tweede der koningen van Mexiko die de grootheid van dit rijk voorbereidde, tusfchen de jaren 1436—1464, met eene prinses van Tacuba; lusterrijke plegtigheden vergezelden deze gebeurtenis, waarbij alle de verbonden koningen tegenwoordig waren. Nezahuapilli deed er een' door hem vervaardigden lierzang: op de kortheid van het menschelijk leven, met muziek uitvoeren, van welken de eerste woorden bewaard, en kennelijk Mexicaansch zijn. De Spaansche berigten verzekeren dat te Tezcuco, de hoofdstad van Acolhuacan, het beste Mexicaansch werd gesproken. Eindelijk is hier van bijzonder gewigt hetgeen VON HUMBOLDT (291) bijbrengt nopens de gebouwen voor godsvereering, *teocalli*, door alle deze volkeren, in piramidale gedaante, zoo als wij die te voren beschreven hebben (292), verschillend in grootte, maar in denzelfden vorm gebouwd, de zijden

(290) Overleden in 1470. F. d'Alba Ixtlilxochitl heeft in zijne Geschiedenis 80 wetten van dezen vorst bewaard, en deszelfs zestig Inni of verzen ter cere van den Schepper der wereld waren nog in de zestiende eeuw beroemd bij de Spanjaarden.

(291) *Vues des Cordillères*, p. 24.

(292) Hier boven, bladz. 311.

naauwkeurig naar de middaglijn der plaats gerigt, met een' muur omringd, met tuinen en woningen voor de priesters, en boven op den platten top torens met bovenmenscheijk groote godenbeelden. Aldaar werd heilig vuur onderhouden en in de piramiden was de begraafplaats der koningen. Dit doorgaande gebruik mag aan eene doorgaande betrekking tusfchen deze volkeren doen denken, en hunne overkomst uit het noorden is, even gelijk die der Germaansche volkeren, als één volkstogt te beschouwen.

Wat wij van de Tolteken weten, hebben wij door de Mexicanen, en mogen wij, in vele opzichten, omtrent beide vaststellen. Den weg dien deze laatsten namen vonden de Spanjaarden in hun beeldfchrift aangewezen, en er bestaan nog overleveringen omtrent de plaatfen waar zij destijds onder den naam van Azteken zich ophielden, aan den Gila, bij Nayarit, bij de Cafas grandes. De *Kora*-taal, rondom Nayarit, waar nog groote aarden wallen zijn, in gebruik, komt niet alleen in woorden, maar in den vorm zeer veel met het Mexikaansch overeen; doch men zou ten onregte deze betrekking toefchrijven aan het noordwaarts vlugten van enkele Mexikaansche fiammen bij den ondergang van dat rijk. Als wij langs dezen weg in het verleden terug zien laten wij nog niet geheel en al de hoop varen van het voormalig vaderland dezer volkeren, Aztlan, weder te vinden, ten noorden van Kalifornië, aan de westkust van Amerika. Men heeft werkelijk eenige taalovereenkomst

gevonden, in zekere klanken, gelijk *tl*, die in het Mexikaansch zeer kennelijk zijn, bij de Noetka-Sund en bij de volkeren in de nabijheid van de Russische kolonien op die kust. Dit spoor brengt ons, al verder, naar het oosten van Azië terug.

Het vermoeden dat de bevolking van Amerika van daar gekomen zij, is niet nieuw; maar de beroemde reiziger VON HUMBOLDT (293) heeft dit door nieuwe en scherpzinnig ontwikkelde gronden bewezen, uit de vergelijking ontleend tusschen de tijdrekening der Mexicanen en der beschaafde Oost-Aziatische volkeren; aantoonende dat de Mexicanen, Japanners, Thibetaners, enz. hetzelfde stelsel hebben gevolgd in de verdeeling der gróote jaarkringen en in het geven van namen aan de jaren waaruit dezelve bestaan; zoodat een groot deel van degene waarmede de Mexicanen de twintig dagen van hunne maanden noemen, de zelfde teekens van den dierenriem zijn die van de oudste tijden af bij de Oost-Aziaten in gebruik waren. Men heeft (294) daartegen, wel is waar, ingebracht, dat die overeenkomst toevallig zijn kan, dat, natuurlijk, de vroegste volksstammen aan de gesternten de namen van zulke dieren hebben gegeven die de gewone voorwerpen van hunne begeerten, zorgen of vrees waren, en dat de daarin opgemerkte overeenkomst het gevolg zijn kan van het verband tusschen zoodanig dier en jaargetijde, te hunnen opzigte. Deze

(293) *Vues des Cordillères*, p. 152.

(294) In de *Jen. Allg. Litteratur-Zeit.* 1812, S. 251, f. 446.

redenering is duidelijk, en mogelijk waar (295), zoo veel den oorsprong dezer teekens aangaat, maar zij is niet toepasselijk op die der Mexicanen, die, in dezelfde orde als bij de Oost-Aziatische volkeren, en ter aanduiding van de volgreeks der dagen zoo dikwijls herhaald voorkomen, dat er aan geen zoodanig verband te denken is. Nog meer: onder deze teekens komen de tijger en de aap voor (296),

(295) Want dat de hieroglyphe van den naam oudtijds aan een gestarnte gegeven, dien ouderen naam hebbe doen vergeten, boveert GOGUET, *Origine des loix etc.*, T. II. p. 410. Men leze de *Disertations* achter dat Deel en T. I. p. 227 *et suiv.*

(296) Ziet hier, ter vergelijking, de:

Hemelteekens der

Mexikaansche Maanhulzen

Indoes, Grieken Mantchoc. Thibetaners, dagbeelden. der Indoes. en Europeërs.

Waterman.		Water.	Water.	
Steenbok.		os.	zegegedrocht.	zegegedrocht.
Schutter.	tijger.	tijger.	tijger.	
Schorpioen.	haas.	haas.	haas.	
Weegschaal.		draak.	slang.	slang.
Maagd.	slang.	slang.	riet.	riet.
Leeuw.		paard.	mes.	scheermes.
Kreeft.		bok.	weg der zon.	spoor van de voeten der zon.
Tweelingen.	aap.	aap.	aap.	aap.
Stier.		vogel.	vogel.	
Ram.	hond.	hond.	wilde hond.	hondsstaart.
Visfchen.	vogel.	zwijn.	huis.	huis.

Het Mexikaansche rad van tijdrekening, naar CARRERI, geeft de *Hist. génér. des Voyages*, XVIII. p. 547. — Misschien kan men, uit het ontbreken van sommige teekens bij de Mantchoc, afnemen

dieren die noch in Tartarije noch in dat gedeelte van Amerika leven waaruit de Azteken hunne tijdrekening medebragten naar Anahuac. In dit laatste land zelf waren voorheen geene apen, volgens de getuigenis van Ferd. d'Alba Ixtlilxochitl, een geboren Mexikaan die ten tijde der verovering geleefd heeft, zeer kundig was in zijne vaderlandsche oudheden, en eene Algemeene geschiedenis van Nieuw-Spanje heeft geschreven (297); de eerste die men er zag waren er ten tijde van zeer zware winden uit het zuiden verschenen. Of, voor het overige, deze volkeren van elkander overgenomen, of uit ééne oudere bron geput hebben, is onzeker, even als de oorsprong van andere overleveringen der Mexicanen.

Uit hetgeen over de woonplaatsen van dit volk is gezegd, zal men de grenzen kunnen nagaan binnen welke men de Mexikaansche taal kan bepalen, van Nicaragua namelijk, tot zoo ver de Cicimechen in het noorden rondzworven. Mischien verder, indien men genoegzaam staat kon maken op de naauwkeurigheid en taalkennis van de Spanjaarden die, volgens Torquemada en Betancourt, in 1606 een togt deden uit Nieuw-Mexiko tot aan eene rivier, door hun Tizon genoemd, waar zij Indianen aantroffen die Mexikaansch spraken, en

dat deze in zeer vroegen tijd met den Dierenriem zijn bekend geworden. Vergel. GOGUET, II. p. 423. — Men weet dat de Zodiak bij de Chinezen, in *dierenhuizen* verdeeld, verschillende teekens heeft, en kan daarover zien BARROW, I. p. 100.

(297) Bij CLAVIGERO, *Storia ant. di Messico*, T. IV.

van wie zij vernamen dat eenige dagreizen van daar het welbevolkte rijk Tollan was, waaruit de Mexicanen waren uitgegaan. De naam van Tollan schijnt ons op dien der Tolteken te wijzen, gelijk Aztlan het land is der Azteken. Daarentegen was in het land der Moqui, waar de Rio Yaquefila vloeit, en waar men eene talrijke bevolking, geheele plaatsen op de wijze gebouwd der Casas grandes, en andere sporen van beschaving, heeft gevonden, en ten noorden van welke op slechts 20 mijlen afstands de overlevering het eerste verblijf van de Azteken plaatst, bij de Yahipais, die lange baarden dragen, en de bewoners der vlakten in de nabijheid van den Rio Colorado, de taal geheel verschillende van de Mexikaansche, volgens de getuigenis van in deze laatste zeer geoefende Zendelingen. Wijders behoef ik niet te herhalen dat men niet hetzelfde gevolg trekken kan uit de overeenkomst tusfchen enkele woorden, en die welke men zoowel in de woorden als in de vormen van tweeërlei talen ontdekt; de eerste heeft met het *Tarahumarisch*, de andere met het *Kora*, en het Mexikaansch plaats. Nog een woord over de taal zelve van dit merkwaardige volk. Zij mist geheel en al de *b*, *d*, *f*, *g*, *r*, *s*, ook de Spaansche *j*, *ng* en *ll*, en heeft ook geen één woord dat met *l* begint, fchoon zij die letter anders zoo veel gebruikt. In vele woorden onderscheidt zij de beteekenis alleen door het accent. In de zamengefelde woorden voegt zij *ca* of *zi* tusfchen beide. Het geflacht kent geen onderscheid van vorm. Bij

levenlooze voorwerpen drukt het bijvoegelijke *veel* het meerder getal uit; waarop echter *hemel* en *sterren* eene uitzondering maken, mogelijk omdat men ze voor levende wezens hield. Achter aan de zelfstandige naamwoorden komt dikwijls een bijvoegfel van verkleining of vergrooting of eerbiedigheid, dat in 't meervoud verdubbeld wordt; van daar de uitgang *tzin* van fommige koningsnamen en van alle zelfstandige naamwoorden die tot zoodanig' persoon betrekkelijk zijn. De werkwoorden hebben de onbepaalde wijze niet, maar zij drukken dezelve door omschrijving uit.

Tot deze afdeeling behooren nog: de **HUASTEKEN**, die nooit geheel door de Mexicanen zijn bedwongen, en wier taal veel overeenkomst heeft met de vroeger genoemde Poconchi en Maya.

De **OTHOMI**. Hun gewest begon in het noorden van het dal van Mexiko en strekte door het gebergte tot omtrent 40 uren afftands van de stad van dien naam. Tollan, hedendaags Tula, was de oude en vermaarde hoofdplaats, boven vele andere steden en vlekken; na de verovering verkreeg Xilotepec dien rang. De Othomi hadden zich ook ten zuidwesten van Mexiko over het vruchtbare dal van Tolocan uitgebreid, en deelden het met de *Matlatzinnen*, die hunne eigene taal hadden, en wijders, tot aan de grenzen van het rijk van Mechoacan reikten; een gedeelte was woest gebleven en zwervende in het noorden en noordwesten, ne-

vens een deel der Cicimechen. De *Macahui* waren oorspronkelijk van den stam der Othomi, en hunne taal was eene verscheidenheid van die der laatstgenoemde. Hunne meeste woonsteden lagen op het gebergte, in Mazahuacan, dat aan de koningen van Tacuba behoorde. Het Othomisch is zeer kort, niet zelden éénlettergrepig, hard en blazend, vervangende de *f* door *ph*, de *j* en *s* door *h* en *ts*, en draagt daarin het kenmerk van een' zeer ouden stam; men vindt er eenige woorden in van oude zuidelijke talen.

Het rijk van MECHOACAN. Het was van dat van Mexiko onafhankelijk gebleven, maar gaf zich na de verovering deszelfs vrijwillig aan de Spanjaarden over. Het strekte zich uit van den Zacatula tot aan de haven van Navidad en van de bergen van Xala en Colima tot aan de rivier van Lerma en Chapala; Tzintzontzan was de hoofdstad. In het noordoostelijk gedeelte woonden *Othomi*, het grootste deel des lands was bevolkt door de *Tarasken*, een zachtaardig, in handwerken ver gevorderd volk, dat ten tijde der ontdekking uitmuntte in het vervaardigen van ingelegd steenwerk, of mozaïk. Hunne taal is rijk, aangenaam en welluidend, waarin de *r* zich dikwijls zacht hooren laat en de meeste lettergrepen uit één' klinker met één' medeklinker bestaan. Behalve deze werd er in een ander gedeelte nog eene taal of tongval gesproken, *Piranda*.

LANDEN TUSSCHEN DEN RIO COLORADO TEN
WESTEN EN DEN RIO DEL NORTE TEN
OOSTEN.

In dit gedeelte, dat wij ten noorden niet nauwkeurig beperken kunnen, leven wilde rondzwervende stammen, de bekeerlingen in de Spaansche zendelingschappen uitgezonderd. Voor de taalkunde leveren zij niets van belang, zoo min als de gene die zuidoostelijker aan de golf van Mexiko wonen boven de reeds verhandelde. De westelijke landen aan de golf van Kalifornië zijn grootendeels onvruchtbaar en niet vatbaar voor eene groote bevolking. De rivieren Culiacan, Fuerte, Mayo en Iliacui, in deze orde noordwaarts volgende en zich daarin ontlastende, hebben tot bepalingspunten van de Misfien gediend. Toen, in derzelver vroegeren tijd, Spaansche schipbreukelingen zich naar St. Miguel in Nieuw-Gallicië begaven, wilden de inboorlingen hen niet voor denzelfden landaard houden met de aldaar gevestigde Christenen, omdat zij van het oosten, en gene van het westen waren gekomen en gewelddadigheden gepleegd hadden, en gaven daarvan aan de andere berigt in hunne taal; deze reizigers vonden er gedurende meer dan 400 uren weegs dezelfde en geene andere taal in gebruik, en beschouwden haar als tot die van Nieuw-Biskaye behoorende. Noordwestelijker, naar de zee en Pueblo de los Coraçones komende, troffen zij eene

groote menigte verschillende talen en tongvallen aan, en konden met de zes talen die zij spraken zich niet altijd doen verstaan. In de binnenlanden, boven Zacateca, is de reeds genoemde KORA-taal de aanmerkelijkste; in de zendelingschappen van Nayarit te huis behoorende. In het bijzonder komt zij in de wijze van de hooge getallen uittedrukken met den aard van het Mexikaansch overeen, nog meer dan de Maya van Yucatan. Zij gebruiken, namelijk, gelijk ook eenige Zuid-Amerikaansche volkeren, de vingers van ééne hand voor 5, der beide voor 10, voor 20 de handen en voeten of geheelen mensch; bij de Othomi en in Noord-Amerika vindt men dit niet alzoo. De overlevering maakt gewag van ontmoetingen tusfchen de Kori en de Azteken, die op hun' togt van Huecolhuacan naar Chicomontoc (van het tegenwoordig Culiacan, zuidwaarts voorbij Zacatecas), over het Tarahumara-gebergte op afgravingen stuitten door de Cori opgeworpen om zich tegen hen te verzetten. Dit gebergte vereenigt zich onder den 30sten graad noorderbreedte met den westelijken arm der Sierra Madre die achter Bolanos weder aanmerkelijk rijst en vervolgens de Pimeria alta vormt. Den naam van TARAHUMARA leidt P. STEFFEL (298) van *tala*, voet, en *huma*, loopen af, omdat de lieden van dit volk bij hunne buitengewoon snelle en lang uit-

(298) In VON MURR's *Nachrichten von Ländern des Spanischen America*, Halle 1809. — Een dergelijk spel beschrijft H. EGEDÉ bij de Groenlanders, bl. 136.

gehouden wedloopen een' houten bal met het bovenvlakke van den voet voortdrijven. De Jezuïten hadden hier, met de twee Misfien bij de Tubar, zeven aanzienlijke zendelingschappen, die zij Chini-pas of Neder-Tarahumara noemden, zeventien in Opper-Tarahumara, en nog honderd *rancherías*, of omzwerfende horden. Ook tusschen deze taal en het Mexikaansch worden overeenkomsten gevonden.

Volgens den P. De Ribes, zendeling in de zeventiende eeuw bij den stam der Zuaka, aan de rivier van dien naam, gewoonlijker onder dien van Sinaloa aangewezen, heerschte er eene doorgaande taal tusschen de rivieren Hiaqui en de MAYO. Het volk aan deze laatste draagt denzelfden naam en moet niet verward worden met dat hetwelk de Maya spreekt in Yucatan. De AHOME aan den Sinaloa, en de GUAYAVE aan de zee-kust hadden dezelfde taal, en beschouwden zich als verwant; de meeste stammen in deze oorden verzekerden dat zij uit het noorden herwaarts verdreven waren. Noch deze noch de noordelijker volkeren tot aan den Gila, onder welke sommige dezelfde taal spreken schoon in vijandschap levende, en de *Pimas* (299) de bekendste en de *Oyata* de afgelegenste zijn, verdienen niet dat wij ons bij hen ophouden.

(299) Berigten over hen en anderen geeft J. PFEFFERKORN, *Beschreibung der Landschaft Sonora*, Köln 1794, waarbij de kaart in HUMBOLDT's *Essai politique* dienen kan. — De *Seres* die eenige schrijvers op 32 graden noorderbreedte plaatsen, vergelijken de Spaansche met de oude *Seres* in het oosten van Azië.

XXVII.

NOORD - AMERIKA.

In de twee groote afdeelingen van Zuid- en Middel-Amerika, hebben wij de inboorlingen veeltijds afhankelijk gevonden van Spanje en van Portugal, en vele der niet-onderworpenen, onder den invloed van de uitbreiders des Christelijken geloofs, en wij hebben den woesten toestand gezien dergenen die het bezit hunner onbeteugelde leefwijze en armoedige eenvoudigheid nog niet konden of wilden verwisfelen voor zedelijke vrijheid en orde. Dit laatste tafereel, dan eens in lichtere dan in donkerer kleuren, zal de derde van de afdeelingen waarin wij, voor ons overzigt, dit geheele werelddeel splitsten, nogmaals aanbieden. In deszelfs verbazend ruime noordelijke helft, waar wij ongeveer op den 30sten graad noorderbreedte intreden, is die bevolking ten zuiden met de Spanjaarden, ten oosten met de Vereenigde Staten, ten noordoosten met de Engelschen, ten westen met de Rusfen in aanraking; enkele oorlogen uitgezonderd, door den koophandel; op het tooneel binnen deze grenzen bestaan schier alleen onafhankelijke volkeren, voor een groot deel zwervende, wegstervende, elkander verwoestende stammen, in den onbeschaafden of verachterden toestand waarin zij federt eeuwen aldaar verschenen en gebragt zijn. Zij vorderen niettemin onze aandacht, omdat hunne

talen ons een verband leeren kennen hetwelk het gemis van geschiedberigten voor ons verborgen had, en, deze stammen tot eenige hoofdtakken brengende, dezelve gezamenlijk naar den doorgang van gemeenschap met Azië heenleidt. Geene bloemen voor de letteren op dezen grond kunnende plukken, geene eigenheden in onze taalbeschouwing aantreffende die ons meer vertoonen dan den gang der taalvorming in een nog ruw perk, zullen wij in onze nasporingen vooral dat verband in het oog houden, en die bijzonderheden vermelden welke het bevestigen, of de opvoeding schetsen die deze ruwe kinderen der natuur genoten.

I. DE WESTKUST VAN AMERIKA TUSSEN 33 EN 60 GRADEN NOORDERBREEDTE.

In de noordelijke streken en grenslanden van Nieuw-Mexiko hebben moedige stammen hunne onafhankelijkheid verdedigd en staande gehouden, schoon zij ook, ten deele, door de Zendelingen in betrekking waren geraakt met Spanje, gelijk, bij voorbeeld, de Moqui. Zoowel deze als de Keres hangen meer met hunne noordelijker naburen te zamen dan met volkeren waarvan wij hier voor gesproken hebben. Het is niet mogelijk te bepalen op welke hoogte de groote stammen der *Comanches* en *Apaches*, ten oosten tegen de Panis en de Osages stuiten; zij wonen in de hooge berglanden ten noorden en noordoosten van Nieuw-Mexiko, weshalve wij hen het eerst laten volgen. Hier

zijn meest woeste landen, gelijk noordwaarts van Sonora, waar tusfchen de dorpen van Pimeria alta en de oevers van den Gila zich ftoffen ophouden op welke de Spaanfche bezettingen uit de Prefidios noch de geestelijken iets hebben vermogt.

Aldaar zijn, elf dagreizen van het Prefidio d'Horcasitas, de vermaarde Casas grandes, eene mijl van den oever van den Gila, en te onderscheiden van de Casas grandes in Nieuw-Biskaye tusfchen de Prefidios de Yanos en St. Buenaventura; deze waren, naar de overlevering, de derde, gene de tweede rustplaatsen van de ftamvaders der Mexicanen toen zij uit Aztlan togen.

1°.

De COMANCHES of PADOECAS zijn een nomaden-volk, waarvan fommige fchrijvers de Witte Padoecas aan den Misfouri op 41 graden noorderbreedte, de Zwarte Padoecas op 38 graden ter linkerzijde van den Opper-Arkansas plaatsen; ook draagt de noordelijke tak van de Plate-rivier nog den naam van de Padoecas. De gisfing in de Reis van LEWIS en CLARKE (300) voorgedragen, dat dit eenmaal magtige volk, thans naar 't fchijnt, verdwenen, nog overig is in kleine zwervende hoopen, wordt gewijzigd en opgehelderd door de waarneming dat de Comanches Padoecas genoemd worden

(300) *Eerfte Deel*, bl. 49, waar men de aanwijzing van hunne landen vindt, die grootendeels met RICK'S opgave overeenkomt.

door de Panis, en derhalve onder dien naam aange-
troffen zijn door reizigers uit Louisiana en de Ver-
eenigde Staten; zuidelijker vermengden zij zich on-
der hunne stamgenooten en hield hun naam op,
zijnde zij inderdaad verwant met de Kiaways, hierna
te vermelden. Naar de aangehaalde reizigers be-
zitten de Comanches eene geheel eigene in klanken
zeer verschillende taal, en bovendien teekens waar-
mede zij en alle de inboorlingen van deze landen
zich onderling verstaan. PIKE schrijft alleen aan
de *Kiaways*, een duizend krijgslieden sterk, bij de
bronnen van de Plate-rivier, en aan de *Tuta*, bij
die des Rio Norte, ongeveer het dubbeld getal
sterk, dezelfde taal toe. Ten noordwesten van S.
Fé plaatst PIKE de *Nanahas*, mede van een paar
duizend weerbaren; hun land strekt in eene door-
gaande regte lijn tot aan den Oceaan; hij zegt dat
zij en alle andere westelijke stammen tot Kalifornië
toe, de taal der Li-Panis en der Apaches spreken.

De APACHES, zeer uitgebreid, namelijk van de
Zwarte bergen in Nieuw-Mexiko tot aan Cohahui-
la, zijn vijanden van de Comanches, van de Span-
jaarden en van de Tarahumara; de beide laatste
ontrusten zij vooral door hunne gruwelijke inval-
len. De oudere kaarten plaatsten *Apacheria* om-
streeks 113 graden lengte, ten noorden van den Gi-
la en ter halver wege van deszelfs loop, andere
stellen dit land bij den Rio grande del Norte. Naar
die van von HUMBOLDT zijn, ruim een graad wes-
telijker, ten zuiden van den Gila de *Apaches - Tontos*,
zuidelijker dan de Pimas - Gilenos; op omstreeks

110 graden lengte de *Apaches-Gileños*; ten zuiden onder deze de *Apaches-Mimbrenos*, op 33 graden noorderbreedte aan de bergkloven van de Sierra de Acha, en genaamd naar de Sierra de los Mimbros, een voortgezette keten van de Sierra Madre; zuidwestelijk de *Apaches-Chiricaguís*; op den linker-oever van den Rio grande zijn de *Apaches-Mescaleros* en *Faraones* in de bergen van Chanate en de los Organos. Wederom, op een' verren afstand, aan de oostzijde van de groote gebergten, op 38 graden noorderbreedte, de *Apaches-Llaneros*, op 100 graden lengte, en de *Apaches-Lipanes* op 104 graden lengte. Nog andere wijzen de *Apaches der zeven rivieren* aan, en op 37 graden noorderbreedte de *Apaches de Navayo* en *Vaqueros* (301). Indien men mag aannemen dat alle deze stammen denzelfden naam werkelijk voeren en in taal en gebruiken overeenkomen, dan strekt zich deze taal langs het Westen tot aan de Stille Zuidzee uit; en indien men, op grond van het aangehaalde gezegde van PIKE, daarbij mogt aannemen dat de taal der Panis met deze verwant is, dan zou er eene aanmerkelijke lichtstraal over de afkomst van alle deze volkeren en over hunne woonsteden tot aan den Missoeri toe opgaan; des te gewigtiger omdat dezelve reiziger aan de Panis een geheel Aziatisch voorkomen geeft. De zaak is echter nog niet tot zekerheid gebragt.

(301) Zie den *American Atlas*. De eerstgenoemde zijn de *Nabajoa* van VON HUMBOLDT.

In de gebergten bij de noordelijkst aangewezenen Apaches hebben onafhankelijke volkeren zich verzameld om een' oorlog tot verdelging der Europeërs, ware het mogelijk, voltehouden, en zij hebben deze landen op de Spanjaarden heroverd; immers op kaarten vóór den algemeenen opstand van 1680 worden de *Moqui* als eene Spaansche provincie aangewezen. Behalve van deze vindt men van de talen van nog zeven andere volksstammen hier omstreeks gewag gemaakt: de *Pira*, *Xumana*, *Lana*, *Zura*, *Tigua*, *Pecuri* en *Kera*. Van de Keres weet men dat hunne taal onderscheiden is van die der Yuta's, die wij bij de Comanches genoemd hebben; men houdt hen voor het beschaafdste overblijfsel van een aantal oudere stammen der inboorlingen van Nieuw-Mexiko. Door anderen worden, in plaats der evengenoemden, de *Tigua* als één groot volk, ten noorden van de Apaches de Navayo opgegeven (302).

De MOQUI wonen aan den noordelijken oever der Yaquesila; daar, even als aan den Gila, zijn overblijfsels van eene vroegere beschaving. Vele van hunne stammen, ook Apaches en Yuta's leggen zich toe op den landbouw; de Spanjaarden noemen de zoodanige: vreedzame Indianen, *Indios de pax*. Deze en die aan den Gila gaan gekleed, zijn, van 2000 tot 3000 zielen, in dorpen vereenigd, hun karakter is goedaardig en billijk. Men treft deze beschaafdheid aan van den 33sten tot den 54sten graad

(302) Zie den aangehaalden *Atlas*.

noorderbreedte; de huizen der Moqui zijn van verscheiden verdiepingen, gelijk de Casas grandes aan den Gila. In 1773 deden de P. P. Garcès en Font eene reis van de Misfiën van de Pimeria alta naar de Misfie aan de haven van St. Francesco, ten poorden van Monterey, en bezochten de evengenoemde Casas grandes en de steden der Moqui, die met groote pleinen en gelijklijnige straten aangelegd zijn, en waar de inwoners bijna elken avond op de platte daken der huizen bijeenkwamen. Bij de Casas grandes vonden zij overblijffels van Mexikaansch porcelein van eene doorschijnende steenfoort (303) gemaakt, een bewijs dat de Mexicanen, vóór dat zij zich aldaar ophielden, door een land togen daar de natuur deze stof voortbrengt. Van die taal echter vonden zij bij de Moqui geen spoor; deze en de taal der Yahipais, met lange baarden, was er zeer van onderscheiden. De reis die P. Escalante in 1773 ten noorden van de Moqui deed, levert geene bijdragen voor de taalkunde.

2°.

In het eenzame Kalifornië zijn de inwoners denklijk uit het noorden ingetogen, of gedreven of verdwaald; het is minder waarschijnlijk dat dit over de golf of Vermilloen zee plaats had, dewijl men niets van scheepvaart bij hun leest; echter waren nog in de voorgaande eeuw eenige eilanden in de-

(303) *Obsidians.*

zelve bewoond. De Zendelingen hebben hier eenige beschaving aangebragt; hunne berigten onderscheiden er zes, naar anderen, drie talen; die der PERICOE in het zuiden, tot 50 uren van Kaap St. Lucas, op ongeveer 22 graden noorderbreedte, thans zoo goed als uitgestorven, der GUAICOEREN in het midden, en der COCHIMI in het noorden van het schiereiland. Andere berigten voegen hier nog weder talen of tongvallen bij, als: der LAYMONES bij Loretto, het eerste op het schiereiland gestichte zendelingschap; omtrent alle heerscht veel onzekerheid, in sommige wil men eenige overeenkomst met Tartaarsche en met Kanadasche woorden opmerken. Het Guaicoerisch schijnt het uitgebreidste te zijn. De beste berigten deswege heeft men aan een' Zendeling te danken die, onder den 25sten graad noorderbreedte, aldaar een' geruimen tijd leefde (304).

3°.

De lang onbekend gebleven kust noordwaarts van Kalifornië tot aan Noetka-Sond heeft VANCOUVER voornamelijk doen kennen; de aangrenzende binnenlanden zijn in de laatste vijftig jaren vlijtig doorzocht. Het bekoorlijk *Quivira*, waarvan vroeger zoo veel geschilderd of gedroomd is, schijnt nergens op deze hoogte te zullen worden ontdekt.

(304) *Nachrichten von der Halb-Insel Kalifornien, von einem Priester der Gesellschaft Jesu.* Mannh. 1773, met eene kaart. — Hij schrijft den naam WAICUREN.

P. ESCALANTE reisde in 1773 in het westen van de groote bergketen tot den 42sten graad noorderbreedte; de berigten nopens de volkeren die met de noordelijkste Spaansche zendelingschappen betrekkingen onderhielden, loopen tot den 38sten graad; de *Flathead*-stammen strekken tot den 42sten graad. LEWIS heeft het westen doorkruist tusschen den 45sten en 46sten graad; de omliggende streken van Noetka-Sond tusschen 49 en 51 graden zijn bekend door het langer verblijf van Spanjaarden en Engelschen; MACKENZIE heeft van den 55sten graad, waar hij de groote bergketen doorsneed, tot aan den 52sten graad zijn' weg gevolgd tot aan den Oceaan. Zoo er een volk van bijzondere aangelegenheid, een uitgebreid rijk ergens op deze breedten was, tusschen de westkust en de gebergten, wier oostelijke deelen, benevens de loop der rivieren Del Norte, Arkanfas, Plate en Misfoeri, thans genoegzaam bekend zijn, dan kan het niet misfen of iemand van deze reizigers had er althans iets van vernomen. Intusschen blijven nadere berigten over de landstreken tusschen de Columbia en de Spaansche zendelingschappen steeds van belang.

Boven Kalifornië is het Nieuw-Albion van Drake, of Nieuw-Kalifornië van de Spanjaarden, dan volgen eenige Spaansche Presidios (bezettingen) en Misfiën. Sedert de verdrijving der Jezuïten zijn de bezuiden 32 graden liggende, van St. Miguel af, van de Dominikaner, de noordelijker, van Diëgo af, van de Franciskaner zendelingen. In verband met deze Misfiën hebben de Spanjaarden later eenige

volkplantingen op deze kust aangelegd. De inboorlingen staan hier op een' verbazend lagen trap van ontwikkeling hunner vermogens. De talen van deze en van de noordelijker volkeren, de Platkoppen, de Wilden bij Puerto de la Trinidad die hunne tanden tot op het tandvleesch afvijlen, en anderen, bij de nieuwere reizigers beschreven, bewijzen veelvuldigheid van armoede.

4°.

Wij zeggen hetzelfde van degene die de noordwestkust tusschen Noetka-Sond en Prins-Williams-Sond, van 50 tot 60 graden noorderbreedte bewonen. Onder deze zijn er die met den uitgebreiden stam der Eskimo's in betrekking schijnen. Behalve op het zuidelijkste van deze punten bespeurt men het op de Koningin-Charlotte's eilanden. Op 58 graden en 39 minuten noorderbreedte vindt LA PEROUSE geene Eskimo's, noch naar gelaat noch naar levenswijze, maar Wilden gelijk aan die in de binnenlanden van Kanada. Mogelijk zijn er stammen van Eskimo's hier en daar zuidelijker afgezakt en met andere gemengd, of waarschijnlijker is dit geheele volk noordwaarts heen gedrongen, terwijl er hier en daar tusschen de volkstammen gebleven zijn die hunne woonsteden bezetteden; want men weet dat ook in de Poollanden de Eskimo's de oudere en achterwaarts gedrevene zijn. Van eene andere, nieuwelings, met het Mexikaansch, op verschillende punten waargenomen verwantschap of betrek-

king, gelijk in Noetka-Sond, te Monterey, ook bij de UGALJACHMUTZI in het noorden van de Beringsbaai (305) bij den berg Elias, hebben wij reeds vroeger gewag gemaakt. De taal die in NOETKA-SOND wordt gesproken is ook op verdere punten verstaanbaar. Eene geheel andere schijnt die der ATNAH of Kin-Indianen in Fitzhugh-Sond. MACKENZIE vond hier in een dorp aan de zee kust vriendelijke inwoners, welke de gewoonte hebben de hoofden hunner kinderen eene kegelvormige gedaante te geven door ze tusfchen met leder overtrokken plankjes te drukken; het opperhoofd van dezen ftam bezat de erfelijke alleenheerfching over de zalm- en verdere vischvangst. In het algemeen befchrijft hij deze kustbewoners als de gefchikte voor befchaving, van allen die hij in dit gedeelte zag; levende niet flechts van de jagt maar van eenigen handel ten gevolge van hunne visfcherij en vangst van zeedieren. Hij zag hier ook eene vrouw met eene doorgesneden onderlip en houten verfierfel daarin, zoo als wat bij de Wilden bij Port des Français *Kentaga* heet, en de Barbot dien de mannen in Zuid-Amerika dragen. Uitgebreid zijn verder de KOLOSCHEN, in de Rusfifche bezittingen (306), middelmatig van lengte, fterk, met zwarte haren, levendige oogen, breedten platten

(305) Op 60 graden noorderbreedte en omtrent 30 graden lengte oostelijker dan de Beringsftaat, waarmede men de baai niet moet verwarren.

(306) VON LANGSDORF, III. bl. 169.

neus, breede kâakbeenen, grove gelaatstrekken, niets echter van die der Mongolen. Hunne kleur is vuil door de aarde en oker waarmede zij zich befmeren, maar de vrouwen en meisjes, na dat zij gewasfen waren, vond men zoo blank als Europefche. Het vrouwelijk geflacht draagt platte houten lepels in de doorgesneden lip, die naar stand en ouderdom grooter zijn. De Kolofchen noemen zich zelve, naar het tegenoverliggend eiland Chitka *S-chit-cha-cha*; een' gelijken naam, Tschinkitani, geeft Marchand (307) aan de inwoners van de Norfolkbaai, wier taal hij als verschillend en zeer hard en door de keel en neus uitgesproken befchrijft. Wederom fchijnt er taalverwantschap tufchen de Kolofchen en de inwoners van Port des Français te beftaan. La Perouse onderscheidt deze ook uitdrukkelijk van de Eskimo's, en befchrijft ze als grooter, magerer en zwakker, en minder handig in het vervaardigen van hunne zeevaartuigen; doch zij weten ijzer te fmeden en koper te bewerken, de haren van verfcheiden dierfoorten te fpinnen of uit derzelve wol met de naalde eene foort van weeffel te vervaardigen; ook fnijden zij figuren van menfchen en dieren in hout en fteen, leggen doosjes met fchelpwerk in, en nergens vindt men aardiger gevlochten hoeden en mandjes van biezen. De opgaven die wij bij de reizigers vinden van woorden uit deze talen bevestigen op nieuw hoe onderscheiden de klanken zich aan des eenen of

(307) *Voyage autour du monde*, I. 209.

des anderen oor voordoen, en, dien ten gevolge, geboekt worden.

II. LANDEN TEN WESTEN VAN DEN MISSISSIPPI, BIJ DE MISSOERI EN ARKANSAS.

Het Elias-gebergte hangt, meent men, te zamen met het Rotsgebergte, waaruit de Columbia die naar het westen, en de Missoeri die naar het oosten stroomt, ontspringen. De zuidwestelijkste binnendeelen van Louisiana zijn later dan de oostelijke bekend geworden. Wij vinden hier de bronnen van de Kansas, La Plate en Geelsteen-rivieren, die in den Missoeri uitloopen, en van den Arkansas, omtrent drie graden boven de Roode rivier. (308), die na één derde van zijn' loop gelijklijnig met de laatstgenoemde te houden, in den Misfissippi valt en den stroom van dien Vader der wateren helpt vergrooten; de oorsprongen van alle, en die des Rio del Norte zijn niet verre van elkander. Hier leven thans door elkander geworpen en verspreid de stammen die, sedert het bezetten der oostelijke deelen door de Europeërs, zich verwijderden, en door hun' omgang met dezelve, door het verkrijgen van

(308) Men heeft in Noord-Amerika verscheiden stroomen van dezen naam. De hier bedoelde neemt in zijn' loop de Washita-rivier op en valt in den Misfissippi. Een andere Rio Colorado loopt tuschen den Misfissippi en den Rio del Norte, hebbende ten noorden den Rio Brasles de Dios en ten zuiden den Rio Guadeloupe. Boven den Rio de Brasles valt de Trinité-rivier in de Galvestonbaai.

Europeesch wapentuig, veranderingen ondergingen, schoon hunne burgerlijke inrigting op den voet van gemeenebesten gebleven is. Eenige talrijke stammen, over groote ruimten verspreid, hebben overwigt boven de andere, bij voorbeeld de Chippeways in het noorden, de Nadowesies meer zuidwaarts, noordwestwaarts de Vijf Natiën en zuidwestwaarts de Chikkafa, de Muskoghe, de Ofages, de Panis. Van de vele in deze landstreken te huis behoorende nemen wij hier op, wier onderscheid van taal meer bekend is. Ware het mogelijk hen naast elkander te plaatsen, zoo als zij vóór den tijd der Europeërs er woonden, wij zouden mogelijk meer licht over hunne afkomst verkrijgen; het gebrek aan daartoe dienende berigten vergoeden in weinige gevallen eenige sporen en overleveringen. Zoo lezen wij (309) dat de opziener van den tempel der Natchez in een uitvoerig en vertrouwd verhaal verzekerde dat zijn volk en bondgenooten van hetzelfde voorheen onder de zon, naar het zuidwesten (de ligging omtrent van Mexiko) wijzende, in een altijd vruchtdragend gewest hadden gewoond onder deszelfs oudere inboorlingen, die door hunne bouwkunst, metalen sieraden enz., bekend waren; dat lieden met vuurwapens hen hadden verdreven, tot dat zij, altijd de zon te gemoet trekkende, zoo ver oostwaarts geraakt waren. Moncacht-Apé, een Indiaan van de Yazoes, die met de Chi-

(309) Bij LE PAGE DUPRATZ, *Histoire de la Louisiane*, III. p. 62.

kachas verwant zijn (310), verzekerde dat hij langs den Misfoeri geheel Amerika tot aan de Westzee was doorgereisd, dat hij van de Kanfes tot de Loutres met eene eigen taal was voortgekomen, bij welke laatste hij weder die van een naburig volk leerde, waarmede men hem zeide dat hij zich overal tot aan de Westzee toe zou kunnen doen verstaan, gelijk hem dit werkelijk gelukt was tot op de hoogte waar hij vernam dat de kust nog veel verder noordwestwaarts strekte, maar ruw, koud, zonder wild en dus onbewoonbaar was. Deze man vond bij de inboorlingen van Louifiana en Kanada dezelfde overlevering dat zij uit het westen waren gekomen. De inboorlingen van Nieuw-Engeland (311) hielden het land ten zuidwesten voor het verblijf van de zielen hunner voorvaders en waar ook de hunne zouden heengaan. De Miamis en Illinezen meenden dat hunne voorouders ver weg, van eene zee ten westen, waren gekomen. Overgeblevenen van oudere in het verbond van de Muskoghe opgenomen stammen verhaalden dat zij al vechtende uit het zuiden in Florida aankwamen; de Shaw dat zij uit Florida en van de kust van Mexiko waren. De Muskoghe plaatsten het berigt van dien togt in een' tijd toen zij de aankomst

(310) Men vindt zijn reisverhaal, waarin eenvoudig en gezond verstand doorstraalt, onder anderen in de *Histoire générale des Voyages*, XXI. p. 477 et suiv.

(311) R. WILLIAMS, *Key into the language of America*, Lond. 1643.

hadden vernomen van vreemde krijgslieden, van eene andere kleur, ruigharig, en die den bliksem en den donder in de handen droegen. Bijzonder opmerkelijk is het verhaal door een' verstandigen Mohegan gedaan, dat zijn stam bij het voorttrekken over den Misfissippi ver van de Atlantische zee afbleef, en zij eene overlevering, dat zij geen ebbe of vloed zouden vinden als aan de noordelijke of Hudfons-rivier, bewaarheid hadden gevonden, om welke rede zij dezen stroom Mohunnuk heetten. Van een' Mexikaanschen oorsprong getuigt ook de overlevering van de Winnebagi of Puants, die bij het meer Michigan, het kleine meer dat hun' naam draagt, en de rivier der Rochers wonen; en de omstandigheid dat zij dezelfde taal spreken als stammen aan de Plate-rivier, bevestigt het.

Intusfchen zijn noch deze overleveringen, noch de gelijkheid van eenige woorden toereikende om daarop een stelsel over den gemeenschappelijken oorsprong van deze volkeren te gronden, des te minder daar zij veeltijds gewoon zijn de jonge mans- en vrouwspersonen, die zij in den krijg gevangen maken, als zij hun het leven schenken, als leden van hunnen stam aan te nemen, met verlaten van dien waarin zij geboren zijn.

10.

Aan de westzijde van de Rotsbergen wonen de ZWARTVOET-, zuidelijker de WATERVAL- en digter bij de bronnen van den Misfoeri de SLANG-INDIA-

NEN. De eerstgenoemde bestaan uit drie stammen van één volk, aan den zuidelijken arm van den Saskatchiwine, die dezelfde taal en wijze van leven hebben, talrijk en oorlogzuchtig zijn en geene dieren eten die in het water leven; hunne taal klinkt niet aangenaam, maar is niet onbehagelijk en vol uitdrukking als men haar verstaat.

De *Waterval-Indianen* zijn degene die door de Franschen van Kanada dikbuiken worden genoemd, schoon ten onregte, daar zij zeer wel gemaakt en niet zwaarlijviger zijn dan anderen. Volgens PIKE geven dezelve dien naam aan de *Minetares*, aan de *Yellowstone-rivier*, welke zeggen aldaar altijd gewoond te hebben. Beide zijn mogelijk takken van een verder afgelegen nog niet bekend volk; de taal der *Waterval-Indianen* is hard, en men handelde met hen in die der laatstgenoemden, dewijl men geene tolken voor de andere bezat.

De *Slang-Indianen* worden door jaarlijkse invallen van hunne naburen verontrust. Zij zelve zijn een uitgebreid maar zwak en vredelievend volk, dat zich met de paardenfokkerij geneert. Hun uiterlijke is mager, scheef, inéengebukt, zoo als geen der oostelijker volkeren voorkomt, met hooge kaakbeenen.

Aan den Opper-Misfoeri zijn de MANDANS, de vriendschappelijkste en bestgezinde van allen; de KRAAI-INDIANEN beweren dat zij in vroeger tijd een deel van hun uitmaakten.

Van de NADOWESSIES, SIOUX door de Franschen genaamd, beschrijft CORVER de drie rivierstammen, en de acht stammen der uitgebreide vlakten ten westen van de St. Peters-rivier. Een twaalfde stam, de *Asfnipoils* of Steen-Indianen, van hun gescheiden en met de Killinistoes verbonden, hadden echter hunne taal behouden. De genoemde elf stammen verzamelen zich jaarlijks bij een zeer groot hol, eenige uren beneden den waterval van St. Antoni, om over de ondernemingen voor het volgende jaar te beraadslagen. Ook komen zij en andere aangrenzende volkeren bij elkander in de *prairie des chicns* om eene algemeene markt te houden, bij welke zij tot wet aangenomen hebben, dat alle die dezelve bezoeken, schoon zij anders in oorlog met elkander' mogten zijn, zich aldaar van vijandelijkheden onthouden. Een soortgelijk voorbeeld van eene jaarlijksche markt levert de bijeenkomst op die in de maand Mei de Yanctons, Sisfatone en Tetons op zekere plaats bij de James-rivier houden. Slechts één stam van de Sioux houdt zich bezig met koorn en boonen te telen (312). De Yanctons zijn over het algemeen de wildste hoopen onder de Sioux, de Yanctons-Ahnah aan den Missoeri zijn nog de bestgezinden onder hen, allen

(312) De *Mindawarcarton* van LEWIS en CLARKE, *Minowa-kantong* van PIKE, volgens wien zij van kanoos gebruik maken, en de beschaafdsten zijn van alle.

berooven en onderdrukken zij hunne naburen. **PIKE** noemt den geheelen stam der Sioux of Nadowesfies den schrik van alle de volkeren aan den Misfippi en den Misfoeri, van derzelve zamenloop af tot waar de Raven-rivier in de eerstgenoemde valt, en van de Slang-Indianen in het bijzonder; de stammen die binnen deze grenzen met hen leven, zijn van hun afhankelijk. Sedert meer dan honderd vijftig jaren strijden zij met de Chipeways om het bezit der landen ten oosten van den Misfippi, waarbij zij in de vlakten de overhand hebben door hunne meerderheid in paarden en bekwaamheid in het rijden. Men begroot het geheele volk op ruim 20,000 zielen.

De **ASSINIPOILS**, schoon op zich zelve staande en in oorlog met de Nadowesfies, zijn, blijkens hunne taal, van denzelfden oorsprong; men schat hen op 1500 weerbare manschappen.

Naar hunne gelaatstrekken, levenswijze en eenige overleveringen houdt **PIKE** het voor zeker dat de stam der Nadowesfies uit het uiterste noordwesten van Amerika, en oorspronkelijk van een Tartaarsch volk uit het oosten van Azië, is. Hun naam schijnt een algemeene te zijn, volk beteekenende; weshalve men uit deszelfs overeenkomst met andere namen in het noordoosten van Amerika, geen stellig gevolg kan trekken nopens hunne vroegere woonplaatsen. **CARVER** deelt een jagtlied mede der Nadowesfies.

3°.

In taal verschillen van hun de SAKIES en OTTO-GAMIES die voorheen oostelijker woonden en nog over den Misfippi jagen, waar zij de oude stammen der Misfoeri en der Illinezen bijna hebben vernietigd, in oorlogen die op het vermoorden in 1767 volgden van een vermaard krijgshoofd Pontiak, die een onverzoenlijk vijand der Engelschen was.

4°.

Het zeer uitgebreid volk der OSAGES (313) reikt door een' zijner stammen, de *Winnebagies*, aan de laatst verhandelde, door een' anderen, de *Otto's*, aan naburen van Nieuw-Mexiko; zij rekenen de landen van hun eigendom gelegen te zijn tusschen de Ofage-rivier, en van daar zuidwaarts tot aan den Arkanfas, en in het noordwesten tot aan de Kanfas. Over het algemeen zijn deze landstreken zeer vruchtbaar en toereikend voor eene allertalrijkste bevolking, vooral noordwaarts heen, de zuidelijkste minder; tusschen de Arkanfas en Kanfas is het land heuvelig, rondom de zijtakken van de laatstgemelde rivier zijn uitgestrekte lage weiden. Een deel der Ofages had zich, niet veel jaren geleden, met toestemming van hunne volksvergadering hooger aan den Misfoeri nedergezet, doch is door

(313) Hun verdichtfel over hunnen oorsprong verhalen LEWIS en CLARKE, I. 14.

de aldaar wonende volkeren genoodzaakt weder terug te trekken; eene andere, thans de aanmerkelijkste, volkplanting van de Ofages is aan de noordzijde van de drie armen van den Arkansas, waar zij zich op den landbouw toelaggen.

Meer zuidwaarts tusschen de Plate- en Kansasrivieren zijn de PANIS mede in vele stammen verdeeld, telende koorn, boonen, meloenen enz. Zij bezitten meer paarden als de Ofages, schoon zij te voet vechten, doch geen zoo talrijke dorpen; in de wintermaanden leven zij, gelijk deze, van de jagt. Hunne taal komt nader bij die der Nadowesies als der Ofages. Aan den Misfoeri vindt men overblijffels van hunne vroegere dorpen, tot bij de Mandans toe. De oorlogen met de Sioux en de kinderziekte hebben hen zeer doen afnemen. Zij schijnen aan stammen ver westwaarts verwant te zijn, waaronder de Panis of *Towiaches*, die paarden en muilezels en landbouw hebben, en ruilhandel drijven met deze voortbrengfels met de Jetans. Ook komt hunne taal, die overigens op zich zelf staat, met die der westelijk naar St. Fé wonende Tawakenoes overeen. De moeijelijkheid van zich onderling te doen verstaan heeft bij eenige van deze volkeren het spreken door teekens ingevoerd.

5°.

Eindelijk, nog meer ten westen, zijn een aantal stammen, waarvan de CADDOS of CADODAQUIOUX door vele als hunne stamvaders worden aangemeikt;

de meeste hebben eene gemeenschappelijke taal, doch tevens hunne eigene, of mogelijk tongvallen, die somtijds zeer zwaar te verstaan zijn, bijzonder die der *Adayes*, naar wie de Spaansche post te Adaize genoemd was; de Spaansche provincie Taxus is naar de *Tachios* aldaar geheeten. De naam van *Attacapas* beteekent menscheneter.

Gaan wij uit Louisiana naar Florida over.

III. LANDEN TEN OOSTEN VAN DEN MISSISSIPPI TOT AAN DEN OHIO EN DE GROOTE MEREN.

1°.

Ten oosten van de monden van den Misfissippi woonden, ten tijde van de aankomst der Franschen, een aantal volksstammen in vrede nevens elkander; in een nog vroeger tijdvak, door de oudste Spaansche schrijvers vermeld, noemen deze vele stammen op, onderscheiden talen sprekende, die aldaar waren gevestigd; men herkent van dezelve, onder de thans aanwezige, alleen de *Atayos* in de zoo sfraks genoemde *Adayes*; de meeste togen omstreeks het midden, eenige op het laatst, der afgeloopene eeuw, van de oost- naar de westzijde van dien grooten stroom. De APPALACHEN zijn de voornaamste van allen; van hun heeft het gebergte zijn' naam ontleend, dat ten zuiden van het daarmede zamenhangend Alleghany-gebergte westwaarts strekt; en reeds in de eerste beschrijvingen, bij den togt van Hernando à Soto, komen

zij voor. Naar sommiger gevoelen zijn de onderscheiden takken van dit volk, eenige waarvan tot het Christendom zijn overgegaan, onder andere namen rurschen Louisiana, Kanada en Nieuw-Engeland uitgebreid.

Aanzienlijk waren ook de NATCHEZ; althans vertoonden zij een overblijffel van vroegeren luister. Hunne staatsinrigting en voorschriften hadden zij, naar hunne overlevering, in oude tijden van een' man ontvangen, die met zijne vrouw uit de Zon gekomen was (314). Hunne voorvaders verhieven hem tot hunnen vorst, en hij stichtte een' tempel voor de vereering van het eeuwige Vuur, waar alleen zijne nakomelingen mogten binnentreden. Zijn eertitel was: Opperste Zon, die zijner afstammelingen tot in den derden graad: Zonnen. De troon was erfelijk, maar kwam niet aan den zoon van den regerende vorst, maar aan dien van de naaste bloedverwanten van zijne moeder. Er waren twee trappen van adeldom, de kinderen kwamen in den laagsten en de dochters huwden altijd met lieden buiten den adelftand. Even zoo droegen de godsdienstige- en krijgsinrigtingen kenmerken van beschaafdheid. De Natchez leden in 1730, de Franschen op den post van denzelfden naam aangevallen en geslagen hebbende, nader eene geduchte

(314) Uit het oosten? of veeleer uit het zuiden van Amerika, waar de Zonnedienst bestond? — Den naam van *Inca*, zoon der Zon, vindt men ook elders bij Noord-Amerikaansche stammen in gebruik. LEWIS en CLARKE, I. 52.

nederlaag, die hunne geringe overblijffels onder de Chikkafah en andere ftammen verftrooide.

2°.

Westelijk van het zuider gedeelte der Vereenigde Staten is er een kennelijk verband, hetzij door afkomst of door den invloed van vroegere verkeer- ring, ten opzigte ook der talen, tufchen de aan- merkelijke ftammen der MUSKOGHE of CREEKS (wel- ke laafte naam hun gegeven is naar de menigvul- dige krekten in hunne landftreek), CHIKKASAH, CHOKTAH en CHIRAKIE. Eenige van de kustbe- woners ten zuiden behooren uit dien hoofde daar- bij gerekend te worden; zoo is de *Mobile*-taal (naar de baai van dien naam, en den ftam der *Mowill*) met die der Chikkafah verwant. ADAIR en BART- RAM befchrijven ons deze ftammen uitvoerig. Het fchijnt dat, na de nederlaag der Natchez, het ver- bond der Creeks het voormalig aanzien en over- wigt der eerstgenoemde verkregen heeft; door dit verbond zijn een aantal van fteden en dorpen onder één, redelijk wel ingerigt, bestuur gebragt. Ook fchijnt het dat de Muskoghe eerst later in aanzien hebben toegenomen. Hunne matigheid en voorzie- ningen tegen de kinderziekte beloven hun een voort- durender volksbeftaan dan aan de meeste Noord- Amerikaanfche ftammen te beurt gevallen is. De *Chikkafah* en *Choktah*, door rijen van bergen en bosfchen gefcheiden, kwamen uit het westen als één ftam, met de thans tufchen beide wonende

Chockchoema; de Chikkafah zijn een rustig in steden wonend volk, dat in den oorlog over de Fransche en Engelsche bezittingen, in de vorige eeuw, met de laatsten in vrede bleef, terwijl de meeste kleine stammen, die der Roode Kreeften, het Hondsvolk, en anderen, de partij der Franschen hielden, gelijk ook de Choktah deden, die de lastigste en onrustigste van allen, en daarbij tevens de vlijtigste landbouwers zijn. Hun naam, die plathoofden beteekent, is van eene gewoonte ontleend die zij met volkeren aan de Kolumbia en met de Omagua gemeen hebben. De *Chirakie* bezaten, vóór het midden der achttiende eeuw, vier en zestig steden, maar zijn na dien tijd veel verminderd; zij worden als lichter van kleur dan andere Noord-Amerikanen beschreven, en zijn, naar hun zeggen, langer aan de oostzijde van den Misfippi dan de Muskoghe. Hun bekende Doodzang getuigt van hunne moedige inborst. Het schijnt niet gegrond dat hunne taal een mengsel van die der Irokezen, Hurons enz. zijn zoude (315). De Opper- of Berg-Chirakie kunnen de *r* niet wel uitspreken en noemen zich zelve *Chilakie*.

3°.

Terwijl onderlinge oorlogen, vóór en in den tijd dat de Engelschen volkplantingen aanlegden in Ka-

(315) Volgens LOSKIEL, *Geschichte der Mission der Ev. Brüdern: in N. Amerika.*

rolina, sommige stammen weder zuidwestwaarts dreven, zoodat zij tot bij de Spaansche posten bescherming en veiligheid zochten (316), hadden, in de landen tusſchen den Ohio en de groote oostelijke meren, vijf volkeren, waarbij later de *Tuscarora* zich voegden, een aanmerkelijk verbond aangegaan, waardoor zij zich tusſchen de vroeger vermeldè, de noordelijke Algonkins, en de kustlanden der Vereenigde Staten, in aanzien handhaafden. Zij noemen zich *Aquanuschionig* of *Konunzi-Oniga*, verbonden volkeren. Bij de Nederlanders, toen deze op de kust bezittingen hadden, en in 1604 eene volkplanting bij hun aanlegden, heetten zij *Makuas* (317), naar den naam van den oostelijkſten ſtam, de Mohawks, of mogelijk naar dit Algonkiſch woord, dat beer beteekent en bij hun eene gewone benaming is. De Franschen noemden hen IROQUOIS. Ten tijde dat deze zich in Kanada vestigden woonden de Vijf Natien in de omſtreken waar Montreal is gebouwd, en aan de zuidzijde van den St. Laurent tot bij het meer Champlain, en waren in gedurigen krijg met de Rarondaks, een Kanadasch volk aan den Uta-wa, voor hetwelk zij onderdeden en zuidwaarts over den Mohawk weken, van waar hunne grenzen zich uitſtrekten tot aan het meer Erie en Pennſylvanië, van dit gewest en van Nieuw-York ge-

(316) Zie BARTRAM'S *Reis in N. Amerika.*

(317) Zie J. MEGAPOLENSIS, *Beschrijvinge van de Mahakuasſe Indianen*, Amſt. 1601.

scheiden door de noordelijke keten van het Apalaches-gebergte. Weinig geteld en schijnbaar weinig beduidende, waagden zij het weder den oorlog te beginnen en noodzaakten hunne voormalige overwinnaars noordelijk, naar het tegenwoordige Quebec, te wijken, en, schoon niet bestand tegen de hun nog onbekende vuurwapens, herstelden zij door list en moed de geleden verliezen, en verwierven een' eervollen vrede. In 1684, 1701, en alle zes in 1726, stonden zij, bij een plegtig te Albany gesloten verdrag, hun land aan den Koning van Engeland als schutsheer af. In den oorlog voor de onafhankelijkheid moest een deel van hun naar Kanada vlugten en werden vooral de Mohawks zeer verzwakt. Bij den vrede van 1784 werd hunne westelijke grens bepaald langs eene lijn, loopende, van bij den waterval van Niagara, uit het meer Ontario tot aan de bergen van Pensylvanië. Die gedurige oorlogen, gevoegd bij de gewone oorzaken van het afnemen der Amerikaansche stammen (318), hebben hun aantal van 10,000 krijgslieden, waarop zij in de zeventiende eeuw werden berekend, op naauwelijks 6000 zielen doen smel-

(318) Prof. VATER rekent onder deze den plotselijken overgang van het jager- en vischer-leven tot het landbouwen, waardoor de lichamen eene groote verandering in voedsel en leefwijze ondergaan. Maar die overgang kon, uit den aard der zaak, niet zoo spoedig geschieden, werkte ook weinig op de aankomende geslachten, en was, bij het rooijen der bosschen, verbeteren van de spijzen, regelmatigere leven, niet schadelijk, naar mijn inzien; hadden zij niet de ondengden der beschaafden tevens aangeleerd.

ten. In 1789 deed eene aanmerkelijke verkoop van landen aan den Staat van Nieuw-York velen naar Kanada verhuizen, en anderen naar elders wijken die niet omringd van de Europefche volkplantingen leven wilden. Een nieuw verdrag tufchen de Zes Natien en de Verecnigde Staten, in 1794, herftelde de tevredenheid. Van deze ftammen zijn de *Senekas* de allerwoeftfte. Zij zonden aan het Engelsch Gouvernement een gefchenk van ruim 1300 toebereide vijandelijke *Scalps*, op hoepels uitgespannen en met zinnebeelden befchilderde bovenvelen van menschenhoofden (319).

De *Cochmawagoes* zijn een zijtak van de Mohawks, en bewonen, met de Chippeways gemengd, een dorp van 800 zielen, zij belijden den R. K. godsdienst, dragen crucifixen en rozenkranzen, en

(319) De befchrijving van dit affchuwelijk gefchenk, door het vindingrijk vernuft der Wilden op eene zonderlinge wijze toebereid, is, meen ik, in 1807 in een onzer tijdschriften uit de Engelsche opgenomen; de navolgende van het *scalperen* zelf, heb ik uit den mond van een' ooggetuige, een Officier die in den Amerikaanfchen oorlog een' zijner wapenbroeders, in handen der Wilden gevallen, te laat kwam ontzetten. Zij fnijden, boven de ooren en oogen rondgaande, het hoofdvel los, en rukken het, de haren als een bos om de hand wikkellende, in eens van den fchedel af. Om die rede hebben zij het voornamelijk op lieden met lang haar gemunt, gelijk het rampzalig flagtoffer het zeer fchoon had en vruchteloos was gewaarfchuwd van het kort te fnijden, zoo als de meeste Franschen deden.

BROWNE verhaalt eene foortgelijke gewoonte van een volk in de binnenfte deelen van *Fertit* in het zuiden van Afrika, D. II. p: 96 van de Fransche vertaling van zijne *Reis in Egypte*, enz.

worden door de anderen biddende Indianen genoemd; hun priester verrigt den dienst in het Irokeesch. Zij hebben veel vorderingen gemaakt in beschaafdheid.

Éénheid van taal had medegewerkt om den grond te leggen van het verbond dezer Natiën, schoon derzelve tongvallen in ruwheid, in welluidendheid, in gevormdheid, in zachtheid, onderling veel verschilden; geen van hun gebruikt de *m* of de *p*, en zij spreken ze met moeite uit. De voorheen aanzienlijke stam der HURONS had mede taalbetrekkingen tot hen, zoo zelfs dat CHARLEVOIX, de talen der Sioux, der Algonkins en der Hurons, als de drie hoofdtalen van Kanada opgevende, er bijvoegt dat deze laatste gewoonlijk als de voornaamste werd beschouwd, schoon sommigen de Irokeesche daarvoor hielden, en hij houdt ze dus voor dialekten van denzelfden taalstam. Alle de Indianen ten zuiden van den St. Laurent, van de rivier de Sorel tot aan het einde van het meer Erie en zelfs nader bij Virginië behoorden tot dit volk. Zij waren beschaafder, talrijker en hadden beter landbouw dan hunne naburen, maar hebben, door hunne ligging tusschen beide, deel genomen, of geleden, in derzelve oorlogen en zijn van lieverlede bijna te niet gegaan. Eenige uren van Quebec ligt het dorp der Loretto-Indianen, van den stam der Hurons, die Christenen zijn en zeer geschikt leven.

IV. LANDEN AAN EN BOVEN DE GROOTE MERE-
 REN, TUSSCHEN DE HUDSONS-BAAI EN DE
 WESTELIJKE GEBERGTE.

Het schijnt door de beste waarnemingen thans genoegzaam bevestigd dat de talen der volkeren die deze groote ruimte vullen, van éénen stam zijn, waarmede wij ze niet als dialekten willen beschouwd hebben maar als onerscheidene zusters, gelijk die, bij voorbeeld, der Spaansche taal, of gelijk de dochters van den Germaanschen stam, zijn. Onderscheid in vormen, meer of minder armoede, hinderen derhalve het erkennen van hare verwantschap niet, en geven somwijlen een wenk over den ouderdom of de beschaving en het door elkander kruisen der volkeren die er zich van bedienen. Vraagt men den naam van dezen stam? Geen sedert eeuwen aanmerkelijk hoofdvolk, gelijk de Geschiedenis er in Azië en Europa vermeldt, treedt hier met den zijnen te voorschijn; wij hebben alleen de keuze om er éénen uit die van de voornaamsten algemeen te maken, en zullen ons van dien der CHIPPEWAYS bedienen, onderscheidende vier takken.

1°.

ZUIDELIJKE TAK.

Tot dezen behooren, behalve eenige minder uitgebreide: de SAWANOES die hun' naam hebben gegeven aan eene haven in Georgie; een deel van

hun woont nog aldaar in verbond met de Musko-
ghe, anderen woonden van Kentuket af tot bene-
den den zamenloop van den Ohio met den Misfi-
sippi, anderen tusfchen de Hudsons- en Connec-
ticut-rivieren; de invallen der Chirakie veroorzaak-
ten ten deele hunne verhuizingen; in Pensylvanië
waren zij afhankelijk van de Zes Natien.

De MIAMIS, ten zuiden van het meer Michican
en den noordelijken oever van de rivier Wabash;
zij waren nog niet lang geleden één volk met de
Illinezen, die onder dien naam althans zeer ver-
minderd zijn, doch andere stammen fchijnen uit
hun onder afzonderlijke namen te zijn voortgekomen.

2°.

OOSTELIJKE TAK.

Op de plaatfen waar de Europeërs zich, het
eerst en voornamelijk, in het oosten van Noord-
Amerika nederfloegen, vonden zij volkeren die,
ook ten aanzien der taal, een zekere mate van be-
fchaaafdheid aan den dag legden, voornamelijk in
Virginië, dat aanvankelijk van grooter omvang was
dan thans, en de gewesten bevatte door welke de
Susquehannah, Delaware en Connecticut naar zee
stroomden (320). In het laafte rijst het land met

(320) Van daar dat eene Bijbelvertaling en andere fchriften er
den naam van voeren, fchoon niet op tongvalen of zaken van het
tegenwoordig Virginië toepasselijk.

trappen van lagere bergrijen tot aan het met trotsche wouden bedekte Blaauwe gebergte, dat door geheel Penfylvanië tot in het noordwesten van Nieuw-Jersey doorloopt en aan het Alleghany gebergte is geketend, hetwelk de inboorlingen somwijlen onder den naam van het Gebergte zonder einde begrijpen, dien zij gewoonlijk aan het Blaauwe gebergte geven, dat afzonderlijke takken heeft (321).

Hier hadden de DELAWAREN, bij de Franschen LOUPS, het meeste aanzien, die zich zelf LENNILENNAPE, inboorling-volk, noemen; eertijds, zegt hunne overlevering, waren zij veel uitgebreider, vóór dat vele hunner takken door bijzondere namen en verbindtenissen waren afgescheiden. Onder de volkeren van Masfachuset tot aan den Mississippi en van den Ohio tot aan de meren van Kanada hadden alleen de Delawaren en de Vijf Natiën het regt van algemeene vergaderingen te beleggen. Reeds in het begin van de zeventiende eeuw werden zij door de laatstgenoemden beoorloogd en afhankelijk gemaakt; in het laatst der voorgaande hebben zij zich echter weder kunnen verheffen, en zijn veelal westwaarts naar den Ohio getrokken. Voornamelijk bestaan zij uit drie stammen, waarvan de eertijds zeer uitgebreide der *Minisfi*, schiereiland-bewoners, veel zwarter dan de overige inboorlingen en thans gering in getal is; naar hetgeen de

(321) Men zie hierbij en elders EBELING's *Aardrijksbescrijving van Noord-Amerika*.

zendeling Heckewelder van hunne taal heeft verzameld, wordt zij sterk uit de keel gesproken. Een gedeelte van hun land was het voormalig Nieuw-Zweden (322).

De NARRAGANSETS waren vele stammen in het tegenwoordig Nieuw-Engeland, doch bijzonder één zeer uitgebreide die Rhode-Island en verdere in de baai van Narraganset bezette, en de Pawkutuk-rivier tot zuidwestelijke grens had. Hunne naburen waren de magtige PEQUODS, wier hoofdplaats omstreeks het tegenwoordige Nieuw-Londen was, en de niet minder uitgebreide NATICKS in de streek van Boston. Bij deze laatsten stichtte John Elliot eene, sedert uitgestorven, gemeente, voor welke hij den Bijbel vertaalde en drukken liet (323), met bijvoeging van Psalmen voor het kerkgezag.

De ABENAKIES vereenigden zich, om hunne onafhankelijkheid tegen de Engelsche volkplanters te beschermen, met de MICMAKS en anderen, die in Acadia en op de oostkust van Kanada, langs de golf van St. Laurent tot aan Gaspé en de naburige eilanden woonden, waardoor dezelve gemeenlijk te zamen onder den eersten naam voorkomen; de SOURIQUOIS, in het westen van Acadia, leidden een armoedig leven, zonder landbouw, hunne voornaamsten lieten den baard groeijen. De MANKIKANI of

(322) TH. CAMPANIUS heeft er in 1702 eene *Korte beschrijving* van gegeven in het Zweedsch, en zijne moeite besteed om woorden van de taal met Hebreeuwsche te doen overeenkomen.

(323) Te Cambridge 1663, 410.

MUHIKANNI, wier hoofdplaats tegenwoordig aan de westzijde van den Thames in Montville is, waar zij eene foort van vesting hebben en hun opperhoofd of Sachem zijn verblijf houdt, zijn een tak van de Abenakies.

3°.

MIDDELTAK.

Ten westen en noorden van de voormelde volkeren waren voorheen de ALGONKINS aanzienlijk en magtig; hun eigenlijk overblijffel is thans in een' zeer vervallen toestand, en niet meer dan een kleine stam van de uitgebreide CHIPPEWAYS, tot welker vele onderdeelen de Ottoways, de Irokeefche Chippeways enz. behooren.

De KNISTENO'S zijn een zwervend volk dat zich geen bepaald land toeëigent; men vindt hen van de rivier Utawa, westwaarts naar het hooge land dat de waters scheidt die in het oppermeer en in de Hudfons-baai vallen, verder, boven den Misfifippi, zuidwaarts tot naar het meer Winnipie en de Rooderivier. Aan den anderen kant behooren tot dezen stam de *Skoffie* in het westelijkste van Labrador. Men beschrijft deze zeer uitgebreide taal, die tot aan de Eskimo's toe reikt, als kort, zacht, en veel omvattende.

Opmerkzame reizigers hebben, onder de taalproeven van dezen tak, een paar Algonkinsche gezangen doen kennen; zij schilderen deze landschap-

ff

pen volkomen in den stijl van derzelve bewo-
ners (323):

Schitterende Niagara; uw vader de zon; vuuftralen
Geweldig doordringend holden uw bed uit.
Het groote groote-water legde er zich in neder.
Het is uwe moeder, gij het kind van de dampen.
In uw daauw glinstert het zilver des uitspanfels.
U vreesst de donder, gij bekoort het uitzigt.

De beer bemint den berg, de mensch het bevolkte dorp,
De buffel de wijde vlakke, de zwaan het breede meer,
Op hare wiek sladdert de duif, echo herhaalt,
Het moedig paard springt door het veld.

4°.

NOORDWESTELIJKE TAK.

Tusschen den 60sten en 65sten graad noorder-
breedte heeft MACKENZIE'S tweede reis een' zeer

(323) Zij komen voor in de *Transactions of the R. Irish's Academy*, T. IX. (1803) f. 130. Daar men ze voor echt houdt, volgen zij hier, naa. de (voor woordelijk gegeven) overzetting in het Engelsch, in *Mithridates*, III. 3te Abth. f. 411, en den aldaar bij gevoegden oorspronkelijken tekst en aanmerkingen.

De vuuftralen brengt het Engelsch over: bliksemstralen, dit onderscheid is niet onverschillig ten aanzien der natuurkundige begrippen van den Algonkin. Hij noemt de maan: zon van den nacht, ook eene maand: eene zon, en hij rekent, dus, naar zonnejaren. De herhaling van het groote water, duidt de zee aan. De gezigteinder heet: de hooge band, en een daaraan verwant woord beteekent: den melkweg, en, in hunne mythologie, den weg der afgescheiden geesten.

uitgebreiden volksstam doen kennen, dien hij CHEPEWYAN noemt, en van de reeds genoemde Chipeways ook in taal onderscheidt, een aantal van hunne woorden opgevende. Vele kleine Indiaan-
sche volkeren zijn hier verspreid, in tongvallen althans verschillende; de zuidelijksten reiken tot aan de vroeger verhandelde westelijke nabij de rivier Columbia wonende; hoe ver zij oostwaarts heen zijn getrokken is niet zeker; men heeft een' tak van hun aan de Saskatchewan-rivier gevonden. Nabij de Zuidzee zijn de *Nagailen*, wier taal veel met die der *Bever-Indianen* overeenkomt, bij het Slavenmeer; dit meer draagt zijn' naam naar vroegere inwoners dan de Chepewyan en de Knisteno's; de Bever-Indianen hebben de door de Engelschen aldus genaamde *Rots-Indianen* naar den voet van het gebergte verdreven; deze laatsten verschilden weinig in taal en gewoonten van degene die MACKENZIE op 52 graden 47 minuten aantrof. Een' anderen tak der Chepewyan heeft DOBBS reeds in 1744 ten noordwesten van de Hudsonsbaai vermeld.

In de streken waar de Chepewyan zuidwaarts met de Knisteno's te zamen komen, worden zij als vreemden beschouwd, die er zelden langer dan eenige jaren blijven, zonder hunne verwanten te gaan bezoeken in de dorre vlakten die hun eigenlijk vaderland zijn, waar de grond niet ontdooit, weinig hout groeit en slechts mos voor de rendieren of, in geval van nood, voor hun eigen voedsel. Voor dit laatste en voor geschikte kleding

zorgen zij zeer, zijn nuchteren en openhartig; in het drijven van hun' ruilhandel bedienen zij zich van de taal der Knisteno's.

V. NOORDELIJKE KUSTEN.

ESKIMO'S.

In het geheele noordelijkste deel van Amerika leeft de stam der Eskimo's: Raauwe-visch-eters, naar de taal der Abenakies, van boven de Hudfons-baai tot aan de volksstammen die wij op de westkust tot aan den 60sten graad gevolgd hebben en bij wie de invloed van hunne taal merkbaar is.

De zuidelijkste zijn op de kust van Labrador aan de oostzijde van Newfoundland, en, westwaarts, tot beneden Alaksa. Of de inwoners van de Vossen-eilanden met hun verwant zijn is nog niet uitgemaakt. Overal, waar men dit volk heeft leeren kennen, woont het op de kusten. Op de westelijkste punten vindt men hunne talrijkste woonplaatsen; in het midden van het vaste land, tusschen de zuidelijksten en de noordelijksten, die van de Beringsstraat tot aan de Báffinsbaai verspreid zijn, kent men hen niet zamenhangend; wij hebben vóórkoren van een' anderen landaard tusschen beide aangewezen. De Eskimo's leven doorgaande in vijandschap met de gewone Amerikanen die aan hun grenzen; aan de Hudfons-baai zijn zij door dezelve verdrongen en vervolgd; in noordelijker streken worden zij gevreesd. Eenige bezitten een' onge-

looflijken graad van hardheid tegen wonden (324). In leefwijze en lichaamsgedaante verschillen zij van de Amerikanen. Zij leven meer van de vischvangst dan van de jagt en houden traan voor de grootste lek-kernij. Hunne schuitjes overtrekken zij met zeehondenvellen, varen er zoo flout en behendig mede en leven zoo gedurig op zee, dat men hen halve waterschepsels mag noemen. Zij zijn klein van gestalte, dik van hoofd, breed van aangezigt, met kleine oogen, neus en handen; hunne kleur is geelbruin en hun haar zwart en fluik. In het vervaardigen van kleedingstukken uit vogelvellen en huiden, en van hunne geringe gereedschappen, be-toonen zij veel vindingrijkheid en vlijt, die de halfjarige nacht waarin zij leven begunstigt; gelijk hij een' voordeeligen invloed heeft op hunne zacht-aardigheid, gezelligheid en spraakzaamheid. In de beschrijvingen van de Groenlanders en van de in-boorlingen van Kodiak herkent men dit zelfde volk.

1°.

KUSTEN VAN GROENLAND, DE BAFFINSBAAI
EN LABRADOR.

Het is bekend dat reeds in de negende eeuw Noordfche zeevaarders naar Groenland overftaken en het ter zake van den koophandel bezochten,

(324) Van die in Prins Williams-Sond verhaalt MEARES er een voorbeeld van, *Voyages, to the N. W. coast of America.*

en op de oostkust aan de vischrijke inhammen volkplantingen aanlegden (325). De verspreide gemeente verkreeg met het Christendom haar eigen bischop, en ten minste van het jaar 1276 af ontvingen de Pausen van daar eene schatting in walvischtanden. Echter vereischten deze volkplantingen een' gedurigen toevoer van levensmiddelen en bouwstoffen. Deze betrekkingen tusschen Noorwegen en Groenland duurden tot in de tweede helft der veertiende eeuw, zelfs na de pest die in het eerstgenoemde land heerschte. Maar in 1389 liet Margaretha, die de kronen der drie rijken droeg en haar' zetel in een zuidelijker had, de kooplieden in regten betrekken, die schepen naar Groenland uitrustten en daarop handelden zonder verlof, dewijl zoowel dit land als IJsland, de Faeroër en Finmarken koninklijke domeinen waren. Eenige schepen verongelukten. Door honger, door den aanval van eene vreemde vloot, omstreeks 1418, mogelijk ook door de inboorlingen, kwamen de volkplanters om, of vermengden zich met hen; zij bestonden echter nog in de zestiende eeuw (326). De kunde van den weg derwaarts ging verloren.

(325) Zie over deze volkplantingen het Mengelwerk der *Letteroefeningen* 1819, bl. 121, en 1814, bl. 172. Er kan verschil zijn over de breedte van derzelver noordoostelijke ligging, maar de oorsprong is zeker genoeg. PONTANUS brengt denzelfven op 770; en in het diploma van Keizer Lodewijk de Vrome, van het jaar 834, houdende de oprigting van het aartsbisdom van Hamburg, ten behoeve van alle de noordelijke landen, wordt ook Groenland genoemd.

(326) EGEDE, *Beschrijving van Oud-Groenland*, bl. 12.

Na herhaalde mislukkingen werd dit land, maar nu de westkust, weder gevonden, waar zich vooral, na 1721, de Noorweegsche leeraar, HANS EGEDE, beroemd gemaakt heeft door zijne oneindige moeite om met het Christendom verlichting te verspreiden, waardoor hij tevens het spoor gebaad heeft voor de Zendelingen die van daar naar Labrador zijn overgegaan. Van de, door de ijsvelden thans ongenaakbare oostkust, en de tusschen beide liggende overblijffels van de vroegere Noordsche woningen, zeggen alleen onzekere berigten van de westelijke inboorlingen, dat aldaar inwoners zijn wat grooter dan zij van gestalte, van haar en kleur aan hun gelijk, met groote baarden, wier taal veel met de hunne overeenkomt, vooral in de Diskobogt (eene overeenkomst die andere berigten echter twijfelachtig stellen), doch die op een' zingenden toon wordt uitgesproken. Derzelve honden gelijken niet naar de Groenlandsche, maar naar het zeer kennelijke IJslandsche ras. Ook is hunne kleding ten deele onderscheiden.

Bij de westelijke Groenlanders bestond de gewoonte van het tatoeëren der vrouwen, waarvan echter thans naanwelijks meer sporen overig zijn. Onder hunne gebruiken die met Oost-Aziatische overeenkomen is dat der kleine hondensleden, voor de zeehondenvangst, waarop zij een zeil kunnen vastmaken, gelijk men dezelve door reizigers in Tartarije beschreven vindt (327).

(327) MILTON, *Parad. lost.* III. 437, kende ze daaruit, even

Als taaltak staat het Groenlandsch op zich zelf, en als dialekt is het van dat van Labrador onderscheiden; het bezit eenige aan het IJslandsch verwante woorden, en tweeërlei *r*, waarvan de eene zoo diep uit de keel wordt opgehaald, dat zij bijna als *ch* luidt (328). De afcheiding van de andere Amerikaansche talen begint omstreeks Prins-Williams-Sond.

2°.

DE WESTELIJKE VOLKSSTAMMEN, IN RUSSISCH AMERIKA.

Wij reiken hier aan de stammen die wij tegenover de noordoostpunt van Azië hebben bezigtigd (329), en vinden, op het vaste land van Amerika de TSCHOEGASSEN, tuschen de Ugaljachmutzi en de Kinaitzi (330), en verwant met de KONAEGEN, inwoners van het eiland Kodjak. Vóór de aankomst der Rusfen leefden deze in gedurigen

als H. DE GROOT in zijne *Vergelijking der Gemeenebesten*, D. III. bl. 28. Zie de *Aanteekeningen aldaar*, bl. 228. Ik stel mij voor dat STEVIJN den aldaar beschrevenen er naar ontwierp. Het gebruik is oud; de eerste Russische Kronijkschrijver, NESTOR, die in de twaalfde eeuw leefde, maakt er gewag van. L'EVESQUE, *Hist. de Russe*, I. p. 98.

(328) H. EGEDE SAABIJE, *over Groenland*, Voorrede, bl. 60, en bl. 15.

(329) *Eerste Stuk*, bl. 231.

(330) Hier boven, bl. 426.

krijg onderling en met hunne naburen op het ſchier-eiland ALJAKSA, en wisten van hooren zeggen iets van de Aleutiſche eilanden, en, aan den anderen kant, van de Kolofchen en het vaste land. In de reis van CHWOSTOFF en DAVIDOFF (331) worden de talen der drie opgenoemde volkeren als verwant beſchreven. De Konaegen zijn zwakker, minder goede ſchutters, en hebben zwakkere boogen, dan de Aljakſen. Volgens PALLAS (332) wordt bij de Kaap Alakfa en op de Aleutiſche eilanden eene andere taal geſproken als op Kodjak. Het al of niet zamenhangen der taaltakken, op dit punt van overgang, verdient onze oplettendheid. In de Voorrede van een geſchreven, door RESANOFF verzameld, woordenboek, van omtrent 1100 woorden, wordt het *Unalaſchkisch* als de grondtaal der ALEUTISCHE eilanden opgegeven, en gezegd dat het ook op de VOSSEN-EILANDEN en tot aan het einde van ALJAKSA heerſchende is. Op de ANDREANOFFSCHE eilanden, tuſſchen de Aleutiſche- en Vossen-eilanden liggende, verandert het dialekt en van daar al meer en meer tot dat het op het eiland ATCHOE moeijelijk verſtaan wordt door die van UNALASCHKA. Dit laatſtgenoemde eiland het meest bekend zijnde door de reisbeſchrijvingen, ſchijnt men dezen taaltak gevoegelijk onder dezen naam te kunnen begrijpen;

(331) Van welk vriendenpaar LANGSDORFF het ongelukkig uiteinde verhaalt, IV. D. bl. 160.

(332) *Neue Nordiſche Beyträge*, III. 284 en VI. ſ. 170.

eilanders en dit dialekt wordt als regelmatigiger dan de overige opgegeven.

XXVIII.

A U S T R A L I E.

Het zij den aardrijkskundigen overgelaten te bepalen of deze, of welke andere naam: Oceania, Polynésie, Australazie, de naauwkeurigste zij om het werelddeel tusschen Azië en Amerika aante-duiden, hetwelk één zeer groot en op zich zelf als een vast land te beschouwen, en eene tallooze menigte van kleinere eilanden, bevat. In de uiterste streken van den noordelijken Oceaan klimt het op tot aan de zoo even verhandelde bevrozen Poollanden, in de zuidelijke Stille zee wordt het bepaald door de ijsvelden die de scheepvaart voorbij den 60sten graad zuiderbreedte verhinderen, en het reikt van den 120sten tot den 280sten graad westerlengte, alwaar het is vastgeschakeld aan de zuidelijkste deelen van Azië, met welke wij onze beschouwing van dat werelddeel hebben besloten (333).

Inderdaad, noch de ontdekkers van Amerika mogen er zich de kennis van toerekenen, noch de scheepvaarders die in de eerste honderd jaren daarna er enkele kusten van zagen; opzettelijk over deze

(333) *Kerste Stuk*, bl. 237.

ongemeten zeeën kruisende , en geplant ter bevordering van menschkunde en wetenschap , heeft de Europefche vlag de fchoonfte hulde verworven voor de achttiende eeuw (334).

Wij volgen deze onverschrokken zeelieden van het punt af waar de togten der Spanjaarden en Portugezen hadden opgehouden.

Deze landen , verspreide of in groepen bij elkâer liggende eilanden , zijn meest alle bevolkt ; niet uit Amerika , want fchoon de oostelijke pasfaatwinden dit mogten doen giften , wederspreken het de gewoonten en taal der inboorlingen . Zoo de bergketens uit wier puin wij den Goening - Api zien rooken , met hunne bewoners zijn ingestort , terwijl elders eene eenzame rots , bijna vierdchalfhonderd voeten hoog en zoo goed als lijnregt , als een gedenkteeken staat in den grooten Oceaan (335), dan zijn welligt de inwoners van Nieuw - Holland , Nieuw - Guinea , Nieuw - Caledonic , de Marianen , Pelew - en Hebriden -eilanden , van de oostelijker

(334) Tot vergelijking — niet tot het opwekken van herinneringen — sta hier het bijfchrift op H. RELAND's kaart van Java :

*Hic fedet et domitis Leo Belgicus imperat Indis,
Et movet excusfis aurea colla jubis.
Quum fremit attoniti ponunt diademata reges,
Seque Oriens gazis abdicat ipfe fuis.
Meta fuit Priscis rerum aut spes ultima Ganges;
Quam longe hunc Batavi post fua terga vident.*

(335) Lots wife , op 29 graden 50 minuten noorderbreedte en 142 graden 23 minuten O. van Greenwich . Bij MEARES , f. 97 , afgebeeld.

eilanders aanmerkelijk onderscheiden, nog het overblijffel van het oudere ras. Of, verwerpt men deze onderstelling (336), dan beletten de afstanden, zelden van meer dan drie of vier dagreizen, het verspreiden dezer bevolking niet volstrekt. Dit kan dan eens door den drang van talrijkheid of onlusten, elders door het toevallig afdwalen van eene kanoo op genade van weder en wind, zijn gebeurd. Hier spreken zelfs daadzaken. De Pelew-eilanden zijn op deze wijze in 1697 bekend geworden door een vaartuig vol menschen van daar, dat aan de Philippijnsche eilanden schipbreuk leed; de afstand is bijna 300 mijlen. De inwoners van de Vriendelijke en Societeits-eilanden zijn aan dergelijke toevallen zoo gewoon, dat zelden iemand van het eene eiland naar het andere oversteekt zonder eene jonge vrouw en eene zeug met hare biggen mede te nemen, waaraan hij genoeg heeft om, vordert het de nood, stichter te worden van eene volkplanting.

Als men nadenkt over het Stamras van die bevolking, doen zich de ondernemende ver verspreide Maleiers het eerst voor. Men meent dat het openen van eene sterkere gemeenschap tusfchen Ameri-

(336) Waarover wij geene meening uitlen, maar opmerkzaam maken op hetgeen FLINDERS over de vorming van landen uit koraalbanken schrijft, *Ontdekkingsreize*, II. bl. 239, hetgeen op eene late vorming schijnt te wijzen van dit gedeelte der wereld. — Van eene overlevering bij de inwoners van het veel oostelijker liggende Otahiti, dat hunne eilanden een overblijffel zijn van een groot land, *Venorea-Moï*, hetwelk in stukken berstte, spreekt MALTEBRUN, *Précis de la Géogr. univ.* T. IV.

ka en China, na de veroveringen van Gengiskan, vele Maleische zeeroovers naar deze eilanden heeft gelokt (337). In de meeste talen der Zuidzee-eilanden vindt men ook Maleische woorden; maar niet in zoodanige mate dat daaruit eene veel nadere overeenkomst, dan die men tusfchen fchier alle talen opmerkt, valt afteleiden (338). En bij het befchouwen van de verfcheidenheden der bewoners dezer landen, ontwaart men dat zij te veel uitéénloopen om die afkomst algemeen te mogen annehmen. Laten wij ze onder twee afdeelingen brengen, om er, voor ons onderwerp, iets over te zeggen.

I. HET KROESHARIGE NEGERRAS.

Wij hebben bij Afrika eenige aanmerkingen over de kenmerken van het ras der Negers gemaakt, die ook hier ter plaatfe toepasfelijk zijn, al wilde men, met sommige fchrijvers, die der Zuidzee voor wezenlijk onderscheiden aanzien van de eerstbedoel-

(337) FLINDERS, III. 87.

(338) Een der opmerkelijkfte is het woord waarvan *mat* de wortel is, en de beteekenis: dood. In Semitische, Europefche, Oosterfche, Australifche talen komt het voor. Bijna, zegt ADELUNG, zou men gelooven dat fterven en dood een' zoo diepen indruk op de eerfte volkeren had gemaakt, dat allen de eens gevonden benaming behielden. Is het niet, vragen wij, eene klankuitdrukking van den laaftten adémtogt des ftervenden, met de voorgezette *m*, die eene poging, en de *t*, die de rust of ftilftand kenmerkt?

de. Wij hadden ook reeds gezegd dat zij de binnendeelen bewonen en dus voor de oudste inwoners te houden zijn, terwijl de andere, meer Aziatische, als jonger aangekomenen de kusten bezetten; gelijk de Europefche en laatfte volkplanters op hunne beurt doen. Dit negeraardig ras vindt men van de Molukken tot aan deze zijde van Nieuw-Zeeland en de Vrienden-eilanden oostwaarts, en noordwaarts tot onder de evenachtslijn.

1°.

NIEUW-HOLLAND doet zich hier het eerst voor; Ulimaroa door de eilanders, en naar de ontdekkers van deszelfs kusten met verfcheiden namen, genoemd (339); het grootste eiland van de geheele wereld, en niet veel kleiner dan Europa. De vroegere fcheepvaarders hielden voor hoeken van dit land fommige deelen die later eilanden bevonden zijn. Men weet dat de Engelschen in 1796 in Sid-

(339) Over elks aandeel daarin, en het vertrouwen dat de Nederlandfche kaart verdient, zie FLINDERS *Ontdekkingsreize*, I. 311 en III. 86. DALRYMPLE's meening, op grond van eene kaart in het Briifch Mufcum voorhanden, en van de zestiende eeuw geacht, en van welke die, bij eene *Hydrographie par JEAN ROTH*, een Vlaming, van 1542, mede aldaar bewaard, eene kopij fchijnt, dat de Portugezen op hunne eerfte togten de oostkust gevonden hebben, is eerst door PINKERTON verworpen en naderhand aangenomen, doch is geenszins bewezen. Het groote ten zuiden ftrekkende land, dat op de meeste oude kaarten onder verfchillende namen voorkomt, is het denkbeeldig of op fchemerende berigten vooronderftelede vaste Zuidland.

ney Cove de volkplantingen Botanybay en Port-Jackson hebben aangelegd (340); en later, noordwaarts, nog andere.

Zoo veel men van de verbazende kusten kent, zijn deze meestal schaars en door ellendige ruwe menschen bewoond, die in holen, boomstammen of hutten van bladeren, van visch en yamwortels leven, en menscheneters zijn. De inboorlingen van de westelijke deelen zijn Negers; op de oostkust, zoo verre de Engelschen hen hebben leeren kennen, gelijken zij het door de aarde of verwaarmede zij zich besmeeren, maar zijn niet zoo donkerkleurig en hun haar is minder kroes. PERON maakt gewag van een volk in de westelijke gebergten dat van de kustbewoners in zeden, leefwijze, gestalte en taal verschilt.

De Engelschen beklommen in de jaren 1815, 1817 en 1818 de moeilijke bergketen achter de Oostkust, de Blaauwe bergen geheeten; in de bin-

(340) WEDGEWOOD vervaardigde, van een klomp klei van dezen grond, een medaillon, de Hoop voorstellende die, onder bescherming van de Vrede, Arbeid en Kunsten aanmoedigt. DARWIN vertoont haar in eenige daarop slaande dichtregels:

Where Sidney Cove her lucid bosom swells,
 Courts her young navies, and the storm repels,
 High on a rock, amid the troubled air
 Hope stood sublime. —
 To each wild plain she stretch'd her snowy hand;
 High waving wood and sea — encircled strand.
 „Hear me, she cried,” ye rising realms! record
 „Time's opening scenes.” — — —

nenlandeu, tusſchen den 34ſten en 31ſten graad zuiderbreedte en 152ſten tot 144ſten graad oosterlengte van Greenwich, vonden zij een fraai land, waar de eerſte aanleg voor eene nieuwe ſtad, Bathurst, beraamd werd. De ontdekkingen in het zuidwesten beantwoordden niet aan die verwachting; achter de Nepean- en de viſchrijke Lachlanrivieren beſtaat de grond meestendeels uit ligt zand en leem, waar, in drooge jaren, geen water voor beken ſtaan blijft, alles dor en onvruchtbaar is, en, bij regentijden, de laatſtgenoemde ſtroom zich in uitgebreide ongezonde moerasfen ſchijnt te verliezen, waar naauwelijks eenige kleine hoogten toevlugt in de overſtroomingen zouden kunnen verleen; de doodsche vlakten zijn met ondoordringbare kreupelboſſchen begroeid, aan den voet van kale rotsklompen, eentoonige wilderniſſen, zonder timmerhout, waar honderd mijlen ver boomgewaſſen, oevers, vogels, dieren, dezelfde zijn, en slechts enkele inboorlingen nu en dan, als de wateren ſtilſtaan, heen dwalen om parelmoſſelen, ratten, kleine ſlangen of eekhorentjes voor voedsel te zoeken, of dergelijk ongedierte dat in de boomen nestelt, die zij in brand ſteken om ze te doen omvallen. De groote ſchelpen der moſſelen, zeer ſcherp op de rotſen geſlepen, dienen hun voor meſſen, de vellen der Opoſum's met draden, van de darmen gemaakt, aan elkander genaaid, voor gordels, voor mantels voor de vrouwen, die er hare kleine kinderen in op den rug dragen, en om de dooden van aanzien intewikkelen. Allerschilderachtigst daar-

entegen is het landschap, en voortreffelijk geschikt voor toekomstige volkplantingen, tusfchen de noordelijker Macquarie-rivier, die in de hoogere streken helder over de rotsen fchiet; maar ver ten westen, naar welke zijde het geheele ongemeten eiland laag fchijnt aftehellèn, en laat uit den Oceaan opgerezen te zijn, in overfroomde rietgronden geen kennelijke vaart overlaat, en de bevaarbare Hastings-rivier, die onder den 31ften graad z. br. in de oostelijke zee vloeit. Vooraf doorsnijdt de laatstgenoemde eene keten van bergen van het noorden naar het zuiden ftrekkende, van 6000 en 7000 voeten hoogte, in welke de Apsley-rivier ontspringt, die zich naar het noorden, verder nog onbekend, heen stort met een' loodlijnigen val, die mogelijk door geenèn in Oostindië wordt overtroffen. Hier zijn, afgewisfeld met bazalt en de vreesfelijkste sporen van uiteengespleten rotsen, uitmuntende gronden van de vruchtbaarste aarde, pijlregte boomstammen van honderd vijftig voet hoogte en tien voet middelijns, ijzererts, steenkolen, leien, enkele heuvels van hardsteen, lagen kalksteen, denkelijk marmergroeven, ook agaat, fchoone dierfoorten, goudkleurige duiven, canguroo's, emus, die in kudden leven gelijk de fchape, en veelvuldige kort en fcherp baffende honden. Deze landftreken en de kust noordwaarts zijn talrijk bewoond, door een fchoon menschenras, dat, waar het kennis verkregen heeft aan de gereedschappen der Europeërs, hen uit hebzucht niet zelden verraderlijk naar het leven staat, terwijl de vrouwen tot een' fchaam-

teloozen prijs er van verlangen te koopen, doch dat in de binnenlanden, nog onkundiger, alleen op het befchermen van vrouwen en kinderen bedacht en niet boosaardig fchijnt. Over het geheel is het een klok, veeltijds lang, en foch ras, met goede gelaatftrekken, lang en zwart hoofdhaar, lange en borftelige baarden, allen een ftokje of beentje door het middenfchot van den neus dragende, niet doorgaande den boven voortand mifende (341), eenigen verfhrikkelijk gekorven met meer dan een' halven duim diepe reepsgewijze infnijdingen; de mannen geheel, of op een' kleinen gordel na, naakt, doch het hoofd met fraaigewerkte netjes bedekt, de vrouwen met roode en gele verw befmeeerd, met vederen verfhierd en met halsfjeraden van aaneengeregen tanden. Over het geheel fchijnt dit ras hetzelfde als aan de kust, hun voedsel op dezelfde wijze zoekende, met dezelfde gereedschappen, ligte kanoo's om te vifchen, die zij, even als hunne hutten, van boomschors vervaardigen, fteenen bijlen (342) en bijtels, geen ijzer bezittende, gewapend met lanfen, getande fperen, fhilden en knodfen. Hunne dooden begraven zij onder een' fpits kegelachtig toeloopenden aardhoop van vier of vijf voet hoogte en acht of negen lang, met een halfonden zitbank omgeven, en

(341) Het opzettelijk wegvijlen van de twee boven voortanden, heeft TUCKEY, *Reize naar de Zaïre*, bl. 248 en 306, bij de Negers en Negerinnen omftrecks die rivier opgemerkt.

(342) *Galloegor en mogo.*

plaatsen hen op kruisstokken met het hoofd nederwaarts, of in een eirond gat, de voeten opwaarts naar het hoofd gebogen, zij leggen niets daarbij neder, maar snijden somtijds eenige karakters op een paar geschilde nabijstaande boomstammen. De noordelijk wonende inboorlingen verstaan vele der woorden van die aan de kust, bij de zuidelijke is de taal geheel verschillende (343).

Op eene zoo uitgebreide oppervlakte verwacht men natuurlijk vele verscheidenheden, gelijk men die op één gedeelte der kust van Nieuw-Zuidwales, tusschen de Endeavour-rivier en Botanybay, heeft waargenomen. Op VAN DIEMENSLAND schijnt weder de taal te verschillen (344).

2°.

Niet minder onderscheidingen ontdekt men in NIEUW-GUINEA, waarvan het middelste gedeelte thans alleen onder dien naam, het noordwestelijke van *Papoa*, en het zuidoostelijke van *Louisiada*, begrepen wordt. Behalve de bruin-koperkleurige Bijajos schijnt men de Papoa's, Negers met groote krullende baarden, te moeten onderscheiden van de Araforas of langharige Zwarten.

(343) OXLEY, *Reizen in de binnenlanden van Australie*, met kaarten.

(344) Zie FLINDERS, I. bl. 107 en III. 59 en 64.

3°.

Echte zwartten met wollig haar vindt men verder in NIEUW-BRITTANNIE en NIEUW-IERLAND. In de andere eilanden van dezen schakel, waarvan eenige voorheen onder den naam van *Salomons-eilanden* min of meer bekend waren, en door CARTERET weder gevonden zijn, met name PORTLANDS- en ADMIRALITEITS-eilanden, YORK en SANDWICH (345), zijn zij ook wollig maar lichter van kleur. Op de FREEWILL-eilanden vond MEARES een ras dat in taal en uiterlijke overeenkwam met dat der Sandwich-eilanden, hierna te vermelden.

4°.

Op NIEUW-GEORGIE en de K. CHARLOTTE's-eilanden ontmoet men het koperkleurige ras, en eene andere verscheidenheid van dat der Negers, met kroes maar lang haar. Op het grootste der laatstgenoemde, *Egmonds-eiland* of *Nieuw-Guernesey*, zijn alleen deze Negers.

5°.

Van de NIEUWE HEBRIDEN, ten zuiden der voorgaande, zijn *Mallicolo* en *Tanna* de meest be-

(345) Men moet dit eiland niet verwarren met de groep der *Sandwich-eilanden* onder den noordelijken keerkring, en met andere van denzelfden naam.

kende. Het ras op *Mallicolo*, met wollig kroes haar, sterke gekrulde baarden, en breede platte negerneuzen, is klein en leelijk, en van alle Negers het meest naar apen gelijkende (346). Zij zijn leerzaam en goedaardig. De uitspraak van hunne taal, die van alle andere verschilt, kenmerkt zich door een' veelvuldigen klank van *brrr*. Op *Tanna*, welks inwoners menscheneters en zeer woest zijn, heeft men, behalve eene eigene taal, overeenkomst met die van het voorgaande en met het Maleisch gevonden; en bovendien, voor dezelve zaken die zij in hunne eigene taal noemden, namen uit die der Vrienden-eilanden; op *Irronan*, tot deze groep behoorende, was deze laatste alleen in gebruik.

6°.

De FIDGI- of BLIGHS-eilanden zijn de oostelijkste, waar men het Negerras vindt; om deze reden kan men ze niet tot de Vrienden-eilanden rekenen. Onder alle de Zuidzee-eilanders zijn deze de kunstigste handwerkers.

(346) Zulke gelijkheid zag GRANT, *Voyage of Discovery*, in een' schedel in Nieuw-Zuid-Wales gevonden, met andere beenderen, een volledig mans geraante uitmakende; de beenige bovenrand der oogkas stak ver vooruit en geleek daardoor als van boven ingedrukt, terwijl de rondte daardoor weggenomen was en de wijdte tusschen de ooghoeken zich langwerpig breed vertoonde. De ruimte tusschen de tanden en de kin was buitengemeen kort, en achterwaarts loopende; de zijden van den schedel waren vlak.

7°.

Eindelijk, ten zuiden, komt hier in aanmerking het ras der inwoners van de eilanden van NIEUW-CALEDONIE, van alle anderen, naar het schijnt, verschillende. Van eene donker kastanje-bruine kleur, met zwaar zwart, sterk gekroesde, haar en baard; bij sommigen was het wollig, en de neus plat, met dikke negerlippen. Het is een goedaardig en vreedzaam volk, maar meer uit traagheid dan beschaafdheid; het land is arm en onvruchtbaar en hunne levenswijze jammerlijk. De, geheel verschillende, taal heeft weinig harde medeklinkers, maar vele neus- en keelklanken. Men heeft hier het Tahitische woord, *Eri*, koning, opgemerkt.

II. HET KOPERKLEURIGE RAS MET LANG HAAR (347).

Gewoonlijk meer beschaafd en zachtzinnig dan de Negers van dit werelddeel, komen zij met de volkeren van dezelfde kleur op de Philippinen en Oostindische eilanden overeen, en vallen in twee afdeelingen.

1°.

De *Westelijke* eilanden, waarschijnlijk uit de zoo even genoemde naastbijliggende bevolkt, schoon de

(347) ADELUNG noemt dit op eenige plaatsen koperkleurig-blanke, waardoor hij, zoo ik meen, het gewone Aziatische, van dat der Negers en Mongolen onderscheiden, verstaat.

taal er weinig bewijs van oplevert ; bevattende slechts, op sommige, eenige Maleische, Tagalische of Bisfayische woorden.

Van de Philippijnsche eilanden den koers oostwaarts rigtende, komen aanstonds de beminnelijke bewoners der 32 PELEW- (naar de Spaansche spelling *Palaos*-) eilanden voor. De verzekering van den P. CLAIN, die in 1697 het eerste berigt van dezelve gaf, dat de taal met geene der omliggende eilanders verwant was, is door de uitvoerige kennis die men thans er van bezit, bevestigd.

Die der MARIANEN- of *Dicyn*-eilanden, ook wel de *Archipel van St. Lazarus* geheeten, bevat, integendeel, behalve eene eigene kern, een Maleisch dialekt met Tagalisch en Bisfayisch gemengd. Zonderling is het, bij die omstandigheid, dat de inwoners het vuur niet kenden, toen MAGELLAAN ze in 1521 ontdekte. De bevolking beliep toen 60,000 zielen. Men kent *Tinian*, ANSON's bekoorlijke ververschingsplaats (348), thans onbewoond, en *Guan*, als een Paradijs beschreven; onder de Spanjaarden verfinolt die geheele bevolking op nauwelijks 900; in de tweede helft der vorige eeuw werden die weinigen op Guan verzameld, en waren in 1772 onder den weldadigen bevelhebber THOMAS weder tot 1500 aangegroeid.

Van de taal der over het geheel weinig bekende

(348) *Reis*, bl. 285. — Hunne onkunde omtrent het vuur hadden zij, anders, met vele andere stammen gemeen, over welke de berigten verzameld zijn door COGUET, *Origine des loix*, I. 68.

CAROLINEN, die in vijf hoofdgroepen verdeeld liggen, heeft men enkele, met geene andere taal verwante, woorden. Een weinig ten zuiden van de oostelijkste derzelve, op 30 graden 39 minuten noorderbreedte, 162 graden 5 minuten oosterlengte van Kadix heeft MONTEVERDE, met het Spaansch fregat de Pala van Manille naar Lima stevenende, 29 eilanden in een' omkring van tien mijlen ontdekt, bewoond door een vreedzaam ras, van dezelfde olijfachtige kleur, doch met platte neuzen en zwart krullend, redelijk lang haar; zij naderden het schip in twee prauwen, in elke waarvan een blanke grijsaard was die veel aanzien scheen te genieten. De eilanders weigerden aan boord te komen en de bevelhebber deed daarop het land niet aan.

Ook op het *Nederlandsch* eiland is door de *Mattia* Reigersbergen en de *Pollux*, in 1825, het koperkleurige ras gevonden.

Het is onzeker of de MULGRAVE's eilanden onder deze afdeeling behooren, of onder de

2°.

De *Oostelijke* eilanden. Deze strekken, tusschen den 8sten en 28sten graad zuiderbreedte, door omtrent 60 graden lengte. Voorbij hun westelijkste middaglijn en tusschen 33 en 48 graden zuiderbreedte ligt Nieuw - Zeeland, en van 19 tot 24 graden noorderbreedte de groep der Sandwich - eilanden. Enkele, nog verder verwijderde, eilanden steken

op uit dezen Oceaan, wiens oppervlakte een vierkant van 4860 graden uitmarkt.

De inwoners van deze veeltallige plekken gronds zijn in gewoonten en taal ten uitersten verschillende van andere volksstammen. Nopens hunne afkomst zijn wij geheel aan gisfingen overgelaten; en schoon het niet moeilijk valt te zeggen en aantemen dat de bevolking telkens oostelijker is verbreid uit de westelijk gelegene, bestaat juist tegen dien voortgang eene groote bedenking, dat men in die westelijker landen een ander, meer negeraardig, ras aantreft. Is werkelijk die bevolking van Nieuw-Holland, van Nieuw-Caledonie, en nog verder uit het westen, afkomstig, dan is zoowel het tijdvak als de oorzaak raadselachtig aan welke wij dat voortdrijven of doortrekken van het Zuidzee-ras moeten toeschrijven. Met meer waarschijnlijkheid brengt men het, met FORSTER, van de Carolinen-eilanden herwaarts; derzelver inwoners zijn in voorkomen niet ongelijk aan de oostelijke Zuidzee-eilanders. De op zich zelf staande taal van deze, beslist hier noch vóór noch tegen. De afstand van 600 zeemijlen is wel zeer groot om die met hunne ligte vaartuigen te hebben afgelegd. Doch hier komt de groep der Marshall- of Mulgrave's-eilanden tusfchen beide, die zich omtrent onder de evenachtslijn zuidoostelijk aan de groote keten schakelen. Zoo wij dus deze zwaarigheid al niet tellen, daar ook het veel afgelegener Nieuw-Zeeland, en het Paasch-eiland, mogelijk door fchipbreukelingen zijn bevolkt, dan blijft het nog onbeantwoord, van

waar, door eene van geene tusfchenliggende rust-plaatsen voorziene zee, de Sandwich-eilanden het zijn, op 700 mijlen afftands? Dit mogen wij in het oog houden, dat er, met eene zeer geringe kennis aan enkele fterren, verbazende togten verrigt zijn; en dat weinige afgedrevene huisgezinnen konden toereiken om de verfchillende deelen van den aardbol trapswijze te bevolken. Dezen gang bevestigt de Gefchiedenis der menschheid, en de taalkunde leent haar nieuwe bewijzen. Op alle deze ver uiteengefpreide eilanden heerscht eene onmiskembare hoofdtal, in vele, na-verwante, dialekten; welker afwijkingen het merk dragen van in een' tijd te zijn voorgevallen toen de moedertal nog zeer weinig befchaafd was, zoodat elke ftam haar naar plaatfelijke invloed en omftandigheden verder voor zich vormde, Nog meer. In deze hoofdtal, waaraan men, ter onderscheiding van die der Negers, den naam van *Australifche* kan geven, is eene ftellige betrekking tot de Maleifche voorhanden, of liever tot eene aloude Oost-Aziatifche, waaruit de laafte ontstaan is. En zoo de befchaafdheid van een volk den maatftaf geeft van deszelfs ouderdom of lang gevestigd maatschappelijk bestaan, dan komt, althans aan die tusfchen de evennachtslijn en den zuiderkeerkring, de aanspraak daarop toe. De zachte luchtftreek, de milde Natuur hebben hier de volkrijkheid ongemeen begunftigd. FORSTER berekent de verhouding der bevolking van Tahiti tegen de volkrijkfte provincien van Frankrijk, als 17 tot 1. De vrucht van den

Broodboom voedt hier van eenen akker van 43560 vierkante voeten 10 tot 12 menschen gedurende acht maanden, terwijl in Frankrijk 51550 vierkante voeten slechts één mensch gedurende zes maanden voeden. Op de afgelegener en minder bevolkte Sandwich-eilanden en Nieuw-Zeeland zijn de inboorlingen vreedzaam en niet beleedigend zoolang zij niet getergd worden, maar, in dit geval, zijn zij verschrikkelijk in hunne woede, en verzadigen die aan het vleesch van hunne vijanden.

Van hare zeer vroege Aziatische afkomst heeft de Australische taal de sporen behouden; want, schoon zij meerlettergrepig is, is dit of in afleidingen of in zamenstellingen gelegen, want de woorden ondergaan geene buiging. De wortels zijn ten uiterste eenvoudig; een of meer klinkers, of één medeklinker voor een klinker of tweeklank maken eene lettergreep, en deze taal schijnt onmiddellijk uit eene éénlettergrepige ontstaan. Dienvolgens hangt zij zeer veel van de klinkers en den toon der uitspraak af. Er komen weinig harde medeklinkers voor; op de Societeits-eilanden hoort men de *f*, *ch*, *g*, *k*, *s*, *z*, niet; de taal is er meer dan zacht, week en slepende. De herhaling van het woord duidt den nadruk of het meervoud aan. *Orre*: wind. *Orre-orre*: God der winden. Op de Societeits-eilanden is het lidwoord *o*, *e*, *te*, *ta*; van daar dat men het voor vele namen behoort afzonderen. Men kent, voor het overige, uit Cook en anderen, proeven van deze

taal en kleine gedichten, in welke laatste men rijmen aantreft.

Verzamelen wij nu de eilanden over welke deze taal verspreid is, onder een kort overzicht.

De VRIENDELIJKE- of SCHIPPERS-EILANDEN, honderd vijftig in getal, maar niet alle bewoond. SCHOUTEN, LE MAIRE en TASMAN ontdekten er eenige van, die zij naar Hollandsche steden noemden. De taal is hier harder en met meer ophaling.

De SOCIETEITS- of GEZELSCHAPS-EILANDEN, waarvan het bekende *O-Tahiti*, *La nouvelle Cithere* van BOUGAINVILLE, het voornaamste is; de zachtheid der taal evenaart er die der zeden.

De MARKIEZEN- of MENDOZA- en WASHINGTON'S-EILANDEN. De Amerikaansche kapiteins INGRAHAM en ROBERTS ontdekten er in 1791 en 1792 verscheiden nieuwe van. LANGSDORFF en KRUSENSTERN doen ze uitvoerig kennen (349).

De VLAKKE of LAGE EILANDEN; ten zuiden der vorigen; niet alle bewoond. BOUGAINVILLE, WALLIS, BYRON en COOK hebben ook deze ontdekt en beschreven.

(349) Zie ook *De Letterbode* 1807, n°. 32—34.

NIEUW-ZEELAND. Twee door eene straat gescheiden eilanden met hooge bergruggen; elk grooter dan Java. Behalve het koperkleurig ras, heeft men er ook zwarten met wollig haar gezien; denklijk uit Nieuw-Holland of Nieuw-Caledonie afkomstig.

Het PAASCH-EILAND: WAIHOE; ten zuidoosten van de Vlakke eilanden; door vuurbergen verwoest; de weinige inwoners vinden er nauwelijks hun onderhoud. De harde, uit de keel klinkende tongval komt het naast aan dien der Nieuw-Zeelanders.

De SANDWICH-EILANDEN. Het graf van den grooten Ontdekker, en bekend geworden omtrent den tijd dat de veranderde wereldbetrekkingen de scheepvaart hebben begonnen uittebreiden over den grooten noordelijken Oceaan (350).

(350) Zie over deze vaart LANGSDORFF, I. 309.

BIJVOEGSELS EN VERBETERINGEN.

I. Stuk, bl. 11 aan het einde der noot, voeg bij: en RUDIGER, *Grundrisz einer Geschichte der menschlichen Sprache*, s. 7—13.

Bl. 38, regel 7, achter *te denken*, voeg bij: Wat ook sommige wijsgeeren zich daarvan, te kunstig, mogen voorgesteld hebben,

Bl. 80, 89, 94, 96, 97 en 99, in plaats der Nos 1°. 2°. 3°. 4°. 5°. 6°. zet: I. II. III. IV. V. VI.

Bl. 122, achter regel 9, voeg bij: volgens sommigen draagt het Bali of Pali ook den naam van *Magadhi*, naar Magad, een zuidelijk gedeelte van Behar, en zou dit geweest het moederland van dezen tongval zijn.

Bl. 138, boven *Zwervende volksstammen* zet II.; en boven *Heidens* 1°. en op bl. 140 boven *Afgans* 2°.

Bl. 179, regel 7 van onderen, voeg bij: over het Mozarabisch in Spanje zie nader het II. Stuk, bl. 97.

Bl. 185, laatste regel, in plaats van: *een opschrift*, lees: opschriften in het eiland Cyprus en AKERBLAD een graffchrift te Athene hebben gevonden.

Bl. 188, regel 16, achter *vermaagschapt zijn*, voeg bij: EUDOXUS kent aan de Armeniërs eene Phrygische afkomst en taalverwantschap toe, bij STEPHANUS, *de urbibus*, op *Armenia*. Zie ook aldaar n°. 65.

Bl. 199, regel 4, vóór *Oostelijk*, zet: 3°.

Bl. 255, regel 8, achter *aantewijzen*, voeg bij: gelijk anderen dit in Amerika en bij Negers op de westkust van Afrika hebben gemeend te kunnen doen.

Bl. 349, regel 8 van onderen, achter *Jutsche uitspraak*, voeg bij: die vooral op het eiland *Mors* het meest afwijken.

II. Stuk, bl. 80, regel 4 van onderen, achter *verbastering*, voeg bij: waaromtrent men, in het algemeen, kan aanmerken, dat de taal die de in-mengfels aanneemt, gewoonlijk den vorm bepaalt, waarin zij dezelve naar haren aard kneedt.

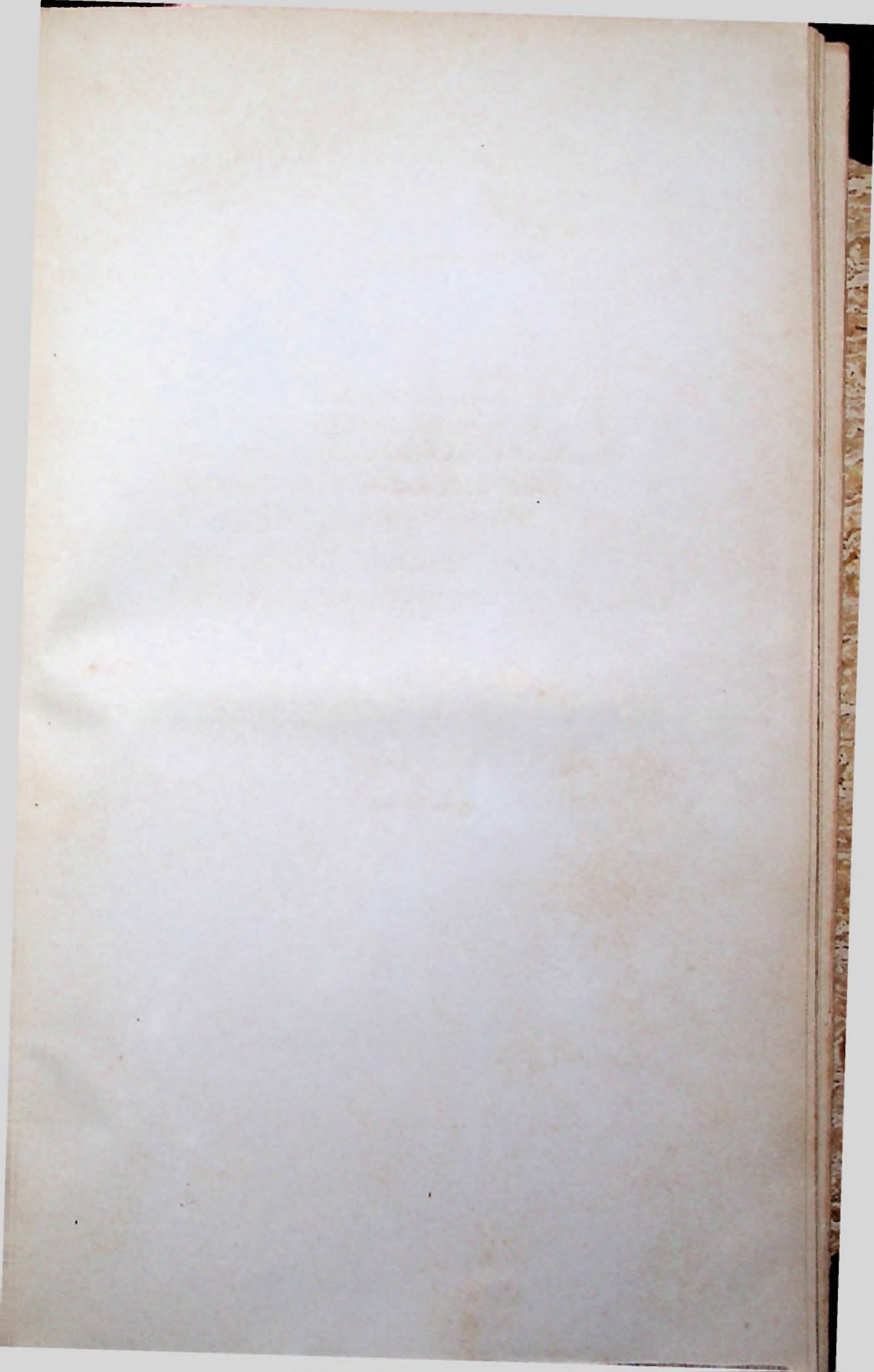
Bl. 119, regel 11, achter *Wallachen*, voeg bij: en Moldaviërs.

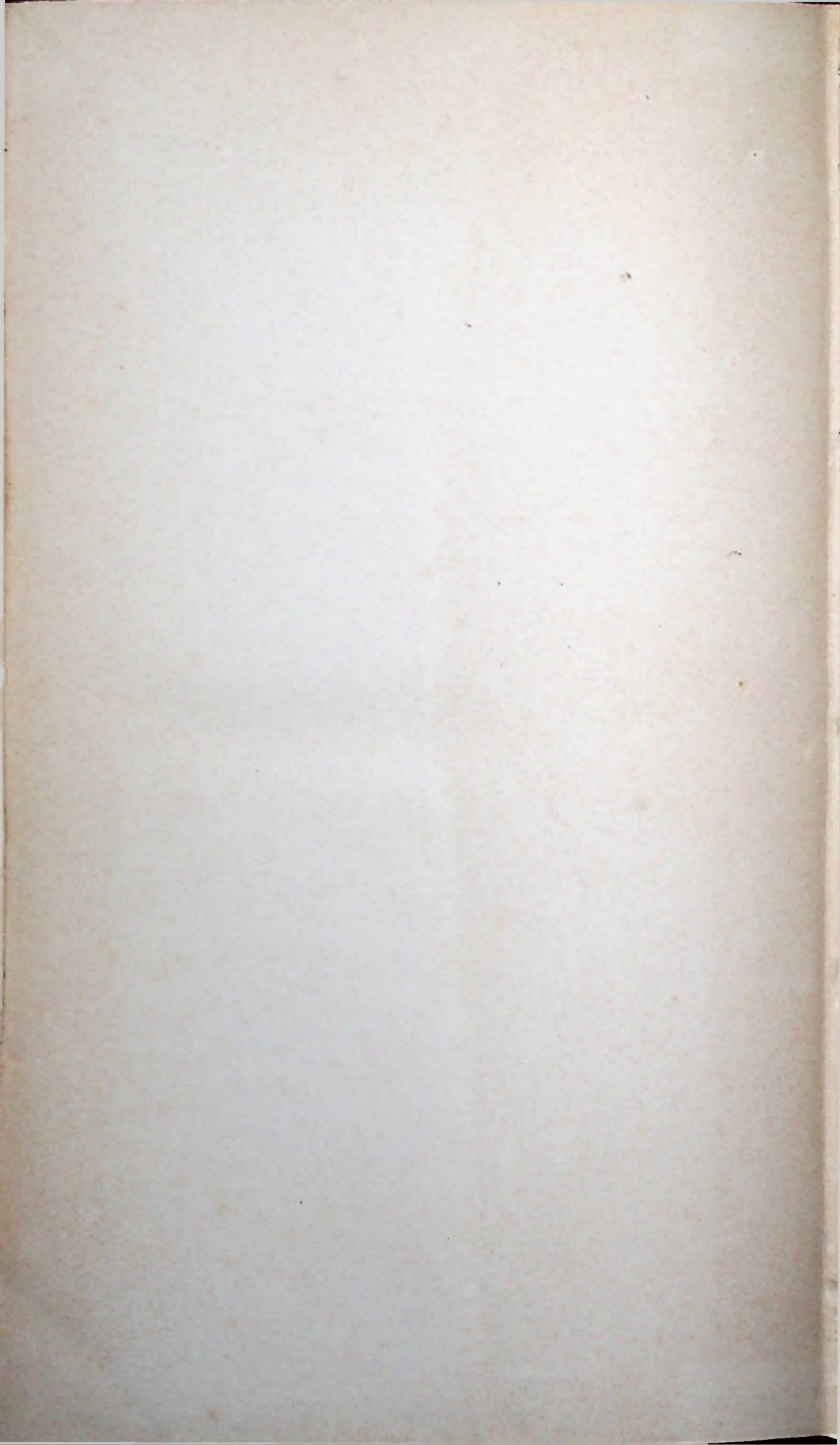
Bl. 119, regel 14, achter *verwifeld hebben*, voeg bij: onder den Moldavifchen metropoliet Theoctistus, om zich des te stelliger te verwijderen van de R. K. Kerk, tot welke, na de Kerkvergadering te Florence in 1439 gehouden, deszelfs voorganger was overgegaan.

Bl. 381, in de noot, lees: het *Creoolsch* op Curaçao is eenigzins verschillend van beide.

D R U K F E I L E N .

- I. Stuk, bl. 65, JUSTINIAAN, lees: JUSTINIAAN.
" " 231, *Atlantische*, " *Aleutische*.
" " 238, r. 5, oudere ras, " andere ras.
" " 241, moet het n°. IV. vervallen.
- II. Stuk, bl. 96, in de noot, rotsblokken, lees:
rotsbrokken.
" " 433, reg. 2, CORVER, lees: CARVER.

coll

APR 1 1932